
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
Gazi
1926

ANKARA TARİHİ KENT MERKEZİ ÖRNEĞİNDE TAŞINMAZ KÜLTÜREL MİRAS YÖNETİM MODELİ

Duygu YAKIŞAN SÖNMEZ

DOKTORA TEZİ
ŞEHİR VE BÖLGE PLANLAMA ANABİLİM DALI

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

KASIM 2016

Duygu YAKIŞAN SÖNMEZ tarafından hazırlanan "ANKARA TARİHİ KENT MERKEZİ ÖRNEĞİNDE TAŞINMAZ KÜLTÜREL MİRAS YÖNETİM MODELİ" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞU ile Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Doç. Dr. Nevin TURGUT GÜLTEKİN
Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum ...……..

Başkan: Prof. Dr. Hakkı ACUN
Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi ……

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Üye : Prof. Dr. Z. Gediz URAK
Mimarlık Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi ...……...

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Üye : Prof. Dr. Zuhal ÖZCAN
İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Anabilim Dalı, Atılım Üniversitesi ...……
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Üye : Doç. Dr. Adile Nuray Bayraktar
Mimarlık Anabilim Dalı, Başkent Üniversitesi ...……
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Tez Savunma Tarihi: 23/11/2016

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Doktora Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

……
Prof.Dr. Hadi GÖKÇEN
Fen Bilimleri Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Duygu YAKIŞAN SÖNMEZ

23/11/2016

ANKARA TARİHİ KENT MERKEZİ ÖRNEĞİNDE TAŞINMAZ KÜLTÜREL MİRAS YÖNETİM MODELİ

(Doktora Tezi)

Duygu YAKIŞAN SÖNMEZ

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Kasım 2016

ÖZET

2004 yılı sonrasında koruma mevzuatındaki değişiklikler ile Türkiye'de, kentsel rant ve yasal yaptırımların baskısıyla taşınmaz kültür mirasına müdahale yöntemleri esnetilmekte, özellikle tarihi kent merkezleri yenileme (yıkıp-yeni yapma) alanlarına dönüştürülmektedir. Bu ortamda kültür miras alanında oluşturulan koruma-yenileme ikilemini koruma lehine çevirecek çözüm önerileri aranmıştır. Çalışma alanı Ankara Tarihi Kent Merkezi'nde "Koruma ve Yenileme Alanları" olmak üzere iki farklı statüdeki alan üzerinde, bütünleşik ve sürdürülebilir koruma yaklaşımıyla "yönetim modeli" öngörülmüştür. Bu amaçla, geçmişten bu güne var olan ya da geçmişte varlığı bilinen taşınmaz kültür mirası yapı ve kalıntıları ile kültür katmanlarına göre öncelikle yönetim alanının sınırı tanımlanmıştır. Son onlu yıllarla Liverpool ve Mostar kentlerinde "miras yönetimi" ile Halep, Şam, Saraybosna kentlerinde "yenileme" süreçleri incelenmiş ve her iki müdahale biçimi Ankara Kenti ile karşılaştırmalı değerlendirilerek kültürel mirası koruma-yaşatmada başarı kriterleri elde edilmeye çalışılmıştır. Bu kriterlere ve alana özgü parametrelere göre Ankara Tarihi Kent Merkezi'nde koruma, yaşatma, yeniden kazanım, farkındalık ve tanınırlığı diğer deyişle bütünleşik ve sürdürülebilir korumayı sağlamada en etkin uygulama aracı olan "alan/miras yönetimi" modeli kurgulanmıştır. Her ülkenin bu alandaki müdahale sorun ve sonuçlarının farklılıklarına ve kültürel miras alanının kendi niteliklerine göre genelleme iddiası taşımadan çalışma alanı üzerinde koruma mevzuatı, örgütlenme, planlama ve müdahale (uygulama) sürecine ilişkin öneriler tanımlanmıştır.

Bilim Kodu : 80205
Anahtar Kelimeler : Taşınmaz Kültürel Miras, Koruma, Yenileme, Alan Yönetimi, Yönetim Planı
Sayfa Adedi : 362
Danışman : Doç. Dr. Nevin TURGUT GÜLTEKİN

THE IMMOVABLE CULTURAL HERITAGE MANAGEMENT MODEL ON SAMPLE OF ANKARA HISTORICAL CITY CENTRE

(Ph. D. Thesis)

Duygu YAKIŞAN SÖNMEZ

GAZİ UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES

November 2016

ABSTRACT

After 2004, with amendments in conservation legislation, flexibility is provided for intervention methods to immovable cultural heritage due to the pressure of urban profit and legal sanctions and especially city centers have become renovation (demolishing and reconstruction) areas. In this environment, solutions have been searched to solve the conservation -renewal dilemma created in the cultural heritage area in favor of conservation. A "management model" has been envisaged with the approaches of integrated and sustainable protection on Conservation and Renewal Areas with two different status in Ankara Historical City Centre which is the working area. For this purpose, the borders of the study area have been defined with management of immovable cultural heritage areas which have been existed form past to present or of which existence have been known. In the last decade, "heritage management" in the cities of Liverpool and Mostar and "renewal" processes in Aleppo, Damascus and Sarajevo have been examined and both two intervention methods have been compared with Ankara and thus success criteria have tried to be achieved in conservation and sustain cultural heritage. According to these criteria and parameters subject to area, "site/heritage management" model has been fictionalized in order to obtain protection, survival, reacquisition, awareness and popularity, in other words, to provide integrated and sustainable conservation in Ankara Historical City Centre. Suggestions on conservation legislation, organization, planning and intervention (implementation) have been delivered and defined subject to study area considering the fact that there are variations for every country due to differences in problems and results of intervention as well as qualifications of cultural heritage areas.

Science Code : 80205

Key Words : Immovable Cultural Heritage, Conservation, Renovation, Site Management, Management Plan

Page Number : 362

Supervisor : Assoc. Prof. Dr. Nevin TURGUT GÜLTEKİN

TEŞEKKÜR

Çalışmalarım boyunca, bana gösterdiği rehberlik, anlayış, sabrı ve her türlü destek için değerli yardım ve katkılarıyla beni yönlendiren danışmanım Doç. Dr. Nevin Turgut GÜLTEKİN'e, değerli ve yapıcı eleştirileriyle tezimin gelişmesine yardımcı olan Prof. Dr. Z. Gediz URAK'a, Prof. Dr. Hakkı ACUN'a, Prof Dr Zuhal ÖZCAN'a, Doç. Dr. A. Nuray BAYRAKTAR'a, alan çalışmasına ait verilerin bilgisayar ortamında düzenlemelerini yapan Harita Mühendisi Sinan TÜRKER ve Harita Mühendisi YASEMİN POLAT SARIKAYA'ya, Şehir Plancısı Aslı Ceren MAVİKURT'a, bilgi ve arşivlerini benimle paylaşan Adil ÖZME'ye, Gökçe GÜNEL'e, alan çalışmasına ait verilerin (harita, kazı raporları, tescil kayıtları vb.) temininde arşivlerini kullandığım Vehbi Koç ve Ankara Araştırmaları Merkezi, Türk Tarih Kurumu, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara I ve II Numaralı Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü ve çalışanlarına ayrıca Ankara Enstitüsü Vakfına ve kurucusu Murat KARAYALÇIN'a, yol arkadaşım Seçkin TAN'a, zaman zaman yaşadığım zor koşullarda desteklerinden dolayı arkadaşlarım Anıl Emre ERDEM'e, Çağla ÇELEBİ'ye, Derya ULUSOY'a, Ece MADENOĞLU'na, Gökşin TÜKEL'e, Halil DOĞAN'a, Hüseyin YILDIZ'a, Süheyla ALTUNAKAR'a, Özgür Kahraman KARADAĞ'a, Ankara Büyükşehir Belediyesi Plan ve Proje Şube Müdürü Berathan BEDİR'e, son olarak maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen aileme ve özellikle sevgili annem Hatice YAKIŞAN'a, kardeşim Neşe YARGUCI'ya, doktoraya başlamam konusunda beni cesaretlendiren sevgili teyzem Gümüşhacıköy Belediye Başkanı Zehra ÖZYOL'a, bu çalışmanın oluşum sürecinde destek olan sevgili eşim Cengiz SÖNMEZ'e ve daha anne karnında hayatın bir sınav olduğunu öğrenen sevgili kızım IŞIL'a teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET iv

ABSTRACT v

TEŞEKKÜR vi

İÇİNDEKİLER vii

ÇİZELGELERİN LİSTESİ xi

ŞEKİLLERİN LİSTESİ xii

RESİMLERİN LİSTESİ xiv

HARİTALARIN LİSTESİ xvi

SİMGELER VE KISALTMALAR xx

1. GİRİŞ 1

2. KAPSAM VE KAVRAMLAR 15

2.1. Taşınmaz Kültürel Miras Alanı 15

2.2. Kentsel Koruma 18

2.2.1. Kentsel koruma yöntemleri 19

2.2.2. Türkiye'de kentsel koruma mevzuatı ve yenileme alanı 22

2.3. Kentsel Yenileme 27

2.3.1. Kentsel yenileme yöntemleri 29

2.3.2. Türkiye'de kentsel yenileme mevzuatı ve uygulama deneyimleri 31

2.4. Kültürel Miras Alanlarında Yenileme ve Koruma İkilemi 42

3. TAŞINMAZ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARININ SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ VE MİRAS YÖNETİMİ 45

3.1. Miras Yönetiminde Farklı Yaklaşımlar 46

3.2. Miras Yönetim Planı, Süreç, Bileşenleri 47

Sayfa

3.3. Kentsel Sit (Miras) Alanlarında Uygulanan Alan Yönetimi 52

3.4. Kültürel Miras Alanlarını Koruma-Yaşatmada Yurt Dışı Uygulama Deneyimlerinin İncelenmesi 54

3.4.1. Alan yönetimi uygulanan tarihi kent merkezleri örnekleri (Liverpool, Mostar) 57

3.4.2. Yenilemenin öncelikli olduğu tarihi kent merkezleri örnekleri (Şam, Halep, Saraybosna) 92

3.4.3. Değerlendirme 136

4. ANKARA KENTİ'NİN VE TARİHİ KENT MERKEZİNİN FİZİKSEL-MEKÂNSAL DEĞİŞİMİ VEGELİŞİMİ 139

4.1. Kentin ve Tarihi Kent Merkezinin Konumu, Koruma Değerleri 139

4.2. Tarih Öncesinde Ankara 143

4.3. Roma İmparatorluk Dönemi (M.Ö. 30-M.S.395) 157

4.4. Doğu Roma İmparatorluk Dönemi (M.S. 395-1075) 173

4.5. Selçuklu Dönemi (1073 -1243) 179

4.6. Ahiler Dönemi (1344-1362) 190

4.7. Osmanlı İmparatorluğu Dönemi (1362-1923) 191

4.8. Cumhuriyet Dönemi 228

5. ANKARA TARİHİ KENT MERKEZİNDE KORUMA VE YENİLEME SÜRECİ 237

5.1. Koruma ve Yenileme Alanlarının Belirlenmesi, Değiştirilmesi ve Gerekçeleri 237

5.2. Koruma ve Yenilemeye Yönelik Planlama Çalışmaları 248

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME 271

6.1. Koruma-Yaşatma Uygulamalarında Yaşanan Çelişkiler: Kentsel Koruma Ve Yenileme Uygulamalarının Çatışması 272

6.2. Ankara Tarihi Kent Merkezi'nin (Koruma Ve Yenileme Alanlarının) Miras Yönetimi 280

Sayfa

6.2.1. Yönetim alanı 286

6.2.2. Alan yönetimi 292

6.2.3. Yönetim planı 302

KAYNAKLAR 309

EKLER 331

EK-1. Önceki çalışmalar 332

EK-2. Ankara Tarihi Kent Merkezi'nde Frigler Dönemi'ne ait buluntu ve tümülüs yerleri ve muhtemel yerleşim alanı 336

EK-3. Ankara Tarihi Kent Merkezi'nde yapılan kazı çalışmalarında bulunan Roma- Doğu Roma Dönemi eserler ve Roma Kenti kurgusuna göre yeri tahmin edilen kent öğeleri ve muhtemel yerleşim alanları 337

EK-4. Ankara Tarihi Kent Merkezi Selçuklu Dönemine kadar ki süreçte yerleşme alanları 338

EK-5. Ankara Tarihi Kent Merkezi Selçuklu mahalleleri 349

EK-6. Ankara Tarihi Kent Merkezi'nde Selçuklu Dönemine tarihlenen eserler ve muhtemel yerleşim alanı 340

EK-7. Ankara Tarihi Kent Merkezi'nde Ahiler Dönemine tarihlenen eserler ve muhtemel yerleşim alanı 341

EK.8. Ankara Tarihi Kent Merkezi'nde Osmanlı Dönemi 14-15. yy'a tarihlenen eserler ve muhtemel yerleşim alanı 342

EK-9. Ankara Tarihi Kent Merkezi'nde Osmanlı Dönemi 16. yy'a tarihlenen eserler ve muhtemel yerleşim alanı 343

EK-10. Ankara Tarihi Kent Merkezi'nde Osmanlı Dönemi 16 yy. mahalleleri 344

EK-11. Ankara Tarihi Kent Merkezi'nde 16-17 yy'daki mekânsal işlevler 345

EK-12. Ankara Tarihi Kent Merkezi Osmanlı Dönemi 17-18. yy'a tarihlenen eserler ve muhtemel yerleşim alanı 346

EK-13. Ankara Tarihi Kent Merkezi Osmanlı Dönemi 19. yy. sonu mekânsal işlevler 347

EK-14. Baron Von Vincke'nin Ankara Planındaki mevcut yapılar 348

Sayfa

EK-15. Ankara Tarihi Kent Merkezi Osmanlı Dönemi 19-20. yy.'a tarihlenen eserleri ve muhtemel yerleşim alanı 349

EK-16. Ankara Tarihi Kent Merkezi Cumhuriyet Dönemi eserleri ve muhtemel yerleşim alanı 350

EK- 17. Ankara Tarihi Kent Merkezi'nde 12.04.1980 tarih ve A-2167 sayılı GEEAYK kararı ile belirlenmiş sit sınırları 351

EK-18. Ankara Tarihi Kent Merkezi'nde 03.09.1985 tarih ve 1378 sayılı KTVYK kararı ile belirlenmiş sit sınırları 352

EK-19. Ankara Tarihi Kent Merkezi'nde 10.07.1986 tarih ve 24588 sayılı KTVYK kararı ile belirlenmiş sit sınırları 353

EK-20. Ankara Tarihi Kent Merkezi'nde 19.11.2008 tarih ve 244 sayılı Ankara Yenileme Alanı KTVKBK kararı ile belirlenmiş sit sınırları 354

EK-21. Ankara Tarihi Kent Merkezi'nde 18.12.2013 tarih ve716 sayılı Ankara II Numaralı KTVKBK kararı ile belirlenmiş sit sınırları 355

EK-22. Ankara Tarihi Kent Merkezi'nde 19.11.2008 tarih ve 244 sayılı Ankara Yenileme Alanı KTVKBK kararı ile belirlenmiş sit sınırları ve Bakanlar Kurulunun 21.01.2010 tarih ve 2010/88 sayılı kararı ile belirlenen yenileme alanı sınırı 356

EK-23. Ankara Tarihi Kent Merkezi'nde Bakanlar Kurulunun 22.06.2015 tarih ve 2015/7872 sayılı kararı ile belirlenen yenileme alanı sınırları 357

EK-24. AKM sınırları ve tescilli yapılar (Milli Komite'nin 07/12/2006 tarihli 19. toplantısı kararından faydalanarak hazırlanmıştır.) 358

EK-25. Ankara Tarihi Kent Merkezi öneri yönetim modeli temel unsurları 359

EK-26. Ankara Tarihi Kent Merkezi'nin kültür katmanlarına göre tüm dönemlerin sentezi 360

EK-27. Ankara Tarihi Kent Merkezi öneri sınırları 361

ÖZGEÇMİŞ 362

ÇİZELGELERİN LİSTESİ

Çizelge **Sayfa**

Çizelge 2.1. Taşınmaz kültür mirasının sınıflandırması 16

Çizelge 2.2. Kültürel miras (sit) alanlarının sınıflandırılması 16

Çizelge 2.3. Taşınmaz kültür varlığına temel müdahale biçimleri 21

Çizelge 3.1. Kentsel sit alanlarında miras yönetiminde yerel yönetimlerin misyonu 54

Çizelge 3.2. Liverpool DMA yönetim planının bölümleri ve içeriği 65

Çizelge 3.3. Liverpool DMA yönetim alanının mevcut yönetiminden sorumlu organizasyon, otoriteler ve görevleri 68

Çizelge 3.4. Liverpool DMA mülkiyet durumu..... 69

Çizelge 3.5. Eski Kent Halep tasarım ve yapı yönetmeliğindeki dört farklı kategorideki yapılara uygulanacak müdahale yöntemleri..... 120

Çizelge 6.1. Yasal çerçevede taşınmaz kültür mirasına ilişkin müdahale biçimleri..... 275

Çizelge 6.2. Kültürel miras yönetimi, kentsel yenileme ve kentsel korumanın karşılaştırılması 279

Çizelge 6.3. Örnek çalışma alanlarının özelliklerinin karşılıklı değerlendirmesi..... 281

Çizelge 6.4. Liverpool DMA ve Mostar DMA alan yönetiminin amacı, birimleri ve yönetim planı 282

Çizelge 6.5. Alan yönetimi uygulanan DMA yönetim birimleri ve sorumluluk alanları..... 283

Çizelge 6.6. Liverpool ve Mostar DMA yönetim planı uygulama biçimi 284

Çizelge 6.7. İncelenen DMA ve Türkiye'de taşınmaz kültürel mirası koruma politikaları 285

Çizelge 6.8. Ankara tarihi kent merkezi öneri yönetim planının hedefleri, strateji ve eylemleri 304

Çizelge 6.9. Ankara tarihi kent merkezi öneri ziyaretçi yönetimi hedef ve eylemleri ... 306

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil **Sayfa**

Şekil 1.1. Tez çalışmasının kapsamı 5

Şekil 1.2. Tez çalışmasının kurgusu ve çalışma yöntemleri 8

Şekil 2.1. Günümüzde kültürel miras kategorileri 18

Şekil 2.2. Kültürel mirası oluşturan değerler 34

Şekil 2.3. Kentsel yenilemeyi oluşturan faktörler 35

Şekil 2.4. Türkiye'de koruma ile ilgili mevzuatın mevcut kentsel mekâna müdahale biçimleri ile ilişkisi 36

Şekil 3.1. Kültürel miras yönetimini oluşturan bileşenler 46

Şekil 3.2. Yönetim planı süreci ve aşamaları 52

Şekil 3.3. Bosna-Hersek devleti ve kentin yönetsel yapısı 81

Şekil 3.4. Mostar Eski Kent Ajansının paydaşlarla ilişkisi 92

Şekil 3.5. Suriye Kültür Bakanlığı teşkilat şeması 103

Şekil 3.6.Suriye DGAM örgütsel ve idari çerçeve 104

Şekil 3.7. M.Ö. 300 Halep kenti 116

Şekil 3.8. Memlüklüler döneminde Halep kenti 116

Şekil 3.9. Halep Kalesi ve çevresinde koruma-yenileme çalışmaları iş takvimi 121

Şekil 4.1. R. C. Thompson'a göre Ankara'daki 16 tümülüsün konumları 149

Şekil 4.2. Ankara Çankırıkapı Roma dönemi caddesi 159

Şekil 4.3. Ankara Kalesi planı ve Akkale planı 181

Şekil 4.4. Dernschwam'ın Ankara gravürü 206

Şekil 4.5. 1712 tarihli Paul Lucas'ın Ankara gravürü 212

Şekil 4.6. Piton De Tournefort'un Ankara gravürü 213

Şekil 4.7. Rijksmuseum'daki Ankara tablosu 214

Şekil 6.1. Ankara tarihi kent merkezi öneri yönetim modeli temel unsurları 287

Şekil **Sayfa**

Şekil 6.2. Ankara tarihi kent merkezi alan yönetimi başkanlığı ve paydaş ilişkisi 293

Şekil 6.3. Ankara tarihi kent merkezi ajansı şeması 295

Şekil 6.4. Ankara tarihi kent merkezi yönetim süreci 298

Şekil 6.5. Ankara tarihi kent merkezi planlama sürecinde paydaşların yeri 299

RESİMLERİN LİSTESİ

Resim **Sayfa**

Resim 2.1. İstanbul Tarlabaşı yenileme alanının konumu ve müdahale örneği 40

Resim 2.2. İstanbul Süleymaniye yenileme alanının konumu ve ilk etap proje örnekleri 42

Resim 3.1. Liverpool Kenti'nin konumu Merseyside ve Liverpool bölgesi 58

Resim 3.2. Bosna- Hersek'in konumu, kantonları ve Mostar Kenti'nin konumu .. 77

Resim 3.3. Mostar Tarihi Kent merkezi tampon bölgede dokuya aykırı rekonstrüksiyon örneği; Otel Ruza'nın özgün mimaris ve yeniden inşaa edilmiş durumu 91

Resim 3.4. Şam Kenti'nin ve kentte Emevi Cami'nin konumu 94

Resim 3.5. Halep Kenti'nin coğrafi konumu ve genel görünümü 111

Resim 3.6. Halep Kenti'nde yenileme çalışması yapılan proje alanları 121

Resim 3.7. Halep Kalesi projesi 123

Resim 3.8. Halep Kalesi ziyaretçi broşürü 123

Resim 3.9. Halep tarihi kentte Bab Qinessrine park projesi 125

Resim 3.10. Saraybosna Kenti'nin yeri ve genel görünüşü 127

Resim 3.11. Saraybosna Kenti'nin coğrafi konumu ve genel görünüşü 128

Resim 3.12. Saraybosna Kenti'nin gelişme süreci 131

Resim 4.1. Günümüzde Men (Ay Tanrısı) Tapınağı-August Tapınağı ve Hacı Bayram Cami 150

Resim 4.2. Augustus Tapınağı ve Hacı Bayram Cami 163

Resim 4.3. Ankara'da Roma Tiyatrosu 165

Resim 4.4. Ankara Büyük Hamam Kompleksinin rekonstrüksiyon çizimi ve kalıntıları 167

Resim 4.5. Sütunlu cadde 169

Resim 4.6. Julianus sütunu 174

Resim 4.7. Akkale, Alaeddin Camisi 180

Resim **Sayfa**

Resim 4.8. Kızılbey Cami ile Türbesi ve Kızılbey Medresesi 184

Resim 4.9. Ankara'da Ahiler dönemine tarihlenen mescit ve cami örnekleri 191

Resim 4.10. Ankara'da 14-15. yy'a tarihlenen mescit ve cami örnekleri 196

Resim 4.11. Şengül, Eyne Bey ve Karaca Bey Hamamları 197

Resim 4.12. Ankara'da 16-17 yy'a tarihlenen han örnekleri 204

Resim 4.13. Cenab-ı Ahmet Paşa Külliyesi, Hallaç Mahmud Mescidi, Kurşunlu Cami 204

Resim 4.14. Ankara'da 17-18 yy'a tarihlenen cami örnekleri 215

Resim 4.15. Balıkpazarı ve Taşhan 219

Resim 4.16. Anafartalar caddesi üzerindeki yapı örnekleri 229

Resim 4.17. Ankara'da I. Ulusal Mimarlık dönemi yapı örnekleri 231

Resim 4.18. Sergi evi 232

Resim 6.1. Hamamönü, İnanlı Sokak sağlıklaştırma projesi alanı konumu ve müdahale örneği 276

Resim 6.2. Hacıbayram, Güvercin sokak sağlıklaştırma projesi alanı konumu, öncesi, sonrası durumu ve müdahale örneği 277

HARİTALARIN LİSTESİ

Harita **Sayfa**

Harita 3.1. Liverpool DMA ve tampon bölgesi 59

Harita 3.2. Liverpool DMA sınır-bölgeleri 65

Harita 3.3. Liverpool DMA yönetim alanında alana yönelik öneriler 75

Harita 3.4. Mostar DMA sınırları, kente genel bakış 78

Harita 3.5. Mostar Eski Kenti'nin Geliştirilmesi ve Korunması Master Planı ve eski kente bakış 83

Harita 3.6. Mostar, sınırlar, yol ağı ve ana bölgeler 85

Harita 3.7. Mostar tarihi kent merkezinde iyileştirme çalışmaları yapılacak bölgeler ... 86

Harita 3.8. Şam DMA ve tampon bölgeleri sınırları, kente genel bakış ve Ulu Cami .. 96

Harita 3.9. Şam Kenti'nde 2012-2014 tarihlerinde zarar gören yapılar 97

Harita 3.10. Arami Krallığı ve Grek-Makedon kolonisi döneminde Şam kenti 98

Harita 3.11. Roma döneminde Şam kenti 99

Harita 3.12. Şam Kenti'nde İslamiyet öncesi sur içi gridal yerleşme deseni 100

Harita 3.13. Şam Kenti tarihi tarihi kent dokusu 1) 13. yüzyıla kadar 2) 16. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar 101

Harita 3.14. 1910'da Şam eski (tarihi) kent dokusu 102

Harita 3.15. Eski Şam kenti planı 107

Harita 3.16. Şam DMA tarihi doku ve Kral Faysal Caddesi projesi ve perspektifleri .. 108

Harita 3.17. Halep DMA sınırları 113

Harita 3.18. Halep Kent'inde 2012-2014 tarihlerinde zarar gören yapılar 114

Harita 3.19. Osmanlılar Dönemi'nde Halep kenti yerleşim şeması 118

Harita 3.20. Saraybosna Bijela Tabya (Akkale) nın konumu- (Mujezinovic, Arnautovic, Cemerlic, Museta: 4, 8, 16) a) Askenaz Sinagogu b) Sırp Ortodoks Katedrali c) Roma Katolik Katedral 134

Harita 4.1. Ankara'nın Türkiye ve İç Anadolu Bölgesi'ndeki yeri 139

Harita **Sayfa**

Harita 4.2. Ankara'nın topografik yapısı ve Ankara çevresindeki su kaynakları 140

Harita 4.3. Ankara'nın jeomorfolojik çanak sınırları 141

Harita 4.4. Ankara tarihi kent merkezi'nde geleneksel dokunun korunduğu alanlar 143

Harita 4.5. Ankara tarihi kent merkezi'nde Frigler dönemi'ne ait buluntu ve tümülüs yerleri ve muhtemel yerleşim alanı 152

Harita 4.6. Ankara tarihi kent merkezin'de Galatlar dönemi muhtemel yerleşim alanı. 155

Harita 4.7. Ankara'ya bağlanan Roma yolları ve önemli merkezler 158

Harita 4.8. Ankara tarihi kent merkezi'nde yapılan kazı çalışmalarında bulunan Roma- Doğu Roma Dönemi eserler ve Roma Kenti kurgusuna göre yeri tahmin edilen kent öğeleri ve muhtemel yerleşim alanları 178

Harita 4.9. Selçuklu dönemi'nde dış büyüme odaklı kentsel gelişme 185

Harita 4.10. Ankara tarihi kent merkezi Selçuklu dönemine kadar ki süreçte yerleşme alanları 187

Harita 4.11. Ankara tarihi kent merkezi Selçuklu mahalleleri 188

Harita 4.12. Ankara tarihi kent merkezin'de Selçuklu dönemine tarihlenen eserler ve muhtemel yerleşim alanı 189

Harita 4.13. Ankara tarihi kent merkezin'de Ahiler dönemine tarihlenen eserler ve muhtemel yerleşim alanı 192

Harita 4.14. Ankara tarihi kent merkezin'de Osmanlı dönemi 14-15. yy'a tarihlenen eserler ve muhtemel yerleşim alanı 198

Harita 4.15. Ankara tarihi kent merkezi'nde Osmanlı dönemi 16. yy'a tarihlenen eserler ve muhtemel yerleşim alanı 208

Harita 4.16. Ankara tarihi kent merkezi'nde Osmanlı dönemi 16 yy. mahalleleri 209

Harita 4.17. Ankara tarihi kent merkezi'nde 16-17 yy'daki mekânsal işlevler 210

Harita 4.18. Ankara tarihi kent merkezi Osmanlı dönemi 17-18. yy'a tarihlenen eserler ve muhtemel yerleşim alanı..... 216

Harita 4.19. Ankara tarihi kent merkezi Osmanlı dönemi 19. yy. sonu mekânsal işlevler 220

Harita 4.20. Baron Von Vincke'e ait Ankara planı 225

Harita 4.21. Baron Von Vincke'nin Ankara planındaki mevcut yapılar 226

Harita **Sayfa**

Harita 4.22. Ankara tarihi kent merkezi Osmanlı dönemi 19-20. yy.'a tarihlenen eserleri ve muhtemel yerleşim alanı 227

Harita 4.23. Ankara Kale etrafında Eski-Yenişehir 233

Harita 4.24. Ankara tarihi kent merkezi Cumhuriyet dönemi eserleri ve muhtemel yerleşim alanı 235

Harita 5.1. Ankara tarihi kent merkezi'nde 12.04.1980 tarih ve A-2167 sayılı GEEAYK kararı ile belirlenmiş sit sınırları 240

Harita 5.2. Ankara tarihi kent merkezin'de 03.09.1985 tarih ve 1378 sayılı KTVYK kararı ile belirlenmiş sit sınırları 241

Harita 5.3. Ankara tarihi kent merkezi'nde 10.07.1986 tarih ve 24588 sayılı KTVYK kararı ile belirlenmiş sit sınırları 242

Harita 5.4. Ankara tarihi kent merkezin'de 19.11.2008 tarih ve 244 sayılı Ankara yenileme alanı KTVKBK kararı ile belirlenmiş sit sınırları 243

Harita 5.5. Ankara tarihi kent merkezin'de 18.12.2013 tarih ve716 sayılı Ankara II numaralı KTVKBK kararı ile belirlenmiş sit sınırları 244

Harita 5.6. Ankara tarihi kent merkezi'nde 19.11.2008 tarih ve 244 sayılı Ankara yenileme alanı KTVKBK kararı ile belirlenmiş sit sınırları ve Bakanlar Kurulunun 21.01.2010 tarih ve 2010/88 sayılı kararı ile belirlenen yenileme alanı sınırı 246

Harita 5.7. Ankara tarihi kent merkezin'de Bakanlar Kurulunun 22.06.2015 tarih ve 2015/7872 sayılı kararı ile belirlenen yenileme alanı sınırları 247

Harita 5.8. AKM sınırları ve tescilli yapılar 249

Harita 5.9. Ankara-Lörcher planı 252

Harita 5.10. Ankara- Jansen planı 254

Harita 5.11. Ankara- Ubaydin-Yücel planı 257

Harita 5.8. Ulus tarihi kent merkezi koruma-ıslah imar planı 259

Harita 5.9. Ankara tarihi kent merkezi'nde ABB Meclisi'nin 14.01.2005 tarih ve 210 sayılı kararı eki 1/ 5 000 ölçekli Ulus tarihi ve kültürel kentsel dönüşüm ve gelişim proje alanı 262

Harita 5.10. Ankara eski kent dokusunun korunması, yaşatılması ve sağlıklaştırılması 264

Harita **Sayfa**

Harita 5.11. Ankara tarihi kent merkezi kentsel yenileme alanı 17.05.2007 tarih ve 25 sayılı kararı eki KAİP 265

Harita 6.1. Ankara tarihi kent merkezi'nin kültür katmanlarına göre tüm dönemlerin sentezi 290

Harita 6.2. Ankara tarihi kent merkezi öneri sınırları 291

SİMGELER VE KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış bazı kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
AAAS	The American Association for the Advancement of Science
AB	Avrupa Birliği
ABB	Ankara Büyükşehir Belediyesi
AFSED	Arab Fund for Social and Economic Development
AKDN	Ağa Han Kalkınma Ağı
AKKGİP	Ankara Kalesi Koruma Geliştirme İmar Planı
AKM	Atatürk Kültür Merkezi
AKTC	The Aga Khan Trust for Culture
AYUEHY	Alan Yönetimi ile Anıt Eser Kurulunun Kuruluş ve Görevleri ile Yönetim Alanlarının Belirlenmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik
DGAM	Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü
DM	Dünya Miras
DMA	Dünya Miras Alanı
DOC	Eski Kent Müdürlüğü
GEEAYK	Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu
GTZ	Alman Kalkınma İşbirliği Ajansı
HCP	Historical City Programmes
ICCROM	International Centre fort he Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property
ICOM	International Council of Museums
ICOMOS	International Council on Monuments and Sites
IPA	Instrument for Pre-Accession Assistance
IUCN	International Union for Conservation of Nature
KAİP	Koruma Amaçlı İmar Planı
KAUİP	Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı
KGM	Karayolları Genel Müdürlüğü

Kısaltmalar	Açıklamalar
KHK	Kanun Hükmünde Kararname
KTVKBK	Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu
KTVKK	Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu
KTVKYK	Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Yüksek Kurulu
KUDEB	Koruma Uygulama ve Denetim Büroları
KÜVAM	Kültür Varlıkları Müzeler Genel Müdürlüğü
KVKBK	Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu
LCC	Liverpool City Council
MAM	Eski Kent Belediye İdaresi Yönetimi
NHMF	The National Heritage Memorial Fund
NWDA	West Development Agency
PPG	Programme Policy Guadience
RG	Resmi Gazete
S-FOR	Stabilization Force
SGA	Old City -Stari Grad- Agency
SOC	State of Conservation Report
SPC	Devlet Planlama Komisyonu
STK	Sivil Toplum Örgütleri
SWOT	Strenghts, Weaknesses, Opportunities, Threats
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TOKİ	Toplu Konut İdaresi
TTK	Türk Tarih Kurumu
UDP	Unitary Development Plan
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
VEKAM	Vehbi Koç ve Ankara Araştırmaları Merkezi
WHC	The World Heritage Center
WHF	World Heritage Fund
WMF	World Monuments Fund
yy.	Yüzyıl

1. GİRİŞ

Kültürel mirasın etkin biçimde korunarak gelecek nesillere aktarılması, kentsel korumanın temel amacıdır. 20. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle "*ulusal ve uluslararası boyutta, ortak bilinçle ve birbiriyle tutarlı koruma politikaları"* geliştirilerek, bu amaca ulaşılmaya çalışılmaktadır. Küreselleşmenin öngördüğü kentsel rekabet ortamında, son onlu yıllarla, yerel ve evrensel değerde taşınmaz kültür mirasına sahip çıkma, koruyup kollama ve yaşatma konusunda bilinç ve farkındalığın geliştirilmesi, insanlığın görüş ve bilgisine açılması önem kazanmaktadır. Kent ölçeğinde taşınmaz kültür mirasını koruma, yaşatma ve yeni değerler kazandırmada güncel politikalar, bütünleşik ve sürdürülebilir kentsel koruma yaklaşımlarına dayandırılmaktadır. Bütünleşik kentsel koruma *(Integrated urban conservation),*1975 tarihli Avrupa Mimari Miras Tüzüğü'nde (*European Charter of the Architectural Heritage*), Avrupa Mimari Mirası Amsterdam Deklarasyonu (*Declaration of Amsterdam on European Architectural Heritage)* gibi, 1970'lere tarihlenen birçok uluslararası belgede ifade edilmiştir. Bu koruma anlayışı, kültürel mirasın tüm boyutlarıyla (ekonomik, sosyal, yönetimsel, yasal vb.) ve kent bütünü ile birlikte değerlendirmeyi, ayrıca yerelin sorumluluğunda, merkezi yönetimin ve halkın katılımını öngörmektedir. Böylece sadece fiziksel çevrenin, yapıların ve objelerin değil, onlarla yaşayan diğer kültür öğeleri ve insanları dışlamadan, yerinden etmeden sosyal ve kültürel yaşamı sürekli kılma hedeflenmektedir. Kent planlama ve yönetim sürecinin özellikli bir parçası olarak kabul edilen bu anlayışa, 1992'de Birleşmiş Milletler (*United Nations*) tarafından kabul edilen, Çevre ve Gelişim Hakkında Rio Deklarasyonu (*Rio Declaration on Environment and Development*) ile sürdürülebilirlik kavramı eklenmiştir. *Sürdürülebilir kentsel koruma;* koruma sürecinde, özellikle karar verme aşamasında toplumsal örgütlenmelerin rolünü etkinleştiren, toplumsal faydaları eşitlik ilkesi temelinde gözeten, geniş kapsamlı katılım, şeffaflık, denetim, sosyal ve ekonomik çözümleri ve miras değerlerini tüketmeden kullanmayı temel alan, işbirlikçi koruma yaklaşımı olarak tanımlanabilir. Taşınmaz kültürel miras alanlarını (kentsel sit, kentsel arkeolojik sit, arkeolojik sit, koruma alanları, yenileme alanları) salt saklamak ve kullanmayı engellemek yerine, korumada değerlendirme ve geliştirmeyi öngören bu yaklaşımlarla belirlenen uluslararası ortak ilkeler, ülkelerin kendi koşullarıyla (yönetim sistemi, planlama anlayışları vb.) ve sistemleriyle bütünleştirilmektedir. Koruma sürecinde, kalkınma ve gelişmenin sağlanması, sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşılması ve kentsel yaşam kalitesinin gözetilmesinin birlikte

ve eşzamanlı gerçekleştirilmesi gerekli görülmektedir. Bu yaşamsal zorunluluklara karşın, Türkiye'de de olduğu gibi, uluslararası ilkelere göre farklılıklar, hatta korumaya karşıt gelişmeler süregelmektedir. Özellikle küreselleşmeye dayandırılan yeni-liberal ekonominin uzantısında, kentsel değer artışına odaklı iktidar grupları ve sermayenin, taşınmaz kültür mirasını turizm ve ticarete açarak tahrip etmesi ya da parseli ele geçirmek için yok etmesi, giderek engellenemeyecek düzeye ulaşmaktadır.

Bütünleşik ve sürdürülebilir koruma yaklaşımının öngördüğü "miras yönetimi" ile bu sorunların aşılması ve böylece, taşınmaz kültür miras alanlarında etkin ve sürekli korumanın sağlanması, uluslararası ortak koruma politikası olarak gündemdedir. Bu amaçla, Türkiye'de 2004 yılı ve sonrasında, Avrupa Birliği'ne uyum sürecinin kazandırdığı ivme ile koruma mevzuatında yeni düzenlemeler ve yasal değişiklikler yapılmıştır. Bu gelişmede, korumadaki çoklu örgüt, yetki ve karmaşık yönetim yapısının getirdiği sorunlar, finansman yetersizlikleri ve dünya miras alanlarına ilişkin tavsiyeler de belirleyici olmuştur. Böylece, koruma mevzuatı 14.7.2004 tarih ve 5226 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun (5226 sayılı Kanun) ile radikal biçimde değiştirilmiştir. 5226 sayılı Kanun ile merkezi ve yerel yönetimin görevleri ve yetkileri yeniden tanımlanmış; taşınmaz kültür varlıklarının korunmasına teknik ve maddi destek sağlanmış; uygulamayı kolaylaştırmak ve hızlandırmak için Koruma Uygulama ve Denetim Büroları (KUDEB) oluşturulmuştur. Koruma amaçlı imar planı (KAİP) hazırlık aşamasında paydaş katılımı öngörülmüş ve bu Kanuna eklenen Alan Yönetimi, Müze Yönetimi ve Anıt Eserler Kurulu bölümleriyle, ilk kez "*alan yönetimi ve yönetim planı*" gündeme gelmiştir. Bu sistemi ve yerel yönetimi güçlendiren Belediyeler Kanunu, Büyükşehir Belediyeleri Kanunu, İl Özel İdareleri Kanunu, Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun (5366 sayılı Kanun) eşzamanlı olarak yürürlüğe girmiştir. Ancak, 5366 sayılı Kanun ile kentsel sit alan(lar)ının "yenileme alanı" olarak değiştirilmesi ve yeniden planlamaya açılması da koruma mevzuatında ilk kez yer almıştır. Böylece, çöküntü alanına dönüşen ya da dönüştüğü düşünülen kentsel sit alanlarında, tarihi ve kültürel değerler ile gelecek yadsınarak, imar rantını arttırma istekleriyle biçimlenen yenilenme anlayışı, proje tabanlı uygulamalarla her türlü spekülasyona açılmıştır. Bu ortamda koruma ile yenileme çelişkisinde, yenilemenin lehine yasal destek 31.05.2012 tarihli 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun (6306 sayılı Kanun) ile sağlanmıştır. Bu gelişme, Türkiye'de de küreselleşme dalgasıyla, yeni

liberal politikalar çerçevesinde yaşanan ekonomik değişim sürecinde, kent mekanının rant sektörü için en kârlı yatırım alanına dönüştürülmesiyle örtüşmektedir.

Tez çalışmasının kapsamı

Türkiye'de, kentsel ölçekte rantın ve yasal yaptırımların güçlü kıldığı yenileme (yıkıp-yeni yapma) baskısı altındaki tarihi kent merkezlerinde, bu durumu korumanın lehine çevirecek ve süregelen sorunları aşacak miras yönetiminin nasıl uygulanabileceğine ilişkin çözüm önerilerinin geliştirilmesi bu tez çalışmasının kapsamını oluşturmaktadır. Ancak çözüm, taşınmaz kültürel miras alanlarının kendi değer ve koşullarına göre geliştirilebileceği için, Türkiye'de ilk kez yenileme alanı ilan edilen ve birçok kez Yargı kararlarıyla bu statüsü iptal edilen, Ankara Tarihi Kent Merkezi çalışma alanı olarak belirlenmiştir.

Bu seçimde belirleyici olan diğer kriterler şöyle açıklanabilir;

- Neolitik dönemden bugüne farklı kültür ve uygarlık katmanlarına, dolayısıyla, yoğun olarak toprak altı ve üstü taşınmaz kültürel mirasa sahip olması,
- Alanın kentsel sit, arkeolojik sit ve yenileme alanı statüsünde olması,
- Kentin tarihsel, kültürel kimlik alanı olması,
- Geçmişte ve günümüzde çevresini sosyal, kültürel ve ekonomik yönden etkileyen önemli çekim merkezi konumunda bulunması,
- Alanda, kentsel işlevlerin ve/veya karma kullanımların yoğun olarak sürdürülmesi,
- Uygulanmış/uygulanan, onaya sunulan, yargı süreci sürekli devam ettirilen yenileme projelerinin olması,
- Kentsel koruma-yenileme uygulamalarını uzlaştıracak, talep edilen ekonomik değeri geliştirecek verilerin bulunmasıdır.

Çalışma alanı olarak seçilen alanda yapılan ön inceleme-araştırmalara göre, bu tez çalışmasının temel sorunsalı "*Ankara Tarihi Kent Merkezi'nde sürdürülen kentsel koruma/yenileme çalışmalarına yönelik nasıl bir miras yönetimi yöntemi geliştirilebilir?*, olarak belirlenmiştir.

Sorunsalı tanımlamak, anlamak ve irdelemek için aşağıdaki sorular tez kapsamında yanıtlanmaya çalışılmıştır;

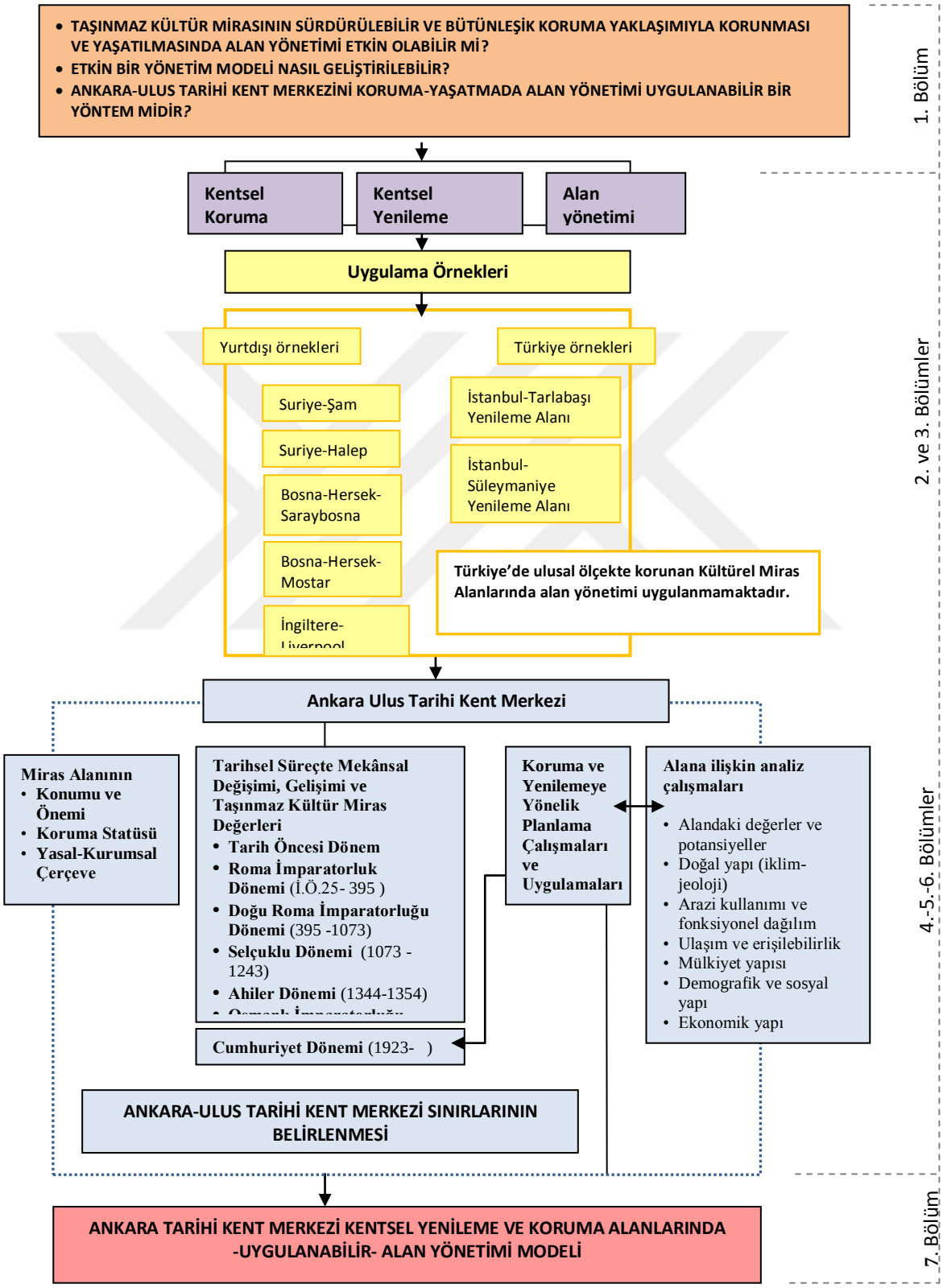
- Kentsel koruma, yenileme kavram ve alanlarının açılımları ve uygulama biçimleri nedir?
- Kültürel Miras, Kültürel Miras Yönetimi, Alan Yönetimi kavramlarının içerikleri nedir?
- Taşınmaz kültürel miras alanı, yenileme alanına dönüştürüldüğünde, alan yönetimi bu alanlarda çatışmayı engelleyecek ve uygulanabilecek bir sistem olabilir mi?
- Türkiye'de, kentsel sit (miras) alanlarında ve yenileme alanlarında alan yönetiminin örgütsel şeması ve döngüsü nasıl olmalıdır? Örgütsel şemanın ve döngüsünün, yönetim planı ve alan yönetimindeki rolü nedir?
- Uygulama sürecinde, çok paydaşlı katılımın ve kurumlar arası eşgüdümün sağlanamaması ve finansal destek ile teknik eksiklikler alan yönetiminin engeli olduğunda bu durum nasıl aşılabilir?

Bu sorular çerçevesinde, Ankara Tarihi Kent Merkezi üzerinden aşağıdaki hipotezler test edilmiştir;

- Çok katmanlı bugünkü yerleşimde koruma alanı sınırı nasıl belirlenebilir?
- Koruma alanında koruma eksenli yenileme gereksinimi hangi kriterlerle tanımlanabilir? Bu kriterlere göre yenileme alanı sınırı nasıl belirlenmelidir?
- Yenileme alanlarında, yürürlükteki mevzuata ve gelişme koşullarına göre alan yönetimi uygulanabilir bir sistem midir?
- Bu alanda alan yönetimi, kültürel mirasın sürdürülebilir ve bütünleşik koruma kapsamında korunması ve yaşatılmasında etkin olabilir mi? Etkin bir yönetim modeli nasıl geliştirilebilir?

Bu ele alışta öncelikle Türkiye'nin de kabul ettiği uluslararası anlaşmalar, üyesi olduğu kurumların ilke kararları ve kendi mevzuatına göre; planlama çalışmalarını da kapsayan ve son onlu yıllarda uygulanan miras yönetimi örnekleri incelenmiştir. Türkiye'de ulusal ölçekte korunması gerekli kültürel miras alanlarında, yönetim modeli uygulanmadığı ve koruma eksenli yenileme söylemleriyle, bu alanlarda süregelen yenileme ilânı ve uygulamaları da incelenmiştir. Bu ön değerlendirme ile alan yönetiminin ön koşulu olarak, Ankara Tarihi Kent Merkezi'nin sınırı, geçmişten bugüne var olan ya da geçmişteki varlığı

bilinen taşınmaz kültür varlıkları, eşdeyişle kültür katmanları üzerinden belirlenmiş ve alan yönetiminin uygulanabilirliği tartışılmıştır (Şekil 1.1).

Şekil 1.1. Tez çalışmasının kapsamı

Kültür katmanları belirlemede Paleolitik, Neolitik, Eski Tunç ve Hitit dönemlerinde, sistemli yerleşik düzene geçilmediği veya yerleşim ve yayılım alanlarına ilişkin bilgi ve belgelerin yeterli olmaması nedeniyle, Ankara Kent ve kent merkezindeki prehistorik yerleşmeler harita üzerinde tanımlanamamıştır. Eski Tunç Dönemi'nin M.Ö. 3000-2000'lere rastlayan sürecinde uygarlık ve devletlerin kurulmasıyla, Ankara Tarihi Kent Merkezi'nin mekânsal gelişimi bu tarihler sonrasındaki dönemler için "*uygarlık ya da devlet*" varlığına göre incelenmiş ve bu dönemlere ilişkin muhtemel sınırları gösterilmeye çalışılmıştır. Ankara Kenti'nin Tarihi Kent Merkezi'nin alansal sınırını belirlemede ise kentin başkent olarak Cumhuriyet ideolojisiyle yeniden yapılanması ile eski-tarihi kentten ayrışan alan (Yenişehir'den itibaren) tez kapsamının dışında bırakılmıştır. Ancak, tarihi kent merkezinin konumu, gelişimi ve değişimini anlamak-aktarmak için, kentin varoluşundan itibaren farklı kültür katmanlarının tespiti kent bütününde yapılmıştır (Bkz. Bölüm 4).

Tez çalışmasının amaç ve hedefleri

Yukarıdaki hipotezler çerçevesinde, sorunsalın çözümüne yönelik modelin geliştirmesi bu tez çalışmasının temel amacıdır. Çözüm modeli, "kentsel koruma ve yenileme alanlarında, sürdürülebilir ve bütünleşik koruma yaklaşımıyla çok paydaşlı katılımı, yerinden yönetimi, finansal desteği sağlayacak araç ve mekanizmalarla uygulamayı yönlendirecek ve böylece kentsel korumayı başarılı kılacak yönetim sisteminin ortaya konulması" olarak belirlenmiştir.

Bu amaca odaklı olarak tez çalışmasının hedefleri;

- Kentlerde farklı kültür katmanlarıyla oluşan strüktürü, mimari çeşitlilik ve zenginliklerinin sürdürülebilirliği ve böylece kentsel mekânda tarihi gelişimin okunması kente kimlik kazandırmaktadır. Ankara Tarihi Kent Merkezi, var olan ya da geçmişte var olduğu bilinen yapılara odaklı biçimde, alt paleolitik dönemden bugüne kadarki süreçte değerlendirilerek, korumaya değerliliği konusunda, ulusal ve uluslararası platformlarda, günlük yaşamda ve ilgili bilim alanlarında farkındalık yaratılması,
- Ankara Tarihi Kent Merkezi'nin kültür katmanlarının incelenmesi, tanımlanması, kent ve koruma açısından öneminin vurgulanması ile bu konudaki araştırmacılara yönlendirici bilginin somut verilerle sağlanması,

- Ankara Tarihi Kent Merkezi'nin literatüre, arkeolojik buluntulara ve döneminin sivil mimarlık örneği olarak varlığını sürdüren yapılara göre, tarihi ve kültürel miras alanı sınırının yeniden değerlendirilmesi ve yasal (sit alanları, koruma-yenileme alanları) sınırların bu değerlendirmenin sonuçlarına göre sorgulanması,
- Ülkenin başkenti ve kentin, tarihi ve kültürel kimlik alanı olan Ankara Tarihi Kent Merkezi'nin sürdürülebilirliğinin sağlanmasına ilişkin süreç ve yöntemin belirlenmesidir.

Bu hedeflerle, alanda miras yönetim modelinin öngörülmesi ile Türkiye'de koruma-yenileme ikiliğini uzlaştırarak, bir açılım getirilmesi bu tezin önemini de ortaya koymaktadır.

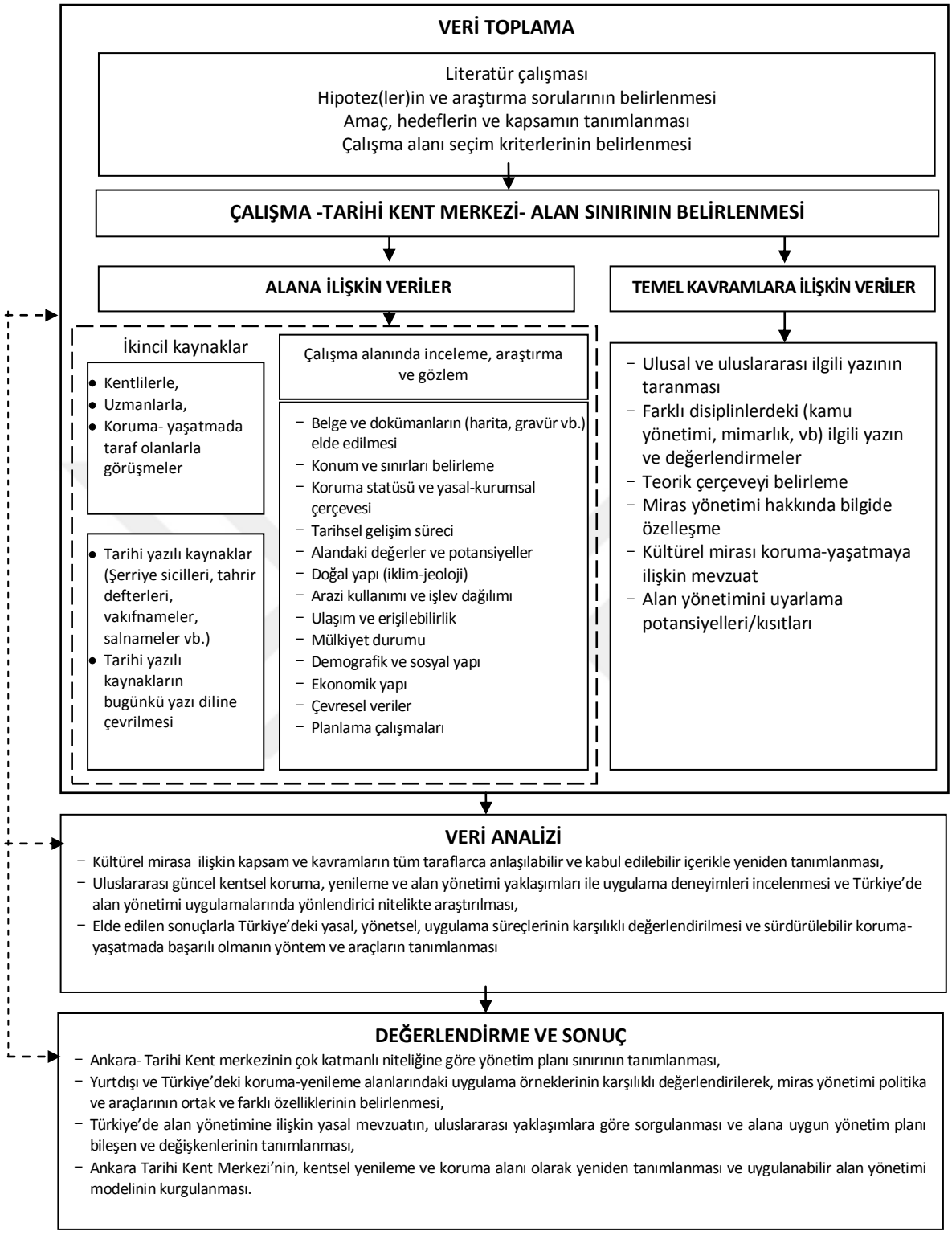
Tez çalışmasının yöntemi

Araştırmanın yöntemi; alan araştırması ve ilgili yazın, belge ve dokümanların incelenmesiyle elde edilen bilgiye dayalı olarak, Ankara Tarihi Kent Merkezi'nin belirlenecek sınırları ve etkileşim alanında, bütünleşik ve sürdürülebilir koruma-yaşatmada etkin ve başarılı olabilmek için miras yönetiminin kurgulanmasına dayanmaktadır. Bu kapsamda üç aşamalı izlence geri-besleme mekanizmasıyla desteklenmiştir (Şekil 1.2).

Veri toplama aşaması: Hipotezlerin test edildiği ve araştırma sorularının yanıtlanmasına ilişkin verilerin toplandığı aşamadır. Bu araştırmanın temel bilgi kaynağı, sürdürülebilir kentsel koruma-yenilemenin, ulusal-uluslararası farklı disiplinlerdeki (kamu yönetimi, mimarlık vb) kapsamı ile miras yönetimine ilişkin ilke ve yöntemleri ile uygulama deneyimlerine (Bkz. Bölüm 2-3) ve bu çerçevede Ankara Tarihi Kent Merkezi'ne ait birincil ve ikincil kaynaklara dayanmaktadır.

Birincil kaynaklar çalışma alanı üzerinden nitel veya nicel yöntemlerle elde edilmiştir;

- Tarihi kent merkezinin bugünkü durumu gözlem, yerinde incelemelerle ve günlük yaşama ilişkin çeşitli değerler (land-mark, kutsal alan, ziyaret yerleri, turistik bölge, geleneksel ticaret, vb.) kayıtlarıyla tespit edilmiştir.
- Alan araştırması yapılarak, tarihi kent merkezindeki görünür taşınmaz kültürel miras değerleri, tarihi ve simgesel imgeler listelenmiştir.

Şekil 1.2. Tez çalışmasının kurgusu ve çalışma yöntemleri

Nitel verileri desteklemek için temel materyaller (hava fotoğrafları, hali hazır haritalar, imar planı çalışmaları ve raporları, eski haritalar, gravür ve fotoğraflar, koruma kararları vb.) elde edilmiştir. Bu aşamada;

Türk Tarih Kurumu (TTK) Kütüphanesi ve Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivlerinden alana ait bazı tarihi belgelere (salname, vakıfname, şerriye sicilleri, seyahatname vb.) ulaşılmış ve bugünkü yazı diline çevirileri yaptırılmıştır.

Ankara I ve II Numaralı Kültür Varlıkları Koruma Bölge Müdürlüğü (KVKBK), Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü (KÜVAM) arşivlerinden temin edilen envanter listesi, tescil fişleri, yayınlanan kazı sonuçları, eski fotoğraflar, kartpostallar ve seyahatnameler bugün varolan taşınmaz kültürel değerlerle karşılaştırmalı biçimde değerlendirilmiştir.

Vehbi Koç ve Ankara Araştırmaları Merkezi (VEKAM) ile TTK Başkanlığı'nda bulunan ve fotoğrafla belgelenmesine izin verilen Ankara'nın farklı dönemlerinde hazırlanmış şehir planları (1924 yılına ait Ankara haritası, 1/200.000 ölçekli fiziki harita, Mamboury 1940 tarihli Augustus Mabedi rekonstrüksiyon projesi, 1932 tarihli 1/12.500 ölçekli Jansen Ankara Şehri İmar Planı, Galatya dönemi idari sınırları gösterir harita, 20. yy. ait idari, fiziki-jeoloji, 1934 tarihli 1/25000 ölçekli 1839 tarihli Von Vincke Haritası,19 yy. ait siyasi haritalar, Ankara sancağına ait farklı tarihli fiziki haritalar gibi) farklı ölçeklerdeki hâli-hazır haritalar üzerinde tanımlanmıştır.

Anadolu Medeniyetleri Müzesi ile KÜVAM'nde arşiv çalışmaları yapılarak, alana ilişkin kazı sonuçları ve elde edilen arkeolojik bulgular incelenmiştir.

İkincil kaynaklar;

- Kentle ve çalışma alanı ile ilgili yabancı ve yerli yazın kent tarihine odaklı biçimde incelenmiştir. Bu aşamada İstanbul Beyazıd Devlet Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi ve Mimar Sinan Üniversitesi kütüphanelerinden de yararlanılmıştır.
- Alanın korunmasında taraf olanlarla (kentliler, mülk sahipleri ve kullanıcılar, yetkili KVKBK Müdürlüğü uzmanları ve bazı kurul üyeleri, belediye yetkilileri, merkezi yönetim yetkilileri, muhtarlar, sivil toplum örgütleri (STK) mensupları, eğitim kurumları, müze yetkilileri, turistler vb.) derin görüşmeler yapılmıştır.
- Kente ve tarihi kent merkezine ait farklı ölçeklerdeki güncel hâli-hazır haritalar elde edilmiştir. Bu haritalar üzerinde taşınmaz kültürel miras ve alanları, bugüne ulaşmış ya da ulaşmamış olmasına göre ayrıştırılmadan, tarihlendirilen uygarlığa ve döneme göre,

bilgisayar ortamında (ArcGİS programı ile) hâli-hazır haritalara işlenerek, kentsel mekândaki konumları belirlenmiştir. Böylece, sonraki aşamada gerçekleştirilecek dönem -kültürel katman- paftalarına altlık oluşturulmuştur.

Bu aşamanın sonunda alana ilişkin taşınmaz kültürel miras ve alanları, ait oldukları uygarlık dönemine göre tanımlanarak, Ankara Tarihi Kent Merkezi'nin kültür katmanlarına ilişkin sınırları belirlenmiştir;

- Alt paleolitik dönem ile Cumhuriyet dönemi aralığındaki zaman dilimine göre hazırlanan bu çalışmada 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu (KTVKK) ile korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları tanımı ve kriterlerinin belirtildiği 6. Madde hükümleri dikkate alınmıştır.
- Bu dönem haritalarında, Osmanlı İmparatorluğu döneminin muhtemelen kent sınırları çizilirken, mahallelerin mescit ve camileri merkez alarak kurulduğu kabul edilmiştir. Bir mahallenin, camiden okunan ezanın duyulabildiği ve müezzinin görülebildiği mesafenin yaklaşık 250 ile 300 m arasında olduğu yaklaşımıyla, en dıştaki cami/mescitlerin 250 m[1] yarıçaplı temsili yayılım alanları belirlenerek yerleşme makroformu konusunda (Bkz. Bölüm 4) fikir yürütülmüştür.

Veri analizi aşaması: Ankara Tarihi Kent Merkezi'ne ilişkin özgün ve etkin olacak alan yönetimi modeli oluşturabilmek amacıyla, kültürel miras alanı kapsamındaki kavramların, tüm taraflarca anlaşılabilir ve kabul edilebilir içerikle yeniden tanımlanması için literatür araştırması yapılmış (Bkz. Bölüm 2 ve 3) ve uluslararası güncel kentsel koruma-yenileme-alan yönetimi yaklaşımları, ilke ve teknikleri ile uygulama deneyimleri incelenmiştir. Türkiye koşullarına uygun alan yönetimi uygulamalarında yönlendirici olacak örnekler incelenerek, Türkiye'deki yasal, yönetsel, uygulama süreçleri karşılıklı değerlendirilmiş, miras alanlarında yenileme baskıları ve sürdürülebilir koruma-yaşatmayı başarılı kılacak yöntem ve araçların tanımlanmasına ilişkin (Bkz. Bölüm 6) bilgi derlenmiştir.

Değerlendirme ve çıkarsamalar: Bu aşamada, alan yönetimi ve bu kapsamda yönetim planının bileşenlerinin ve değişkenlerinin belirlenmesi, literatür taramaları ve teorik söylemler ile Türkiye'de alan yönetimine ilişkin yasal hükümlerin, veri analizi sonuçlarına

[1] Fizik Öğretmeni v e Fizik Yüksek Mühendisi olarak Ahmet Elbi'nin yaptığı hesaplamalarda ".. çıplak sesle okunan ezanın yaklaşık 250-300 m arasındaki bir uzaklıktan duyulabileceğini söyleyebilir…. sonucuna varılmıştır (Elbi, 2006).

ve uygulama ve/veya gerçekleşmeye yönelik sorgulanmıştır. Uluslararası ve Türkiye'deki koruma-yenileme-alan yönetimi politika ve araçlarının ortak ve farklı özelliklerinin belirlenerek, miras alanları yönetiminin Türkiye'de uygulanma biçimi, sorun ve sonuçları, çalışma alanı olan Ankara Yenileme Alanı üzerinde tanımlanarak değerlendirilmiştir. Böylece, bu tez çalışması sorularının yanıtlanması ile elde edilen çıkarsamalara göre, öneriler geliştirilmiş ve Ankara Tarihi Kent Merkezi kentsel yenileme ve koruma alanlarında uygulanabilir alan yönetimi modeli önerilmiştir (Bkz. Bölüm 6). Bu aşamada, tek bir örnek üzerinden genelleme iddiası taşımadan, her miras alanının özgün değerlerine koşut olarak korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasına yönelik yönetim modelinin kurgulanması gerekliliği de önemle vurgulanmıştır.

Bu çalışmalar, tez çalışmasında altı ayrı bölümde açıklanmaktadır (Bkz. Şekil 1.1).

Birinci bölüm: Kapsam, amaç ve hedefler, yöntem ve kapsam ile ilgili yazına dayalı olarak tez çalışmasının genel ve teorik çerçevesinin belirlendiği bölümdür.

Bu bölümün hazırlanmasında; ilgili önceki çalışmalar (Ek-1) kentsel, arkeolojik, kentsel-arkeolojik sit alanları, yenileme alanlarındaki koruma, yenileme, alan yönetim yaklaşımları, koruma-yenileme-alan yönetimi kavramların gelişimi, koruma statüsünde olan alanlarda korumaya ilişkin yönetim modelleri, KAİP yapımı ve kentsel korumada önemi ve uygulama sorunları yönlendirici olmuştur.

Böylece tez çalışmasının amacı ve kapsamı şöyle belirlenmiştir;

- Kültürel miras alanlarının sürdürülebilirliğini sağlamada, KAİP mevzuata bağlı ve tanımlı sınırlarının yeterli ve etkin olmadığı anlaşılmış ve bu nedenle öncelikle Ankara Tarihi Kent Merkezi sınırları, sit sınırları, koruma alanları sınırları sorgulanması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu nedenle bu tez çalışması, kent planları ve mimari kalıntılar/yapılar, arkeolojik bulgular/kalıntılar, özgün topografik ve jeomorfolojik koşullar, özgün-tarihi-otantik kaynaklar kullanılarak önerilen yeni sınırlara yönelik bir yönetim modeli önerisi ile daha önceki çalışmalardan ayrılmaktadır.
- Önceki koruma ve yenileme çalışmaları, tek koruma statüsüne sahip ve/veya farklı statüye sahip olsa da aynı kanun ile korunan/yenilenen alanlardır. Bu tez çalışmasında, Ankara Tarihi Kent Merkezi'ni oluşturan bütünün içinde farklı koruma statüsüne sahip

olmalarının yanı sıra, farklı kanunlara (2863 sayılı KTVKK**,** 5366 sayılı Kanun ve 648 sayılı KHK) göre işlem tesis edilmesiyle de daha önceki çalışmalardan ayrılmaktadır.

- Bu doğrultuda, bir bütün içinde farklı koruma ve yasal statüde bulunan bu alana özgü bir yönetim modeli oluşturulmasının önemi tezin önemini de vurgulamaktadır.

İkinci bölüm: Kültürel miras alanı kapsamında ve bu kapsamla ilgili kavramların (taşınmaz kültürel miras alanı, kentsel koruma, kentsel yenileme gibi) tüm taraflarca anlaşılabilir ve kabul edilebilir içerikte yeniden tanımlandığı bölümdür. Bu nedenle, koruma ve yenilemenin gelişimi ile ayrıca, uygulama yöntemleri de açıklanmıştır. Güncel kentsel koruma ve yenileme yaklaşımları ve uygulama örneklerinin incelenerek Türkiye'deki yasal, yönetsel, uygulama süreçleriyle karşılıklı değerlendirilmesi, miras alanlarında yenileme baskıları, sürdürülebilir ve bütünleşik korumada başarılı olmanın yöntem ve araçları da tanımlanmıştır.

Üçüncü bölüm: Miras yönetimindeki farklı yaklaşımlar, yönetim planı, süreç ve bileşenleri ile kentsel sit alanlarında alan yönetiminin önemi açıklanmıştır. Bu konudaki örneklerin incelenmesi ile Ankara Tarihi Kent Merkezi Alan Yönetim Modeli'ne yön verecek bileşenler ve özellikler belirlenmiştir.

Dördüncü bölüm: Kentsel koruma ve yenileme alanı olarak Ankara Tarihi Kent Merkezi'nin konumu, koruma değerleri ve yasal yönetsel statüsü belirtilmektedir. Tarihsel süreçte, Ankara Kenti'nin ve tarihi kent merkezinin mekânsal değişimi ve gelişimi incelenmiştir. Kültürel miras alanının kimliğini oluşturan özgün değerleri haritalar üzerinde gösterilerek farklı dönemlerde kentin gelişimi tanımlanmıştır. Dönem haritalarında, her döneme ait özgün değerler ve muhtemel kent sınırları (aynı renkte) ile birlikte, sonraki ve önceki dönemler de (farklı renkte) gösterilerek, incelenen dönem (dönem rengiyle) vurgulanmıştır. (Örneğin 16. yüzyıl dönemi eserler ve muhtemel kent sınırları kırmızı renkle gösterilirken, 17.-18. yüzyıl dönemi eserler ve muhtemel sınırı mavi ile renklendirilmiş, 16. yüzyıl ve daha önceki döneme ait tarihsel imgeler gri renk ile gösterilmiştir.) Bu yöntemle, okuyucuların mekânsal ve tarihi gelişimi daha kolay okuyabileceği ve izleyebileceği düşünülmüştür. Elde edilen bu dönem haritalarından yararlanılarak, tezin temel hedefi olan "öneri tarihi kent merkezi sınırları" belirlenmiştir. Önerilecek yönetim modelinin kurgulanmasında, alanın tanımlanması, yasal yönetsel

özellikleri, eşdeyişle miras alanının özgün değerlerinin göz önünde bulundurulması gerekliliğiyle bu bölüm önem taşımaktadır.

Beşinci bölüm: Ankara Tarihi Kent Merkezi'nde Koruma ve Yenileme Alanları; bu alanlara yönelik planlama çalışmaları ve uygulamaları; mekânsal, sosyo-ekonomik açılardan olumlu/olumsuz yansımaları incelenmiştir. Önerilecek yönetim modelinin olumlu/olumsuz etkilerin değerlendirilmesi açısından bu bölüm önem taşımaktadır.

Altıncı bölüm: Ankara Tarihi Kent Merkezi'nde kültürel miras yönetimi, uygulama stratejilerini kapsayacak biçimde önerilmiştir. Bu modelin benzer alanların yönetiminde yönlendirici olacağı düşünülmektedir.

2. KAPSAM VE KAVRAMLAR

Tez kapsamında kültürel miras alanı olarak, sit (arkeolojik, kentsel, kentsel arkeolojik) ve koruma (korunma) alan(lar)ı, yenileme alanı, etkileşim geçiş sahası, yönetim alanı ve bağlantı noktası kavramları incelenmiştir. Böylece, bu kavramların tüm taraflarca anlaşılabilir ve kabul edilebilir içerikle yeniden tanımlanması hedeflenmektedir. Bu ele alışta, uluslararası ölçekte kentsel koruma ve yenilemenin gelişimi, yöntemleri, Türkiye'ye etkileri ve koruma mevzuatı ile 2004 yılı sonrasında kentsel koruma/yenileme ikiliğinin incelenmesi öncelik taşımaktadır.

2.1. Taşınmaz Kültürel Miras Alanı

Kültürel miras kavramının yakın geçmişe kadar obje-odaklı ve tek yapı ölçeğinde anıtsal, sanatsal değerlere ve arkeolojik eserlere bağlı yaklaşımla tanımlanması çeşitli uluslararası sözleşmelerde (1931 Atina Tüzüğü-*Charter of Athens*, 1954 Silahlı Çatışma Halinde Kültürel Malların Korunmasına Dair Lahey Sözleşmesi-*The Hague Convention*) görülebilmektedir. Bu yaklaşımın en önemli nedeni, önce imparatorlukların, ardından ulus-devletlerin bu mirası siyasi egemenliğinin, kimliğinin ve kalıcılığının göstergesi olarak, geçmişine ait değerlerin geleceğe taşınmasında etkin görülmesidir (Aksoy ve Enlil, 2012: 1; Pulhan, 2009: 129). 1931'de İtalya'da kabul edilen Restorasyon Tüzüğünün (*Carta Del Restauro*) 6. maddesinde, "anıta ve geçirmiş olduğu devirlere gösterilen saygıya anıtın çevresi de eklenmelidir" hükmü ile çevre koruma önemsenmiştir. Sivil yapıların anıtsal yapılar kadar korumaya değer olduğu, 1964 tarihli Venedik Tüzüğü'nün (*The Venice Charter*) on yıl ardından Türkiye'de kabul edilmiştir. Korunacak taşınmazlar ilk kez, 1972'de Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü'nün (*United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization*-UNESCO) Genel Konferansı'nda kabul edilen ve 1975 tarihli Dünya Kültür ve Doğal Mirasın Korunması Hakkında Sözleşme (*Convention concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage*) ile sınıflandırılmış ve çevre ölçeği ilk kez "sit [1] (UNESCO, 1972) olarak tanımlanmıştır.

[1] Sit kavramının sözlük anlamı; doğal ya da insan eliyle yapılmış taşınmaz kültür varlıklarını barındıran, kendi içinde bölünmez ve ayrılmaz bir bütün oluşturan ve bütün bu özellikleriyle birlikte korunması gereken çevre parçasıdır (Hasol, 1995: 410; Yılmaz, 2006: 8).

1985 Granada-Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesine (*Convention for the Protection of the Architectural Heritage of Europe*) göre sit kavramı; topografik olarak tanımlanabilecek, yeterince belirli ve mütecanis özelliklere sahip olup tarihsel, arkeolojik, sanatsal, bilimsel, sosyal veya teknik bakımlardan dikkate değer, kısmen inşa edilmiş, insan emeği ile doğal değerlerin birleştiği alanlar olarak genişletilmiştir (Çizelge 2.1).

Çizelge 2.1. Taşınmaz kültür mirasının sınıflandırması

Anıtlar	Yapı toplulukları	Sitler
Tarih, sanat veya bilim açısından istisnai evrensel değerdeki mimari eserler, heykel, resim şaheserleri, arkeolojik eleman veya yapılar, kitabeler, mağaralar ve eleman birleşimleri.	Mimarileri, uyumlulukları veya arazi üzerindeki yerleri nedeniyle tarih, sanat veya bilim açısından istisnaî evrensel değere sahip ayrı veya birleşik yapı toplulukları.	Tarihsel, estetik, etnolojik veya antropolojik açıdan istisnaî evrensel değeri olan insan ürünü eserler veya doğa ile insanın ortak eserleri ve arkeolojik sitleri kapsayan alanlar.

Türkiye'de sit kavramı ilk kez 1710 sayılı Eski Eser Yasası'nda tanımlanarak, tarihi-arkeolojik-doğal sitler olarak açıklanmıştır. 1983 tarihli 2863 sayılı KTVKK ile sit kavram; tarih öncesinden günümüze kadar çeşitli sosyal, ekonomik, mimari ve benzeri özelliklerini yansıtan kent ve kent kalıntıları, önemli tarihi hadiselerin cereyan ettiği yerler ve tespiti yapılmış tabiat özellikleri ile korunması gerekli alanlar olarak yeniden tanımlanmış ve kentsel sit alanı ile birlikte uygulamaya yönelik -aşağıda açıklanan- farklı kavramlar mevzuata girmiştir (Resmi Gazete-R.G.18113, 1983).

Taşınmaz kültür mirası alanı olan sit alanları; Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Yüksek Kurulu (KTVKYK) ilke kararları ile açıklanmaktadır (Çizelge 2.2.). Arkeolojik Sitler (KTVKYK- 658 nolu İlke Kararı); koruma-kullanma koşulları açısından üç dereceye ayrılmıştır. 2015 tarihli Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlıklarının ve Sitlerin Tespit ve Tescili Hakkında Yönetmelik'te de sit alanları benzer biçimde tanımlanmıştır.

Çizelge 2.2. Kültürel miras (sit) alanlarının sınıflandırılması

Kentsel Sit 4.10.2006/720 nolu İlke Kararı	Arkeolojik Sit 5.11.1999/659 nolu İlke Kararı	Kentsel Arkeolojik Sit 15.04.2005/702 nolu İlke Kararı
Mimari, mahalli, tarihsel, estetik ve sanat özelliği olup bir arada bulunduklarında daha fazla kıymeti olan kültürel, tabi çevre elemanlarının birlikte bulundukları alanlar.	İnsanlığın varoluşundan günümüze eski uygarlıkların yer altında, yer üstünde ve su altındaki ürünlerini, yaşadıkları devirlerin sosyal, ekonomik ve kültürel özelliklerini yansıtan her türlü varlığın yer aldığı alanlar.	Arkeolojik sit alanları ile birlikte korunması gerekli kentsel dokuları içeren ve bu özellikleriyle bütünlük arz eden korumaya yönelik özel planlama gerektiren alanlar.

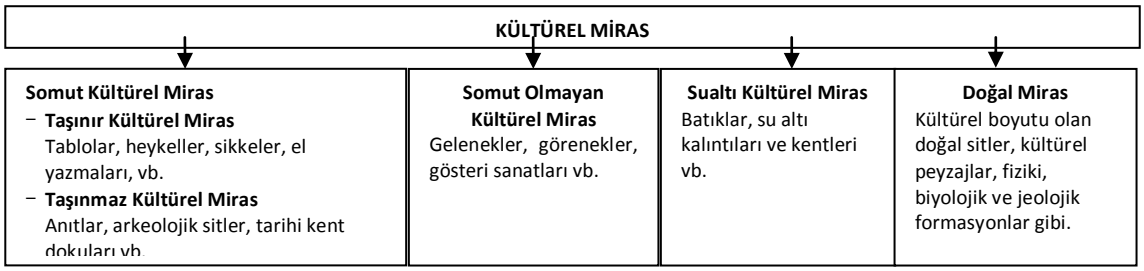
Korunma alanı: taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının muhafazaları veya tarihi çevre içinde korunmalarında etkinlik taşıyan korunması zorunlu olan alan olarak tanımlanmaktadır. Bu alanda inşai ve fiziki müdahaleler denetim altında tutulmaktadır. KTVKYK'un 664 No.lu İlke Kararı'nda sit alanları dışında, korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı bulunan parsellerle ilgili koruma alanı belirlenmemiş ve bu parsele komşu olan ya da aralarından yol geçse dahi, bu parsele cephe veren parseller, o tescilli parsellerin koruma alanı olarak tanımlanmaktadır.

Etkileşim geçiş sahası: 2863 sayılı KTVKK 3. Maddesi ve 2015 tarihli Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlıklarının ve Sitlerin Tespit ve Tescili Hakkında Yönetmeliğe göre; kültür varlıkları ve sit alanlarını etkileyen, sit bölgeleriyle bütünlük gösteren, sit sınırları dışında korunacak sokak, meydan, yapı grupları ve benzerlerinin yer aldığı, sit bölgeleri arasında kalmış veya koruma imar planlarında göz önüne alınması gereken alanlardır.

Yönetim alanı; sit alanları, ören yerleri ve etkileşim sahalarının doğal bütünlüğü içerisinde etkin bir şekilde korunması, yaşatılması, değerlendirilmesi, belli bir vizyon ve tema etrafında geliştirilmesi, toplumun kültürel ve eğitsel ihtiyaçlarıyla buluşturulması amacıyla; planlama ve korumada yetkili merkezi ve yerel idareler ile sivil toplum kuruluşları arasında eşgüdümü için oluşturulan ve sınırları ilgili idarelerin görüşleri alınarak Bakanlıkça belirlenen yerlerdir.

Bağlantı noktası: yönetim alanı sınırlarında yer almamakla birlikte, arkeolojik, coğrafi, kültürel ve tarihi nedenlerle veya aynı vizyon ve tema etrafında yönetim ve gelişiminin sağlanması bakımından bu yer ile irtibatlandırılan kültürel varlıklardır.

Günümüzde kültürel mirasın, tarih ve aidiyet bilinci yarattığı ya da güçlendirdiği gerçeğiyle birlikte korunmasının temelinde, insanlığın ortak mirası nedeniyle ulus ötesi yaklaşımlar gündemdir (Kiper, 2006: 15; Yeter, 2007: 55). Uluslararası ölçekte, UNESCO ve uluslararası diğer kurumların taraf olduğu sözleşmelerde ve bunlara dayanan ulusal düzeydeki yasa ve yönergelerde kültürel miras sınıflandırılmıştır (Şekil 2.1).

Şekil 2.1. Günümüzde kültürel miras kategorileri

2.2. Kentsel Koruma

Korumak, sözlük anlamıyla, bir varlığı tehlike ve dış etkilere karşı muhafaza etmektir (Meydan Larousse, Cilt-7: 505-506). 2863 sayılı KTVKK 3. Maddesine göre koruma ve korunma; taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarında muhafaza, bakım, onarım, restorasyon, fonksiyon değiştirme işlemleridir. Kentsel ölçekte koruma kavramı ise; kentlerde yer alan bilimsel ve yapıtasarcılık değerleri yüksek yapıtlarla, anıtların ve doğal güzelliklerin, gelecek kuşakların da yararlanması için yıkıcı, saldırgan ve dokuncalı eylemlere karşı güvenceye alınmasıdır (Keleş,1998: 93). Korumanın amacı; kültürel mirasın, insanlığın ortak çıkarları ve sorumluluğu adına, özgün ve farklı kimliklerine saygı duyularak, özgün durumlarıyla korumak, eskimeye ve yok etmeye neden olan her türlü etmen ve eylemleri denetim altına almak, eskime ve köhnemelere karşı sürekli bakımını sağlamak, gerektiğinde çağdaş gereksinimlere göre korunan değerlere uygun biçimde işlevlendirerek kullanabilmek, toplumun benimsemesini sağlayacak politikaları oluşturmaktır (Erşen, 2009: 12; Aladağ, 2010: 13).

Korumacılık bilinci, ilk çağda dinsel nedenlerle ortaya çıkarak, sanatsal koruma kaygısı temelinde gelişmiştir. Orta Çağ'da egemenlik simgesi olan yapılarla, anıtsal dini yapılar yapılmışsa da yöneticiler ve halk, bu ve önceki eserlerin korunmasını önemsememişlerdir. Yeniçağda ilk olarak İngiltere, İtalya, İsveç, Danimarka, Fransa ve Portekiz'de anıtsal yapıdan kentsel doku korumasına geçilmiştir. 2. Dünya Savaşı'nda taşınmaz kültür varlığı ve tüm eski eserleri birlikte koruma düşüncesi, korumada dönüm noktası olmuştur. Ancak, korunacak eserlerin kalıcı birer "belge" olarak değerlendirilmesi 1960'larda başlamıştır (Yılmaz, 2006: 5-6). Farklı amaçlarla olsa da korunan eski eserler, eski uygarlıklardan günümüze en somut bilgileri ulaştıran birer öğe ve belge niteliğindedir. Bu yaklaşımla, uluslararası platformlarda tek anıt (yapı) ölçeğiyle başlayan taşınmaz kültür varlık ve

alanlarını koruma, günümüzde çağdaş işlevlerle bütünleşerek korumayı amaçlayan anlayışa ulaşmıştır.

2.2.1. Kentsel koruma yöntemleri

Günümüzde kentsel koruma kavramı, kentsel ölçekte tarih ve kültür varlıklarının topluca bulunduğu alanların korunması kadar, bu değerlerle bütünleşen doğal değerlerin korunmasını da kapsayacak şekilde -aşağıda açıklandığı biçimde- genişlemiştir;

- Tarih ve kültür varlıklarının korunması: Tek yapı
- Tarihsel çevrenin kültürel mirasın korunması: Kentsel bölge
- Ekolojik çevrenin korunması: Kentsel çevre

Taşınmaz kültür mirasına müdahale, ölçeğine göre farklılaşmaktadır.

Tek yapı ölçeğinde koruma;

- *Koruma*: Herhangi bir bilinçli müdahale olmaksızın taşınmazın doğal hali ile korunması spontane (kendiliğinden) koruma, taşınmazın bilinçli ve belli bir amaç ile dış müdahale ile saklanması bilinçli koruma olmak üzere iki türlüdür.
- *Sağlamlaştırma:* Kültür varlığının bozulma sürecinin engellenmesi/ yavaşlatılması amacıyla, malzemesinin ve/veya taşıyıcı sisteminin dayanımının arttırılması, mevcut fiziksel ve mekanik özelliklerinin iyileştirilmesi işlemleridir.
- *Bütünleme-Reintegrasyon:* Kısmen hasar görmüş veya bazı bileşenleri yok olmuş yapının eksik bölümlerinin, özgün veya çağdaş malzeme kullanılarak tamamlanması işlemidir.
- *Yapısal iyileştirme:* Yatay ve düşey yükler göz önünde bulundurularak, yapının mevcut güvenlik seviyesinin iyileştirilmesi ve en fazla ilk yapım aşamasında sahip olduğu güvenlik seviyesine kadar çıkarılmasıdır. Müdahaleler, yapı bileşenlerinin bir bölümünü ya da taşıyıcı sistemin bütününü kapsayabilir. Yapının mevcut taşıyıcı sisteminin, işlevini yeterince yerine getiremediği durumlarda, hasarlı yapı bileşenlerine yapılacak destekler, uygulamada farklı müdahale tekniklerini içerebilir. Müdahaleler, özgünlük-güvenlik ilişkisini optimum düzeyde sağlayacak biçimde tasarlanmalıdır.

- *Güçlendirme:* Bir yapının mevcut güvenlik seviyesinin, işlev değişikliği ya da standartların gereği olarak yükseltilmesi amacıyla yapılan strüktürel müdahalelerin tümüdür. Kültür varlıklarının mimari bütünlüğüne zarar vermeden, aşağıdaki ilkeler çerçevesinde ve buna uygun geliştirilecek düzenlemeler doğrultusunda ihtiyatla uygulanmalıdır. Geleneksel tekniklerle inşa edilmiş yapılarda strüktürel güvenliği arttırmak amacıyla yapılacak müdahaleler, yapının özgün strüktürel bünyesini değiştirmemeli ve geri dönülebilir olmalıdır. Erken modern ve çağdaş yapı strüktürleri söz konusu olduğunda, özellikle kamusal kullanımlarda olması durumunda, yapının özgün niteliklerinin değiştirilmemesi gerekmektedir (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi, *International Council on Monuments and Sites* (ICOMOS) Türkiye, 2013).
- *Restorasyon*: Herhangi bir taşınmazın özgün durumunda yaşatılması için yapılması gerekli müdahaleleri içerir. Temel ilke en az müdahaledir.
- *Yeniden yaşatma*: Korunması gerekli bazı yapılarda en az müdahale ilkesi doğrultusunda yapılacak değişikliklerle, günün gereksinimlerine göre farklı işlevlerle kullanılması sürecidir. Müzecilik anlayışına uygun yaşatma pasif, çağdaş fonksiyon kazandırarak yaşatmak ise aktif yeniden yaşatma olarak tanımlanmaktadır (Aladağ, 2010: 18).

Doku ölçeğinde koruma;

- *Tümden Koruma*: Yapısal dokunun tümünün korunmasıdır.
- *Yenileyerek koruma*: Mevcut dokuda taşınmaz kültür varlıkları dışında kalan binaların yenilenmesi ve kullanıma uygun biçimde iyileştirilmesidir.
- *Koruyarak yeni tutma*: Yapıların devamlı bakımının yapılmasıdır.

Müdahale yaklaşımları ise aşağıda açıklanmaktadır (ICOMOS Türkiye, 2013);

- *Sağlıklılaştırma-Rehabilitasyon*: Güncel kullanımda çağdaş konfor koşullarını karşılayamayan ve bu nedenle kullanım değerini yitirmiş yapıların, mimarisini koruyarak, onarmayı ve çağdaş donanımla desteklemeyi kapsayan uygulamalardır.
- *Yeniden kullanım-Yeni işleve uyarlama*; Kültür varlığının özgün işlevi dışında başka bir işlev için kullanılması yönünde alınan kararın gerektirdiği müdahalelerin, restorasyon/koruma projesi kapsamında uygulanmasıdır. Bu yeniden kullanım sürecinde yapılar kabul edilebilir bir yaşam standardına yükseltilirken, özgünlüğü, bütünlüğü ve anlamı saygı görmelidir.

- *Taşıma:* Taşınmaz kültür varlıkları ve parçalarının, bulundukları yerlerde (in-situ) korunmaları esastır. Ancak, taşınmaz kültür varlıkları için açık ve ortadan kaldırılamaz bir tehdit söz konusuysa ya da bilimsel olarak kanıtlanmış ve seçeneği olmayan toplumsal bir yarardan ötürü başka bir yere nakil zorunluluğu varsa ve bu işlem mümkün ise, hazırlanacak projelere göre taşıma işlemi gerçekleştirilebilir.
- *Anastylosis:* Mimari mirasa ait kesin, emin olunan, özgün dağınık mimari parçaları, anıt hakkında fikir verecek biçimde yeniden bir araya getirerek bütünlüğe kavuşturma yöntemidir. Bu müdahale yeniden yapımı hedeflemez. Yapının ayakta tutulması için, gereken çağdaş müdahale ve ekler sınırlı tutulmalı ve öne çıkmamalıdır.
- *Yeniden yapım*: Kültür varlığı değerlerini taşıyan ve toplumsal hafızada güncelliğini korumakla birlikte herhangi bir nedenle yitirilmiş olan yapının, gerek kültür varlığı niteliği, gerekse kültürel çevreye olan tarihsel katkıları ve toplumsal açıdan vazgeçilmezliğinin tanımlanması durumunda yeniden yapılmasıdır. Yapının içinde bulunduğu kentsel bağlamın değişmemiş, bu değişikliğin toplumsal hafızada yer bulmamış olduğu, eldeki mevcut belgelerin varsayımları en aza indirgeyecek düzeyde olduğu durumlarda (yapı kalıntısı, rölöve, fotoğraf, her türlü özgün yazılı-sözlü, görsel arşiv belgesi vb.) kapsamlı restitüsyon etüdüne dayalı ve kendi parselinde daha önce bulunduğu yapı oturum alanında, özgün mimarisi, malzeme ve yapım tekniğiyle ilk durumuna uygun olarak projelendirilmesi ve uygulanmasıdır. Ancak, bu yaklaşım yenileme ile karıştırılmaktadır.

Korumaya ilişkin müdahaleler, yukarıda açıklanan farklı uygulama alanlarına göre ve müdahale yöntemlerine göre farklılaşmaktadır (Kiper, 2006: 18-19) (Çizelge 2.3).

Çizelge 2.3. Taşınmaz kültür varlığına temel müdahale biçimleri

MÜDAHALE YÖNTEMİ	EYLEM BİÇİMİ
Preservasyon (*Preservation*)	Yapının tümüyle hiçbir değişiklik yapılmadan aynen korunması.
Restorasyon (*Restoration*)	Eserin orijinaline yönelik onarımı ve sağlıklaştırılması.
Konservasyon, Konsolidasyon (*Conservation, Consolidation*)	Yapıya yapısal bütünlüğünü sürdürecek biçimde fiziksel müdahale.
Rekonstitüsyon (*Reconstition*)	Yapının parçalara ayrılarak ya da yıkılan parçalarının bir araya getirilerek aynı ya da başka mekânda bu parçalarla yeniden yapılması.
Restitüsyon (*Restitution*)	Yapının belgelere dayanılarak yeniden inşa edilmesi, eskinin canlandırılması ve yitirilen tarihi yapının yeniden inşasına yönelik projelendirme
Rekonstrüksiyon (*Reconstruction*)	Yıkılan yapının orjinaline uygun yeniden yapılması.
Replika (*Replication*)	Yapının aynısının -genelde eşzamanlı- başka mekânlara kopyalanması.

Korumaya ilişkin müdahalelerde, "bütünleşmiş koruma" kavramı ilk kez 1975-Avrupa Mimari Miras Yılı kapsamında Amsterdam Bildirgesi ile yaygınlaştırılmıştır. Bütünleşik korumanın, hassas restorasyon teknikleri ve uygun fonksiyon seçimiyle birlikte sosyal dokunun veya fiziksel çevrenin yaşayanlarla birlikte korunmasıyla gerçekleştirilebileceği bildirilmiştir. Korumanın, kentsel ve bölgesel planlama eylemlerinin ana eksenini oluşturması ve bütünleşik korumanın uygulanması için yasal, yönetsel, finansal ve teknik desteklerin, tarafların katılımı ve işbirliğinin sağlanması gerekmektedir (Aksoy ve Enlil, 2012: 6). 1976'da Nairobi'de yayınlanan Tarihi Alanların Korunmasına ve Çağdaş Rolüne İlişkin Öneri ile kültürel değerlerin kazanımında kamunun rolü ve katılımı ön plana çıkartılmıştır (Yeter, 2007: 71).

2.2.2. Türkiye'de kentsel koruma mevzuatı ve yenileme alanı

Türkiye'de toplumda kendiliğinden gelişmemiş olan koruma, uluslararası gelişmeyi geriden takip eden yasal yaptırımlarla dayatılmıştır. Bu nedenle, Osmanlı dönemine dayanan koruma ve mevzuatının gelişimi ile yenileme kavramının bu gelişmedeki yeri ele alınmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda koruma, 16. yy'a tarihlenen Mimar Sinan'ın bazı eserleri emsal gösterilse de, bu çalışmalar koruma ilkesi oluşturmadığı ve kullanıma yönelik onarımlar olduğu için başlangıç olarak kabul edilmemektedir (Alanyurt, 2008: 25). İmparatorlukta eski eserler; fıkıh hükümlerine göre malik ve sahipleri olmayan, ören ya da kazı alanlarından elde edilen (heykel, mücevher, çanak gibi) taşınabilir eşyalardır. Tanzimat Dönemi'nde Padişah Abdülmecit tarafından Fransa ziyareti sonrasında Yalova ve Sultanahmet Meydanı'ndaki Doğu Roma Dönemi kalıntılarının korunmasının emredilmesi, imparatorlukta koruma anlayışının başlangıcıdır (Çeçener, 1995: 14, Resuloğlu, 2005: 35). İlk yasal düzenleme olan 13 Şubat 1869 tarihli Birinci Asar-ı Atika Nizamnamesi ile Osmanlı topraklarında kazı yapılması, bulunan eski Yunan ve Roma eserlerinin muhafazası hükmü getirilmiştir (Akın, 1992: 59; Resuloğlu, 2005: 36). Bu Nizamnamede 1884 ve 1906'de yapılan değişikliklerle taşınmaz eski eser kapsamı genişletilmiş, harabe duvarlardan yapı kalıntılarına kadar; tarihsel özellik gösteren ev, cami, medrese kilise, sinagog, sur, tiyatro, köprü, stadyum, hipodrom, hamam, rıhtım, sarnıç, şose, höyük odaları… gibi yapılar, kullanılır durumda olanlar dahil, korunması gerekli eski eser sayılmış; çevreleri de dikkate alınarak eski esere doğrudan yada dolaylı

zarar verecek yakınlıkta her türlü işlemde bulunulması yasaklanmıştır (Dinçer ve Akın: 1994; Resuloğlu, 2005: 37; Çelebi, 2012: 28). 1912'de kabul edilen ve 1936'ya kadar yürürlükte kalan Muhafaza-i Abidat Nizamnamesi sadece taşınmaz kültür varlıklarına ilişkin hükümleri içeren ilk yasal düzenleme olması açısından önemlidir. Bu Nizamname'nin ilk maddesinde, *"...Bilcümle kadim kaleler, burçlar ve kasaba surları ile her hangi devre ait olursa olsun kaffe-i emlakin ve asar*.", şeklinde bir taşınmaz kültür varlığı yapıların tanımı yapılmıştır (Madran, 2002: 72-23). 2. maddesinde de bu eserlerin yıkılamayacağı hükmüne; 3. maddesinde, yıkılmaları gerekli olanların, kurulacak komisyonun kararıyla; 4. maddesinde, bu komisyonca hazırlanacak plan, fotoğraf ve belgelerin Maarif Nezareti'nce onaylanması halinde, kısmen veya tamamen yıkılabileceği, 5. maddesinde ise mail-i inhidam durumunda hemen yıkılabileceği hükümleri getirilmiştir (Madran, 2002: 72-73; Yıldız, 2010: 12).

Cumhuriyet, Osmanlı'dan çok zengin taşınmaz kültür mirası ile birlikte, tek yapı ölçeğine odaklı koruma anlayışını devralmış ve kuruluş yıllarında mirası devlet eliyle koruma çabasına girmiştir. İlk aşamada 1924'de 341 sayılı Kanun ile saraylar Milli Emlağa, 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile Şer'iye, Evkaf ve Hususi Vakıf okulları ve 1925'de kıymetli türbeler Maarif Vekâleti'ne, 1928'de sebil, çeşme ve şadırvan suları Belediye veya İhtiyar Meclisleri'ne, 1929'de 1552 sayılı Şose ve Köprüler Kanunu ile köprüler Nafıa Vekâletine, 1931'de mezarlıklar belediyelere devredilmiştir. Bu yapılara mevcut yapı stoku alanı olarak bakılmış yıkılarak ya da mimari özellikleri eklentilerle bozularak kullanılmıştır. Tarihi eserlerle ilgili işlemlerde yetki ise, 1930 tarihli 1580 sayılı Belediyeler Kanunu'nun 115. maddesi ile belediyelere verilmiştir. 1931'de İcra Vekilleri Heyeti kararıyla eski eserlerin korunmasını takip edecek komisyonun kurulmasıyla, kamu kullanımındaki yapıların korunmadığı, belediyelerin imar faaliyetleri sonucunda birçok eserin yıkıldığı saptanmıştır. Önlem almak için kurulan Abideleri Muhafaza Heyeti 1933 ve 1935 yılları arasında 3500 eski eserin belgelenmesi ve onarım raporlarının hazırlanması çalışmalarını yürütmüştür (Madran, 2002: 117; Tatlıcan, 2006: 15; Çelebi, 2012: 29). Bu süreçte ilk kentsel koruma anlayışı, H. Jansen'in hazırladığı 1932 tarihli Ankara İmar Planında Kale'nin ulusal yaşam simgesi sayılarak korunması gerektiği savunulmuş ve 1937'de kale ve çevresinin protokol alanı olarak koruma altına alınmasıyla başlamıştır (Erden, 2003; Cantimur, 2011: 44). 1930-1950 arasında gerçekleştirilen erken koruma örnekleri ise milliyetçilik anlayışıyla gerçekleştirilmiştir. Aynı dönemde Avrupa'da, 2. Dünya Savaşı sırasında tahrip olan kentsel dokunun yeniden yapılmasıyla gündeme gelen,

anıt ölçeğinde restorasyon ile doku ölçeğinde yenileme, canlandırma birlikte düşünülmeye ve çözüm aranmaya başlanmıştır (Durukan, 2004; Erşen, 2009: 4). Böylece Türkiye, 20 Mayıs 1946 tarihli 4895 sayılı UNESCO Sözleşmesi'ni tanıyan ilk yirmi devlet arasında yer almıştır. 5805 sayılı, 2.7.1951 kabul tarihli Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu (GEEAYK) Teşkiline ve Vazifelerine Dair Kanun'la yurt içinde korunması gerekli mimari ve tarihi anıtların koruma, bakım, onarım, restorasyon işlerinde uyulacak ilkeleri ve programları belirlemek, oluşacak her türlü anlaşmazlıkta görüş bildirmek üzere GEEAYK kurulmuştur (Erşen, 2009: 85). 1950'li yıllarda Türkiye'de çok partili döneme geçilmiş, köyden kente göç hızlanmış, 1956'da İmar Kanunu hazırlanmıştır. Bu gelişmelerde, geleneksel dokuya yerleşen göçmenler nedeniyle yapıların bölünmesi, eklentilerin yapılması, İmar Kanunu ile yeni yapılaşmada tarihi yapılara 10 m yakınlaşma, çok partili dönemde iktidarın imar hareketleri, özellikle yol açma operasyonları büyük ölçüde eski eserlerin kaybına neden olmuştur (Resuloğlu, 2005: 39; Erşen, 2009: 84).

1960'lı yıllarda dünyada koruma anlayışında önemli gelişmeler yaşanırken, Türkiye'de 1960 İhtilali ve sonrasında 1961 Anayasası ile Devlet, tarih ve kültür değeri olan eser ve anıtları korumakla yükümlü kılınmıştır. Bu süreçte GEEAYK, Anayasa hükümlerine ve 1967'de kabul ettiği Venedik Tüzüğü'ne karşın, yasal eksiklikler nedeniyle korumada tek yapı ölçeği dışında etkin olamamıştır (Alanyurt, 2008: 27).

Tarihi çevreyi bütün olarak koruyabilmek için gerekli yasal çerçeve, 1973 tarihli 1710 sayılı Eski Eserler Yasası ile arkeolojik, kentsel, doğal ve tarihi sit alanları koruması başlatılmıştır. Bu kanunla taşınır ve taşınmaz eski eserlerin; anıt, külliye, tarihi sit, arkeolojik sit, tabii sit kavramlarının ilk defa ayrıntılı tanımları yapılmış ve kapsamları belirtilmiştir. Bu dönemde, 1974'de Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi'nin (*International Council on Monuments and Sites*, ICOMOS) Türkiye Ulusal Komitesi kurulmuş; Atina, Venedik, Amsterdam Sözleşmeleri Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) kararları ile yasallaşmıştır. Kültür varlıklarının korunması ve onarılmasıyla ilgili çağdaş ilkeler bu kanunlarla hükme bağlanmıştır (Alanyurt, 2008: 28). Böylece, 1970'ler koruma ölçeğinin genişlediği, fiziksel planlama ile birlikte sosyal ve ekonomik süreçleri de içeren yeniliklerin tartışıldığı, tek yapı korunmasından sit ölçeğine geçiş dönemidir (Dinçer ve Akın, 1994). Ayrıca, 1972'de 1610 sayılı Emlak Vergisi Yasası ile eski eserlere % 10 vergi indirimi yapılmasıyla, Devlet ilk kez korumaya finansal destek sağlamıştır. 1975 tarihli Amsterdam Bildirgesi'nin ilkeleriyle, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü

bünyesinde Koruma Planlaması, Tespit ve Tescil birimleri kurulmuş ve koruma kurumsallaşmanın önemsenmesiyle envanter (belgeleme) çalışmaları başlatılmıştır (Madran, 2009: 14).

1980 İhtilali sonrası kabul edilen 1982 Anayasası, 63. maddesi ile Devlet, tarih, kültür ve tabiat varlıklarının ve değerlerinin korunmasını sağlamakla, destekleyici ve teşvik edici tedbirleri almakla yükümlü kılınmıştır. 1983'de yürürlüğe giren 2863 sayılı KTVKK ile eski eser yerine kültür varlıkları tanımlanmış, koruma ölçütleri belirlenmiş, korumada yetki kurulacak bölge kurullarına bırakılmış, Devlet bütçesinden kredi sağlayacak fonlar oluşturulmuştur. 1980'li ve 1990'lı yıllarda kentsel korumayı biçimlendiren bu yasal çerçeve, Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerle geliştirilmiş ve değiştirilmiştir.

Türkiye 1983'de 1972 tarihli Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme'sini *(Convention Concerning The Protection of The World Cultural And Natural Heritage);* 1989'da 1985 tarihli Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi'ni; 1999'da 1992 tarihli Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi'ni (*European Convention on The Protection of The Archaeological Heritage*) kabul etmiştir.

1980'lerde önemli diğer bir konu VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı, icra planı ve hükümet programlarında milli mirasımız içinde öncelikli olarak Osmanlı-Türk, Türk-İslam eserlerinin korunmasının benimsenmesidir. 1980'li yılların sonunda koruma sorunlarına çözüm çabalarıyla 1987'de 3386 sayılı Kanun'la 2863 sayılı KTVKK'nun bazı maddelerinde değişiklik yapılmıştır. Bu değişikliklerle kültür varlıklarının tanımına *"...korunmasında kamu yararı olan..."*, ilave edilmiş, sit tanımı geliştirilmiş ve arkeolojik sit, kentsel sit, tarihi sit kavramları yasaya girmiştir.

1990'larda kültür mirasının korunması görevini ağırlıklı olarak Kültür Bakanlığı yürütürken, farklı kurumlar da yasal olarak yetkili kılınmıştır. 1983 tarihli 2873 sayılı Milli Parklar Kanunu ve 1991 tarihli 383 sayılı Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı Kurulmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname gereği, kültür miras kapsamındaki milli park ve özel çevre koruma bölgelerinde yer almış, Orman ve Çevre Bakanlıkları da görevli ve yetkili kılınmıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü de vakıflara ait kültürel mirastan sorumlu olmuştur. Bu dönemde, korumayla ilgili yasa ve ilkeler dünyanın birçok ülkesinde yürürlükte olanlardan farklı olmamasına karşın, Devlet uzun yıllar etkin ve başarılı bir

koruma politikası oluşturamamış, kültür varlıkları istenen düzeyde korunmamıştır. Ülkede sosyal ve ekonomik alandaki çarpıklıklar, korumaya aykırı kentsel planlama kararları, halkın bilinçsizliği, uygulamada denetimsizlik ve yanlış kararlar, anıt eserlerin korunması dışında korumanın maddi yükünün bireye yıkılması korumada başarısızlığa neden olmuştur. Ayrıca, toprak rantının her türlü ranttan yüksek olması, turizmi teşvikleriyle kültür varlıklarının işlevleri dışında kullanılmalarının sağlanması, taşınmaz kültür mirasının kısa zamanda bilinçli olarak talan edilmesinin yolunu açmıştır. Ancak, 90'ların sonunda koruma bilinci oluşturma ve koruma alanında sivil örgütlenmeler, yerel yönetimlerin duyarlılığı giderek artmıştır.

2004'de KTVKK'unda 5226 sayılı Kanun'la uluslararası normlara uygun değişiklikler yapılmıştır. Bu Kanun[1] ile korumada etkin bir politika oluşturma amacı yanında, yeni kavramlar (ören yeri, yapılanma haklarının devri, çevre düzenleme projesi, yönetim alanı, yönetim planı gibi) yasaya eklenmiştir. 5226 sayılı Kanun'la, ilk kez KAİP tanımı ve yapım süreci tanımlanmış, yerel yönetimlere verilen yetki ve görevler ile örgütlenme, kurul üyelikleri, kurul toplantıları ve kararlarına, mali kaynaklar ve istisnalara, yapı esaslarına, cezalara ilişkin çeşitli yenilikler getirmiştir. Uygulamaya hız, denetim ve teknik destek sağlamak için, Bakanlıkça izin verilen büyükşehir belediyelerinin ve valiliklerin kültür varlıkları ile ilgili işlemleri ve uygulamaları yürütmek üzere sanat tarihi, mimarlık, şehir planlama, mühendislik, arkeoloji gibi meslek alanlarından uzmanların görev alacağı KUDEB kurulması sağlanmıştır. Alan Yönetimi Modeli ile yeni kaynaklar oluşturulmasına, örgütlenme modelleri üretilmesine, planlama etapları ile uygulamada görev sorumluluklarının belirlenmesine ve belediyelerin, valiliklerin, ilgili kurumların, meslek odalarının, sivil toplum kuruluşlarının ve kullanıcı katılımıyla sürdürülebilir yönetim modeli oluşturulmasına çalışılmıştır.

[1] Koruma alanında yeni yönetim modellerinin gündeme gelmesi, 2003 tarihli 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine ilişkin Türkiye 2003 Ulusal Programı ile ilintilidir. Bu program kapsamında çıkarılan 5018 sayılı Kanun, kamu yönetiminde stratejik yönetim modelleriyle kamu kaynaklarının etkili, ekonomik ve verimli kullanımının sağlanmasını ve yönetilmesini esas almaktadır. Bu bağlamda, 5226 sayılı Kanun da bu Kanun ilkelerinin koruma ve kültür alanına yansımasıdır (TMMOB Mimarlar Odası, 2008a: 224).

2.3. Kentsel Yenileme

Bu tezde çalışma alanı olarak belirlenen Ankara Tarihi Kent Merkezi; kentsel, arkeolojik ve kentsel arkeolojik sit alanı iken, birçok kez yenileme alanı ilân edildiği için, kentsel yenileme kavramı, gelişimi, boyutları ve özellikle koruma yaklaşımları içerisindeki yeri, Türkiye'de uygulanma biçimi bu bölümde ele alınmaktadır.

Kentsel yenileme, geniş ve bütüncül yaklaşımlara sahip, kentsel sorunların çok boyutlu çözümüne yönelik (ekonomik, sosyal, vb.), olası değişimlere uyarlanabilecek uzun vadeli çözümler üretebilen kentsel müdahale biçimi olarak açıklanabilir. Ancak, benzer müdahale alanları üzerinden bile amaçları, hedefleri, organizasyon ve yöntemleri farklılıklar göstermektedir. 2. Dünya Savaşı'nda yıkılmış, hasar görmüş yerleşmelerin yeniden yapılandırılmaları ve düşük gelir grubundaki kentlilerin yaşadığı köhneleşmiş/yıpranmış mahallelere çözüm üretmeyi hedefleyen ve daha çok kamu müdahalesi esas olan süreç kentsel yenileme (*urban renewal*) olarak tanımlanmaktadır. Değişime uğrayan bir bölgenin sosyal, ekonomik, fiziksel koşullarına kalıcı bir iyileştirme arayışı içinde olan ve kentsel sorunlara çözüm sağlamaya çalışan kapsamlı ve bütünleşik bir vizyon ve eylemler dizisi de kentsel yenilenme (*urban regeneration*) olarak (Roberts ve Sykes, 2000) gündemdedir. Ayrıca, yoksul mahallelerin yenilenmesi (*urban renewal*) ve tarihi dokunun korunmasının (*conservation*), fiziksel koruma ve iyileştirme ile birlikte ekonomik ve sosyal yenilenmeyi de kapsayan bütünleşik bir biçime getirilmesi, kentsel yenilenmenin (*regeneration*) içeriğindedir (Kocabaş, 2006). Bu ilişkiler bağlamında kentsel yenileme, kentsel gelişmenin amaçlarını içeren, bununla birlikte iyileştirme ve yeniden canlandırmanın sürekliliğini savunan korumacı yaklaşımları olan bir planlama yaklaşımı olarak ifade edilmektedir (Yenice, 2011: 11-12). Bu ilişkiler bağlamı ya da bu bağlamla yapılan tanımların veya uygulamaların, kentsel yenilemenin amaçlarına, boyutlarına, yasal yaptırımlara ve rant getirisine göre değişken olduğu söylenebilir.

Kentsel yenileme temelde beş amaca hizmet etmek için ortaya çıkmıştır (Akkar, 2006; Yenice, 2011: 12);

- Kentsel alanın çöküntü alanına dönüşmesi, toplumsal çökme ve bozulma ile ilişkilendirildiğinde, bu bozulmayı önleyecek önerilerle çözüm geliştirmek,
- Yeni fiziksel, toplumsal, ekonomik ve çevresel ihtiyaçlara göre kent parçalarını yeniden geliştirmek,

- Çöküntü alanında gerçekleştirilecek ekonomik canlılıkla kentsel refah ve yaşam seviyesini arttırmak,
- Kentsel alanların en etkin biçimde kullanımına ve gereksiz kentsel yayılmadan (*urban sprawl*) kaçınmaya yönelik stratejiler geliştirerek, daha önce kullanılmış ve atıl olan alanların tekrar kullanılmasıyla kente kazandırmak,
- Kentsel politikalar geliştirerek, kentsel alanların üretilmesi ya da yeniden geliştirilmesinde çok paydaşlı planlama ve tasarım(lar) gerçekleştirmektir.

Bu amaçlara varmada kentsel yenileme kapsamında farklı boyutlar söz konusudur;

- Kentsel yenileme çalışmaları, doğrudan ya da dolaylı olarak yaşanılan yerden hoşnutluk, mülk sahipliliği, kullanıcı türünün çeşitliliği, bilinç düzeyi, eğitim, gelenek ve görenekler bölgede yaşayan insanları birebir ilgilendirmekte ve hayatlarını etkilemektedir. Bu nedenle, yenilemenin sosyal boyutu yürütülecek çalışmanın en önemli konusunu oluşturmaktadır. Nüfusun sosyal ve ekonomik açıdan geliştirilmesi, istihdam olanaklarının geliştirilmesi, tarihi ve kültürel mirasın/karakterin korunması, hizmetlere erişebilirlik ve yerel halkın yenileme sürecine katılımları sağlanmalıdır. Süreçten herhangi bir kesimin herhangi bir gerekçeyle dışlanmaması, sosyal konut politikaları geliştirilerek sakinlerin bir kısmının bulunduğu bölgede ikamet ettirilmesi gerekmektedir (Yenice, 2011: 52 içinde Chan ve Lee, 2008). Ancak, kentsel yenileme ile oluşturulan soylulaştırma (*gentrification*) süregelmektedir. Soylulaştırma, köhneleşmiş olan eski kent içi alanlarının sokak veya yoksul alt sınıf kullanıcılarının yeni orta sınıf veya daha yüksek gelirli bir sınıf tarafından yerinden edilerek, sınıfsal ve mülkiyet yapısı itibariyle değişime uğramasıdır (Kasımoğlu, 2010). Dolayısıyla, uygulamada bölgenin mevcut kullanıcılarının konut yeterliliği, sağlık, eğitim ve tüm diğer kamu hizmetlerine eşit erişim olanakları, kentle bütünleşebilirlik, toplumdan ayrışma, suç oranları vb. konuların sosyal boyutta ele alınması ve ilgili projenin bu veriler hesap edilerek hazırlanması gerekmektedir.
- Kentsel yenilemenin ekonomik boyutu, uygulama sonucunda elde edilen rant maliyetinin geri alınabilmesi ya da ekonomik katma değer sağlayabilmesi ve adil paylaşımıyla ilişkilidir. Bu nedenle, bir alanın yenileme alanı olarak ilanından önce, fayda-maliyet analizlerinin yapılması, maliyetin kesin hesabının belirlenmesi ve elde edilecek değer artışının ortaya konulması gerekmektedir (Özden ve Kubat, 2003; Gökbulut, 1996; Yenice, 2011: 53). Bu koşul, kamu-özel ortak girişimiyle,

yenilemenin yarattığı ekonomik getiriden (iş hacminin, arsa ve yapı değerlerinin artması gibi), kamu-özel ortak girişimiyle yerel kullanıcılara ve hak sahiplerine hakça dağılımına yönelik yasal yaptırımı olan düzenlemelerle sağlanabilir. Bu faktörleri bir araya getirip, etkin ve dengeli kaynak dağılımı ile örgütlü ve ekonomik yararları yüksek kentsel yenileme uygulamalarına geçit veren ekonomik programlara, çöküntü alanına dönüşmüş kültürel miras alanlarında da gerek yerel yönetim, gerekse merkezi yönetim bazında büyük gereksinim bulunmaktadır (Özden ve Kubat 2003; Yenice, 2011: 53).

- Kentsel yenileme projelerinin uygulanabilirliği ve uygulama sonuçlarının istenilen başarıya ulaşabilmesinde, yasal ve yönetsel araçlar önem taşımaktadır. Bu araçlar, aktörlere sorumluluklarını aktarmada yol gösterici ve uygulama aşamasında karmaşa yaratmayacak açıklığa sahip olmalıdır. Bu nedenle, sürecin başında tüm aktörlerle birlikte yasal çerçevenin hazırlanması, ilgili yasaların birbiriyle örtüşür, birbirini tamamlar ya da yetki paylaşımını belirleyen nitelikte olması gerekmektedir. Yönetsel yapının kapasitesi, kaynakları, vizyonu ve tarafların katılımı, yenilemede başarıyı belirleyen faktörlerdir (Genç, 2003; Gür 2006; Yenice, 2011: 54-55)
- Kent planlamanın temel unsurlarından biri olan kentsel yenileme ondan bağımsız düşünülemez. Kent planlama, kentsel yenilemeyi somuta indirgeyen bir olgudur. Kentsel yenileme ve canlandırma programı içerisinde yer alan kültür mirasının korunması ise ayrıcalıklı bir konudur. Bu nedenle kentsel yenilemede planlama, tasarım ve mimarinin bütüncüllüğü, sürdürülebilirliği, yaşam kalitesinin arttırılması ve özgünlüğünün korunması gibi ilkeler konunun uzmanlarınca değerlendirilmelidir (Londra, Covern Garden gibi) (Özden, 2002: 50-52).

2.3.1. Kentsel yenileme yöntemleri

Kentsel yenilemede başlıca uygulama yöntemleri ve/veya stratejileri aşağıda açıklanmaktadır;

- Koruma (*Conservatio*n): Doğal ve taşınmaz kültürel mirasın zamana bağlı olarak eskime, köhneme ve kimliksizleşmesinin durdurulması, yeniden kazanımına ilişkin müdahalelerle korunarak gelecek nesillere aktarılması, bu değerlerin sürdürülebilirlik çerçevesinde, bugünün ve yarının kullanım eğilimleriyle değerlendirilmesine ilişkin çözümleri içerir. Maddi kültürün tamamlayıcısı olan işlev ve sosyal yapı da korunması gereken öncelikler arasındadır. Ancak, değişen yaşam biçimi ve kullanıcı

alışkanlıklarına bağlı olarak işlev değişikliklerinin yapılması kentsel korumada uygulama araçlarından biridir.

- Yeniden Canlanma-Canlandırma (*Revival-Revitalization*): Yeniden canlandırma yöntemi, köhnemiş kent bölgelerinin içinde bulunduğu çöküntü sürecinde sosyal, ekonomik, kültürel ve fiziki olarak köhnemeye neden olan etkilerin ayıklanmasını, bölgenin kent sistemine yeniden bütünleştirilmesini ve tekrar hayata döndürülmesini içermektedir.
- Yeniden Geliştirme (*Redevelopment*): Çöküntüye uğrayan bir kentsel bölgedeki fiziksel dokunun tümüyle yıkılıp (alansal temizleme), yerine farklı/yeni bir kentsel dokunun meydana getirilmesi olarak tanımlanabilir. Bu yöntem, iyileştirmenin mümkün olmadığı alanlarda başvurulabilecek bir yöntem olarak kabul görmektedir (Yenice, 2011: 60 içinde Andersen ve Leather, 1998; Diacon, 1991; Carmon, 1999; Özden, 2008;). Uygulamada maliyetin yüksek oluşu nedeni ile genellikle arazi ve yapıların kamulaştırılması yoluna gidilmektedir. Türkiye'de, özellikle yaşadığı konut bölgelerinde (gecekondu alanlarında) inşaat yoğunluğunun arttırılmasıyla ortaya çıkan yeni değer artışıyla sıklıkla uygulanmaktadır.
- Sağlıklaştırma-Rehabilitasyon (*Rehabilitation*): Genellikle binaların yapısal olarak iyi koşullarda olduğu, bakımsızlık nedeniyle bozulduğu alanlarda uygulanmaktadır. Mevcut konut stokunun değerli bir kaynak olması avantajını kullanır, eski konutları mevcut günlük yaşama uyarlar ve modern donatılar sağlayarak kabul edilebilir standartlara uygun hale getirir. Bu yöntemde, kentsel alanın özgün niteliğine aykırı/zarar veren tüm oluşumlar ayıklanır. Tüm kent ölçeğinde uygulanması oldukça zor bir yöntem olmasına karşın alt ölçeklerde başarılı sonuçlara ulaşmanın mümkün olduğu söylenebilir (Özden, 2008; Yenice, 2011: 59 içinde Andersen ve Leather, 1998).
- Soylulaştırma/Seçkinleştirme (*Gentrification*): Düşük gelirlilerin kent merkezindeki eski konutlarının, orta ve üst gelir grupları tarafından satın alınarak yenilenmesi olarak tanımlanabilen bir kentsel yenilenme stratejisidir. Kentsel yenileme alanında işlevsel yapının sürdürülmesiyle birlikte, kullanıcı gruplarının değişerek yeni bir sosyal yapının ortaya çıkma durumudur. Böylece yenileme sürecinde, farklı gruplar arasında uzlaşı yerine çatışmayı getirmekte, yerel halkın yerinden edilmesi ve sorunlarını başka bir kentsel bölgeye taşımasıyla sonuçlanmaktadır (Yenice, 2011: 57 içinde Glass,

1964; Carmon,1999). Bu nedenle, ilgili yazında kentsel yenilemenin olumsuz sonuçlarından biri olarak da yer almaktadır.

2.3.2. Türkiye'de kentsel yenileme mevzuatı ve uygulama deneyimleri

Türkiye'de kentsel yenilemede tarihsel süreç, ilintili olduğu kentsel korumada da olduğu gibi ülkenin sosyal, ekonomik, yönetsel ve mekânsal dinamiklerine bağlı olarak değişim göstermiştir. Avrupa ülkelerinde modern kent planlaması ve kentsel yenilemenin temelinde, sanayi kentinin sorunlarına çözüm arayışları yatarken, Osmanlı İmparatorluğu kentlerinde yangınlar, yeni ulaşım araçlarına uygun yol genişletmesi ve artan kent nüfusunu barındırmak üzere yeni mahallelerin kurulması yer almaktadır (Aktüre, 1985; Tekeli, 1998; Tekeli, 1985). Özellikle 19. yy. sosyal, kültürel ve ekonomik yaşama yönelik reformist düzenlemeler ile birlikte, batı yönelimli yasal ve mekânsal düzenlemeler eşliğinde üretilen plânlama deneyimleri, kentsel mekânı yeniden biçimlendiren dönem olmuştur. 1923-1950 döneminde kentleşme, kentsel yenileme bir ulusal politika olarak benimsenmiş ve ideal kent modeline ulaşmak için tarihi ve geleneksel doku yıkılarak temizlenmiş ya da göz ardı edilmiştir. 1950'li yıllarda çok partili siyasi döneme ve liberal ekonomiye geçişle, kırdan kente göç ve hızlı kentleşmeyle artan nüfusun barınma gereksinimi; yapılı çevrenin yıkılarak çok katlı ve yoğun konut alanlarıyla, alt gelir grubu ve göçmenler için hazine veya özel araziler üzerinde gecekonduyla karşılanmıştır. Bu konut politikasıyla yeni yasal düzenlemeler yapılmıştır (Yenice, 2011: 37). Özellikle, 1965 tarihli 634 sayılı Kat Mülkiyeti Kanunu ile ruhsatlı az yoğun konut stoku yenilenmiştir. Bu Kanunda 1976 ve 1990'da yapılan değişikliklerle, yeni gecekonduların engellenmesi, tasfiye ya da ıslah edilmesinin öngörülmesiyle, kentsel yenileme gecekondu alanları üzerinden yasallaştırılmıştır (Keleş, 1990; Tekeli, 2003).

Kentsel yenileme, 1980'li yıllarla farklı yasalarla ivme kazanmış, kentte radikal mekânsal değişimlere neden olmuş ve koruma alanını tehdit etmeye başlamıştır. 1984 tarihli 3030 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu, 1985 tarihli 3194 sayılı İmar Kanunu, 1983 tarihli Kamulaştırma Kanunu, 1984 tarihli 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu kentsel yenilemede belirleyici; 1983 tarihli 2863 sayılı KTVKK koruma odaklı misyonu nedeniyle engelleyici olarak görülmüştür. 2000'li yıllara kadar kentsel yenileme; mevcut fiziki dokunun yıkılarak yeniden inşa edilmesi, mevcut dokunun korunması ve alt yapısının sınırlı yatırımlarla yeterli hale getirilmesi, çoğunlukla gecekondu bölgelerinin geliştirilmesi ve

kültürel mirasın korunması amacı ile koruma ve seçkinleştirme müdahaleleriyle gerçekleştirilmiştir (Ataöv ve Osmay, 2007; Yenice, 2011: 39).

2004 sonrası dönemdeki en önemli gelişme, kentsel yenilemeye ilişkin yasal düzenlemelerle koruma olgusunun yadsınması ve kentsel -yenileme- projelerinin, kent planlarının yerini almasıdır;

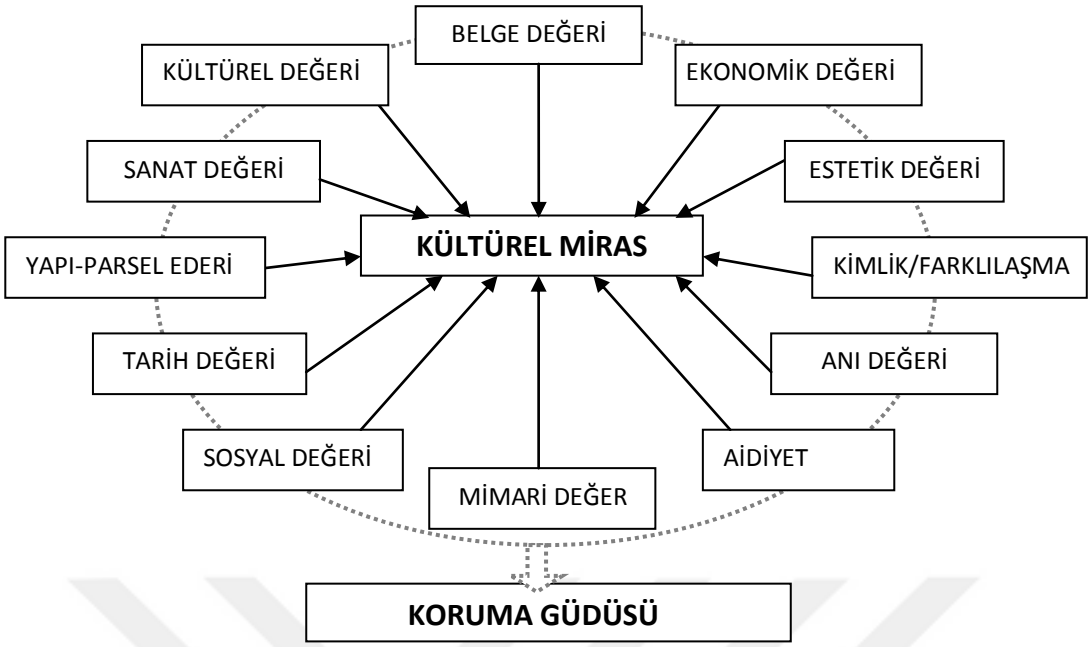
- *Toplu konut kanunu* (2985 sayılı Kanun'un 1984'de 5162 sayılı Kanun'la yenilenmesi) ile kurulan Toplu Konut İdaresi'ne (TOKİ), konut ihtiyacının karşılanmasıyla birlikte dönüşüm projeleri geliştirme, inşaat uygulamaları ve finansman düzenlemeleri yapma, dolayısıyla kentsel yenileme yetkisi verilmiştir.
- *Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun* (5366 sayılı Kanun) 2005'de yürürlüğe girmiştir. Bu Kanun ile yıpranan ve özelliğini kaybetmek üzere olan sit ve korunma alanlarının yeniden inşa ve restore edilerek farklı işlevler getirilmesi, afet risklerine karşı tedbirler alınması, taşınmaz kültürel varlıkların yenilenerek korunması ve yaşatılarak kullanılması, 2863 sayılı KTVKK'na karşıt biçimde yasallaştırılmıştır. Bu Kanunla karar, uygulama ve denetim görev ve yetkisi devam eden koruma kurulları yerine, belediye meclislerine ve il genel meclisine bırakılmıştır. Yenileme plan ve projelerini onaylamak üzere KTVYBK oluşturulabilecektir. Böylece KAİP gibi yenileme planı biçiminde bir ara plan türü/kesiti de ortaya çıkarılmıştır.
- *Belediye Kanunu* (24.06.2010 tarihinde yürürlüğe giren 5393 sayılı Kanun); 73. madde ile koruma alanında Belediyelere eskiyen kent kesimlerini yeniden inşa ve restore etmek, kentin tarihi ve kültürel dokusunu korumak veya deprem riskine karşı tedbirler almak amacıyla, kentsel dönüşüm ve gelişim projeleri uygulayabilme yetkisi vermektedir.
- *Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun* (31.05.2012 tarihli 6306 sayılı Kanun), afet riski altındaki alanlar ile riskli yapıların bulunduğu arsa ve arazilerde, fen ve sanat norm ve standartlarına uygun, sağlıklı ve güvenli yaşama çevreleri oluşturmak üzere iyileştirme, tasfiye ve yenilemeye ilişkin esasları belirlemektedir. Bu kanunun uygulanmasında 2863 sayılı KTVKK'nun amaçlarının gözetilmesi hükmüne karşın, engelleyici hükümlerinin geçerli olmamasıyla, tescilli kültür varlığı taşınmazların riskli bulunarak yıkılmasının öngörülmesi, Türkiye'nin koruma alanında taraf olduğu uluslararası sözleşmelere ve Anayasanın 63. maddesine

aykırılığı tartışma konusudur. 6306 sayılı Kanun'un 22. maddesi ile 11.8.1983 tarih ve 2876 sayılı Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Kanununun 104. maddesini [1] yürürlükten kaldırılması, Mahkeme kararıyla (27.2.2014 günlü, E.2012/87, K.2014/41) iptal edilmiştir. Bu iptal kararı, bu tezin çalışma alanı içerisinde olması nedeniyle önemlidir.

Koruma ve yenileme mevzuatındaki bu çelişkiler ya da korumanın aleyhine olan gelişmeler, 2004 yılı sonrasında daha da keskinleşerek, günümüzdeki uygulamalarda geçerli olmuş ve çalışma alanındaki kaosa neden olmuştur. Bunun nedeni; koruma eksenli yenileme yaklaşımının, yenilemenin yıkıp yeni (farklı mimari üslupla, farklı işlevlerle) yapılaşma olarak ranta odaklı biçimde kabul edilip yasallaştırılmasından kaynaklanmaktadır. Bu noktada koruma kavramının güncel içeriğinin yadsınması bu karşıtlığı desteklemektedir.

Farklı değerlere sahip kültür mirasını koruma güdüsü (Şekil 2.2), taşınmaz kültürel varlıkların çağdaş yaşamla ekonomik ve işlevsel boyutlarda bütünleştirilmesi, toplum için yararlı bir işleve uyarlanması ve sağlıklaştırılması, sadece anıtsal eski eserlerin onarımı ve olduğu gibi saklanması şeklinde değil, bir bölgenin önemli bir özelliği bulunmayan parçaları da dahil olmak üzere, geçmişi ile devamlılığını sağlayan bir yönetim şekli olarak değerlendirilmelidir. Eşdeyişle, koruma olgusunun başlangıçtaki kültürel bağlamı, günümüzde ekonomik ülke ya da bölge politikalarıyla desteklenerek toplumda ortak kültür bilinci yaratmak, var olan yapı stokunun ekonomik ve işlevsel olarak değerlendirmesini kapsamaktadır (Özgan, 2002: 161).

[1] Atatürk Kültür Merkezi (AKM) alanındaki bütün tesis ve alanlar ile Millî Komitece yapılmasına izin verilecek tesis ve alanlar, Kültür ve Turizm Bakanlığı'na tahsis edilmiştir. Bakanlık, bu tesis ve alanların yönetim ve işletilmesini, 23.9.1980 tarih ve 2302 sayılı Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılının Kutlanması ve AKM'nin Kurulması Hakkında Kanun'una aykırı olmamak şartıyla, ilgili kamu kurum ve kuruluşlarına bedelsiz devredebilir, kullanabilir veya kiraya verebilir.

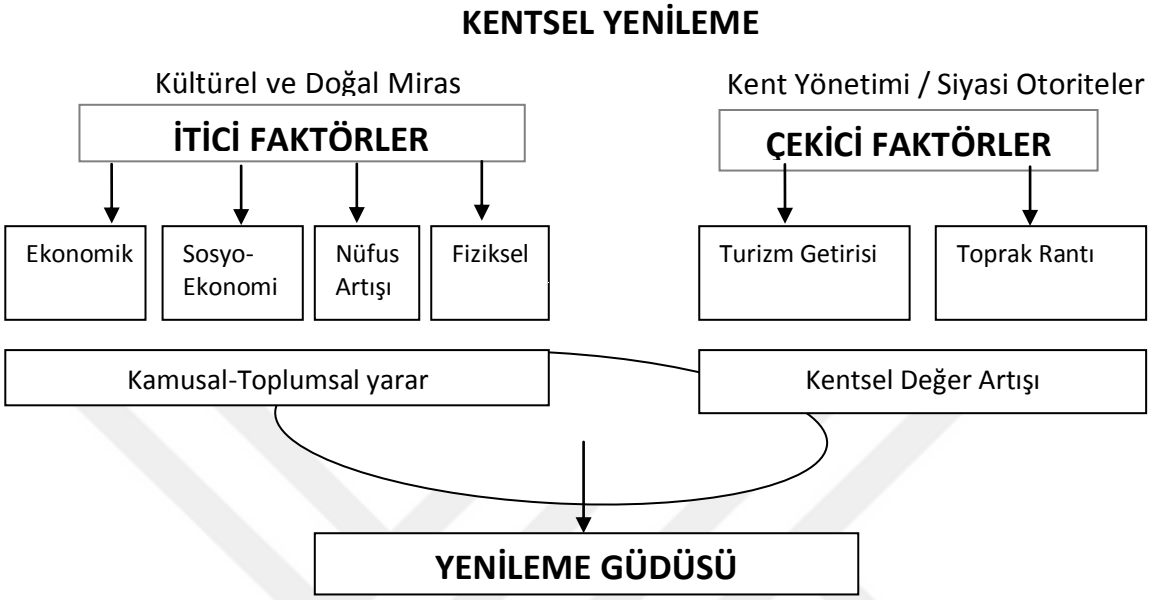

Şekil 2.2. Kültürel mirası oluşturan değerler (Madran, 2006; ICOMOS Türkiye, 2013)

Kent yenileme; kentlerde ortaya çıkan çevre ve doku farklılaşmalarından kaynaklanan sorunlara, kent bütününden mahalle, sokak, yapı adası ve parsel ölçeğine kadar yapılan planlı müdahale türlerine denilmektedir. Bu yaklaşımla, kentsel yenilemeye itici güç olan kent dokusunda bozulmaları sağlayan ekonomik, sosyo-ekonomik ve fiziki faktörler, siyasi otorite ve kent yönetimi üzerinde ise turizm getirisi, toprak rantı kentsel yenilemeye çekici faktörler olarak dikkat çekmektedir (Şekil 2.3). Kültürel miras alanlarında kentsel yenilemeye ilişkin itici/çekici faktörlerin güdümünde yenileme yaklaşımı ile koru(ma) eğiliminin yaşattığı yenileme/koruma ikilemi ortaya çıkacaktır.

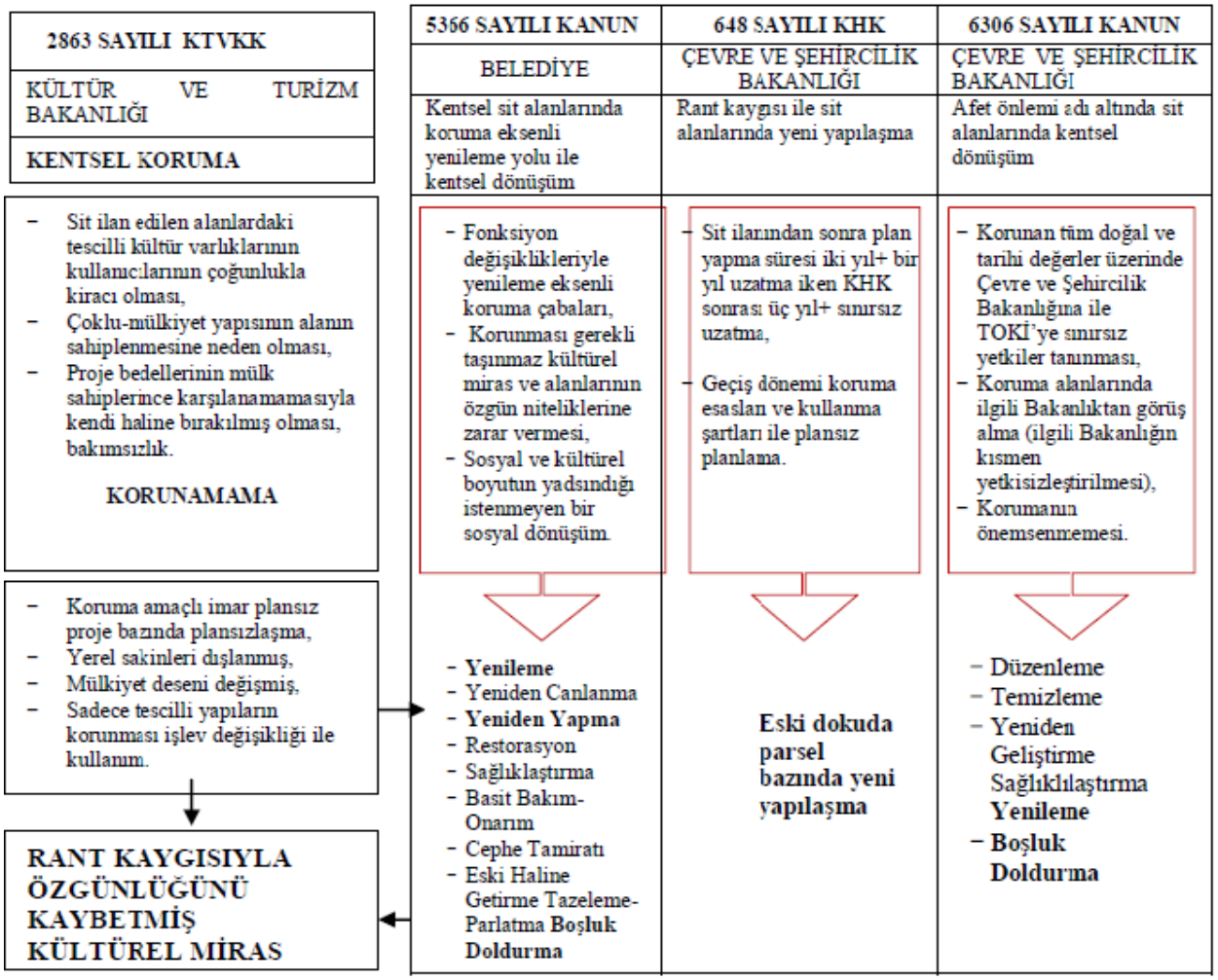
Tarihi kentsel dokuların çöküntü bölgelerine dönüşmemesi için fiziksel anlamda koruma düşüncesini, ekonomik olarak gerçekleştirilebilir kılmak gerekecektir. Bu iki yolla olacaktır. Birincisi, yapıyı ya da eski yapı alanını koruyarak, yeni bir işlev vermek ve bu yolla ekonomik yaşayabilirlik sağlamaktır. İkinci yol ise, mekânsal yapıyı ve çevreyi koruyup soylulaştırma yoluyla, içinde yaşayan sosyal tabakayı değiştirmek ve yeni toplumsal sınıfın daha iyi olan olanakları kapsamında korumayı sağlamaktır (Tekeli, 2006: 5-6; Yeter, 2007: 220). Ancak, fonksiyon değişikliklerini destekleyen yenileme eksenli koruma ve restorasyon çabalarının, korunması gerekli taşınmaz kültürel miras ve alanlarının özgün niteliklerine zarar verdiği, sosyal ve kültürel boyutların yadsındığı, istenmeyen bir sosyal dönüşüm olan soylulaştırmaya ivme kazandırdığı, yapının özgün

işlevinin değiştirilmesi, farklı bir işlev için dekor olarak kullanılması doğru değildir (Gültekin, 2007).

Şekil 2.3. Kentsel yenilemeyi oluşturan faktörler

Türkiye'de 1980'li yıllarla başlayan yeni liberal ekonominin yaptırımlarıyla geliştirilen kent politikalarıyla başta büyük kentler olmak üzere kentlerin hızlı değişme, dönüşme sürecinde 17 Ağustos 1999 ve 12 Kasım 1999 tarihlerinde yaşanan büyük depremler, kentsel alanda yeni politikaların oluşturulmasını gerekli kılmıştır. 2000'li yıllarda bu konularda önlemler alınması gerektiği noktasında uyarıcı olmuştur. Bu dönemde başlatılan ve 2000'li yıllarla sürdürülen yasal düzenlemeler, küreselleşmeye referansla kentsel yenilemeye odaklanmış ve yenileme projeleri imar planlarının yerini alarak kentleri biçimlendirirken, taşınmaz kültür mirası yadsınmıştır (Acar, 2008; Erdal, 2010: 31). 2005 yılında 5366 sayılı Kanun tarihi yerlerin yeniden canlandırılması için, restorasyon ve tarihi bir özelliği olmayan yerlerin yıkılarak yenilenmesi ve sonuçta soylulaştırmayla birlikte koruma/yenileme ikilemine neden olmuştur. Bu Kanun ile başlayan kentsel yenilemeye odaklı biçimde korumayı engelleyen diğer kanunlar ve yaptırımları aşağıda açıklanmaktadır (Şekil 2.4).

Şekil 2.4. Türkiye'de koruma ile ilgili mevzuatın mevcut kentsel mekâna müdahale biçimleri ile ilişkisi

05.07.2005 tarihli 5366 sayılı Kanun ile 14.12.2005 tarihli uygulama yönetmeliğinin amacı; yıpranan ve özelliğini kaybetmeye başlayan sit alanının, bölgenin gelişimine göre yeniden inşa ve restore edilerek, konut, ticaret, kültür, turizm ve sosyal donatı alanları oluşturulması, afet risklerine karşı tedbirler alınması, tarihi ve kültürel taşınmazların yenilenerek korunması ve yaşatılarak kullanılmasıdır. Kanun, birbiriyle çelişkili ve aynı anda uygulanamayacak yenileme ve koruma stratejilerini içermektedir. Kentsel sit alanları ile bu bölgelere ait koruma alanlarında, korunacak değerleri yok eden ranta odaklı, parçacı, kent planlama ilkelerine aykırı koruma anlayışı yasallaştırılmaktadır. Bu Kanun'da yenileme alanının belirlenmesi ve uygulamalarla ilgili plan kararları hakkında hiçbir maddenin bulunmaması çekincelidir.

17.6.2010/998 sayılı Kanun ile değişik 3.7.2005/5393 sayılı Belediye Kanunu 73. madde ile Belediye Meclisi kararıyla; konut alanları, sanayi alanları, ticaret alanları, teknoloji

parkları, kamu hizmeti alanları, rekreasyon alanları ve her türlü sosyal donatı alanları oluşturmak, eskiyen kent kısımlarını yeniden inşa ve restore etmek, kentin tarihi ve kültürel dokusunu korumak veya deprem riskine karşı tedbirler almak amacıyla, kentsel dönüşüm ve gelişim projeleri uygulanmaktadır. Büyükşehir belediyelerine tanınan bu geniş yetkilerle, kentsel sit alanlarının yenileme ve dönüşüm projeleriyle tahrip ve yok edilmesi söz konusudur.

05.05.2001 tarihli 4650 sayılı Kanun ile değişik 2942 sayılı Kamulaştırma Kanunu'nun 3. maddesi ile kamulaştırma yoluyla, üst hakkı ihalesi yapılarak yenileme eksenli yürütülen projelerde, taşınmaz kültür mirası yıkılıp yeniden yapıldığı için korunamamaktadır.

03.07.2005 tarihli 5398 sayılı Özelleştirme Uygulamalarının Düzenlenmesine ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'da, 24.07.2008 tarihli 5793 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile özelleştirme programına alınan taşınmazlara ait her ölçekteki planlarda, 2863 sayılı KTVKK'nun 17. madde (a) bendi, 2. ve 8. paragrafındaki hükümleri yok sayılmaktadır. 2863 sayılı KTVKK'nun değişik ikinci paragraf (8.8.2011-Kanun Hükmünde Kararname-KHK 648/42 md.) KAİP yapılıncaya kadar, KVKBK tarafından üç ay içinde geçiş dönemi koruma esasları ve kullanma şartları belirlenir. Belediyeler, valilikler ve ilgili kurumlar, söz konusu alanda üç yıl içinde KAİP hazırlatıp KVKBK sunmak zorundadır. Bu süre, gerektiğinde geçiş dönemi koruma esaslarına uymak koşuluyla, aynı kurul tarafından bir yıl uzatılabilir. KAİP, müellifi şehir plancısı olmak üzere alanın konumu, sit statüsü ve özelliklerine göre ilgili meslek gruplarından, Bakanlıkça belirlenecek uzmanlar tarafından hazırlanır. İkinci paragrafının uygulanmaması, geçiş dönemi koruma esasları belirlenmeden ve herhangi bir koşula bağlı kalmadan Özelleştirme İdaresi'ne plan yapma yetkisi tanımaktadır. 5793 sayılı Kanun'la (45. madde), kültürel miras alanının da yenileme alanına dönüştürülmesi koruma ve kamu yararına aykırıdır.

04.07.2011 tarihli 644 sayılı KHK 2. Madde (n) bendi ile (Ek: 16.5.2012-6306/19 madde) 23.9.1980 tarihli ve 2302 sayılı Atatürk'ün Doğumunun 100 üncü Yılının Kutlanması ve Atatürk Kültür Merkezi Kurulması Hakkında Kanun'un (2302 sayılı Kanun) 3. maddesi ile belirlenen Atatürk Kültür Merkezi (AKM) alanını iyileştirme, güzelleştirme, yenileme ve ihya etmek amacıyla, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın da görüşü alınarak, bu alan için her

tür ve ölçekte etüt, harita, plan, parselasyon planı ile yapı projelerini yapmak, yaptırmak, onaylamak, kamulaştırma ve ruhsatlandırma işlemleri ile diğer iş ve işlemlerin gerçekleştirilmesini sağlamak Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na verilmiştir. Bu alana, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın sadece görüş verme yetkisinde bulunması, korumanın önemsenmediğini açıklamaktadır.

648 sayılı KHK (42. madde) ile 2863 sayılı KTVKK 17. maddesinde değişiklik (51. madde) yapılarak, 2863 sayılı KTVKK'na (Ek Madde 4) yapılan ilavelerle tabiat varlıkları ve doğal sit alanları ile ilgili görev ve yetkiler, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na devredilmiştir. Bu değişiklikle doğal sit alanlarında KAİP yapma süresi üç yıl, uzatma süresi sınırsız olarak belirlenmiştir. Böylece, değişiklik öncesinde KAİP yapılmasını özendiren ve belirlenen sürenin sonunda geçersiz hale gelen geçiş dönemi koruma esasları ve kullanma koşulları sürekli uygulanabilir kılınmış ve plansız yapılaşmanın önünü açmıştır. Bu yaklaşım Türkiye'nin, 1972 yılında, ilk kabul eden ülkelerden biri olduğu UNESCO Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına İlişkin Sözleşme'nin temel ilkesine aykırıdır.

6306 sayılı Kanun (Madde 15-16) ile 5366 sayılı Kanun'un 4. maddesi, kamu alanları hariç yenileme alanında toplu yapı olarak sınırları imar ve parselasyon planlarında belirlenmek kaydıyla, yapılı veya yapısız parsellerde, belediye veya il özel idaresi ve diğer ilgili kurumlar, onayladıkları mimarî projelere göre 634 sayılı Kat Mülkiyeti Kanun'una göre toplu yapı olarak tek bir kat mülkiyeti tesis ve ve kat irtifakını re'sen tapu siciline tescil ettirmeye yetkilidir. Böylece, Anayasal güvencedeki mülkiyet haklarıyla sit alanları, ormanlar, meralar, zeytinlikler gibi özel kanunlarla korunan tüm doğal ve tarihi değerler üzerinde Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na ve TOKİ'sine sınırsız yetkiler tanınmış, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın yetkisizleştirildiği ve korumanın önemsenmediği anlaşılmaktadır.

Yasal hükümlerle desteklenen kentsel yenileme proje alanları, genellikle hazine arazilerinin üzerindeki gecekondu alanları, kaçak ve yoğun konut alanları, doğal afetlerden doğrudan etkilenecek -riskli- alanlar, ekonomik ömrünü tamamlamış yerleşim alanları, kent merkezinde ya da yakınındaki rantı yüksek bölgeler ya da çöküntü alanları ve tarihi kentsel alanlardır.

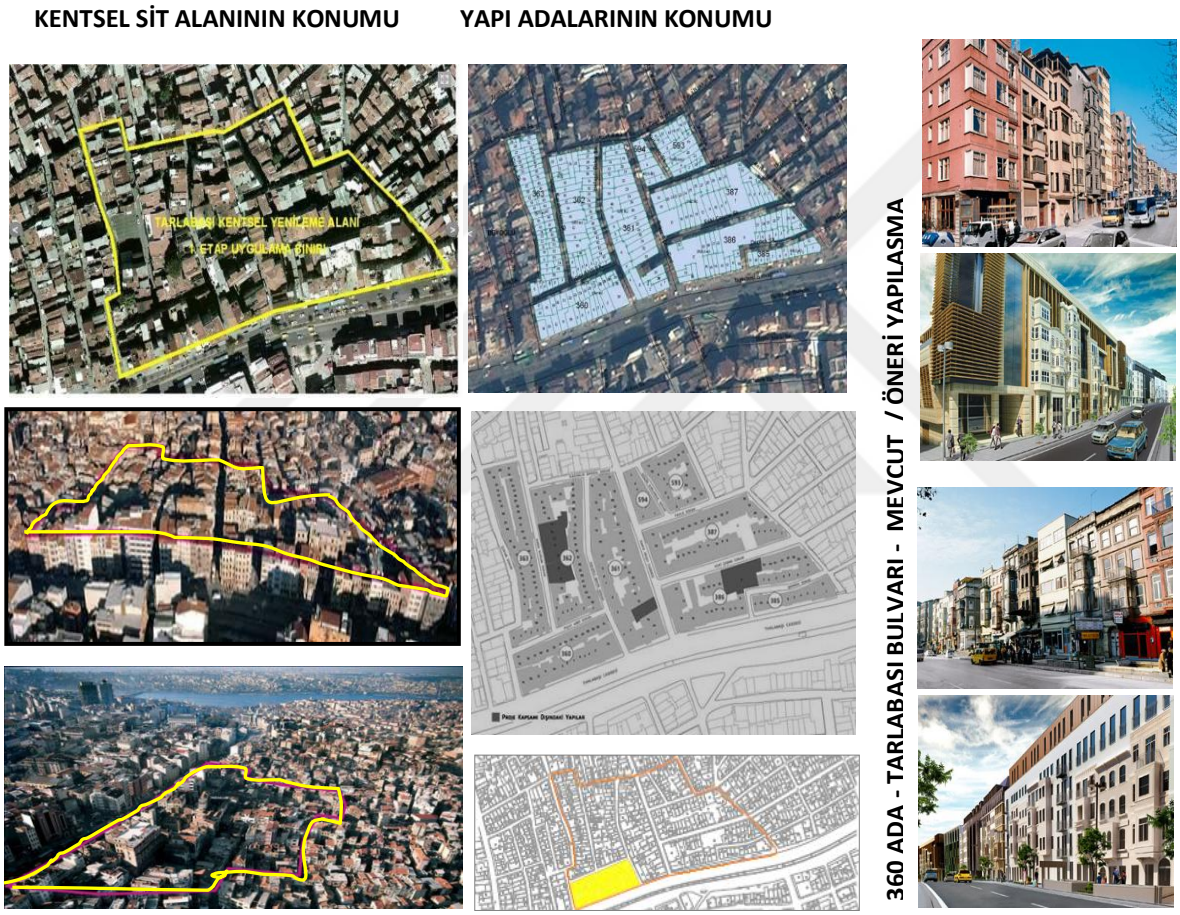
Türkiye'de kent merkezleri, geçmişteki merkezin uzantısındaki konumu ile oluşturduğu çekici faktörlerle, tarihi ve kültürel miras alanları yenilemenin ve yeniden yapmanın baskısı altındadır. Sonuçta, itici güç olarak sığınılan kamu yararı ile sit alanlarında, kültürel turizmin tercihleri doğrultusunda, turizm amaçlı yenileme projeleri ile özgün nitelikleri çoğunlukla göz ardı edilerek uygulanmaktadır. Bu uygulamalarda, koruma adına başarılı örnekler (Beypazarı gibi) olmasına karşın prestijli projeler sloganlarıyla kültürel değerin yerini alan kentsel değer artışının ve soylulaştırmanın yolu (Ortaköy, Arnavutköy, Cihangir gibi) açılmaktadır. Tez konusu kapsamında, Türkiye'de yenileme politikaları ve sorunları ile Ankara Tarihi Kent Merkezi'ndeki politika ve sorunlarla benzerlik ve farklılıklarını belirlemek, bu tür kentsel alanlarda koruma/yenileme ikiliğini açıklamak amacıyla, İstanbul Tarihi Kent Merkezindeki yenileme çalışmaları -aşağıda- incelenmektedir.

İstanbul-Tarlabaşı yenileme alanı projesi

Tarlabaşı semti kültür, sanat, turizm, ticaret bölgesi olan Beyoğlu İlçesi'nde yer alan tarihi alan; Talimhane, Dolapdere ve Tarlabaşı Bulvarı ile çevrelenmektedir. Bu semt içerisinde Bostan, Bülbül, Çukur, Kamer Hatun, Kalyoncu Kulluğu ve Şehit Muhtar mahalleleri, yetkili KTVKBK'in 07.07.1993 gün ve 4720 sayılı kararıyla kentsel sit alanı ilan edilmiştir. 5366 sayılı Kanun'un 2. maddesine göre 20.02.2006 gün ve 2006/10172 sayılı Bakanları Kurulu kararı ile Bülbül, Çukur ve Şehit Muhtar mahalleleri sınırları içerisinde kalan 9 adet yapı adası Yenileme Alanı olarak ilân edilmiştir. Proje alanı yaklaşık 20 000 m² olan alanda, 210 tescilli olmak üzere toplam 278 yapı bulunmaktadır. (Resim 2.1). Projesinin amacı; yenileme alanını ticari, turistik ve kültürel aktivitelerle yenilemek, İstanbul'un ve Beyoğlu'nun ulusal ve uluslararası düzeyde pozitif ve çekici bir kent etkisi yaratmasını sağlamak, her türlü afete dayanıklı, kültürel-mimari dokunun korunmasını ve yaşatılmasını sağlayacak, güvenilir, sürdürülebilir ve yaşam kalitesi yüksek kentsel yerleşme dokusu oluşturmak (Balcan, 2012: 83-84) ve fiziksel iyileştirmeyle bölgenin kent ile entegrasyonunu sağlamaktır.

Sit alanındaki adalar farklı müellifler tarafından tasarlanmıştır. Yapı adalarının içlerinde iç avlular tasarlanarak, 4 000 m² açık alan düzenlenmiştir. Projelerde, ticaret mekân sahiplerinin itirazları üzerine, zemin katların ticaret kullanımına ayıran revizyonlar yapılmıştır. Ayrıca, gece-gündüz kullanım dengesini sağlamak için, bir otel ve bazı yapı adaları da ofis olarak planlanmıştır. Binaların bodrum katlarında mülk başına bir adet

otopark alanı tasarlanmıştır. Mülk sahipleri ile Şubat 2008'de başlayan görüşmeler Şubat 2010 tarihinde sonlandırılmıştır. Mülk sahiplerinin yaklaşık olarak % 70'i ile uzlaşma sağlanmış, diğerlerinin mülkleri kamulaştırılmış, inşaat alanının yaklaşık % 42'si mülk sahiplerine dağıtılmıştır. Beyoğlu Belediyesi ve TOKİ arasında, proje alanında yaşayan kiracıların, TOKİ projelerinden uygun ödeme koşullu konut sahibi olabilmeleri de protokole bağlanmıştır. Tarlabaşı'nın bu süreçten sonra artık eskisi gibi bir yer olmayacağı, İstanbul'un önemli rant merkezlerinden biri olacağı açıktır.

Resim 2.1. İstanbul Tarlabaşı yenileme alanının konumu ve müdahale örneği (Beyoğlu Büyük Dönüşüm, 2016)

İstanbul, Süleymaniye yenileme alanı projesi

Fatih İlçesi'nde Unkapanı Köprüsü devamında, Atatürk Caddesi, Ordu Caddesi, Fuat Paşa Caddesi ve Haliç Kıyısı boyunca uzanan Ragıp Gümüşpala Caddeleri ile çevrelenmektedir. Alanda Süleymaniye Külliyesi ile birlikte çok sayıda sivil mimarlık ve anıt eserler ile İstanbul Üniversitesi Beyazıt Kampüsü de yer almaktadır.

GEEAYK'nun, 09.04.1977 gün ve 9776 sayılı kararı ile Kentsel ve Tarihi Sit Alanı olarak belirlenen bu alan, UNESCO tarafından 1985 yılında Dünya Kültür Mirası listesine alınan İstanbul Tarihi Alanları içerisindedir. 24.05.2006 tarih ve 2006/10501 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile Yenileme Alanı olarak ilan edilen Süleymaniye Bölgesi'nde; Yavuz Sinan, Sarıdemir, Hacı Kadın, Demirtaş, Hoca Gıyasettin, Molla Hüsrev, Süleymaniye ve Kalenderhane mahalleleri yer almaktadır (Balcan, 2012: 115-116).

Süleymaniye Yenileme Projesi'nin fiziksel kapsamı ana hedef olarak; yıllar içersinde çöküntüye uğramış ve yaşam koşulları açısından sağlıksız bir hale gelmiş olan bölgenin yeniden canlı bir bölge olarak İstanbul'a kazandırmaktır. İstanbul'un 2010 Avrupa Kültür Başkenti seçilmesi ile birlikte İstanbul'u ve Fatih İlçesi'ni, tarihi ve kültürel değerlere sahip çıkan, ticari, turistik ve kültürel aktiviteleriyle yeniden tanımlamak ve İstanbul'un ve Fatih'in ulusal ve uluslararası ve yerel seviyede pozitif ve çekici bir kent etkisi yaratmasını sağlamak, her türlü afetlere ve risklere dayanıklı dokunun korunması ve yaşatılmasını sağlayacak, güvenilir, sürdürülebilir ve yaşanabilir kentsel yerleşme dokusu oluşturmaktır. Proje kapsamında yok olan eski eserlerin rölöve, restitüsyon, rekonstrüksiyonu, mevcut eserlerin restorasyonu, çevre ile uzlaşır yeni bina projeleri hazırlanacaktır. İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Fatih (Eminönü) Belediyesi, İl Özel İdaresi, TOKİ, İstanbul Üniversitesi, özel mülkiyet ve özel teşebbüs olarak KİPTAŞ Süleymaniye Yenileme Projesi'nin ortaklarıdır.

Yenileme alanı beş uygulama bölgesine ayrılmıştır. 1. etabın bir bölümünde, Fatih Belediyesi'nin yürüttüğü alanda 39 ada 733 parsel, 319 tescilli sivil mimarlık ve 26 adet anıt eser bulunmaktadır (Resim 2.2). Süleymaniye Yenileme Projesi'nde avan proje raporlarında, mevcut sosyal yapı ve öngörülen sosyo-ekonomik hedeflerden konu edilmemesine karşın, sosyo-ekonomik kapsamı İstanbul'daki yenileme projeleri arasında en az tartışılan proje olmuştur. Ancak, 2007'de alanın yenileme alanı ilan edilişiyle, bölgede mülk sahipleri hızla değişmeye başlamıştır (Balcan, 2012: 187).

Resim 2.2. İstanbul Süleymaniye yenileme alanının konumu ve ilk etap proje örnekleri (Fatih Belediyesi, 2016)

2.4. Kültürel Miras Alanlarında Yenileme ve Koruma İkilemi

Kentsel sit alanları, zaman içinde mevcut altyapı ve arazi kullanımına, kentin gelişme dinamiklerine ve artan kent rantı değerine uymamaları, işlev yüklenmedeki engelleri ve sahiplerinin yaşam kalitesinin düşük olması ya da sahipsiz olma gibi nedenlerle kent için sorunlu alanlar haline gelirler. İşlevlendirilemeyen kentsel sit alanları, kentsel sistemi olumsuz anlamda etkilemektedir. Kısmen veya tamamen terk edilme ile karşı karşıya kalan bu alanlar, fiziki ve sosyal anlamda da bir çöküntü süreci içine girmektedirler. "*Tüm dünya kentlerinde özellikle kent merkezlerini yeniden canlandırmak adına devletler, yatırımcının kent merkezlerinde yatırım yapması için her türlü kolaylığı sağlamaktadır. Öte yandan, yerel yönetimlerde girişimci gibi hareket ederek, kenti gücünü arttırmak için özel sektörle işbirliği yaparak projeler üretmektedirler"* (Turgut ve Yakar, 2002). Bu da kentsel yenilemede kentsel sit alanlarının önemli bir potansiyel alanı olduğunu göstermektedir. 1970'li yıllarla beraber hız kazanan kentsel sitlerin yenilenmesi çalışmalarında artık kimi kentsel sitler, kentsel miras olarak ele alınmakta ve yeni fonksiyonlar kazandırılarak bu sitlerin yaşatılması ve korunmasına çalışılmaktadır. Yeniden işlevlendirilerek yenileme-

koruma anlayışında, kentsel sit alanlarının turizm potansiyeli ön plana çıkmaktadır. Sahiplerinin gelir seviyesinin yükselmesi veya başka nedenlerle sahiplerinin yeni yerleşim alanlarına taşınması sonucunda, konut olarak kullanılan kentsel sit alanındaki yapılar kimsenin yaşamadığı terk edilmiş binalara veya düşük gelirli kesimlerin yerleşim yeri haline gelebilirler. Kentlerin gelişme sürecinde kentsel sitler özellikle büyük kentlerde kente göç sürecinde yoksul kesimlerin yerleşimleri için bir alternatif olarak da ortaya çıkmaktadır. Buraların yeni sahipleri ise, binaların bakım onarım vs ile ilgilenecek ekonomik güçte olmadıklarından köhneleşme süreci daha da hızlanmaktadır (Genç, 2003). Bu anlamda kentsel sitlerin veya eski terk edilmiş tarihi binaların, kente yeni gelenler tarafından kullanılmasıyla ortaya çıkan problemlerin çözümü için kentsel yenileme bir araç olmaya başlamıştır (Keser, 2010: 27).

Kanundaki tanım, sit alanlarında yer alan korunması gerekli kültür ve tabiat varlıklarına öncelik vererek, bunun yanı sıra yeni yapılacak yapıları da içerecek şekilde düzenlenmiştir. Buna karşın yönetmelikte tescilli yapılarla ilgili süreçler ikinci aşama olan uygulama projesi aşamasına atılmakta ve yenileme alanı ilan edilen bölgelerin mevcut dokusu yokmuşçasına "yenileme avan projesi" hazırlanmasından söz etmektedir. "Yenileme Alanı" ilan edilen bölgelerde tipoloji analizleri gerçekleştirmeden, tescilli yapılara yapılacak müdahalelere karar verilmeden "yenileme avan projesi" hazırlandığı takdirde bölgenin morfolojisinin kaybedileceği bilinmektedir (Dinçer, 2007).

Yenileme alanlarının seçilmesinde ölçütlerin belirli hale getirilmesi, sosyo-ekonomik süreçleri içeren eylem planlarının öncelik kazanması, her bölge özelliğinin gerektirdiği modellerin kurulması, katılım, şeffaf projelendirme ve uygulama süreçlerinin hayata geçirilmesi, bütüncül planların ve sorun odaklı projelerin eşgüdümle yönetilmesi istenen süreçtir (Dinçer, 2007; Yılmaz, 2009: 50-51). Kentsel yenileme projeleri, uygulama sonrası yaratacağı değerlerle sadece yenilemenin yapılacağı alanı değil, kent bütününü etkilemektedir. Bu noktada bütünsel plan çalışmalarının kentsel yenileme projelerinde göz ardı edilmemesi gerekliliği öne çıkmaktadır. Kentsel yenilemenin bu yönüyle, sorunlu bölgelere yönelik hazırlanan noktasal bir çözüm olarak bakılan projelerden ibaret olmaması gerekir.

İlgili yazında ve uygulama projelerinde aynı kavram ve içerikte gibi aktarılsa da kentsel yenileme ve kentsel dönüşüm kavramları birbirinden farklı kavramlardır. Kentsel dönüşüm

kavramının Türkiye'deki gecekondu alanlarının dönüşümü ve yasal düzenlemeleri, uzun bir geçmişi ve başarılı ya da başarısız olmuş deneyimleri olsa da, kentsel yenileme kavramı ve bu konuya ilişkin hazırlanan proje deneyimleri uzun bir geçmişe dayanmamaktadır.

Kentsel yenilemeye ilişkin hazırlanan ilk yasal düzenleme olan 2005 tarihli 5366 sayılı Kanun, *Yenileme Yasası* olarak da bilinmektedir (Balcan, 2012: 189). Kanun oluşturulduğu dönemden bugüne, pek çok önemli eleştiriler almıştır. Kanun; bölgelere özgü parçacıl ve noktasal çözümler üreten projeleri öne çıkarması, üst ölçekli planları görmezden gelişi, yerel yönetimlere verdiği kamulaştırma yetkileriyle bölgedeki mülk sahiplerini, en çok da kiracıları zor durumda bırakması, tarihi çevre alanlarına yeterli duyarlılığı göstermemesi gibi pek çok eksiklikleri bünyesinde barınmaktadır. Kanunun yeterince kapsamlı olmayışı ve çok genel geçer, duruma özgü ifadeler kullanması bu durumun en önemli göstergesidir. Kentsel yenileme için belirlenen alanların, yaşam kalitesi için sağlıklı olmayan çöküntü alanlarından oluştuğu ifade edilse de, hazırlanan projeler ekonomik değeri arttırma, kentsel rantın çeşitli teşebbüslere pay edilmesi operasyonlarına dönüşmektedir. Böylece, yenilemenin en önemli bileşeni olan "sosyal kapsam" yadsınmaktadır. Bölgenin mevcut kullanıcılarına sağlıklı yaşam alanları sunmak, genellikle projelerin hedefleri arasında pek yer almamaktadır. Ancak, yasal düzenlemeler içerik olarak, özel teşebbüsün, yenileme projelerini uygulama sonrası ortaya çıkacak kentsel rantı kendince pay edebilmek için tarihi alanları talan etmesine imkân vermeyecek şekilde oluşturulmalıdır.

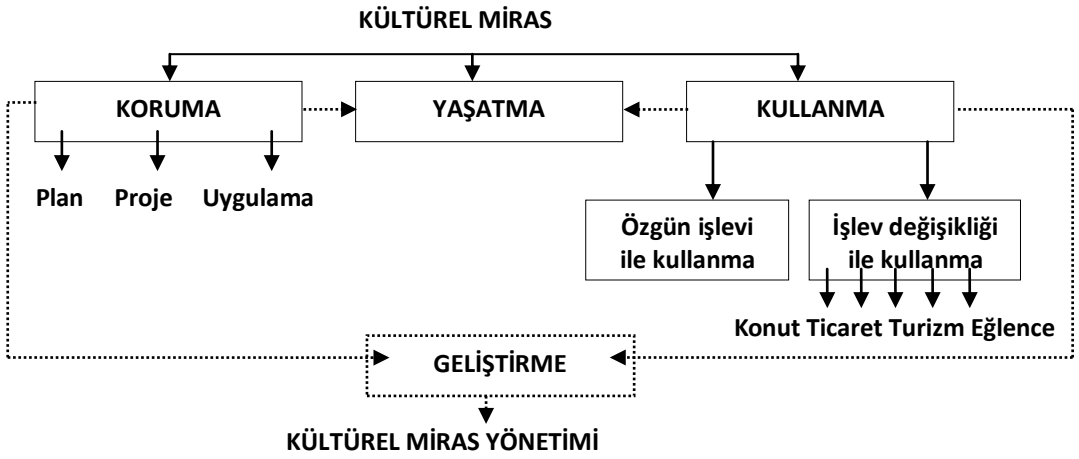
Sosyal boyutta; kentsel yenilemenin bölgede yaşayanlarla birlikte mi yapılacağı yoksa alana yeni bir kullanıcı kitlesinin mi çekileceği sorusuna, ekonomik boyutta; planlı yatırım kararları olacak mı, kentsel rantın pay edilmesi nasıl sağlanacak ve kamu yararı ilkesi gözetilecek mi sorularına, yasal boyutunda ise; kapsamlı bir yasal yönetsel çalışma yapıldı mı ve uygulama aşaması için yasal çerçeve yeterli açıklıkta mı sorularına (Balcan, 2012: 190) cevap verecek şekilde "bütünleşik koruma" olarak tanımlanan yaklaşımla, farklı dönemlere tarihlenen kültürel ve tarihi değerlerlerle birlikte ekonomik, sosyal niteliklerin de korunması gerekmektedir. Koruma alanlarının kullanılabilirlik potansiyelinin üst seviyelere çıkarılması için, mevcut dokunun analizi yapılarak dokuyu oluşturan yapıların mimari, yapısal ve fonksiyonel tipolojileri tanımlanarak bunların kentsel alana yansıması incelenmelidir. Geleneksel konutlar karakteristik oluşlarına göre değerlendirilmeli, fiziksel ve görsel açıdan zararlı eklentilerden temizlenmelidir.

3. TAŞINMAZ KÜLTÜREL MİRAS ALANLARININ SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ VE MİRAS YÖNETİMİ

Taşınmaz kültürel mirası koruma, bütünleşik koruma yaklaşımıyla kapsamı anıtsal yapıdan sivil mimariye, ölçeği tek yapıdan kentsel ölçeğe taşınmasıyla, çok boyutlu, karmaşık ve karşıt görüşleri de içeren bir planlama problematiğine dönüştürmüştür. Kentleşme baskısı ve buna bağlı artan emlak değerleri, artan trafik, kirlilik ve benzeri çevresel faktörlerin miras alanları üzerindeki olumsuz etkileri, sosyal ve fonksiyonel dönüşüm ve buna bağlı yaşanan soylulaşma gibi nedenler, tarihi çevrenin özgün kimliğinin korunması kadar içinde yaşayanı ile birlikte korunmasını da önemli hale getirmiştir (Enlil, 1992).

Taşınmaz kültürel miras kavramının, tarihi peyzaj ve kentsel çevreye kadar genişlemesi ile birlikte, koruma pratiğinde bütün bu alanlar korunamayacağına göre, seçilmiş örneklerin de çevreleri tamamen değişirken, geçmişin karakteri itibarıyla gelecek için anlamlı ve kullanışlı bir rol oynaması beklenemez. Bu nedenle, büyüme hedefli toplumlarda, kentleşme ve kalkınma dinamiklerinin yarattığı baskılar, kültürel miras alanları üzerinde çok daha büyük ölçeklerde değişim ve dönüşüm ihtiyacı yaratmakta ve yenilemeyi zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle kültürel mirasının günümüz toplumuna ve gelecek kuşaklara aktarılabilmesi için, koruma, kullanım, yorumlama, bilgilendirme ve sunuma kadar farklı uzmanlık alanlarını bir araya getiren çalışmalar yapılması gerekir. Kültürel miras yönetimi, bu çalışmaların sistematik çerçevede ele alınmasını hedeflemektedir. Miras yönetimine ilişkin düzenlemeler ve sistemler ICOMOS, UNESCO gibi uluslararası kuruluşlar tarafından getirilmekte, ulusal ölçekte merkezi yönetim, yerelde belediyeler, planlama otoriteleri ve ilgili topluluk tarafından gerçekleştirilmesi önerilmektedir. Böylece, nelerin korunup nasıl saklanacağına şimdiye kadar tek başına karar verme gücüne sahip olan devlet, bu gücünü demokratikleşme ile birlikte tüm taraflarla paylaşmaya, sürece dâhil etmeye başlamıştır (Aksoy ve Enlil, 2012: 10).

Kültürel miras yönetimi (Şekil 3.1): Miras değerlerinin korunması ve yaşatılmasında, bu değerlerin durumu ve kullanımlarına ilişkin sürekli veri ya da bilgi girişi gerektiren süreç olarak tanımlanır. Bu yönetim biçimi, miras değerlerini sadece saklamayı değil geliştirmeyi hedeflemektedir. Yönetimde, tarafların paydaşlığıyla oluşan sahiplenme güdüsü, korumada ve/veya miras değerlerinin sürekliliğini sağlama ve geliştirmede başarıyı kolaylaştıracaktır.

Şekil 3.1. Kültürel miras yönetimini oluşturan bileşenler

3.1. Miras Yönetiminde Farklı Yaklaşımlar

Koruma alanlarının yönetiminde ve yönetim planlarının hazırlanmasında yol gösterici olmak ve paralel uygulama sağlamak üzere birçok rehber geliştirilmiştir. Bu rehberler içerisinde, Feilden ve Jokilehto 1993'de hazırladığı Uluslararası Kültürel Varlıkların Restorasyonu ve Koruma Çalışmalarının Merkezinin (*International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property*, ICCROM) yayınladığı Dünya Mirası Alanları (DMA) İçin Yönetim Rehberi (*Management Guidelines for World Heritage Sites*) esas rehber olarak yaygın olarak kullanılmaktadır.

Diğer rehberler şunlardır;

- 2005 tarihli ICOMOS-UK Tarihi Çevrelerin Yönetimi (*Management of the Historical Environment*)
- 2003 tarihli Uluslararası Doğa Koruma Birliği (*International Union for Conservation of Nature, IUCN*) tarafından hazırlanan Koruma Alanları için Yönetim Planı Rehberi (*Guidelines for Management Planning of Protected Areas*),
- 1999 tarihli Eurosite-Yönetim Planlama Araçları (*Management Planning Toolkit*)
- 1994 tarihli IUCN-Doğa Koruma Alanları Yönetim Kategorileri Rehberi (*Guidelines for Protected Area Management Categories*),

Bu rehberler, daha çok doğal ya da kültürel koruma alanlarında yönetim planlamasının amaç ve hedeflerini, yapım sürecini ve ilgili aktörleri açıklamaktadır ve tüm koruma alanları için geçerli olacak yaklaşımları içermektedir.

3.2. Miras Yönetim Planı, Süreç, Bileşenleri

Yönetim Planı, UNESCO Dünya Miras Merkezi'nin (*The World Heritage Center-WHC*), dünya miras listesine alınan değerler için öngördüğü bir araçtır. UNESCO'ya üye ülkeler, 1972'de WHC, dünya kültürel ve doğal mirasının üstün evrensel değerinin olabildiğince anlaşılabilir ve kabul edilebilir biçimde tanımlanmasını, muhafazasını ve sürdürülebilirliğini sağlamak için hazırladığı Dünya Mirası Sözleşmesi'ni (*World Heritage Convention*) kabul etmişlerdir. Türkiye bu sözleşmeyi 1983'de kabul etmiştir. Bu sözleşmeye bağlı olarak Dünya Mirası Sözleşmesi'nin Uygulanmasına Yönelik İşlevsel İlkeler Uygulama Rehberi (*Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention),* 1977'de hazırlanmış ve sonraki yıllarda ilaveler yapılmıştır. Bu rehberde *"her varlık uygun bir yönetim planına veya varlığın üstün evrensel değerinin katılımcı yollarla nasıl korunması gerektiğini belirten bir yönetim sistemine sahip olmalı"* hükmü de yer almaktadır. Bu yönetim sisteminin amacı, bugünkü ve gelecek nesiller için varlığın etkin korunmasını sağlamaktır.

WHC, DMA olarak önerilen, ilan edilen ve dünya miras listesine alınan alanlar için, bu uygulama rehberi doğrultusunda hazırlanan bir yönetim planı olmasını zorunlu görmektedir. Uygulama rehberine göre, dünya miras listesinde yer alma koşulları içinde en önemlisi, söz konusu varlığın üstün evrensel değere sahip olduğunun belgelenmesidir. Diğer koşullar içinde Özgünlük (*Authenticity*) ve Bozulmamışlık (*Integrity*) niteliği de yer almaktadır. Bozulmamışlık niteliği içinde, bütünlük ve eksiksizlik özellikleri değerlendirilmektedir. Bu koşullara ek olarak, DMA listesi için "koruma ve yönetim" (*protection and management*) kriterinin sağlanması ve sınırlar, tampon bölge, sürdürülebilir kullanım gibi özelliklerin tanımlanması istenmektedir. Bu doğrultuda, "yönetim planları" mirası alanlarının farklı ihtiyaçları ve öncelikleri dengeleyecek şekilde korunması, yaşatılması, kullanılması ve değerlendirilmesine yönelik kararların alınarak uygulanmasına yönelik stratejik yönetim dokümanlarıdır. Stratejik doküman olması, eldeki kaynaklar ve verilerle neler yapılabileceğine ilişkin rehber anlamına gelmektedir (Aksoy ve Enlil, 2012: 13).

Yönetim planı çeşitli kaynaklarda farklı ifadelerle tanımlanmaktadır;

- DMA için yol gösterici rehberlerdir (UNESCO, 2008).
- Belirlenen zamanda koruma alanında uygulanacak yönetim yaklaşımı ve hedeflerini ortaya koyan bir taslaktır (Thomas ve diğerleri, 2003).
- Kentsel, kırsal, doğal ve arkeolojik sitlerin hangi kaynaklar, uzmanlar ve program ile nasıl korunacağını tanımlayan belgelerdir (Ahunbay, 2005).
- Kullanıcı ve ziyaretçilerin gereksinimleri doğrultusunda DMA korunması için strateji belirleyen, yasal hüküm taşımadan alanın yönetimiyle ilgili kararlar hakkında bilgilendirme ve tavsiye amaçlı taslaktır (Ayrancı, 2007 içinde Lodge ve Terrace, 2006).
- Yazılı, yayınlanmış ve kabul edilmiş bir doküman olarak, bölgeyi veya alanı, yönetim için fırsatları ve sorunları tanımlamaktadır (Ayrancı, 2007; Eurosite, 1999).
- Koruma alanında yönetimin daha etkin ve sürekli olmasını teşvik eden, güvence veren ve rehberlik sağlayan bir araçtır (Aksu, 2009: 7; Feilden ve Jokilehto,1993).

Türkiye'de Yönetim Planı, yasal olarak 2005'de 5226 sayılı Kanun ile yönetim koruma alanının korunması, yaşatılması ve değerlendirilmesini sağlamak amacıyla, işletme projesini, kazı planı ve çevre düzenleme projesi veya KAİP'nı dikkate alarak oluşturulan koruma ve gelişim projesini, yıllık ve beş yıllık uygulama etaplarını ve bütçesini de gösteren, her beş yılda bir gözden geçirilen planlar olarak tanımlanmaktadır. Yönetim planının esas olarak kültürel değerleri yasal, yönetimsel, mali metotlarla koruyan, eylem planları içeren, rehberlik eden bir belge olduğu söylenebilir.

Yönetim planı dört ana başlık altında şekillenir. Bunlar;

- Hedeflerin belirlenmesi, kısa, net ve derli toplu bir şekilde ifadesinin sağlanması,
- Bu hedeflere erişmek üzere izlenecek gerçekçi eylem planı ve eylem planının safhaları,
- Uygulamaya ve hedeflerin ne kadar elde edilebildiğine ilişkin sistematik bir izleme ve performans ölçümü çerçevesi,
- Performans ölçümü neticesinde planlanan sonuçları elde etmek için, gerekli olabilecek düzeltmelerin yapılması ve başta formüle edilen hedeflerin gözden geçirilerek revizyonların hayata geçirilmesi için gerekli önlemlerin alınması.

Kültür mirasının yönetimi kimin neyi, nasıl, hangi araç ve kaynaklarla yapacağına dair bir planlama gerektirir. Yönetim planı devamlılık arz eden, yapıldıktan sonra izlenerek düzeltilen bir süreçtir. Bir döngü hareketi içinde birbirini besleyerek takip eden üç ana süreç; yönetim planının hazırlığı, planın uygulanması ve planın izlenerek değerlendirilmesidir.

Yönetim planlarının hazırlanmasında yol gösterici olmak ve uygulamada birliği sağlamak üzere –aşağıda belirtilen- farklı kurumlar tarafından birçok rehber geliştirilmiştir.

ICCROM tarafından hazırlanan dünya mirası alanları için yönetim rehberi

Feilden ve Jokilehto tarafından 1993'de hazırlanan ve temel rehber olan bu rehbere göre;

- Yönetim planlaması, alanın değerlerinin belirlendiği disiplinler arası ve önceliği kültürel kaynakların korunması ve geliştirilmesi olan bir süreçtir.
- Yönetim planında, bölge için geçerli olan yerel, ulusal üst planları ve daha önce hazırlanan etki raporları, araştırmalar vb. dikkate alınmalı ve plana entegre edilmelidir.
- Korumada en önemli eylemlerden olan müdahale sürecinin her aşamasında, müdahale edilen varlıklar sistemli ve kesin biçimde belgelenmelidir.
- Yönetim planı hazırlama sürecine, müdahil tüm aktörler ve kadrolarla planın önemi ve gerekliliğinin anlaşılacağı şekilde ifade edilmesiyle başlanmalıdır.
- Alana ilişkin oluşturulacak envanter, eser ya da alanın tanımı, tarihsel gelişimindeki önemli dönemleri ve konumuyla ilgili bilgiyi içermelidir. Bu temel bilgiler, görsel malzemeyle (CAD çizimleri, fotogametri vb.) desteklenmelidir (Aksu, 2009: 13).
- Yönetim planında kültürel kaynağın değerine saygılı biçimde, kullanıcı ihtiyaçlarına ve iklimsel kısıtlayıcılara uyumlu bakım seviyesi belirlenmelidir. Merkezi ve yerel yönetim kararlarına göre, tüm alanı etkileyen planlamanın taslağı hazırlanmalıdır. Bu taslakta alanı etkileyen diğer planlar ve kanunlar, yönetim planıyla belirlenecek "Alan Komisyonu" tarafından dikkate alınmalı ve yönetim, koruma, gelişim veya araştırma şemasıyla ilişkilendirilmeli, gerekli olan personel ve görevlerini ve bütçeyi içermelidir.
- Yönetim planı hazırlama aşamaları belirlenmelidir. Bu aşamalar; alanla ilgili ilk inceleme, alanın tanımı ve sınırların belirlenmesi, alandaki değerlerin saptanması, kaynakların değerlendirilmesi, hedeflerin belirlenmesi, tehditlerin dikkate alınması, projelerin açıklanması, çalışma programı ve yıllık planların hazırlanması, uygulama,

belgeleme, rapor hazırlama ve denetleme/gözden geçirme sürecinin programlanması, bilgi ve verilerin saklanması, revizyonların yapılması ve tekrar değerlendirilmesi, gelecekteki projelerin belirlenmesi, revize edilmiş çalışma programı ve yıllık planların hazırlanmasıdır.

- Planın onaylanması için öncelikle yapılması gereken çalışmalar şunlardır; alanın öneminin ve değerinin belgelenmesi, belirlenmesi, planın hedeflerinin tanımlanması, ilgili uzman görüşlerinin dikkate alınması, eylemin alternatif gidişatı ve etkilerinin belirlenmesidir.
- Plan sürecinde programların gözden geçirilerek düzenli aralıklarla hazırlanan raporların, gelinen noktaya göre yeniden yapılan değerlendirmelerin, uygulamanın sürekliliği ve verimliliği açısından yıllık bütçenin hazırlanması gereklidir. Plan onaylandığında ve alanın durumuna ilişkin uzman raporu WHC'nin öngördüğü aralıklarla bu Komite'ye sunulduğunda, Komite'nin teknik destek ve bakım fonuna başvurulabilir. Bu sürecin kolay değerlendirilebilmesi ve yorumlanabilmesi için yerel öğelere göre değişken olsa da alan tanımı, değerlendirme ve hedefler, politikalar, bibliyografyayı kapsayan standart içeriğe uygun olmalıdır (Aksu, 2009: 16-18; Feilden ve Jokilehto, 1993).

ICOMOS-UK tarafından hazırlanan tarihi çevrelerin yönetimi rehberi

Bu rehberde öncelikle yönetim planı ilkeleri tanımlanmakta ve tüm ülkeler için uygulanabilir bu ilkelerin belirlenmesine ilişkin ölçütler önerilmektedir. Bu öneriler (ICOMOS, 2003; Aksu, 2009: 42);

- Tarihi çevre bir yerin özel karakterine ve değerine katkıda bulunur, değişik kültürel, sanatsal, bilimsel ve çağrışımsal değerleri içerir.
- Tarihi çevrenin tanınması, toplumun ve gelecek kuşakların tarihlerini, kültürel değerlerini ve bulundukları yerin tarihini anlamalarına yardım edecektir.
- Tarihi çevrenin fiziksel özellikleri yenilenemez kaynaklardır. Tarihi, kültürel değer ve anlamlarını yitirmeden kullanımlarını sürdürülebilmeleri için, bu çevreler günümüz gereksinimlerini karşılayabilecek, ayrıca gelecekte baş gösterebilecek isteklerin de karşılanmasına olanak verecek şekilde yönetilmelidir.
- İnsanlara yaşam ve çalışma ortamı sunan tarihi çevreler, doğal ve insanlardan gelen zararlı etkilere maruzdur. İnsanların gereksinim ve isteklerine cevap verirken, değişim

baskılarıyla karşı karşıya kalabilirler. Tarihi çevreyi korumak, değişim sürecinde yararı arttırmak ve sürdürülebilir kılmak için, onun değer ve önemini anlamak gerekmektedir. Yorumlamak, sunum ve eğitim bu anlamayı arttırır.

- Tarihi çevre kamu ve özel yarar için korunan bir değerdir; koruma, yerel gelenek ve yasa yardımıyla gerçekleşebilir. Değişime ayak uydurmak, yerel ilgililerle, uygun yerel ve ulusal yöneticilerle erken bir aşamada ilişki kurulmasını ve görüşmeyi gerektirir.

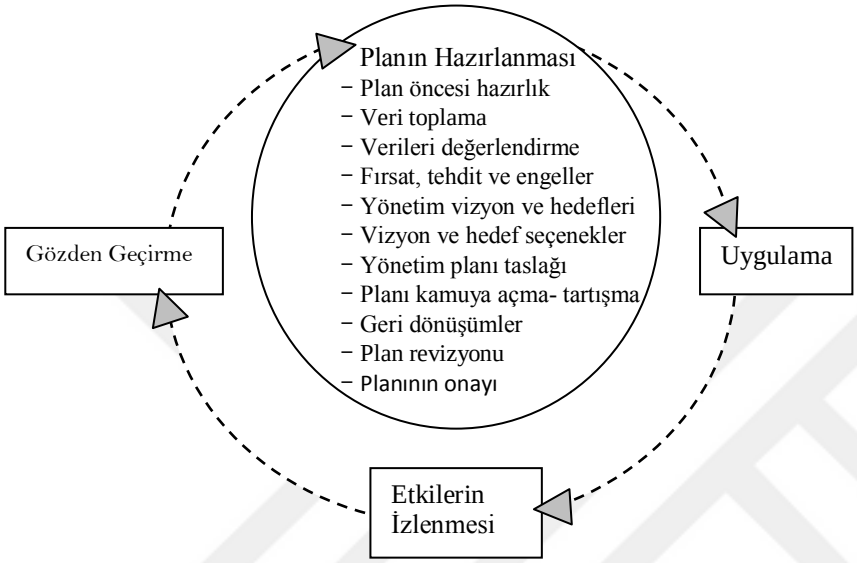
Bu ilkelerle hazırlanacak yönetim planında sıralama; alanın tanımı, kültürel değerlerin ve önemin belirlenmesi, yönetim seçenekleri ve hedeflerinin değerlendirilmesi, iş planlaması, yönetim ve aşamalar için öneriler, uygulama, izleme ve gözden geçirme biçiminde olmalıdır. Bu rehberde koruma ve geliştirmenin önemine değinilerek, koruma politikasının bu ilkelerle alanın tüm yönlerini kapsamlı ve ayrıntılı olarak ele alması, politikaların uygulanabilirliği için eylem ve iş planlarının hazırlanması ve uygulamayı izlemek için uzman birimin sürekliliğinin sağlanması öngörülmektedir (Aksu, 2009: 19).

IUCN tarafından hazırlanan koruma alanları için yönetim planlaması rehberi

Thomas, Middleton ve Philips'in 2003'de hazırladığı bu rehberde yönetim planlamasının aşamaları açıklanmaktadır. Rehber doğal koruma alanlarına ağırlık vermişse de tüm koruma alanları için çıkarımlar yapılabilmesi açısından önemlidir. Bu rehbere göre yönetim planı; koruma alanı niteliklerine göre yönetimin fırsat ve sorunlarını tarif eden ve belirlenen sürede araştırmalarla ve bilgilerle hedeflerin üretilmesini sağlayan yazılı ve onaylı, başarı strateji ve araçlarını, gelecek 5-10 yılın programlarını içeren belgedir. Bu plan amaç değil, yönetim, uygulama ve planlama çerçevesini oluşturarak (Aydoğdu, 2011: 29) yönetimin kontrolünü ve rehberliğini yapar. Personel ihtiyacını, kaynakları ve kullanımları detaylandırır. Ziyaretçi kullanımları, aksiyonları ve destek üniteleri de tanımlanır. Yönetim planı; hazırlık, uygulama, izleme ve gözden geçirme olmak üzere dört ana bölümden oluşmalıdır (Şekil 3.2). Bu rehberde, yönetim planının alanın önemi ve değerinin tanımıyla başlaması, yönetim hedeflerinin açık biçimde tanımlanması ve esnek olması öngörülmektedir (Aksu, 2009: 19).

3.3. Kentsel Sit (Miras) Alanlarında Uygulanan Alan Yönetimi

Neoliberal ekonomik yaptırımlarla biçimlenen koruma politikaları eleştirilmesine karşın, 2000'li yıllarda sosyo ekonomik ve çevresel konulara daha çok öncelik veren ve katılımcı süreçleri temel alan modellere yönelmeyi de öngörmektedir.

Şekil 3.2. Yönetim planı süreci ve aşamaları

Neoliberal ekonomik politikaların uygulandığı 2000'li yıllar dâhil olmak üzere, kentsel sit alanlarında karşılaşılan sorunlar şöyle sıralanabilir;

- Yeteri kadar yatırımın yapılamaması nedeniyle, kentsel sit alanlarındaki varlıkların bakımsız olmaları ve çöküntü alanı haline gelmeye yüz tutmuş olmaları,
- Mülk sahiplerinin yeterli finansman kaynaklarına ve kültürel miras varlığı ile ilgili yeterli bilgiye sahip olmamaları ya da finasman kaynaklarına erişmede kamu otoritelerinin yeterli yönlendirme ve bilgilendirmeyi yapmamaları, kültür varlıklarının yetersiz bir şekilde ve bazen yanlış bir şekilde 'korunuyor' olması,
- Kentsel dönüşüm ve kentsel yenileme çalışmalarının kültürel mirası korumaması,
- Alanın ticari işlevlerden ve ana ekonomik değer yaratım ve hareketlilik akslarından kopuk kalması nedeniyle, sosyo-ekonomik çöküntüye uğraması ve bu çöküntü neticesinde tüm cazibesini kaybederek fiziki varlık olarak da çökmesi,
- Ekonomik gerekçelerle kentsel sit alanlarının tahrip edilmesi,
- Kitlesel turizmin yerel halkın göçmesine neden olması, sit alanlarının müze mekânları halinde dönüşerek insansızlaşması, yerel mahalle karakterini kaybetmesi,

- Yerel halkın karmaşıklaşan modern ihtiyaçlarının, tarihi kentsel sit alanlarında karşılanmasında meydana gelen güçlükler (artan araba sahipliği nedeniyle meydana gelen park alanı sorunu ya da mahallelilerin daha fazla yeşil alan ve eğlence alanları talep etmeye başlamaları) (Scheffler, 2009; Aksoy ve Enlil, 2012: 7).

Kentsel sit alanlarında yaşanan bu sorunlarla baş edecek, sürdürülebilir koruma pratiklerini yerleştirecek yeni strateji ve yöntemlere ihtiyaç bulunmaktadır. Bugün gelinen noktada, UNESCO-WHC'nin 1972 tarihli Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme'nin bu sorunları çözmede yeterli olmadığı anlaşılmış ve geliştirilmesi konusunda çalışmalar başlatılmıştır. Bu çalışmalarla bütüncül koruma ve güncel sorunlara esnek yaklaşım hedeflenmiştir. Sonuçta 2011'de, UNESCO "*yumuşak düzenleme*" olarak bağlayıcı olmayan ancak, üye ülkeleri yönlendirmeyi amaçlayan Tarihi Kentsel Peyzaj Kavramına Yönelik Tavsiye Kararı'nın (*Recommendation on the Historic Urban Landscapes*) alınması için, 36. Genel Konferansı'na teklif getirilmiştir (Aksoy ve Enlil, 2012: 7). Bu tavsiye kararıyla, miras yönetimi ile geliştirilen müdahale biçimleri ve esnek koruma ile sosyal ve ekonomik sorunlar aşılmaya çalışılmıştır.

Tez çalışmasının kapsamında, kentsel sit alanı miras yönetimi ekseninde ele alındığında, alanın özgün niteliklerinin anlaşılması ve alanda yaşayanların özelliklerinin tanımlanması sürecin başlangıç noktasıdır. Bu süreçte kentsel sit alanlarının bulunduğu tarihi kentlerde yeni ile eski, koruma ile gelişme, içerdekiler ve dışarıdakiler, yerel halk ve ziyaretçiler arasında her zaman diliminde çatışma vardır. Çatışmayı önlemek ve dengeyi sağlayabilmek için yerel düzeyde ortak ve paylaşımcı kararlar alınması zorunludur. Bu nedenle, yerel yönetimlerin lider olarak kavraması gereken olgular, planlamanın nitelikleri, alanın değerini artıracak kriterler ve dikkate alınması gerekenler belirlenmiştir (Orbaşlı, 2000:189-190) (Çizelge 3.1).

Çizelge 3.1. Kentsel sit alanlarında miras yönetiminde yerel yönetimlerin misyonu

<table>
<tr><td>Yerel yönetimlerin kavraması gerekenler</td><td>Planlamanın nitelikleri</td><td>Alanın değerini artıracak kriterler</td><td>Dikkate alınması gerekenler</td></tr>
<tr><td>Alan kendine özgüdür.</td><td>Yerel halk için yapılmalıdır.</td><td>Yerel girişimleri teşvik edilmelidir.</td><td rowspan="2">Tarihi kentlerin sahip olduğu çevresel fırsatlar,</td></tr>
<tr><td>Her alan kendi sorun ve olanaklarını yansıtır.</td><td>Kültür ve mirasın yerel değerleri yansıtmalıdır.</td><td>Hak sahipleri temsil edilmelidirler.</td></tr>
<tr><td>Alanın özellikleri ve nasıl özel kılınacağı bilinmelidir.</td><td>Piyasa mekanizmalarını da içeren sistem olmalıdır.</td><td rowspan="3">Çoklu disiplin ortamında iletişim, paylaşım ve koordinasyonun kurulması gereklidir.</td><td>Tarihi çevrede riskler ve tehditler sürdürülebilirliği,</td></tr>
<tr><td>Kentsel çevre yaşayan organizma-ekosistemdir.</td><td>Yaratıcı ve stratejik bir vizyona sahip olmalıdır.</td><td rowspan="2">Yüksek standartlara ulaşmanın önemi,</td></tr>
<tr><td>Alanın mekânsal özellikleri kavranmalıdır.</td><td>Uzun dönemi Kapsamalıdır.</td></tr>
<tr><td>Kentsel alanların kullanım şekli bilinmelidir.</td><td>Sürekli kontrol mekanizması olmalıdır.</td><td>Kararların alınmasında toplumun katılımı sağlanmalıdır.</td><td>Tarihi çevrenin sürdürülebilirliği.</td></tr>
</table>

Kentsel sit (miras) alanlarında yönetim tanımı ve bileşenleri incelendiğinde, arkeolojik ve doğal sit alanları için oluşturulan yönetim kavramı, bileşenleri ve sürecinden farksız olduğu görülmektedir. Kentsel sit yönetiminde; koordinasyonun vurgulandığı ve paydaşların etkin olarak rol aldığı bir sürecin tanımlandığı görülmektedir (Yürü, 2009: 62).

3.4. Kültürel Miras Alanlarını Koruma-Yaşatmada Yurt Dışı Uygulama Deneyimlerinin İncelenmesi

Kültürel mirasın kentsel konumu, işlevleri, uygulanmış yenileme ya da kentsel koruma politikaları gibi yaklaşık eş değer ve kriterlere sahip olan Halep, Şam, Mostar, Saraybosna ve Liverpool tarihi kent merkezleri örnek olarak incelenmiştir. Bu incelemenin amacı, Ankara Tarihi Kent Merkezi'ne yönelik koruma ve yenileme süreçlerinin karşılaştırılmalı olarak bu örneklerle değerlendirilerek çözüm önerilerinin geliştirilmesidir.

Halep ve Şam kentleri, ticari kademelenmede ve yönetsel yapılanmada dönemine göre önemli ve bugüne ulaşan kent dokusuyla, İslam kenti modeline sahip olduğu ve DMA yönetim planı olmadan yenileme öncelikli görüldüğü için seçilmiştir. Avrupa-Balkanlarda Mostar ve Saraybosna kentlerinin seçilme kriteri, Ankara'ya benzer, coğrafya ve iklim kuşağında yer alması, benzer etkenlerle tarihsel süreçte değişim ve gelişimine yönelik iz, işaret göstergelere, Osmanlı dönem izlerine sahip olması, geçmişteki sosyal mozaiğinin yerleşme deseninde ve yapılaşmada okunabilmesi ve bu değerlerin korunmuşluk düzeyidir.

Ankara ile karşılaştırılabilir eş kriterlerle birlikte farklı yasal, yönetsel yapıya karşın, Avrupa'da İngiltere'deki Liverpool Kenti DMA yenileme müdahalelerini de başarıyla sürdürülmesi, miras yönetiminde başarı etkenlerinin belirlenmesi düşüncesiyle incelenmektedir. 2008'de Avrupa Kültür Başkenti olan Liverpool'un, 2012'de WHC tarafından *Tehlike Altındaki Dünya Miras Listesi*'ne alınması, alan yönetiminin geri beslemeli bir döngü olduğunun anlaşılması açısından da önemli görülmüştür. Ayrıca, seçilen örneklerin DMA alanı olması; Ankara Tarihi Kent Merkezi'nin de -alanın koruma-yaşatma, tanınırlığın ve farkındalığın yaratılmasında araç olarak- DMA statüsüne uygunluğunun daha sonraki çalışmalarda değerlendirilmesi gerekliliğine vurgu yapması açısından önemlidir.

Örnek seçilen uygulamalarda, kentin kurgusunda farklılaşan modeller, örnek alanların geçirdiği mekânsal değişim/dönüşümü mevcut durum üzerinden değerlendirmede aşağıda izlence kolaylığı sağlanması amacıyla dönemsel kent tanımlaması kaygısı taşımadan, genel-geçer özellikleri kısaca açıklanmaktadır.

İslam kenti: Avrupa kenti ve Osmanlı kentine örneklenecek kentlerde, kültürel miras alanlarının yönetim biçimleri de değerlendirilmiş olacaktır. İslam kent modeli, İslamiyet'in doğuşu ile ortaya çıkan 7-11. yy'larda Yakındoğu Arap-İslam egemenliğinin, İran, Hint Okyanusu, Orta Asya'ya Sudan'dan Kuzey Afrika'ya, İspanya, Sicilya'ya ve Anadolu'dan Rus Nehir vadilerine kadar uzanan geniş coğrafyada görülmektedir. İslam kentleri organik gelişen kare formlu kentler ve önceden hazırlanmış plan kapsamında gelişen dairesel formlu kentlerdir. İslamiyet döneminde Halep, Şam ve Ankara, Roma-Yunan kentleri üzerinde kurulan ve antik yol sisteminin kullanılmasıyla gelişen kare formlu kentlerde mekânsal değişiklik yapılmadan üzerinde gelişmiştir (Can, 1995: 43-49; Elisseeff, 1992: 123). İslam kentleri büyük-ulu cami ve çarşı-pazar üzerine odaklanmıştır. Cami; kent merkezinde toplanma/dağılma yeri, merkez çevresindeki medreseler, esnaf çarşılarıyla kültürel merkezdir. Çarşı-pazar; ekonomik ve politik faaliyetlerin odağı olarak hiyerarşik düzende farklı tüccar ve zanaatkârın kendilerine ayrılmış sokaklar, dükkânlar, imalathaneler, kayserriye (kapıları kilitli kapalı çarşılar), hanlar/fundukların, resmi görevlilerinin ve iş yerlerinin olduğu ve medrese, cami, hamamların tamamladığı ekonomik ve siyasal merkezdir. Özetle; *kale ve surlar,* saray ve üst kademe yöneticilerinin oturduğu *yönetim merkezi* (darül imaret), büyük cami/ulu cami, suk/çarşılar, medreseler, hanlar, tüccar ve zanaatkârın atölyeleri, din ve askeri üst sınıf konutlarından oluşan *kent*

merkezi, dini ve etnik farklılıklar ya da mesleki ayrımlara göre birbirinden ayrılmış kendi yerel yöneticileriyle yönetilen *mahalleler* (yoğun konut alanları), kente gelen anayollar boyunca gelişen ve genellikle göçebelerin yerleştiği *dış mahalleler* (suburbs) İslam kentini oluşturan temel mekânsal öğelerdir (Aktüre, 1981: 9; Can, 1995: 102; Ergenç, 1982; Gültekin, 2010: 11; Özcan, 2005: 29-32). Bu şemanın genel hatlarıyla izlenebildiği Şam-Suriye Vilayeti 1864-1918), Halep Vilayeti (1864-1918) ve Ankara Vilayeti (1864-1922) Osmanlı döneminde idari merkezlerdir.

Avrupa kenti: 10-15 yüzyıl arasında Roma Hukuku'nun egemen olduğu Avrupa coğrafyasında, feodal düzen içinde ticarete dayalı mal üretim ve teknolojisine dayanan bağımsız ticaret merkez niteliğinde kentlerdir (Özcan, 2005: 35; Yerasimos, 1999: 10). Yerleşme düzeni, uluslararası ticaret kanallarının coğrafi eşik ya da geçiş noktalarında ticaret ve zanaat merkezleri işlevinde kentler ile ticaret yolları boyunca sıralanmış yerel pazar merkezlerinden oluşmaktadır. Uluslararası ticarete dayalı olarak nehir yolları, karayolları veya denizyolları üzerinde gelişmiş ticaretin örgütlenmesi, gezgin tüccarların uygun coğrafi koşullar ve ulaşım kolaylığı ürünlerin güvenli ortamda saklanması, pazarlanması gibi gereksinimlere dayalı olarak gelişmişlerdir. Ortaçağ Batı/Avrupa kentlerinin kuruluş biçimine göre; eski Roma yerleşmeleri ya da askeri garnizonlarla, verimli tarımsal art bölgeye sahip kırsal yerleşmelerle, ticaret yollarının keşişme noktaları, doğal limanlar ya da tuz kaynakları yakınında milletler arası ticarete dayalı, feodal beyler toprakları üzerinde yaşayan halkı saldırılardan korumak üzere, askeri veya dinsel kurumların yönetim ya da sığınak niteliğinde gelişen kentler ile kral ya da prenslerin önderliğinde kurulan yeni kentlerdir (*bastide*). Liverpool'da Kral John'un 1207'de kentin kurulması için verilen *imtiyaz beratı* ile H şeklinde sekiz sokaktan oluşan "*yenikent*"tir. Özetle Avrupa kenti; kule ve kapılarla desteklenen *surlar*, ana cadde üzerinde ya da meydanda konumlanmış pazar yeri, kilise ya da katedral, sokak, cadde ve meydanlardan oluşan ulaşım mekânlarıyla, ızgara planlı yapı adalarında yoğun dokulu ve özel bahçelerden oluşan *konut alanları* olarak tanımlanabilir. Bu kentlerde pazar yerleri kent merkezinde veya yakınındaki meydan ya da kentin ana caddesi üzerinde kent kapılarından birinin yanındaki meydanda gelişmiştir (Özcan, 2005: 41).

Osmanlı kenti: Devletin teşkilat yapısının belirlediği, sosyo-ekonomik yapının etkileriyle Asya'dan Avrupa'ya uzanan coğrafyada İslam kenti olarak kabul görse de çok kültürlü, çok uluslu ve çok dinli toplum yapısının yansımasına göre kendine özgü şekillenerek İslam

kentinden ayrışmaktadır (Gültekin, 2010: 22). Osmanlı'da kent ve kasaba "*cum'a kılınur ve bazarı durur*" yer olarak tanımlanmaktadır. Yasal olarak han, hamam, bedesten ve kervansaray yapılmışsa kasaba veya kent olarak belirtilmektedir (Doğru, 1995: 101; Ergenç, 1982: 22). Osmanlı kenti coğrafi bakımdan vadi ve dağ sistemleri ile ayrılmış akarsuların oluşturduğu ovalarda; iki vadiyi ayıran tepelerin eteklerinde, yamaç kentidir. Topografya, konumunda ulaşım sistemi ve yerleşim deseninin kurgulanmasında temel belirleyici olmuştur. Ticari merkezler de geliştirdikleri ovanın kenarına tutunmuştur (Cerasi, 1999: 53-82; Gültekin, 2010: 27). Ulu (Cuma ya da Merkez) Cami kent merkezini tariflerken diğer camiler, mescitler ve Gayr-i Müslim mahallelerindeki diğer ibadet yapıları mahalle merkezini tanımlamaktaydı. Camilerin yanına imaret, medrese, kütüphane, sebil eklenerek oluşturulan külliyeler bu merkeze hem sosyal yapı özelliği kazandırırken, hem de yeni mahallelerin kurulmasında rol oynamıştır. İmaretler, Osmanlı kentliliğini tanımlayan ve kırsal bölgeden ayırt eden unsur olarak önem taşımaktadır. Ulu Cami'nin bitişiğinde konumlanan ve kentin toplanma alanı olan çarşı, işliklerden alış-veriş ve depolama mekânlarından, çarşıya açılan her iş kolunun yer aldığı diğer küçük çarşılardan, bedesten ve hanlardan oluşmaktaydı (Bayartan, 2005: 90; Gültekin, 2010: 28). Kentin önemine ve büyüklüğüne göre; pazar yeri de olan küçük bir meydan, darüşşifalar, medrese, sîbyân mektebi vb. yapılar bu şemaya eklenmiştir.

Bu farklı kent modelleri incelenerek, tarihi kent merkezlerinin ve farklı kültürlerin sürdürülebilirliğine yönelik hangi uygulama araçlarının ve müdahale yöntemlerinin kullanıldığı, finansman kaynakları, taraflar arasındaki ilişkiler ve/veya koruma bileşenleri, eşdeyişle başarılı alan yönetiminin ortak nitelikleri belirlenecektir. Bu incelemede coğrafi konum ve topografya, kültürel/tarihi değer, çok katmanlılık, yasal yönetsel çerçeve, uygulama araç ve stratejileri, finansman, katılım ve yönetim planı ele alınmaktadır.

3.4.1. Alan yönetimi uygulanan tarihi kent merkezleri örnekleri (Liverpool, Mostar)

Liverpool kenti ve tarihi kent merkezi

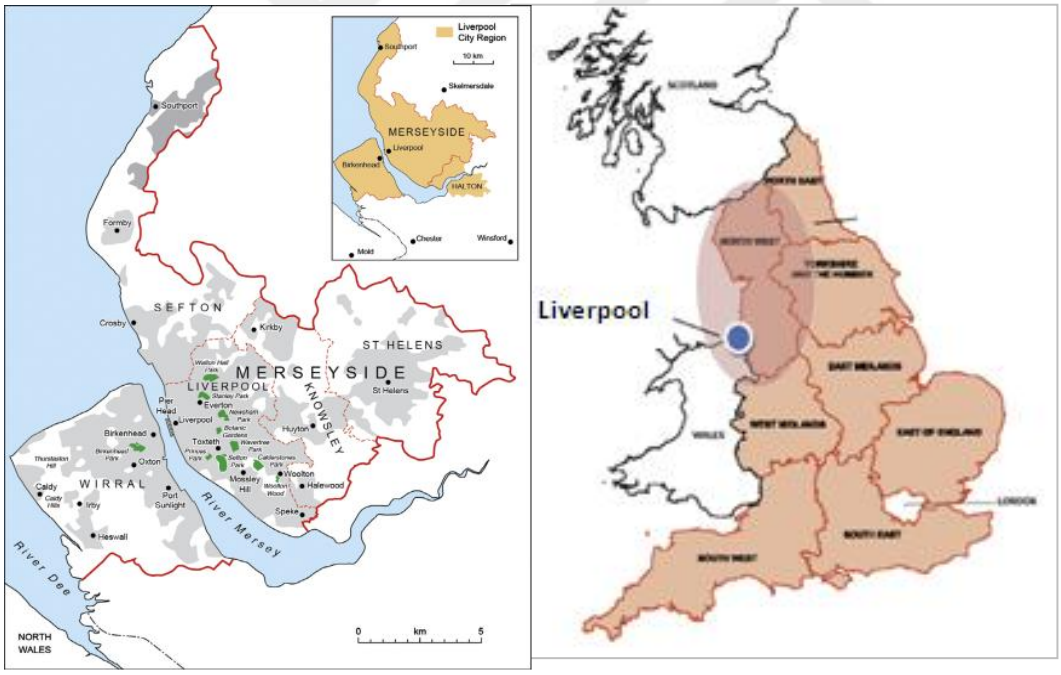
2008 yılı Avrupa Kültür Başkenti Liverpool Kenti, DMA Yönetim Planı'nın şeması başarılı bir örnektir. Bu şemayla kurgulanan miras yönetimi aşağıda açıklanmaktadır.

Coğrafi konum

Liverpool Kenti, kuzey-batı İngiltere'de, İrlanda Denizi'nde Mersey Nehri'nin ağzında, tarihi Lancashire, Cheshire ve Cumberland'ı kapsayan Merseyside merkezinde Galler sınırındadır (Resim 3.1).

Kültürel-tarihi değer

Liverpool, İngiltere'nin 18. yy'dan 1. Dünya Savaşı'na kadar en önemli ticari limandır. 2004'de kriterler *ii, iii* ve *iv* kriterlerini sağladığı için DMA listesine alınmıştır. DMA 136 ha, tampon bölgesi 751 ha alanı (Harita 3.1) kaplamaktadır. Liverpool Tarihi Kent Merkezi, bu taşınmaz kültür miras değerleri ile evrensel ölçekte dünya mirası niteliğini aşağıda açıklanan kriterlerle sağlamaktadır (UNESCO World Heritage, 2004).

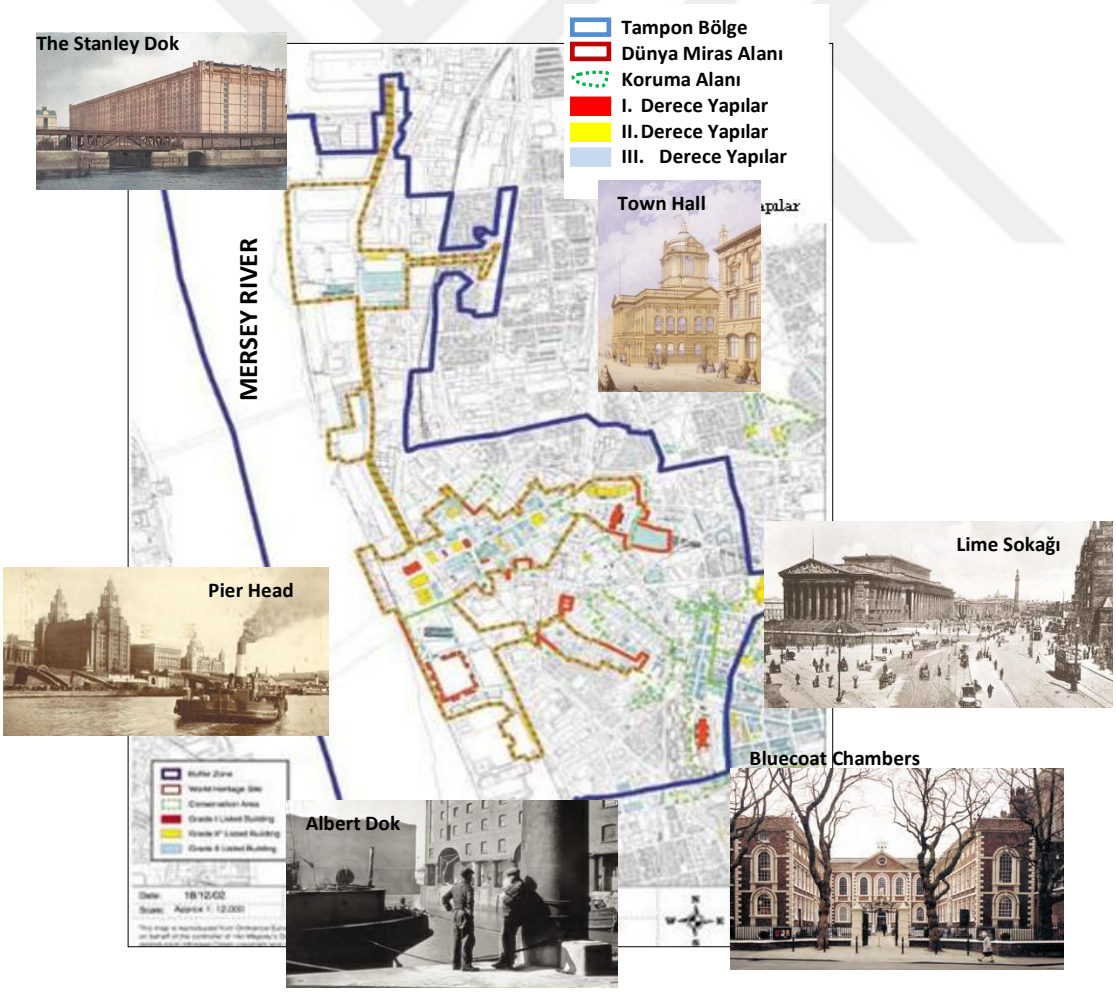

Resim 3.1. Liverpool Kenti'nin konumu Merseyside ve Liverpool bölgesi (Sykes ve diğerleri, 2013: 3-4)

Kriter (ii): Kent 18. ve 19. yy'larda dok yapımı, liman yönetimi ve yenilikçi teknolojiler üreten merkezdir. 1715'de yapılan dok(lar) dünyanın ilk ticari kapalı dok alanıdır. Dünyada ve İngiltere'de gelgitli haliçte yapılan ilk suni liman olup depoları, kanalı ve dokları döneminin olağanüstü yapıları olup dünya liman standartlarını belirlemiştir.

Kriter (iii): 18. yy'dan 20. yy. başlarına kadar Liverpool, İngiltere İmparatorluğu'nun öncü uluslararası deniz limanı ve Avrupa'nın başlıca transatlantik limanı, ihracat ve ithalat için genel kargo noktasıdır ve transatlantik göçün Avrupa'daki önemli limanlarından biridir. Alanın, mimarisi, planı, liman kompleksleri ve taşıma sistemleri alanda yapılan kapsamlı kültürel ve tarihsel belgeler ile bütünleşmektedir. Köle ticareti ve Kuzey Avrupa ülkelerinden Amerika'ya yapılan göçler dâhil pek çok kültürel döneme tanıklık etmiştir.

Kriter (iv): Kentin ve limanın mimarisi imparatorluğun büyüklüğünü yansıtmaktadır ve mimari binalar ve endüstriyel miras; insan tarihinin önemli bir dönemini ortaya koyan bu yapılar bugüne korunarak ulaştırılmıştır. Bu alan, arkeolojik kalıntılar, mimari ve teknolojik yapılar ve ticari denizcilik işleviyle evrensel değerlere sahiptir. DMA doklar, antrepolar, ticari merkez ve kültür alanından oluşmaktadır.

Harita 3.1. Liverpool DMA ve tampon bölgesi (Liverpool Management Plan, 2003)

Doklar: Ticari liman 18. yy'da kentin gelişimine öncülük etmiştir. 19. yy'dan itibaren, İngiltere'nin Atlantik geçidi ve Batı Avrupa'nın göç noktasına dönüşmesiyle yenilenmiştir. 2001'deki arkeolojik kazılar, ahşap bina yüzeyleri, liman/dok kenar duvarlarının toprak altında kaldığını ortaya koymuştur. Mevcut yapıların en eskilerinden biri 1821'e tarihlenen Princes Dok'udur (Dok duvarının tasarımcısı John Foster'a ithaf edilmiştir).

Antrepolar ve ticari merkez: Doklar kapatılmadan önce, Mersey Nehri'ne yakın mesafedeki eski dok alanında toplanan tacir evlerinin yakınında yer alan antrepoların çoğu özel mülkiyete aittir. Bu depolardan bazıları halen Duke sokağının civarında mevcuttur. Dale ve Castle sokaklarında ve etrafında 19. yy. ile tarihlenen eski taşınmazların yerini ticari ofisler, bankalar ve döviz büroları almıştır. Bunlar günümüzde, kule binaları (*tower buildings*) gibi masif süslü ofis blokları ve yenilikçi binaları (Oriel Chambers gibi) ile ticari merkez halindedir. Ticari faaliyetler Mersey Limanı ve Harbour Board (1907), Royal Liver (1911) ve Cunard binalarının (1916) ofisi işlevi gören Pier Head'deki üçlü binalarda sürdürülmüştür.

Kültür merkezi: 19. yy'da İngiltere'nin gelişen sanayisi ile nakliye ve mal ticaretiyle artan kentin refah seviyesi, prestijli kamu binalarının inşa edilmesi ile mekâna yansımıştır. William Brown Sokağı civarında bulunan klasik anıtsal yapılar, ülkedeki en güzel kültürel grupları oluşturmaktadır. Ayrıcalıklı kent sulietini St. George Plateau Binası ve St. John's Gardens, 1855'de (Yunan-Roma canlanma/uyanış üslubuyla) döviz bürosu ve konser salonu olarak tasarlanan St. George's Hall Binası, 1867-1879'da Liverpool-Manchester demiryolu (Lime 128 Street) üzerindeki Gar Binası oluşturmaktadır. Liverpool bu değerlerini ve birçok anıtsal yapıyı (St. George's Hall gibi) müzeye dönüştürerek korumuş, Beatles'a sahip çıkmıştır.

Çok katmanlılık

1715 öncesi büyüme: Liverpool bölgesinde insan faaliyetinin ilk kanıtı, 6000 yıl öncesine geç Mezolitik döneme dayanmaktadır. Norman fethinin ardından Roma, Anglo-Sakson ve Viking yerleşimlerinin izleri vardır. Kral John, kenti Galler ve İrlanda'nın içine doğru genişleme sağlayacak 1207 tarihli Nizamname uyarınca kurmuş, İngiltere, Galler, İrlanda ve İskoç ticaret limanı olmuştur. 17. yy. ortalarında, Liverpool tacirleri Amerika ile ticareti geliştirmeye başlamışlardır. Büyük Londra Vebası'ndan kaçan tüccarlar, Liverpool'a

gelmiştir ve birlikte paralarını ve deneyimlerini de getirmişlerdir. 17. yy. sonundan, 18. yy. başına kadar ekonomik zenginlikle doklar, depolar ve yeni konut alanları inşa edilmiştir.

18. yüzyıl: İlk ithal kargolarda, tütün, şeker ve rom bulunurken 1700'den sonra (Liverpool, İspanya, Portekiz, Bristol, Londra arası) pamuk, fabrika üretimi mallar, siyah köleler ve Afrika, Batı Hint Adaları, Amerika ve Avrupa arası diğer malların ticareti yapılmaktaydı. 1753'de Salthouse Dok'unun açılması, Newfoundland ve Batı Hint Adaları arasında, İrlanda ve Akdeniz ülkeleri arasında farklı ürün alış-veriş sistemi ve tuz ihracatını geliştirmiştir. Britanya'nın her yanından ticaret ve iş adamları kente gelerek bu fırsatlardan faydalanmak istemiştir ve 1801'de Liverpool İngiltere'nin en büyük şehri olmuştur. Liman kapasitesindeki artışla, nehir seferlerinde iyileştirme yapılmış, 1736'da Mersey-Irwell seferleri başlatılmıştır. St. Helens kömür havzasından Mersey Nehri'ne kadar ulaşan Sankey Brook Kanalı, dünyanın ilk endüstriyel kanalı olarak inşa edilmiş, 1770-1816 yıllarında Leeds'den Liverpool'a kadar Britanya'daki en uzun kanal yapılmıştır. Sanayi Devrimiyle 18. yy. sonlarında, İngiltere'nin Kuzey Batı pamuk endüstrisi ile demir-çelik endüstrisinin gelişmesinde liman etkin olmuştur.

19. yüzyıl: Rüzgâr gücüne bağlı deniz ticaretinde malların depolanması önemli olduğu için kentte depolar yer almış, 18. yy. sonlarından 19 yy. ortalarına kadar, Goree Depoları (1793), King's/Kral dokunda depolar (1795-1812), Albert Dok Depoları (1847) ve Waterloo Deposu (1868) yapılmıştır. Ulaşımda buhar gücünün yaygınlaşmasıyla, ilk buharlı gemi 1815'de Mersey'e ulaşmıştır. 1833'de Liverpool'dan çıkan ilk buharlı trans-atlantik nakliyede yeni bir çağ açmış, limanın tonajını artırmıştır. 1830'da Liverpool-Manchester arasında demiryolu tamamlanmış, dünyada ilk düzenli tren tarifesiyle mal ve yolcu taşınmıştır. Limanın küresel ticaretteki konumunu korumak için demiryoluna bağlanan ve 1889-1893'de yapılan Liverpool Asma Demiryolu dünyanın ilk yüksek elektrikli demiryoludur. Limana bağlı artan ekonomik güçle gösterişli ticaret yapıları ve yeni yerleşme alanları yapılmıştır.

20. yüzyıl: Liverpool için "imparatorluğun ikinci şehri" olduğu ilan edilmiştir. 2. Dünya Savaşı'nda da lojistik merkez olduğu için en çok bombalanan kent olmuştur. Savaş sonrası, yeniden yapılanma ile bazı eski doklar modernize edilmiştir. Ancak, ekonomik gerileme ile nüfusunun yarısını (1930'da 850.000, 2000'lerde 450.000 kişi) kaybetmiştir. Son yirmi yılda ekonomik ve kültürel yaşamı canlandırmak için büyük çabalar gösterilmektedir.

Yönetsel yapı

İngiltere (İngiltere, İskoçya, Kuzey İrlanda ve Galler) üniter bir devlettir. Ülkeyi, Kuzey İrlanda ve Galler hükümetlerini devrettiği İngiltere Birleşik Krallığı ile Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı yönetmektedir. İngiltere'de bölge halkını ilgilendiren konularda yerel yönetimler söz sahibi olsa da yerel yönetim parlamentoda çoğunluğun sahibi olan merkezi hükümet yerel yönetimleri değiştirebilir, kaldırabilir (Yılmaz, 2008). Kültürel mirası korumada örgütlenme yapısı kamu ve özel sektörden oluşmaktadır. *Kamu sektörü;* Kültür, Medya ve Spor Bakanlığı (*Culture, Media and Sport Department)* ve hükümete koruma ile ilgili resmi danışmanlık yapmak için, parlamentonun özel olarak kurduğu ajans olan İngiliz Mirası/Tarihi Binalar ve Anıtlar Kurulu (*English Heritage*) ve yerel yönetimler kültürel mirasın tescili, korunması, ilgili mevzuat ve politikaların oluşturulmasından sorumlu birincil idarelerdir. *Özel sektör*; mal sahipleri, kentliler ve hayır kurumları ve sivil toplum örgütlerinden (STK) oluşmaktadır. STK'lar kentsel korumada binaların bakımını, onarımını, bağış ve finansal kaynağını sağlayan, ilgili yasaların çıkarılmasında etkin olan, koruma bilincinin gelişmesine yönelik eğitsel çalışmaları düzenleyen önemli yapılanmalardır Yönetsel yapılanmada farklı kurumlar yer almaktadır. *Kültür, Medya ve Spor Bakanlığı*, kültürel mirasla ilgili politikaları oluşturmakta ve koruma ile ilgili hizmetleri yürütmektedir. Bu görevleri kaynak sağladığı English Heritage aracılığı ile yapmaktadır. *Bölgesel Planlama Birimleri (Local Planning Authority);* tescilli yapılara ilişkin işleri (bakım, yıkım veya değiştirilmesi vb. yönelik izin) yürütmektedir. Tescilli Yapılar ve Koruma Alanları Planlama Yasası'na (*Listed Building and Conservation Areas)* tabi birimlerdir. *Mimarlık ve Yapılanmış Çevre Kurulu* (*Commission for Architecture and the Built Environment);* tarihi çevre kalitesinin arttırılması, kimliğinin korunması ve güçlendirilmesine yönelik hizmetlerde bulunmaktadır (Ekşi, 2012: 72; Yılmaz, 2006: 67)..

Yasal çerçeve

İngiltere'de miras varlıklarının korunmasına ilişkin ilk yasa, korumayı savunan toplumsal hareketlerin öncülüğünde, 1882 yılında çıkarılan, antik anıtlar ve tarih öncesi döneme ait alanları devlet koruması altına alan Antik Anıtları Koruma Yasası'dır. Korumaya yönelik hükümler içeren 1953 yılı Tarihi Binalar ve Anıt Eserler Yasası, 1967 tarihli Kentsel Değerler Yasası miras varlıklarının içinde bulundukları çevreyle bütüncül bir şekilde korunması yaklaşımı ile koruma alanı kavramını gündeme getirmiştir. 1971'de Kent

Planlama Yasası, 1974'de Kent ve Kasabalar, Kentsel Servisler Yasası, 1979'da Anıt Eserler ve Arkeolojik Alanlar Yasası, 1983'de Ulusal Miras Yasası, 1990'da Tescilli Binalar ve Koruma Alanları Planlama Yasası ve aynı yıl yürürlüğe giren Planlama (Tescilli Bina ve Koruma Alanları) Yönetmeliği, İngiltere'de korumaya ve kültürel miras varlıklarını etkileyen imar faaliyetlerine ilişkin temel yasal düzenlemeler olup, çeşitli zamanlarda revize edilmiş olsalar da yürürlüktedir. Devletin, ilgili kuruluşların ve mülkiyet sahiplerinin korumaya ilişkin görev, hak ve sorumluluklarını ortaya koyar (Ekşi, 2012: 72; The National Archives, 2015, The National Heritage Memorial Fund (NHMF), 2015). Yürürlükteki bu Kanunlar, planlama politikaları ile sistemin işlerliğini sağlayan prensipleri açıklayan Planlama Politikası Rehberleri (*Planning Policy Guidence Notes)* ile desteklenmiştir. 1990'da yayınlayan 16 no.lu rehber Arkeoloji ve Planlama *(Planning Policy Guidance 16: Archeology and Planning)* ve 1994'da yayınlanan 15 no.lu rehber Planlama ve Tarihi Çevre (*Planning Policy Guidance 15: Planning and the Historic Environment)* konularına ilişkindir. 1990'lı yıllarda uluslararası çevrelerde gündeme gelen halk katılımı, yerelleşme ve sürdürülebilir kalkınma çağrılarının etkisi ile 90'lı yılların sonunda İngiltere'de de bu yaklaşımların esas alındığı ulusal politikalar oluşturulmuştur. 2004 tarihli Planlama ve İstimlâk Yasası (*Planning and Compulsory Purchase Act 2004*) ile stratejik mekânsal planlama sistemine geçilmiş, yerel planların ve üniter kalkınma planlarının yerini Yerel Kalkınma Çerçeveleri (*Local Development Framework*) almıştır (Ekşi, 2012: 72, 84-97).

Kültürel miras alanları bu yasal hükümlere göre, sınıflandırılarak tescil edilmektedir. Bu sınıflandırmada kültürel miras alanlarının bazıları yerel, bazıları ulusal düzeyde, bazıları uluslararası düzeyde kültürel miras değeri olarak tanımlanmakta ve koruma sorumluluğu yerel yönetimlere bırakılmaktadır (Ekşi, 2012: 70-71). Liverpool Tarihi Kent Merkezi ulusal düzeyde ve UNESCO-WHC'nin, DMA kategorisindedir.

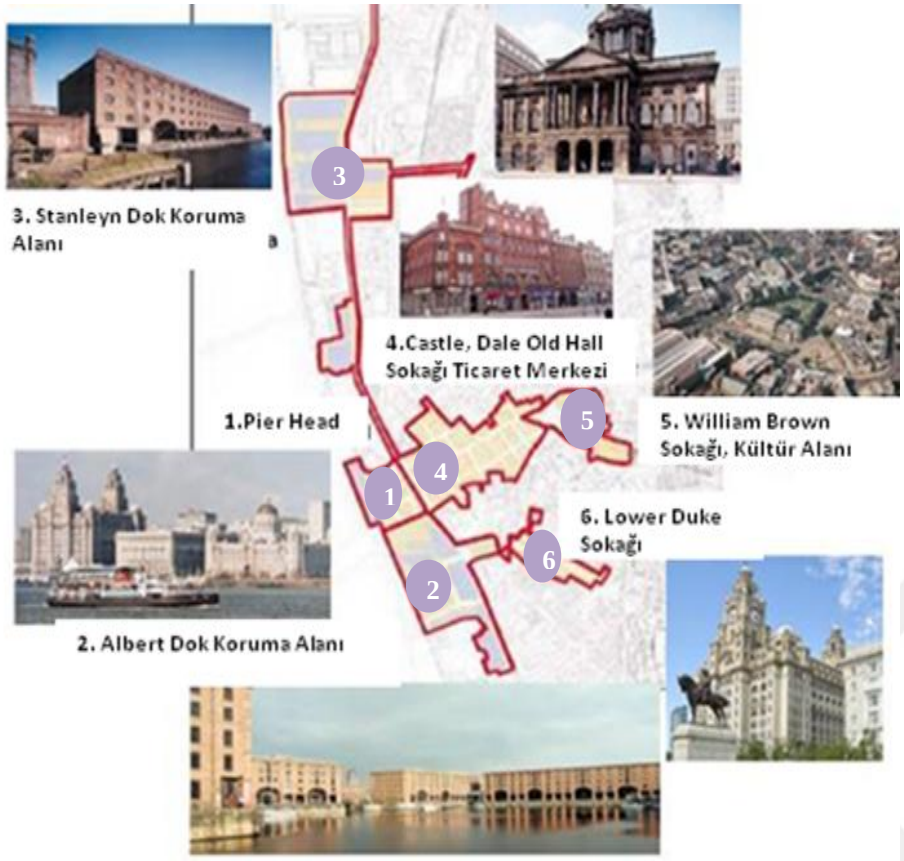
Yönetim planı

2003'de İngiltere'deki DMA için yönetim planı işi yerel yönetim birimlerine bağlı özel kurumlara verilmiştir. Liverpool'a ait plan aynı yıl UNESCO-WHC'nin rehberine (*The Operational Guidelines*) göre Liverpool Belediye Meclisi (*Liverpool City Council),* Kuzeybatı Gelişim Ajansı'nın (*Northwestern Development Agency*) desteğiyle alanla ilgili ajanslar arasında koordinasyonu ve alanda ikamet edenlerin mal varlığı olan evrensel

değerdeki kültür varlıklarının korunmasını sağlamak için hazırlanmıştır. Bu plan 2003 Ocak'ta, Dünya Mirası Merkezine teslim edilmiş, görüşmelere 2003 Eylül'de başlanmış, ICOMOS'un ziyareti 2003 Eylül'de yapılmış, 2004'de Liverpool Tarihi Kent Merkezi, dünya miras listesine alınmıştır.

Planın hazırlanma amacı: Ulusal ve evrensel değerinin sürdürülebilirliğini, geliştirilmesini, korunmasını, yerel değerlerin arttırılmasını, çevresi ile birlikte etkin ve uyumlu kullanım örüntüsünün ve istihdam yaratacak yeni iş ve yatırım alanlarının oluşturulmasını sağlamaktır. Yönetim planı ile DMA altı bölge ayrılmış ve tampon bölgeyle çevrilmiştir (Harita 3.2) (Liverpool Management Plan, 2003);

1. *Pier Head*; üç ana binasıyla birlikte Royal Liver Dock, Cunard Building ve Dock Office, 20. yy. başlarında Liverpool'un kalbidir.
2. *Albert Dok Koruma Alanı*; Pier Head'in güneyinde bulunan bir seri depo sahası ve liman faaliyetlerine ait diğer tesisleri içerir.
3. *Stanley Dok Koruma Alanı*; kıyı boyunca dok sınır duvarlarını ve depo sahasını içerir.
4. *Castle Street/Dale Street/Old Hall Street Ticaret Merkezi*; Pier Head'in doğusunda tarihi merkezde 18. yy. başları ve 19. yy. mimarisine ait olağanüstü binalara sahiptir.
5. *William Brown Sokağı Kültür Alanı*; Castle /Dale /Old Hall Sokağı ticaret merkezinin doğusunda, St. George gösteri merkezi, St. John bahçeleri ve diğer binaları içerir.
6. *Lower Duke Sokağı*; Stanley Dok alanının doğusunda eski depoları ve tüccar ofislerini içerir.

Harita 3.2. Liverpool DMA sınır-bölgeleri (Liverpool Management Plan, 2003)

1, 2 ve 3 nolu alanlar liman alanları, 4, 5 ve 6 ile nolu alanlar ise tarihi ticaret merkezini oluşturmaktadır. Bu bölgeler, alanların birbirlerinden farklı özelliklerinin, tarihsel ve kültürel değerlerinin, mekânsal farklılaşmalarının ve alanın soyut değerlerinin net bir şekilde okunabilmesine olanak vermektedir (Liverpool Heritage Plan, 2003). Yönetim planı altı bölümden oluşmaktadır (Çizelge 3.2).

Çizelge 3.2. Liverpool DMA yönetim planının bölümleri ve içeriği

1. Bölüm	2. Bölüm	3. Bölüm	4. Bölüm	5. Bölüm	6. Bölüm
Giriş	Alanın Açıklaması	Önemi	Fırsatlar/Tehditler Sorunlar	Gelecek -Yönetim Hedefleri	Uygulama ve İzleme
Dünya Mirası nedir?	Konum ve Kapsamı	Önemi Tanımlama	Giriş	Giriş	Giriş
UK ve DMA	Alanı Tanımlama	Adaylık Kriterleri	Fırsatlar	Alan İçin Gelecek	Planı Uygulama
Kayıt (Tescil) Süreci	İlgi ve Mülkiyet		Tehditler	Alanın Yönetimi	
Miras Alanı Yönetim Planı İhtiyacı	Yasal Statü		Alanın Yönetimi	Yenilenme	Eylem Planı
	Koruyucu Önlemler		Yenilenme	Tarihi Yapı Mirasını Koruma	İzleme - Planı Gözden Geçirme

Çizelge 3.2. (devam) Liverpool DMA yönetim planının bölümleri ve içeriği

Plan Esasları	Yönetim Sorumluluğu Bulunan Ajanslar		Kentsel Peyzaj-Kamusal Alan Gelişim	Kentsel Peyzaj-Kamusal Alan	Alanı İzleme
Planın Durumu			Ulaşım	Yeni Gelişim	Varlığın (miras alanının) İzlenmesi İçin İdari Düzenlemeler
Plan Hazırlama			Alanın Sınırları	Ulaşım	
Plan Yapısı			Arkeoloji	Arkeoloji	
			Kültürel ve Maddi Olmayan Miras	Alanı Anlamak (Algılamak)	
			Eğitim ve Sergileme-Sunum	Kültürel ve Maddi Olmayan Miras	
			Ziyaretçi Yönetimi ve Sürdürülebilir Turizm	Eğitim ve Sergileme (Sunum)	
			Alanın Sınırları	Ziyaretçi Yönetimi - Sürdürülebilir Turizm	
			Alanın Düzenlenmesi	Alanın Düzenlenmesi	

Birinci bölüm; Planın niteliği, amacı ve yönetim planının yapısı ve gelişiminin arkasındaki süreç özetlenmekte ve diğer bölümlerde koruma-yaşatma sürecinde yapılması gerekenler ve sorumlular açıklanmaktadır.

İkinci bölüm; Alanın kapsamı ve karakteri açıklanmakta, mevcut yönetim (Bkz.Çizelge 3.3) ve mülkiyet durumu (Bkz. Çizelge 3.4) özetlenmektedir. Alanın ülke ve bölge içerisindeki konumu, yakın çevresindeki alanların karakteri, alandaki koruma ve tampon bölgelerinin sınırları (Bkz Harita 3.1) belirtilmektedir. Yönetim Planı koruma alanı ve çevresinin yönetim ve yenileme stratejilerini de oluşturduğu için her tür ve ölçekteki planları kapsamaktadır. Bu planlar ve planları hazırlamaktan sorumlu olan kurumlar şunlardır;

- İngiltere Hükümeti: Bölgesel Planlama Politika Rehberlik 13 (2003)
- Liverpool Belediye Meclisi: Üniter Kalkınma Planı (Kasım 2002)
- Kuzeybatı Kalkınma Ajansı: Bölgesel Ekonomik Stratejisi "2020 doğru bir strateji" Kuzeybatı Kalkınma Ajansı: Bölgesel Ekonomik Stratejisi Değerlendirme (2003)
- Liverpool Ortaklığı Grubu: Liverpool İlk - Bir Şehir-Geniş Yenileme Stratejisi (2000)
- Liverpool Ortaklığı Grubu: Liverpool İlk Kitabı 2002-2005
- Liverpool Vizyon: Stratejik Yenilenme Çerçevesi (Temmuz 2000)
- Liverpool Ortaklı Grubu: Liverpool Kent Merkezi Entegre Gelişim Planı Aşama 2 Merseytravel/Liverpool Belediye Meclisi: Merseyside Yerel Ulaşım Planı 2001/2-2005/6
- Mersey Ortaklık: Kent Bölgesi Eylem Planı 2002-2005

- Liverpool Vizyon Merkezi İş Alanı Planı 2003.

Alanın korunmasından sorumlu temel kuruluşlar ve yetki ve görevleri yönetim planında -aşağıda kısaca açıklandığı gibi- belirtilmiştir (Liverpool Management Plan, 2003);

- *Liverpool Ulusal Müzesi* (*National Museums Liverpool*): 1986 yılında kurulmuştur. Müze, pek çok değişik kaynaktan ve özellikle Kültür, Medya ve Bakanlığı (Spor Departmanı)'ndan yıllık gelir olarak bağış almaktadır.
- *Liverpool Belediye Meclisi* [1]: Merkezi yönetim tarafından onaylı koruma mevzuatına göre yerel yönetim otoritesi olarak, miras alanı ve tampon bölgenin tamamından sorumludur.
- *İngiliz Mirası (English Heritage*): Korunması gerekli tarihi binalar ve alanlarla ilgili danışmanlık yapan meslek gruplarından oluşmaktadır.
- *Kuzeybatı Gelişme Ajansı (North West Development Agency):* Şehir plancılar ve çeşitli meslek gruplarının oluşturduğu ajanstır. Ekonomik gelişme ve yenileme, iş etkinliği, yatırım ve rekabet edebilirlik, gelişmeyi ve yeni iş alanlarını destekleme, sürdürülebilir gelişmede yerel ve bölgesel düzeyde tüm otoriteler arasında koordinasyon sağlamaktadır.
- *Liverpool Vizyonu*: Kentsel yenileme işleri için özel bir kuruluş olarak, 1999'da Liverpool Belediye Meclisi (*Liverpool City Council*), Kuzey Batı Gelişme Ajansı (*North West Development Agency*), İngiliz Ortaklığı (*English Partnership*) ile miras alanı ve çevresinde sosyal, ekonomik ve çevresel gelişmeyi desteklemek için kurulmuştur. Bu kurum, stratejileri oluşturmak ve 10-15 yıllık süreçte uygulama ve katılımı sağlanmakla görevlidir.

[1] 2000 tarihli Yerel Yönetim Kanunu çerçevesinde çalışır. Meclisin tamamı 99 encümen üyesinden, Yürütme Kurulu başkan ve 9 adet üyeden oluşmaktadır. Belediye Meclisi ve Yürütme Kurulu çalışmalarını destekleyen 6 adet seçilmiş komite, toplumsal katılımı sağlamak için 11 komite bulunmaktadır.

Çizelge 3.3. Liverpool DMA yönetim alanının mevcut yönetiminden sorumlu organizasyon, otoriteler ve görevleri (Liverpool Management Plan, 2003)

ORGANİZASYON	GÖREVİ	YETKİLİ OTORİTE
Liverpool Dünya Miras Alanı Merkez Yürütme Komitesi (*Liverpool World Heritage Site Bid Core Steering Group)*	Alanın yönetiminde koordinasyon	Değişik organizasyonların baş yöneticisi (*Lead Officers of various organisations)*
Liverpool Belediye Meclisi (*Liverpool City Council*)	Yerel yönetimin görevi ve gücü ile bütüncül stratejik planlama politikaları üretmek	Planlama direktörü (*Planning manager)* Koruma - tasarım direktörü *(Conservation and urban design manager)* DM uzmanı (*World heritage officer)* Merseyside arkeoloji uzmanı *(Merseyside archaeological officer)* Koruma, ulaşım, müzeler, turizm uzmanları (*Conservation, highway, libraries, tourism managers)*
İngiliz Mirası (*English Heritage*)	Yönetim konusunda iyi uygulamaları teşvik etmek	Tarihi yapılar araştırmacısı ve danışmanı (*Inspector of historic buildings and historic areas advisor)*
Kuzey Batı Gelişme Ajansı (*North West Development Agency*)	Merkezi yönetimin bölgesel Gelişmede teşvikini sağlamak	Baş plancı (*Chief planner)*
Kuzey Batı Hükümet Ofisi (*Government Office-North West)*	Bölgesel hükümet ofisi	Kıdemli planlama sorumlusu *(Senior Planning Officer)*
Liverpool Vizyonu Ajansı (*Liverpool Vision Agency*)	Merkezi hükümet, kent merkezindeki gelişmeyi teşfik etmek için kurduğu kentsel yenileme şirketidir. Ortakları	Planlama direktörü (Planning director)
Mersey Ulaşım (Mersey-Travel)	Merseyside'ta sürdürülebilirliği geliştirmek	Temel projeler çalışanı *(Principal projects officer)*
Speke Garster Gelişme Şirketi ve Liverpool Arazi Gelisimi *(Speke Garster and Liverpool Land Development Co.)*	NWDA ve LCC tarafından kentsel olmayan alanda ekonomik kalkınma için kurulmuştur.	Şef yönetici (*Chief executive)*
Mersey Şirketi (*The Mersey Partnership)*	Merseyside da turizmin gelişmesini sağlamak	Turizm işleri yöneticisi *(Tourism business networks manager*)
İlk Liverpool Ajansı (*Liverpool First Agency*)	Liverpool ortaklığı olarak topluluk stratejisi oluşturmak	Direktör (*Director)*
Liverpool Atlatik şirketi (*Liverpool Atlantic Partnership*)	Yerel ekonomik yenilenme ve toplumsal katılımı teşvik etmek	Direktör *(Director)*
Liverpool Ticaret ve Sanayi Odası (*Liverpool Chamber of Commerce and Industry*)	Özel sektörün ilgisini ortaya koymak	Sekreter *(Secretary)*
Ulusal Müze (*National Museums Liverpool Merseyside*)	Müzelerin, galerilerin ve koleksiyonları geliştirmek	Direktör *(Director)*
Liverpool Kültür Şirketi (*Liverpool Culture Co.)*	Liverpool da kültür faaliyetlerini teşvik etmek	Şef yönetici *(Chief Executive)*
Kültür, Medya ve Spor Bakanlığı (*Department for Culture, Media and Sport)*	Dünya miras sözleşmesinin İngiltere'ye uyumunu sağlamak	Devlet Bakanı *(Secretary of State)*
Uluslar arası Anıtlar ve Sitler Konseyi *(ICOMOS)*	Dünya Mirası Sözleşmesine uyum tavsiyelerde bulunmak	Sekreter *(Secretary)*
Çevre Ajansı *(Environment Agency)*	Doğal su kaynakları ile ilgili tedbirleri almak	Ajans uzmanı (*Partnerships Officer)*
İngiltere Su Yolları (*British Waterways)*	Kanalların sürdürülebilirliğini sağlamak	Kuzey suyolları genel müdürü (*Waterways Manager)*
Liverpool Mimarlık ve Tasarım Desteği *(Liverpool Architecture and Design Trust)*	Liverpool'da mimarlık ve tasarım ilgilerini artırmak	Şirket sekreteri (*Company Secretary)*

Çizelge 3.4. Liverpool DMA mülkiyet durumu (Liverpool Management Plan, 2003)

Kamu	Yapı	Özel	Yapı
Liverpool Belediye Meclisi (*Liverpool City Council*	Belediye Binaları (Municipal Buildings)	Royal Liver	Royal Liver Binası (The Royal Liver Building)
	St.George's Salon-Meydan (St. George's Hall and St. George's Plateau)	Prudential Portfolio	Cunard Binası (Cunard Building)
	Yerel Kayıt Ofisi, Merkez Kütüphanesi, Liverpool Belediye Binası (Liverpool Central Library, Picton Library and Local Records Office)	Downing Estates	Liverpool Binası Kapısı (Port Of Liverpool Building)
		Gower Street Estates	Albert Dok Antrepoları (Albert Dock Warehouses)
		Kitgrove Ltd	Stanley Dok Antrepoları (Stanley Dock Warehouses)
	Millennium Evi (Millennium House, 60, Victoria Street)	Creston	Edmund Sokağı'ndaki Orleans Evi
	The Pier Head	Empire Properties	Old Hall Sokağı (The Albany, Old Hall Street)
	St. John Bahçeleri (St John's Gardens)	The Walton Group	Victoria Sokağındaki Eski Postane Binası (Former Head Post Office, Victoria Street)
	Derby Meydanı (Derby Square)		
	Eski Doklar (Site of Old Dock)	The Walton Group	Döviz Büroları, Nelson Anıtı (Exchange Buildings, Nelson
	Sulh Mahkemesi- Islahevi (City Magistrates Court and Bridewell)	Firehurst	Viktoria Sokağı- Meyve Değişim Merkezi (The Fruit Exchange, Victoria Street)
Liverpool Ulusal Müzeleri *(National Museums Liverpool)*	Liverpool Müzesi (Liverpool Museum)	Moorfield Estates	Cavern Walks
	Walker Sanat Galerisi (Walker Art Gallery)	Core Properties	Victoria Sokağı'ndaki Fowlers (Fowlers, Victoria
	Former Kent Toplantı Alanı(Former County Sessions Court)	Derwent Lodge	Kuzey John Sokağı Royal Sigorta Binaları ve Konutları (Royal Insurance Buildings And North House North John Street)
	Koruma Merkezi (The Conservation Centre)		
	Merseyside Maritime Müzesi ve Alanı (Merseyside Maritime Museum and land)		
	Liverpool'da Hayat Müzesi (The Museum of Liverpool Life)	Elan Investment Co./Fordgate	Water Sokağı- Hint Binaları (India Buildings-Water Street)
	127, Dale Sokağı ve North Sokağı Üzerindeki Yapılar (127, Dale Street and land and buildings on North Street)		
İngiliz Su Yolları *(British Waterways)*	Liverpool Kanalı, Güney Dockları Su Alanı (The Leeds and Liverpool Canal, including the locks to Stanley Dock)	Castlewood	Martins Banka Binaları (Martins Bank Building)
Mersey ulaşım *(Mersey-travel*)	24 Hatton Bahçesi (24 Hatton Garden)	Eric Mahoney	Parr Sokağı Royal Enstitüsü (Royal Institution, Parr Street)
	Kuzey John Sokak Havalandırma Kulesi (North John Street Ventilation Tower)	Cruden	Duke Üzerinde Çeşitli Binalar (Various Buildings on Duke)
	George's Dok Alanı Havalandırma Kulesi ve Ofisleri (George's Dock Ventilation Tower and Offices)		
	Queensway Tünel yapıları ve Girişleri (The structures of the Queensway Tunnel and entrances)		
İngiliz Ortaklıkları *(English Partnerships)*	Clarence Dock Güç Noktası Dockwall'ın Bir Kısmı(Site of former Clarence Dock Power Station and part of Dock Wall)		
	Lockfield Köprüsü (Land for Lockfield's Bridge over Leeds and Liverpool) Canal		
	Mann Adası (Land at Mann Island)		

Yönetim Planında gelişme politikaları; merkezi yönetim tarafından hazırlanan Planlama Politikaları Rehberine bağlı olarak belirlenmiştir. Gelişme politikaları -aşağıdaki- kanunlara uygun biçimde oluşturulmuştur;

- Merkezi yönetimin hazırladığı PPG15 (*Planning and Historic Environment*) ve PPG16 (*Archeology and Planning*) anahtar kılavuzlar olarak koruma ve miras konularında kullanılmaktadır.
- Liverpool Belediyesi 1985'de çıkarttığı Yerel Yönetim Kanunu'na (*Local Government Act*) dayanarak hazırlattığı Kent Gelişme Planları, DMA'nın gelecekteki arazi kullanım hedeflerini, gelişme ve koruma stratejilerini kapsamaktadır.
- 1990 Planlama Kanununa göre Belediye koruma alanlarını ve tescillenecek yapıları belirleme, korunmalarını denetleme, değerinin artırılması için taslak proje ve programlar hazırlama ve yayınlama, kaynak yaratmadan sorumludur.
- Temmuz 2000'de hazırlanan Kent Merkezi Stratejik Yenileme Çerçevesi (*City Centre Regeneration Framework*) ile dinamik, esnek yenileme programlarından, Liverpool Belediyesi DMA genel koruma politikalarıyla bütünleştirilmesinden de sorumludur.
- Kasım 2000'de hazırlanan Bütünleşik Gelişme Planı (*Unitary Development Plan-UDP*) DMA için de gelişme planı olarak kullanılmaktadır (Liverpool Management Plan, 2003).

Liverpool'da tescilli taşınmazlar tüm ülkede yapılan tanımlamaya göre; üç sınıfa ayrılmıştır. *Sınıf I*; seçkin, önemli mimari ve tarihi özellikleri olanlar (İngiltere'deki yapıların % 2), *sınıf II*; önemli yapılar -ancak sınıf I kadar önemli olmayan yapılar- (İngiltere'deki yapıların % 4), *sınıf III*; özel yapılar (İngiltere'deki yapıların % 94) dır. Liverpool DMA korunması ve yaşatılmasından -yukarıda açıklanan- sorumlu kamu kurumları, Liverpool DMA Merkez Yürütme Komitesinde (*Liverpool Steering Group*) temsil edilmektedir.

Üçüncü Bölüm: Alana ilişkin planlama eylem ve stratejileri oluşturmada yol gösterici olacağı için alanın tanımı ve özellikleri ayrıntılı olarak işlenmiştir.

Dördüncü Bölüm (Fırsatlar, Tehditler ve Yönetim Sorunları): Planının temel analitik bölümünü oluşturur. Alana ve çevresine ilişkin fırsatları, tehditleri, yönetim sorunlarını belirleyip ve tartışmaktadır. Alan içinde çeşitli paydaşların bulunması, sorumlulukların da

çeşitlenmesine yol açmış ve etkin yönetimi zorlaştırdığı için yönetim planı bütüncül ve uyumlu bir plan olarak geliştirilmiştir. Yönetim planı ile alanın gelecekteki yönetiminde etkin olacak yasal olan ve olmayan tüm planlar ve stratejiler, alanın yönetimi kapsamında oluşturulan Liverpool DMA Merkez Yürütme Komitesi görüşü ile geliştirilmektedir. Yönetim planı, ilgili tüm ajanslar için stratejik bir kılavuz olarak kabul edilmiş ve ajanslar alan ile ilgili plan ve projelerini bu kılavuza göre şekillendirmektedir. Yönetim planının rolünü yerine getirebilmesi için karar verme sürecine entegre edilmesi gerekmektedir. Birinci sorun, yasal anlamda yerinin tam olarak belirlenememiş olması; ikinci sorun ise, ilgili kurumlardan yeterli desteğin alınamamasıdır. Yönetim planı hazırlanırken, temel kaynak olarak kullanılmış olan Liverpool Belediye Meclisi tarafından hazırlanan tamamlayıcı Planlama Kılavuzu (S*upplementry Planning Guidance*) ile yönetim planına planlama sisteminde yasal dayanak oluşturmuştur. İkinci sorun ise, taslak yönetim planı üzerinde güçlü bir katılımcı çalışma yapılması ile sorun olmaktan çıkarılmıştır. Alan ile ilgili yönetim kararlarına yerel halkın katılımı, uzun-dönemde kesin bir koşul olarak tanımlanmaktadır. Mevcut iletişim organları ile (örneğin Eldonians, Vauxhall Mahalle Konseyi, Liverpool Vision'ın Toplum Katılımı Paneli gibi) iletişim ve danışmanın temeli güçlendirilmektedir (Liverpool Management Plan, 2003).

Beşinci Bölüm; DMA'nın geleceği ve yönetim hedeflerini kapsamaktadır. Alanın karşı karşıya kaldığı fırsat, tehdit ve yönetim sorunlarını gidererek, alanın ve çevresinin sürdürülebilir yenilenmesine rehberlik edilmektedir. Bu nedenle yönetim hedefleri; yönetim, yenileme, mirasın koruma, kentsel görünüm, yeni gelişmeler, ulaşım, arkeoloji, alanın anlaşılabilirliği, kültürel ve soyut miras, eğitim, ziyaretçi yönetimi ve turizm, doğal çevre, DMA'nın geleceği ile ilgili olarak belirlenmiştir. Yönetim planındaki her hedefte yer alan açıklayıcı bilgiler ve öneri eylemler, daha sonra eylem planlarına bağlanmaktadır (Liverpool Management Plan, 2003).

"Miras Alanı İçin Gelecek" bölümünde tanımlanan hedefler;

- Uluslararası önemi olan tarihi bir kent olarak Liverpool için bir kimlik oluşturmak,
- Kent merkezini daha cazip bir mekân haline getirmek,
- Liverpool'u kültürel eşsizlik ve çeşitliliğin farkındalığının anlaşılacağı ve halkın gurur duyacağı bir kent haline getirmek,
- Sürdürülebilir gelişme için Liverpool'un kültürel mirasını itici güç olarak tanıtmak.

- Liverpool yerel sakinlerini alanın öneminin sürdürülebilmesine yardım etme konusunda çalışmalara dâhil etmek,
- Liverpool kapsamında eğitim konularıyla dünya mirası konularını bütünleştirmek,
- Alanın yaşayan evrensel değerinin önemini belirlemek ve korumak,
- Liverpool'un tarihi yapıları ve kentsel alanını korumak ve yaymak,
- Mümkün olduğu kadar tarihi yapıların orijinal işlevleri ile kullanımını teşvik etmek,
- Orijinal işlevin sürdürülemediği durumlarda, tarihi yapılarda ve alanlarda yeni işlevle sürdürülebilir yeni gelişimleri teşvik etmek, yüksek kaliteli kamusal alan yaratmak,
- Herkes için alana erişim sağlamak,
- Liverpool'un özgün kültürel yaşam ve kimliğinin devamlılığını sağlamak,
- Ulusal ve yerel ortaklık ile sosyal katılımı desteklemek,
- Yerel ve dünya ziyaretçilere, alanın önem ve değerinin vurgulanmasını teşvik etmek,
- Kentin uluslararası konumuyla dünya tarihine eşsiz katkısı olan üstün yaşam kalitesiyle tanınan evrensel bir şehir olarak yeniden yaratmak (Liverpool Management Plan, 2003).

Liverpool Kültürel Miras Alanı, bu hedeflerle sürdürülebilir gelişme ve miras odaklı yenilemenin örneği olarak yönetilecektir.

Yönetim Planıyla oluşturulan stratejiler;

- Bilgi teknolojileri üzerine yatırımı teşvik etmek,
- Perakende kapasitesini arttırmak,
- Turizmi geliştirmek,
- Yaşama ve çalışma merkezleri oluşturmak,
- Gece ekonomisini canlandırıcı aktivite-işletmeleri desteklemek,
- Restorasyonları desteklemektir (Liverpool Management Plan, 2003).

Altıncı bölüm (Uygulama Ve İzleme): Planın nasıl uygulanacağı araştırılmaktadır. Alanın sürdürülebilir yenilenmesi için, tehditlere karşı fırsatlarının kavranmasına ve olağanüstü evrensel değerlerin sürdürülmesi için bir dizi eylemler detaylandırılmaktadır. Planın izlenebilirliğinin süreci nasıl değiştirdiğini özetlemektedir.

Yönetim Planı'nın son aşaması uygulama, izleme ve dokümantasyon evresi;

- Eylem Planı hazırlanmış, izleme prosedürleri geliştirilmiş,
- Tüm safhalar üzerinden yeniden geçilmiş ve gereken güncellemeler yapılmış,
- Planda yeni birimler oluşturulmuş ve birimler arasında koordinasyon sağlanmış,
- Oluşturulan yeni birimlerin bütçelendirilmesi için kaynak araması yapılmış,
- Diğer Kültür Mirası Alanları ile çeşitli ilişkiler kurulmuş,
- DMA Koordinatörü'nün Izleme Komitesiyle uyumlu çalışması için ilkeler belirlenmiş, görevli kurum ve kuruluşlara gerekli fonların serbest bırakılması için başvurular yapılmış, her yıl "yıllık program" hazırlama kararı alınmıştır(Liverpool Management Plan, 2003).

Uygulama araç ve stratejileri

Yönetim planında ayrıntılı biçimde açıklanmıştır. Bu açıklamalarda koruma kademeleri tanımlanmıştır. Koruma kademeleri şunlardır (Liverpool Management Plan, 2003).

Bölge 1: Üç adet Pier Head Binası iyi durumdadır. Otopark alanına dördüncü binanın yapılmasına dair talepler tasarım aşamasındadır.

Bölge 2: Albert Rıhtımı bölgesinde, rıhtımı ve etrafindaki depolara, mirasa saygılı yenileme hedeflenmektedir. Otoparkta 18. yy'dan kalma kalıntılar ihya edilecektir.

Bölge 3: Stanley Rıhtımı içerisinde kullanımda olmayan geniş depolar ve tampon bölgelerde terk edilmiş alanlar bulunmaktadır. Burada çoğu özel mülkiyet üzerine yapılacak yeni binaların, mirasın alanının görüntüsüne uygun olacağı iddia edilmektedir.

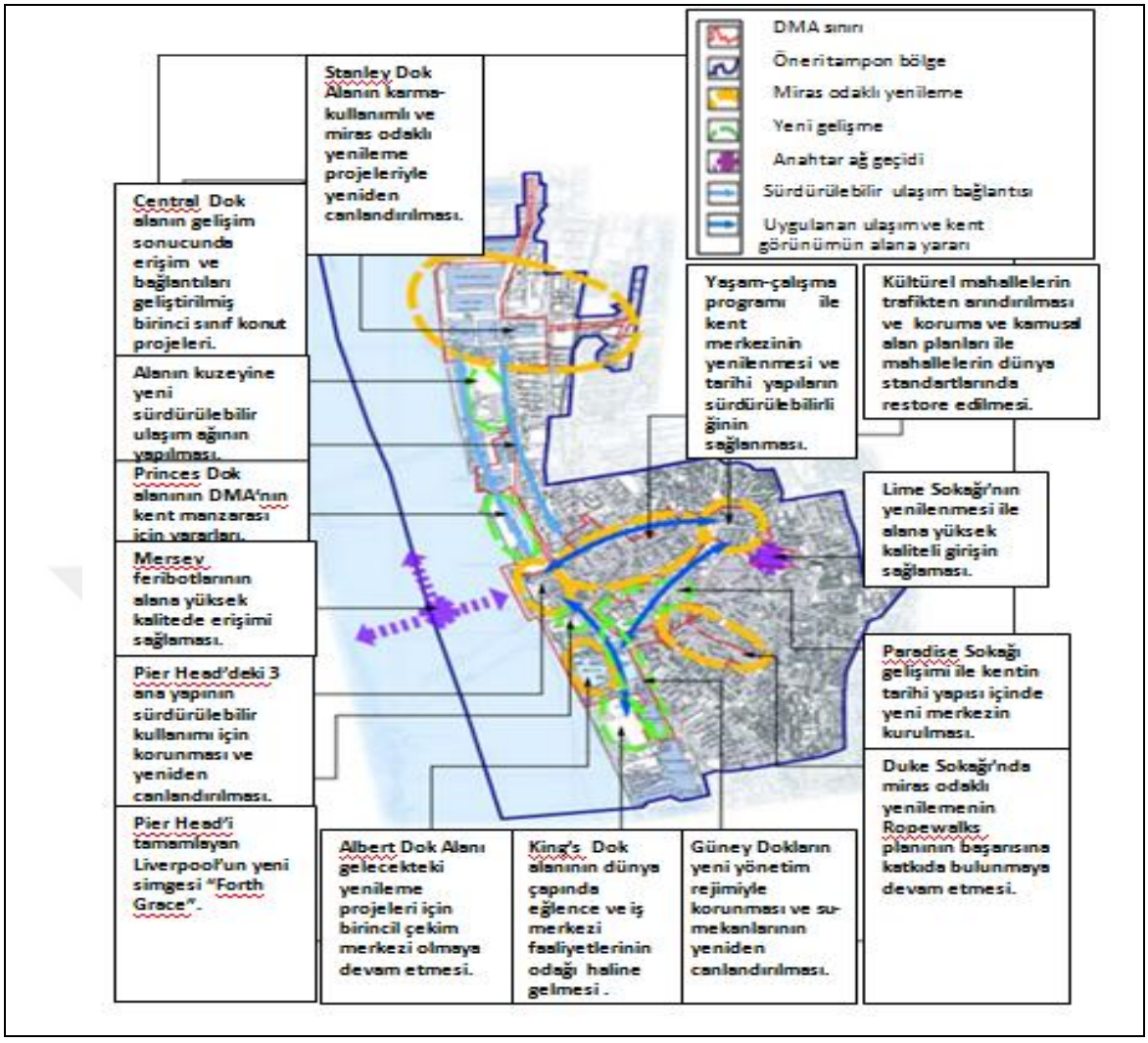
Bölge 4: Şehrin tarihi ve ticari merkezindeki 18. yy'dan ve 19. yy. başlarından kalma bazı binalar iyi korunmuşlardır. Bu alanda 20. yy. sonlarından bazı binalar da bulunmaktadır.

Bölge 5: William Brown Koruma bölgesinde St.Georges Hall gibi Liverpool'un bazı önemli kamu binaları da yer almaktadır. Bu bölge iyi korunmuş ve restorasyon projeleri hazırlanmış küçük bazı tarihi binaları, anıtları ve eski tren istasyonlarını da kapsar.

Bölge 6: Duke Sokağı, geniş yenileme projesi kapsamında başarıyla modern kullanıma dönüştürülmüş pek çok orijinal depoyu içerir. Bu alanda esas zorluk, savaş yıkımından kalma binaların korunması ve yeni yapılaşma prensiplerinin belirlenmesidir (Harita 3.3).

Bu bölümde, finansman konusu ve finansman sağlayan -aşağıdaki- kurumlar da açıklanmaktadır.

İngiliz mirası fonu (English Heritage Fund): Tescilli binaların, anıtların ve peyzajların korunması için ulusal ve yerel kuruluşlara hibe yardımı yapmaktadır. Doğrudan Kültür, Medya ve Spor Bakanlığı'nca finanse edilen bu kurum, bütçesinden I. ve II. grup yapıların ve çok özel nitelikli tarihi bahçeler, katedraller vb. yapıların onarımına katkıda bulunmaktadır. Bu Fon, özel sponsorluk anlaşmaları ile bölgesel koruma eylemlerine, kültürel miras eğitim çalışmalarına ve bilgilendirmeye yönelik hizmetlere izin verip, ekonomik desteği de sağlamaktadır. Bu fon aracılığı ile yerel planlama yetkilisinden onaylı restorasyon projesi olan tescilli yapıların onarımında, bu yapıların konut olması ya da konuta dönüştürülmesi koşulu ile katma değer vergisi ve intikal vergisi alınmamaktadır (Yılmaz, 2006: 72).

Harita 3.3. Liverpool DMA yönetim alanında alana yönelik öneriler (Liverpool Management Plan, 2003)

Piyango fonu (Heritage Lottery Fund): 1993'de Piyango Yasası'na göre kurulan fonun amacı, tarihi mirası koruyacak projeleri desteklemektir. Bu fon, bina, alan, koleksiyon ve ender eserlerin korunması ve değerinin arttırılmasına yönelik projeler ile yurtdışına satılma, kaybolma veya zarar görme tehlikesi olan eserlerin kurtarılmasında kullandırılmaktadır. Bu fondan başlıca mali yardımlarla, doğal ve kültürel mirasa yönelik projeler yapılmaktadır. Fondan yapılacak yardımda temel kriter olarak, kamu yararı, tarihi önem, kültür varlığının değeri göz önünde bulundurulmaktadır (Şahin, 2004).

Mimari miras fonu (*Arthitectural Heritage Fund*): Hayır kurumu statüsü ile binaların onarımına katkı sağlamak için, eski yapıları satın alıp restorasyonunu gerçekleştirirken, restorasyonun ve satın alma masraflarının en çok % 50'si oranında kredi verilmektedir.

Miras alanlarını koruyan vakıflara kısa vadeli ve düşük faizli krediler verilerek İngiltere'de vakıf sayısı ve dolayısıyla korumaya yönelik hizmetler artmaktadır (Uğraşan, 2008: 73).

Ulusal Vakıf (*National Trust*), *Eski Yapıları Koruma Cemiyeti* (*Society for the Protection of Ancient Buildings*) gibi bağımsız kuruluşlar, kültür varlıklarının korunmasında etkin olmaktadırlar. Katılımcı grup[1] olarak belirlenen bu tür kuruluşlar planda açıklanmaktadır.

14-16 Kasım 2011 tarihinde WHC/ICOMOS Heyeti kenti ziyaret etmiş, yönetim planı ve uygulama sürecini kontrol etmiştir. WHC 2012'de; yönetim sisteminin mirası olumsuz etkilediği ve önceki olumsuzlukların giderilmediği, DMA arkasındaki doklarda yapı yüksekliklerinin belirlenmediği, yatırımcı firmaların farkındalığının eksikliği, yapılanların geri dönüşü olmayacağı belirtilerek, yönetim planında yer almayan Kentsel Kalkınma Projesi (*Liverpool Waters*) nedeniyle, kent "tartışılmaksızın" *Tehlike Altındaki Dünya Miras Listesi'ne* alınmıştır. Bu durum 2016'da da devam etmektedir (WHC, Mission Report, 2012).

Mostar kenti ve tarihi kent merkezi

Mostar Kenti, yönetim alanı ve yönetim planı şemasıyla kurgulanan miras yönetimi aşağıda açıklanmaktadır.

Coğrafi ve idari konum

Mostar Kenti, Bosna Hersek Devleti kentidir. Mostar, Avrupa'da, Hırvatistan, Sırbistan ve Arnavutluk ülkelerine komşu olan Bosna Hersek Devleti'nin güney kesiminde bulunmaktadır. Bosna-Hersek, üçgene benzeyen ve Sava ve Neretva nehirleriyle parçalanan dağlık bir arazi yapısına sahiptir. Kent, batıda Hum Tepesi ve Prenj Dağı ve doğuda Velez Dağı arasında kalan Neretva Nehri boyunca nehre paralel kuzey güney ekseninde büyümüştür. Kent, nehir boyunca ve nehrin her iki yanındaki kullanılabilir alanlar üzerinde zamanla gelişmiştir.

[1] English Heritage, Northwest Development Agency, Liverpool Vision, National Museums-Liverpool, Liverpool Partnetship Group, The University of Liverpool, The European Capital of Culture 2005, ICOMOS-UK, Goverment Office for the North West, Environment Agency, Liverpool Land, The Mersey Partnership and The Mersey Travel.

Dağ yamaçları boyunca genişleme de aynı şekilde suyun çıkabileceği deniz seviyesinden 115 metre üst sınırındaki alana kadar devam etmiştir (Siravo, 2004: 13-19).

Bosna-Hersek Devleti, Bosna-Hersek Federasyonu 10 federal kanton ve Sırp Cumhuriyeti (*Republika Srpska*) olmak üzere, iki federasyondan oluşmaktadır (Resim 3.2). Mostar, Hersek-Neretva Kantonu[1] içerisinde yer almaktadır. Kantonun orta kısmında siyasi, ekonomi, finans ve kültür merkezi aynı zamanda Hersek Bölgesi'nin en büyük kenti olarak Mostar bulunmaktadır. Kantonun en önemli ekonomi faaliyetleri ve istihdam kaynağı turizmdir (Tekin, 2011: 46).

Kültürel/tarihi değer

Bosna Hersek'in sahip olduğu en önemli kültür değerlerinden birisi Mostar Kenti ve Mostar Köprüsü'dür. Neretva Nehri'nin üzerinde adını bulunduğu kente veren köprü, Mimar Sinan'ın öğrencisi Mimar Hayreddin tarafından 1566'da inşa edilmiştir. 1990'daki savaşta yıkılan Mostar Köprüsü, UNESCO ve Dünya Bankası'nın destekleriyle, Türk teknik adamları ve yüklenicileri tarafından 2004'de yeniden inşa edilmiştir.

Resim 3.2. Bosna- Hersek'in konumu, kantonları ve Mostar Kenti'nin konumu (Özey, 2013: 16)

[1] Hersek-Neretva Kantonu'nun yüzölçümü 4.500 km², toplam nüfusu 94.000'dir. Etnik yapısı % 98'ini Hırvatlar ve % 2'sini diğer uluslar oluşturmaktadır.

Mostar Eski Kenti 1998'da DMA Listesi için aday gösterilmiş, 2005'de (7.60 ha alan, 48 ha tampon bölge) listeye dâhil edilmiştir (Harita 3.4). Kent, dünya mirası kriterlerinden (*iv*) göre; eski köprü alanı ve Osmanlı öncesi, Doğu Osmanlı, Akdeniz ve Batı Avrupa mimari özellikleri ile birlikte, çoklu kültürel kentsel yerleşmelerin seçkin örneğine sahip olduğu için DMA ilan edilmiştir. Eski köprü ve çevresi kentin sembolik (farklı kültürel, etnik ve dini toplumların ulusal birlikteliği) gücüdür. Bu nedenle, DMA büyük felaketler karşısında barış için insani dayanışmanın, sınırsız çabaların ve güçlü işbirliğinin de göstergesidir (WHC, 2014).

Harita 3.4. Mostar DMA sınırları, kente genel bakış (Mostar Management Plan, 2005)

Yüzyıllardır süren kültürel sürekliliğin esasını evrensel sentezini temsil eden köprü ve kale ile Osmanlı dönemi öncesinden zengin arkeolojik katmanlar, dini yapılar, konut bölgeleri, pazar, sokak ve su kenarındaki sosyal hayat, Müslüman, Hıristiyan ve Yahudilerin ortak yaşamasının ve hoşgörünün sembolü mimarlık örnekleridir. Kentte cami, kilise, sinagogların yan yana var olması, Batı Avrupa kültürü ile Katolik Hırvatların, doğu Ortodoks Sırplar ile Doğu Roma kültürünün elemanları, Seferad Yahudileri, Boşnak Müslümanlarla birlikte yaşamın göstergesidir. Bu beraberlik, halkın kültürel tarihinde ve mimaride izlenmektedir.

Çok katmanlılık

Tarih öncesinde Hum Tepesi ve Velez Dağı'nın arasındaki Neretva Bölgesi'ne yerleşimin kanıtı bulunan yapı kalıntıları ve mezarlıklardır. Arkeolojik bulgular, kentin Roma

Dönemi'nde bir koloni olduğunu kanıtlasa da (WHC, 2014) bu yerleşme süreklilik kazanmamıştır (Aruçi, 2005: 296). Günümüzde Geç Antik Hıristiyan bazilikalarının kullanımına devam edilse de, Mostar'da Ortaçağ dönemi çok az bilinmektedir. Yerleşme 15. yy'da Neretna Nehri Vadisi'nde konumlanmaktadır. 1452 tarihli bir Dubrovnik belgesinde ilk defa Mostar'ın adı, Vladislav Hercegovic adındaki prensin babasına karşı ayaklandığında, Blagaj'ı ve Neretva Köprüsü üzerindeki iki küçük kaleden oluşan bölgeyi (Mostar ve civarını) ele geçirdiği belirtilmiştir (Aruçi, 2005: 296). Yazılı kaynaklara göre; Mostar, 1459'da köprünün etrafında iki kale bulunan küçük bir yerleşim alanı, 1474'de nehrin sol kıyısında askerler, tüccarlar ve yolcuların geçişi için kullanılan, adını köprünün bekçilerinden (Mostari) alan ahşap köprü ve pazar kasabasıdır. Boşnakçada ve diğer Slav dillerinde Mostar "köprü" anlamına (most: köprü) geldiği için, bu alana Mostari (köprücüler) denilmiştir. Evliya Çelebi'de de Mostar'ın "köprülü şehir" manasına geldiği belirtilmiştir (Aruçi,2005: 296; Kahraman, 2010: 624).

1483'te Osmanlıların fethiyle Hersek Bölgesi'nin merkezi Blagaj'ın yerini Mostar alınca, kentin stratejik önemi artmış, askeri ve ticari merkez olarak gelişmiştir. 15-16 yy. Osmanlı sınır kasabası iken 1519'da Kadılık merkezi, 1522'de Türklerin yerleştirilmesiyle stratejik önem kazanmış ve Hersek Sancağı'nın merkezi yapılmıştır. 16. yy'a kadar Neretva Nehri'nin sol kıyısında yer alan kent, Adriyatik ve zengin madenlere sahip Bosna arasındaki ticaret yolu üzerindeki konumunun avantajlarıyla nehrin sağ yakasına yayılmış, 16. yy. ikinci yarısı ve 17. yy. başları arasında hızla gelişmiştir. Bu dönemde dini (Nezir Nazır Ağa-16. yy. ortası-, Tabakhane-1610- Camileri, Karagöz Bey Külliyesi-1558), ticari ve kamusal yapılar yapılmış, mahalleler ve pazarlar oluşturulmuştur. 1652, 1693 ve 1717 yıllarında Venediklilerin kente saldırmasının ardından, kent surlarla ve iki küçük kale ile çevrilmiştir.

Kentte önemli ve radikal değişimler, Bosna-Hersek'in 1878'den 1918'e kadar Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na bağlı olduğu olan dönemde yaşanmıştır. Bu dönemde, nehrin iki yakası önemli kent merkezi olmuş ve nehir boyunca kentlerin yinelenen karakteristik özelliği asimetriyi ortadan kaldırmıştır. Bu gelişme 1878'de belediye meclisi tarafından başlatakışılmış, yeni yönetim kentin geçmişini Neretva'nın doğusunda, geleceğini batısındaki imar faaliyetlerine bağlamış, yeni Avrupa-Macaristan bürokrasisi ve yerli burjuva için Avrupa tarzı apartman blokları nehrin batısında yapılmıştır. Bu gelişme gayrimenkul spekülasyonunu yaratmış ve 19. yy. sonunda mülk sahipleri, tarım arazisi

sahiplerine eşdeğer biçimde yeni bir sınıf, sermayedar ve finansör olarak da önem kazanmıştır.

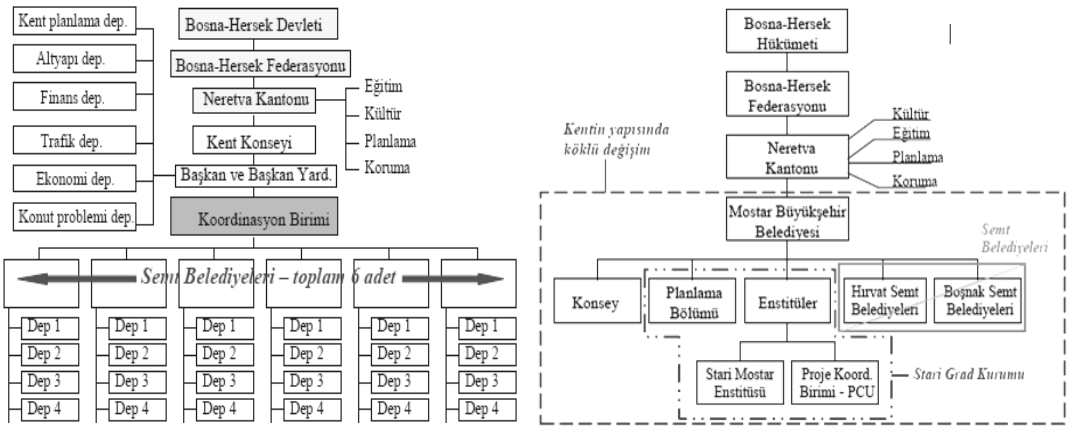
Sosyal ve ekonomik gelişme, mekânsal yapı değişimini gerektirmiş ve 1881'de yapılan Rondo Planı'nın amacı, sürekli ekonomik büyümeyi sağlayacak Neretva Nehri batı yakasında yeni ulaşım ağı oluşturmak olmuştur. Bu planın en önemli unsuru 3 yeni köprünün yapımıdır: *Çar Franz Joseph Köprüsü* 1882, *Mujaga Komadine Köprüsü* 1913, Koskina Cami, konut ve Ortodoks kilisesine 200 m mesafedeki *Karina Köprüsü*. Bu köprüler, doğu ve batı yakalar arasında doğudaki demiryolu istasyonu ile batıdaki ticari bölgenin bağlantısını sağlamaları açısından önemlidir. Bu dönemde birçok idari, askeri, kültürel ve Hıristiyan dini yapıları yapılmıştır. Planlı bu gelişmede, nehrin batı yakasındaki ızgara yerleşim deseni ve geniş caddeleriyle yeni yerleşim, dik yamaçlardaki organik gelişim, dar sokakları, kamusal açık alanları (pazarlar), rekreasyon (meydan) ve dini alanları ile doğu yakadaki yerleşimle zıtlık oluşturmaktadır. Bu dönemde (1878-1918) kentte radikal değişim, mevcut kentsel dokuya müdahaleler ve yeni kurulan demiryolu istasyonu çevresinde yoğunlaşan kuzeybatıdaki yeni gelişim ve güneyde Luka Mahallesi ve askeri alan arasındaki gelişmeyle oluşturulmuştur. 1. Dünya Savaşı'ndan sonra Yugoslavya Krallığı'nın, 1939'da Hırvatistan Banlığı'na bağlanan kentte (Aruçi, 2005: 296; WHC, 2014) 1918-1945 arası durgunluk dönemidir.

1945-1992 yılları arası hızlı gelişim evresidir. Bu dönemde, 2. Dünya Savaşı sonrası erken sosyalist ekonomik kalkınma, hızlı nüfus artışı ve yoğun inşaat süreci kentsel gelişmeyi yönlendirmiştir. Bu gelişmede kent tarihi kent çekirdeği, bağlantı bölgeleri ve konut projeleri olmak üzere üç bölgeden oluşmaktadır. Bu süreçte Stolac Tepesi'nin yanındaki yeni tren yolları, kent dışında, vadideki sanayi bölgesi ayrıca yasadışı konutlar, alışveriş merkezleri, mevcut kentsel dokuyu olumsuz etkilemiştir. 1992-1995 yılları arasındaki savaşlarda, Bosna Hersek'le birlikte Mostar kent merkezi ve köprüsü tahrip olmuştur. 1998'den beri eski kent merkezinde restorasyon projeleri uygulanmaktadır.

Yasal yönetsel çerçeve

2002 yılına kadar varlığını sürdürmüş olan kent planlama ofisleri ve enstitüleri, yerini Mostar Büyükşehir Belediyesi'ne bağlı olan ve kent bütününe hizmet eden Büyük Stari Kurumu'na (*Stari Grad Agency-SGA*) bırakmıştır. Savaştan sonra bu örgütlenme ile eski

kent ve çevresinin korunması ve restorasyonu çeşitli aktörlerle yürütülmüştür (Engincan, 2009: 99). Yönetsel yapının (Şekil 3.3) yeniden yapılanması, kentin zamanla nasıl dönüştüğünü açıklamaktadır. 2002'den sonra başarılı Hırvat ve Boşnak Belediyeleri kaldırılarak yerine semt belediyeleri kurulmuş, ikişer adet olan planlama bölümleri ve enstitüler birleştirilerek SGA'na bağlanmıştır. Bu işleyiş şeması Mostar'a özgü bir durumdur. Mostar Kenti, Güney Mostar, Güney-Batı Mostar, Batı Mostar, Güney-Doğu Mostar, Kuzey Mostar ve Stari Grad (Eski Kent) olmak üzere altı adet semt belediyesine bölünmüştür. Bu belediyelerin bağlı bulunduğu kent konseyi, konsey başkanı ve yardımcısı bulunmaktadır. Başkan ve yardımcısına tabi olarak kent planlama, altyapı, finans, trafik, ekonomi ve konut problemleri için kurulan altı bölüm, semt belediyelerine de altışar bölüm bağlanmıştır. Semt belediyeleri ve Kent Konseyi'nin bölümlerini bir araya getiren, Koordinasyon Birimi'dir. Bosna-Hersek Federasyonu seviyesinde, Federal Fiziksel Planlama ve Doğa Bakanlığı, yasal koruma önlemlerinin uygulanmasından da sorumludur. Federal Kültür Bakanlığı Anıt Eserleri Korunma Enstitüsü ise, ulusal anıt ilan edilen yapıların onarım ve bakım çalışmalarını denetlemektedir.

Şekil 3.3. Bosna-Hersek devleti ve kentin yönetsel yapısı (Engincan, 2009: 102)

Tarihi Mostar Kenti, 1985-Bosna-Hersek Kültürel, Tarihi ve Doğal Mirasının Korunması ve Kullanılması Yasası, 1996-Geçici Mostar Kenti Tüzüğü, 1998-Sular Kanunu hükümlerine göre korunmaktadır. 1998'den itibaren Mostar Belediye Meclisi koruma alanında, birçok kararla izinsiz yapılaşmayı engelleyici önlemler almıştır. Bu kararlardan biri 2001 tarihli Mostar Master Planı'nın uygulanmasıdır.

Uygulama araç ve stratejileri

Bu bölümde, öncelikle Mostar'ın DMA listesine alınmadan önceki yenileme çalışmaları incelenmiştir. Bu çalışmalar, Avusturya-Macaristan ve Yugoslavya dönemlerinde hazırlanıp uygulanan çeşitli planlardan sonra, Mostar Eski Kenti'nin 2001'de hazırlanan ve 2005'de DMA Listesi başvurusunda revize edilip sunulan ve yönetim planının çekirdeği olan Mostar Master Planı kapsamında, Mostar Eski Kentinin Geliştirilmesi ve Korunması Master Planı'dır (Harita 3.5).

Mostar Eski Kenti'nin Geliştirilmesi ve Korunması Master Planının amacı (City of Mostar, 2005);

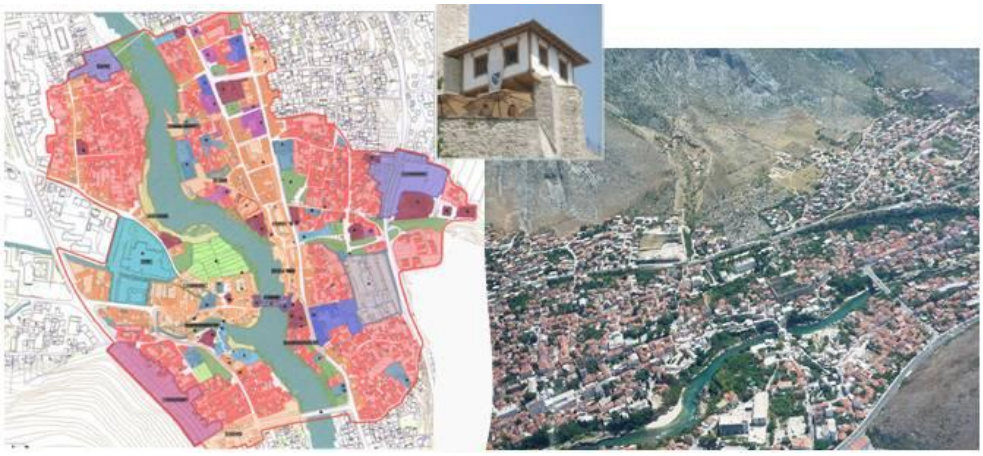
- Planın uygulanması, denetlenmesi ve revizyonu için sorumlu kurumları belirlemek,
- Yapılaşma izinleri konusunda planın müdahale araçlarını tanımlamak,
- Plan alanı içerisindeki yer ve yapı kullanımlarını belirlemek,
- Mimari ve tipolojik özellikleri, ulaşılması istenen koruma düzeyleri göz önünde bulundurularak plan alanı içindeki tüm yapılara uygun müdahale biçimlerini belirlemek,
- Plan alanı içindeki araç trafiği, otopark ve yaya dolaşımını tanımlamak,
- Detaylı planlama için öncelikli yapı ve kentsel bölgeleri belirlemek ve bu alanlardaki rehabilitasyon ve yeniden organizasyon normlarını tanımlamak olarak belirlenmiştir.

<u>Mostar DMA içinde -aşağıda açıklanan- koruma-yenileme çalışmaları incelenmiştir</u>

Mostar Köprüsü ve çevresinde yenileme çalışmalar: Kentin sembolü eski köprü olarak adlandırılan Mostar Köprüsü, 1990'daki çatışmalardan önce de zarar görmüştür. 1993 Savaşı öncesinde, 1978'de SGA'nın başlattığı Tarihi Mostar Kenti'nin restorasyonu, 1986'da Ağa Han Ödülü (*The Aga Khan Award*) almıştır. Köprü ve tarihi kentin sonraki restorasyonu, 1995'de kültürel miras projeleri içerisinde pilot bölge seçilerek, Dünya Bankası, UNESCO, Ağa Han Kültür Vakfı (T*he Aga Khan Trust for Culture*- AKTC) ve Dünya Miras Fonu (*World Heritage Fund-WHF*) desteğiyle başlatılmış ve 1998 tarihli Mostar Koruma ve Gelişme Planları (*Mostar Project Survey And Development Plans*) 15 Mayıs 2001 tarihinde onaylanmıştır. Bu plan tarihi kent merkezinin korunması için rehber niteliğindedir. Konut alanlarının yenilenmesi, öncelikli yapıların yeniden kullanılması,

tarihi kentin geleceğinin aktif yönetilmesi ve kurumsal güçlendirilmesine yönelik öngörülerle detaylandırılmıştır (Mostar Project Survey and Development Plans, 2000). Bu süreçte, 1997 yılı Eylül ayında UNESCO'nun (NATO İstikrar Gücüne-Stabilization Force-(S-FOR) bağlı Macar Birliği tarafından, Neretva Nehri'nden köprünün orijinal taşlarının çıkartılmasıyla başlatılan çalışmalarla (S-for Informer, Eylül 1997: 23) ve Türkiye'nin etüt, proje ve restorasyon hizmeti ve maddi (bir milyon dolar) desteğiyle, 2004'de Mostar Köprüsü yeniden yapılmıştır (Turgut, 2002: 361).

Eski Şehrin yeniden entegre edilmesi: Mostar Kenti, 1992-1995 savaşı sırasında uğradığı çok önemli hasarlara rağmen, Avrupa'nın olağanüstü önemli kültür miras alanı olarak çok kültürlü geçmişinin, hoşgörü ve barış ile geleceğe taşınmasının önemi nedeniyle uluslararası destek görmektedir. 2000 yılından bu yana, ortak AKTC ve Dünya Anıtlar Fonu (*World Monuments Fund -WMF*) teknik ekibi, anıtların ve tarihi dokunun iyileştirmeye odaklanmış ve bir dizi rehabilitasyon çalışmasını gerçekleştirmiştir. Bu planlama çalışması, eski kentin ve çevresindeki 19. yy. tarihli mahallelerde de devam etmiştir. Bu değişim, tarihi kent merkezi ve Mostar'ın diğer geri kalan bölgeleri arasında entegrasyonu sağlamak ve tüm kent için tutarlı bir plan oluşturmak için önemlidir (Siravo, 2004: 13-19).

Harita 3.5. Mostar Eski Kenti'nin Geliştirilmesi ve Korunması Master Planı ve eski kente bakış (Mostar Management Plan, 2005)

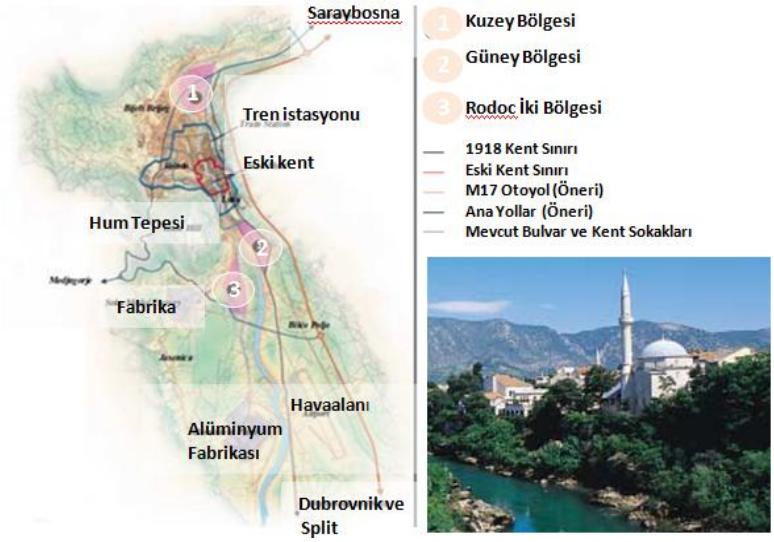
Kapsamlı ve uzun erimli koruma planlamasında, 2004'den itibaren tarihi kent sınırları içerisinde altı alt belediye birlikte çalışmaktadırlar. Bu çalışmalarda savaş sonrasında acil ihtiyaçları karşılamak için aceleci ve düzensiz gelişmelere engel olmak, kentin 1918 sınırı olarak tanımlanan, Osmanlı ve Avusturya-Macaristan dokusunu içeren tarihi kent

merkezini uzun vadeli planlama araçlarıyla yönetmek en önemli strateji olarak kabul edilmiştir. Temel ilke; kentsel yenilemenin, planlama ve mimarlık eylemlerinin ayrılmaz parçası olduğu ve tarihi dokuda ekonomik büyüme ve gelişimle uyumlu olmasıdır. Böylece, Mostar'ın Tarihi Kent Merkezi, özgün nitelikleri özenle korunarak, akılcı biçimde yönetilebilir ve geleceğe taşınabilir (Harita 3.6).

AKTC ve diğer ortaklar tarafından gerçekleştirilen ilk müdahaleler ve tarihi kent merkezine yönelik öneriler, farklı bileşenlerle şekillenen fikirlerle oluşturulmuştur.

Bunlar;

1. Eski Köprü ve komşu çarşı ile tarihi mahalleler arasındaki bütünlüğün güçlendirilmelidir. Köprü ve çevresindeki kentsel doku, kendi bütünlüğü içerisinde iyi koordine edilmiş planlama ve inşai önlemlerle korunmalı ve iyileştirilmelidir.
2. Kentin imajını ve kimliğini şekillendirmede, Neretva Nehri'nin doğal peyzaj özellikleri korunmalı ve koruma planlamasının merkezi olmalıdır.
3. Tarihi kent merkezinde, yaya ve taşıt trafiği ayrımı ve hiyerarşi yapılmalı, yaya ulaşımı sağlanmalı ve otopark kapasitesi arttırılmalıdır.
4. Öncelikli alanlar, özel proje alanları ve sokak dokusunun korunacağı alanlar gibi bölgeler, özel ve kamu yatırımlarının hedefi haline getirilmelidir. Bu tür tarihi dokular kentin Osmanlı ve Avusturya-Macaristan dönemlerine ait parçalarının birleştirilmesine de yardımcı olmalıdır. 70'li ve 80'li yılların modernist gelişim izleri, savaş sonrası ortaya çıkan yıkım alanları düzensiz gelişmeler de düzeltilmelidir.
5. Tarihi kent merkezinde harap ve kullanılmayan tarihi binalar yeniden onarılmalı, çok kültürlü geçmişi yansıtan bu yapıların yeniden kullanımı sağlanmalı ve toplumsal kimliği güçlendirmek için mahalleler yeniden canlandırılmalıdır (Siravo, 2004: 19-22).

Harita 3.6. Mostar, sınırlar, yol ağı ve ana bölgeler (Siravo, 2004: 16)

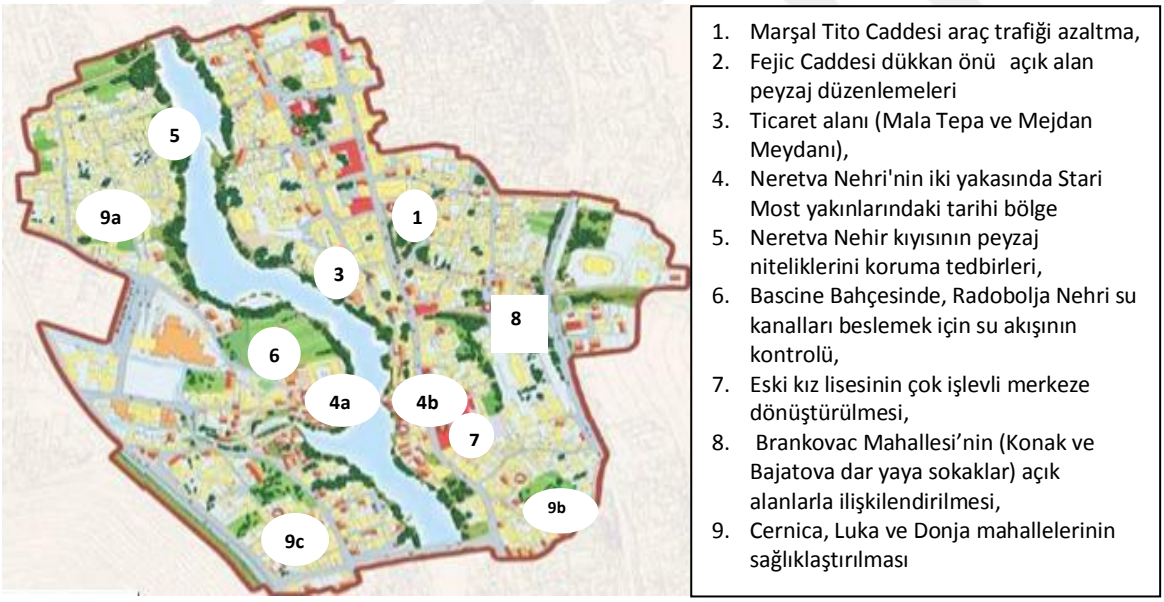
Planlamanın ikinci kısmında, kentsel alanda korunacak ve geliştirilecek bölgeler ile bu bölgelerin içerisinde ya da dışında belli kriterlere göre korunması gerekli yapılar tanımlanmaktadır. Plana göre, bu özel alanlar yeniden düzenlenmeli ve yapıların tek tek iyileştirme müdahaleleri izlenmelidir. Bu alanlarda tutarlı tasarım dilinin kullanılması, uygun malzeme kullanımı, yöreye özgü problemlerin çözümlenmesi (dokudaki boşlukların doldurulması, kamusal mekânın yeniden düzenlemesi gibi) ve kent merkezinin kalitesinin yeni faaliyetlerle ve yeni donatılarla arttırılması için fırsattır. AKTC-WHF ekibi plan tekliflerini hazırlarken, uzun vadede planın uygulanmasını sürdürebilmek için etkili bir kurumsal yapı ve sağlam yönetim yapısı sağlamak amacıyla belediye yetkilileri ile işbirliği yapmış ve planlama ve koruma çabalarını teşvik ve yönlendirme için, 2004'de SGA kurulmuştur. Böylece, tarihi kent dokusu bütün olarak korunabilecektir (Siravo, 2004: 13).

Hazırlanan koruma ve gelişme planında taşınmaz kültür mirası; sağlıklaştırma ve rekonstrüksiyonu tamamlanmış yapılar ile onarımı gerekli, restorasyon ve yeniden kullanım projeleri hazır olan yapılar olmak üzere iki biçimde tanımlanmıştır. Aynı planla 9 bölge koruma alanı ve bu bölgelerde yapılacak müdahaleler açıklanmıştır (Harita 3.7);

1. Marşal Tito Caddesi'nin yaya kullanımı genişletilerek araç trafiğini azaltma çalışmaları,
2. Dükkân önü iyileştirmeler, boşluk doldurma (*infill*) önerileri ve Fejic Caddesinin yaya karakterinin ve kalitesinin arttırılması açık alan peyzaj düzenlemeleri,
3. Ticaret alanı için detaylı planlar (Mala Tepa ve Mejdan Meydanı),

4. Neretva Nehri'nin iki yakasında Stari Most yakınlarındaki tarihi bölgenin planları,
5. Neretva Nehir kıyısının peyzaj niteliklerini koruma tedbirleri,
6. Bascine Bahçesi'nde, Radobolja Nehri su kanalları beslemek için su akışının kontrolü,
7. Eskiden kız lisesi olarak kullanılan binanın çok işlevli merkeze dönüştürülmesi,
8. Brankovac Mahallesi'nin (Konak ve Bajatova dar yaya sokaklarını içeren) açık alanlarla ilişkilendirilmesine ilişkin detaylı planlar,
9. Cernica, Luka ve Donja mahallelerinin sağlıklaştırılması ve kuralları.

Kentsel boşluk doldurma çalışmaları, yeni gelişmenin daha maliyetli olması nedeniyle, var olan altyapı sistemlerinden ve diğer bazı eski yatırımlardan faydalanmayı sağlar. Meskun alanda bu yöntemin diğer avantajı da, geriye dönenler ya da yeni aileler, bekârlar ve yaşlılar için konut gereksiniminin karşılamasına yardımcı olmasıdır. Kadastro planları ve fotoğraf kayıtlarından da anlaşılabileceği gibi önemli ölçüde değişikliğe uğramış dokuda, "*tipolojik rekonstrüksiyon*" projeleri ve çeşitli infill modelleri, konut yapıları için *Eylem Alanı* önerilerinin bir parçası olarak geliştirilmiştir (Siravo, 2004: 13-19).

Harita 3.7. Mostar tarihi kent merkezinde iyileştirme çalışmaları yapılacak bölgeler (Siravo, 2004: 22-23)

Yönetim planı

Yönetim planında ilk olarak yönetim alanının sınırı alanın konumu ve idari sınırları tanımlanması beklenmektedir. Bu yönlenmeyle yönetim alanının sınırı Neretva Nehri'nin

sol yakasında; Kresina ve Huse Maslica sokakları, Lucki Most (Luka Köprüsü) ve Gase Ilıca Caddesi, H. Maslica Caddesi'nden başlayarak Ortodoks Kilisesi kompleksini kapsayan Marsala Tita Caddesi boyunca ilk sıra binalarından ve G. Ilıca Caddesi M-17 karayolundan geçmektedir. Neretva Nehri'nin sağ kıyısında; ana karayolunun güneyiyle birleşim yeri Lucki Most'un uzantısı, Radobolja River North Kanal Bulvarı'nın karayoluna uzantısı, Adema Buca Caddesi'nde binaların batı sırası ve Kuzey Neretva Nehri üzerinde yeni yaya köprüsünü izlenmektedir.

Yönetim planı dört ana bölümden oluşmaktadır. Bunlar; Yönetim, Finans, Planlama ve Uygulama'dır (Mostar Management Plan, 2005). Yönetim bölümünde; SGA'nın Tarihi Mostar Kenti'nin günlük ve uzun dönem yönetiminden sorumlu olduğu belirtilerek, SGA'nın amacı, görevleri ve yetkileri ile organizasyon biçimi belirtilmiştir. SGA'yı kurucunun atadığı beş üyeden oluşan yönetim kurulu yönetir, yönetim kurulunun başında direktör vardır. Bu kurul oy çokluğu ile yıllık hedefleri ve iş politikasını belirler ve bunların gerçekleşmesini denetler. SGA, yönetim ve koruma ile ilgili iki birimden oluşmaktadır. Ajans personeli; Direktör, İdari direktör, Finans-Pazarlamacı, Finans-Muhasebeci, Avukat-Yönetici, Mimar-Restoratör, Enformasyon Teknolojistten, Danışma kurulu ise halk temsilcileri, mülk sahipleri (Mostar Kenti, İslam cemaati), kiracılar, turist organizasyonları, korumacılar ve yatırımcılardan oluşmaktadır (Mostar Management Plan, 2005).

SGA kar amacı gütmeyen yasal bir kurumdur. Finansmanı, Mostar Kent bütçesinden, bağışlardan ve yaptığı işlerden elde ettiği gelirlerden sağlamaktadır. Ajansın görevleri şunlardır (Mostar Management Plan, 2005);

- Eski Kent'in bütünleşik koruma ve geliştirme planının, kent alanı içinde kalan diğer kültürel-tarihi miras alanları ve değerli yapılarla ilgili planları uygulamak,
- Master Planda belirtilen detaylı planlama bölgelerinin programları ile ilgili çalışmak,
- Finanse edilen projelerin uygulanmasını yürütmek,
- Kent mülkiyetinde ve Ajans'a bağış edilen yapı ve parsellerin bakımı ve yönetilmesini sağlamak,
- Kullanılmayan yapıların alım-satımı, kamu ve bağış edilen mülklerin yönetimi ile Eski Kent rehabilitasyon projeleri için gelir yaratmak,

- Tarihi yapıların kullanımı, açık kamusal alanların ticari kullanımı ve kültürel turizmden vb. kaynaklardan elde edilecek gelirin bu alanı geliştirme yatırımlarına aktarılmasını sağlamak,
- Eski Kenti turizmden gelen vergiler, ajansın açık alanlar ve tarihi yapılardan elde ettiği gelirler ve bağışlarla, koruma, rehabilitasyon ve ajans faaliyetlerini işletmek,
- Teknik danışmanlık sağlama ve alan kullanımı ile turizm faaliyetlerini izlemek,
- Mostar'ın tarihi değer bilincini arttırma ve uluslararası kültürel miras koruma standartlarını yakalamak için eğitim ve öğretim olanaklarını geliştirmek.

Finans bölümünde (Mostar Management Plan, 2005)*;* planın ekonomik hedefleri arasında tanıtımın geliştirilmesi ve kültürel öğelere yönelerek, bölgeye gelen turist sayısını turizm kurumları ve tur operatörleri ile işbirliği içinde arttırmak bulunmaktadır. Finans başlığı altında; eğitim, standartizasyon, tanıtım, altyapı, güvenlik ve kontrol başlıkları altında ekonomik hedefe yönelik neler yapılabileceğine değinilmiştir. Finansal gereksinimler;

- Ajans'ın kendi işletim giderleri,
- Planda öngörülen proje ve faaliyetlerin uygulanması için gerekli kaynaklar,
- Dünya Bankası'ndan alınan kredinin geri ödenmesi için gerekli fonlar ve planlar.

Bu giderlerin finanse edilmesi için öngörülen gelir kaynakları;

- Eski Kent alanı içindeki yapılardan belediyelerce elde edilen kira, bağışlar ve vergiler,
- Restore edilen binalardan ve tarihi merkezdeki kamusal açık alanlardan gelen gelirler,
- Tur operatörleri, otel, restoranlardan alınan vergilerden gelen gelirler,
- Önemli anıt eserler, müzeler, galeriler vb. yapıların ziyaretçilerinden gelen gelirler.

Mostar eski kent geliştirme faaliyetleri ve projelerinin finansmanı ise altyapı, kamu tesisleri ve büyük restorasyonlar için ayrılan belediye fonları, bağışlar (özel proje ve girişimler), eski köprü ve Kuleler Müzesi'nden gelen gelirler, yerel bankalardan alınan düşük faizli krediler, konut ve ticari rehabilitasyon fonları, ekonomik ve turizmin geliştirilmesi için devlet birimleri veya özel yatırımcılardan gelen direkt yatırımlar veya ortaklıklardan sağlanmaktadır. Mostar Eski Kenti için ayrılacak fon harcamaları farklı oranlarla (% 40-51 yatırımlar-yeni rehabilitasyon projeleri, % 15-21 güncel bakım ve öncelikli bakım gerektiren alanlar, % 15-25 işletme giderleri, % 5-12 tanıtım ve kültürel aktiviteler) belirlenmiştir. Mostar için toplanan kiralar, gelişim ve koruma için ana gelir

kaynağıdır. Bu nedenle, yönetim planında kira değerlerinin sınıflandırılması için katsayılar tanımlanmıştır. Bir tablo ile kafe /restoran, el sanatları satışı yeri, ticari-turizm acentesi, otantik restoran, pastaneler, kitapçılar, ulusal ve el sanatları gibi yaratıcı işlerde kullanılmak üzere kiralanacak mekânlar için altı grup katsayı belirlenmiştir. Diğer bir tabloda, önemli sokaklar üzerinde olan ve olmayanlar olarak iki gruba ayırıp iki farklı katsayı verilmiştir. Yine farklı bir tablo da, kiralanacak mekanın bodrum kat, katta, zemin katta vb. olması durumuna göre, dört farklı katsayı belirtilmiştir. Bu katsayılarla dükkanların özelliklerine göre kira hesaplaması yapılması öngörülerek hesaplama yöntemi örneklerle açıklanmıştır (Mostar Management Plan, 2005).

Planlama bölümünde (Mostar Management Plan, 2005)*;* yönetim planı öncesindeki alana ilişkin hazırlanan/uygulanan planlama süreci özetlenmiştir. Mostar Eski Kenti'nin 2001'de hazırlanan ve 2005'de DMA Listesi başvurusunda revize edilip sunulan ve yönetim planının çekirdeği olan Mostar Master Planı kapsamında Mostar Eski Kenti'nin Geliştirilmesi ve Korunması Master Planı üç ana bölümden oluşmaktadır;

1. Mevcut durum analizleri (yapı cinsi, fonksiyon vb.),
2. Yapıların fotografik ve fotogametrik analizleri,
3. Plan kararları.

Planın ve beraberindeki düzenlemeler (Mostar Management Plan, 2005);

- Plan bölümleri müdaheleleri, yapı ve alanları içeren planlama, inşaat izinlerinin verilmesinde izlenecek prosedürleri tanımlamayı,
- Planlama alanı içinde her bir yapının mimarisine, tipolojisine, koruma düzeyine göre tüm yapılar için uygulanabilir müdahale biçimlerini belirtmeyi,
- Planlama alanında yapı ve alanlar için kullanımları belirlemeyi,
- Planlama alanı içinde yaya dolaşımı, taşıt trafiği, otopark düzenlemeleri tanımlamayı,
- Öncelikli yapılar ve kentsel bölgeler olarak ayrılan alanlarda planlamayı tanımlamayı,
- Rehabilitasyonun uygulanması için göstergeler belirlemeyi, tek yapı ve alanların yeniden yapılanmasını tanımlamayı amaçlamaktadır.

Tüm alan ve yapılara yapıların katlarına yönelik kullanım fonksiyonları belirtilmiştir. Konut amaçlı kullanım için izin alınmaya gerek bulunmamaktadır. Ancak haritada gösterilen kullanım fonksiyonu dışında herhangi bir kullanım yapılamaz, yapılmak

istenirse izin/onay alınması gerekmektedir. Ağırlıklı konut, konut ticaret karma, ağırlıklı ticaret, ticaret gelişim alanı, konut gelişim alanı, terminal alanı ve yurtlar, spor ve rekreasyon alanları, nehir koruma alanı, dış pazar alanı, askeri alan, kültürel alan, açık alan ve tekil yapılar için belirlenen kullanımlar olmak üzere alan 12 fonksiyon bölgesine ayrılmıştır. Ayrıca, tüm yapılar için geçerli olan genel müdahaleler belirtilerek, koruma, restorasyon, rehabilitasyon müdahaleleri (rehabilitasyon müdahaleleri A-B-C olmak üzere 3 tip olarak) tam ya da kısmi yıkım, rekonstrüksiyon ve yeni yapı ölçütleri tanımlanmıştır (Mostar Management Plan, 2005).

Planlamaya ilişkin "*detaylı planlama alanları*" ve "*öncelikli yapılar*" ayrımı yapılmış ve planlara işlenmiştir. 13 tane hamam, saray, kilise, cami, banka binası gibi özgün yapılara ilişkin tarihsel önemi, geçmişte nasıl bir fonksiyona sahip olduklarına dair bilgiler verilmekte; yeniden kullanım için kabuller, savaş sırasında ne tip hasarlar gördüğü belirtilmekte ve gelecekte hangi müdahaleler yapılarak, ne fonksiyon kazanacağına dair tanımlamalar belirtilmektedir. Detaylı planlama alanları; 1. Eski Köprü Bölgesi, 2. Tarihi Konut Bölgesi (Doğu), 3. Tarihi Konut Bölgesi (Batı), 4. Çarşı Bölgesi, 5. Güney Bulvarı, 6. Ruza Otel Bölgesi, 7. Bascine Caddesi, 8. Nehrin Cernica Yakası, 9. Bunur Bölgesi, 10. Meydan, 11. Biscevica Mahallesi, 12. Labirint Terası, 13. Mala Tepa Han, 14. Yukarı Bronkovac Bölgesi olmak üzere 14 bölgeye ayrılmıştır. Her alanın özelliğine göre belli yapılaşma koşulları ve dükkânların kullanacağı tabela tiplerinden, yerleştirilecek dış tesisatı gizleme yöntemlerine kadar seçenekler sunup, mimari rehber tanımlanarak teknik gereksinimler ve uygulama yöntemleri belirtilmiştir. Planın son iki kısmı ulaşım ve altyapı kararlarını içermektedir. Ulaşım kararları, güvenli, sessiz ve etkin bir ulaşım sistemi yaratmayı hedeflemektedir. Tarihi sokak dokusu öğelerinin (buluntu, arkeolojik kalıntı vb.) ve kent mobilyalarının korunması önerilmiştir. Kent merkezinde yayalaştırma çalışmaları ve yaya dolaşımına altyapı konusunda, kanalizasyon ve arıtma tesislerine önem verilmiştir (Mostar Management Plan, 2005).

Uygulama bölümünde; 2005 yılı için hedeflerinde rekonstrüksiyonu, yeniden yapılanması veya restorasyonu yapılacak belli alanlar ve yapılar listelenmiştir. Bu hedefler kapsamında belirtilen her parselin mevcut durumu, gereken müdahale şekli ve bu müdahalenin gerçekleştirilebilmesi için gerekli maliyet belirlenmiştir (Mostar Management Plan, 2005).

Plandaki eksiklikler: Mostar Eski Kenti için hazırlanan yönetim planı, DMA için yeterli görülse de -aşağıdaki- eksiklikleri bulunmaktadır;

- UNESCO tarafından önerilen alan yönetimi hazırlama sistemi takip edilmemiştir.
- Finans bölümünde, kenti geliştirmek ve kentin turistik çekimini arttırmak için bazı politikalar yer almışsa da, hedefler için ayrı ve sistematik bir bölüm hazırlanmamıştır.
- Uygulama bölümünde, kısa vadeli projeler belirtilmekte, orta ve uzun vadeli hedeflere yer verilmemektedir. Planın işlevselliğinin izlenmesi ve değerlendirilmesi için somut sistemler üretilmemiştir. UNESCO rehberleri açısından bakıldığında Mostar Yönetim Planı, kent yönetimi ve proje finansmanı için önemli sistemler kurmasına rağmen hedef ve politikalarını sistematik aktaramamakta, plan revizyonu ve değerlendirmesi için net bir yöntem belirlenmemektedir. İzleme sadece SGA'ya bırakılmıştır.
- UNESCO Heyet Raporu'nda (2008b), 2005'te hazırlanan yönetim planının koruma alanı için iyi bir temel oluşturmasına karşın uygulamalarla koruma alanının tehlikede olduğu belirtilmektedir. Koruma Master Planı'nın da uygulanmadığı, tampon bölgede Hotel Ruza (Rosa-Rose) binasının plana aykırı olduğu tespit edilmiştir[1] (Resim 3.3)

Resim 3.3. Mostar Tarihi Kent merkezi tampon bölgede dokuya aykırı rekonstrüksiyon örneği; Otel Ruza'nın özgün mimarisi ve yeniden inşaa edilmiş durumu (ICOMOS National Committee raporu, 2013: 49-50)

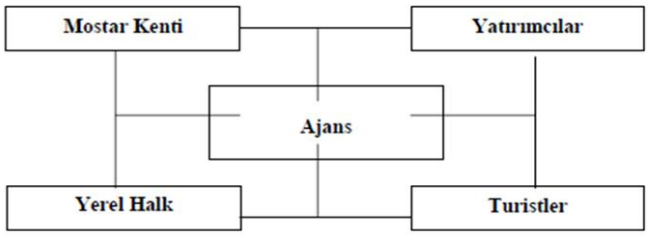
- DMA için uzun dönem koruma politikaları belirlenmemiş, günlük ve kısa dönem sorunlara çözüm aranmıştır. Böylece, gelecek için endişeler ortaya çıkmaktadır.
- Birçok yapının restorasyonunun yapılamaması, uluslararası destekli rehabilitasyon sürecindeki aktörler çekildikten sonra ekonomik kaynak yaratılamayacağını göstermektedir. Bu nedenle kaynak yaratımı için bir birim oluşturulması gerekmektedir.

[1] Bölgenin estetik ve mimari değerlerine aykırı bu binanın inşaatı 2006 tarihli UNESCO raporunun uyarısıyla durdurulmuştur. Aynı rapor korumada uygulamaları için SGA'ya bağlı olarak uzmanlar ve uluslararası bir danışmanla denetleme komitesi oluşturulmasını öngörmüştür. 2010 tarihli UNESCO raporuna göre; 2008 yılı uzman heyetinin öneriyle yeniden hazırlanan Hotel Ruza rekonstrüksiyon projelerinin izlenmesi gerekmektedir. 2011'de Dünya Miras Komitesi inşaatın bitmiş haline ilişkin belgeleri istemiştir.

- Yönetim planının revizyonunun yapılmaması ve uygulama konusunda eksikleri nedeniyle, ilk yıllardaki başarı performansın azaldığı görülmektedir.

Katılım

Sürece katılım Eski Kent Ajansı aracılığıyla tüm kurumlarla, eski kent ile doğrudan ya da dolaylı olarak ilgili mülk sahiplerini ve kiracılarını koordine edecektir (Şekil 3.4)

Şekil 3.4. Mostar Eski Kent Ajansının paydaşlarla ilişkisi (Mostar Management Plan, 2005)

Finansman

Savaşın ardından, tarihi ve kültürel değerleriyle ünlenen Mostar Kenti'nin taşınmaz kültür mirasına tekrar kavuşturulması için uluslararası organizasyonlar kenti koruma projelerinin uygulanabileceği pilot alan olarak görmüştür. AKTC ve WHF işbirliği ile hazırlanan *Mostar 2004 Projesi* ile restorasyon çalışmaları sürdürülmektedir.

3.4.2. Yenilemenin öncelikli olduğu tarihi kent merkezleri örnekleri (Şam, Halep, Saraybosna)

Şam, Halep, Saraybosna tarihi kent merkezlerine ait yönetim süreci, coğrafi konum ve topografya, kültürel/tarihi değer, çok katmanlılık, yasal yönetsel çerçeve, uygulama araç ve stratejileri, finansman, katılım ve yönetim planı boyutlarıyla açıklanarak tarihi kent merkezinde uygulanmış yenileme müdahaleleri incelenecektir.

Şam ve Halep kentleri, Suriye, Lübnan, Ürdün, Irak, Filistin ve İsrail topraklarını kapsayan kutsal topraklarda (*Bilad al Şam)* ve Müslümanlara göre peygamberler diyarı olan *Hac Yolu* üzerinde yer almaktadır. Bu konumuyla birlikte Halep'in uluslararası ticaret ağı içerisindeki yeri, Şam'ın Ortadoğu ve uzak doğu ticaret yollarının geçiş noktası olması gibi

ekonomik faktörler, bu kentleri ve bağlı oldukları ülkeyi önemli kılmaktadır (Arslan, 2008: 30). Suriye, 1. Dünya Savaşı'nda Osmanlı yönetiminden[1] ayrılarak, 1920-1946 yılları arasında Fransız Mandası'na girmiş, 1946'da bağımsızlık ilânından sonra 1958'de Mısır ile birlikte Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni kurmuş, 1961'de bu ikiliden ayrılmıştır. 1963 Mart ayından itibaren askeri rejim altında cumhuriyetle yönetilmektedir. Suriye'nin yönetim biçimi 1973 tarihli Anayasaya göre Çok Partili Başkanlık Tipi Cumhuriyettir. Yürütme Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kurulu ve Yerel Yönetim Meclislerinden oluşmaktadır. Ancak, devam eden iç ve dış savaşlarla sürekli değişen egemenlik ortamında ülkenin yönetim biçim ve teşkilatının işleyişi net olarak bilinmemektedir. Bu süreç öncesinde, ülkenin idari olarak bölündüğü on dört ili, iç işleri bakanı ve bakanlar kurulunun onayı ile devlet başkanı tarafından atanan valilerin yönettiği bilinmektedir. Bu kentlerde miras yönetimi bu teşkilatlanmaya göre yürütülmüştür.

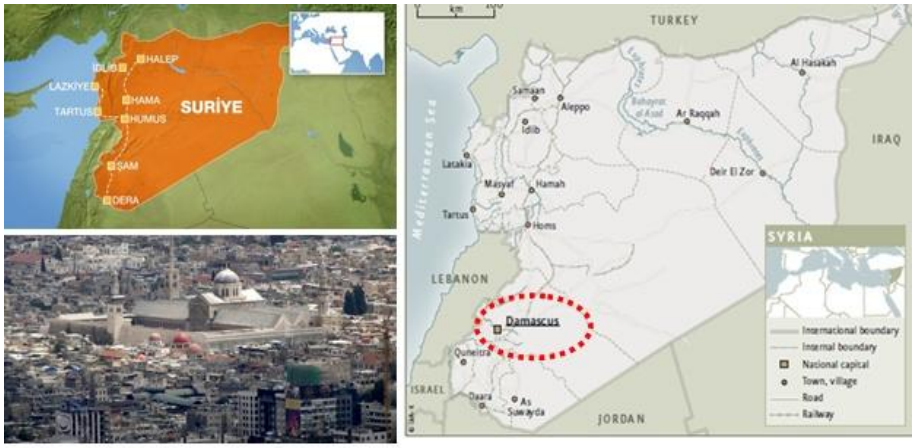
Eski Şam (Damascus) kenti ve tarihi kent merkezi

Şam Kenti DMA yenileme süreci, yönetim planı olmadan bu müdahale süreç ve sonuçlarını anlamak ve planlı müdahalelerle karşılaştırmalı değerlendirmek için incelenmektedir.

Coğrafi konum ve topografya

Şam Kenti, ülkenin başkentidir. Kent Havran Tepesi'nden kuzeye kadar olan batı ve kuzeyden Doğu Lübnan ve Kalemûn dağ silsilelerinin, doğu ve güneyde volkanik yükseltilerin çevirdiği Şam Havzası'nın batısında yer almaktadır (Samıkıran, 2013: 1). Şam kentsel alanı, Kasiyun Dağı; Barada Nehri ve El-Gûte Vahası (kenti çevreleyen tarım arazisi), kuzeyde Kasiyun Dağı, batıda Cebelü'ş-Şarki ve Lübnan Dağları ile çevrilidir. El-Gûte (al Ghouta) Vahası'nın ortasında yer alan kente, Barada Irmağı hayat vermektedir. (Resim 3.4).

[1] Akad, Mısır, Hitit, Asur, Kenan medeniyetlerinin ardından M.Ö. 4. yüzyılda Büyük İskender'in bölgeye gelmesiyle, Suriye toprakları Helen medeniyeti ve kültürünü benimsemiş, M.S. 2. yüzyılda Roma İmparatorluğu'nun hâkimiyetine girmiştir. Suriye, 634'de başlayan İslamiyet dönemi, yeni bir dini ve sosyal anlayış ile siyasal bir merkez olmuştur. 661'de Emevi Devleti'nin kurulmasıyla en güçlü siyasi ve kültürel merkezi olmuştur. Yavuz Sultan Selim'in 1516'daki Mısır Seferiyle başlayan Osmanlı Dönemi 1918'e kadar sürmüştür (Arslan, 2008: 30)

Resim 3.4. Şam Kenti'nin ve kentte Emevi Cami'nin konumu (Al Khatib ve Yazaji, 2010: 175)

Kültürel/tarihi değer

1979'da -farklı birçok kriterleri sağlayan- Şam Tarihi Kent Merkezi, DMA ilan edilmiştir.

Kriter (i): Kent ev sahipliği yaptığı tüm medeniyetlerin estetik başarısının kanıtıdır (Emevilere tarihlenen Büyük Cami, Kale, Azem Sarayı gibi farklı dönem yapıları gibi).

Kriter (ii): İlk İslami halifelik olan Emevi halifeliğinin başkentidir. Kent, Greko-Romen ızgara kent planının ortasında Ulu Cami ile Arap-Müslüman dünyası için örnek olmuştur.

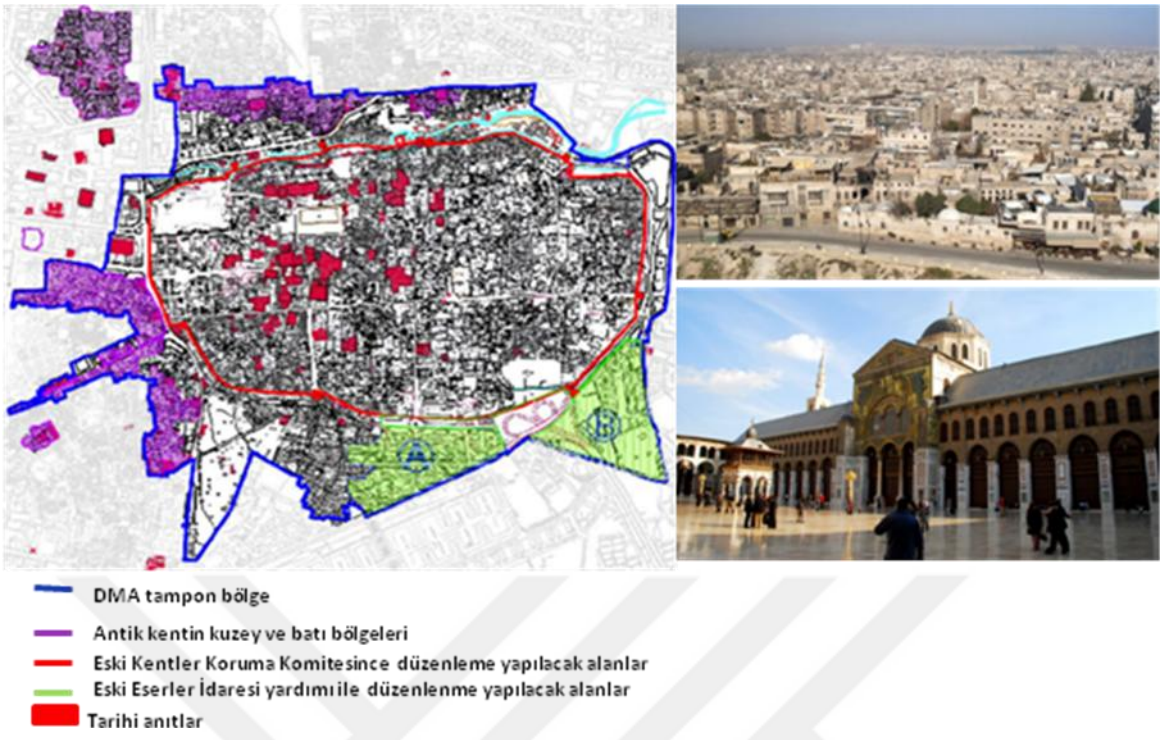
Kriter (iii): Tarihsel ve arkeolojik kaynaklar, kentin üç binyıl öncesinden dünyanın en eski ve sürekli iskân edilen yerleşim olduğunun kanıtıdır. Sur duvarları, kale, bazı camiler ve türbeler ortaçağ dönemine, mimari mirasın çoğunluğu Osmanlı fethi sonrası 16.yy.'a tarihlenmektedir.

Kriter (iv): Şam'ın Ulu Camisi (*Emevi, Umayyad*) İslamiyetin yükselişiyle büyük ve sürekli ibadete açık camilerindendir. Bu nedenle kültürel, sosyal ve sanatsal gelişimin göstergesidir.

Kriter (vi): Kent, özellikle İslam dönemine ait önemli tarihi olaylar, fikirler, gelenekleri ile bağlantılı olarak, İslam tarihi ve kültürü etkisinin imajını yaratmaktadır (WHC, 2014).

Kent MÖ. 3. yy. kurulmuş, Ortadoğu'nun en eski kentlerinden biridir. Orta çağda gelişen zanaat endüstrisi, özellikle kılıç ve ipek konusunda uzmanlaşmıştır. Arami Krallığı (11.yy.-7. yy.) ile başlayarak politik ve kentsel merkezdir. Antik kent, Helenistik, Roma, Doğu Roma, İslam ve Osmanlı dönemlerine ait arkeolojik ve mimari kalıntılar da dahil olmak üzere, Şam'ın uzun geçmişini temsil eden 125'in üzerinde eser bulunmaktadır. Antik kentte hala Helenistik dönem yönlenmesi, Roma kent sokak planı ve kent duvarları bugün de görebilmektedir. Şam'da en çok bilinen kültürel miras Emevi halifeliğinin 8. yy'a tarihlenen -Asur, Roma Tapınakları ve Hıristiyan bazilikasının üzerinde yer alan- Büyük Cami'dir. Eyyubi Kalesi ve avluları (11. yy.) diğer korunan alanlarıdır. Mimari mirasın çoğunluğunu kentin batısında surlarla çevrili alanda, 16. yy. sonrası Osmanlı Dönemi'ne tarihlenen ve iki yüzyıl boyunca korunan bölge oluşturmaktadır.

DMA 13. yy'dan beri kuzey, batı ve güneye doğru kent duvarlarının dışında kent kapılarına açılan ana yollar boyunca gelişen tarihi kentsel alanın büyük bir parçasıdır. Qanawat, Souk al Srija, Midan, Sarouja and al -Uqaiba Bölgeleri eski kentin önemli bileşenlerindedir ve son yıllarda kentsel yenilemelere rağmen doku ve mimari özgünlüğünü kaybetmemiştir. Yeni yol ve yenileme çabaları bazı yerlerde fiziki sürekliliği ve tarihi kentsel dokunun bütünlüğünde kopmalar yaratsa da, bu alanlar eski kente sıkı sıkıya bağlıdır (WHC, Mission Report, 2008). Bu değerleri ile Suriye Eski Kenti 1979'da DMA ilan edilmiştir. DMA, Roma sur duvarlarıyla çevrili kapalı 89 ha alanı, Tampon bölge 43 ha alanı kaplamaktadır. 2010 yılında tarihi kent merkezi ile ilgili olarak *Eski Kent Entegre Kentsel Planı Taslağı* ve Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün *(General Directorate for Antiquities and Museums-DGAM*) tanımladığı Tampon Bölge (*buffer zone*) Kültür Bakanlığı tarafından (resmi olmadan) onaylanmıştır (Harita 3.8).

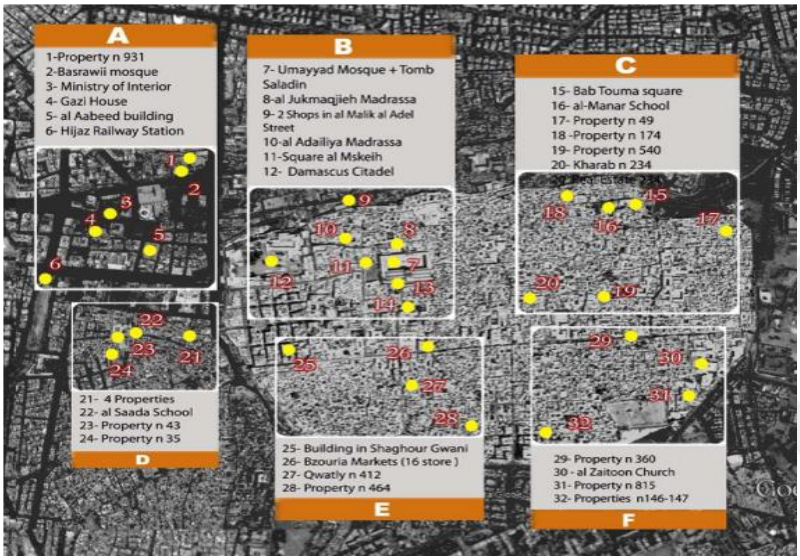

Harita 3.8. Şam DMA ve tampon bölgeleri sınırları, kente genel bakış ve Ulu Cami (WHC, 2014)

Bu onaylama işlemine esas olan çalışmada, farklı bölgeler farklı koruma statüleri ile -aşağıdaki gibi- tanımlanmıştır;

- Tampon Bölge sınırları -harita üzerinde mavi çizgiyle- ve antik kentin kuzey ve batı bölgeleri -harita üzerinde mor renkli alan- Eski Eserler Kanunu ile korunan ve restorasyon çalışmalarında kent surlarının içinde kalan bölgelerle aynı koruma seviyesindedir. Tampon bölgenin diğer kısımları -harita üzerinde beyaz renkli alanlar- antik kentin sur duvarları boyunca korumanın sürekli olmasını sağlayacak alanlardır.
- Tarihi anıtlar -harita üzerinde kırmızı renkli yapılar- Eski Kentler Koruma Komitesi tarafından ele alınacak ve her biri için kendine özgü düzenlemeler yapılacak yapılardır.
- Surların güney ve güney-doğusuna doğrudan bağlanan A ve B Bölgeleri -harita üzerinde yeşil renkli alanlar- Eski Eserler İdaresi yardımı ile ele alınacaktır.
- Bu koruma statüleri ve sınırlarının belirlenmesine kadar genel kentsel planlar geçerlidir. Eski Eserler İdaresi denetimiyle; bu alanlarda dokuya uyumlu yeni yapı yapılabilir, Barada Nehri ve çevresinde ise özel bir programla yapılabilir.

2010 öncesi raporlarda tanımlanan DMA'yı etkileyen faktörler; zayıf koruma durumu, yanlış restorasyon teknikleri, tampon bölge ve yönetim planı eksikliğidir. 2013 Mayıs ayında UNESCO, Suriye'de altı tarihi alanı daha (Salaadin Hisarı ve Haçlı Kalesi dahil) *Tehlike Altındaki Dünya Miras Listesi'ne* eklemiş ve devam eden savaşın zarar verdiği uyarısını yapmıştır (Harita 3.9). Böylece kent, 2013'de, Dünya Miras Varlığının Önemli Evrensel Değerini koruma koşullarını sağlanmadığı ve dokuyu tehdit eden kalkınma projeleri olduğu için *Tehlike Altındaki Dünya Miras Listesi'ne* alınmıştır (WHC, 2013).

Harita 3.9. Şam Kenti'nde 2012-2014 tarihlerinde zarar gören yapılar (DGAM, 2015: 9)

2014 Devlet Koruma Raporu'nda (*State of Conservation Report- SOC*) DMA'yı etkileyen faktörler; konut, yönetim faaliyetleri, yönetim sistemleri/yönetim planı ve savaş olarak belirtilmiş ve DMA'nın korunmasını amaçlayan bir özel fon oluşturulmuş ve -aşağıdaki- projeler hazırlanmıştır;

- Avrupa Birliği tarafından finanse edilen kısmı Suriye Kültürel Miras Acil Korunması için Mart 2014'de 3 yıllık süre için (2.46 milyon Euro) destek vermiştir. ICOMOS ve ICCROM ortaklığıyla yürütülen proje, izleme ve hasar tespiti, kapasite geliştirme, bilinçlendirme ile taşınır ve somut olmayan kültürel mirasın korunmasına yöneliktir.
- Suriye üzerinde Uluslararası Uzmanlar Toplantısı ve Acil Yardım Tedbirleri (170 000 ABD Doları) Flaman Hükümeti tarafından organize edilen projedir.
- Dünya Mirası Arap Bölgesel Merkezi, Suriye'de kültürel mirasının korunması için Dünya Mirası Merkezi'ne maddi destek sağlamıştır (200 000 ABD Doları) (WHC, 2014). Ancak kent 2016'da da *Tehlike Altındaki Dünya Miras Listesi*'ndedir.

Çok katmanlılık

Kent kuruluşundan itibaren birçok medeniyete ev sahipliği yaptığı için kent planında farklı medeniyetlerin izleri vurgulanmakta, çok katmanlı ve çok kültürlü yapı önemsenmektedir.

Şam, M.Ö. 980'de Arami Krallığı'nın başkentidir. Eski Şam yerleşmesine göre Arami Krallığı Sefel Altaleh Tepesi ve That al Kanater alanındaki düz caddenin kuzeyinde yer almıştır. Grek-Makedon yerleşmesi de Arami yerleşimin kuzeyinde kent duvarları olmadan agora merkezli kurulmuştur (Harita 3.10) (Haddad, 2009: 151).

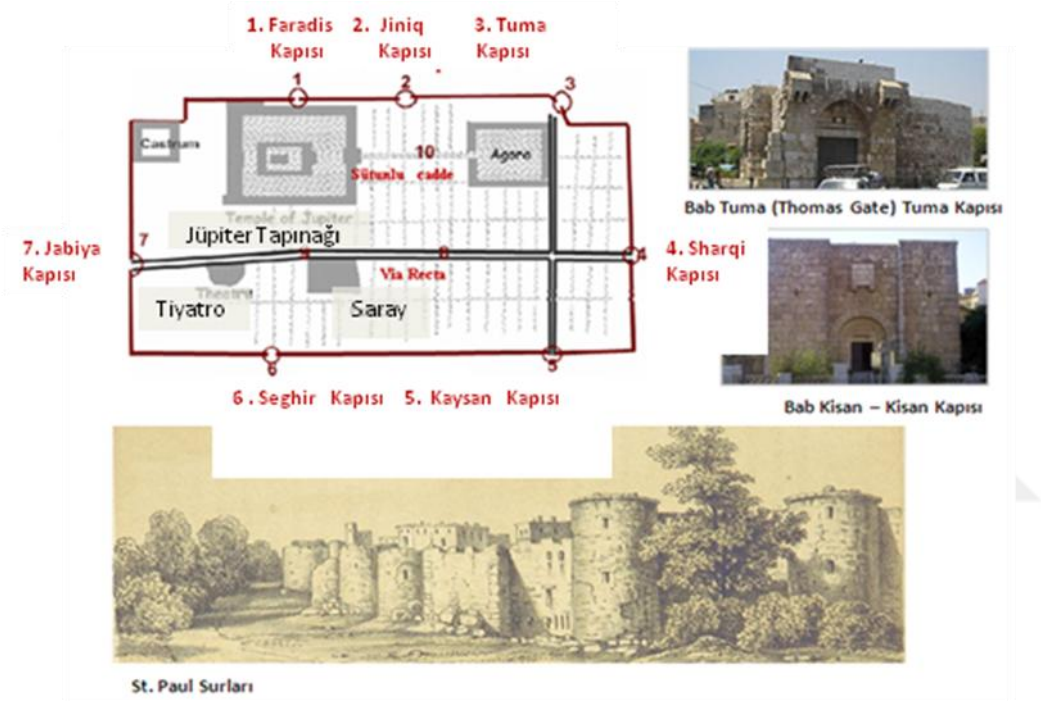
Harita 3.10. Arami Krallığı ve Grek-Makedon kolonisi döneminde Şam kenti (Haddad, 2009: 151).

M.Ö. 11. yy'da Şam, yatay ve dikey sokaklarını oluşturduğu ızgara biçiminde bir plana sahiptir. Ümeyye Camii'nin doğusundaki revaklı cadde, agora ve kuzey-güney istikametinde uzanan (100x45 m^2 lik) alan Helenistik döneme ait unsurlardır.

M.Ö. 64'de Şam, Roma hakimiyetine girmiştir. Roma dönemindeki Şam'ın in-situ (yerinde) durumundaki mimari elemanlara göre; bu dönemde kent (1500x900 m) dikdörtgen bir surla çevrilmiş ve kuzeyde Barada Nehri'nin ikinci koluyla sınır olmuştur. Yedi kapılı sur duvarlarının içinde düz cadde (*Via Recta*) 1500 m uzunluğunda ve revaklarla çevrili dükkânlar boyunca, doğu (*Bab al-Sharqi*) kapı ve batı (*Bab al-Jabiya*) kapılarına bağlanacak şekilde uzanmaktadır. İkinci arter Bab Tuma (*Thomas Gate*) ile Bab Kaysan (Kisan) kapılarını birbirine bağlamaktadır. Kuzeydoğu köşesinde Bab Tuma Kapısı'na yakın, etrafı revaklarla gölgelenen dikdörtgen agorası bulunmaktadır. Agora, Jüpiter tapınağına "*sütunlu cadde*" ile bağlanmaktadır. Kale (*Kastrum*) kentin kuzeybatı köşesinde yer almaktadır (Harita 3.11) Roma Dönemi kentlerinde güvenliği ve hareketi

sağlamak için, at arabalarının da kullandığı düz ve taş döşeli caddeler karakteristik özelliktedir (Can, 1995: 45; Haddad, 2009: 52-153).

Doğu Roma Döneminde kent planında Roma etkileri değişmemiştir ancak yerleşim şeması, organik forma dönüşmeye başlamıştır. Jüpiter Tapınağı'nın, St John Vaftiz Kilisesi'ne çevrilmesiyle Hıristiyan Kilisesi Şam'da tanıtılmıştır. Bu dönemde 14 kilise bulunduğu bilinmektedir.

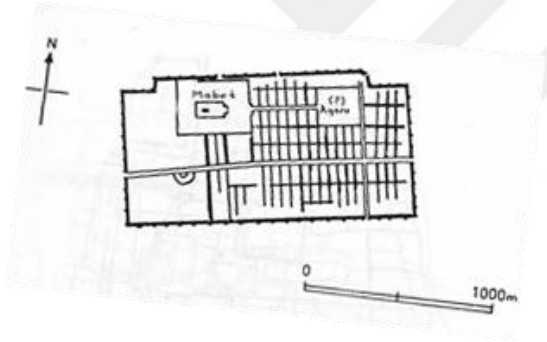

Harita 3.11. Roma döneminde Şam kenti (Haddad, 2009: 152)

M.S. 636'da Müslümanlar kenti fethetmiş ve Emevi Devleti'nin (635-750) başkenti olmuştur. Abbasiler (750-968) ve Fatimiler (968-1075) Döneminde savaşlar ve tahribatlar görmüştür. Eyyübiler (1174-1259) döneminde surlarının dışında, önce çeperde (Al Salihiyya gibi) ve kentin kuzeybatısındaki Kassion Dağı yamaçlarına doğru yerleşmeler başlamıştır. Kudüs'ten göçmenler, kentin kuzeyine Al Ugayba ve batısındaki Hekra al Semak'a sığınmışlardır. Memlüklülerin (1259-1516) başkentlerinin Mısır olmasına rağmen Şam büyütülerek en önemli kentlerinden olmuştur. Sanat, ticaret ve el sanatları endüstrisi kentin kalıcı önemine katkıda bulunmuştur. Nüfusun artması ve ekonomik refah sonucu çeperde mahalleler büyümeye devam etmiştir. Mekke'den Medine'ye yıllık hac ziyaretinden önce buluşma yeri olarak stratejik konumdadır. Böylece, el sanat ve zanaat

malının düzenli akışını sağlanmıştır. 1516'da Şam, Osmanlı İmparatorluğunun egemenliğine geçmesiyle Suriye'nin en büyük eyaleti haline gelmiştir. Osmanlı hâkimiyeti (1516-1920) 400 yıl sürmüştür (Haddad, 2009: 154-155).

İslamiyet'in etkisiyle kentte organik form, sur duvarlarının dışında çeperlerde de görülmektedir. Fetih sonrası, yerli halkın vergilerini ödemeleri kaydıyla kendi yerlerinde kalma güvencesiyle, yerli halk yerlerinden ayrılmamış ve böylece kentin kenarına yerleşen Müslümanlar güney sur duvarlarının doğusuna cami yapmışlardır. Önce kent merkezindeki Aziz Ioannes (St John Vaftiz) Kilisesi Hıristiyanlarla ortaklaşa kullanılmış sonra bu kilisenin yanına Ümeyye Cami inşa edilmiştir (Can, 1995: 46). Ticari faaliyetler kolonlu caddeler üzerinde kalmaya devam etmiştir. Büyük caminin etrafındaki kaysariye ve hanlar, ticari faaliyetlerin odak noktası haline gelmiştir. 7 yy'dan sonra Şam çarşıları, belli malların satıldığı şekilde ayrışmıştır. Organik kent ise etnik, mesleki, ailevi, dini faktörlere göre toplanan mahalle kümelerinden oluşmuştur.

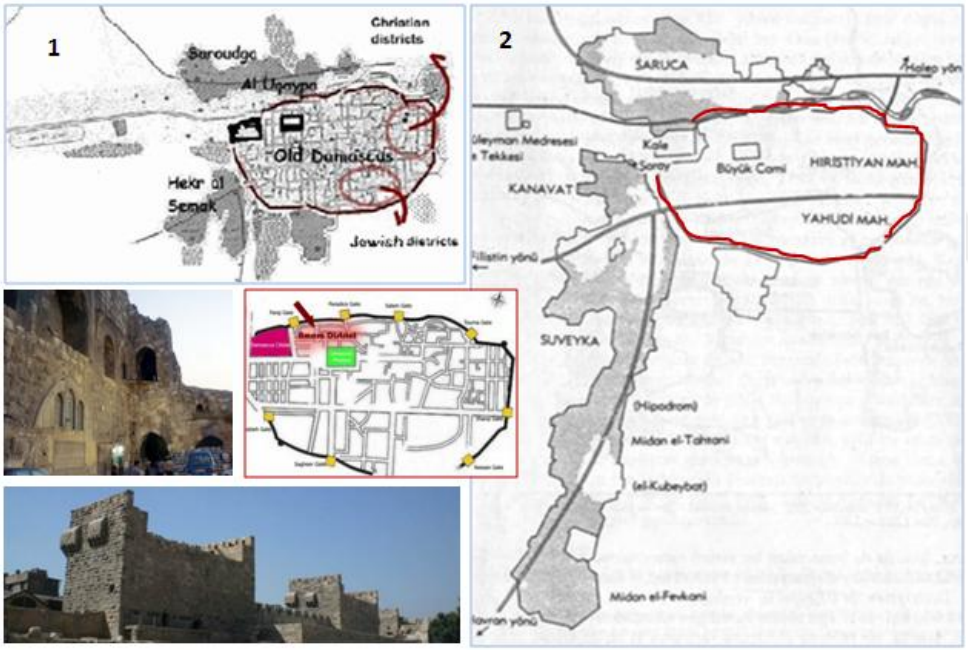

Harita 3.12. Şam Kenti'nde İslamiyet öncesi sur içi gridal yerleşme deseni (Can, 1995: 195)

Şam Kenti'ni anlama ve dönüştürme de mahallelerin sosyal ve mekânsal yapıları önemli rol oynamaktadır. Tarihi doku Müslüman, Yahudi ve Hıristiyan mahallelerinden oluşmaktadır (Harita 3.12). Mahalle düzeyinde, dar sokaklar etrafında kümeler oluşturan formun birincil unsuru iki katlı avlulu evleridir. Avlulu evler yerel yapı malzemeleriyle, iklim koşullarına uygun tekniklerle yaşam koşullarına uygun olarak yapılmıştır. 9-11. yy'lar arasında farklı din ve etnik gruplar, güvenlik nedeniyle mahallelerini kapılarla ve duvarlarla çevirmiştir. Mahalleler hamam, cami, çarşılarıyla kendine yeter küçük kent formundadır. Kentte, doğrudan sokağa değil, avlulara açılan avlulu ev tipi yaygınlaşmış, düzgün yol şeması bozulmuş ve sokaklar arası geçişi engelleyici kapılar yapılarak yoların

uçları kapatılarak çıkmaz sokaklar oluşturulmuştur. 11-12 yy'larda Şam giderek karakteristik İslam kenti kimliğine bürünmüştür (Can, 1995: 46; Haddad, 2009: 157).

1554-59 yıllarında kentin batısında Barada Nehri'nin kıyısında inşa edilen Süleymaniye (*Tikkiya*) cami, türbe, medrese, aşevi, han ticaret içeren külliye ile Osmanlı mimarisi tanıtılmıştır. Daha sonra Şam'ın güneyinde Salihiyya bölgesinde, batısında antik hipodromun bulunduğu Yeşil Meydan'da (*Mydan al Akhdar)* ikinci büyük cami yapılmıştır. Bu yeni yapılaşma sur dışındadır ve organik formun morfolojisini ağaç ve çeşmeler kullanarak aynı avlu düzeninde kullanmışlardır. Avluların, daha geniş ve ayrı birim olarak sokağa cepheli olması dikkat çekmiştir. Doğu Roma dönemiyle gelişen organik kentsel form 18. yy'a kadar baskın olmuştur (Harita 3.13) (Haddad, 2009: 167).

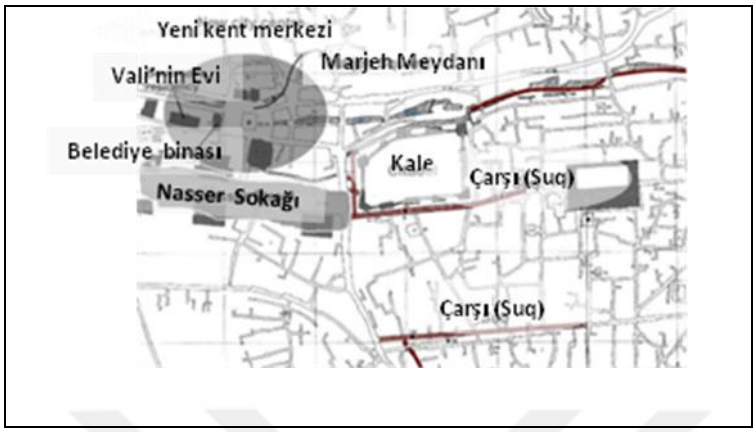

Harita 3.13. Şam Kenti tarihi tarihi kent dokusu- (1) 13. yüzyıla kadar, (Haddad, 2009: 154) (2) 16. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar (Raymond, 1995: 26)

1840 - 1. Dünya Savaşı'nda kent, sur duvarlarının dış çeperlerinde ve sur içinde kuzey-kuzeybatıya doğru yönelmiştir. Kent duvarlarının dışındaki çeper yerleşmelerdeki büyümenin en büyük faktörü topografya, cadde ve sokaklara da yansımaktadır. Midan bölgesi, kentin güneyiyle bağlantısını sağlayan kuzeyden güneye uzanan yol boyunca uzanmaktadır. Kent, üç ayrı bölüme ayrılmıştır;

- Batıda eski kent,
- Kuzeyde *Marjeh Meydanı* ve

- Kuzeybatıda yeni (Avrupalı; önce varsılların sonra konsoloslukların yaşadığı) yerleşme *Salihiyye* (Harita3.14).

Harita 3.14. 1910'da Şam eski (tarihi) kent dokusu (Haddad, 2009: 154)

Yeni meydan, yeni kent merkezini biçimlendirmiş ve sosyal, yasal, coğrafi alan geçişlerini sembolize etmektedir. Böylece, kentte yeni kamusal alan tanıtılarak, yasal anlamda İslam hukukundan laik devlet hukukuna geçişi sembolize etmektedir. Bu meydan, dikdörtgen blok şeklindeki kamusal bina komplekslerini çevreleyen açık alandır. Yapı cepheleri, Osmanlı ve Avrupa mimari tarzını karışık olarak yansıtmaktadır;

- Modernizm, yeni idari yapı ile birlikte altyapı, toplu taşıma (tramvay, demiryolu) ve iletişim (telgraf) sistemi ile kente yansımıştır. 1873-1884 arası *Hamidıyya* (Padişah Abdülhamid döneminde yapılan yapılara padişaha ithafen adlandırılan mimari stil), yeni çarşı (*suq*) ve kalenin güneybatısı ucunda Emevi Cami inşa edilmiştir. Geleneksellik ve modernizm arasındaki ikiliğin kentte yansıması izlenmektedir.

Yasal yönetsel çerçeve

Suriye'deki kentsel planlama, aşağıdaki kanun ve kararnamelere dayanmaktadır;

- Kent Planlama-Kanun Hükmünde Kararname (5/1982, 3/1983 ve 6/2002 değişikliği),
- Yerel Yönetim Kanunu (15/1971, 61/1974 değişikliği),
- Yasadışı Binalar Hakkında Kanun (1/2003),
- Kamulaştırma Kanunu (9/1974),
- Şam hariç Kentsel Yayılmada Kamulaştırma Kanunu (60/1979, 26/2000 değişikliği),
- Kentsel plan içinde kamusal ihtiyaçlar için Kamulaştırma Kanunu (20/1983),

- Arazi Kullanım Alt Bölgeleme Kanunu.

Kentsel planlama, Konut ve Yapı Bakanlığı ile Yerel Yönetim ve Çevre Bakanlığı (valilikler ve belediyeler) tarafından hazırlanmaktadır. Planlama sistemini oluşturan Master (genel planlar) ve Kentsel Planların (detaylı yerel planlar) tüm yerleşim için yapılması zorunludur. Yerel örgütsel planların dışında kalan alanda, Tarım ve Tarım Reformu Bakanlığı'nda Vali Başkanlığı'nda bir komite, merkezi düzeyde Yerel Yönetimler ve Çevre Bakanlığı ve Ulusal Kalkınma Planlaması'nda yetkili ve Bakanlar Kurulu'na bağlı olan Devlet Planlama Komisyonu (SPC) yetkilidir. SPC ve Kültür Bakanlığı dâhil olmak üzere farklı bakanlıklar tüm planların geliştirilmesinden ve uygulanmasından sorumludur. Yerel Yönetimler Bakanlığı, Valiliklerin ve Belediye Meclisleri'nin çalışmalarını denetler.

Devletin hazırladığı Beş Yıllık Planlardan yürürlükteki Onbirinci Beş Yıllık Plan (2011-2015) hedefleri arasında kültürel mirası koruma ve korumayı teşvik etme hedefleri, taşınmaz kültür mirasına verilen önemi göstermektedir. Kültürel mirasın korunması, Eski Eserler Kanunu (KHK 222/1963) ile Kültür Bakanlığı, Eski Eserler Konseyi (Yönetim Kurulu/Yüksek Kurul) ve Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü (DGAM) sorumluluğundadır. DGAM, DMA etrafında koruma alanı belirlemekte ve koruma projelerini onaylamaktadır.

DGAM, Kültür Bakanlığı'na (Şekil 3.5) bağlı Şam merkezli bilimsel kurum olarak, taşınmaz ve taşınır kültür mirası belirlemek, korumak, değerlendirilmesini ve tanıtılmasını sağlamakla yetkilidir.

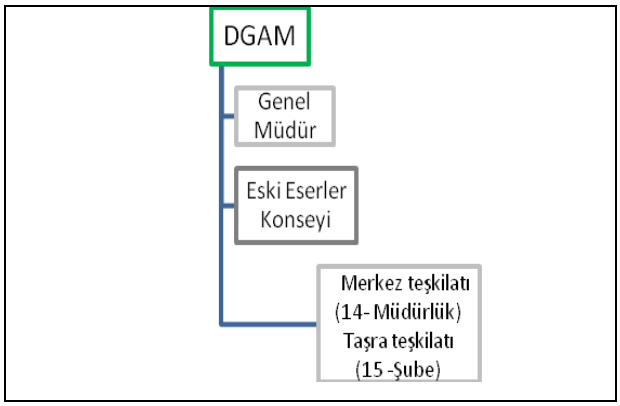
Kültür Bakanlığı	Genel Müdürlükler ve Bölümleri	Opera Evi
		Sinema Genel Müdürlüğü
		Müzik Tiyatrolar Genel Müdürlüğü
		Kültürel İlişkiler Genel Müdürlüğü
		Kültür Genel Müdürlüğü
		Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü (DGAM)
		Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü
		Suriye Kitaplar Organizasyonu

Şekil 3.5. Suriye Kültür Bakanlığı teşkilat şeması (Al Khatib ve Yazaji, 2010: 177)

DGAM genel politikaları;

- Taşınır ve taşınmaz eski eserlerin sayımı, tescili, korunması ve restore edilmesi,
- Arkeolojik ve tarihi alanların tespiti, bu alanlara ilişkin araştırmaların yapılması,
- Restorasyon sürecinin yönetilmesi, kontrolü, tarihi yapılara kamu yatırımı yapılması,
- Arkeolojik ve sanatsal zenginlikleri yaygınlaştırıcı çalışmalar ve müzelerin yönetimi,
- Arkeolojik alanlar ve bulgularının incelenmesi ve yayılım alanları üzerinde çalışılması,
- Denetimli arkeolojik kazılar yapılması, kazılarda yetkili bilimsel heyetlerin kurulması,
- Tesadüfen bulunan eski eserlerin takip edilmesi, toplanması ve üzerinde çalışılması,
- Eski eserlerin kaçakçılığını ve ticaretini önleyerek korunması,
- Suriye ile yabancı ülkeler arasında Eski Eserlerin restorasyon çalışmalarının ve kültürel işbirliğinin teşvik edilmesi,
- Arkeolojik çalışmalarda Suriye'deki üniversiteler ve araştırma merkezleri ile işbirliği,
- Müzeler, uluslararası ve yerel sergi yatırım ve kullanımların organize edilmesi.

Birçok belediye ile birlikte Şam Belediyesi taşınmaz kültür mirasın korunması ile ilgili Kanunun yetersizliği nedeniyle Eski Kentlerin korunması için DGAM (Şekil 3.6), Belediyeler, Turizm Bakanlığı, Mühendisler Sendikası, Üniversiteler, Al-Baas Partisi, Diyanet Vakfı Bakanlığı temsilcilerinden oluşan komiteler oluşturulmuştur.

Şekil 3.6.Suriye DGAM örgütsel ve idari çerçeve (Al Khatib ve Yazaji, 2010: 177-178)

Başbakan kararı ile tanımlanan Eski Kentler Koruma Komitesi'nin görevleri şunlardır;

- Koruma sürecinde Eski Eserler Kanunu'nu ve diğer düzenlemeleri uygulatmak,
- Eski Eserler Kanunu'na göre korunacak alan ve yapıların tescile önermek,
- Eski kent ve çevresindeki yapı düzenleme uygulamalarını denetlemek,

- Eski yapılarla ilgili tadilat, yıkım gibi tüm yapı izinlerini vermek,
- Restorasyon işlemleri için gerekli planları onaylamak, denetlemek,
- Eski yapı ve arkeolojik alanlara yatırım için plan yapmak,
- Temizlik ve sağlık hizmetleri sağlamak, aydınlatma ve trafik planları yapmak,
- Eski kentteki alternatif mimari projeleri için teknik şartlar oluşturmak,
- Kent mahalleleri, düzenlemeler, yönetmeliklerle ilgili yarışmalar düzenlemek.

DMA listesinde yer alan miras alanları içinde yapılacak inşaat faaliyetleri, Yerel Yönetimler Bakanlığı'na bağlı, *Şam Konseyi Yürütme Ofisi'*nin 1996 tarihli ve 826/1996 sayılı *Eski Kent Surları İçinde Restorasyon ve Yeniden İnşa Faaliyetleri Kararı* ile düzenlenmektedir. Belediyeler tescilsiz arkeolojik alanların tahribatından da sorumludur.

Uygulama araç ve stratejileri

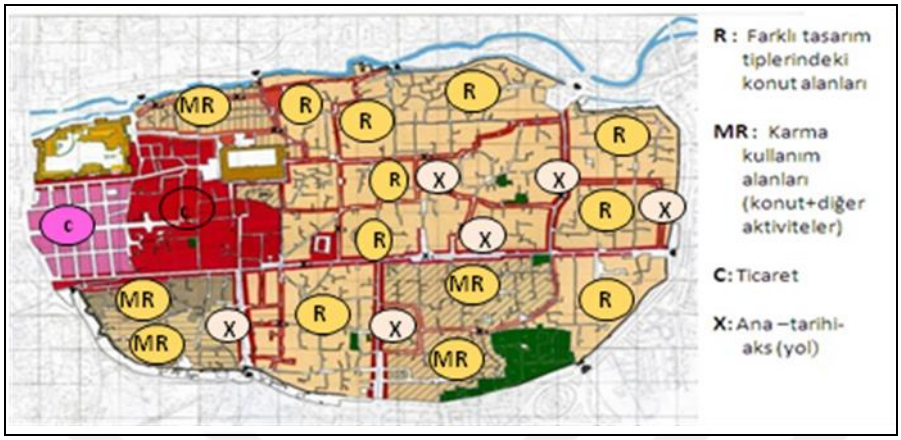
Alana ilişkin uygulama araç ve stratejileri, DMA yapılan uygulamaların incelenmesi ve değerlendirilmesi kapsamında ele alınmıştır. Şam Konseyi Yürütme Ofisi tarafından Aralık 826/1996 yayınlanan Eski Şam Yapı Yönetmeliği, basit onarım, restorasyon ve yeniden inşa müdahaleleri ve izin alma işlemlerini açıklamaktadır. Bu yönetmelik, farklı derecede koruma yerine, farklı düzeydeki müdahaleleri önemsemesi nedeniyle eleştirilmektedir. Restorasyon çalışmalarını, DGAM'in 14 alt birim müdürlüklerinden olan *Restorasyon, Koruma ve Mühendislik Etütleri Müdürlüğü,* restorasyon çalışmalarının denetimini üstlenecek ve denetim ekibi işlerin büyüklüğüne göre belirlenecektir. 1979'tan itibaren kentsel ve mimari mirasın korunması için birçok çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Şam Valiliği tarafından yapılan Eski Kent Planı (*Old City Master Plan*) ile eski kentte sur içinin gelişimi ve koruması için büyük çaba harcanmıştır.

1942 Planında bölge, mevcut yapısını, kentsel dokusunu korumuştur ve kuzey bölgeye doğru mütevazı ölçekli gelişme başlamıştır. 1968 Planında amaç taşıtın her yere erişebilirliğinin sağlanması olmuştur. Eski kentte kuzey surun yanından batıdan doğuya bağlanan bir yol ve kalenin yanında kuzeye giden diğer bir yol (1977'de açılan al-Thawra Street) daha önerilmiştir. Böylece, 1940'den 1970 kadar 30 yıl kuzeye gelişme yönlendirilmiştir. 1979'da Şam'ın DMA listesine alınmasından sonra, tarihi dokunun morfolojik ve mekânsal deseni değiştirilmemiştir. Ana aks boyunca yapılan yol

genişletmeleri ve rekonstrükyon çalışmaları ve 1968 Ecochard'ın Master Planına göre modernleşme durdurularak DMA için yaygın koruma çabaları 1980'lerle geliştirilmiş, yanlış müdahalelere rağmen tarihsel bütünlük büyük ölçüde korunmuştur. Ancak, 1986'da antik kentin merkezini oluşturan geleneksel pazarların ve anıtsal alanların korunması için önemli koruma çalışmaları yapılmasına rağmen, DMA büyük bölümü fiziki ve işlevsel bozulmalara maruz kalmıştır. Tarihi dokunun koşulları, büyük ölçüde yerleşik yoksul nüfusun artması, farklı işlevlerin yayılması, kentsel altyapının bozulması ve iyileştirme çalışmalarının eksikliğiyle tahrip edilmiştir.

Koruma alanlarına ilişkin işlemlerin bağlı olduğu Şam Master Planı farklı aşamalardan geçmiştir. Bu aşamalar; 1/10.000 ölçekte çalışmaların 1992'de başlaması, halkın ilk katılımıyla 2001'de tarihi alanların sınırlarının belirlenmesi, ikinci halk katılımıyla 2002'de kentin kırsal alanları, kent ve kentsel gelişim alanları için 1/5000 ölçekli çalışmalar, 2009-2010 Master Planı için yeni sözleşmeler, 2007-2010 Eski Kent Şam için entegre ve gelişim koruma planlarıdır. Bu aşamalarda kenti oluşturan Kasiyun Dağı, El-Gûte (*Al-ghuta*) Yeşil Alanı ve Barada Nehri çevresel, fiziksel ve sosyal hasara uğramıştır. Eski Kent Şam için 2003 tarihli Plan, detaylı planlar için çerçeve plan olup sadece eski kentin sur içini kapsamaktadır. Plan, farklı özelliklere sahip ve sınırları belirli "alan" ve "aks" tanımlanmasına dayanmaktadır. Eski kentin mevcut fonksiyonları (konut, ticaret, karma-kullanım vb.), şematik olarak (konut alanlarında farklı sosyal ve kültürel niteliğe sahip mahalleler gibi) alt bölümlere ayrılmıştır. Böylece, konutları koruma, yoğunluğu azaltma, sosyal dengesizlikleri, koruma hizmetleri ve faaliyetleri ele alınmakta, karma kullanımla çeşitli fonksiyonlar konut kullanımıyla birleştirmektedir. Dolayısıyla, plan kentsel doku ve mimari mirasının karmaşıklığını ve çeşitliliği çözümleyemeyen, sadece genel planlama prensipleri ve hedeflerini tanımlayan bölgelemeden oluşmaktadır. Ancak, Şam'ın tarihi-kültürel mirası eski kenti ile sınırlı değildir. Şam'da sur dışında kalan tarihi mahalleler, sur içinde kalan mahallelerin devamı olarak 12. yüzyılda Zengi ve Eyyubi döneminden beri gelişmiştir. Şam eski kentini çevreleyen eski kentle aynı kentsel yapıyı, benzer tarihi anıtları ve organik kentsel dokuya eklenen geleneksel evleri içeren toplamda sekiz mahalle bulunmaktadır. Bu mahallelerin de korunması gerekirken, yatırımcıların kentsel dönüşüm baskısı ve eski kent ile bu mahalleler arasındaki ilişkinin koparılması riski bulunmaktadır. 12. yüzyılda, eski kente bitişik olarak Barada Nehri'nin kuzeyinde gelişen *Al-Uqayba* ve kuzey surlarına yakın Memluklular Dönemi'nde sebze pazarı ve maden atölyelerinin bulunduğu *Amara Barranieh Mahalleleri* ve Kral Faysal Caddesi

(*King Faisal Street)* gibi modern kent merkezine yakın yerlerdeki tarihi bölgeler yeniden gelişme baskısı altındadır.

Harita 3.15. Eski Şam kenti planı (WHC, 2008: 11)

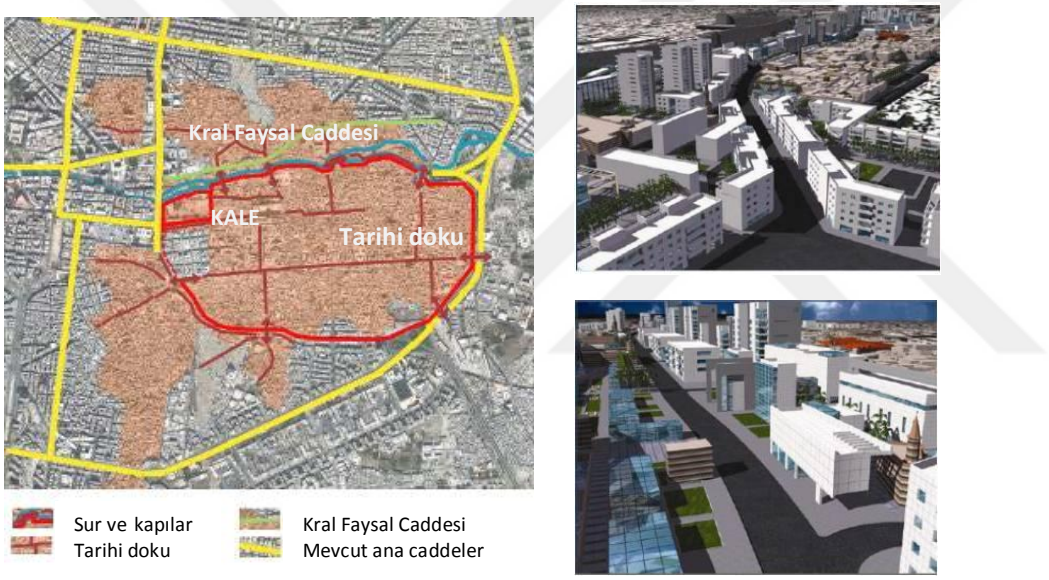
Özellikle (yaklaşık 40 m olarak) yol genişletme çalışmaları sonucunda, bu alanlardaki konut ve dükkânların yıkılması, sosyal ve ekonomik sorunlara ve halkın yer değiştirmesine yol açacaktır. 2006'da yol gelişme planı[1] (önerilen karayolu, metro yapımı -özellikle Kral Faysal Caddesi gibi) için kamulaştırma bildirimini yaklaşık 5.000 aileyi etkilemiştir. Ayrıca, yeni yolun kentin trafik sorunun çözmeyeceği gibi kentin özgün miras alanına zarar vereceği bilinmektedir (Harita 3.15-3.16). Ancak, Şam Kent Konseyi, alanda az sayıda tarihi değeri olan yapı bulunduğunu, projenin destekçileri de sadece kent sur içinin DMA kabul edilmesi gerektiğini ve bu yol çalışmasının bu alana erişebilirliğini arttıracağını iddia etmektedir. Ulusal ve uluslararası uzmanlar ise; bu projeyi, trafik sorununu çözmeyeceği gibi kentin tarihi mirasına zarar vereceği, eski kente daha çok trafik akışının çekileceği, kirliliğe yol açacağı, ekonomik, sosyal ve kültürel değerleri olumsuz etkileyeceği ve birçok yapının yıkılacağı konularında eleştirmektedirler.

UNESCO, projeye ilişkin olarak Şubat 2008 UNESCO Heyeti Raporunda tampon bölge için özgün ve çeşitli düzenlemeler getirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Önerilen proje uygulanması halinde, WHC (WHC, 2008) Şam Eski Kenti *Tehlike Altındaki Dünya Miras Listesi'nde* yer alabileceği belirtilmiştir.

[1] Bu projenin paydaşları; Belediye, Kültür Bakanlığı DGAM, Yerel Sakinler ve El-Manakh Derneği, İngiliz Suriyeli Derneği, Ulusal ve Uluslararası Uzmanlar, Şam Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Doğu Fransız Enstitüsü, Eski Kent Belediye İdaresi Yönetimi (MAM) ve Müdürlüğü, UNESCO'dur.

UNESCO, WHC tarafından istenen eski kent bölgesinin tampon bölge sınırlarının belirlenmesi ve aynı zamanda, Eski Şam Kenti sur içinin ve çevresindeki tarihi alanların korunmasını öncelikli sorun kabul eden, Avrupa Birliği tarafından finanse edilen belediye idaresi modernizasyonu projesinin bir parçası olan Şam Eski Kent Entegre Geliştirme ve Koruma Planı kapsamında hazırlanmıştır.

2-10 Temmuz 2008 tarihinde WHC (WHC, 2008), Kral Faysal Caddesi projesini durdurduğunu ve tampon bölge üzerinde çalıştırdıklarını bildirmiştir. *Eski kent entegre kentsel planı taslağı* 2010 37/A bakanlar kararı ile resmen onaylanmıştır. Bu kararla tampon bölge de tanımlanmıştır, ancak resmen onaylanmış değildir.

Harita 3.16. Şam DMA tarihi doku ve Kral Faysal Caddesi projesi ve perspektifleri (Arkawi ve Abukhater, 2010: 10; WHC, 2008: 8)

Şam'da, kentsel dokunun ve başlıca miras bileşenlerini rehabilite etmeyi amaçlayan çeşitli programlar yapılmıştır. Bunlar; altyapı iyileştirme ve yenileme, konut, kent surları ve kalenin restorasyonudur. Altyapı iyileştirme ve yenileme; en önemli program, antik kentin ana omurgasını oluşturan ve Roma dönemi birbirini dik kesen ızgara desenli sokaklarından, aynı zamanda "*Via Recta*" denilen Mithat Paşa (*Medhat Pasha*) Caddesi'nin altyapı şebekesinin kapsamlı yenilemesinden oluşur. 2008 yılında uygulanan programın karmaşık ve bütünleşik müdahaleleri ile DMA'nın büyük bir bölümünün fiziki iyileştirmesi gerçekleşmiştir. Gerçekleşen işler şunlardır;

- Osmanlı ve Fransız dönemine tarihlenen bir önceki sistemin (su boruları, kanalizasyon, gibi) yerini alan yeni kanalizasyon şebekesinin tamamlanması,

- Elektrik sistemi, anten kablolarının yenilenerek yeraltına alınması,
- Via recta ana aksı boyunca kamusal alanların ve sokakların döşemelerinin yenilenmesi,
- Via recta ana aksı boyunca iki taraflı cephe temizliği ve yenilenme çalışmaları.

Bu altyapı iyileştirmeleri, stratejik olarak sokak cepheleri yenileme ve restorasyon projeleri ile birleştirilmiştir. Bu müdahaleler, Mithat Paşa Çarşısı'nı, Via Recta boyunca kamusal alanları ve terk edilmiş yapıların yenilenmesi ve iyileştirilmesini amaçlamıştır. Konut rehabilitasyon; bütün eski kent konut rehabilitasyonu için bir program Alman Kalkınma İşbirliği Ajansı (GTZ) ile işbirliği içinde Eski Şam Valiliği'nce çalışılmaktadır.

Kalenin rehabilitasyonu ve yeniden kullanımı projesi, DGAM ile İtalyan işbirliği tarafından üstlenilmiştir. İki kule ve Ayubid Hall bölümünde olan "kuzey koridor" restore edilecek ve ülkedeki farklı arkeolojik kazılardan elde edilen mozaik zengin bir koleksiyon tanıtımı için kullanılacaktır. Bu çalışmaların, kalede yeni kültürel faaliyetlerin kurulması yönünde ilk adım olması amaçlanmıştır. Mimari kompleksi korumak ve halka açmak, eski kent ve kent merkezi arasında yeni işlevsel ve mekânsal bağlantıları oluşturmak ayrıca Şam Ulusal Müzesi yenileme ve yeniden yapılanma ile ilgili olarak yapılmıştır.

Mimari mirasın korunması açısından değerlendirildiğinde; mimari mirasın korunması için son yıllarda Eski Şam Müdürlüğü ve DGAM tarafından çaba gösterilmektedir. Saraylar müze ve kamu binası olarak kullanım için, özgün mimari özelliğe sahip yapılar ise kültürel kurumlar ve idari fonksiyonların kullanımına açılması amacıyla restore edilmiştir. Bu tür girişimler, kültürel miras değerine saygıyı ve turistik cazibe yaratılmasına katkı da bulunmasını temsil etmektedir. Korunmada özel girişimler, turizm yatırımları, ticari ve kültürel etkinlikleriyle esas olarak ilişkilidir. Eski kentte otel ve restoranlardaki artış, tarihi binaların yeniden kullanımıyla gerçekleşmektedir. Bu eğilim, ekonomik canlılığı sağlamak için önemli bir fırsat olmakta ve böylece zengin mimari mirasını korumak için gerekli mali kaynak sağlanmaktadır. Ancak bu süreç, binaların miras değerlerinin sadece ticari amaçla kullanılmasına yol açacağı, böylece kentsel bütünlüğün ve mirasın özgünlüğünün koruma ile çelişmesine neden olacağı için dikkatle izlenmelidir.

Finansman

Kültür Bakanlığı'nın kuruluşundan beri, kamusal kültür politikaları yaklaşımı büyük ölçüde değişmemiştir. Bağımsız yerel sektör ve ulusular arası kuruluşlar, bu değişimler için az ya da çok da olsa itici güçtür. Kamusal ve özel fonlar olmak üzere kültürel mirasın korunmasında rol oynamaktadır. Özel fonlar; *kültürel sponsorluk*, oldukça yeni *sosyal sorumluluk* adıyla yeni ve hassas bir kavramdır. Suriye'de Arap Reklam Organizasyonu tarafından verilen kültürel reklamlar, indirimlere bağlı olarak özel sektörün kültür için desteğinin çoğu, doğrudan finansman olmadan reklam ve promosyon ile sınırlıdır. Suriye'nin antik anıtlarından olan örneğin Şam Kalesi'nin restorasyonunda gıda şirketlerinden Nestle'nin Ortadoğu sponsoru olması örnek verilebilir.

Kültürel Miras projelerinin çoğu, Avrupa ya da uluslararası kuruluşlar ile işbirliği içinde yürütülmektedir. Ağa Han Kalkınma Ağı'nın (AKDN), öncelikli alanları içeren kültürel mirasın korunması, sürdürülebilir turizmin geliştirilmesi ve sivil toplum örgütleri güçlendirme gibi uluslararası programları, Şam dahil olmak üzere altı valiliğin kent nüfusuna hizmet vermektedir. AKTC, Salah ad-Din, Masyaf'taki ve Halep Kaleleri restorasyonunda yardımda bulunmaktadır. The Damascus Friends Association sivil toplum örgütü, Şam'ın kültürel mirasının korumasında rol oynamaktadır.

Katılım

Eski Kent ve özellikle DMA'da yönetiminde esas olarak iki idari organ görevlendirilmiştir. DGAM, listelenen anıtlar ve korunan alanlar ve restorasyon müdahalelerinin belirlenmesinden sorumludur. Eski Kent Müdürlüğü ve Şam Valiliği, restorasyon projeleri, altyapı ağları, kamusal alanlar, arkeolojik sitler, arsa ve inşaat ruhsatlarından sorumludur. Diğer yönetim organları ve STK'lar özel sektörle ilgili faaliyetler söz konusu olduğunda; uzmanlar ise, hem kamu kurumları arasında daha iyi bir koordinasyona ihtiyaç olunduğunda hem de en uygun projelerin uygulaması ve planlama sürecini gerçekleştirmede katılmaktadır. Eski Kentin korunmasında işbirliği sağlayan bazı uluslararası kuruluşlar özellikle;

- AB'nin finanse ettiği, Yerel Yönetimler ve Çevre Bakanlığı'nın yürüttüğü Belediye Yönetimi Modernleştirme Programı (MAM), Şam Eski Kenti Entegre Geliştirme ve

Koruma Planı için bir taslak çevre planı ve turistik faaliyetler taslağı hazırlayarak destek vermektedir.

- GTZ, konut ve han rehabilitasyonu programlarına pilot müdahalelerde dahil olarak eş-finansman, mali ve teknik destek sağlamaktadır.
- İtalyan Teknik İşbirliği, Kale için bir rehabilitasyon projesi için işbirliği yapmaktadır.
- Japonya Uluslararası İşbirliği Ajansı, *Şam Sürdürülebilir Kentsel Gelişim Planlaması'nda* sur dışındaki tarihi mahallelerin biri için koruma projesi hazırlamaktadır (WHC, 2008: 12).

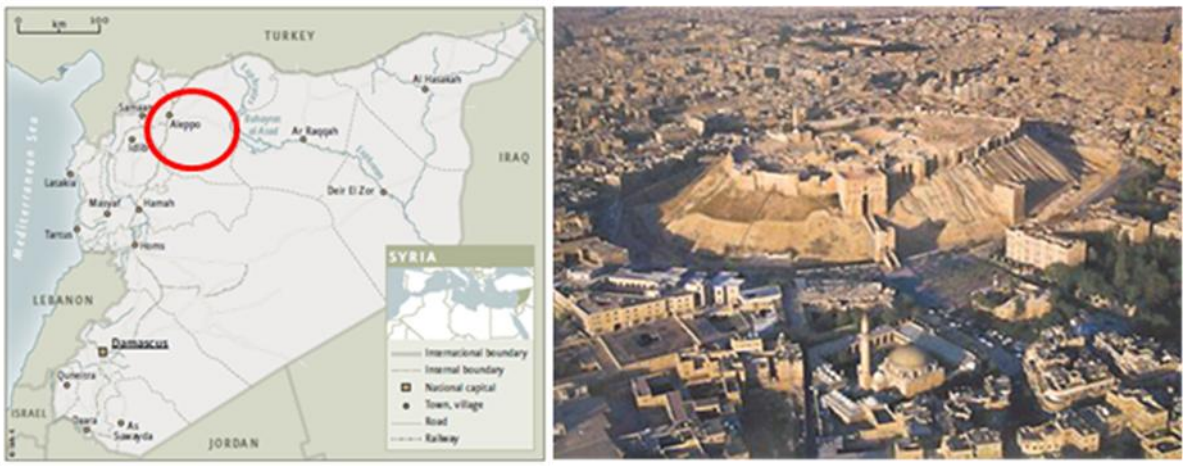
Yönetim planı: DMA ait yönetim planı bulunmamaktadır.

Halep eski kenti ve tarihi kent merkezi

Halep Kenti DMA yenileme süreci, yönetim planı olmadan bu müdahale süreç ve sonuçlarını anlamak ve planlı müdahalelerle karşılaştırmalı değerlendirmek için incelenmektedir.

Coğrafi konum ve topografya

Suriye'nin en önemli ikinci büyük kenti ve sanayi ve ekonomi merkezidir. Halep ülkenin kuzeyinde Şam'a uzaklığı 350 km, Türkiye'ye uzaklığı 60 km'dir (Resim 3.5).

Resim 3.5. Halep Kenti'nin coğrafi konumu ve genel görünümü (Al Khatib ve Yazaji, 2010: 175)

Akdeniz, Suriye'nin dörtte bir batı sınırını meydana getirir. Kıyı yaylası, kıyıdan itibaren 8- 32 km kadar uzanır. Bu yaylanın doğusundaki dağlık bölgeyi Ensariye Dağı (1585 m), Anti-Lübnan Dağ Silsilesi (2135 m) ve Hermon Dağı (2814 m) oluşturmaktadır. Suriye'nin en verimli ve gelişmiş bölgesi bu bölgenin doğusu olup; Şam, Halep, Hama ve Humus kentleri de buradadır. Halep, bu ideal coğrafi koşullarından faydalanmış ve Kuveyk Nehri ile su ihtiyacını karşılamıştır. Kalenin olduğu tepe de kent için savunma alanıdır.

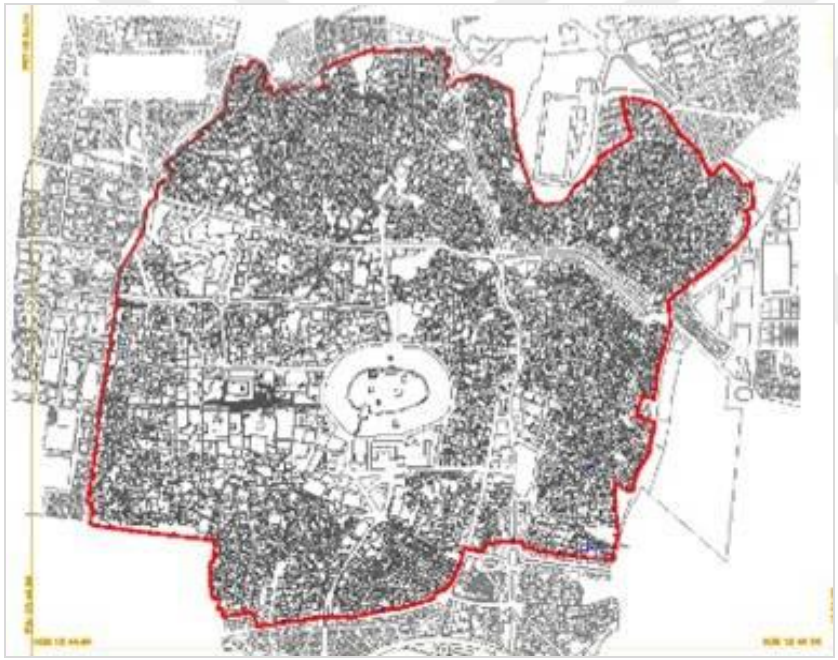
Kültürel/tarihi değer

Ticaret yollarının kavşağında yer alan Halep, M.Ö. 2000'lerden bugüne Hititler, Asurlular, Akadlar, Yunanlılar, Romalılar, Emeviler, Eyyubiler, Memlükler ve Osmanlılar tarafından yönetilmiştir. Kale, Büyük Cami, 17. yy'la tarihlenen sivil mimarlık örnekleri (medreseler, konutlar, han ve hamam vb.) kentin eşsiz kentsel dokusunu oluşturmaktadır. Anıtsal Halep Kalesi, 12. ve 14. yy. Arap askeri gücünün etkilerini taşımaktadır. M.Ö. 10. yy. öncesinde geçmiş medeniyetlerin kanıtlarıyla, kale, cami kalıntıları, saray ve hamamları içermektedir. Kalenin etrafında büyüyen duvarlı kent; Greko-Romen sokak düzeninde ve 6. yy. Hıristiyan binaların kalıntıları, Ortaçağ kent duvarları ve kapıları, Eyyubi ve Memluk dönemleri cami, medrese ve Osmanlı dönemine ait cami ve sarayları içermektedir. Duvarların dışında, kuzey-batıya doğru *Bab el-Ferec Bölgesi*, kuzeye doğru *Jdeide Alanı*, güney ve batıya doğru diğer alanlar, bu dönemlerin yerleşimleriyle gelişen duvarlı kent önemli dini yapılar ve konutlar içermektedir. Bu bölgede, yeni yüksek binalar ve geniş yollar kentin DMA alınmadan 30 yıl önce gerçekleştirilmiştir. Bugüne ulaşan değerleriyle Halep Eski Kenti aşağıdaki kriterlere göre 1986'da DMA listesine alınmıştır.

Kriter (iii): Halep Eski Kenti tarihin farklı dönemlerine ait farklı kültürlerin mimarisine ve kentsel dokusuna sahiptir. Hitit, Helenistik, Roma, Doğu Roma ve Eyyubi kalıntılarının yapı ve öğeleri Kale'de birleşmiştir. Emevilerin döneminde 12. yy'da tekrar inşa edilen Büyük Cami, Hristiyan katedralinin kalıntılarını içeren Halaviye Medresesi, diğer cami, medrese, han ve diğer sivil mimarlık örneklerinden oluşan yapılaşma Halep'in olağanüstü sosyal, kültürel ve ekonomik yönlerini yansıtmaktadır.

Kriter (iv): Halep, Salah El-Din'in Haçlılar'a karşı olan başarısı sonrasında inşa edilen askeri tahkimatına ve 12. yy. Eyyubi eselerine sahiptir. Kentin koruyucu duvarı ve hendeği, iri, eğimli, taş yüzlü yokuşları ve tepe mazgallarıyla büyük geçitleri, Arap

egemenliğinin askeri mimarisiyle büyük uyum içermektedir. Büyük kuleler ve taş giriş köprüleri, 13. ve 14. yy'a tarihlenen mimari mirasıdır. Tarihi Halep Kalesi, 12 km uzunluğundaki kapalı çarşısı, Emevi Cami, hanlar, hamamlar, kiliseler, medreseler ve birçok tarihi mekânlaryla önemli bir turizm merkezidir. İç ve dış kalesi, Emevi Ulu, Hayat, Atruş, Fikan, Firdevs, Osmaniye, Adliye, Behramiye, Tanboğa, Meşhed-i Şerif, Mihmandar, Hüsrev Bey (Paşa) camileri ve Osmanlı Askeri Kışlası, Mülkiye İdadi Mektebi, Gureba Hastanesi, Saat Kulesi ve Nurettin Şerif tarafından yaptırılan şifahane binası kentin önemli mimari mirasıdır. Tampon bölgesi olmayan DMA 364 ha alanı kaplamaktadır (Harita 3.17). Halep Eski Kenti, 2015 yılından itibaren *Tehlike Altındaki Dünya Miras Listesi'ne* alınmıştır.

Harita 3.17. Halep DMA sınırları (WHC, 2014)

Mayıs 2013'de UNESCO tarafından hazırlanan raporlarda DMA alanında silahlı çatışma nedeniyle yıkım, hasar, yanlış restorasyon çalışmaları, tampon bölge eksikliği ve koruma ve yönetim planı eksiklikleri belirtilmiştir. Halep Kenti'nde, Suriye iç savaşının en ağır çatışmaları devam ettiği için, Ağustos 2013'de AAAS (*The American Association for the Advancement of Science)* tarafından yayınlanan *Halep, Suriye Çatışma*sı başlıklı raporda 26 Mayıs itibariyle savaşın etkisi belgelenmiştir. Halep Cami ve antik Suq al-Madina Kapalı Pazarı, kuzey kale alanı ve antik kent boyunca önemli tarihi yerler savaştan zarar görmüştür. Ayrıca, Geç Memluk Dönemine (13.-16. yy.), 15. yy. sonuna ve Geç Osmanlı

Dönemine (19. yy.) tarihlenen yapılar ağır hasar görmüştür. Güney kale alanında da Adalet Bakanlığı, polis karargâhı ve Fransız mandası altında kentin ana hükümet binası olan Halep büyük serail binası, hamam, Yalbougha bir-Nasry (geç 15. yy.) ve Khusruwiye Camii (16. yy. ortası), Carlton Citadel Hotel (19. yy.) hasar gören yapılar arasındadır. Bu rapor sonucunda; altı tarihi alan daha, Saladin Hisarı ve Haçlı Kalesi dâhil (Harita 3.18) silahlı ihtilaf durumunun dünya miras varlığının önemli evrensel değerini koruma ve muhafaza etme koşullarını sağlayamadığı ve tarihi dokuyu eden kalkınma projeleri nedeniyle, *Tehlike Altındaki Dünya Miras Listesine* girmiştir (WHC, 2013). 2014 SOC raporunda, bu durumun miras alanını etkileyen faktörler, arazi dönüşümüne neden olan yönetim faaliyetleriyle devam ettiği belirtilmiştir.

Harita 3.18. Halep Kent'inde 2012-2014 tarihlerinde zarar gören yapılar (DGAM, 2015: 27)

Çok Katmanlılık

Suriye'nin kuzeyindeki en önemli kent olan Halep, Anadolu ile Mezopotamya ve Akdeniz ile İran arasındaki yolların kavşak noktasında yer almasından dolayı, ticaret kervanlarının uğrak noktası haline gelmiştir. Halep Kenti, eski kentin bulunduğu yerin birkaç kilometre güneyinde, kuzeyde Antep platosundan doğarak Halep'in güneyinden geçip, Qinnasrin'in bereketli ovasına akan Kuveyk Nehri'nin sağ kıyısında yer almaktaydı. Halep Eski Kenti ise; Kuveyk Nehri'nin sol kıyısında, Halep Kalesi'nin (aslında M.Ö. 2000'e tarihlenen bir

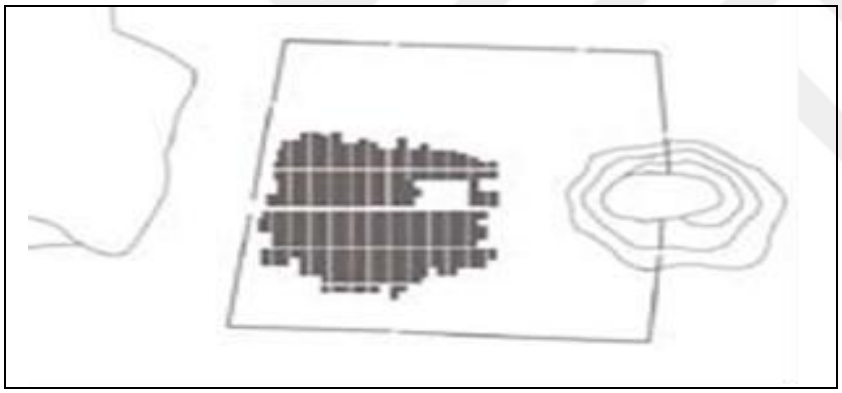
tapınak) inşa edildiği -yarıçapı yaklaşık 10 km olan- tepeyi çevreleyen sekiz küçük tepedeki yerleşimlerden oluşmaktadır. Bu tepeler; Tell as-Sawda, Tell Saysha, Tell as-Sett, Tell al-Yasmin (Al-Saqaba), Tell al-Ansari (Yarüqiyya), Sanat-Tall, al-Jallüm, Bahsita'dır. İslamiyet'in ilk yıllarında, Müslümanlar tarafından kurulmuş alanların sur duvarlarından yoksun olduğu bilinmektedir. Surlara sahip kentlerin çoğu fetihle ele geçirilmiştir. Bunlara Şam, Halep ve Medine gibi geçmişte Doğu Roma ve İran'a ait kentler örnek verilebilir (Can, 1955: 98). Halep'te yerleşim 49 m yüksekliğinde oval bir tepenin üzerinde kurulmuş, çevresi 20 m derinliğinde bir hendekle çevrili olan kale, kent surlarının her iki yanına uzanmaktadır. Kalenin yapımı Asur ve Hitit dönemine uzanır. Ortaçağa ulaşan durumu ise Selefki (Selefkos-Antioch) Krallığı döneminde tarihlenmektedir (Atmaca, 2010: 101);

- M.Ö. 64'de Roma hâkimiyetine[1] giren kentin planı üzerinde, Helenistik yapılar daha etkili ve kalıcı olmuştur. Kare bir surla çevrilmiş bulunan kent, Şam gibi çok düzenli antik bir yol sistemine sahipti (Can, 1995: 47) (Şekil 3.7). Konumu itibari ile Doğu Roma-Sasani, İslam-Doğu Roma, Fatımi-Abbasi mücadelelerinin kesişim noktasında bulunan Halep ve kalesi bu mücadelelerden etkilenmiştir. Kale, yönetim merkezi olduğu için ayrıcalıklı öneme sahip olmuştur. Hükümdar Sarayı ve etrafında yer alan başta vali olmak üzere diğer yönetici sarayları kalede yer almıştır. Ayrıca kalede, cami, medrese, hamam ve bir de kilise bulunuyordu. Bütün bunlar sosyal hayatın gerekli kıldığı yapılar olup kalede sivil hayatın da bulunduğuna işaret etmektedir (Atmaca, 2010: 102).
- Halep'i 637'de Müslümanlar fethettiklerinde, kent de ilk olarak kolonlu caddenin başındaki büyük takın (büyük kemer) açık cephelerinin kapatılmasıyla bir cami kurmuşlardı. 715'de kent merkezindeki kilisenin yanında bulunan agoranın yerinde büyük bir cami daha yapmışlardı (Can, 1995: 47-48). Bu caminin inşasıyla, çarşı ve pazarların konumlarında bazı değişiklikler olmuş, gıda maddesi satanlar sur kapılarının birinin yanında kurulan bir handa toplanmış, sebze ve meyve satıcıları da kentin dışı sayılabilecek bir yere taşınmıştı. Roma döneminden kalan kolonlu cadde, bir süre daha önemli ticaret merkezi olmaya devam etmişse de, büyük caminin yanına kaysariye kurulmasıyla, caminin etrafı giderek kentin ticaret merkezi olmuştu (Can, 1995: 48). İslam kentlerinde genel olarak kent merkezini caminin teşkil ettiği, ışınsal formda bir anayol ağının ortasına koyması doğaldır. Buna karşılık, Halep diğer

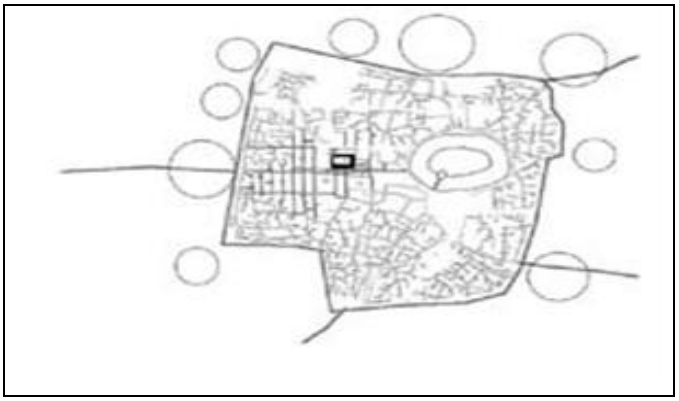
[1] Kale ile birlikte savunma da önemli rol oynayan surlar, sonradan fethedilen İslam kentlerinde genellikle Roma döneminden kalmadır. Bu kentlerin surlarında yedi tane kapı vardır. Kapıların yapılmasında Helenistik dönemin ana caddeleri önemli role sahiptir.

kentlerden farklı olarak antik kentlerde olduğu gibi haçvari bir anayol sistemine sahipti.

- Kent 11-12. yy'a kadar eski kimliğini korumuş, bu yüzyıllarda İslam dünyasında yaşanan kargaşa Halep'i de etkilemiş, düzgün bir yol ağına sahipken zamanla, düzensiz eğri-büğrü dar ve çıkmaz sokaklarla donatılmış, labirenti hatırlatan yol sistemi gelişmiştir (Şekil 3.8). Kent halkı etnik ve dini gruplara bölünmüş, her grup kendi güvenliğini temin için ikamet ettiği mahalleyi duvar ve kapılarla çevirmiştir (Can, 1995: 49,116). Mahalleler etnik yapıya (Yahudi, Türkmen, Kürt Mahallesi gibi) adlandırılmıştır. 12. yy. Haçlı Seferleri sonunda kent göç almış, Zengiler ve Eyyubiler Dönemi'nde, Türkmenlerin kente yerleşimi ile yeni mahalleler oluşmuş ve kent hızla büyümüştür. Kaynaklara göre, bu dönemde 53 adet (sur içi: 39, sur dışı: 14 adet) mahallenin bir kısmı bu dönemlerde kurulmuşsa da bazıları daha önceden kurulmuş oldukları veya isim değişikliğine uğradıkları anlaşılmaktadır (Atmaca, 2010: 111).

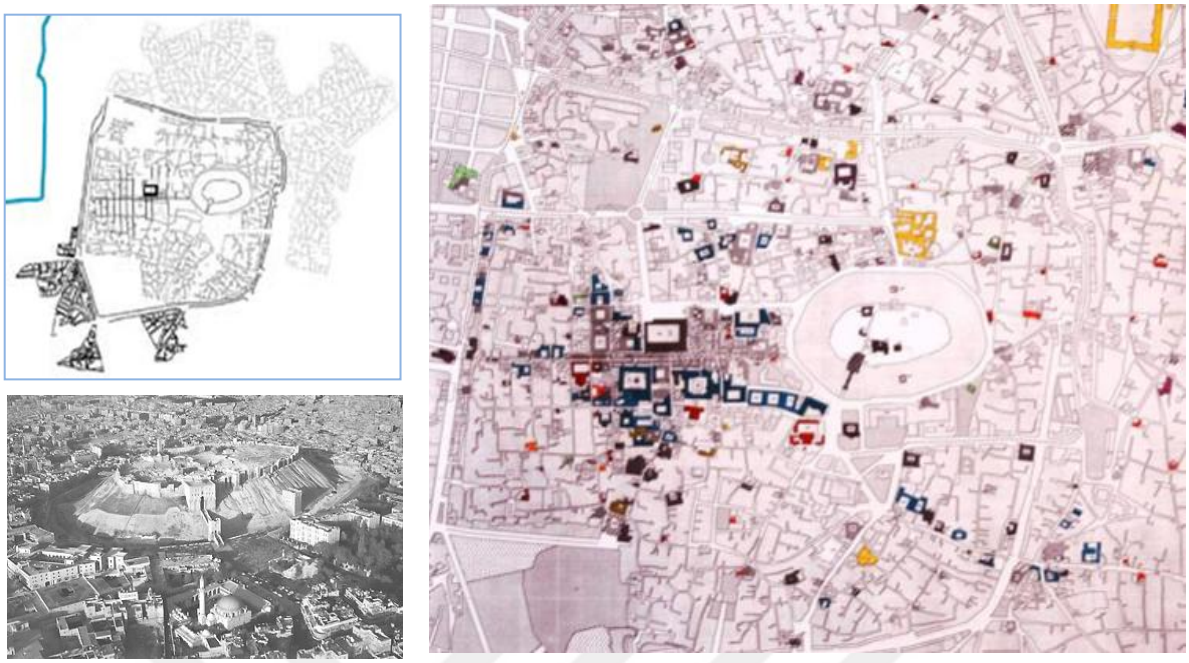

Şekil 3.7. M.Ö. 300 Halep kenti (Nagler ve Wessling, 2010: 6)

Şekil 3.8. Memlüklüler döneminde Halep kenti (Nagler ve Wessling, 2010: 7)

- Osmanlı Devleti, Yavuz Sultan Selim'in 1516-17'de seferleri sonunda üç büyük kente sahip olmuştur. Bunlardan Halep ve Kahire, çağın en önemli ticaret merkezlerindendi. Şam ise, Akdeniz Bölgesi'nin Arap Yarımadası'yla bağlantısında önemli bir rol oynuyordu. Kahire, Hindistan ve Hint Okyanusu'ndaki ülkelere transit ticaretten kazanç sağlıyor, Halep tüccarları da İran'dan özellikle ham ipek ithaliyle uğraşıyorlardı. 1516-22 yılları arasında Antakya müstakil sancak olduğunda, Halep'in Akdeniz'e açılan limanı olmadığı için 1523'te Halep, Antakya Sancağına bağlanınca, Akdeniz'e açılan uluslararası ticaret merkezi ve doğu kervanları için uygun bir yer olmuştur. Tüccarları kentin pazarına çeken diğer unsur, yerel üretim kumaşlar, sabun ve deri işleriydi. (Masters, 2000: 29-31; Tekin, 2013: 683-684). Halep'in ticari önemi; Hüsrev Paşa'nın (1544), Behram Paşa'nın (1583) valilik görevleriyle kurdukları vakıflar ile büyük çarşı ve hanların oluşturulması, ayrıca 1593'te İskenderun'da Osmanlı gümrük kapısının açılmasıyla daha çok artmıştır (Masters, 1997: 245; Tekin, 2013: 685) (Harita 3.19). Halep'te 16. yy. ortalarındaki ticari gelişme, imar faaliyetlerini de geliştirmiştir. Osmanlı yöneticileri büyük külliyeler inşa ettirmiştir. Halep Valisi Hüsrev Paşa'nın 1544'de yaptırdığı imaret, cami ile birlikte yaklaşık beş hektarlık bir alanda iş hanlarıyla çok sayıda dükkânı kaplamaktaydı. 1555'de Âdiliye Cami etrafında üç hektarlık alanda, dört çarşı ve üç büyük handan oluşan Dukakin-zâde Mehmed Paşa'nın yaptırdığı külliyedir. 1574'te yapılan üçüncü önemli yapı İbrahim Han-zâde Mehmed Paşa Külliyesi, alanı sekiz bin m^2 alanda Gümrük Han'ı, 344 dükkânı ve iki çarşıyı kaplamaktadır. 1583'te yapılan cami, mektep, sebil, çarşı ve bir kaysâriyyeden oluşan Behram Paşa Külliyesi kentin sosyo-ekonomik yaşamına katkı sağlamıştır.
- Kentte başlayan imar faaliyetleri 17. yy.da artarak devam etmiş, kentin etrafında yeni yerleşim birimleri oluşturulmuştur. Bu yy. sonunda mahalleler merkezdeki kaleden, halkalar şeklinde yayılıyor ve merkeze yakın bölgelerde zengin tüccar evleri, merkezden uzaklaştıkça halk mahalleleri yer alıyordu. Halep'in zengin mahallesi büyük *Süveykatü'l-Âlî, Seffahiye* ve *Ferafire* idi (Adalıoğlu, 2011: 60).
- Ortadoğu'nun en eski kentlerinden olan Halep, doğu ve batı arasında, çölü denize bağlayan kavşak noktasındadır. Bu konumuyla kent 1930'a kadar kendi ortaçağ sınırları içerisinde fıstık, incir ve zeytin bahçeleri ile çevrili erken banliyölerle sınırlı kalmıştır.

Harita 3.19. Osmanlılar Dönemi'nde Halep kenti yerleşim şeması (Nagler ve Wessling, 2010: 6) ve inşa edilen yapıların konumu (Tekin, 2013: 694)

Yasal yönetsel çerçeve

1992'de Eski Halep'in Rehabilitasyonu Projesi, uluslararası acenteler iş birliğiyle Halep Belediyesi bağlı olarak, 1999'da üç bölümü ile Eski Kent Müdürlüğü kurulmuştur. Kentin gelişme planı Eski Kent Müdürlüğü tarafından hazırlanmaktadır.

Kentin gelişimi Yerel Yönetim ve Çevre Bakanlığı ve diğer Suriyeli ortak kuruluşlarla, uluslararası acentelerin ortaklığıyla kurulan *Sürdürülebilir Kentsel Kalkınma Programı* ile değerlendirilmektedir. Bu program, ulusal ve belediye ölçeğinde kalıcı kent yönetimi ve gelişimine ait kapasiteleri desteklemekte ve eski kentin rehabilitasyonuna destek sağlamaktadır. Ancak UNESCO raporlarına göre; tarihi binaların koruma ve restorasyon işlemlerinde geleneksel yaklaşımların geliştirilmesi, yeni binaların yükseklik ve yoğunluk ile ilgili planlama kuralları, arkeolojik kalıntıların da korunmasını içeren genel koruma yönetim planına dolayısıyla tampon bölgeye ihtiyaç bulunmaktadır.

Uygulama araç ve stratejileri

1930-1978 yılları arasında eski kent Halep için birçok sayıda master planı çalışması yapılmıştır. İlk plan, 1930'lardaki modernist planlama prensiplerine dayandırılmıştır.

İkincisi 1952 tarihli planla, eski kenti çevreleyen iki ring yol önerilmiş, planın onaylanmasıyla kale içindeki alanın onda biri ve dışı mahallelerin tamamı zarar görmüştür. 1974 tarihli master planı, merkezi yönetim işbirliğiyle hazırlanmıştır. Bu plan erişilebilirliği arttırmak için daha fazla yeni yol yapımını öngörmüştür. Bu master planlarının kısmî uygulanması, tarihi dokuda yeni arsa düzenlemeleri büyük ölçekli boşluklar yaratmıştır. 1970'lerin sonunda korumacı uzmanların Kültür Bakanlığı'na başvurarak kentsel dokuyu "*ulusal anıt*" olarak tescillemesi, 1986'da Halep'in DMA olarak tanınmasını sağlamıştır. 1986 sonrası DMA ilişkin ilk çalışmalarda mevcut 22.09.1990 tarihli Halep Kent Konseyi 39 sayılı kararı (eski kent yapı projesi onaylama kriteri) koruma uygulamaları için bir çerçeve olmuştur.

DMA için kaynak arayan Halep Belediyesi'ne, 1992'de Alman Hükümeti ve Sosyal Ekonomik Kalkınma Arap Fonu (*Arab Fund for Social and Economic Development-*, AFSED) destek vermiş ve 1992'de yenileme süreci başlatılmıştır. Ancak, bu girişim ülkenin zor bir ekonomik dönemiyle çakıştığı için bu sürece çok sayıda paydaş (Eski Kent Müdürlüğü -DOC- aracılığıyla Kent Konseyi, GTZ, AFSED, AKTC) dahil olmuştur. Proje sırasında yeni organizasyon yapısı ve farklı yaklaşımlar benimsenmiştir.

Eski Kent Halep Tasarım ve Yapı Yönetmeliği, 1993'de Suriye-Alman işbirliğiyle konut yenileme ve kentin kültürel mirasını yansıtacak standartla yeniden canlandırılmasını desteklemek amacıyla hazırlanmıştır. Yönetmelikle, kurumsal açıdan bürokraside azalma, yasaların güncellenmesi, yeni yerelleşme ihtiyacı ve eğitimin önemi gibi konulara da dikkat çekilmiştir. Bu yönetmelikte, eski kent kalkınma planı, restorasyon ve rehabilitasyon için gerekli mali desteklere ilişkin düzenlemeler de bulunmaktadır. Eski konutlara uygulanan restorasyon sürecinin gözden geçirilmesi, ruhsat ücretlerinde muafiyet, faizsiz kredi, teknik yardımlar da öngörülmüştür. Bu yardımlar, Alman tarafı teknik yardım ve finansal destek (1993-2008), DOC-AFSED rehabilitasyon sürecinde parasal destek, Suriye Almanya arasında borç takası antlaşmasıyla belediyeye alt yapı yenilemesi ve gelişme odaklı kalkınma için parasal destekle sağlanmıştır. Böylece kullanıcıların konutlarının korunması teşvik edilmiştir.

2003 yılından başlayarak Halep kent konseyi, yeni oluşumu yerelleşme yönünde getirilmiş bir yaklaşımı benimsemiştir. Eski Kent Halep Tasarım ve Yapı Yönetmeliği'nde kentteki yapıları, tarihi ve sanatsal önemine göre dört kategoride sınıflandırmıştır.

Bu kategoriler;

- Tescilli-önemli anıtsal yapılar,
- Tarihsel önemi olan konutlar (sivil mimarlık örnekleri),
- Tarihsel değerli mimari özelliğe sahip yapılar (dönem mimarisine sahip yapılar),
- Tarihsel önemi olmayan (yeni) yapılardır. Yapılara yapılacak farklı müdahale yöntemleri bu kategorilere göre belirlenmiştir (Çizelge 3.5). Bu müdahaleler için "basit onarım, sağlıklaştırma (modernizasyon) ve restorasyon" izinleri de düzenlenmiştir.

Çizelge 3.5. Eski Kent Halep tasarım ve yapı yönetmeliğindeki dört farklı kategorideki yapılara uygulanacak müdahale yöntemleri

Kategori	Genel prensipler	Özgün malzemenin değişimi	Kat planı değişikliği
1	Sadece özgün malzemenin korunması.	Sadece gerekli çalışma.	Örnek çalışma gerekli.
2	Orijinale yakın koruma ve restorasyon.	Yalnızca yapısal olarak gerekli olduğunda.	Yalnızca özgün malzemeyi bozmadığında.
3	Tarihsel değerli mimari elemanlar korunacak.	Tarihsel değerli mimari elemanlar korunacak.	İzin verilebilir.
4	Tarihi desene uyumlu cephe.	İzin verilebilir.	İzin verilebilir.

Kentsel korumada yapı faaliyetleri için bir yasal çerçevenin geliştirilmesi, restorasyon çalışmalarının kalitesini doğrudan etkiler. Bu nedenle, eski kentteki yapı ve koruma tedbirlerini/ölçütlerini düzenlemek için yasal değişiklikler tasarlanmıştır;

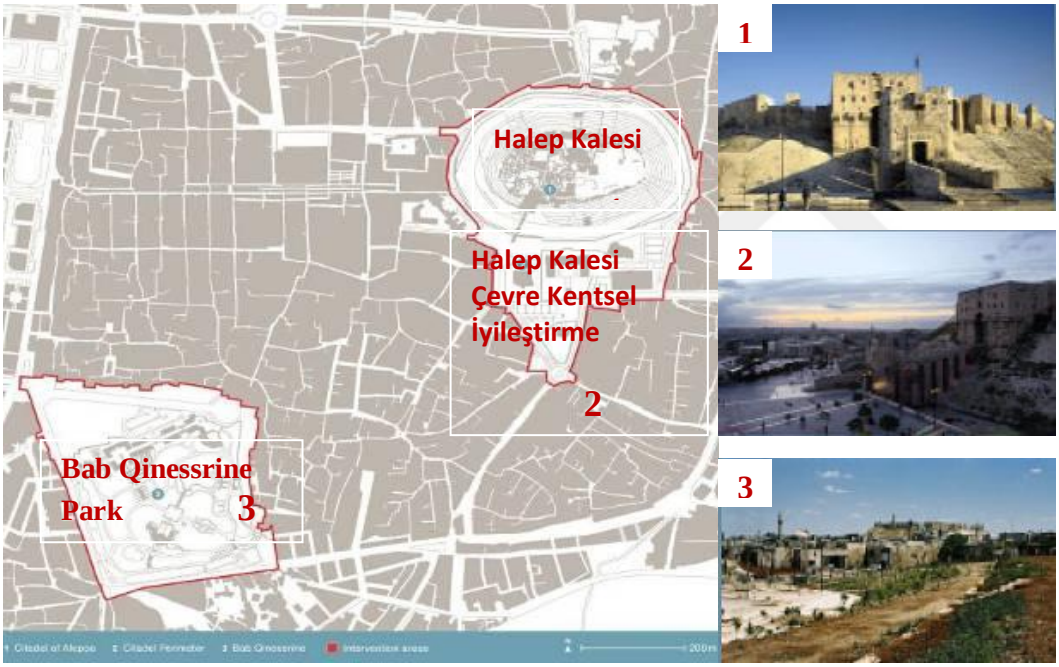
- 22.09.1990 tarihli Halep Kent Konseyi 39 sayılı Kararı (yapı projesi onaylama kriteri)
- Eski kent restorasyon ve yenileme için yönetmelik,
- Finansman anlaşması (FA 2) No 2 için kabul koşulları kataloğu (The Design and Building Guidelines for the Old City of Aleppo, Principles and procedures, regulations and legislations)

Suriye'de AKDN programları, altı ilde (Halep, Şam, Hama, Lazkiye, Sweida ve Tartous) yayılarak kırsal ve kentsel alana hitap etmektedir. Öncelikli alanlar, hizmet kalitesinin artırılması, sivil toplum örgütleri güçlendirilmesi, kültürel mirasın korunması ve sürdürülebilir turizmin geliştirilmesi, kırsal ekonomik kalkınmayı ve istihdamı içerir. Suriye Cumhuriyeti Hükümeti, Halep, Masyaf' ve Salah al-Din'de bulunan üç kalenin restorasyonu konusunda yardım almak için, 1999'dan itibaren Tarihi Kentler Programı'nda (*Historical City Programmes*-HCP) aktif olmuştur. Kale restorasyonunda, proje öncesi

aşamada, HCP koruma alanı, üç alanı kapsayacak biçimde genişletilmiştir (Şekil 3.9). *Halep Kalesi-Kale Çevresi Çevre Düzenlemesi, Yeni Park Oluşturulması Eski Kent Sosyal Kalkınma Projeleri* (Resim 3.6) (Jodido, Philip, ed. 2011: 251).

2000	2006	2007	2009	2010
Halep Kalesi Korumasına Başlanması	Halep Kalesi Korumasının Tamamlanması	Halep Kalesi Çevre Kentsel İyileştirmesine Başlanması	Halep Kalesi Çevre Kentsel İyileştirmesi Tamamlanması	Babqinessrine ParkDetaylı Tasarım

Şekil 3.9. Halep Kalesi ve çevresinde koruma-yenileme çalışmaları iş takvimi (Jodido, Philip, ed. 2011: 252)

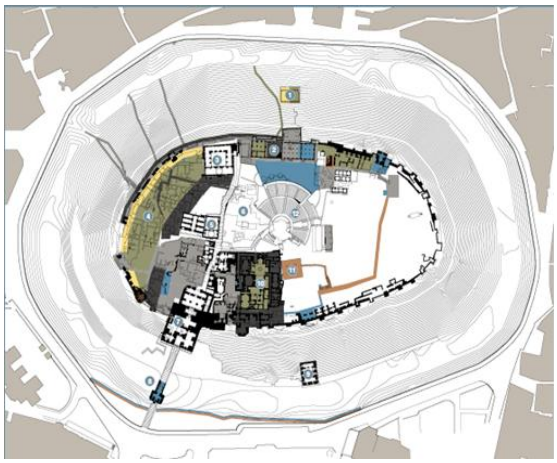

Resim 3.6. Halep Kenti'nde yenileme çalışması yapılan proje alanları (Jodido, Philip, ed. 2011: 250)

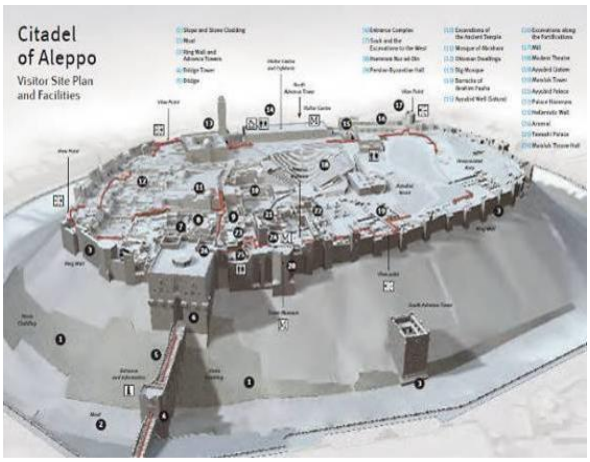
Halep kalesi projesi: DMA Halep Kalesi, Ortadoğu'da askeri mimarisinin önemli örneklerinden biridir. Halep kalesi, farklı tarihi özelliklere sahip anıtlar ve yapılar içeren büyük bir komplekstir. Kalede üçüncü binyılın başına tarihlenen Fırtına Tanrısı Tapınağı keşfedilmiştir. Bugüne ulaşabilen yapıların çoğunluğu Memluklu ve Eyyubi dönemine tarihlenmektedir. İslam mimarisinin örneklerinin yer aldığı kale bu özelliğiyle kent için land-mark niteliğiyle birlikte en çok ziyaret edilen alandır. Bu proje ile kalenin sahip olduğu anıtsal nitelikli yapıların (köprü ve ana kale kapısı, sur duvarları ve kuleleri, camiler, sarnıçlar, saray kompleksi, cephanelik, hamam, kışla, gibi) yapı kategorisi ve özgün niteliklerine göre koruma ve bakım yaklaşımı hedeflenmiştir. Projeye önce

gelecekteki müdahaleleri tanımlayan Master Planı ile başlanmıştır. Bu plan, acil önlemler, drenaj problemleri, arkeolojik alanlar, ziyaretçi altyapı ve müdahalelerin mantıksal darbeleri ile ilgili stratejilere dayanmaktadır. Uygulamanın üç ana ekseni, 2000 Master Planı'nın tamamlanmasının ardından, 2000-2008 AKTC tarafından belirlenmiştir.

Bu projenin hedefleri; modern koruma tekniklerini bilen yerel uzmanlar (mühendis, sanatkar vb.) yetiştirmek, proje sürecinin miras alanlarını koruma ve yönetimi konusunda rehber olmasını sağlamak, turistler için ilgi çekici ziyaretçi yollarının ve ziyaretçi merkezinin oluşturulması, ziyaretçiler için dokümantasyon ve el broşürleri hazırlanmasıdır. Bu projeye restorasyon projesi ile başlanmış, daha çok Orta Çağ kalıntılarının korunması ile ilgilenilmiştir. Uygulamaya başlama, ilgili meslek insanlarının yıl boyunca koruma teknikleri üzerine aldıkları eğitimleri tamamlanıncaya kadar sürmüştür. Uygulama sonucunda, ziyaretçi altyapısını geliştirmek için bilet satış yeri, ziyaretçi merkezi, yoları, dinlenme noktaları, tabelâlar, bakı noktaları, sağlık hizmetleri, broşür ve el rehberleri hazırlanması Suriye'deki ilk örnek olmuştur. Proje uygulaması için kurulan ortaklık, çok hassas yapıların (Eyyubi Sarnıcı ve kuyusu gibi) korunması için yatırımlarda bulunmuş, çok disiplinli ekipler yeraltı yapılarının korunmasına katılmışlar, yeni teknolojileri (Jeo-radar analizi gibi) kullanmışlardır. Çalışma uluslararası restorasyon ve rehabilitasyon standartları ve metodolojine göre geliştirilmiştir. Restorasyon ve rehabilitasyona yönelik uygulanan yöntem(ler), yapının tarihi, şimdiki fiziki, mimari ve korunma durumu analiz edilerek hazırlanmıştır. Özgün elamanlarda, sadece çok gerekli olan yerlerde sınırlı rekonstrüksiyon yapılmıştır (Resim 3.7, 3.8).

Resim 3.7. Halep Kalesi projesi
(Jodido, Philip, 2011: 255)

Resim 3.8. Halep Kalesi ziyaretçi broşürü
(Gonella, 2008: 26-27)

AKTC, 2000'de sur duvarlarındaki kulelerden birinde müdahaleye başlamıştır. 2000'den 2008'e kadar olan bütün alana ilişkin belgeleme işini tamamlamayı hedeflemektedir. Bu süreçteki hedefler şöyledir;

- 2001-2004 yıllarında sur duvarlarının büyük bölümlerinde çalışmaların tamamlanması,
- 2001-2002 yıllarında kalenin batı kısmı ve keşfedilen Osmanlı kalıntılarının korunması,
- 2002-2003 yıllarında, taş kaplı bazı büyük kanallar üzerinde pilot projeler geliştirilmesi,
- 2002-2004 yıllarında Eyyubi Sarayı, konut ve resepsiyon salonunun korunması,
- 2002-2006 yıllarında ziyaretçi altyapısının geliştirilmesi,
- 2005-2007 yıllarında Eyyübi Sarnıcı ve kuyusunun korunması.

Sonuç olarak proje kapsamında;

- AKTC Kale yapıları, hendek ve yamaçlarında; çoğunluğu, mimari, yapısal ve topografik olmak üzere araştırmalar gerçekleştirmiştir.
- Ziyaretçilerin alanı kavrayabilmelerinin sağlanmasına çalışılmıştır. Kale içinde önemli tarihi eserleri birbirine bağlayan turist güzergâhları ve rota üzerinde ziyaretçi konforu ile bilgilenmesini sağlayacak öğeler ve donatılar sağlanmıştır. DGAM ile işbirliği içinde, AKTC kaleyi bir ziyaretçi merkezi olarak donatmış, sağlık tesisi yaptırmış, buna ek olarak kale surları içinde bulunan kafeteryayı rehabilite etmiştir.
- Eyyubi kompleksinin temel yapıları (batı bölgesi, sur duvarlarının bazı bölümleri, Osmanlı kışlası, sarnıç, kuyu ve ortaçağ yolları vb.), giderek kaybolan (kireç esaslı harç enjeksiyonu gibi) geleneksel yapı yöntemleriyle yeniden canlandırılmaktadır.
- AKTC, dokümantasyon ve korunmaya yönelik metodolojilerin öğretildiği bir ders(ler) ile müteahhit ve ustaların DGAM sağlamak üzere, eğitim toplantıları ve programları başlatmıştır. Uzmanlaşmış, yetkili uluslararası ve yerel uzmanların eğitimi gerçekleştirilmiştir (Jodido, Philip, ed. 2011: 254-259).

Kale çevresi projesi: Halep Eski Kent Rehabilitasyon Projesi kapsamında, kentsel tasarım çalışması Eski Kent İl Müdürlüğü ve GTZ ile işbirliği içinde, Halep Kalesi çevresi için uygulanmıştır. Bu projenin ana hedeflerinden biri, ticaret fonksiyonlarının, bitişik yerleşim alanlarının konforunu, ekonomik ve çevresel özelliklerini baskı altına alacak şekilde

yayılmasını kontrol etmektir. Mevcut tarihi binaların yeniden kullanımı aracılığıyla, yeni kültürel gelişim fırsatları açmak ve turist yönlendirmek için ticaret faaliyetlerini eski kente faydalı olacak biçimde yönlendirilmesini sağlamak önemli görülmüştür.

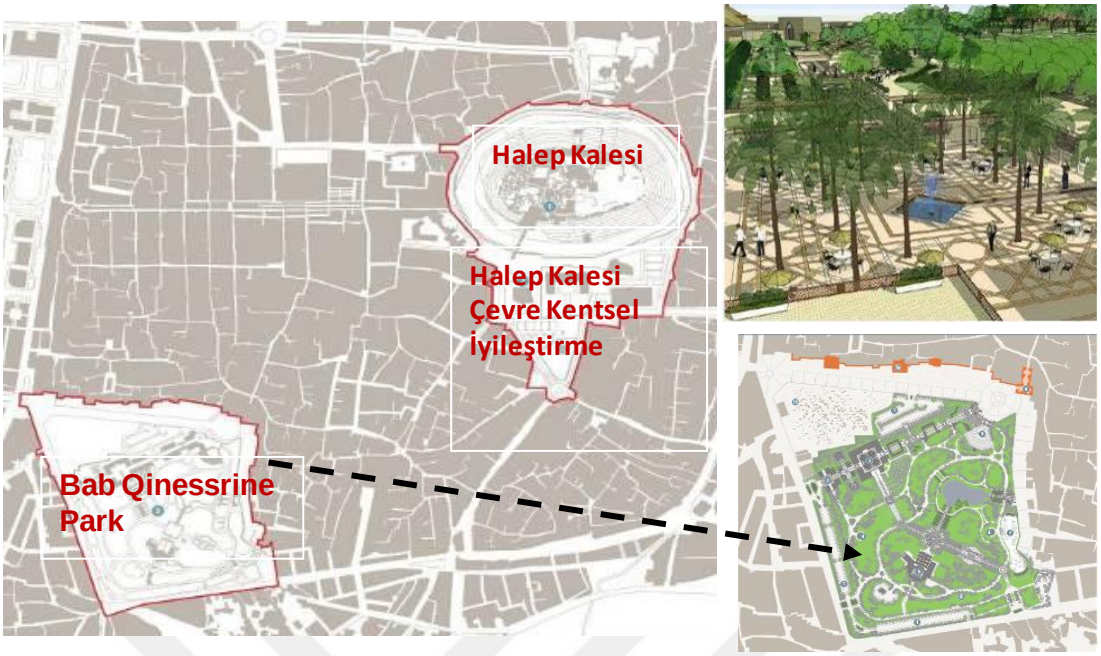
Projenin ana hedefleri;

- Eski kentte kale çevresindeki yaya yollarının, kamusal ulaşım ağlarının, park alanlarının yeniden belirlenmesi,
- Kale çevresi tarihi ve fiziki dokunun korunması ve gelecekteki planlamaların yapılması,
- Yerleşim alanlarının özgün niteliklerini zedeleyecek ticari mekanların kontrol edilmesi,
- Turistik ve kültürel işlevlerini arttıran ve rehabilitasyon çalışmalarını tamamlayan arazi kullanım planının benimsenmesi,
- Önemli kamu ya da boş binaların her birinin gelecekte kullanılmasının önerilmesi,
- Kamusal alanlarda, altyapı ve çevre düzenlemesinin iyileştirilmesini içermektedir.

Bu proje ile ulaşım ağı ve trafik akışı kendi başına karmaşık bir olgu olarak ele alınmış ve bu yaklaşımla proje beş parçaya bölünmüştür;

- Birinci ve ikinci bölgeler: Eski Kent Il Müdürlüğü desteğiyle 2010'da tamamlanmıştır.
- Üçüncü bölge: Kale girişi karşısında meydan, AKTC'nin desteğiyle tamamlanmıştır.
- Dördüncü ve beşinci bölgeler: Otoparklar ve trafiğe kapalı bölgeler, yerel yönetimlerin son onayından sonra yapım ihalesi ile yapılacaktır (Jodido, Philip, ed. 2011: 260-263).

Bab Qinessrine park projesi: Park, ismini kalenin güney-batı kapısından alarak, tarihi sur duvarlarının dışında kalan yedi hektarlık alanda stratejik noktada yer almaktadır. Bu alan Halep Kalesi'ne 40 m, Ulu Cami ve geleneksel çarşıya 100 m uzaklıktadır. Fiziksel kısıtlamalarla birlikte, park yapılacak alanın batısında orta-katlı, çoklu ailelerin yaşadığı konutların boşaltılması gerekmiştir. Ayrıca, parkın tasarımında kuzeybatıdaki küçük mezarlık ve alanın altındaki kireç taşı katmanları, kuzey-güney yönlü uzanan iki mağara da göz önünde bulundurulması gereken kısıtlar olmuştur. Ancak, bazı kısıtlamalar avantaja dönüşerek, alanın orta kısmının yükselmesi, kale kapısı ve kaleye karşı kuzeye manzara vermektedir. Bu alanda teraslama, bitkilendirme, yürüyüş alanları ile kent ve kent surları üzerinden üç boyutlu manzara izlenimi de sağlanacaktır (Resim 3.9).

Resim 3.9. Halep tarihi kentte Bab Qinessrine park projesi (Jodido, Philip, 2011: 265, 267)

Park tasarımında, farklı tasarım temaları ile iki büyük bölge oluşur. Birinci bölge, her iki tarafında avlu olan, Bab Qinessrine Kapısı'na uzanan yol üzerinde sıralı ağaçlar, çeşmeler, havuzlar ve küçük ticaret modülleri bulunan bir dizi şeklinde alanın kuzeyini oluşturur. Bu satış ünitelerine süregelen park yapımına fon sağlamak amacıyla izin verilmiştir. İkinci ve daha büyük park bölgesi, eğrisel yolları ve teraslar boyunca eğlence alanları sağlamak için tasarlanmıştır. Kuzey ucundaki amfitiyatro tarihi kent kapısına bakacak şekilde ana gezinti yolunun doğu ucundaki yamaca kurulmuştur. Parkın güneyindeki yüksek alanın tepesinde kapalı ve açık oturma alanı ile bir restoran, küçük bir göl, oyun alanı, kafe yer almaktadır.

Eski kent duvarlarının dışında atıl alan olan Bab Qinessrine Parkı ile AKTC, yeşil alan oluşumu ve eski kent üzerinden bir ziyaretçi akımı sağlamak amacı ile bölgenin kentsel yenileme alanına dönüştürülmesine ivme kazandırmayı hedeflemektedir. Bab Qinessrine Parkı, eski kent için önemli bir geçit olacak, turist çekecek, istihdam ve hizmetler için fırsatlar sağlayarak kale çevresinde yaşayanlara avantajlar sağlayacaktır. Ancak, kent her yıl dört milyonun üzerinde turist çekmesine rağmen, turizm gelirleri Kale çevresinde yaşayan nüfus için refah yaratmamıştır. Sosyo-ekonomik müdahalenin yapılacağı üç kilit alanda geleceğin Bab Quinnesrine Parkı -anket yoluyla araştırılıp- iki mahalleye bitişik kurulmuştur. Halep'te bu çabalar sayesinde tarihi kent dokusu geliştirme ve iki çekici kutup olan kuzey-güney uçları birleştirmek ve bu projeler için potansiyellerin

değerlendirilmesi eski kentin ekonomik gelişiminde önemli faktörlerdir (Jodido, Philip, ed. 2011: 264-267)

Finansman

Suriye'de dünya mirası özelliklerinin korunmasını amaçlayan bir özel fon oluşturulmuştur;

- Projenin Avrupa Birliği tarafından finanse edilen kısmı "Suriye Kültürel Miras Acil Korunması"dır (2.46 milyon Euro). üç yıllık bir süre için 1 Mart 2014 tarihinde başlamıştır, Proje ICOMOS ve ICCROM ortaklığıyla yürütülmüştür.
- Suriye üzerinde uluslararası uzmanlar toplantısı ve acil yardım tedbirleri (170.000 ABD Doları) için finansman Flaman Hükümeti tarafından sağlanmıştır.
- Dünya mirası, Arap Bölgesel Merkezi'nin Suriye kültürel mirasını korunması için Dünya Mirası Merkezi'ne maddi destek (200.000 ABD Doları) yapmıştır.
- Projenin kamu ortakları; DGAM, Halep Valiliği, Halep Belediyesi, Halep Eski Kent Müdürlüğü'dür. Bağışçıları ise WMF (Dünya Anıtlar Fonu)dur.
- Halep Kale Çevresi Projesinin kamu ortakları; Halep Eski Kent Genel Müdürlüğü, DGAM, Turizm Bakanlığı, Su ve Elektrik Müdürlüğüdür. Bağışçıları ise GTZ'dir.

Katılım

"Halep Entegre Kentsel Gelişim" (UDP), GTZ ve Halep Belediyesi arasında bir ortak programıdır. Program, ulusal ve belediye düzeyinde sürdürülebilir kentsel yönetim ve geliştirme kapasitelerini teşvik etmektedir. Program çalışmalarında üç alan vardır;

- Halep Kent Geliştirme Stratejisi (CDS): Kapasite artırımı, ağ dahil, belediye için destek yapıları teşvik ve ulusal kalkınma diyaloğu belediye gücünü geliştirme.
- Gayri Yerleşmeleri (IS): Gayri yerleşim stratejisi ve yönetim geliştirme içerir.
- Halep Eski Kenti Rehabilitasyonu Projesi (OCA): Uzun vadeli odaklı kent kalkınma stratejisi yanı sıra Eski Kent City rehabilitasyon daha fazla destek içerir.

UDP, yani 'belediye yönetimi modernizasyonu' programı, AB destekli sektördeki, diğer müdahaleler ile yakın işbirliği içindedir. Bu 2007-2016 faaliyeti planlanmaktadır. 1 Aralık 1999 tarihinde, AKTC *Suriye'de Üç Kaleleri Restorasyonu Projesine* destek ve uzman

sağlamak için, DGAM ile mutabakat ve işbirliği zaptı (*Memorandum of Understanding)* imzalanmıştır. Bab Qinessrine Park Projesi için aynı işbirliği yapılmıştır.

Yönetim planı: Halep DMA ait Yönetim planı bulunmamaktadır.

Saraybosna kenti ve tarihi kent merkezi

Saraybosna, Saraybosna Kantonunun merkezi olup, Bosna-Hersek Federasyonu'nun ve Bosna-Hersek Cumhuriyeti'nin başkentidir (Resim 3.10). Saraybosna, başkenti Banyaluka olan Sırp Cumhuriyeti'nin hukukî başkenti; Saraybosna Kantonu'nun da merkezidir.

Resim 3.10. Saraybosna Kenti'nin yeri ve genel görünüşü (Aloul, 2007: 47)

Coğrafi konum ve topografya

Bosna-Hersek'in başkenti Saraybosna, ülkenin tam merkezinde Dinar Alpleri'ne ait Romanija, Trebević, Ozren ve Igman dağlarıyla çevrili Saraybosna Ovası üzerine kurulmuş bir kenttir (Özkan, 2009: 13). Saraybosna Güney Doğu Avrupa'da, Saraybosna, Bosna bölgesinin, Dinar Alpleri'yle çevrili Saraybosna Vadisi içerisinde Miljacka Nehri'nin çevresinde kurulmuştur (Resim 3.11). Jeomorfolojik karakteristikleri açısından Miljacka Nehri'nin oluşturduğu dar vadi boyunca doğu-batı yönünde uzanan tipik bir lineer kent olarak gelişmiştir. Etrafındaki yüksek dağlar ve birleştiği diğer nehirler yaşam biçimini ve gelişmeyi yönlendirmiş olup, etrafında Olimpik dağların yer aldığı korunaklı kenttir.

Resim 3.11. Saraybosna Kenti'nin coğrafi konumu ve genel görünüşü (Ristic, 2011)

Kültürel/tarihi değer

Balkanlar'daki kültürel kentlerin en önemlilerinden olan Saraybosna, barındırdığı dinî çeşitlilikle (Müslümanlık, Katoliklik, Ortodoksluk ve Musevîlik), yüzyıllar boyunca barış içinde yaşamasıyla, Avrupa'nın Kudüs'ü olarak kabul edilir (Tekin, 2011: 47).

Çok katmanlılık

Saraybosna bölgesinde yapılan neolitik dönem kazıları, bu bölgedeki yerleşiminin sürekliliğini göstermektedir. Saraybosna bölgesi, Roma egemenliğinden önce İliryalıların egemenliğinde kalmış, M.S. 9'da Romalılar tarafından ele geçirilmiştir;

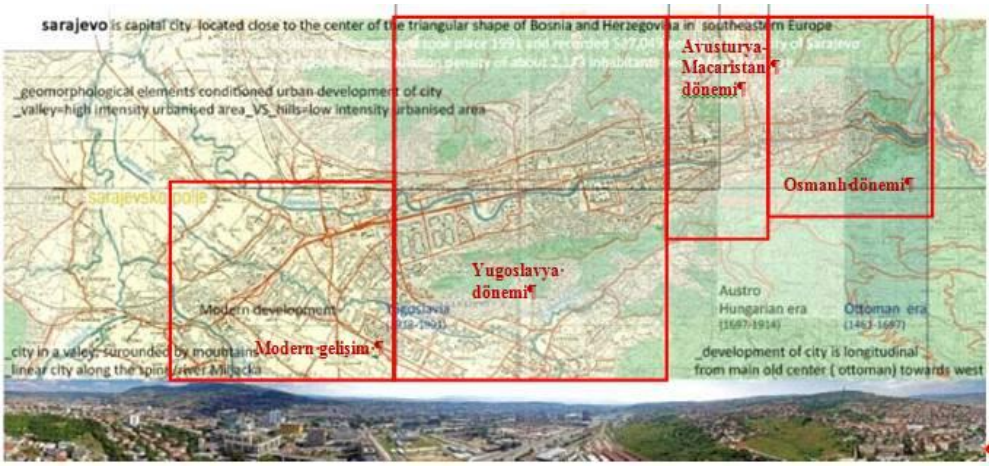
- Romalılar döneminde, Dalmaçya eyaletine bağlanan bölgede -bugünkü İlidza banliyösünün bulunduğu yerde- Ilıca Kenti kurulmuştur. Kent, Roma İmparatorluğu 395'te ikiye bölününce Batı Roma İmparatorluğu'nun, 420'lerde Avrupa Hunları'nın, 455'te Ostrogotların, 6. yy. ilk yarısının sonlarına doğru Doğu Roma İmparatorluğu'nun, 7. yy. başlarında Avarların eline geçmiştir.
- 1462'de Osmanlı Sultanı II. Mehmet tarafından Vrhbosna Kenti ele geçirilerek bugünkü Saraybosna Kenti kurulmuştur. Saraybosna, önemli ulaşım yolları kavşağı olması nedeniyle ticari ve idari merkez olmuştur. Kentin yapılaşması, 1462 yılında Bosna valisi olan İsa Bey dönemiyle başlamaktadır. İsa Bey'in köprü, cami, hamam, kervansaray, kapalı çarşı (baş çarşı), değirmen ve tekke yaptırarak Bosna bölgesinde idari bir merkez olarak bu ovayı seçmesi, bu yerleşimin sadece idari değil, aynı zamanda ticari bir merkez olmasını desteklemiştir. İsa Bey döneminde vadinin kuzeydoğu ucuna yapılan saray (konak) ise kentin isminin Sarayovası olarak anılmasına sebep olmuştur. Kentin

bugünkü ismi Boşnakçada Sarajevo'dur. 400 yıl süreyle yönetimi altında yaşadığı Osmanlı Devleti'nin pek çok tarihi ve kültürel izlerini taşımaktadır. Kilise etrafında oluşmuş Hıristiyan Mahalleleri (*Gronja Varoş*) ile cami, mescit, zaviye ve medrese etrafında gelişen Müslüman mahallerinde halk bir arada yaşamaktadır. Saraybosna, önce sancak, sonra paşalık, ardından vilayet olarak yönetilmiş ve her dönemde yeni mahallelerin eklenmesiyle gelişerek büyümüştür. 15-16. yüzyıllar boyunca mescit, mektep ve hamamlar inşa edilmiş, kervansaray, imaret ve misafirhane ve 100'den fazla cami yaptırılmıştır (Komut, 2000: 35).

- Osmanlılar tarafından kurulmuş ve bu tarihî ve kültürel kimliği üzerinde taşıyan Saraybosna, Osmanlı döneminde Bosna müslümanlığının da merkezi olmuştur. 1521-1541 yılları arasında Bosna valisi olan Gazi Hüsrev Bey döneminde ilk hastane ile, Balkanların en önemli belgelerinin bulunduğu kütüphane inşa edilmiştir. Kanuni Sultan Süleyman'ın hükümdarlığı zamanında Saraybosna Müslüman, Hıristiyan (Katolik ve Ortodoks) ve Yahudi yerleşmelerinden oluşmaktadır. 1640'ta deprem, 1644'te kent merkezindeki büyük yangın, 1647'de veba salgını, 1656'da çarşıyı ve Hıristiyan mahallelerini yok eden yangın, 1665'de nehrin taşmasıyla yaşanan sel gibi çeşitli felaketlere rağmen eski canlılığını kazanmayı başarmıştır (Komut, 2000: 10, Dizdar, 2009: 29-34; Deviren ve diğerleri, 2012: 50)
- 1878'e kadar Osmanlılar'a bağlı kalan kent, 1878'de imzalanan Berlin Anlaşması'yla Avusturya-Macaristan yönetimine bırakılmıştır. Saraybosna, Avusturya-Macaristan imparatorluğu döneminde bir Avrupa başkenti haline getirilmek istenmiştir. Osmanlı döneminde imar edilen kent, nehir boyunca batı yönüne doğru gelişirken imara yeni açılan bölgeler haricinde, kent merkezinde de Avusturya-Macaristan kentlerindeki dokulara benzer bir yapılaşma görülmüştür (Dizdar, 2009: 29). Avusturya-Macaristan döneminde Saraybosna için tümüyle farklı bir kentsel yapılanmaya gidilmiştir. 4 Aralık 1880'de kentin ilk kent planı yürürlüğe girerek, göçlerle artan nüfusun düzenli-planlı yerleşmesi ve gelişmesi sağlanmak istenmiştir. Aynı dönemde, kentin batı uzantısında Marijin Dvor'da inşa edilen askeri barakalar (1992'e kadar *Mareşal Tito Barakaları* olarak anılan), eski kent merkezi ile yeni kent arasında sürekliliği koparmıştır. Osmanlı yönetiminde örgütlenmenin temeli, mekânsal ve işlevsel olarak mahalleye dayanmakta iken, 1883'te başlatılan yeni bir bölünmeyle kentsel birim sokak olmuş ve gelişme düzeni Avrupa'da olduğu gibi merkez çevresinde genişleyen halkalarla oluşturulmuştur. Bu dönemde özellikle kamu binalarında görülen Rönesans öğeleri diğer mimari yapılara da yansımıştır. Kentte, 1883 ile 1896 yılları arasına tarihlenen batı Avrupa mimari

tarzında, Hıristiyanlığın farklı mezhepleri için farklı kiliseler ile Gotik bir katedral, bununla birlikte 1901'de Avusturya-Macaristan Yahudileri tarafından yapılan bir sinagog bulunmaktadır. Doğu'dan Batı'ya dönüşüm sürecinin izlendiği yerleşim deseninde, 1910'larla modern mimari de görülmektedir.

- 28 Haziran 1914'de Avusturya Arşidükü Franz Ferdinand ve eşinin Bosnalı bir Sırp milliyetçi tarafından Saraybosna'da vurulması 1. Dünya Savaşı'nın başlamasına neden olmuştu. 1918'de Avusturya-Macaristan'ın savaşı kaybetmesiyle Bosna-Hersek Yugoslavya devleti içinde yer almış, 1918'de sonradan Yugoslavya Krallığı'na dönüşecek olan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'na geçerek Sırbistan'a bağlanmıştır.
- 1929 yılında Sırbistan, idari olarak Banlık'lara bölünmüştür. Balkan Yarımadası'nın kuzeybatısında eski Yugoslavya'yı oluşturan Sırbistan, Hırvatistan, Slovenya, Makedonya ve Karadağ'la beraber 6 federe devletten biri iken, Yugoslavya'nın dağılmasından sonra 3 Mart 1992'de bağımsızlığını ilan eden Bosna Hersek'in başkentidir. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra Saraybosna, Yugoslavya Sosyalist Birleşik Cumhuriyeti'nin içinde, Bosna Hersek Sosyalist Cumhuriyeti'nin başkenti olmuştur (Deviren ve diğerleri, 2012: 50, Dizdar, 2009: 30-37; Komut, 2000: 36).
- Bosna-Hersek'te 1992'de başlayan ve üç buçuk yıl süren Sırp-Karadağ Savaşı'nda, Sırplar tarafından toplumların geçmişle olan manevi, kültürel, sosyal ve dini bağlarını koparmayı, psikolojik olarak insanları yıkıma uğratmayı amaçlayan "*kentkırım/urbicide*" uygulanmıştır ve binalara, yerleşim merkezlerine ve tarihi dokuya yönelik yıkımlar yapılmıştır. Savaşta yok ve tahrip edilen ve hasar gören binalar, köprüler, köyler ve kasabalar, kentlerin yanı sıra doğrudan birincil hedef haline getirilerek ortadan kaldırılan tarihi binalar, kütüphaneler, inanç merkezleri, arşivler ve sanat merkezleri ve hatta mezarlıklarda bulunmaktaydı (Keser, 2012: 277).
- Saraybosna'nın çok katmanlı yapısını kentsel mekânda izlenebilmektedir (Harita 3.26). Doğu-batı yönünde akan Miljacka Nehri boyunca gelişen, en doğuda Eski Kent denilen kısımda Osmanlı çarşısı, batıya doğru Merkez bölgesinde Avusturya-Macaristan düzeni, Yeni Saraybosna denilen çağdaş yapılanma ve mimarisi, daha batıda ılıca turizmi ağırlıklı yerleşmeyle yapı yoğunluğu merkezden-dışarıya giderek azalmaktadır (Resim 3.12).

Resim 3.12. Saraybosna Kenti'nin gelişme süreci (Deviren ve diğerleri, 2012: 50)

Yasal yönetsel çerçeve

Bosna Hersek'te, kültür konusunda yetki, Anayasa Entite ve/veya kantonlar devlet düzeyinde koordinasyona dayalı biçimde, dört ana idari yapıya verilmiştir. Devlet düzeyinde Kamu İşleri Bakanlığı, Bosna Hersek Federasyonu düzeyinde Kültür ve Spor Bakanlığı, Sırp Cumhuriyeti düzeyinde Eğitim ve Kültür Bakanlığı, Breco Bölgesi düzeyinde Spor, Kültür ve Ekonomik Kalkınma Dairesi yetkilidir.

Kamu İşleri Bakanlığı, devlet düzeyinde, iki entitenin kültürel proje ve stratejilerinin uyumlu olmasından ve koordinasyon için prensiplerinin belirlenmesinden sorumludur. Diğer tüm yetkiler iki entite ve kanton seviyesindedir. Kültürel miras ile ilgili olarak Ulusal Anıtları Koruma Komisyonu devlet düzeyinde kurum olup, ulusal anıtların belirlenmesinde görevlidir. Entite düzeyinde Bosna Hersek'te iki enstitü (kurum) tarihi ve kültürel mirastan sorumludur. Bosna Hersek Federasyonu Kültürel, Tarihi ve Tabiat Mirasını Koruma Enstitüsü ve Sırp Cumhuriyeti Kültürel, Tarihi ve Tabiat Mirasını Koruma Enstitüsü'dür. Bu iki enstitünün sorumlulukları, uzmanlık, bilimsel yöntem ve uygulamaları gerektiren tarihi, kültürel mirasın korunması ile idari işleriyle ilgili uzmanlık gerektiren işleri içermektedir.

Devlet düzeyinde düzenleme ve stratejiler, 1993 tarihli Bosna Hersek Kültürel Politika Belgesi'ne (*Cultural Policy Paper of Bosnia and Herzegovina*), entite düzeyinde düzenleme ve stratejiler Dayton Antlaşması Ek: 8 maddesine göre belirlenmektedir. Ayrıca, UNESCO Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi, Dünya

Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi, Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Geliştirilmesi ve Korunması Sözleşmesi (*UNESCO Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions*) ve Avrupa Konseyi Toplum için Kültürel Mirasın Değeri Çerçeve Sözleşmesi (*Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society)* ve Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi de referans olarak kullanılan uluslararası belgelerdendir. Böylece, güçlü ve bütüncül olarak kültürel sektörün canlandırılması ile kültürel mirasın korunması, yenilemesi için işbirliği yapılması ve bunları çağdaş ekonomik gelişmeye entegre edilmesi taahhüt edilmektedir (IPA, 2011: 25-26). Saraybosna bölgesinde kültürel mirasın korunmasına ilişkin düzenlemeler;

- İlk olarak, 1963'te Başçarşı'ya -Saraybosna tarihi kentinin ortaçağdan beri anıtsal çekirdek merkezi- ilişkin yönetmelik düzenlemesi,
- 1965'te Kent Konseyi kararı ile Saraybosna Kültürel Anıtlarının Korunması ve Yönetimi Kent Enstitüsü'nün kurulması ve bu enstitünün devamı olan Saraybosna Tarihi, Kültürel ve Tabiat Mirası Koruma Kanton Enstitüsü[1]nün yasal olarak kurulmasıdır. İyi organize edilmiş, donanımlı uzman bir kurum[2] haline gelerek anıtların korunması, tescili, envanterlenmesi, restorasyon ve rekonstrüksiyonlarına ilişkin ciddi sonuçlar alınmıştır.

Enstitünün başlıca faaliyetleri; kültürel mirasın -taşınır, taşınmaz, yapı toplulukları ve doğal olarak kategorilere göre- tespiti ve tescil edilmesi, kültürel mirasa ilişkin koruma tedbirleri almak, kentsel planlama belgeleri içinde sürdürülebilirlik ve miras kullanımına ilişkin programlar, çalışmalar ve incelemeler yapmak, tescilli yapılara rekonstrüksiyon, restorasyon ve yeniden canlandırılma projeleri yapmak, miras alanında yapılan projeler konusunda uzman görüşlerinin, önerilerin ve izinlerin sağlanması, modern sanat eserlerinin değer artırımı ve ülke dışına çıkmasına ilişkin onayların verilmesi, anıt eserlerin denetimi, bilgilendirici, envanter ve dokümantasyon faaliyetlerin yapılmasıdır (Uzunovic, 2000: 1-5, Begagic, 2014: 47).

[1] Saraybosna Kantonu'nun meclis kararı ile kurulan (1997) kantona yönelik enstitüdür. Enstitü, Kültürel Mirasın Korunmasına İlişkin Yasası (1985), uluslararası sözleşme ve yönetmeliklerin yönlendirmesi ile toplumsal hayatta kültürel, tarihi ve doğal mirasının hak ettiği yeri ve önemi görmesi, korumanın genel planlama programlarına dahil edilmesi için çalışmaktadır.

[2] Mimar, sanat tarihçi, biyolog, hukukçu, kütüphaneci vb. farklı meslek gruplarından oluşan 22 kişilik kadroya sahiptir.

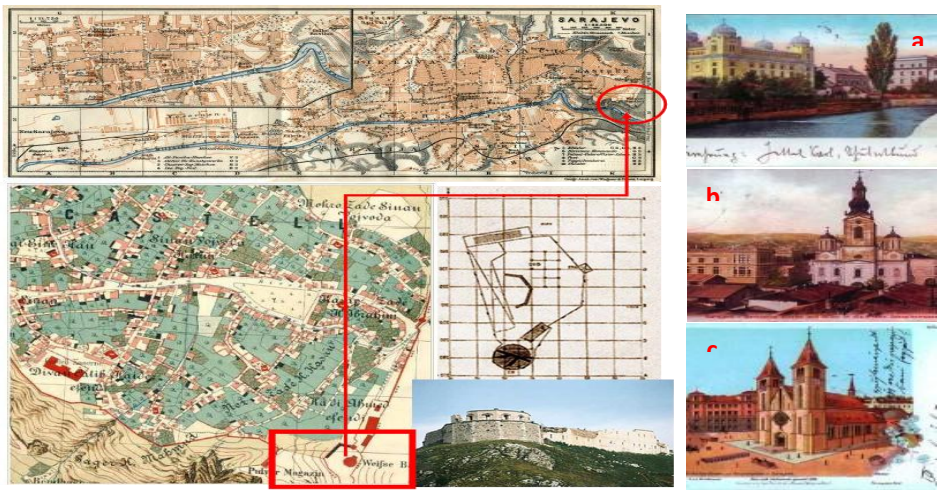
Uygulama araç ve stratejileri

1 ve 2. Dünya savaşlarında çatışmalardan büyük zarar gören kentin yeniden yapılandırma çalışmaları kapsamında, 1964'te yürürlüğe giren genel plan çerçevesinde, yerleşim batı ve güneybatı yönlerinde gelişmiştir. 1995'te Sırp-Karadağ Savaşı'nın sona ermesinin ardından programlanan yeniden yapılandırma ve restorasyon işleri, büyük çapta Birleşmiş Milletler ve Avrupa Konseyi'nin yardımlarıyla gerçekleştirilmiştir. Birçok İslam ülkeleri cami ve İslami yapıların yeniden yapılması için katkıda bulunmuştur. Saraybosna Geliştirme Projesi kapsamında zamanının önemli mimari örneği olan dini, resmi yapıların, çarşıların, toplumsal değer taşıyan tekil büyük yapıların ve tarihi eserlerin onarımının yanı sıra yıkılmış ve/veya işlevini yitirmiş alanlar geliştirilmiştir. Savaştan sonra kentin yenilenmesi ve canlandırılmasına, sürgünde yaşayan vatandaşların yeniden dönebilmesi için öncelik verilmiştir. Tüm altyapı yeniden oluşturulmuş, yeni konutlar ve kamusal binalar inşa edilmiştir. Uluslararası kuruluşların desteğiyle yürütülen yeniden yapılandırmada, devlet denetiminin ve halk katılımının da önemli bir rolü vardı (Komut, 2002: 8-12).

Sürdürülebilir kültürel miras gelişimi için strateji ve politikalar, ulusal düzeyde *2011-2015 Eylem Planı* ile belirlenmiştir. Strateji, Bosna Hersek'teki mevcut durumu tanımlayarak bu alanda gelişimin ölçülebilirliğini amaçlamaktadır. Ana hedef ise, kültürel gelişimin araştırılmasına yatırım yapmayı arttırmak ve Bosna Hersek'in farklı zamanlarına tarihlenen anıtsal yapıların korunması ve yeniden canlandırılmasına odaklanarak, anıtsal yapıların özel girişimlerle korunmasını kültürel -tarihi, doğal, mimari- mirasının turistik değerinin arttırmasını sağlamaktır. Stratejilerin öncelikleri, Bosna Hersek'te tüm kentlerde kültürel altyapının yeniden yapılandırılmasına belediyelerde öncelik verilmesi, kültürel demokrasi ve vatandaşın kültürel haklarının gerçekleştirilmesi, gelişmemiş kırsal ve kentsel alanlarda ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimin desteklenmesi, Bosna Hersek'in Avrupa'ya entegrasyonu sürecine ilişkin, kültürel politik ve stratejilerin ayrıca kültürel alanlardaki projelerde AB fonlarının kullanımın sağlanmasını içermektedir (Begagic, 2014: 57). Bosna-Hersek için IPA Ulusal Program 2011, iki bileşenden oluşmaktadır. Bunlar; mayın temizleme ve kültürel mirasın korunmasıdır. Kültürel mirasın korunması bileşeninin amacı; güven oluşturarak ve uzlaşmayı teşvik ederek Bosna Hersek'in büyük değeri olan kültürel mirasın korunması ve restore edilmesidir. Milli düzeyde restorasyon faaliyetleri uzun dönemde ekonomik canlanmada etkisini gösterecektir. Böylece Bosna Hersek'in tarih ve kültürel mirasının yenilenmesinin devam etmesinde dinamik olacak ve ve kentin

cazibesini artıracaktır (IPA, 2011: 6). Bu kapsamda da 1892-1896 yılları arasında yapılan ve 1896'da açılan, 1949'da Milli Kütüphane olarak kullanılmaya başlanan ve savaşta zarar gören Saraybosna Belediye Binası, Saraybosna ve Novi Grad Belediye binalarının restorasyonu için IPA bağışta bulunmuştur (Begagic, 2014: 56; İPA, 2011: 13).

Bijela Tabya (Akkale) koruma restorasyon ve yeniden canlandırma projesi: Bijela Tabya (Akkale) Vratnik Kenti'nin bir parçası olarak, Saraybosna'ya hakim noktada ortaçağ kaleleri için ideal konumdaki surları, kapıları, kuleleri ve kendine has biçimi ile Saraybosna'nın merkezinde yer almaktadır (Harita 3.20). Saraybosna Anıtları Koruma Kent Enstitüsü tarafından, 1971'den itibaren (381/71 sayılı Kanun ile) korunmaktadır. Vratnik Kenti 1729-1739 yılları arasında, Bosna Valisi Ahmet Paşa tarafından, var olan Saraybosna Kalesi'nin genişletilip surlarının yapılması ile inşa edilmeye başlamıştır. Surlar, 450 konut ve boş alanı kapsayacak şekilde yapılmıştır. 1739'da da Hecimoğlu Ali Paşa tarafından yapılaşmaya devam edilmiştir. 5 tabya, 3 kule, 5 büyük kapı inşa edilmiş, 1878'e kadar bu şeklini korumuştur. Avusturya-Macaristan döneminde sur duvarları içinde modern kışla inşa edilmiştir. Günümüzde Bijela Tabya (Akkale) savaş, yasadışı konutlar, bakımsızlıktan nedeniyle kötü durumdadır. Bu proje ile iyileştirme çalışmaları ve kültürel miras kullanımının, alanın koruma çalışmalarına paralel olması, ayrıca arkeolojik kazılarda elde edilen bulgular ve eski katmanlara dayandırılarak yapılması gerektiği vurgulanmaktadır.

Harita 3.20. Saraybosna Bijela Tabya (Akkale)nın konumu- (Mujezinovic, Arnautovic, Cemerlic, Museta: 4, 8, 16) a) Askenaz Sinagogu b) Sırp Ortodoks Katedrali c) Roma Katolik Katedral

Yenileme ve gelişim stratejileri rehberinde;

- Saraybosna çarşısı (ticaret ve zanaat merkezi) bölgesinin korunması ve çarşı bölgesinin acilen güncel ihtiyaçlarına uygun haline getirilmesi,
- Saraybosna mahallelerinin çekici konut alanı olacak şekilde yenilenmesi ve mahallelere modern yaşam gerekliliklerine göre yeniden canlandırma programının belirlenmesi,
- Bentbasa rekreasyon alanı ve doğal yaşamı koruma bölgesinin, sürdürülebilir kalkınma kapsamında günübirlik tesislerle turizm potansiyeline sunulması,
- Kültürel-tarihi miras olarak anıtsal yapı olan Vratnik surlarının tamamının onarım, rekonstrüksiyon, restorasyon ve yenilenme çalışmalarının tabya ve kulelerde yapılacak çalışmalarla paralel olarak önerilmesi,
- Vratnik'de, eski yol sistemi ve konutlardaki bozulmalarla alanın özgünlüğünü kaybettiği ve bu alanın özel yasal düzenleme ve planlama çalışmalarına ihtiyacı olduğu,
- Turizm ve yardımcı faaliyetlere uyumlu planlı kalkınma aktivitelerinin programlanması gerektiği belirtilmektedir.

Projenin yatırımcısı Saraybosna Kantonu Fiziksel Planlama Bakanlığı ve Saraybosna Kantonu Kültür ve Spor Bakanlığı olup projeyi hazırlayan Saraybosna Kantonu Kültürel Tarihi ve Doğal Mirasının Korunması Enstitüsü'dür. Projenin aşamaları; sondaj ve arkeolojik kazılarının tamamlanması, kazı sonuçlarının detaylandırılması, sistematik arkeolojik kazı programı ve koruma tedbirlerinin belirlenmesi, kompleksin durumunun çizilmesi, jeodezik ve fotogrametrik çalışmaların yapılması, tahribat ve yıkımların çizilmesi, yapısal onarımların belirlenmesi ve uygulama olarak belirlenmiştir. 1991'de arkeolojik kazı çalışmalarına başlanılmış, 1999'da jeodezik ve fotogrametrik çalışmaları yapılmıştır. 2000-2003 arasında restorasyon, onarım işlerine başlanılmıştır. 2005'te restorasyon, koruma, rekonstrüksiyon çalışmalarına devam edilmiştir (Mujezinovic ve diğerleri: 19-23).

Finansman

Kamu İşleri Bakanlığı üç tematik alanda; kültürel enstitüler için finansal yardım, kültürün farklı branşlarında uluslararası işbirliği ile yapılan projeleri için, finansal yardım ve kâr

amacı gütmeyen organizasyon ile kişilerin hibe katkısı şeklinde kültürel projelere destek sağlamaktadır. Kamu İşleri Bakanlığı IPA bağışlarını ve hibe fonlarını kültürel mirasın korunması, rehabilitasyonu ve restorasyonu için kullanmaktadır. Federal düzeyde Milli Anıtlarını Koruma Komisyonu, kültürel mirasın ve anıtların yeniden inşasında finansal olarak rol oynamaktadır. Entite düzeyinde ise, finansal sistem birkaç yönetim yapısına bağlıdır. Bosna Hersek Federasyonu Kültür ve Spor Bakanlığı, Sırp Cumhuriyeti Eğitim ve Spor Bakanlığı'na eş deyişle federasyon düzeyinde kültür fonları Kültür ve Spor Bakanlığı'na bağlıdır. Federasyon için önemli projeler ve sivil toplum örgütlerine düzenli program aktivitelerine, üç finansal (kültürel miras, program ve etkinlik) ve dört değişik alana (müzik, sinema, görsel/performans sanat ve yayım/kütüphanecilik) bütçe ayrılır (Begagic, 2014: 53). Bosna Hersek'te kültürel mirası destekleyici vergi indirimleri bulunmamaktadır.

Katılım

Bosna Hersek Federasyonu düzeyinde, Saraybosna Tarihi, Kültürel ve Tabiat Mirası Koruma Kanton Enstitüsüsü, kültürel mirasla ilgili projelerde fon alımında uluslararası organizasyonlarla başarılı işbirliği yapmaktadır. Ayrıca, yetkili bakanlıklar (Yasal Yönetsel Çerçeve) ve belediyeler, kültürel ve tarihi miras yapılarının rehabilitasyonuna katılmaktadır (Begagic, 2014: 56).

Yönetim planı: DMA ait yönetim planı bulunmamaktadır.

3.4.3. Değerlendirme

Bu bölüm kapsamında ilk olarak miras yönetim kavramına ilişkin farklı yaklaşımların ortaya konması hedeflenmiştir. Miras yönetim uygulama yöntemi olan yönetim planı, süreç, bileşenleri ve kentsel sit (miras) alanlarında uygulanan alan yönetiminin kavramsal çerçevesi çizilmiştir. Kültürel miras alanlarını koruma-yaşatmada yurtdışı uygulama deneyimleri -Ankara Tarihi Kent Merkezi örneğinde kültürel miras yönetim modeli üretileceğinden alanda yer alan yenileme ve koruma alanları da göz önünde bulundurularak- alan yönetimi uygulanan tarihi kent merkezleri örnekleri (Liverpool, Mostar) ve yenilemenin öncelikli olduğu tarihi kent merkezleri örnekleri (Şam, Halep, Saraybosna) olmak üzere iki farklı başlık altında incelenmiştir.

Liverpool, Mostar, Saraybosna, Halep ve Şam kentleri;

- Ankara Kenti ile yoğun kültürel mirasa sahip olması,
- Geçmişte ve günümüzde çevresini sosyal, kültürel ve ekonomik yönden etkileyen önemli çekim merkezi konumunda bulunması,
- Kent merkezinde kültürel miras barındırması ve bu merkezde kentsel işlevlerin karma biçimde var olması,
- Uygulanmış ya da uygulanan yenileme projelerinin olması ve/veya yönetim planlarının olması yani kentsel koruma politikalarının ilke ve tedbirlerin oluşturulabilmesini sağlayacak verilerin bulunması gibi eş kriterlere sahip olması nedeniyle örnek olarak seçilmiştir.

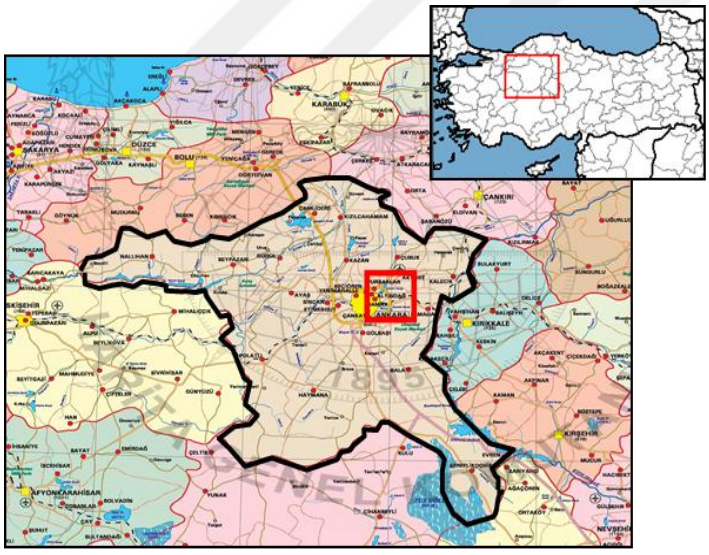
Ayrıca Liverpool ve Mostar DMA'larının yönetim planlarının seçilmesinin nedeni, yukarıda belirtilen eş kriterlerle birlikte yönetim planı olan ve uygulanan DMA kısıtlılığında bu iki alanın yönetim planlarının kapsamlı ve uygun çerçevede oluşturulmuş olmasıdır. Örnek alanlar coğrafi konum ve topografya, kültürel/tarihi değer, çok katmanlılık, yasal yönetsel çerçeve, uygulama araç ve stratejileri, finansman, katılım ve yönetim planı başlıkları altında incelenmiştir. Bu değerlendirme ile miras yönetimi politika ve araçlarının ortak va farklı özellikleri belirlenmeye çalışılmıştır ve Ankara Tarihi Kent Merkezi'ne uygun yönetim planı bileşenleri ve değişkenlerinin tanımlanmasında yönlendirici olacaktır (Bkz Bölüm 6.2).

4. ANKARA KENTİ'NİN VE TARİHİ KENT MERKEZİNİN FİZİKSEL-MEKÂNSAL DEĞİŞİMİ VEGELİŞİMİ

Tez kapsamında, kentsel koruma ve yenileme alanı olarak Ankara Tarihi Kent Merkezi'nin konumu, koruma değerleri ve yasal yönetsel statüsü ve tarihsel süreçte, Ankara Kenti'nin ve tarihi kent merkezinin mekânsal değişimi ve gelişimi incelenmiştir. Öneri yönetim modelinin kurgulanmasında ve Ankara Tarihi Kent Merkezi sınırlarının belirlenmesinde, alanın özgün değerlerinin göz önünde bulundurulması gerekliliğinde bu inceleme önem taşımaktadır.

4.1. Kentin ve Tarihi Kent Merkezinin Konumu, Koruma Değerleri

Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti Ankara'nın, doğusunda Kırıkkale ve Kırşehir, kuzeyinde Çankırı ve Bolu, kuzeybatısında Bolu, batısında Eskişehir, güneyinde Konya ve Aksaray illeri bulunmaktadır (Harita 4.1).

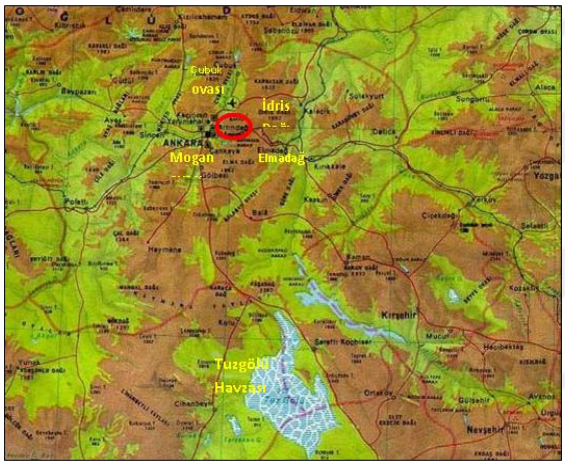

Harita 4.1. Ankara'nın Türkiye ve İç Anadolu Bölgesi'ndeki yeri (Ankara 2023 Başkent Nazım İmar Planı Açıklama Raporu'ndan geliştirilmiştir.)

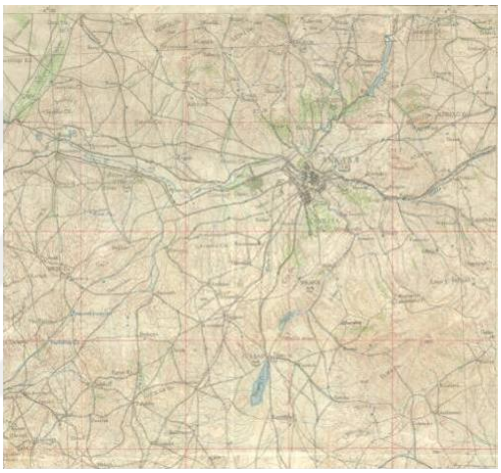
İç Anadolu bölgesinin yukarı Sakarya bölümünde yer alan Ankara, Orta Anadolu`nun kuzeybatısında bulunan Kızılırmak ve Sakarya nehirlerinin kollarının oluşturduğu ovalarla kaplı bir bölgedir. İlin kuzey sınırını Kuzey Anadolu sıra dağlarının kolları olan dağlar, Orta Anadolu düzlüklerinin devamı olan ovalar çizer. Ankara, Orta Anadolu bölgesinde, doğu-batı yönünde uzanan Mürted ve Engürü, kuzeyde Çubuk, güneyde Mogan ovalarının

kesiştiği engebeli, ancak yerleşime uygun özellikler taşıyan bir konumdadır (TÜİK, 2012; Yurt Ansiklopedisi, 1981: 511) (Harita 4.2).

Ankara, orta Anadolu'nun kuzeybatısında, Sakarya Nehri'ni besleyen Ankara (Engürü) Çayı'nın geçtiği ovanın doğu kenarında kurulmuştur. Ankara Çayı, Çubuk, İncesu ve Hatip çaylarından oluşur (Harita 4.2). Yani Ankara üç su ile beslenmektedir. Kalenin doğusunda önüne bent yapıldıktan sonra Bentderesi adıyla anılan Hatip Çayı, güneyindeki İncesu, kuzeydoğusundaki Çubuk Çayı, Akköprü'de birleşerek Ankara Çayı adıyla eğime uyarak batı yönünde akarak Sakarya Nehri'ne karışmaktadır.

Ankara'nın Topografik Yapısı (MTA)

Ankara Çevresindeki Su Kaynakları (VEKAM)

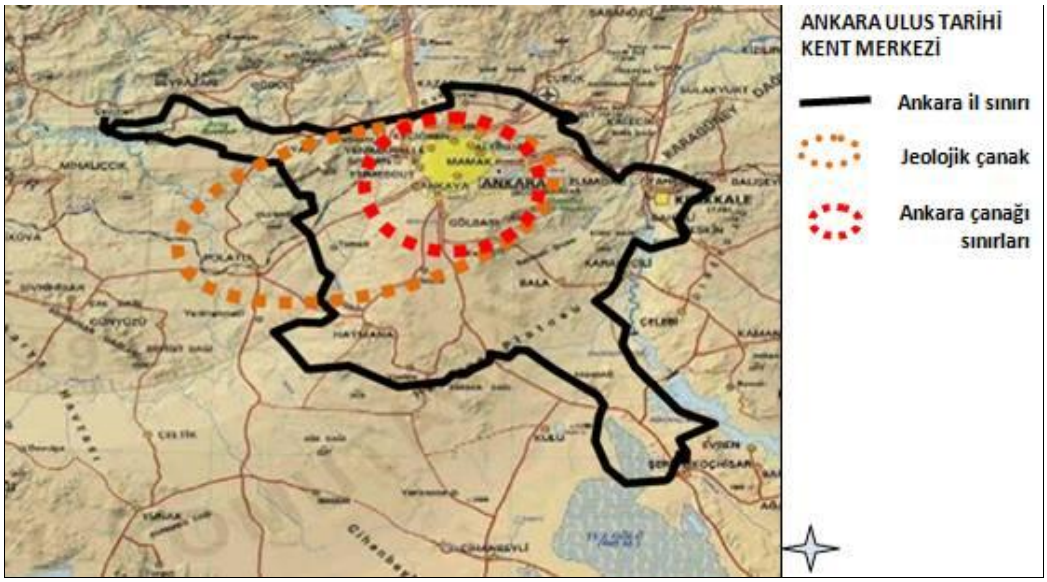
Harita 4.2. Ankara'nın topografik yapısı ve Ankara çevresindeki su kaynakları

Ankara'nın makroformunun oluşmasındaki en etkin öğe jeomorfolojik yapıdır. Kale'nin ve tarihi kent merkezinin bulunduğu nokta, batıdan doğuya doğru uzanan Engürü Ovası'nın sonlandığı noktadır. Engürü Ovası'nın kuzeyinde Karyağdı tepeleri güneyinde Meşe Dağı ve Dikmen-Çankaya sırtları ve doğusunda Hüseyin Gazi Dağı ile başlayan dağlık ve tepelik arazi, Ankara çanağını (jeomorfolojik çanak) tanımlamaktadır. İlin merkezini oluşturan ve ortalama 840 m yükseklikteki temel topografik (ana) çanak ise, Ankara Jeomorfoloji haritasında okunmaktadır. Altındağ, Çankaya, Keçiören, Mamak ve Yenimahalle ilçelerinin çok büyük bir kısmını kapsayan "ana çanak" ise, kentteki nüfusun yoğun kesiminin içerisinde yaşadığı, kentin merkezi iş alanı ve en önemli çalışma alanlarını da bünyesinde barındırmaktadır. Ana çanakta yer alan ilçeler; Altındağ, Çankaya, Etimesgut, Gölbaşı, Keçiören, Mamak, Sincan, Yenimahalle'dir. Bu çanağın açılım noktası ise batıdaki Mürted Ovası'dır. Ankara Kenti, Hasanoğlan civarından doğup

kuzeye doğru aktıktan sonra, Ankara Kalesi önündeki epirojenik boğazı açan, Hatip ve Çubuk çaylarının birleşmesi ile meydana gelen Ankara Çayı tarafından oluşturulan, Ankara (Engürü) Ovası'nın en doğu ucundaki yalçın tepe üzerinde kurulmuş bulunan kale ve çevresinde konumlanmaktadır.

Ankara Kenti'ne ve yakın çevresine oranla, konumu ve fiziksel özellikleri açısından çok özgün bir yapıya sahip olan, Ankara Kalesi'nin en yüksek noktası 990 kotudur. Kuzeyden güneye uzanan ve Ankara Kalesi ile çevrilip yerleşime açılmış olan tepe, Ankara Tarihi Kent Merkezi kentsel sit alanının en belirgin fiziksel öğesidir. Tepenin kuzeyinde Bentderesi'ne çok eğimli kaya yamaçları bulunmaktadır. Bu yamaçlar kalenin özgünlüğünü ve görünüşünü etkili kılan morfolojik bir öğedir. Kalenin doğu yamaçları da daha az eğimle alçalmakta, kuzeydoğuya açılan küçük çanak oluşturarak yine Bentderesi'ne ulaşmaktadır. Doğu-batı yönünde uzanan Ulucanlar Caddesi ve bu caddeye paralel olarak uzanan güneyindeki Talatpaşa Bulvarı ile eğimi düzlenen bu yamaçlar, kentsel sit alanının önemli bir bölümünü oluşturmaktadır.

Kalenin kuzeybatı yönünde bulunan, daha alçak, ortalama 930 m olan bir başka yükselti Hacı Bayram Cami ve Augustus Mabedi kalıntısının bulunduğu yükseltidir. Bu yükselti de, doğuda Bentderesi Vadisi'ne oldukça dik yamaçlarla inerek; kuzeyde, batıda ve güneyde az eğimli yamaçlarla kentsel sit alanının kuzey kesimini oluşturur (Harita 4.3).

Harita 4.3. Ankara'nın jeomorfolojik çanak sınırları (2002 tarihli Harita Genel Komutanlığı tarafından hazırlanan fiziki haritadan geliştirilmiştir.)

Ankara Tarihi Kent Merkezi, Ankara metropoliten alanın merkezine yakın ve ulaşılabilir konumdadır. Ankara Tarihi Kent Merkezi olarak değerlendirilen, yukarıda belirtilen ana çanakta yer alan yoğun merkez ilçelerinden Altındağ ilçesinde; Talatpaşa Bulvarı, Atatürk Bulvarı-Çankırı Caddesi ve Bentderesi Caddesi, Ulucanlar Caddesi, Anafartalar Caddesi, Kevgirli Caddesi, Adnan Saygun Caddesi, İstiklal Caddesi, Cumhuriyet Caddesi, Denizciler Caddesi, Sanayi Caddesi, Hükümet Caddesi, Şehit Teğmen Kalmaz Caddesi, Hisar Parkı Caddesi, Çiçek Sokak-Ada Sokak, Hacı Bayram Veli Sokak'ın oluşturduğu arterlerle Hacıbayram, Necatibey, Kale, Sakarya, Anafartalar mahalleleri, Hamamönü Bölgesi'ni kapsayacak şekilde konumlanmaktadır.

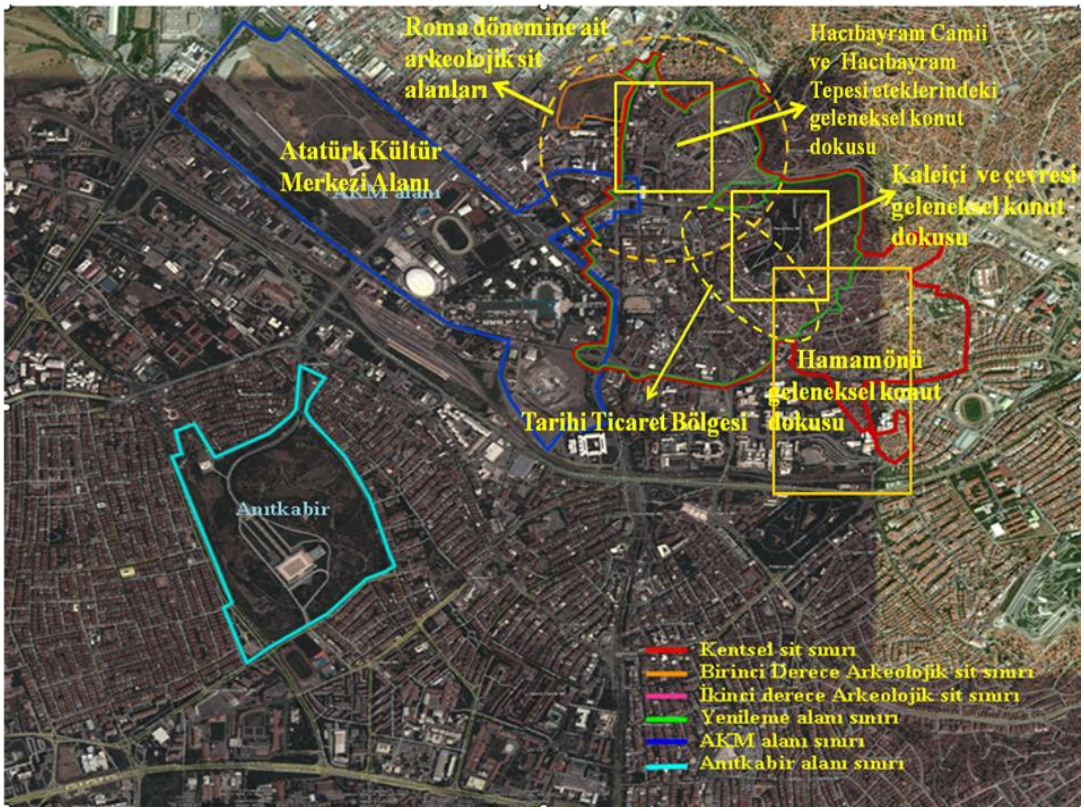
Ankara Tarihi Kent Merkezi içinde, Roma dönemine ait arkeolojik sit alanları, Ulus, Hamamönü, Samanpazarı, Ulucanları kapsayan kentsel sit alanı, tarihsel bağlamı, kimlik değerleri ve kent içindeki özgün konumu ile 26/9/1980 tarih ve 17117 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 2302 sayılı Kanun'la belirlenen beş bölgeden oluşan AKM alanı ve korunması gerekli taşınmaz kültür varlıkları yapım dönemlerini de yansıtacak şekilde yer almalıdır (Harita 4.4.).

Tarihi kent merkezi içerisinde;

- *Roma dönemine tarihlenen arkeolojik sit alanlar:* Birinci derece ve ikinci derece arkeolojik sit alanı içerisindeki Roma Hamamı, Antik Tiyatro kalıntısı, Çankırı Kapı ile Augustus Tapınağı arasındaki Roma Caddesi'nin bulunduğu bölge (Bölüm 4.3-4.4),
- *Kaleiçi ve yakın çevresi*: Hamamönü, Hacıbayram Camii ve Hacıbayram Tepesi eteklerindeki tarihsel konut dokusu; Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine ait cami, han ve hamamlardan da oluşan anıtsal ve sivil mimarlık örneği yapılar (Bölüm 4.5-4.7),
- *Tarihi Ticaret Bölgesi*: Hanlar bölgesi, Samanpazarı ve Sulu Han vb. (Bölüm 4.5-4.7),
- *Erken Cumhuriyet dönemi yapılaşma alanı (Ulus Meydanı ve çevresi):* Erken Cumhuriyet Dönemi'ne ait, dönemin mimari üsluplarını üst düzeyde temsil eden yapılardan oluşmaktadır. Söz konusu yapılar konut, ticaret ve kamu yapılarından oluşmaktadır. II. TBMM, Ankara Palas, Sayıştay, Merkez Bankası, Emlak Bankası, Postane, İş Bankası, Sümerbank, Osmanlı Bankası, Evkaf Apartmanı, Maliye Bakanlığı, Ankara Valiliği, Atatürk Ortaokulu, I. TBMM binası da bir geç Osmanlı dönemi yapısı olduğu halde, kullanım şekli itibariyle erken Cumhuriyet dönemi yapıları ile birlikte anılmasında yarar bulunmaktadır. Bunların dışında, tescilli yapı stoku içinde önemli bir

yer tutan Tarihi Kent Merkezi'nin erken Cumhuriyet döneminde yapılaşmış ana aksları ile Necatibey Mahallesi'nde örneklerine sık rastlanan apartman konutları (Bölüm 4.8),

- *Atatürk kültür merkezi alanı:* 2302 sayılı Kanun'la belirlenen 5 bölgeden oluşan bölge,
- *Anıt-kabir Alanı:* GEEAYK'nın 14.10.1978 tarih ve 1361 sayılı Kararı ile sınırları belirlenen ve Ankara Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun, 23.01.2009 tarih ve 3857 sayılı kararı ile sınırları son şeklini alan Anıtkabir Alanı da yer tutmaktadır. Bu alanda Frig Dönemine tarihlenen tümülüsler bulunmaktadır.

Harita 4.4. Ankara Tarihi Kent Merkezi'nde geleneksel dokunun korunduğu alanlar

4.2. Tarih Öncesinde Ankara

Kentin kuruluşu hakkında ilkçağ yazarları kesin bilgi vermemekte, dönemin kayıt tutma anlayışıyla efsanelerden bahsetmektedirler. Kentin adı, Ankara kelimesinin kaynağına ilişkin ilk bilgiler antik yazarlardan Stephanos Byzantinos'un "Coğrafya Sözlüğü" kitabında bulunmaktadır. Bu kitapta, Mısırlı rahip ve tarihçi Aphrodisias'lı Apollonias'a dayanılarak, kenti Galatların kurduğu yazmaktadır. Apollonias, Mısırlılarla yapılan savaş sonunda Galatlara verilen yerleşme alanında, bu kenti zafer nişanesi olan gemi çapası (anküra) adıyla kurmuşlardır (Erzen, 1943: 16; Yurt Ansiklopedisi, 1981: 523). Yunancada

"Gemi Çapası" anlamına gelen "*Ankyra*" kelimesinin kente verildiği iddiasını, kentte tanrılar adına basılan sikkelerin arka yüzündeki gemi çapası tasviri doğrulamaktadır.

İlkçağda Arrianos, Anabasis adlı yapıtında, Makedonya Kralı İskender'in M.Ö. 334/333 kışını Gordion'da geçirdikten sonra Ankara'ya uğradığını belirtirken, kenti *Ankyra* adıyla anmaktadır. Ankara, Galatya eyaletinin bir kenti ve kentin Frigya sınırındaki konumuna dayanarak, kentin Frigya kenti olduğunu düşünen tarihçiler de vardır (Erzen, 1943: 15). Bu düşünceye göre Ankara; Frigya Kralı Gordius'un oğlu Midas tarafından, kendisinin bir gemi çapası (*Ankyra, Anker*) bulduğu yerde kurulmuştur (Erzen, 1946: 19-20)

Roma döneminde kent *Angora* adıyla anılmaktadır. Selçuklu kitabelerinde ve Ankara'da basılmış paraların üzerinde şehrin adı daima *Ankara*, İlhanlı kitabelerinde ise *Engüriye* şeklinde geçmektedir (Darkot, 1979: 443). Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nde Ankara, "*Engürü*" şeklinde geçmektedir. Bu sözcüğün Farsça "engür"den (üzüm) geldiği söylenmektedir. Ankara Kalesi "angarya" ile yapıldığı iddiası doğrultusunda *Engürü* sözcüğünün angaryanın giderek bozulmasından kaynaklandığı savı da vardır (Yurt Ansiklopedisi, 1981: 523). Ankara Salnamesi'nin 1289-1290 tarihli nüshasında "Ankara şehrinin eski adları, *İmmariye, Ankara Unguriye, Kal'ay-ı-Selâsil, Amuriye* şeklinde ifade geçmektedir (Galanti, 1950: 8). 17. yy'da Osmanlı Devletince resmi olarak "Ankara" biçimi kabul edilmiştir. Kente verilen Ankara adının bu çeşitli dil ve ifadeler benzer ya da aynı olduğu düşünülse de tam olarak bu adların kökeni[1] konusunda görüş birliği bulunmamaktadır. Ancak, M.Ö. 3000'den bugüne kadar az değişiklikle kentin aynı adı taşıdığı söylenebilir.

[1] Şenyapılı (2004) Kültür Bakanlığı, Atatürk Dizisi'nden yayımlanan "Atatürk'ün Dış Politikası"nın 2. cildinin 371-373 sayfalarında yer aldığını belirttiği belgeden şöyle bahsetmektedir; Atatürk'e göre Ankara adının kökenine Hariciye Vekili Tevfik Rüştü imzalı tutanaktan bakıldığında, "*Hand Atlas*"taki Asya haritası üzerinde Başkal (Baykal) Gölü civarında bulunan "*Ankara*" adını gösterdiler ve o ismin oradan buraya getirilmiş olması ihtimalinin pek kuvvetli bulunduğunu söylediler ..... Bu şehre Ankara adı verilmesinin tarihi hakkında aydınlanmak isteyen Mösyö Papadakis'e Reisicumhur *"..... bu tarihin Eti'lerden de çok daha evvel, kablettarih (tarih öncesi) zamanlarda getirilmiş olması ihtimali bulunduğunu ve meselâ on bin, on beş bin sene önce denebileceği" cevabını verdiler. ..... bu tarih rakamlarını büyütülmüş zannetmemek lâzım geldiğini, ...İngiltere'de bir hafriyattan çıkarılmış eşyada yirmi beş otuz bin senelik bir eskilik tespit edilmiş olduğunu .....İşte Ankara'nın da böyle çok eski zamanda Orta Asya'dan gelme bir isme mâlik olduğu tahminini serdettirecek vesikanın, bu harita üzerindeki, bugün canlı adda bulunduğunu"* ilave etti (Şenyapılı, 2004: 2).

Ankara Kenti'nin kapladığı alanda prehistorik yerleşmelere göre kentte paleolitik çağdan beri sürekli bir yerleşmenin var olduğu anlaşılmaktadır. Ankara Kenti ve kent merkezinde bulunan prehistorik yerleşmeler tarih öncesi, Eski Tunç Dönemi'nin M.Ö. (3000-2000) sonuna rastlayan süreçte ise uygarlık ve devletlerin kurulması göz önüne alınarak, uygarlık ya da devlet başlıkları adı altında incelenmiştir.

Paleolitik (Yontma veya Eski Taş) dönem (M.Ö. 2.000.000- 10.000)[1]

Ankara'nın coğrafi konumunun paleolitik çağ insanlarının yaşaması için uygun ekolojik koşullara, taş yontmacılığı için yeterli kaynaklara sahip olmasına, avcı ve toplayıcı insanın yaşamını sürdürebilmesine yetecek kadar yağış almasına bağlı olan -sistemli sürdürülen çalışmalar sonucunda- paleolitik istasyonların varlığı ispatlanmıştır (Schachner, 1993: 73-82). Mimarinin söz konusu olmadığı, daha çok sert taş cinslerinden yapılmış alet ve silahlarla belirlenen bu dönemlere ait eserler, modern şehrin sınırları içinde en eskileri Paleolitik Döneme (M.Ö. 140.000) tarihlendirilen; Ankara İstasyonu, Ankara Kalesi, Atatürk Orman Çiftliği, Çaldağ ve Dikmen Civarı, Etiyokuşu, Çubuk Çayı Kıyıları, Etlik, Gazi Eğitim Enstitüsü, Hüseyin Gazi, Keçiören, Ludumlu, Maltepe ve Hava Gazı Fabrikası civarı, Ziraat Fakültesinin çalışma tarlaları, Akkaş-Gödekırı, Bağlum, Beynam Çamlar, Çeçtepe/Çeştepe Çubuk Çayı Kıyıları, Dereköy, Durupınar, Eğmir ve Mogan Gölü Kıyıları, Ergazi, Karaköprü, Peçenek-Dodurga civarı ve Uzağıl, Gavurkale, Hacıkadındere, Güdül gibi paleolitik yerleşmelerde ele geçmiştir (Gülekli, 1948, Kartal, 2005: 49-72, Renda ve diğerleri, 2004: 1, Schachner, 1993: 73-82; Yurt Ansiklopedisi, 1981: 523-670).

Neolitik (Yeni/Cilalı Taş) dönemi (M.Ö. 7500-5500)

İnsanın yerleşik yaşama başlayarak ilk kentsel yerleşmeleri kurduğu, tarım ve hayvancılığa bağlı olarak toplama ekonomisinden üretmeye geçtiği Neolitik Döneme (M.Ö. 7500-5500) ait Dünyada birçok yerleşme bulunmaktadır.

[1] Yontma veya Eski Taş Çağı olarak da adlandırılan Paleolitik Çağ, günümüzden yaklaşık iki milyon yıl önce başlamış ve on bin yıl önce son bulmuştur. Ancak verilen bu tarihler dünya geneli içinde geçerlidir ve yerel olarak değişebilmektedir. İlk insan atalarının ortaya çıkışı ve ilk aletlerin üretimi yoluyla insanlaşma sürecine girişini kapsayan bu çağ, insanlık tarihinin gelişimi içinde çok önemli bir yer tutmaktadır.

Ankara Tarihi Kent Merkezi içinde kalan Ankara Kalesi ve Ankara Tarihi Kent Merkezi dışında kalan Çubuk Çayı civarında bazı buluntular ele geçmiştir ve bu buluntular bölgenin yerleşim tarihinde bir kesinti olmadığını göstermektedir (Gülekli, 1948: 28, Renda ve diğerleri, 2004: 1, Schachner, 1993: 73-82).

Kalkolitik (Bakır Çağı) dönemi (M.Ö. 5500-3000)

Bu çağda da, Neolitik dönemdeki yaşam biçimine devam edilmiştir. Bugünkü Ankara Kenti'nin Güneybatısı'ndaki Ahlatlıbel ile Koçumbeli'de gün ışığına çıkarılan Kalkolit (Bakır-Taş Çağı) ve Bronz Çağı'na ait küçük saray kalıntıları ise Prehistorik dönemlerde, bu yerleşim yerlerinde küçük prensliklerin bulunduğunu göstermektedir (Gülekli, 1948: 33; Schachner, 1993: 73-82; Yurt Ansiklopedisi, 1981: 523).

Eski Tunç dönemi (M.Ö. 3000-2000)[1]

Şehir kültürünün ortaya çıktığı, insanlara alet ve silah yapımında büyük avantaj sağlayan, bronz ve tunç olarak adlandırılan sert alaşımın keşfedildiği Eski Tunç Dönemi'nde Ankara ve çevresinde yoğun biçimde iskân edildiği görülmektedir (Renda ve diğerleri, 2004: 2). Günümüzde kentin içerisinde Ahlatlıbel, Beytepe Höyüğü, Çankırıkapı, Etiyokuşu, Koçumbeli ve Yumurtatepe, Asırcık, Bağlıca, Bitik, Çayyolu, Çerkezhöyük, Çındırdaklı Tepe, Gordion (Yassıhöyük) Hasanoğlan, Karaoğlan, Karayavşan, Külhöyük, Polatlı, Taşpınar ve Yazırhöyük bu dönemin önemli merkez ve buluntu yerleri arasındadır (Çilesiz, 1995; Gülekli, 1948; Renda ve diğerleri; 2006: 2; Schachner, 1993: 73-82; Sevin, 2004). Bu döneme ait Çankırıkapı, Ankara Tarihi Kent Merkezi sınırlarının belirlenmesinde veri olarak kullanılabilecektir. Tarihi kent merkezi sınırları dışındaki merkezler de Ankara çevresinde Eski Tunç Dönemi'nde yoğun biçimde iskân edildiğinin göstergesidir.

Hitit(ler) dönemi (M.Ö.1750-1200)

M.Ö. 1900-1200 yılları arasında Anadolu'da yeni toplumlar, uygarlıklar, yerleşim merkezleri yer alırken, yerleşim merkezleri arasında yeni yol ağları kurulmaya başlamıştır.

[1] Eski Tunç Çağında güçlü sosyal farklılaşmalar, büyük ve güçlenmiş yerleşimler ile metalurjideki (Bakır ve Bronz işçiliği) gelişmeler, uzak mesafe ticaretinin arttığı görülmektedir. Anadolu'da Eski Tunç Çağı I, II, III olarak adlandırılan üç dönem içinde incelenir. Fakat, Ankara bölgesi buluntuları keskin ayrımlar gösteremediğinden, bu üçlü ayrımı bu bölgede kullanmak oldukça zordur.

MÖ. 1750'den itibaren Orta Anadolu'ya egemen olan Hititler, bu bölgeden doğuya, güneye ve kısmen de batıya yayılarak imparatorluk kurmuşlardır (M.Ö. 1460-1200) (Renda ve diğerleri, 2004: 2). Günümüz Ankara Kenti'nin içinde bulunduğu bölgede, Hitit şehirlerinin ve eserlerinin yoğun olarak bulunduğunu yapılan arkeolojik kazılar ve araştırmalar göstermektedir. Ankara il sınırları içinde kazı yapılan antik yerleşimlerden Bitik Höyük (Kazan-Bitik Köyü) Gavurkale (Haymana-Dereköy), Hacı Tuğrul Höyük (Polatlı-Hacı Tuğrul Köyü), Ilıca/Asarcık Höyük (Ayaş-Ilıca Köyü), Karaoğlan (Gölbaşı-Karaoğlan Köyü), Külhöyük (Gölbaşı-Oyaca Kasabası) ve Polatlı Höyük (Polatlı Merkez) dikkati çekmektedir. Ancak, Ankara Tarihi Kent Merkezi'nin Hitit yerleşimi olduğu konusunda farklı görüşler vardır.

Kentin kurulduğu yer, çok eski dönemlerden beri Anadolu'nun en önemli ulaşım yolları üzerinde olup, tüm ilkçağ kentlerinin yaşayabilmesi için gerekli en önemli üç koşulu taşımaktadır. Bu koşullar yerleşmenin, Kale'nin bulunduğu noktada olması, kenti besleyebilecek oranda ürün elde edilebilecek verimli bir tarım alanının olması, kent için gerekli suyun bulunmasıdır. Kenti çevreleyen Çubuk Ovası, burayı besleyebilecek oranda ürün elde edilebilecek verimli bir tarım alanıdır. Kentin kurulduğu sarp yamaçlı tepe, savunmada üstünlük sağlamaktadır ve kent için gerekli su tepenin kuzeyinden geçen Hatip Çayı'ndan (Bentderesi) ve yakındaki öbür kaynaklardan sağlanabilmektedir. Bu nedenlerle kentin en eski bölümü olan Kale'nin çok eski dönemlerde (örneğin Hititlerin Anadolu'da ilk siyasal birliği kurdukları M.Ö. 15. yy.), ovadan geçen yolu denetleyen bir askeri garnizon olarak kullanılmış olması olasıdır. Ancak, Hitit metinlerinde kentin adı geçmemektedir. Ankara Kalesi'nin yapılış tarihi hakkında kesin bir şey söylemek mümkün değildir (Yurt Ansiklopedisi, 1981: 524). Genellikle Friglerin, Hititlerin yaşadığı yerlere yerleştikleri dikkate alınırsa, Ankara'da, çok sayıdaki belge ile kanıtlanmış olan Frig yerleşmesinden önce, bir Hitit yerleşmesinin varlığı kabul edilebilir (Yurt Ansiklopedisi, 1981: 524). Gülekli'ye (1948: 100) göre Hititlerin (M.Ö. 4000-1200) Ankara Kalesi'nde bir askeri garnizon bulundurdukları bilinmektedir. Buluç'a (1991: 14) göre; Ankara'nın 60 km güneybatısında Gavurkalesi adı ile anılan Hitit kabartmaları ve arkasındaki mezar odası ve kale kalıntısının, Hititlerin batı Anadolu seferlerinde konakladığı bir askeri ön karakol olabileceğini gösterse de, Gölbaşı yakınındaki Bitik Höyüğü'ndeki Hitit dönemi buluntuları, Ankara Kenti'nin Hititlerce iskân edildiğinin göstergesi olamayacaktır.

Ankara'nın merkezinde ya da Ankara Kalesi'nde Hitit çağına ait herhangi bir buluntuya rastlanmaması ve Ankara adının, çeşitli Hitit metinlerinde geçen yer adlarıyla karşılaştırması kesin sonuç getirmediği için, arkeolojik buluntulara dayanarak Ankara'nın şehir olarak Frig çağın da kurulduğu söylenebilir (Schachner, 1993: 73-82).

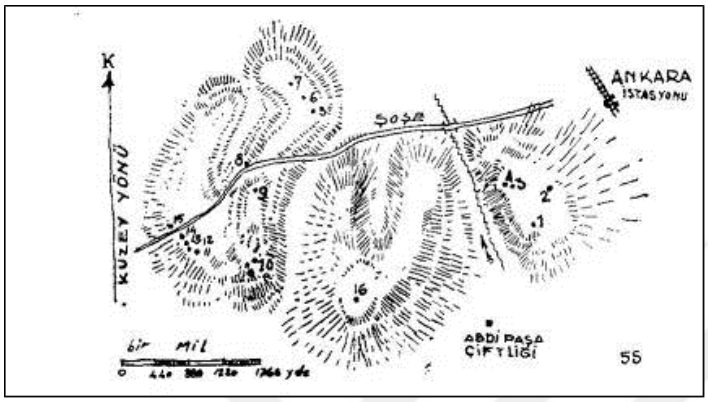
Frig dönemi (M.Ö. 9-8)

Frigler, Hitit İmparatorluğu'nun M.Ö. 1200 yılında yıkılışı ile birlikte, Makedonya ve Trakya'dan boğazlar yoluyla Anadolu'ya göç etmişlerdir. Anadolu'ya Hititler'i yıkan göçlerle birlikte geldikleri düşünülen Frigler, M.Ö. 9-8. yy. Ankara merkez olmak üzere Afyon, Kütahya ve Eskişehir civarına hâkim olarak devlet kurmuşlardır. Başkent Gordion'un doğusunda yer alan Ankara'da ilk yerleşim M.Ö. 8. yy'da Kral Midas'ın döneminde başlamıştır (Uçankuş, 2002: 15, 17).

Cumhuriyet sonrasında yapılan kazılarla Ankara kent merkezinde Frig kültürünün izleri tespit edilmiştir. Hacıbayram Cami yanındaki Augustus Tapınağı içinde ve çevresinde, İstasyon alanında, Çankırıkapı'da, Atatürk Orman Çiftliği'nde ve Anıtkabir alanında yapılan kazılar Frig yerleşmesini, Gazi Orman Fidanlık ve Anıttepe'de bu yerleşmeye ait Nekropolün (mezarlığın) varlığını ortaya koymuştur (Buluç, 1991: 19,262; Gülekli, 1948: 36-38; Makridi, 2001: 38-45; Özgüç ve Akok, 1947: 27-57). Ankara İstasyonu çevresinde yapılan arkeolojik kazılara göre bu alan Frig Çağında bir halk mezarlığı, nekropoldur. Burada ölülerin küp içerisinde toprağa gömüldüğü düz mezarlar yer almaktadır. Bu mezarlık, M.Ö. 8. ve 6. yy. arasında Frig Döneminde, bazı mezar taşlarına göre Roma Döneminde de kullanılmıştır (Makridi, 2001: 38, Uçankuş, 2002: 15, 265). Ayrıca Ankara Kalesi ve Ulus'un Güneybatısı, Atatürk Orman Çiftliği-Anıttepe-Bahçelievler arasında kalan bölgede 20 tümülüs tespit edilmiştir. Bu Tümülüslerin 16'sı Ankara'nın batısında ve bugün Anıtkabir'in kurulduğu, eskiden "Beştepeler" (Özgüç ve Akok, 1947: 29) olarak isimlendirilen alanda, 20. yy. başlarında R. C. Thompson tarafından yapılan araştırma sonucunda tespit edilmiştir (Şekil 4.1) (Thompson, 1910: 8 aktaran Özgüç ve Akok, 1947). Frig soylularına ait anıtsal mezarlarının da bulunduğu Rasattepe'de Atatürk'ün kabri Anıtkabir'in de yer alması ayrı bir öneme sahiptir (Özgüç ve Akok, 1947: 27-57; Öztekin, 2006; Uçankuş, 2002: 15, 266).

Yapılan araştırma ve kazılarda açığa çıkan Frig şehirleri üç yapı biçiminde görülmektedir (Uçankuş, 2002: 15-262);

- Höyük biçiminde olan Frig şehirleri (Gordion, Kültepe, Alişar, Pazarlı örnekleri),
- Kale biçiminde olan Frig şehirleri (Gavurkalesi, Ankara Kalesi örnekleri),
- Kayalara oyulmuş Frig şehirleri (Midas örneği)

Şekil 4.1. R. C. Thompson'a göre Ankara'daki 16 tümülüsün konumları (Özgüç ve Akok, 1947, Levha XXIII)

Ankara'nın kale kenti olan Frig şehirlerinden olduğu düşünülse de, Türk Tarih Kurumu adına Remzi Oğuz Arık tarafından Ankara Kalesinde yapılan arkeolojik araştırma ve kazılarda, Friglerle ilgili hiçbir buluntuya rastlanmamıştır (Gülekli, 1948: 36-37, Uçankuş, 2002: 15,265). Kalenin güneyinde (Necatibey Okul'u karşısında) yapılan apartmanların ve Suluhan yanındaki bir iş hanının temelleri kazılırken bol miktarda tek renkli Frig çanak çömleği bulunması, Frig şehrinin yayılış sahası ve büyüklüğünü göstermektedir (Özgüç, 1947: 369). Ayrıca, kazı çalışmalarında bulunan Ankara Kabartmalarının (Kalaba Kabartması, Etimesgut Kabartması, Yalıncak Arslan Kabartması, Ankara Sfenks Kabartması, Fidanlık Kabartması, Bahçelievler Kabartması) buluntu yerlerinin Kybele Sunağı'na ait olabileceği varsayımıyla, bu kabartmaların birden fazla sunağa ait olabileceği, büyük çoğunluğunun Tümülüs mezarlarının önünde bir kaçının kent içinde olabileceği düşünülmüştür (Uçankuş, 2002: 15, 266). Friglerde ana tanrıça Kybele'nin Ankara için de çok güçlü bir tanrı olduğu bilinmektedir. Roma Dönemi sikkelerinden anlaşıldığına göre, Ankara'da Romalılardan önce Ana Tanrıça Kybele ve Ay Tanrısı Men'e tapılıyordu. Erken Frig döneminde, ana tanrıçanın Augustus Tapınağı'nın bulunduğu dağda yaşadığına inanıldığı için bu dağın eteklerinde tapınak olduğu düşünülmektedir. Yapılan kazı sonuçlarına göre, bu tepenin aşağısında Roma Augustus Tapınağı ve

Çankırıkapı Höyüğü'nün bulunduğu bölge (Hacıbayram mevki) Friglerin yerleşme alanıdır (Bkz. Harita 4.5). Augustus Tapınağı yakınlarındaki buluntulara göre, Men (Ay Tanrısı) Tapınağı'nın (Resim 4.1) Roma Dönemi'nde Augustus Tapınağı'na dönüştürülmesi, Friglerin bu tapınağının bulunduğu yerde yerleştiklerini kanıtlamaktadır. Çankırıkapı ve Augustus Tapınağı kazılarında Ankara-Ulus bölgesinde en erken yerleşimin M.Ö. 8. yy'ın ortalarından daha erkene gitmediği anlaşılmaktadır (Temizsoy ve Demirdelen, 1999: 148). Bu kazı sonuçları, Ulus'ta ilk yerleşimi Frigler'in (M.Ö. 8 yy.) kurduğu ve M.Ö. 3. yy'ın ilk çeyreğinden itibaren Galatlar tarafından iskân edilmiş olabileceğini göstermektedir (Temizsoy, Arslan, Akalın, Metin**,** 1996: 9).

Resim 4.1. Günümüzde Men (Ay Tanrısı) Tapınağı- August Tapınağı ve Hacı Bayram Cami, Ankara (Duygu Yakışan Arşivi, 12 Ocak 2014)

Lidyalılar dönemi (M.Ö.700- 550)

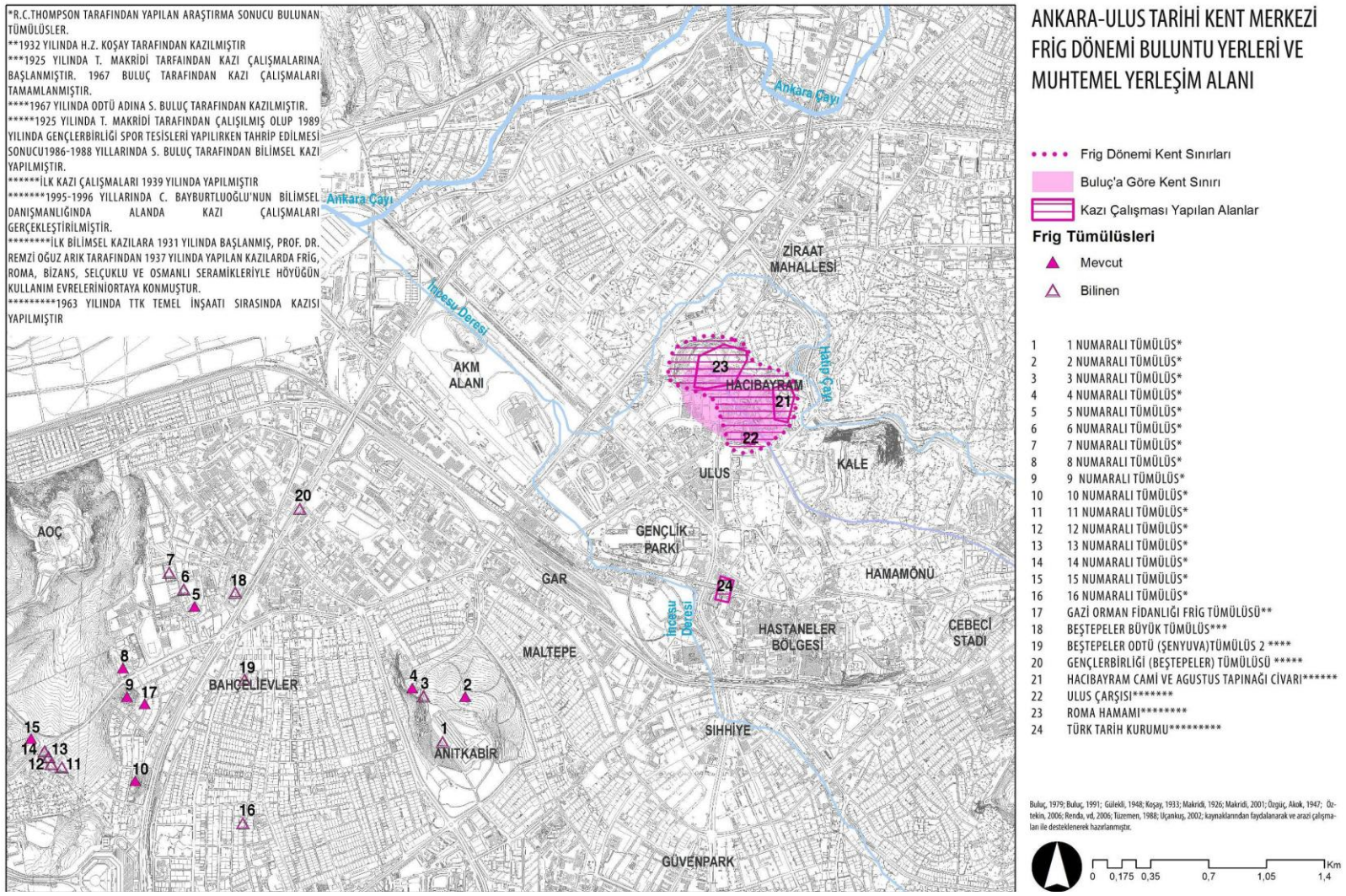
M.Ö. 8. yy'ın ikinci yarısında Frig Devleti büyük güç kazanmış, ancak Kafkasya üzerinden Anadolu'ya giren göçebe Kimmerler'in M.Ö. 7 yy'ın başlarında yaptıkları sürekli akınlar karşısında zayıflamıştır. Frigler'den sonra Makedonya Kralı Büyük İskender'in zamanına kadar Ankara için fazla bilgi bulunmamaktadır. Ankara, Friglerden sonra, M.Ö. 7 yy'da Batı Anadolu'da Gediz ve Küçük Menderes vadilerini kapsayan bölgeye egemen olan Lidyalıların eline geçmiştir. Ancak bu konuda belgeye rastlanılmadığı belirtilmektedir (Gülekli, 1948: 40-41, Renda ve diğerleri, 2004: 4-5, Tunç ve diğerleri, 2004: 66). M.Ö. 547'de Lidya Kralı Kroysos'un Perslere yenilmesiyle tüm Anadolu Pers egemenliği altına alınmıştır.

Pers dönemi (M.Ö. 547 -331)

M.Ö. 6. yy. başlarında İran'da imparatorluk kuran Persler bu yüzyılın ortalarında Anadolu'ya egemen olmuşlardır (Aktüre, 2000: 5). Anadolu'yu fetheden Pers Kralı I. Dareus, başkent Susa'yı İmparatorluğun diğer bölgelerine bağlayan yollar inşa etmiştir.

Hititlerden bu yana kervanların takip ettiği yol olduğu tahmin edilen, ancak M.Ö. 512 yılında Persler tarafından yeniden yapılan Kral yolu[1], askeri ve idari nitelik taşıyordu.

[1] Sardes (Sart Köyü)-Apameia (Dinar)-Pessinus (Sivrihisar)-Gordion (Sazılar)-Ancyra (Ankara)-Tavion (Nefesköy)-Gaziura (Turhal)-Comana (Gumerek)-Sabestia (Sivas)-Melitene (Malatya)-Amida (Diyarbakır) ve Sus. Yolun Sart'tan batıya, Karabel'den aşarak Efes'e bağlandığı bilinmektedir (Karayolları Genel Müdürlüğü (KGM), 2007: 18-19)

Harita 4.5. Ankara Tarihi kent merkezi'nde Frigler dönemi'ne ait buluntu ve tümülüs yerleri ve muhtemel yerleşim alanı (Detaylı açılım için bkz. EK-2)

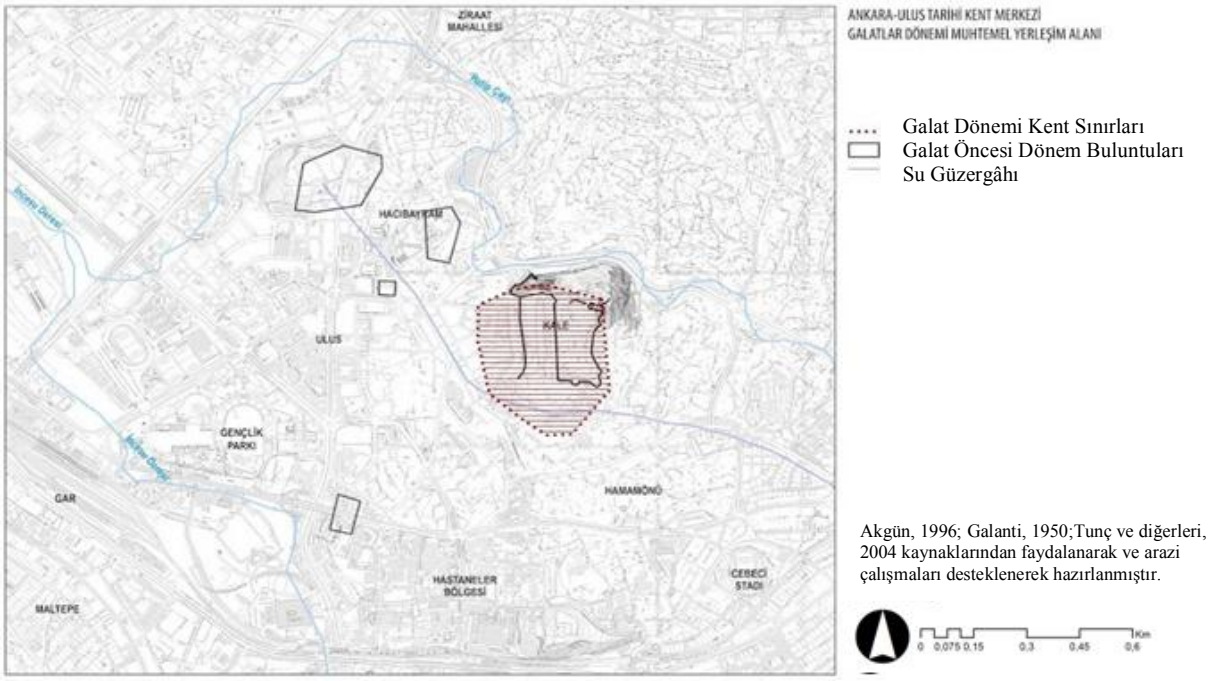
Tarihçi Herodot tarafından bu yola "*Kral Yolu*" adının verilmesinin nedeni, bu yolun o tarihe kadar yapılan yolların en iyisi ve en güvenilir olmasıdır. Kral Yolu, İstanbul'un Doğu Roma başkenti olmasına kadar önemini sürdürmüş, sonraları yerini Tuz Gölü'nün güneyinden geçen Roma Yoluna bırakmıştır.

Pers döneminde, İran'daki Susa şehrinden başlayarak, Sardes (Sart) şehrine kadar uzanan Kral Yolu'nun Ankara'dan geçtiği ve şehrin bu yol üzerinde önemli bir konaklama ve ticaret merkezlerinden biri olduğu bilinmektedir. Perslerin Anadolu'yu yönetimleri altına almalarının temel amacı da, karadan geçen bu doğu-batı ticaret yolunu güvenceye almak ve Akdeniz ticaretini ele geçirmek olmuştur. Her iki kent; Susa ve Sardes, bölgesel başkent niteliğinde olduğu için orduların, posta araçlarının, ticaret ile ilgili grupların bu yoldan yararlanması ve yol üzerinde konaklamaları için gerekli tesisler kurulmuştur. Bu işleyiş iki yüz yıl kadar sürmüştür (Aktüre, 2000: 6; Renda ve diğerleri, 2004: 4; Yurt Ansiklopedisi,1981: 524). Sart'tan başlayarak bugünkü Ankara-Ulukışla-Gülek Boğazı ile güneye uzanan diğer bir yol Büyük İskender'in Hindistan seferinde kullandığı yoldur. Büyük İskender M.Ö. 334'de belki de tarihin en uzun süren seferi olan Hindistan'a gitmeden önce Anadolu'yu fethetmek zorundaydı. Çanakkale Boğazı'ndan Anadolu'ya giren Büyük İskender bir zamanlar Perslerin Anadolu'da doğudan batıya izledikleri yolu tam tersi yönde izleyerek yarımadayı batıdan doğuya kat ederek Mısır'a/Hindistan'a varmak istemiştir. Büyük İskender, önce Ege kıyılarını dolaşıp M.Ö.333'de Dinar'dan kuzeye Kral Yolunu izleyerek Gordion ve Ankara'ya, sonra güneye kıvrılarak Gülek Boğazı'ndan geçip Tarsus'a ulaşmıştı. Helenistik çağda önceleri güney yolu, kuzey yolu, doğu yolu diye adlandırılabilecek üç anayol, İskender'in Mısır ve Hint seferleri dönüşünde, ölümünden sonra imparatorluğun generaller arasında paylaşılmasıyla yerini tekrar bölge yollarına bırakmıştır. Daha sonraki Anadolu yollarının yapılanması da siyasi egemenliğin yaygınlığına ya da parçalı olmasına göre şekillenmiştir (Karayolları Genel Müdürlüğü (KGM), 2007: 20-21). Büyük İskender doğu seferi sırasında M.Ö. 334'de Gordion'a kadar ilerlemiştir. M.Ö. 333'de Ankara'ya girmiş ve Anadolu'daki yolların kesişme noktasındaki Ankara'yı ordunun ileri harekâtları için merkez olarak seçmiştir. Anadolu'da Helenistik dönemi (M.Ö. 333-330) başlatan bu gelişmeden sonra, M.Ö.331'de Anadolu'daki Pers hâkimiyeti tamamen sona ermiştir (Aktüre, 2000: 6, Renda ve diğerleri, 2004: 5). M.Ö. 300-100 yılları arasında, Ankara Kenti Pers yönetiminde olduğu gibi, Frigya Satraplığı'na bağlı bir kent olarak kalmıştır (Yurt Ansiklopedisi, 1981: 524).

Galatlar dönemi (M.Ö. 278- M.Ö. 189)

Ankara, M.Ö. 3. yy'ın ortalarına doğru Galatların üç boyundan biri olan Tektosag Boyu'nun eline geçmiştir. Galatlar hakkında yerleşik düzene nasıl geçtikleri ve ekonomik yapılarına ilişkin net bilgi bulunmamaktadır. Ancak, bölgede kale sayılarının bu tarihlerde artması ve bunun yeni yerleşim karakteri olarak ortaya çıkmış olabileceğini ve yönetici durumundaki Galat elitlerinin savunmalı yerleşmeleri olabileceğini ortaya koymuştur. Bu kalelerin, yine olasılıkla Galat elitlerinin kendi aralarında çıkan huzursuzluklar nedeniyle güvenliğin sağlanması için yapılmış olabileceği öne sürülmektedir (Darbyshire ve Mitchell, 1999: 194).

Galatların şehirlerini dik yamaçlarda, kaba yontulmuş taşlardan yaptıkları dairesel formlu surla kuşattığı belirtilmektedir (Galanti, 1950: 18-21; Öney, 1971: 11). Bu bilgiler kabul edilirse Ankara Kalesi temelinin M.Ö. 2. yy'da Galatlar tarafından kurulduğu düşünülebilir. Ankara bölgesine yerleşen tektosagların ilk iş olarak, yontulmamış taşlardan örülmüş dairesel bir duvar çevirerek ona "*Oppidum*" (Roma Dönemi'nde kent ya da yerleşim) biçimi verdikleri anlaşılmaktadır (Akgün, 1996: 52; Tunç ve diğerleri, 2004: 68). Galatlar Döneminde Ankara'da muhtemel yerleşim sınırları çizilirken, aynı nitelikte kale yerleşimi oluşturdukları dikkate alınmıştır. Bugünkü kalenin etrafının duvarla çevrildiği, kalenin batısından ovaya yayıldıklarını, yerleşim sınırlarını bugünkü balıkpazarında (eski Belediye Başkanlık Binası) Çıkrıkçılar Yokuşu'na (bugünkü sebze halinin bulunduğu yer) kadar genişlettiklerini, böylece yerleşmenin tepeden (bugünkü Ankara Kalesi'nden) ovaya doğru yayılmaya başladığı (Öney, 1971: 12) bilinmektedir. Roma dönemine ait yazılı belgelerden, Romalılardan önce var olan beş füle'den (idari bölge) ve yerleşmenin Kale'nin bulunduğu tepe ile tepenin eteğindeki bölgeleri kapsadığı dolayısıyla yerleşmenin Roma İmparatorluğu'nun eyalet merkezi olduğu tarihte, bazı bölgelerin zaten iskân edilmiş olduğu anlaşılmaktadır (Çilesiz, 1995: 61, Ankara Kalesi Koruma Geliştirme İmar Planı -AKKGİP-,1987: 56). Bu bilgiye dayanarak Galat Dönemi yerleşim alanı sınırları tanımlanmıştır (Harita 4.6). M.Ö. 189'da Romalılar Konsül Manlius kumandasında Galatları yenerek Ankara'ya girmiştir. M.Ö. 168'de Bergama Krallarının istilâsını Romalılar önlemiştir. M.Ö. 88-84'de Ankara'ya hâkim olmak isteyen Pontus Kralı Mitridat'ı, Roma Serdarı Pompe yenmiştir. M.Ö. 25'de Ankara bütün Galatya ile birlikte Roma İmparatorluğu'na dâhil edilmiştir (Öney, 1971: 12).

Harita 4.6. Ankara Tarihi kent merkezin'de Galatlar dönemi muhtemel yerleşim alanı

Ankara Tarihi Kent Merkezi'nde ilk yerleşimin kuruluşu ve mekânsal gelişiminin tarih öncesine ve tarih devirlerinde kurulan medeniyetlere göre değerlendirilmesi: Ankara Kenti'nin kimler tarafından, ne zaman kurulduğu kesin olarak bilinmemekle birlikte, kentin paleolitik dönemden beri iskân edildiğinin birkaç kanıtı bulunmaktadır;

- Ankara, Orta Anadolu`nun kuzeybatısında bulunan Kızılırmak ve Sakarya nehirlerinin kollarının oluşturduğu ovalarla kaplı bir bölgede, Ankara Çayı'nın geçtiği bir ova kenarında verimli tarım toprağına sahiptir. Bendderesi, İncesu ve Çubuk Suyu bu ovada, kente yakın bir noktada birleşirler. Söz konusu ova küçük olmakla birlikte, korunmaya elverişli olduğu için bu dönemde yerleşmeye uygun ekolojik tabana sahiptir.
- Sarp yamaçlarla çevrili Kale'de güvenlik kolaylıkla sağlanabilir. Bentderesi'nin dar vadisi, Ankara Kalesi'nin bulunduğu tepenin Engürü Ovası'nın en doğu ucundaki hâkim dik kenarına bağlanması askeri önemi olan bir mevki oluşturmaktadır.
- Ankara'nın yakın çevresinde zengin su kaynakları bulunması da önemli etkendir. Kızılırmak ve Sakarya Nehri en eski çağlardan beri Anadolu'nun en önemli su kaynaklarından biri olmuştur ve üzerinde hem irili ufaklı şehirlerin ve hem de büyük uygarlıkların kurulmasını sağlamıştır.
- Kentin kurulduğu yerin çok eski dönemlerden beri Anadolu'nun en önemli ulaşım yolları üzerinde olması da önemli etmenlerdendir. Hititler döneminde, Kızılırmak

kıvrımı içindeki, Hitit merkezi Hatuşaş (Boğazköy), batıda Taravişa (Trova), Aşuva (Lidya) gibi Batı Anadolu'daki krallıklarını ülkelerine bağlayan yollar[1] Ankara'dan geçmiştir. Lidya Kralı Alyattes, Med Kralı Kyaksares'le yaptığı muharebede ordusunu Kızılırmak bölgesine Ankara'dan sevkettiği, Pers döneminde, İran'daki Susa şehrinden başlayarak Sardes şehrine kadar uzanan ünlü Kral Yolu'nun Ankara'dan geçtiği ve şehrin bu yol üzerindeki önemli ticaret merkezlerinden biri haline geldiği bilinmektedir.

- Arazinin durumu itibariyle, Ankara Kalesi'nin bulunduğu tepe yerleşime ulaşan bütün yolları[2] gözetlemeye hâkim bir mevki olmakla birlikte, şehirde bütün istikametlerden gelen sekiz yolun birleşme, yani kavşak noktasıdır.

Bu tespitlere göre, bölgenin Ankara Tarihi Kent Merkezi'nin yerleşim tarihinde kesinti olmadığı anlaşılmaktadır. İlk yerleşiklerinin Frigler olduğu ve kale ile yamaçlarda -bugünkü Hacı Bayram Cami çevresinde- yerleşmiş oldukları söylenebilir. Bu dönemde bilinen kent sisteminde mezar(lık)ların ve tümülüslerin kentin merkezinden yani yaşam alanından uzak alanlarda yer aldığı dikkate alındığında; Anıtkabir bölgesinde yer alan tümülüslerin Frig yerleşimi (bugünün tarihi kent merkezi) sınırları içinde olmaması gerektiği düşünülebilir. Ancak, tarihi kent merkezi sınırının sorgulanması ve yeniden belirlenmesinde, kentin dönem(ler)ine göre sadece yaşam alanı değil, "*yayılım alanı*" da yaşam biçimine bağlı olarak yerleşimin bir parçası olduğu dikkate alınarak, tümülüsler de bu sınırın içerisine alınmıştır.

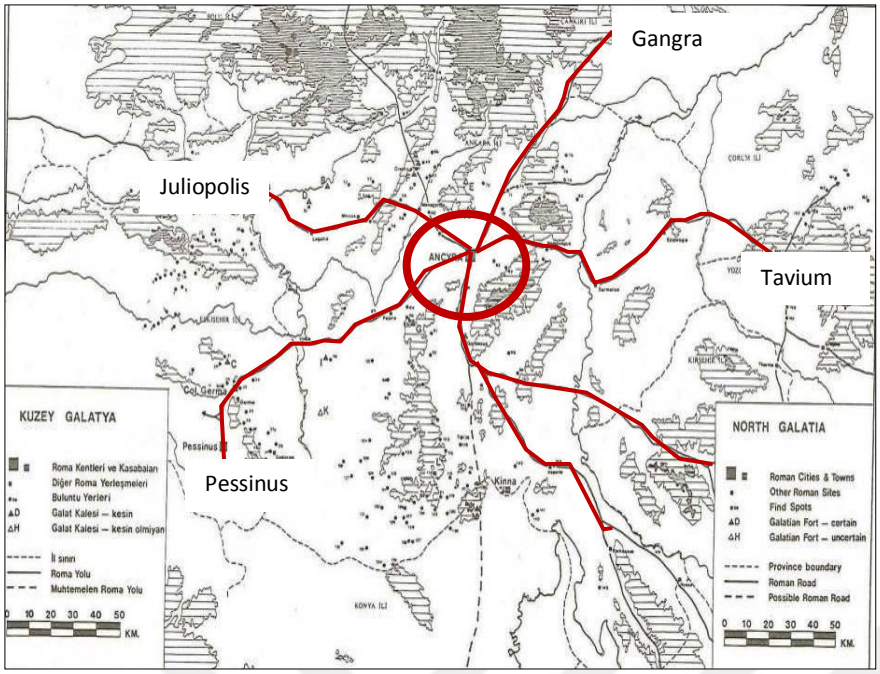
[1] Kızılırmak, Anadolu'da en eski dönemlerden itibaren gerek ticarî gerekse başka amaçlı (posta-askeri) kullanılan yollar üzerinde yer almıştır. Yol güzergâhları, Anadolu'nun engebeli bir topografik yapıya sahip olmasından ötürü, genellikle akarsu yataklarını takip etmiştir. Bu tarihsel yolların en önemlilerinden biri ise, Hititler döneminde de varlığı bilinen ve işlek olarak Persler zamanında kullanılan, Anadolu'yu batıdan doğuya doğru uzanan bu yol kral yolu olarak adlandırılmıştır (Akurgal, 1986: 25; Ünsal, 2012: 214).

[2] Bu yollar;
1. Batıya doğru Juliopolis'e giden, mesafe taşları Emir Yaman, Irkaksı Çay, Bayram Köy'de olan ana yol.
2.Kuzey batıya, Pesinus (Balahisar'ın kuzeyi) ve Dorülayon'a (Eskişehir'in kuzeyinde Şar höyük) giden ve mesafe taşları Alacaaltı, Balıkkoyuncu, Mülk mevkilerinde bulunan yol.
3.Güney doğuya, Parnassos'a (Parlasan) giden ve bir numaralı yolun devamı olan ve mesafe taşları Çamlıkaya, Örencik, Çakalhöyük, Karalı, Avşar, Şedidhöyük, Parnasus civarlarında bulunan ana yol. Bu yolun devamı Tüyana ve Kaysereya (Kayseri)'ya gitmektedir.
4. Doğuya doğru Taviyon'a (Büyük Nefesköy) giden ve mesafe taşları Ortaköy ve Taviyon'da bulunan yol.
5. Kuzeye, Kreteya Flaviopolis'e giden yol.
6. Güneye, Ikoniyon (şimdi Konya)'ya giden ve mesafe taşları Çatalhöyüğü ve Konya civarında olan yol.
7. Kuzey doğuya doğru, Amasya'ya giden ve mesafe taşları Kalecik civarında bulunan yol.
8. Kuzey doğuya, Gangra'ya (Çankırı) giden ve mesafe taşları İravlı, Topoğlu Çiftliği, Elecik, Şemseddin, Martköyü mevkilerinde bulunan yol (Erzen, 1946: 31-32).

4.3. Roma İmparatorluk Dönemi (M.Ö. 30-M.S.395)

Ankara kent tarihi Frig dönemine (M.Ö. 9. ve 8. yy.) uzanmasına karşın, kent en zengin ve parlak dönemini Roma İmparatorluk döneminde yaşamıştır. M.Ö. 25 yılından itibaren Galatia'nın Roma İmparatorluk idare sistemi içinde bir eyalet olmasıyla, Ankara (Ankyra) Galatia eyaletinin başkenti olmuştur. Eyaletin başkenti olarak seçilmesinde; üç büyük Galat boyuna ait merkezi kale yerleşimleri arasında en merkezi noktada bulunması, antik dönemin bölgesel yol güzergahlarının kavşak noktası ve kuzeyde Pontus-Bithynia Eyaleti olan Nikomedie'ya yakın ve rahat ulaşılabilir olması (Harita 4.7) ve bu konumuna bağlı olarak eyaletin diğer yerleşmelerine oranla daha üstün ekonomik düzeye ve topografyanın kent gelişimine elverişli coğrafi özelliklerine sahip olması (Hatip Çayı'nın sağladığı ekolojik taban gibi) etkili olmuştur (Baz, 2012: 586). Dolayısıyla, Galatia Bölgesi içerisinde iklim ve bitki örtüsünün koyun, keçi besiciliğine uygun olmasıyla gelişen hayvan yetiştiriciliği ve buna bağlı kumaş üretiminin dönemine göre endüstride gelişmiş olması ve coğrafi konumuyla ticari ve askeri önemi Ankara'nın Roma Galatia'sında başkent olmasını sağlamış ve böylece milattan sonra ilk iki yüzyıl yerleşimin en görkemli dönemi olmuştur (Renda ve diğerleri, 2004: 11).

İmparator Augustus ve Roma adına bir tapınak yapılması, kentin önemini daha da arttırmış, Ankara imparator kültünün merkezi olmuştur. Bu nedenle, bu dönemin haritalarında Ankara "*metropolis*" olarak geçmektedir (Gülekli, 1948: 43, Öney, 1971: 12, Renda ve diğerleri, 2004: 7-8, Tunç ve diğerleri, 2004: 71). Bu statü, kentin bölgesel ve deniz aşırı yolların kavşak noktasındaki stratejik konumuyla ilişkilidir. Kent, Avrupa'dan doğuya Trakya ve Konstantinopolis (İstanbul), Nicomedia (İzmit), Nicaea (İznik) ve Cilicia (Kilikya) kapılarından Suriye'ye uzanan ana yolun diğer yollarla bağlantı noktasında konumlanmaktadır. Diğer önemli yollar; Ankara ile Doğu Bithynia ve Nicomedia ile Dorylaum (Eskişehir) ve Propontis (Marmara Denizi) Gangra (Çankırı) ve Plagonia (Kastamonu), doğuda Amasea (Amasya), Pontus (Karadeniz Bölgesi) ve Sebastea (Sivas), Kappadokia'da (Kapadokya), Caesarea (Kayseri) ve Euphrates (Fırat) ile bağlantılıdır. Ticari ve askeri önem taşıyan bu yolların merkezinde yer alan Ankara, 2. ve 3. yy'larda Anadolu'nun savunma sisteminin de merkezi olmuş ve farklı siyasi dönemlerde orduların savaş yolunun kentten geçmesi yerel ekonominin gelişmesinde de etkin olmuştur.

Harita 4.7. Ankara'ya bağlanan Roma yolları ve önemli merkezler (Albustanlıoğlu, 2006 :2)

Bu dönemde yerleşim alanının büyütülmesi Augustus Dönemi'nde (M.Ö. 30-M.S. 14) olmuştur. Romalılar tarafından 2. ve 3. yy'larda kentte inşa edilmiş olduğu belgelerle saptanmış kamu yapıları; Augustus Tapınağı, Bouleuterion (Kent Meclisi Binası), Gymnasion (Palaestra), Tiyatro, Amfi tiyatro, Hipodrom ve şenlik yeri (Augustus Tapınağı yanında), Agora (pazar yeri), Sütunlu yol (Augustus Tapınağı ile Çankırıkapı arasında), Büyük Roma Hamamı, Zeus Tapınağı, Zeus Taenos Tapınağı'dır. Ayrıca, Men-Kybele'nin, Asklepios'un, Demeter'in, Dionisos'un, Helios'un, Tühe'nin, Serapis'in ve diğer tanrıların da birer tapınakları bulunduğu yazıtlardan ve diğer belgelerden anlaşılmaktadır. Ancak bunların Roma Döneminden önce yapılmış olmaları, bir arada Akropolis[1] işlevi olan tepe üzerinde bulunmaları olasıdır (Aktüre, 2000: 7-8, Akurgal, 1990: 17).

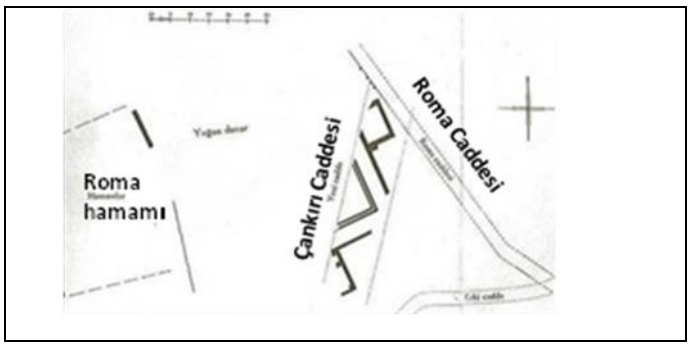
Roma kentinin mekânsal kurgusu, akropol ve tapınak ilişkisiyle bağlantılı olarak kuzey-güney yönünde uzanan "*Cardo Maximus*" ve doğu-batı doğrultusunda uzanarak Cardo ile

[1] Antik döneme tarihlenen birçok kentin tarihsel çekirdeği; *akropol* (*akrapolis*) denilen, çok yüksekte ya da erişilmez olmakla birlikte, rahatlıkla savunulabilen bir tepe üzerindedir. Akropol, kente tepeden bakan bir kale, ekilebilir toprağıyla değerli bir arazi parçası, bir sığınak ve ilk zamanlarda Helen topluluklarında kral ve ailesi ile birlikte önemli yöneticilerin yaşadıkları yerdi. Diğer bir deyişle, iktidar sahipleri akropoliste ikamet ediyorlardı. Akropoliste, konsey vb. yönetim binaları ile bazı önemli kamu binaları ve tapınak gibi dinsel yapılar bulunurdu. Kentin diğer bölümü akropolün çevresinde ya da çoğunlukla bir yanında, sürekli genişleyen daireler şeklinde büyüyen alanda kurulmuştur. Akropolisin dışında diğer kamu binaları ile yurttaşların evleri yer alıyordu. Akropolis, M.Ö. 5. yüzyıl civarlarında neredeyse tamamıyla tapınaklara ayrılarak kutsal bir alana dönüşmüş, dinin etkisini kaybetmesiyle birlikte akropolisin de önemi azalmıştır (Toramanoğlu, 2006: 15).

merkezde kesişen ana cadde "*Decumanus Maximus*" esastır. Tapınaklara doğru yönelen bu caddelerin işlevlerinden biri de "*Kutsal Yol"* olarak kullanılmalarıdır. İki ana cadde bir kapıdan diğer kapıya dek uzanır, bunlar *"Forum"* olarak adlandırılan (Helen dönemi agoranın Roma uzantısı) meydan, pazar yeri gibi birçok kentsel işlev alanında birbirini dik açı ile kesmiştir. Sokak sistemi, bu iki ana yolun kesişme noktasını vurgulayacak biçimde olabildiğince dik açılı bağlantılarla oluşturulmuştur (Toramanoğlu, 2006: 38-41).

Bu şemaya göre, Ankara Kenti'nin mekânsal kurgunun ana öğesi yol sistemi değerlendirildiğinde;

- Temmuz 1931'de Ulus Meydanı'ndan kuzeye doğru açılacak olan caddenin (Çankırı Caddesi) yapımı sırasında, günümüzdeki Yiba Çarşısının yaklaşık 60 m güneyinde antik bir yapı kalıntısına rastlanmıştır (Şekil 4.2). Alanda yapılan kazı çalışmalarında bu kalıntıların büyük hamama ait *palaestra'nın*[1] güneydoğu köşesi ile kuzeybatı-güneydoğu yönlü "*sütunlu cadde"*[2] olduğu anlaşılmıştır. 1944'deki kazılarda bu yapının güneyinde, yapıya paralel taş döşeli ikinci cadde "*Roma Caddesi*" ortaya çıkarılmıştır (Kadıoğlu, 2007: 87-92, Kadıoğlu, ve diğerleri, 2011: 244) (Harita 5.4 No: 35-36).

Şekil 4.2. Ankara Çankırıkapı Roma dönemi caddesi (Morçül, 2007: 484)

- Çankırıkapı'daki hamam binasının kısmen doğusunda yer alan Sütunlu Cadde, İlkçağ Ankara'sının hamam tesisine kadar ulaşan ana caddelerinden birinin ucudur. Caddenin güney ucunda karşılıklı iki tarafta sütunlu galeriler ve galerilerin arkasında dükkânlar

1 Antik gimnazyumların bir bölümüdür. Güreş okulu anlamına gelmesine karşın, daha geniş anlamda da kullanılmıştır. Roma hamamlarında bedensel etkinliğe ayrılmış açık alan, avlu anlamındadır.

2 Roma mimarisindeki en önemli yeniliklerden olan sütunlu caddenin kent planlamasına büyük bir katkısı olmuştur. Kentteki bu ana caddenin iki yanındaki sütunlu galerilerin arkasında dükkânlar yer alırdı. Caddenin üzeri kapatılarak insanlar hem güneşten, hem de yağmurdan korunmuştur. Kenti belirli bir yönde sütunlu caddede çoğu kez kent kapıları ya da anıtsal kapılar yer alırdı (Erol, 1992: 87-92).

bulunuyordu. Bu caddenin altındaki kilden su boruları kanalizasyon tertibatının varlığına işaret eder ve bu durum pek çok sütunlu cadde için karakteristiktir. Çankırıkapı ile Augustus Tapınağı arasındaki cadde, kutsal yol olarak da kullanılmaktaydı (Erol, 1992: 18-20). Bu caddenin, her ne kadar tam doğu-batı yönlü olmasa da Roma Dönemi kentinin ana arterlerinden biri olan Decumanus Maximus'u olduğu düşünülebilir (Kadıoğlu, 2007: 87-92, Kadıoğlu, ve diğerleri, 2011; Morçül, 2007: 464).

- Bugünkü tarihi kent merkezinin kuzeybatısında Anafartalar Caddesinde 1995'de yapılan kazılarda bulunan taş döşemeli caddenin, kuzey-güney yönlü olması ve bu yönde birçok yapıyı birbirine bağlaması bu caddenin Cardo Maximus olduğunu göstermektedir. Bu caddenin Sütunlu Cadde'den daha farklı bir yönlendirmeye sahip olduğu, büyük olasılıkla Sütunlu Cadde'ye göre farklı planlama ile oluşturulmuş bir kent planına ait olduğu hem M.Ö. 8. yy. kentin boyutlarının, hem kentteki yerleşim sürekliliğinin, hem de antik kentin Roma Dönemi'ndeki cadde-sokak sisteminin anlaşılması açısından önemlidir (Kadıoğlu ve Görkay, 2007: 37-44-48, Kadıoğlu, ve diğerleri, 2011: 245) (Harita 4.8 No: 34).
- Eski Ulus Çarşısı'nın bulunduğu Anafartalar Caddesi üzerinde -6101 ada, 2 nolu parselde- doğuda Zincirli Cami ile batıda Sümerbank Binası, kuzeyinde Julianus Sütunu ve Valilik Binası, güneyde ise Anafartalar Çarşısı arasında kalan alan, eski çarşının yerine yapılması planlanan yeni çarşı binasının temel kazılarında, kuzey-güney yönlü antik bir cadde ve bu caddenin batısında "*Opus Sectile"*[1] ve "*Döşeli Stoa"*[2] ile birlikte bir dükkân sırası ortaya çıkarılmıştır (Kadıoğlu ve Görkay, 2007: 37- 44-48, Kadıoğlu, ve diğerleri, 2011, Temizsoy, Arslan ve diğerleri, 1996: 10) (Harita 4.8 No: 30). Kuzey-güney yönünde uzanan bu cadde 69 m uzunluğunda, 5.80 m genişliğindedir. 1995 ve 1996 yıllarında Zincirli Cami ile Sümerbank Binası arasında kalan eski Ulus Çarşısı'nın bulunduğu alanda yapılan kazılarda, modern yerleşimin hemen altından itibaren Osmanlı, Beylikler, Selçuklu, Doğu Roma, Roma, Helenistik Dönemi ve yerli Galat ile Frig katmanı tespit edilmiştir. Friglerden itibaren iskân edilen bu bölgede, küçük buluntuların yanı sıra en dikkat çekici mimari buluntu Roma Caddesi'dir (Z. Özcan, 2006).

[1] Antik dönemde geometrik biçimlerde ya da figürler oluşturmak amacıyla, değişik kalınlık ve renkte kesilmiş mermer türlerinin bir araya getirilmesiyle oluşturulan taban veya duvar dekorasyon türüne verilen addır (Kadıoğlu, ve diğerleri, 2011: 278).

[2] Üst yapıyı taşıyan sütun dizisidir. Genel olarak üç tarafı duvarla çevrili, bir tarafında sütun dizisi bulunan, agora ve tapınak çevresinde yer alan, uzun dikdörtgen yapı (Kadıoğlu ve diğerleri, 2011: 279).

- 2007'de Ankara Vali Konağı'nın bahçesinde yapılan kazı çalışmalarında, Roma Caddesi'nin devamı açığa çıkartılmıştır. Caddenin, Roma Hamamı'ndan Augustus Tapınağı'na giden Sütunlu Cadde ile birleştiği tahmin edilmektedir. Söz konusu cadde, kentin kuzey-güney aksında ana arteri oluşturması ve 6.70 m genişliğiyle kentte bilinen en geniş cadde olması nedeniyle, Cardo Maximus'un devamı olduğu anlaşılmıştır. Bu caddenin uzantısında yer alan küçük bir bölümü de, bugünkü Hükümet Caddesi'nde yer alan Valilik Binası'nın otoparkında (Altındağ İlçesi, İnkılâp Mahallesi, 798 ada, 1 nolu parsel), kalorifer kazan dairesi inşası için gerçekleştirilen sondajda, caddenin doğu tarafına sadece bir dükkân sırası, batı tarafına ise önce Opus Sectile döşemeli bir Stoa ve bu Stoa'ya da dükkânların birleştiği anlaşılmaktadır (Kadıoğlu ve Görkay, 2007: 37- 44-48, Kadıoğlu, ve diğerleri, 2011: 246) Günümüzde ana arter olarak kullanılan Atatürk Bulvarı ve bulvarın devamı niteliğindeki Çankırı Caddesi'ne paralel Cardo Maximus M.Ö. 1 ve M.S. 1. yy'a tarihlendirilmektedir.

Bu yol düzeninde diğer Roma kentlerinde olduğu gibi kente giriş-çıkış sağladığı düşünülen beş kapı bulunmaktadır;

- Çankırıkapı; kuzeybatı yolunun kente bağlandığı noktada, Sütunlu Cadde'ye açılmaktadır.
- Roma Bendi; köprü olarak da kente girişi sağlamaktadır.
- Nekropollerin diğer antik kentlere giden yol güzergâhı üzerinde olması dikkate alındığında, Pessinus (Sivrihisar/Ballıhisar) ve Dorylaeum (Eskişehir) açılan batı yolunun nekropol sonrası kente bağlandığı nokta diğer kent kapısıdır.
- Güneybatı (Caesaria-Kayseri) yolunun kente bağlandığı yerdedir.
- Roma Caddesi'nin Claudiopolis (İstanbul) ve Nicea (İznik) giden yola bağlandığı yerde kent kapısı olduğuna ilişkin kalıntılar bulunmaktadır. Bugünkü Başbakanlık basımevi binasının temeli kazısında, bu binanın batısında kuleye benzer biçimde köşeli kalıntılar kent kapısının varlığına işaret etmektedir (Kadıoğlu ve diğerleri, 2011: 214).
- Kente güney yönünde giren Tavium (Nefesköy/Yozgat) yolunun Ankara'ya bağlandığı kısmında kent kapıları olabileceği düşünülmektedir (French, 2003: 40).

Kentin önemli kamusal yapılarının konumu yol sistemine göre belirlenmiştir. Bu yapıların mekânsal strüktürü oluşturmadaki rolü ve işlevleri, Ankara'nın Roma dönemindeki kent oluşumunu açıklamaktadır

Augustus tapınağı; Roma döneminden bugüne ulaşan en görkemli anıtsal yapılardan biridir. 1555'de Kanunî Sultan Süleyman'a elçi gönderilen Augier Ghiselin de Busbecq'in, Augustus Tapınağı'nın duvarındaki Res Gestae Yazıtı'nı (Roma İmparatoru Augustus'un kendi ağzından hayatını ve başarılarını anlattığı anıtsal kitabe) kopya edip, Batı dünyasında tanıtmasından başlayarak, birbirini izleyen gezginlerin ve bazı epigrafların[1] birer birer kopya edip tanıttığı yazıtlar, hem Ankara'nın kendi tarihinin hem de onun Roma ve Doğu Roma Dünyası içindeki bağlamının önemini göstermiştir (Akurgal, 1990; Aydın ve diğerleri, 2005: 90). Kentin görkemli yapısı Augustus Tapınağının (Resim 4.2) yapım tarihi üzerine çeşitli görüşler ileri sürülmektedir. Bilimsel çalışmalarda öngörülen tarihler genellikle M.Ö. 2. yy., Augustus Dönemi, Geç Augustus/Erken Tiberius, Tiberius ve Hadrian Dönem'leri gibi beş ayrı zaman dilimi içinde yoğunlaşmaktadır (Kadıoğlu ve Görkay, 2007: 30, Kadıoğlu ve diğerleri, 2011, Makridi, 2001: 41-51, Morçül, 2007: 466). Ancak, tapınağa Roma İmparatoru Augustus'a bağlılık nişanesi olarak Augustus adının verilmesi, Augustus döneminde yapılmış olduğu varsayımını güçlü kılmaktadır. Bu yapı, imparatorluk kültü ile ilgili diğer tapınaklardan farklıdır. Yapının konum yönünün, büyük olasılıkla Kybele ve Men kültü ile bağlantılı özel günlerdeki güneş ve ayın doğuş ve batış açılarına göre rahipler tarafından belirlendiği düşünülmektedir. Roma döneminde Men-Kültünün, geçerli olduğu Ankara sikkelerinden de anlaşılmaktadır. Ankara paraları üzerinde tapınak betimlemeleri bulunması, bu paraların üzerinde görülen tapınağın mimarisiyle, Augustus Tapınağı mimarisi arasında hiçbir ilişkinin bulunmaması, tapınağın ilk planlanma aşamasında imparatorluk kültü için tasarlanmamış olabileceğini düşündürmektedir (Akurgal, 1990: 17, Çilesiz, 1995; Kadıoğlu ve Görkay, 2007: 31, Kadıoğlu ve diğerleri, 2011). Roma Dönemi'nde bu tapınakta Augustus ile birlikte Tanrı Kadın Roma'ya tapılıyor olduğu bilinmektedir.

[1] Bir kitabın, kitaptaki bölümlerden birinin veya bir eserin başına, öne sürülen düşünceleri özetlemek amacıyla konulan cümledir. Eskiçağda ve 17. yy. sonuna kadar kitaplarda epigraflara rastlanmaz.

Augustus Tapınağı 1938 Arşivi, 12 Ocak 2014) Augustus Tapınağı ve Hacı Bayram Cami) (Duygu Yakışan (Morçül, 2007: 490

Resim 4.2. Augustus Tapınağı ve Hacı Bayram Cami, Ankara

Stadion[1]'un varlığı, Augustus Tapınağı'nın kuzeybatı duvarı üzerinde "*Rahip Listesi*" olarak adlandırılan yazıtta, Tiberius Dönemi'nde imparator kültü için düzenlenen birçok etkinlik ve yarışmalarla birlikte atletik oyunların da düzenlendiği bilgisine dayandırılmaktadır. Anadolu'da Roma dönemi kentlerinde, Stadion ve Hamamların birbirleriyle ilişkilendirildiği örneklerden olan Ankara ve Aphrodisias'ta (Nazilli'nin 38 km güneyinde, Karacasu bölgesinin Geyre Köyü yakınlarında), Stadion ve Gymnasium[2] yapılarının, 1. yy'da kent merkezinin biraz dışında tasarlandığı bilinmektedir. Bu nedenle, Augustus Tapınağı duvarındaki rahip listesinde geçen *Agonistik Oyunlar*, kent merkezinden biraz uzağında ve henüz taş bir yapı şeklini almamış Stadion'un bulunduğu alanda gerçekleştirilmiş olabilir. Bu durumda, Ankara Stadion'unun yeri, kesin belli olmasa da hamamlar ile ilişkilendirilmektedir. Stadion'un tarihi konusunda da kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte eldeki verilere göre büyük bir olasılıkla 1. yy'da büyük hamamın batı/kuzeybatısında inşa edilmiş olduğu öngörülmektedir. Hamam ile Sütunlu Cadde'nin kuzeyinde kalan (bugünkü Demir ve Çelik caddelerinin olduğu yerde, Yiba Çarşısı'nın arkasındaki) düzlüğün Stadion için oldukça uygun bir arazi olduğu belirtilmektedir (Kadıoğlu ve Görkay, 2007: 34-37, Kadıoğlu ve diğerleri, 2011: 115) (Harita 4.8, No: 43). Roma döneminde kentte varlığı bilinen *Polyeidos Gymnasium*'u, büyük hamamların bulunduğu yerde ise, Gymnasium ile Stadion'un 1. yy'dan beri birbirine yakın yerler olduğu düşünülebilir (Kadıoğlu ve Görkay, 2007: 34, Kadıoğlu ve diğerleri, 2011: 115). Bazı araştırmacılar Büyük Hamamın Palaestra'sının aynı zamanda dini bazı festival ve kutlamalarda toplanma yeri olarak tasarlandığını bildirmektedir (Akok, 1968 : 13, Dolunay, 1941: 264, Erzen 1946: 99; Kadıoğlu ve Görkay, 2007: 36, Kadıoğlu

[1] Yarışmaların yapıldığı, kısa taraflarından dışarıya açık u harfi şeklindeki yapılardır (Anabolu, 2001: 20).
[2] Antik yunan ve Roma'da gençlerin düşünsel ve bedensel bakımdan eğitildikleri, öğrenim gördükleri, spor etkinliklerinde bulunduklar yapı (Kadıoğlu ve diğerleri, 2011: 275).

ve diğerleri, 2011: 185). Özellikle Caracalla Dönemi'nde (M.S. 211-217) yapılan Megala Asklepia Soteria Agonistik[1] oyunlarında Palaestra'da toplanan kalabalığın, güneydeki kapıdan Stadion'a geçtiği düşünülebilir.

Roma -Antik- Tiyatro; Augustus Tapınağı'nın güneydoğusunda, Ankara Kalesi'nin Bentderesi'ne bakan kuzeybatı yamacında yer almaktadır. Ulus Meydanından Ankara Kalesi'ne çıkarken, Hisarparkı Caddesi ile Pınar Sokak arasındaki eski öğretmenler evinin bitişiğinde bulunmaktadır (Harita 4.8, No: 26, Resim 4.3). Roma Mimarisinin en önemli mimari yapıtları arasında olan tiyatro yaklaşık 5.000 kişilik olup, sahne bölümü, yarım daire şeklindeki meydan (gösteri alanı) ve oturma bölümleri ile birleştirilerek yapıda bütünlük sağlanmıştır. Bu özellikleri taşıyan Ankara'daki Roma Tiyatrosunun, Augustus Tapınağı ve Roma Hamamı'na yakınlığı dikkate alındığında, bu yapı kent merkezinden uzakta değildir. Antik yazarların, Ankara hakkında verdikleri bilgiler arasında tiyatrodan hiç bahsedilmemektedir. Buna karşın, Ankara'da bulunan bazı yazıtlarda tiyatronun adı geçmektedir. Bu yazıtların bir kısmında, genel şenlikleri, tiyatro ve diğer oyunları düzenleyen kişilere verilen "*Agonotetes*" unvanının geçmesi bir tiyatro yapısına işaret etmektedir. Roma Hamamı'nda korunan bir heykelin kaidesinde, Aelius Pompeianus'un Agonluğu (Antik tiyatroda sanatçılar, ezgiciler, yazarlar ve oyuncular arasında değerlendirme ile sonuçlanan yarışma) sırasında çıkarılan Dionysos Şenlikleri hakkında bir kararnameyi içeren yazıtta, yazıtın yazıldığı taşın tiyatroya konulduğunu anlatılmış olması, tiyatronun varlığı ve önemi hakkında bilgi vermiştir. Böylece, bu metinde adı açıkça geçen tiyatro (Çilesiz, 1995: 45) Roma Döneminde 1. yy'ın ikinci yarısı ile 2. yy'ın başına tarihlendirilmektedir. Tiyatro, Doğu Roma Dönemi'nde de bazı değişiklikler yapılarak kullanılmıştır (Kadıoğlu ve Görkay, 2007: 37-41; Kadıoğlu ve diğerleri, 2011: 131, Öz, 2006: 45).

[1] Yunan ve Roma'da müzik, jimlastik ve sportif karşılaşmalarının tümünü içeren oyunlara verilen ad (Kadıoğlu ve diğerleri, 2011: 273).

Resim 4.3. Ankara'da Roma Tiyatrosu (Duygu Yakışan Arşivi, 12. Ocak 2014-18 Aralık 2016)

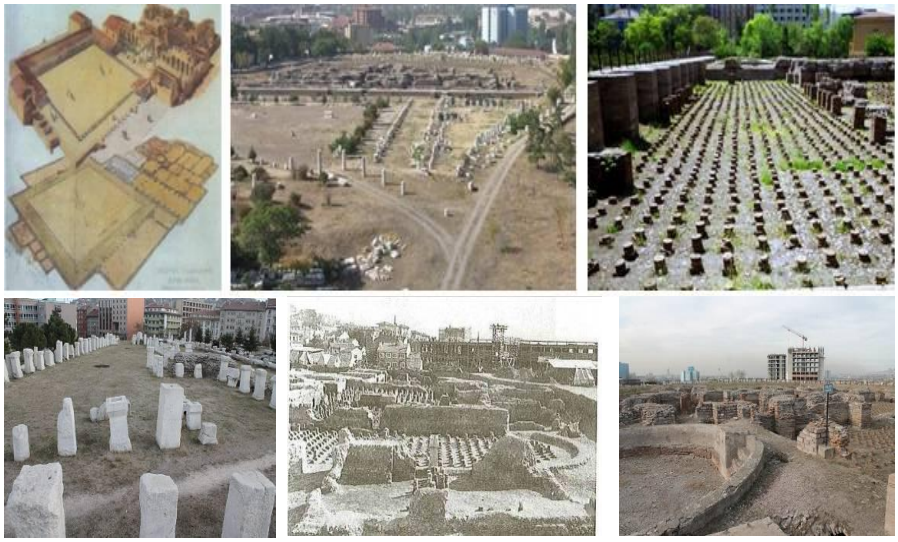
Roma forumu: Helen dönemindeki Agora'nın uzantısı olup, Roma döneminde alanı büyütülmüş ve formu dikdörtgen olarak değiştirilmişse de, agora olarak da anılmakta ve toplumsal yaşamın merkezini oluşturmaktadır. Bouleuterion ve daha sonra yapılacak olan Julien Sütunu ve anıtsal çeşmenin, Roma Caddesi'nin batısında olduğu dikkate alınarak, Roma kent şemasına göre; daha sonra foruma dönüştürülecek agoranın, Cardo Maximus'a paralel konumda olduğu kabul edilebilir (Kadıoğlu, 2007: 87-92; Kadıoğlu ve diğerleri, 2011: 248). Dolayısıyla bugünkü Valilik Binası ile İş Bankası Binası arasında kalan alan "*Ankara Agorası"*[1] nın yeri olabileceği düşünülmektedir (Erzen 1946: 96-97; Kadıoğlu, 2007: 82; Kadıoğlu ve diğerleri, 2011) (Harita 4.8, No: 40).

Bouleuterion binası[2]*;* kazı çalışmalarında elde edilen arkeolojik kalıntılarla varlığı açıklanan bir yapıdır. 1953'de Vilayet Konağı'nın batısında gerçekleştirilen kazılarda, başka bir hamama ya da eve ait olabilecek duvar kalıntıları ile dört adet mermer tiyatro basamak bloğu ortaya çıkarılmıştır. Defterdarlık Binası'nın temel kazısında bulunan oturma mermer basamaklar, Hükümet Caddesi'nin kuzeyindeki Karakol Binası ve Hükümet Konağı alt kotunda devam etmektedir. Kazı alanının Cardo Maximus'un batısında Agora'ya yakın olması nedeniyle Bouleuterion'a (Kadıoğlu, 2007: 87-92; Kadıoğlu ve diğerleri 2011: 248) ait olduğu düşünülmektedir (Harita 4.8, No: 38).

[1] Yunan veya roma kentlerinde, pazaryeri (forum) olarak kullanılan ve genel toplantıların yapıldığı kent merkezindeki açık alan. Özellikle Helenistik ve roma dönemlerinde kısmen ya da tamamen stoalarla çevrelenmiştir. Çoğunlukla, dikdörtgen planlı bu yapılarda çeşitli anıtlarda bulunabilir. Agoralara bitişik ya da yakınında bouleuterion (meclis binası) yer alır (Kadıoğlu ve diğerleri, 2011: 273).

[2] Agorada ya da agora yakınında iki resmi bina bulunurdu; *Bouleuterion* ve *Prytaneion*. Bouleuterion boule'nin modern deyimiyle konseyin toplantı binasıdır. Devlet işleri burada yönetilirdi. Başından beri bouleuterion kapalı bir yapıydı. Birçok kentte bouleuterion, ilk kamu yapılarının arasında yer almış olmalıdır (Toramanoğlu, 2006: 17-18).

Büyük-Roma-Hamam Kompleksi: Roma döneminin en önemli ve büyük kamusal yapılarından olup, Caracalla dönemine (211-217) tarihlenmektedir. Akropolis'in kuzeybatısında, bugünkü Ulus Meydanı'ndan kuzeye giden yol üzerinde Çankırı Caddesi'nin solunda kalan yer almaktadır (Harita 4.8, No: 27, Resim 4.4). Beş metre genişliğindeki Sütunlu Yolun hemen güneyindedir. Günümüzde Hamam Örenyeri, Ulus Meydanı'na yaklaşık 400 m uzaklıktaki caddenin solunda, üç metre kadar yüksekteki höyük üzerindedir. Akropolis, hamamla tiyatro arasına çizilecek düz bir çizgi üzerinde her iki yapıya yaklaşık aynı mesafededir. Roma döneminde hamamlar, sadece kişisel hijyen için değil bir dizi toplumsal kültürel ve sportif faaliyetlerin de gerçekleştirildiği bir yapıdır (Toramanoğlu, 2006: 42). Bu hizmetlerden büyük şehirlerde yaşayan önemli kişiler ya da zenginler yararlanmıştır. Hamam kompleksinde Palaestra bulunmaktadır (Harita 4.8, No: 27). Bu nedenle Hamam-Gymnasium karakterindeki Roma Hamamının *Asklepion* (sağlık merkezi) olarak da kullanıldığı anlaşılmaktadır. Arkeolojik kazılardan elde edilen buluntulardan, Ankara Roma Hamamı'nın bu işlevlerle birlikte politik kulislerin yapıldığı, spor etkinliklerinin sergilendiği ve çeşitli etkinliklerle sosyal bir kurum niteliğindeki hamamların en büyüklerinden biri olduğu anlaşılmaktadır. Hamamın Çankırı Caddesi'ndeki girişi, sütunlu bir revak kalıntısının çevrelediği geniş bir alana, Palaestra'ya, yani bir spor alanına açılır. Bu revaklı avlunun bir kenarında 32 sütun olmak üzere, bütün yüzünde 128 mermer sütun bulunmaktadır. Hamam binaları, bu Palaestra kısmının hemen arkasında yer almıştır. Bu yapılar, ender rastlanan bir büyüklükte olup, Roma hamam kompleklerinde de yer alan *Apoditerium* (soyunma yeri), *Frigidarium* (soğuk kısım), *Tepidarium* (ılık kısım) ve *Caldarium* (sıcak kısım) bölümlerinden oluşmaktadır. Kentin soğuk kış mevsimi nedeniyle, daha büyük olan Tepidarium ve Caldarium bölümlerinin etrafında, ocaktan (külhan) gelen sıcak havanın dolaştığı tuğla sütunlardan oluşan bir yeraltı ısıtma tesisatı yukarıdaki odaları ısıtmaktadır. Bu yeraltı ısıtma tesisi, ocakçıların ateşi körüklemek için geçtikleri bir takım tünel ve geçitler ile birbirine bağlanmıştır. İmparator Caracalla (211-217) dönemine tarihlenen sikkeler ve kentin ileri gelenlerinden Tiberius Julius Julianus'un birkaç yazıtı, hamamın bu işlevlerini ve kentsel önemini doğrulamaktadır. Yapılan kazılarda hamamın sağlık tanrısı Asklepiaon'a ithaf edildiği, sikkeler üzerinde yapılan araştırmalardan da, beş yüz yıllık süreçte sürekli olarak kullanıldığı ve onarıldığı anlaşılmaktadır (Esen, 2002: 9-15, Temizsoy ve diğerleri, 2000: 45).

Resim 4.4. Ankara Büyük Hamam Kompleksinin rekonstrüksiyon çizimi ve kalıntıları (Duygu Yakışan Arşivi, 12 Ocak 2104; KAİP raporu, 2010)

Roma Hamamı örenyeri; 1926'da Milli Müdafaa Bakanlığı Binası inşaatı için yapılan toprak hafriyatında büyük yığınlar halinde bulunan mevcut bazı duvar ve yapı kalıntılarının dinamit kullanılarak yıkıldığı, oluşan enkazın Hatip Çayı kenarındaki bataklık kısımları doldurmak için kullanıldığı, daha sonra bina yapımından vazgeçildiği ve bu alan boş bir arsa olarak Milli Eğitim Bakanlığı'na bırakıldığı bilinmektedir (Temizsoy ve diğerleri, 2000: 45). Hamamdaki ilk kazı 1931'de Ulus Meydanı'ndan Dışkapı istikametine doğru açılan Ankara-Çankırı asfaltı çalışması sırasında sütunlu bir Roma Caddesi'nin bulunmasıyla başlamıştır. Günümüzde yaklaşık 65.000 m^2 alanı kapsayan Roma Hamamı Örenyeri, Ankara ve civarında bulunmuş olan birçok taşınır kültür varlığı kabul edilen arkeolojik kalıntıların burada depolanmasıyla dağınık ve karmaşık durumdadır (Temizsoy ve diğerleri, 2000: 43).

Roma döneminde bu hamam kompleksi dışında, Fülelere hizmet ettiği düşünülen görece küçük hamamlar tespit edilmiştir.

Roma (Ulus İş Hanı) Hamamı/Palatiumu: Büyük Hamam Kompleksinin güneybatısında, -bugünkü Rüzgârlı Sokak bölgesinde- daha küçük bir hamam kompleksi yer almıştır. Büyük Hamamdan küçük olan yapı, Ulus İş Hanı temel kazısı sırasında bulunduğu için, Ulus İş Hanı Hamamı/Palatiumu olarak adlandırılmıştır. Hamamın mimari ve seramik parçalarına dayanılarak bu yapı M.S. 2. ve 3. yy'lara tarihlendirilmiştir (Kadıoğlu ve Görkay, 2007: 66-69, Kadıoğlu ve diğerleri 2011, 199, Morçül, 2007: 479) (Harita 4.8: No: 29).

Tarihi Kent Merkezinin kuzeybatısındaki Roma Hamamı: 23 Ekim 1946'da Soğukkuyu Askeri Cezaevi inşaatı sırasında rastlanan yapı kalıntılarının, Roma Hamamına ait olduğu tespit edilmiştir. Yaklaşık bir metre yüksekliğinde ve genişliğinde tuğla ve taşlarla örülmüş duvarlar, su künklerinin bulunduğu yaklaşık 6x6 m boyutlarında bir mekân açığa çıkartılmıştır. Bu kalıntılar günümüzde Ege ve Celal Atik Sokak ile Fuat Börekçi Caddesi arasındaki adanın kuzeyinde, Fuat Börekçi Caddesi, No. 3'teki yapının altındadır (Kadıoğlu ve Görkay, 2007: 62-66, Kadıoğlu ve diğerleri, 2011: 191; Morçül, 2007: 479) (Harita 4.8 No: 28).

Sütunlu cadd: Büyük Hamam kompleksinin ve Palaestra'nın kısmen doğusunda -bugünkü Çankırı Caddesi'nin yaklaşık batısında- yer alan bu sütunlu yolun, antik Ankyra şehrinin kutsal alanı olan Augustus Tapınağı'nın bulunduğu yere kadar uzandığı bilinmektedir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında, bugünkü Çankırı Caddesi yapılırken bu sütunlu cadde ortaya çıkmış ve yolun altında kalmıştır. M.S 2-3. yüzyıllarda yapılmış olduğu tahmin edilen sütunlu yolun, sütunları boz renkte damarlı mermerden olup, Korint tipte başlıkları bulunmaktaydı. Literatürde *Çankırıkapı Kazıları*[1] olarak adlandırılan periyodik kazılarda, sütunlu caddenin bazı bölümleri ve diğer kamusal yapılarla ilişkisi ortaya çıkarılmıştır. Son olarak 2009-2011 yıllarındaki kazılar, Sütunlu Cadde ile Palaestra arasında kalan alanda ve Geç Roma-Doğu Roma dükkânlarında sürdürülmüş ve bu yolun yaklaşık 22 m'lik kısmı koruma altına alınmıştır. Kazı çalışmalarına göre Sütunlu Cadde'nin Stoa'sı, büyük olasılıkla Büyük Hamam ile birlikte Caracalla Dönemi'nde (211-217) aynı proje kapsamında yapılmış olmalıdır (Kadıoğlu ve Görkay, 2007: 48-57).

[1] Çankırıkapı Kazı çalışmalarına Milli Eğitim Bakanlığı adına, İstanbul Alman Arkeoloji Enstitüsü Arkeologları Dr. K. Bıttel ve Dr. K. O. Dalman tarafından başlanmıştır. Bu çalışmalara, 1938 ve 1939'da Müzeler Müdürü Hamit Zübeyir Koşay'ın nezaretinde, 1940-1943'de Hamit Zübeyir Koşay'ın nezaretinde Arkeolog Necati Dolunay'ın yönetiminde devam edilmiştir. 1944-1947 yılları arasındaki çalışmalara, Arkeolog Mahmut AKOK katılmıştır. 1997-2001 yıllarında Müze Müdürü İlhan Temizsoy başkanlığında, Hamamın Palaestra kısmında açık hava teşhir çalışmaları yapılmıştır. 2000-2006 tarihleri arasında Anadolu Medeniyetleri Müzesi Müdürlüğü Başkanlığındaki kazılar devam etmiş ve Doğu Roma Dönemine ait Sur duvarı ortaya çıkarılmıştır.

Resim 4.5. Sütunlu cadde, Ankara (Duygu Yakışan Arşivi, 12 Ocak 2014)

Roma su bendi [1] ve *kentte teknik alt yapı*: Ankara Tarihi Kent Merkezi'nin doğusunda yer alan Hatip Çayı'nın, Ankara Kalesi ile Hıdırlıktepe arasından dar vadiden geçtiği yerde Romalılardan kalan -Osmanlı Dönemi sonuna kadar gelen- su bendi olduğu bilinmektedir. Bentderesi ismini de buradan almıştır (Kadıoğlu ve diğerleri 2011). Roma İmparatorluğu döneminde, kentin altyapı hizmetlerinin de oldukça gelişmiş olduğu görülmektedir. Kente suyun Elmadağ'dan taş borularla getirildiği; suların pişmiş topraktan künklerle kente dağıtıldığı bilinmektedir. 1944-1945'lerde Cebeci Tren İstasyonu'ndaki demiryolu yarması yapılırken, burada köprüye paralel iki taş boru hattı bulunmuştur. Bu borular -Saraç Sinan Mescidi önünden- Kale'nin güneydoğusuna, yani Atpazarı'na doğru uzanmakta ve su Hisar Kapısı yakınında bir depoda toplanmaktadır. Bu sular, Çıkrıkçılar Yokuşu üzerinden kuzeybatı yönünde düz bir hatla, Büyük Roma Hamamı'nın bulunduğu Çankırıkapı'ya ulaşmaktadır (Harita 4.8). Su sisteminin ilk yapılış tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, hamamdan daha önce yapıldığını ve 3. yy'da hamam ile aynı zamanda kullanıldığını gösteren belgeler bulunmaktadır (Yurt Aksiklopedisi, 1981: 529).

Nekropol(ler): kentin hemen dışında kuzeyinde, kuzeybatısında ve güneyinde, diğer -antik- kentlere giden yol güzergâhı üzerinde mezarlık alanları ortaya çıkmıştır. 1931'de Çankırıkapı'da yapılan kazılarda, kent kuzeyine sınırdaş alanda (Altındağ İlçesi, Ergürü-Fermanlar-Yiğitler-Hayri Artmanlar mahalleleri) bir nekropol tespit edilmiş ve bezemesiz taş bir lahit gün yüzüne çıkarılmıştır.

[1] 1930'lu yıllarda Ankara'nın imar planı yapılırken eski Roma Bendi'nin yeniden kazanımı da düşünülmüş ve bent betonla takviye edilerek mini bir baraja dönüştürülmüştür. Erken Cumhuriyet Dönemi'nde bu alan su kentin sayılı yeşil yerlerinden ve ağaçlıklı semtlerinden biri olması nedeniyle mesire yeri olarak kullanılmıştır. 1950'li yıllara kadar iyi durumda korunan su bendi, 11 Eylül 1957'deki taşkından önce Dışkapı'yı Cebeci'ye bağlayan asfalt yolun yapımıyla tamamen ortadan kaldırılmış ve alanın mesire yeri özelliğini de kalmamıştır (Kadıoğlu ve Görkay, 2007: 75-78; Kadıoğlu ve diğerleri, 2011; Sağdıç, 1991: 77-80).

Kentin kuzeydoğusunda (Keçiören'e giden yolun yapımı sırasında Ziraat Enstitüsü'nün A.Ü. Ziraat Fakültesi önünde) 3. yy'la tarihlenen figürlü bir lahit parçası bulunmuştur (Aydın ve diğerleri, 2005; Kadıoğlu ve Görkay, 2007: 86; Kadıoğlu ve diğerleri, 2011). Aynı alanda, Ziraat Fakültesi binalarının olduğu yerde de (eski Dağ Mahallesi'nin kuzeyi), Roma dönemi mezarlığı bulunmaktadır (Aydın ve diğerleri, 2005: 93). 17 Mayıs 1993'te Ankara Tarihi Kent Merkezi'nin kuzeyinde, Çankırı Kapı Sokak No. 46'da (2791 ada 5 nolu parsel) yapılan temel kazısında, dromoslu[1] bir oda mezarın varlığı tespit edilmiştir (Kadıoğlu ve Görkay, 2007: 86). İstasyon ile Maltepe mahalleleri arasında ve Anıtkabir sahasında da çok sayıda Roma mezarına ve mezar taşına rastlanmıştır (Aydın ve diğerleri, 2005: 9). 1930'lu yıllarda inşasına başlanan Ankara Garı'nın yaklaşık 100 m doğusunda birçok Hıristiyan mezarı ile ön avlulu küçük bir mezarlık kilisesi bulunmuştur (Kadıoğlu ve Görkay, 2007: 87; Kadıoğlu ve diğerleri, 2011) (Harita 4.8).

Kentin siyasi ve ekonomik gücü ve yönetim biçimi, fiziksel ve mekânsal yapının biçimlenmesinde etken olmuştur. Bu etkenlere göre; Roma egemenliğindeki kentin farklı dönemlerindeki mekânsal kurgusu ve gelişimi aşağıda açıklanmaktadır.

M.S. 2. yy : Roma İmparatorluğu'nun en parlak ve güçlü dönemi, bu dönemde eyalet merkezi olan kente de yansımıştır. Bu dönemde kent, Kale'nin eteklerindeki düzlükte yerleşmiş ve etrafında koruma duvarı bulunmayan, açık bir kent görünümündedir. Yazılı belgelere göre, kentin M.S. 2 yy'ın başlarında 12 Füle (idari bölge) bölündüğü bilinmektedir (Harita 4.8). Romalılar döneminde, eski Yunan şehir devletlerinin (polis) kuruluşu örnek alınarak Ankara, Augustus tarafından bir serbest şehir haline konulmuştur. Bu nedenle de, Yunan şehir devletlerinde bulunan kurumlar Ankara için de benimsenmiş ve şehri semtlere veya çevrelere bölen Füle Teşkilatı kurulmuştur. Fülelerden ilk beşi Romalılardan önce de var olup, şehrin Galatlar dönemindeki büyüklüğünü saptamaktadır. 1. Maruragene, 2. Pakolene, 3. Menoriseit, 4. Hiyeremene, 5. Diyos-Trapezon fülelerinin adları, Hellence ya da Latince olmadığı için Galatlardan itibaren var olduğu düşünülmektedir (Akgün, 1996: 60). Bu en eski beş Füle halkının, Kale'nin bulunduğu tepe ile tepenin meyilleri ve eteğindeki bölgelerde yaşamaları, Ankara'nın Roma İmparatorluğu'nun bir eyalet merkezi olduğu tarihlerde bu bölgelerin önceden iskân edilmiş olduğunu göstermektedir.

[1] Oyulmuş oda-mezarların önlerine eklenmiş kuyu biçimli küçük giriş bölümüne verilen ad.

6. Sebaste Fülesinin, Romalıların kente gelmesinden sonra, M.Ö. 30-M.S. 14 yılları arasında Augustus tarafından kurulmuş olduğu kabul edilmektedir. Bu Fülenin, Augustus Tapınağı ile Çankırıkapı arasında yer almış olması mümkündür. 7. Zeus Taenos Fülesi, yeri ve yapım tarihi kesin bilinmemesine karşın, tapınağın bulunduğu yerde olabileceği düşünülmektedir**.** 8. Klavdia Ateneya Fülesi, Ankara'ya birtakım hizmetlerinin dokunduğu varsayılan bir kadının adına kurulduğu sanılmaktadır. 9. Hiyera Buleya (Bulaya) Fülesi, kent meclisi neredeyse orada yer aldığı varsayılmaktadır. 10. Nerva Fülesi, İmparator Hadrianus tarafından İmparator Nerva adına kurulmuş olduğu kabul edilmektedir. 11. Nea Olimpiyos Fülesi'nin, İmparator Hadrianus tarafından kurulduğu sanılmaktadır. 12. Fülenin de varlığı bilinmektedir (Akgün, 1996: 60). Sekizinci ve dokuzuncu Füleler 1. yy'ın ikinci yarısına aittir ve her ikisi de Kale tepesinin, batı ve güneybatısına yönelmek üzere tepeden oldukça uzakta ve düzlükte kurulmuştur. 1. yy'ın sonu ve 2. yy'ın birinci yarısı arasında kurulan 10., 11. ve 12. Fülelerin Kaleden çok uzakta ve Hadrianus zamanında oluşturulan Neopolis'e (Yenişehir) uzanan semtler olabileceği düşünülmektedir. Kentin, Galatlar döneminde başlayan kaleden ovaya doğru yayılma eğilimi, Roma döneminde artmış, özellikle kuzey ve kuzeybatıya doğru genişleyerek, doğal eşik olan ve böylece bir hendek gibi savunmayı güçlendiren Bentderesi dirseği içinde genişlemiştir (Çilesiz, 1995: 61) (Harita 4.8).

M.S. 3. yy : Ortalarında kent, Roma İmparatorluğu'nda ortaya çıkan siyaset, ekonomik çöküntüye koşut olarak, M.Ö. 2. yy. başlarında ulaştığı siyasal dengesini yitirmeye başlamıştır. Bunun en somut kanıtı bu dönemde kentin, dışında sur bulunmayan açık kent niteliğini kaybedip, koruma duvarı ile çevrilmesidir (Aktüre, 1984: 8). Ancak, Roma kentinde, kent surları sadece askeri bir işlev için değil bağımsızlık, statü ve ayrıcalık göstergesi olarak da yapılmaktadır. Kentin planlanmasında savunma surlarının sokak sistemi ile bütünleştirilmiş olması bu iddiayı güçlü kılmaktadır (Toramanoğlu, 2006: 43). 3. yy. tarihlenen kentin ilk sur duvarlarına ait ilk kalıntılar, 1947 yılında Roma Hamamı çevresinde -Mahmut Akok tarafından- yapılan kazılarda ortaya çıkarılmıştır. Bu kalıntılar, Ankara Tarihi Kent Merkezi'nin kuzeyinde bugünkü Çiçek Sokağı'nın köşesinde, -1931'de ortaya çıkarılan- Sütunlu Cadde'ye kadar, kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda yaklaşık 40 m devam ettiği tespit edilmiştir (Akok, 1955: 316, Kadıoğlu ve Görkay, 2007: 69-75, Kadıoğlu, ve diğerleri, 2011: 207). 3. yy'a tarihlenen Kent Suru'nun en iyi korunduğu yer, Ankara Tarihi Kent Merkezi'nin kuzey ve kuzeybatısında -bugünkü Fuat Börekçi Caddesi'ndeki Rüzgârlı İş Merkezi ve Otoparkı inşaatında sırasında- 10.09.1999

tarihinde ortaya çıkarılan batı surudur. Surun bu kesimi Rüzgârlı İş Merkezi'nin altında bir odada koruma altındadır (Kadıoğlu, ve Görkay, 2007: 34, Kadıoğlu ve diğerleri, 2011; Temizsoy ve diğerleri, 2001: 7).

Ankara Tarihi Kent Merkezinin sınırlarını belirlemek üzere, Roma Kenti'nin strüktürel şeması dikkate alınarak yukarıdaki bilgilere göre; kentin Roma İmparatorluğu Dönemi'ndeki muhtemel yerleşim alan ve sınırları tanımlanmada, aşağıdaki değerlendirme esas alınmıştır.

Roma Su Bendi'nin köprü işlevini de gördüğü ve bu nedenle kente giriş-çıkış kapısı olduğu dikkate alınarak, kentin kuzey sınırı kabul edilmiştir. Bendin güney ucundan Antik Tiyatro'ya doğru uzanan cadde ile -her ne kadar kent bütününde düzenli cadde-sokak (insula) sistemi anlaşılamıyorsa da- Büyük Hamam ile Tiyatro arasında kalan alanda kuzeydoğu-güneybatı yönlü birbirine paralel caddeler kentin merkezini tanımlamaktadır. Günümüzde Atatürk Bulvarı, Sanayi, Rüzgârlı, Fuat Börekçi Caddeleri ile Yaşar Doğu ve Plevne sokaklarının, Cardo Maximusa paralel cadde ve sokaklar olduğu anlaşılmaktadır.

Kentin en önemli yapılarından olan Augustus Tapınağı, Büyük Hamam-Palaestra'sı ve Sütunlu Yolun birlikte yer aldığı, 2. ve 3. yy'a tarihlenen Kale'nin kuzeybatısındaki alan, Hatip Çayı'nın çizdiği yay içerisindeki alanın (Aktüre, 2000: 8) bu yöndeki sınırı doğal eşik ve savunma hendeği biçimindeki Hatip Çayı olduğu düşünülmektedir.

Roma Hamamı ve Augustus Tapınağı çevresi dışında, Kale altından başlayan kentsel yayılma ya da genişleme (bugünkü Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü, İkinci Meclis Binası, Eski Ulus Gazetesi binası ve Plevne Sokak çevresinin sınırladığı alan), güneyde Ankara Çayı'na dayanmış ve günümüze iskân alanının izleri ulaşmıştır (Aydın ve diğerleri, 2005: 93).

2. yy. kentin muhtemel sınırlarının güneybatıda bugünkü Gar Binası, Radyoevi Binası, Kültür Bakanlığı Ankara Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesine kadar ulaştığı bilinmektedir. 3. yy'da, kentsel alan 3. yy. surları içerisinde Roma Hamamı çevresini içerisine alacak biçimde (Rüzgârlı Sokak'tan kıvrılarak Posta Caddesi'ne doğru) Augustus Tapınağı'na kadarki bölgeye çekilerek küçülmüştür (Harita 4.8, No: 37).

4.4. Doğu Roma İmparatorluk Dönemi (M.S. 395-1075)

Roma İmparatorluğu'nun M.S. 395 yılında doğu ve batı olarak ikiye ayrılmasından sonra Ankara, Doğu Roma İmparatorluğu egemenliğine girmiştir. Kent 4. yy'ın sonlarına kadar imparatorluğun "*Galatia Prima*" eyaletinin merkezi durumundadır (Erdoğan ve diğerleri, 2008: 80). İmparatorluğun Julianus (361-363) ve Jovianus (363-364) dönemlerinde, başkent Konstantinopolis'e taşındığı için Ankara'ya ulaşan yol, başkent ile doğuyu birbirine bağlayan anayola dönüşmüştür. 4. yy. boyunca imparatorluk sarayı kısmen Antiokheia (Antakya) olduğu için ordu, görevliler ve imparatorların maiyeti sarayla başkent arasında bu yolu kullanmışlardır. İmparator Julianus (361-363), Perslerle karşılaşmak için Konstantinopolis'ten Antiokheia'ya yaptığı yolculukta, Ankara'yı ziyaret etmiştir. Julianus'un Ankara'daki ilk etkinliği Hıristiyanlık öğretisini ve bununla ilgili çalışmaları yasaklamak, paganizmi geliştirecek çalışmalar yapmak ve Galatia Bölgesi'ne Pagan Piskoposu tayin etmek olmuştur. Bu ziyareti simgeleyen Julianus Sütunu[1] 362'de yapılmıştır (Renda ve diğerleri, 2004: 12; Kadıoğlu, 2007: 78-85; Öz, 2006: 45) (Harita 4.8, No: 46). Doğu Roma İmparatorluğunda anıt sütunlar, imparatorların iyiliklerine karşılık toplumun teşekkür ifadesi, imparatorların askeri başarıları, yeni bir başkentin kuruluşu gibi olaylar nedeniyle dikilmiştir. Julianus'un doğu seferinde Ankara'ya uğraması ve kentte kaldığı sürece Hıristiyanların haklarını kısıtlayıcı ve Paganizmi yeniden canlandırıcı yasalar çıkarması önemli tarihi bir olay olarak görülmediği için bu sütunun sadece Iulianus'un onuruna dikilmiş olması ihtimali düşüktür. İmparator Arcadius Dönemi'nde (395-408) kentin imparatorluğun yazlık başkenti olması bu anıt sütunun dikilme nedeni olabileceği düşünülmektedir. Genel olarak anıt sütunlar, Agora veya yakın çevresi ile ana yolların kenarlarına dikildiği için, bu sütununda Agora ve yakın çevresine dikilmiş olduğu kabul edilmektedir (Kadıoğlu ve Görkay, 2007: 37) (Harita5.4, No: 40, Resim 4.6).

[1] Jülian Sütunu (Belkıs Minaresi), Cardo Maximus'a paralel meydanda -günümüz Gümrük Müsteşarlığı Binası- önüne dikilmiştir. Sütun tehlikeli bir biçimde eğilince, 1934 yılında orijinal yerinden sökülerek, Valilik Binası karşısındaki meydana nakledilmiştir. 15 m yüksekliğindeki sütun, kendine özgü bir mimari yapıdır. Tek parça gibi görünen sütun, kare kaide üzerinde gövdesinde birçok daire formlu, yivli halka şekilli beyaz taşlar üst üste konularak yapılmıştır. Hiçbir yazıtı yoktur. Başlığı yapraklarla süslü, kaidesi ve gövdesi ise çok sadedir. Yapı, Korint sütun başlığı modeline sahiptir. Sütun, 2001 yılında Ankara Valiliği tarafından restore edilmiştir.

Resim 4.6. Julianus sütunu, Ankara-2016 (Duygu Yakışan Arşivi,18.12.2016)

Doğu Roma İmparatorluğu döneminde kentte bu nitelikte anıtsal birçok kamu yapılarının bulunduğu bilinmektedir. 4. yy. ortalarında Augustus Tapınağı kiliseye çevrilmiştir. 358'de Basilieos Kilisesi, Aziz Platon, Cryptus denilen yerde Aziz H. Clemens (Clementios) adlarına kiliseler vardır. Clemens (Klemens) Kilisesi Eski Adliye Binası'nın arkasında Çıkrıkçılar Yokuşu ile Anafartalar Caddesi'nin kesişme noktasında yer almaktadır (Harita 4.8, No: 49). Osmanlı döneminde camiye çevrilen yapı, 1917 yangınında harap olmuştur. Vali Maximus'un villası ise, 361'de kentin yaklaşık 10 km güneyinde Yalıncak'ta yapılmıştır (Erdoğan ve diğerleri, 2008: 84). 4. yy'dan sonra yapılan yapıların çoğunluğunun kilise, manastır gibi dinsel yapılar olması, kentte Hıristiyanlığın bu tarihte yaygınlaştığını göstermektedir. 5. yy'ın başında kentte, bilinen önemli yapılar ve yapım tarihleri şöyledir; Ankara Kalesi'nin karşısındaki tepedeki (Hıdırlık Tepesi olabilir) Manastır (400), Genç Rahipler Kilisesi (403), Katedral Kilisesi (420), Xenodokheion (misafirhane) (420), Nosokomeion (Hastane) (420), Magna Rahibeler Manastırı (426), Aziz Plato Kilisesi (430), Nilus Manastırı (5. yy.)'dır. Ankara'daki iki yapı, Beeia'nın ana tanrısına sunulan Rahibeler Manastırı (6. yy. sonu), Petris Rahibeler Manastırı'dır (6. yy. sonu). Herakleios (610-641) döneminde Ankara'da yapılan tek yapı Attalina Manastırı (620)'dır (Alpaslan, 2001: 265-266). 2009'da Maltepe'de Gazi Üniversitesi, Mimarlık-Mühendislik Fakültesi'nin arka bahçesinde bir inşaat çalışmasında, Doğu Roma Dönemine 5-6 yy'lara tarihlenen yapı kalıntıları ortaya çıkmıştır. Anadolu Medeniyetleri Müzesi Müdürlüğü kurtarma kazısı gerçekleştirilmişse de, bu yapının büyük bir kısmı tahrip edilmiştir. Nekropol alanı olduğu tespit edilen yerde bulunan iki katlı tonozlu mezar ve buluntulara göre bu mezar Ankaralı bir din büyüğü veya Aziz'in mezarıdır.

7. yy'dan sonra İmparatorlukta siyasal güç ve sosyal düzen bozulmuş, iç ve dış tehditler başlamış ve bunlara bağlı olarak Polis yerleşiminden "*Kastro"* sistemine geçilmiştir. Polis

yapılanmasında, Yukarı (Akropol) ve Aşağı (Dış) Şehir yapılanmasına benzer biçimde Kale ve dış yerleşim bulunmaktaydı. Dış Şehir, daha sonraları tamamen yok olmuştur. Dini işlevler bazilika tipi yapılarda görülmeye başlayarak, Bazilika Kilisesi kentin en önemli yapısı haline gelmiş, eğlence, toplanma ve kültür alanı olan Tiyatro ve Gymnasiumda terk edilip unutulmuştur. İşlevini sürdürebilen tek antik kent yapısı Hamam'dır. 6. yy'dan sonra barbar istilaları başlayınca, Doğu Romalılar tepeler üzerindeki yerleşimlere çekilmeye zorlanmışlardır (Tankut, 2007: 6-8). Doğu Roma İmparatorluğu döneminde, kentin yaklaşık üçyüz yıl kadar süren barış süreci 7. yy. ortalarında, İran Sasanilerin Anadolu içlerine kadar gelerek Ankara'yı ele geçirmeleriyle son bulmuştur. İmparator Herakleios (610-641) döneminden sonra, 8.yy. ortalarına kadar süren Arap saldırılarına karşı, bölgenin iki büyük askeri merkezi Ankara ve Anamur (Amurium) olmuştur. Ankara, 654'de bir süre Müslüman Arapların eline geçmiştir. Arapları yenen İmparator III. Leo (717-741) yönetim ile ilgili değişiklikler yapmış ve eyaletleri kaldırarak askeri yeni bölgeler oluşturmuştur. Ankara Galataia, Paphlagonia ve Doğu Bithynia'yı içeren yarı sivil, yarı askeri eyalet olan Boucellarion Thema[1]'nın başkenti olmuştur (Alpaslan, 2001: 265-266). 776 ve 797'de Müslüman Araplar tekrar kente saldırmışlar, ancak alamamışlardır. 833 ve 842'de Abbasi Halifesi Mutasım ve Türk asıllı komutan Afşin, Ankara'yı almıştır. Ankara Kalesi, 859'da İmparator 3. Michael (Mihail) tarafından onarılmış ve ihya olmuştur. Bu saldırılar sırasında düzlükteki kentin büyük zarar gördüğünü, başta Büyük Roma Hamamı ve birçok yapının yakılıp yıkıldığı bilinmektedir. Bu olaylardan sonra Roma Dönemi'nin "Metropolis"i olan kent, Doğu Roma'nın "Sınır Kenti"ne dönüşmüştür. Kent, 7. yy. ortalarında büyük bir dönüşüm geçirerek ova yerleşimi terk edilmiş, kalın ve yüksek surlarla kapatılan kaleye çekilmiştir. Surların onarımda çok sayıda taş su borusunun kullanılmış olması, bu tarihten sonra düzlükteki su sisteminin artık kullanılmadığı göstermektedir. İçkale duvarlarında tiyatroya, sütunlu yola, tapınaklara ve diğer yapılara ait çeşitli yapı malzemesinin görülmesi bu tarihte Roma dönemi kentinin düzlükteki kısmının bütünüyle terk edildiğini kanıtlamaktadır (Aktüre, 2000: 11-12). Bu süreçte Anadolu'daki yol sistemi Roma dönemindeki sisteme göre, önemli ölçüde değişmiştir. Bunun temel nedeni, Doğu ile Doğu Roma arasındaki ticaret ilişkilerinin ve Anadolu'daki siyasal dengenin değişmesidir.

---

[1] Doğu Roma İmparatorluğunda yaklaşık yedi yüz yıllık dönemde ana yerel idare birimidir. *Thema* sistemi 7. yy.da, imparatorluğun Müslüman orduları tarafından zapt edilmeye başlanması ile kurulmuş ve daha önceki ana yerel birim olan ve Roma imparatorları Diokletian ve I. Konstantin tarafından kurulmuş olan *Roma diakos sistemi* yerine geçirilmiştir. Boucellarion Theması Konstantinopolis'e yakın İznik merkezli Anadolu yörelerini kapsamaktaydı. Önem sıralamasına göre beşinci gelmekteydi.

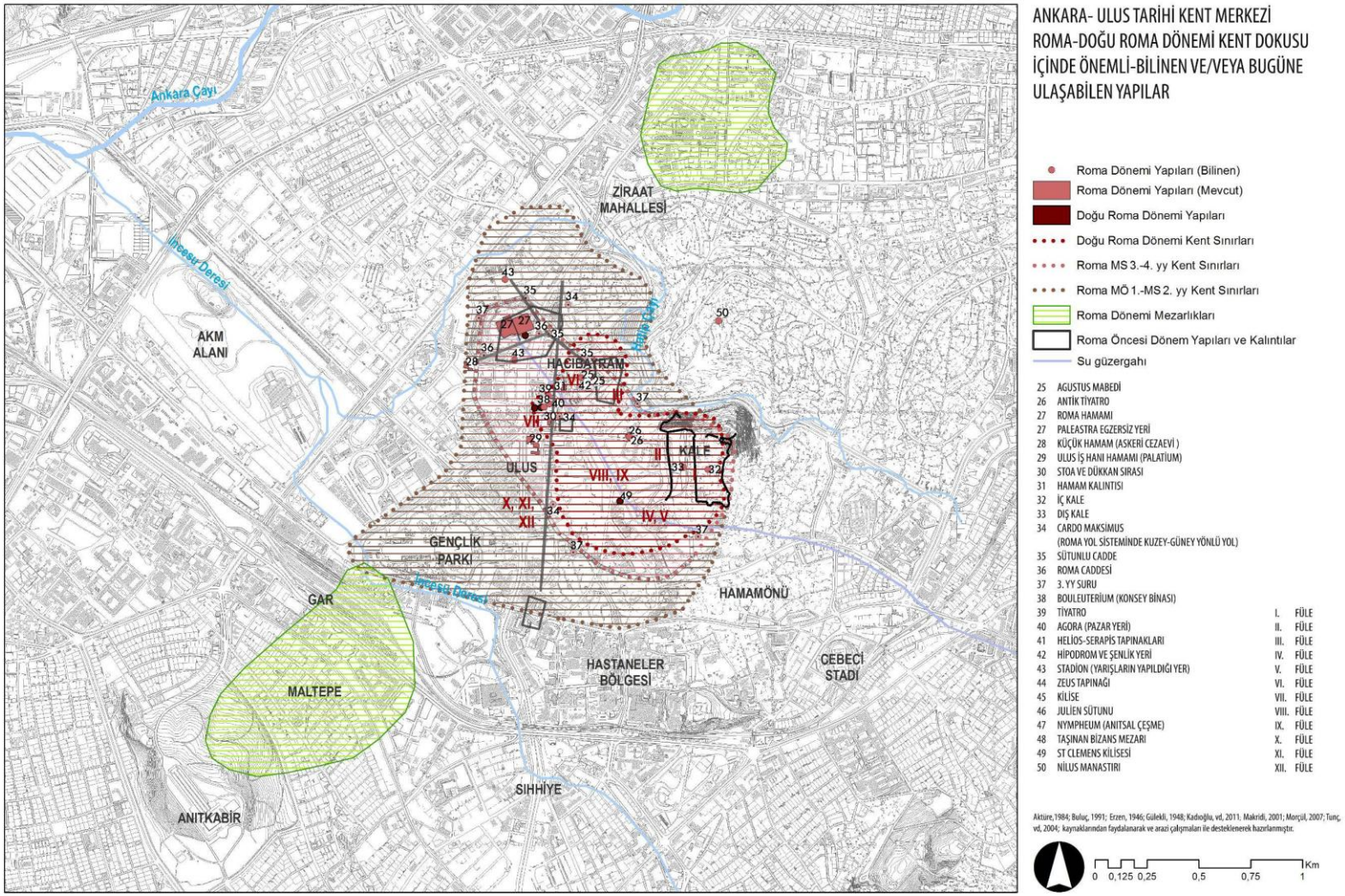
Akdeniz'de, Doğu Romalılar 6. yy'dan başlayarak ticaret alanındaki üstünlüklerini korumuşlar ve egemen oldukları Mısır, Suriye ve Karadeniz'de, Asya'nın ticaret yollarının sona erdiği limanları denetim altına almışlardır. 7. yy'da Araplar, doğu ticareti için önemli bölgeleri ellerine geçirmeleriyle İmparatorluğun doğu sınırında, doğu ile ticaret ilişkilerini güven altına almak amacıyla sürekli savaşlar yaşanmışlar. Doğu Romanın ekonomisinde 6. yy'dan başlayarak ticaretin önem kazanmasıyla, Anadolu'da yol sistemi geliştirilmiştir. Özellikle imparatorluk başkentinde yaşayanların lüks tüketime dönük gereksinmeleri Doğu ile sıkı ekonomik ilişkinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Baharat, parfüm, fildişi ve diğer lüks tüketim maddeleri Hindistan'dan, ipek Çin'den, mücevherler ve değerli taşlar İran'dan, pamuk ve şeker Suriye ve Anadolu'dan, et ve madenler Anadolu'dan, tahıl ise Suriye, Mısır ve Anadolu'dan getirilmektedir. Doğu ile olan yoğun ticaret ilişkileri nedeniyle, başkentten güneydoğuya uzanan ana yol üzerindeki konumuyla Ankara Kenti, 7. yy'dan başlayarak, askerî öneminin yanı sıra önemli bir ticaret kenti ve merkezi olmuştur (Aktüre, 2000: 13). Bu yol sistemi 7. yy. ile 8. yy. arasında düşman saldırıları nedeniyle askerî önemini kazanırken, Doğu Roma'nın doğu ile ticaret ilişkilerinin en üst düzeye ulaşmasıyla 9. ve 10. yy'larda tekrar ticarî önemi ağırlık kazanmıştır.

7. yy'dan 10. yy'a kadar Ankara Kenti'nde, kilisenin toplum yaşantısına egemen olmasından sonra büyük hamam-palaestra, gymnasium, tiyatro ve tapınaklar kentsel yaşamda önemlerini kaybetmiştir (Aktüre, 2000: 14). Büyük Hamam da 9. yy'da terk edilerek ve zamanla mezarlığa dönüşmüştür (Aydın ve diğerleri, 2005: 93, Dolunay 1948: 213). Doğu Roma tarihçileri, imparator, saray, kilise ve sınır boylarındaki savaşlarla ilgilendikleri için, barış dönemi olan 10. yy'da sınırdan uzakta olan Ankara üstüne fazla bilgi yoktur. 11 yy'ın ilk yarısında, kentte yoksulluk ve salgın hastalıklar gibi nedenlerle nüfusun yer değiştirdiği bilinmektedir. Bu yüzyılda Malazgirt zaferinden sonra kent, Selçukluların eline geçmiştir. 1081-1090 yılları arasında Ankara Türklerin idaresindedir. 1101'de Raymond de Toulouse idaresinde Haçlı Ordusu, Ankara Türk garnizonunda iki yüz kişilik askeri kılıçtan geçirerek kenti almış ve Doğu Roma İmparatoru'na hediye etmiştir. Ancak, Ankara çevresi Türk egemenliğinde olduğu için 1127'den önce Türkler Ankara'yı geri almış, kentte Doğu Roma Dönemi'ni sona erdirmiş ve imar faaliyetlerini başlatmıştır (Erdoğan ve diğerleri, 2008: 83).

Roma ve Doğu Roma döneminde Ankara tarihi kent merkezi'nin mekânsal gelişimi: Ankara'da tarih öncesi ile Roma Dönemi karşılaştırıldığında, kentin çekirdeği aynı

bölgededir. Tapınakların aynı yerlerde olması farklı dönemlere ve dinlerin değişimine göre bulunduğu yer değişmeden sadece kullanılan yapıların dönüştürüldüğü görülmüştür. Frigler zamanında Men Tapınağı olarak kullanılan alan daha sonra Agustus Tapınağı olmuş ve Romalıların Hıristiyanlığı kabul etmesiyle kiliseye dönüştürülmüş olması bu iddiayı kanıtlayan örneklerden biridir. Bilinen tümülüs ve mezar alanlarının yaklaşık aynı yerleri tariflemesi farklı kültürlerin aynı yerleri aynı işlevlerle kullanıldığına işaret etmektedir.

Roma döneminde Tarihi Kent Merkezi'nin sınırlarını tanımlarken, bugünkü Opera'dan başlayıp Çankırıkapı Mevkindeki Yiba Çarşısı'nın önünden geçen Çankırı Caddesi'nin bulunduğu alanda, Frig-Galat-Roma ve Doğu Roma kültür katmanlarının varlığı belirleyici olmuştur. Bu dönemde kent, birbirini dik kesen Cardo Maksimus ile Sütunlu Cadde üzerine kurulmuş ve önemli tüm yapılar bu caddelerin üzerinde birbiriyle ilişkilendirilmiştir. Bugün Atatürk Bulvarı, Sanayi, Rüzgârlı, Fuat Börekçi Caddeleri ile Yaşar Doğu ve Plevne sokakları, Cardo Maximus ile paralel cadde ve sokaklardır. 2. yy. Roma Dönemi'nde kentin muhtemel sınırların güneybatıda Gar Binası, Radyoevi Binası, Kültür Bakanlığı Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ne kadar ulaştığı bilinmektedir. 3 yy'da bu yüzyıla tarihlenen surlar içerisinde, kentin muhtemel sınırları Büyük Hamam çevresini içerisine alarak Rüzgârlı Sokaktan, Posta Caddesi ve Augustus Tapınağı'na gelmektedir. Doğu Roma Dönemi'nde ise Büyük Hamam çevresinin kullanılmaması ve yerleşimin kale içine çekilmesiyle, Ankara'nın kale-kente dönüşmesi nedeniyle, kentin sınırı kent surlarıdır (Harita 4.8)

Harita 4.8. Ankara Tarihi Kent Merkezi'nde yapılan kazı çalışmalarında bulunan Roma- Doğu Roma Dönemi eserler ve Roma Kenti kurgusuna göre yeri tahmin edilen kent öğeleri ve muhtemel yerleşim alanları (Detaylı açılım için bkz EK-3)

4.5. Selçuklu Dönemi (1073 -1243)

1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra kent Selçukluların eline geçmiştir (Özmen, 2004: 4). Selçuklu kentlerinin oluşum biçimi, Doğu Roma kentine Türk-Müslüman kurumlarının şırınga edilmesi şeklindedir. En büyük bazilika, camiye dönüştürülmekte veya kentin en görkemli noktasındaki mevcut yapılar kaldırılarak, Ulu Cami inşa edilmektedir. Böylece Türk boyları yerleşik düzene geçebilmektedir. Yerleşme politikasında Gayrimüslim yerlilere hoşgörü ve yaşantı geleneklerine saygı anlayışı benimsenmiştir (Tankut, 2007: 39). Anadolu Türk kentlerinin çoğunluğu Roma ve Doğu Roma kentleri olup, Selçuklular ve Osmanlılar yeni kentler kurmayarak fethettikler kentleri değiştirmişler veya bu kentlere yakın yerleşmeleri Doğu Roma kentiyle kaynaşarak değişim/dönüşüm göstermişlerdir (Acar, 1975: 10). Anadolu kent kültür ve medeniyeti üzerine yapılmış araştırmalarda bu görüşü desteklemektedir. Selçukluların kent oluşumunda, savunma sistemleri, üretim-dağıtım organizasyonları, dini örgütlenmeler, yönetim, yöneticiler, kurumlar ve toprak kullanım sistemleri gibi unsurların sosyal, kültürel, ekonomik ve hukuki ilişkiler içerisinde oldukları Doğu Roma, Orta Asya ya da İran'dan Türk-İslâm Devletleri'nden alarak uyarladıkları bilinmektedir (K. Özcan, 2006: 22). Selçukluların diğer kent oluşum sistemi mevcut kentin çeperindeki açık alanlarda sosyal kurumlar inşa etmek şeklindedir. Bir medrese, cami veya mescit, kentin bundan sonraki gelişiminin çekim merkezi olmuş, ardından bunu konut gelişimi izlemiştir (Tankut, 2007: 40-41). Selçuklu kenti önceden hazırlanmış planlamadan yoksun biçimde organik olarak büyümüş kentsel bir yerleşim niteliğindedir. Kentleşme Kale, Şehristan ve Rabat öğelerinden oluşan İslam kent formülü izlenerek gerçekleşmektedir. Bu öğeler sırasıyla İç Kale, Dış Kale ve en dıştaki yerleşim öğelerine denk gelmektedir (Tankut, 2007: 29). 1169'de Selçuklu Sultanı II. Kılıçaslan (1155-92), Ankara'ya egemen olmuş ve imar faaliyetlerini başlatmıştır (Öz, 2006: 34). Bu tarihte tam bir Doğu Roma Kastron Şehri[1] olan Ankara'da Türkler, coğrafi koşulların olanak tanıdığı biçimde kendi yaşam biçimlerini kente yansıtmaya çalışmışlardır. Selçukluların bütün yaptığı, mevcut kaleyi İç Kale olarak yeniden inşa etmek ve surlarının dışına Dış Şehir olarak yayılmak olmuştur (Harita 5.5) (Tankut, 2007: 28).

[1] Kastron (*castrum*) Doğu Romanın müstahkem (surlarla çevrili) şehirlerini ifade etmektedir. 7. yüzyıl boyunca varlığını sürdüren kentsel yerleşim merkezleri yerlerini "kastron"lara bırakmıştır. Savunma özelliklerine, doğal özelliklere öncelik verilen, büyük bir nüfus barındırmayan, müstahkem yerler Kastron adı verilmiştir.

Bu sistemde, Kale (Ahmedek) içine yerleştirilen Garnizon ve aileleri, Ankara Türk halkının çekirdeğini oluşturmuştur. 12. yy'ın ikinci yarısından sonra, kalede yaşayan Türkler surların dışına yerleşmiş, esnaflık ve sanatkârlıkla uğraşmışlardır (Baykara, 2012: 128).

Ankara 12. yy. ortalarından itibaren Selçuklu idare biriminin merkezidir. II. Kılıçaslan'ın ölümünden önce ülkeyi oğulları arasında paylaştırmasıyla, Ankara Kalesi ve çevresinin idarisi, "Melik" olarak gönderilen oğlu Muhiddin Mesud'a bırakılmıştır. Bu dönemde, Ankara'da Selçuklular Dönemi'nden günümüze ulaşan döneminin tek camisi olan Alaeddin Cami'nin[1] inşa ettirildiği, minber kitabesinden[2] anlaşılmaktadır (Renda ve diğerleri, 2004: 16) (Harita 4.9, No: 51). Ankara Kalesi'nde, Zindan Kapı'dan İç Kale'ye girildiğinde solda yer alan bu caminin yerinde, Selçuklular öncesi bir mabedin veya yapının bulunduğu, bu yapıda kullanılan devşirme yapı malzemesinden anlaşılmaktadır (Resim 4.7).

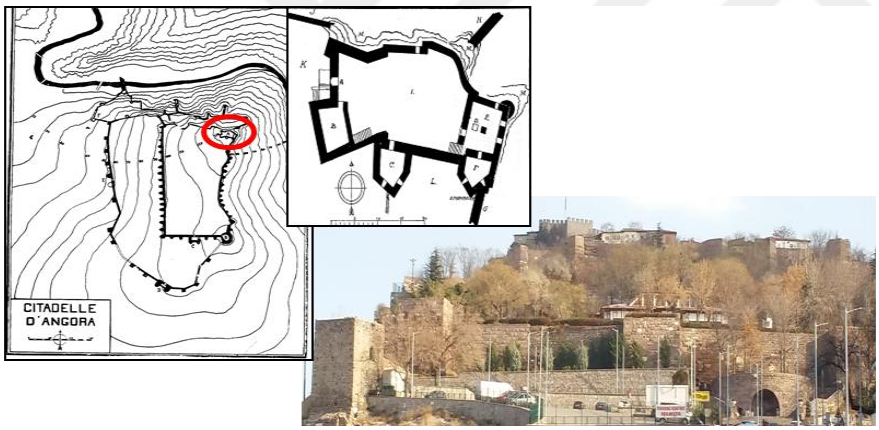
Resim 4.7. Akkale, Alaeddin Camisi, Ankara (KAİP Raporu,2010; Duygu Yakışan Arşivi 12.01.2014)

Anadolu Selçuklu beylikleri döneminde, 1204'te Tokat hâkimi II. Rükneddin Süleyman Şah (1196-1204) Ankara'yı ele geçirmiş ve Mesud'u öldürtmüştür. Süleyman Şah'ın ölümünden sonra kent, III. Kılıçaslan'ın (1204-05) ve I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in (1192-96/1205-11) döneminde tekrar Selçuklu yönetimine girmiştir.

[1] Alaeddin Cami, kitabesine göre 1178'de yapıldığı, banisi Sultan Muhiddin Mesud'un hâkimiyet alanının Rum ve Yunan diyarı olduğu belirtilmiştir. Ancak yapım tarihi Baykara'ya (2012) göre; 1198 (Baykara, 2012: 129), Erdoğan'a (2004) göre; 1197'de, Sultan Muhiddin Mesut zamanında yapılmış, sağdaki onarım kitabesine göre Lü'lü (Ulu) Paşa'nın 1362'de, soldaki onarım kitabesine göre Şerife Sünbül Hatun'un 1434'de camiyi tamir ettirmiştir (Erdoğan, 2004: 85). Galib'e (1996) göre; caminin I. Alaeddin Keykubat tarafından yaptırıldığı, sultanın ölüm tarihi 1236-37 olduğuna göre, bu cami 1211-1236-37 yıllarında yaptırılmıştır (Galib, 1996: 44).

[2] Kitabede, sanatçısının Rum Neccar Ebubekir oğlu İbrahim olduğu yazılıdır (Konyalı, 1978: 13-16).

I. İzzeddin Keykavus (1211-20)'un tahta geçtiği 1211'de kardeşi I. Alaeddin Keykubad'ın (1227-37) Ankara Kalesi'ni istila ederek, surları ve kaleyi onartması, Ankara'nın uç şehri olması nedeniyle tahkimine önem verildiğini göstermektedir. Bu olaylar sonrasında 1212'de Kaleyi kuşatan I. Keykavus, kentin karşısına bir medrese yaptırılarak, vakıf tahsis edilmesini emretmesi üzerine, 1213'te medrese ve vakfı kurulmuştur. Ancak I. Alâeddin Keykubad, bu medreseyi yıktırmış yerine cami, köprü ve saray yaptırmıştır. Bu köprü, II. İzzeddin Keykavus (1246-49) döneminde Beylerbeyi Kızıl Bey'in şehrin batısında ticareti geliştirmek için -bugünkü Ankara-İstanbul yolu üzerinde- 1222'de yaptırdığı Akköprü'dür [1] (Erdoğan, 2004: 99) (Harita 4.8, No: 58). Yeri kesin olarak bilinmeyen sarayın, Yukarı Kale (İçkale)'de, Alaeddin Camisi yakınında bulunduğu düşünülmektedir (Renda ve diğerleri, 2004: 18). Bu dönemde Yukarı Kale'nin kuzeyi duvarla örülerek iç kaleye dönüştürülerek (Renda ve diğerleri, 2004: 18-19), 1249-1250'de kuzey doğusuna Akkale[2] bölümü eklenmiştir (Şekil 4.3, Bkz Resim 4.7) (Bakırer, 2001).

Şekl 4.3. Ankara Kalesi planı ve Akkale planı (Eyice, 1972: Levha XXVI- XXVII; Duygu Yakışan Arşivi, 18 Aralık 2016)

Anadolu, Selçukluların yönetimine geçtikten sonra, doğu-batı transit ticaretinde önemli bir rol oynayarak, bu yoldan büyük bir sermaye birikimi sağlanmıştır.

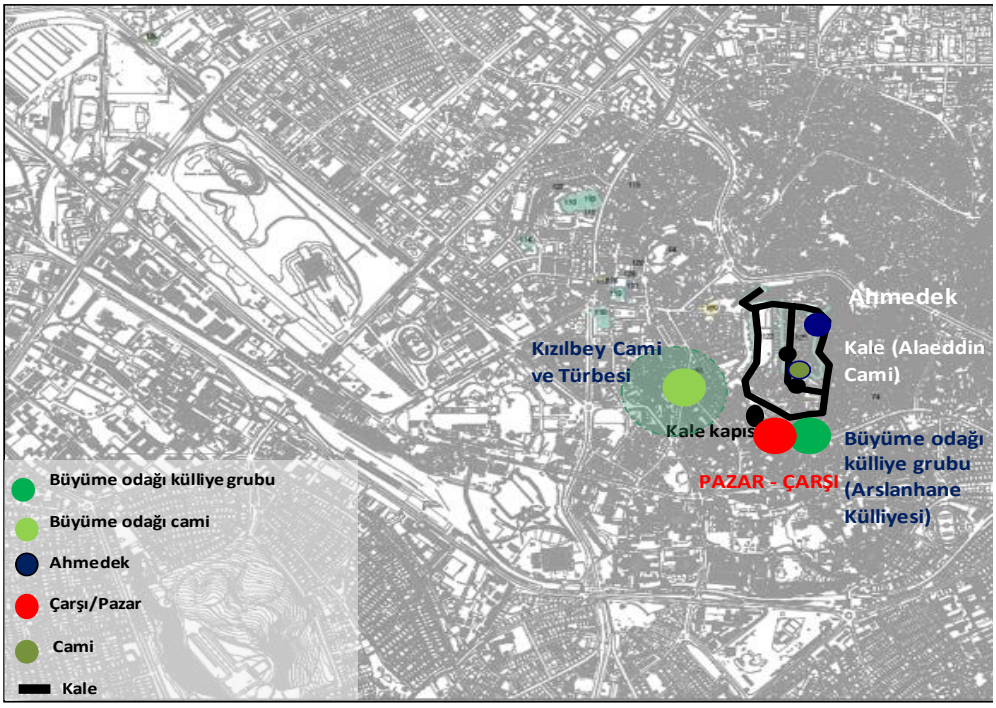
[1] Akköprü de günümüze ulaşabilen kitabesinde: *"Din ve dünyanın büyüğü, büyük sultan, müminlerin emiri, fetihler babası Keykubad b. Keyhüsrev 619/1222 senesi Rebiülahir (kameri aylarının dördüncüsü) ayında yaptırdı." Köprünün mimarı Mimar Bedreddin'dir. Yedi gözlü olan bu köprü halen sağlam olup, 750 yıllık hizmetten sonra servis dışı bırakılmıştır"denilmektedir* (Erdoğan, 2004: 99). Köprü yapımında, Roma ve Doğu Roma dönemine ait yapılardan devşirilen beyaz taşlar kullanıldığı için köprüye bu ad verilmiştir.

[2] İç kalenin kuzeydoğu köşesi yakınlarında iç taraflarda, ikisi beşgen ve birisi kare olmak üzere üç kuleyle bezeli "Ak Kale"nin yükseklik noktası 973 m'dir. Akkale surun doğu yüzüne bağlıdır. Surun en az bakım gören kısmı, dik yamaçta yer aldığı ve bazalt bloklardan yapıldığı için onarımı çok zor olan doğu duvarlarıdır (Çilesiz, 1995: 69).

Ancak, 12. yy'da İstanbul-Konya-Tebriz arasında işleyen ticaret yolunun güvenliği sağlanamamış, özellikle Türkler ile Doğu Romalılar ve Haçlılar arasındaki savaşlar ticaret yollarının güvenliğini bütünüyle bozmuş ve ticareti engellemiştir. Selçuklular siyasal birliği kurduktan sonra; gümrük vergilerinin azaltılması, zarara uğrayan tüccarlar için bir çeşit devlet sigortası geliştirilmesi gibi ekonomik tedbirler, ana ticaret yolları üzerinde yaptırılan kervansaraylar ve hanlar ile konaklama olanaklarının artırılması gibi politikalarla, 13. yy'ın ilk yarısında Anadolu'da transit ticaret büyük bir gelişme göstermiştir (Tankut, 2007: 17). Bunun sonucunda, Anadolu'yu doğuya bağlayan önemli ticaret yolları üzerinde çok işlevli şehir dışı hanları inşa edilmiştir. Bu dönemde, anayolların kavşak noktasındaki başkent Konya'nın yanı sıra, Kayseri ve Sivas gibi şehirler büyük bir gelişme göstermişlerdir. Buna karşın Konya'dan başlayan Ankara-Çankırı-Kastamonu ve Taşköprü'den geçip Sinop'a ve Kırım'a ulaşan ikinci derece yol üzerinde, önemli bir üretim merkezi ve Ahilik örgütünün merkezlerinden olan Ankara'da aynı derecede gelişme olmamış ve kent bir uç kenti olarak kalmıştır. Bu durum 13. yy'da Ankara'ya yapılan daha çok cami ve mescit gibi küçük ve gösterişsiz dinî yapılarla, örneğin Sivas'ta yaptırılan Gök Medrese, Çifte Minare, Buruciye Medreseleri gibi çok sayıdaki büyük ve gösterişli yapının karşılaştırılmasıyla açıklanabilir. Ankara'da, günümüze Selçuklu Dönemi'nde yapılmış hiçbir medrese yapısı kalmamıştır. Konya, Kayseri, Sivas gibi şehirlerde bu tür yapılar sultanlar, vezirler gibi üst kademe yöneticileri tarafından yaptırılmış olmasına karşın, Ankara'da aynı dönemde yaptırılan yapıların çoğunluğu halktan kişilerin adını taşımaktadır. Bu durum kentin bölgelerarası ticaretle ilişkisinin oldukça zayıf olduğunu, Sultanların kentin imarını önemsemediklerini göstermektedir (Aktüre, 2000: 15, Özmen, 2004: 42).

Ortaçağda hâkimiyetin sembollerinden olan kentin kalesi ele geçirilmemişse, kent ele geçirilmiş sayılmazken Ankara Kenti'nin, kalesi ve çevresinden ibaret olan bir sınır kalesi olduğu bilinmektedir. Selçuklu Dönemi anıtsal yapı kitabeleri Konya, Alâîyye ve Sinop kaleleri yapım/tamir kitabeleri, kentlerin işlevsel kimliği açısından önemli bilgiler vermekte olup, örneğin Selçuklu Dönemi'nde, Anadolu kentlerine verilen unvanlardan "*Ankara-Dârü'l Hısn*" (Müstâhkem Yer) olarak anılması bu görüşü desteklemektedir (Özcan ve Yenen, 2010: 59). Ankara'nın 13. yy'a kadar sarp kayalıklar üzerine kurulu ve fethi oldukça zor olması, hem Doğu Roma, hem de Türkler tarafından bir sınır ve güvenlik kalesi olarak görülmesi askerî bir önem taşımaktadır. Ankara'nın İznik, İstanbul, Konya gibi dönemin önemli şehirlerine olan yakınlığı ve kalesinin sağlam ve müstahkem bir

mevkide bulunması şehrin stratejik önemini artırıyordu. (Özmen, 2004: 6). Anadolu'da 13. yy'dan başlayarak, Türklerin merkezi yönetim mekanizması ve bölgelerarası ticaret potansiyelinin yarattığı sosyal-ekonomik gelişmelere dayalı olarak gelişen kentler, kapalı kent modelinden, sur dışında dağınık biçimde yapılanan, erken dönem külliyeleri olarak tanımlanan medrese-cami odaklı, açık kent modeline doğru evrimleşme göstermiştir. Diğer bir deyişle, Selçuklu Dönemi'nde 13. yy. ortalarında Anadolu kentleri, dönemin özgün siyasal-askeri koşullarında bütünüyle surlarla çevrili kentler olduğu, kentsel gelişmenin sur dışına yayılmasının ancak bölgelerarası ticaretin ekonomik etkileriyle gerçekleştiği bilinmektedir. Bu süreçte Ankara, sur-kale dışına tekke ve zaviye ya da cami ve mescit gibi İslami anıtsal-kamusal hizmet yapıları eşliğinde, diğer bir deyişle "*dış odaklı büyüme modeli*" ile gelişme gösteren (Çankırı, Kütahya ve Tunguzlu gibi) uc kentlerinden biridir (K. Özcan, 2006: 173). Sur dışına gelişme, Kızıl Bey ve Ahî Şerafeddin (Arslanhane) Camileri (1280-1290) ile başlatılmıştır (Harita 4.9). Kale kapısının dışında, bugünkü Ziraat Bankası Genel Müdürlüğünün bulunduğu yere (Konyalı, 1978: 65) 13. yy'ın ilk çeyreğinde, banisi Beylerbeyi Kızıl Bey tarafından Kızılbey Cami ile Türbesi ve Kızılbey Medresesi inşa ettirilmiş ve etrafında gelişen mahalleye de aynı ad verilmiştir (Bkz. Harita 4.12, No: 62, Resim 4.8). Cami kare plânlı ve kubbesi basık sekizgen kasnaklı, basit kerpiç duvarlı, sivri çatılı süslemesiz bir yapıdır.

Harita 4.9. Selçuklu Dönemi'nde dış büyüme odaklı kentsel gelişme (K. Özcan, 2006'dan faydalanılarak hazırlanmıştır.)

Resim 4.8. Kızılbey Cami ile Türbesi ve Kızılbey Medresesi, Ankara (Günel ve Kılcı, 2015: 82)

Kalenin güney eteklerinde, bugünkü Atpazarı mevkinde yer alan ve mahalleye adı verilen Ahî Şerafeddin (Arslanhane) Cami'nin[1] de aynı dönemde, aynı amaçla inşa edildiği düşünülmektedir (Öney, 1971: 93, Özbaş, 2000: 11). Caminin cephesinde, antik binalardan alınmış mimari parçalar bulunmaktadır (Bkz. Harita 4.12 No: 55). Caminin yanındaki dar sokağın karşısında, 1292'de ölen Ahî Şerafeddin'in türbesi bulunmaktadır. (Freely, 2008: 60, Öney, 1971: 20-24). Mimari ve süsleme özellikleri bakımından kentin en önemli ve özgün yapısı olarak öne çıkmaktadır. 13.yy'ın başlarında inşa edilmiş olmasına karşın, ana karakterini 13. yy'ın sonlarında Ahilerin yaptırdığı onarımla almıştır. Ahî Şerafeddin'in Türbesi, Selçuklu tarzı türbenin Ankara'da kalmış tek örneğidir. Karakteristik sekizgen kasnağı ve piramit şeklinde bir çatısı vardır. Çeşitli mezarları ve Ankara Etnografya müzesine nakledilmiş ahşap sandukası ile daha da önem kazanır. Türbenin duvarlarına gömülmüş, taştan Selçuklu aslan heykelleri, caminin Aslanhane Cami diye bilinmesinin nedenidir (Öney, 1971: 20-24). Ahî Şerafeddin (Arslanhane) Camisi'nin inşası ile birlikte, ticaret alanı büyük ölçüde eski dokusunu koruyarak güneydeki Hisarkapı çevresinde gelişmiştir. Bu gelişmeyi takiben 1288'de bu cami yakınında Saraç Sinan Mescidi ile Türbesi ve Saraç Sinan Medresesi inşa edilmiştir (Harita 5.8, No: 54). Bugünkü Nazımbey Mahallesi At Pazarı Sokak'ta bulunan mescit, bitişiğinde türbesi bulunan sade dış görünüşlü bir yapıdır (Öney, 1971: 20).

[1] Caminin inşasında kullanılan devşirme yapı malzemesi ve Türbesi'nde Romalılardan kalma enkaz, İslam öncesinde caminin bulunduğu yerde başka bir bina veya mabedin olduğunu göstermektedir. Minberin kitabesine göre; II. Mesud ve II. Keykavus zamanında inşa edilmiştir. Cuma cami olarak kullanılmıştır. Yapının taşıyıcı sistemi altışarlı dört sıradan 24 ahşap sütun ve üstünde bir Roma binasından alınma Korinthos tarzı başlıklardan oluşmaktadır. Selçuklu taş oymacılığının son örneklerinden olup, rokoko tarzı turkuaz ve manganez moru seramiklerle stukko süslemeli mihrabı dikkate değerdir (Galib, 1996: 46-47, Freely, 2008, 61, Öney,1971: 127).

Saraç Sinan Medresesi[1], mescidin arkasında yer almaktaydı. Ahi olduğu düşünülen Saraç Sinan tarafından 13. yy'da yaptırılmıştır. Bu tarihte artan bu tür yapılar, kullanıcısı olan Türk-Müslüman nüfusun arttığını gösterir. Aynı nedenle 13. yy'ın sonlarına doğru kale kapısının dışında "Pazar Yeri"nin bulunduğu öne sürülmektedir (Özmen, 2004: 41). Alâeddin Keykubad Dönemi'nde kent, kale dışındaki yamaçlara ve düzlüklere doğru gelişmeye başlamıştır. 13. yy. başında Moğol Hükümdarı Cengiz Han (1155-1227), Türkistan ve Harzem Bölgesi, sonrasında Anadolu'da hâkimiyet kurunca, Moğol zulmünün kaçan Türklerin yoğun olarak yerleştikleri kentlerden biridir. Kente göç eden çok sayıda esnaf ve zanaatkârlar, kentin ekonomik ve toplumsal yaşamında önemli değişmelere neden olmuştur. 13.yy'da Selçuklu şehirlerinde olduğu gibi, Ankara'da da Müslüman olmayan halk ticaret ve zanaatla uğraşırken, Müslüman Türkler tarım toprağı ve toprak sahibi olmaya önem vermiştir. Bu dönemde, Ankara'nın sof kumaşları dünyaca tanınmakta ve Avrupa'ya ihraç edilmektedir. Sof kumaşlarının ham maddesi olan tiftik keçilerinin, Selçuklu döneminde Tibet yaylalarından getirilerek, Anadolu'da üretildiği ve sof dokumacılığının bu dönemden başlayarak geliştiği bilinmektedir. Ankara keçilerinden alınan tiftik, 13.yy'da İngiltere'ye ve Fransa'ya ihraç edilmektedir (Tamur, 2003:26). Ankara, 13. yy. ortalarından 14 yy. ortalarına kadar Anadolu'da yaşanan Moğol baskısı döneminde, Türkler için "güvenilir bir yurt ve Moğollara karşı sağlam bir kale ve sof'la ekonomisi gelişmiş bir kent" olmuştur (Aktüre, 2000: 15).

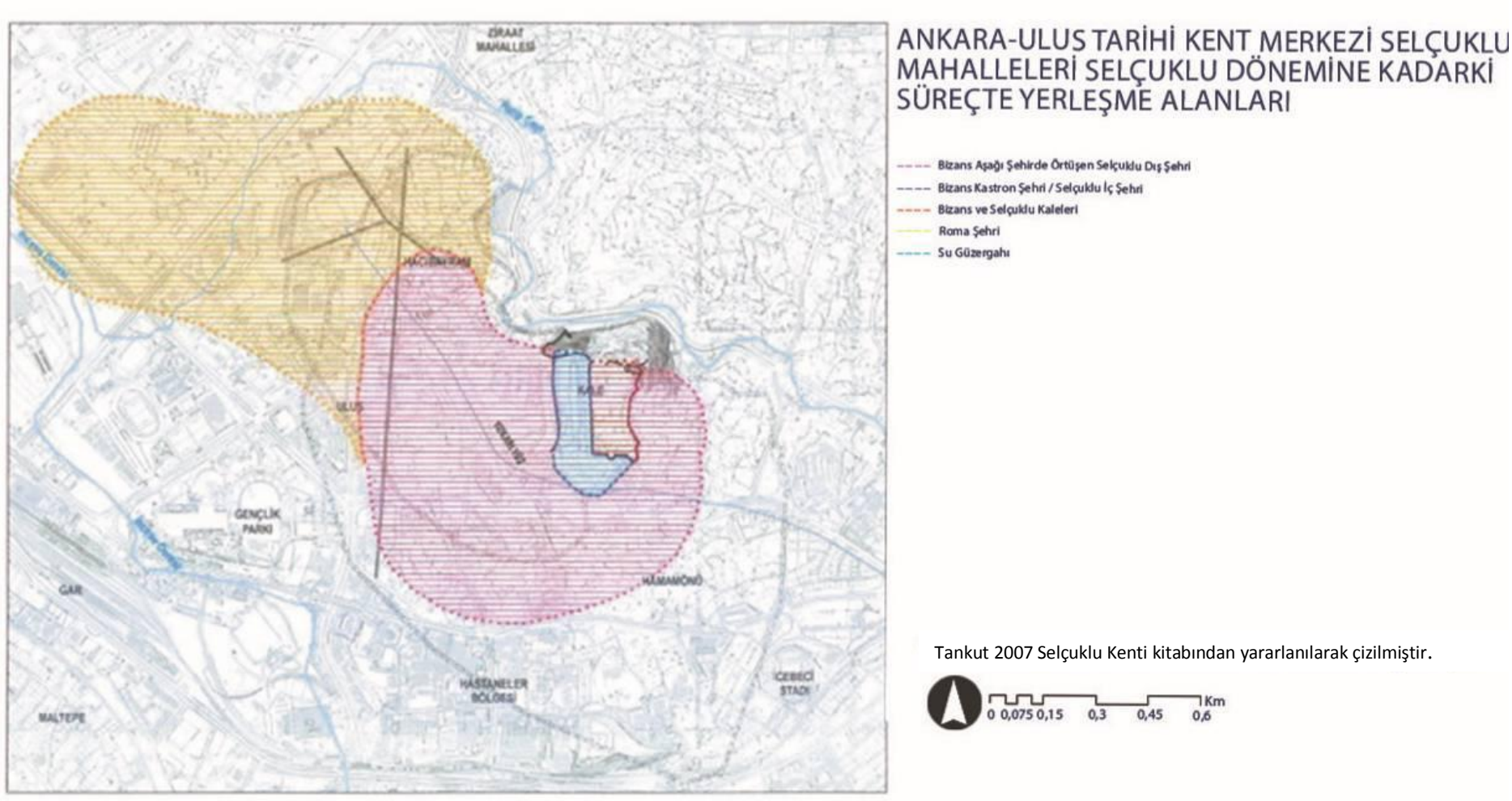
Ankara Tarihi Kent Merkezi'nin selçuklular döneminde mekânsal gelişimi değerlendirildiğinde;

- Selçuklular yeni şehirler kurmak yerine, var olan Doğu Roma kentlerini, kendi sosyal ve kültürel özelliklerine uygun biçime dönüştürmek için camiler öncelikli olmak üzere; mescit, medrese, zaviye, türbe, han, hamam özellikle de kervansaraylar yaptırmışlardır. Bu imar faaliyetlerini vakıflarla gerçekleştirmişlerdir. Büyük kentlerde, yönetim ve dini merkez işlevi olan kale, kalenin içerisinde surlarla çevrilen Şehristan (iç şehir-iç kale) büyük kapılarla dış kente bağlanmıştır.
- 13. yy'dan itibaren sur dışına gelişme başlamıştır. Kentin dışında bahçeler, bağlar ve tarlalar yer almıştır. Anadolu'da Selçuklu kentlerinde, halkın genellikle etnik ve dinsel yapıya göre duvarlarla çevrelenmiş ayrı mahallelerde ikamet ettikleri bilinmektedir.

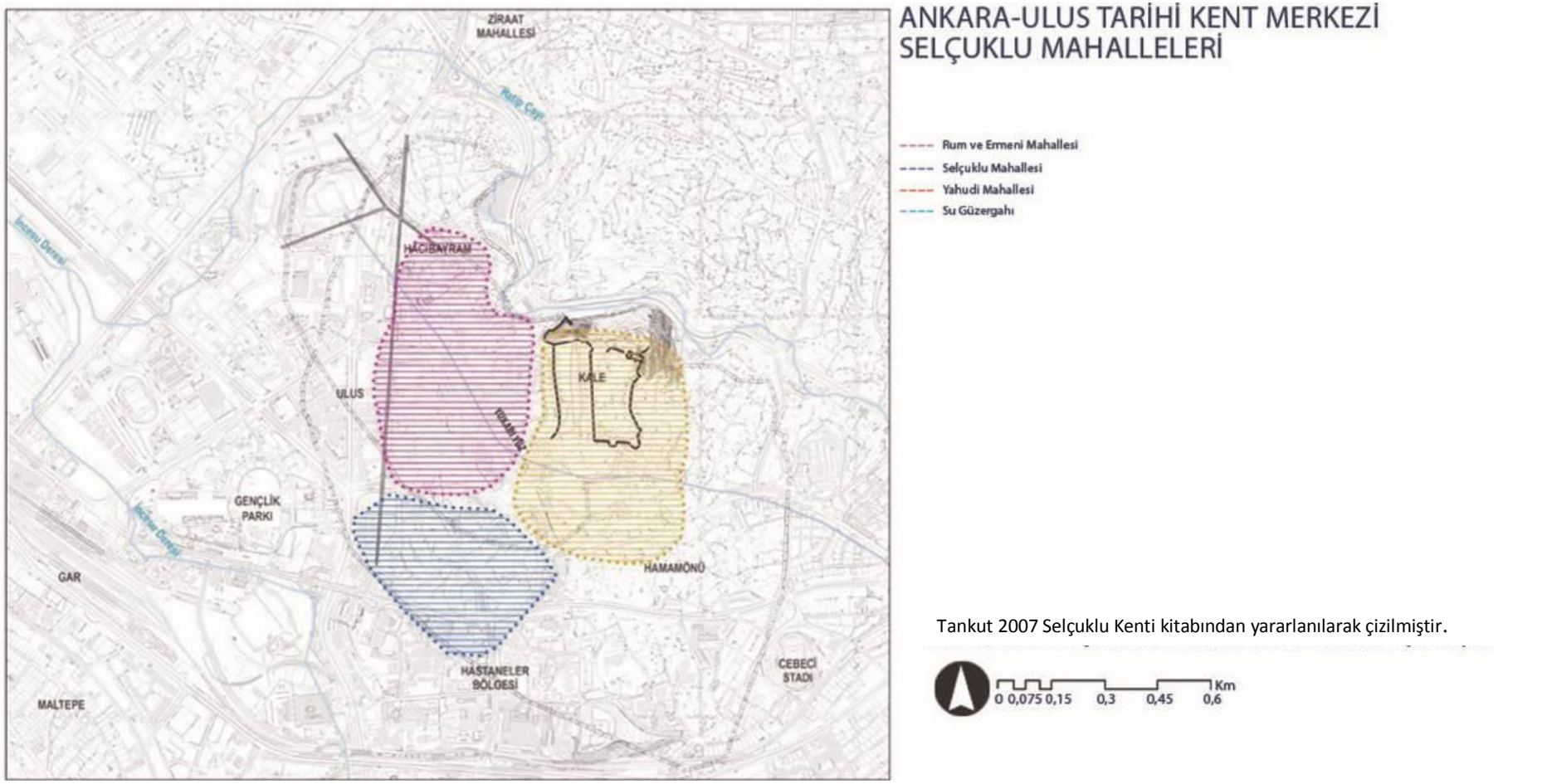
[1] Medrese, Selçuklu hükümdarlarından II. Gıyasüddin'in birinci hükümdarlığı zamanında, Ankaralı hayır sahiplerinden Seyy.id Şeyh el-Hac Sinartüddin Yusuf bin Hasan tarafından, aynı isimle anılan bir mescitle beraber, 19 Eylül 1288 (20 Şaban 687) tarihinde yaptırılmıştır.

Bu şemaya göre; Ankara'daki ilk yerleşme alanı cami, mescit gibi dini yapılara odaklı iç kalede yaptırılan Alaeddin Cami'nin etrafı, kale dışındaki ilk mahalleler ise, Doğu Roma kentinin kuzeybatısında Atpazarı'nın güneyi ile doğusudur. Kale dışındaki ilk Türk Mahallesi, Doğu Roma kentinin sur dışı olup, iç kaleye yakın olan Ahî Şerafeddin (Arslanhane) Cami çevresidir. 13. yy. itibariyle başlayan mekânsal gelişmeyi, dini yapıların çekim alanı yaratmasıyla, Koyunpazarı'nın doğusunda, Arslanhane ve Hacı Murat mahalleleri arasında, Saraç Sinan ve Yeşil Ahi Mahallesi izlemektedir. Kentin kuzeybatısında Hocasinan ve Baklacı mahalleleri ile Kızılbey Mahallesi arasındaki alanın bu yüzyılda iskan alanı olarak geliştiği görülmüştür (AKKGP Raporu, 1987: 58) (Harita 4.10, 4.11).

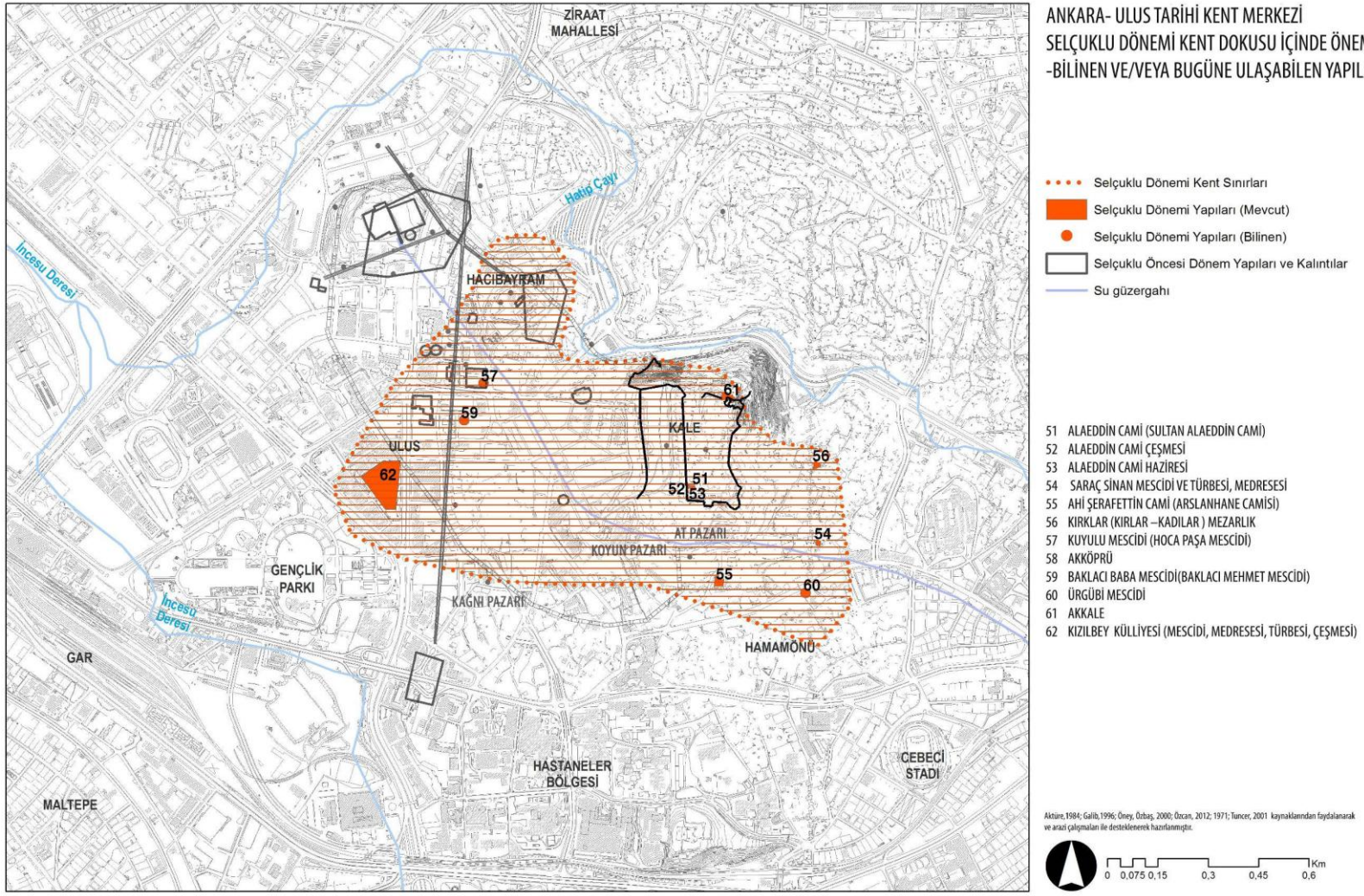
- Kentlerde aynı tür üretim alanındaki esnaf ve zanaatkârlar, çarşı ve pazar ya da han gibi ortak mekânlarda toplanarak örgütlenmişler; üretim ölçek ve hammadde türüne bağlı alan gereksinimi ya da alım-satım kitlesi ve güvenlik unsurlarına göre, sur içi ve sur dışında farklı mekânlarda gerçekleştirmişlerdir (K. Özcan, 2006: 30-31). Kentsel tüketime yönelik çarşı ve pazarlar, ulucami ya da kale kapıları yakınında yer almıştır. Türkmen Pazarı (*Sûk-ı Terâkîme*) olarak adlandırılan, göçebe Türklerin yetiştirdiği at ve katır gibi hayvanların ya da halı ve kilim gibi, el sanatları ürünlerinin ticareti gibi, geniş mekânlara gereksinim duyan ya da dericilik gibi çevre ve sağlık koşulları açısından olumsuz etkileri olan ticaret mekânları kentin dışındadır (K. Özcan, 2010: 201). Ticaret ve zanaatla ilgili eylemler, surların kervan yoluna en yakın bağlantı sağlayan sur kapısının hemen dışında ya da Kale'yi kervan yollarına bağlayan yol üzerindeki bir meydan veya çevresinde yoğunlaşmaktadır. Ancak, 14. yy'a doğru bölgesel ticaret merkez durumundaki kentlere inşa edilen büyük hanlar yüzünden, açık pazar ticaretinin azalmasına veya tamamen ortadan kalkmasına neden olmuştur (Tunçer, 2001: 20). Bu eylemler, Dışkale Kapısı önünden Atpazarı'na doğru gelişmiştir. Doğu Roma kentinin ticaret merkezi olan bu bölgenin Türkler öncesinde de at, koyun ve saman ticaretinde kullanıldığı ve Atpazarı-Samanpazarı-Koyun Pazarı adlarının bu dönemden gelebileceği düşünülmektedir.
- Bu dönemin mezarlıkları, kenti Müslümanlar fethettiklerinde şehit olanlar için Hıdırlık Tepesi'nde, kalenin doğusundaki yamaçta -bugünkü Çankırı Caddesi'nin batısında- Ahî Şerafeddin (Arslanhane) Cami'ye giden yolun kenarında, Molla Büyük Cami tarafında bulunmaktadır (AKKGP Raporu, 1987: 58).

Harita 4.10. Ankara Tarihi Kent Merkezi Selçuklu dönemine kadar ki süreçte yerleşme alanları (Detaylı açılım için bkz EK-4)

Harita 4.11. Ankara Tarihi Kent Merkezi Selçuklu mahalleleri (Detaylı açılım için bkz EK-5)

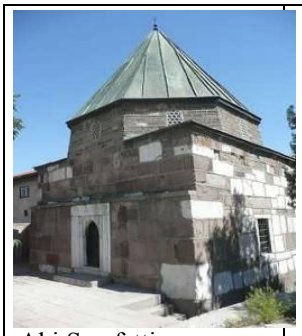
Harita 4.12. Ankara Tarihi Kent Merkezin'de Selçuklu dönemine tarihlenen eserler ve muhtemel yerleşim alanı (Detaylı açılım için bkz EK-6)

4.6. Ahiler Dönemi (1344-1362)

Anadolu Selçuklu Devleti'nin dağıldığı 14. yy. başlarından, Osmanlı yönetimine kadarki sürede Ankara iki kez yönetim değiştirmiştir (Aktüre, 1984: 16). Kentin 1304'te İlhanlıların egemenliğe girdiğinin kanıtı, sikkeler ve Hisar Kapısı'ndaki 1330 tarihli vergi kitabesidir. Kitabede, kanunsuz vergi alınmaması, ölçeklerin ve para türlerinin belirlenmesi emredilmekte ve İlhanlıların kale dışında pazar yerleri bulunduğuna işaret etmektedir (Bakırer, 2001). 1341'den sonra da Eratna Devleti'nin denetimine geçen Ankara, Osmanlılar tarafından ilk defa 1354'te Eratnalılardan, sonrasında 1360'de (bazı kaynaklara göre 1361 ve 1362) Ahilerden teslim alınmıştır (Çetin, 2012: 158). Eretnaoğlu Süleyman Bey'in sikkeleri Ankara'da basıldığı için kenti kısa bir süre yönettiği, Karamanoğullarının da kısa süreli kente egemen olduğu düşünülmektedir. Bu karışık dönemde kent yönetimi 14. yy. ortasında, Anadolu'yu Türkleştirme ve Müslümanlaştırmada, başta Ankara olmak üzere etkin olan Ahilerin eline geçmiştir (Renda ve diğerleri, 2004: 20). Ahi liderleri İlhanlı hâkimiyetini tanıyarak, sosyal düzeni devam ettirmişler, kültürel ve ekonomik gelişmeyi yönlendirmişlerdir (Aktüre, 1984: 16). Ahilik, hem erkek hem kadın örgütü olarak, 13. yy. başlarından itibaren başta Kayseri olmak üzere Ankara, Denizli, Konya ve Sivas yörelerinde etkinlik göstermiştir. Bu örgüt, başlangıçta debbağ, saraç ve kunduracıları kapsarken, sonraları dokumacılıktan kuyumculuğa kadar 32 üretim kolunu kapsayacak biçimde genişletilmiştir (Aktüre, 1987: 17). Ahiler Döneminde[1] Debbağlar Mahallesi'nin (Bentderesi mevki) dere boyunca arka kısımları ikamet mekânı olan imalathanelerin bulunduğu ve kendi arastalarında ticaret yaptıkları bilinmektedir.

Dünyaca tanınan Ankara sofu, ev tezgâhlarında üretilip, arastada ticareti yapılan, ekonomik getirisi yüksek bir ihraç malıdır. Kentin bu dönemdeki varsıllığını, günümüzde ahi adı taşıyan çok sayıdaki cami, zaviye, han, hamam ve imaretler gibi yapı varlığı doğrulamaktadır. Bu yapılardan Ankara Ahisi Hüsameddin tarafından 1290'da genişletilen -Atpazarı Yokuşu'ndaki- Ahi Şerafeddin Cami, Türbesi ve Çeşmesi, Ahi Elvan Camisi, Saraç Sinan Mescidi ve Türbesi kentsel gelişmeyi yönlendirdikleri için bu dönem kent sınırlarını tanımlamada önemli yapılardır (Resim 4.9).

[11] Anadolu'da Türklüğün yerleşip, Müslümanlığın yayılışında askeri fetihlerin yanı sıra Ahiler, Alperenler, Gaziler, Abdallar ve Bacılar adı verilen teşkilâtların da önemli rolleri vardır. Bu teşkilâtlar doğudan batıya Anadolu'da boş yerlere yerleşmişler ve gelenin, gidenin, gariplerin konaklaması için zaviye adı verilen bir çeşit misafirhaneler yaptırmışlardır. Zamanla bu tesislerin çevresinde köy, kasaba ve şehirler oluşmuş ya da asıl şehre eklenip şehirlerin büyümesini sağlamışlardır. Ahiler de sadece zaviyeler değil, imkânları ölçüsünde aynı amaçla mescit ve camilerde yaptırmışlardır (Turan ve diğerleri, 2003: 28).

Ahi Şerafettin (Arslanhane) türbesi

Ahi Şerafettin (Arslanhane) Cami

Ahi Şerafettin (Arslanhane) Cami

Ahi Elvan Cami

Resim 4.9. Ankara'da Ahiler dönemine tarihlenen mescit ve cami örnekleri (Duygu Yakışan Arşivi,12 Ocak 2014)

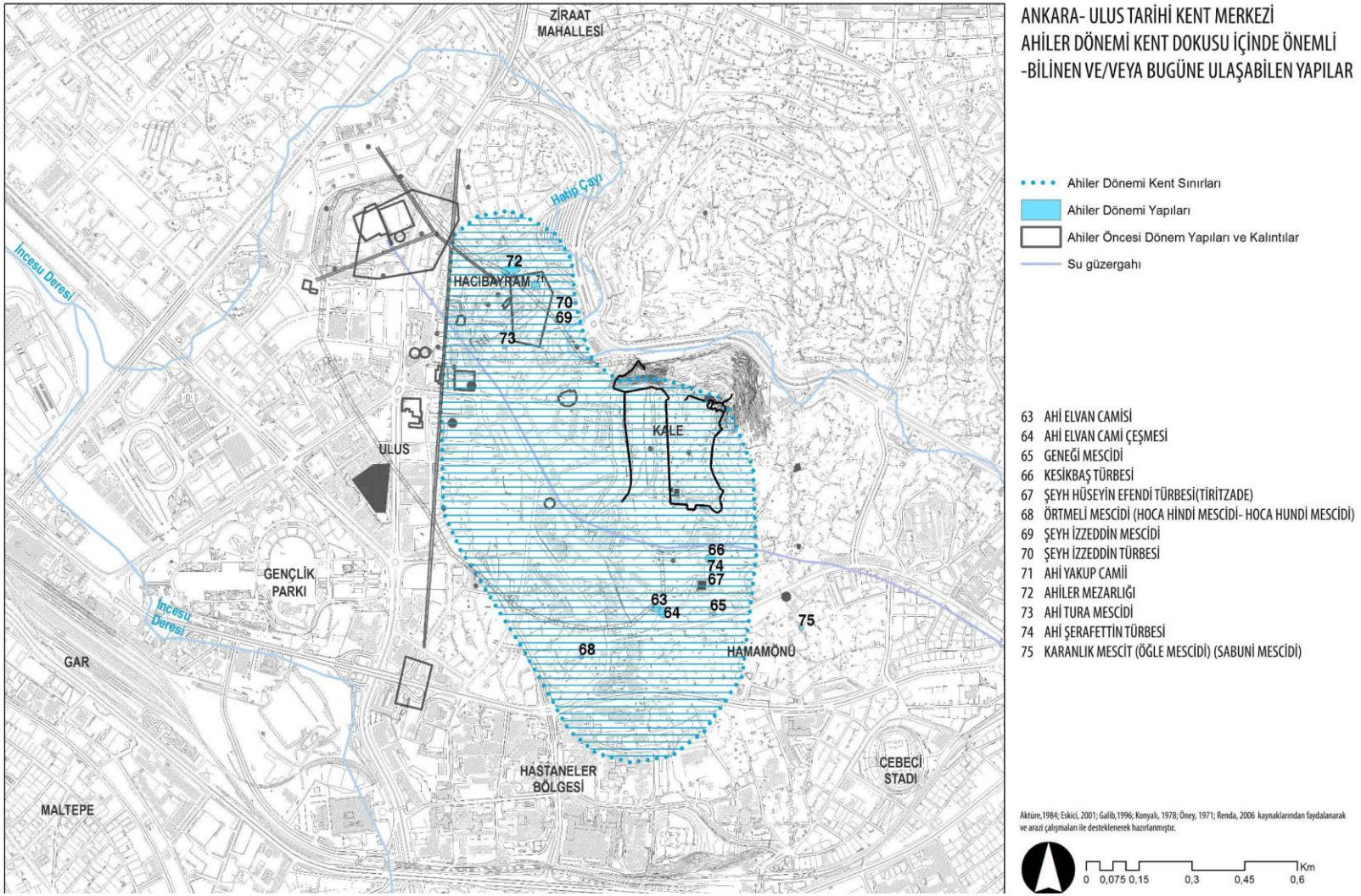
Diğer bir deyişle bu yapılar, Ankara Kenti'nin Ahiler döneminde, cami odaklı kentsel gelişme modelini ve büyümenin merkezini tarifleyen kent kapılarına yakın konumlarıyla gelişme yönünü de açıklamaktadırlar (Bkz. Harita 4.13). Bu dönemde, kentsel gelişme ve/veya büyüme alanlarına göre Ankara Kenti'nin bir uc -sınır- kenti özelliğinin değiştiği ve yavaş yavaş ticaret kentine dönüştüğü söylenebilir.

4.7. Osmanlı İmparatorluğu Dönemi (1362-1923)

Ankara Kenti'nde ve kent merkezinde Osmanlı İmparatorluğu dönemi, 14-15 yy., 16 yy., 17-18 yy., 19-20 yy'da değişen ekonomik, sosyal ve siyasi koşulların, kentsel gelişmeyi ve mekanı biçimlendirme sürecine göre incelenerek, Ankara Tarihi Kent Merkezi'nin bu dönemdeki farklılaşan mekansal yapısı ve sınırı tanımlanmaya çalışılmıştır.

14-15. yüzyıllarda Ankara (16. yy. öncesi)

Osmanlılar, Ankara'yı ilk olarak 1354'te Orhan Gazi zamanında ele geçirmiştir. Daha sonra kısa bir süre kente Karaman Beyliği egemen olmuşsa da, 1362 sonuna kadar etkin bir Ahi örgütünün "kent devleti" olarak yönetilmiştir. Ankara'nın, Doğu Anadolu'nun fetih ve İran'dan Doğu Roma'ya giden ticaret yollarının üzerinde bulunması, Anadolu beyliklerine karşı sağlam bir kale olması nedeniyle, Osmanlılar için kente egemen olmak önem kazanmıştır. 1362'de Sultan I. Murad, Ahilerle anlaşarak savaşmadan 1363'te Ankara'yı egemenliği altına almıştır. Ankara yöresi, 1413'te kesin olarak Osmanlı topraklarına katılarak Anadolu eyaletine bağlı sancak yapılmıştır (Aktüre, 1984: 20).

Harita 4.13. Ankara Tarihi Kent Merkezin'de Ahiler dönemine tarihlenen eserler ve muhtemel yerleşim alanı (Detaylı açılım için bkz. EK-7)

Osmanlı devletinde bütün kentler, yönetim merkezi ve aynı zamanda tarım dışı üretim ve pazarlama noktaları olarak taşra yönetiminin mekânsal düzenini, kentlerin tarım ürünleri açısından gereksinimlerini karşılayacak biçimde kurulmuştur. Osmanlı taşra yönetimi[1], eyalet (beylerbeylik) ve sancak, diğer yandan da aynı alanlar üzerinde kaza diye anılan birimlerden oluşmaktadır (Ergenç, 1982: 23). Osmanlı kentinin büyüklüğü, çevresindeki tarım alanlarına bağlıydı ve bu alanlar da sancağın sınırlarını belirliyordu. Sancakların kapladıkları alan, merkezleri olan kentlerin nüfus yoğunluğu ile bu nüfusu besleyebilir tarım alanı arasındaki uygunluğuna göre saptanmaktadır. Osmanlı yönetimine geçtiği tarihten itibaren sancak statüsü verilen Ankara, kentsel yerleşme niteliğini taşımaktadır.

Osmanlı Devletinde iskân politikası; Ahi, Derviş, Baba gibi çeşitli mutasavvıfların kurdukları tekke, zaviye, mescit gibi yapılarla, mahalle, şehir olarak gelişecek yerleşim alanlarının ilk çekirdeklerinin oluşturulmasıdır. Diğer bir politika; mevcut Doğu Roma kentlerindeki kiliselerin camiye çevrilmesi, evlere çoğunlukla içgöçle gelen Müslüman nüfusun yerleştirilmesi, kamu hizmetlerinin sağlanabilmesi için imaretlerin, büyümede yönlendirici olan zaviyelerin inşa edilmesidir (Tunçer, 2001: 21).

Mahalle, hepsi aynı anda bulunmasa da kamusal ve ortak mekânsal öğelere (ibadethane, okul, çeşmeler, hamam vb.) sahiptir. Mahalle, bir cami veya mescit ya da bir imaret veya tekke bazen de bir külliye etrafında oluşmuştur. Bu oluşumda Türk mahalle dokusunun özellikleri izlenebilir. Sistemin odağındaki cami, dinsel işlevi ötesinde üstlendiği diğer fonksiyonlar ve çevresindeki hizmetlerle sosyal bir kurum, mahallenin yönetim merkezi ve yaşam alanının temel mekânsal öğesidir (Bayartan, 2005: 99).Bu şema Ankara'da da geçerli kılınmıştır. Osmanlı döneminin ilk yıllarında bu iskân ve gelişme politikalarıyla, çoğunun ahi veya tacir yapısı olduğu anlaşılan cami ve mescitlerin her birinin, bir mahallenin çekirdeğini oluşturduğu ve kale-sur içerisindeki eski mahallelerle birlikte kentte mahalle sayısının 30'u aştığı, nüfusunun yaklaşık 5.000-6.000 kişi olduğu bilinmektedir. Fetih sonrasında bir yüzyılda nüfus iki kattan fazla artmış, mahalle sayısıda 81'e ulaşmıştır.

[11] Eyalet-sancak birimlerinin başında padişahın askeri-idari temsilcisi bey (beylerbeyi-sancakbeyi), kazaların başında da yargı ve yönetim yetkisi olan kadı bulunuyordu. Eyaletlerin kuruluşu ve sınırlarının belirlenişi askeri temel üzerindedir. Bu nedenle, devlet sınırlarının gelişme istikametlerine göre eyalet düzeninde değişiklikler yapılır, bir eyaletin sancakları üzerinde yeni beylerbeylikler kurulur veya bir beylerbeyliği kaldırarak, sancakları yakınındaki bir diğerinin sınırları içine alabilirdi. Taşra yönetiminin temel birimi, tımar sistemi içinde temel birim olan sancaklardan oluşmaktaydı. Sancakların kurulmasında ve sınırlarının belirlenmesinde askeri zorunluluklardan çok ekonomik, mali ve idari düşünceler ağırlıklıdır.

Eşzamanlı olarak esnaf kollarında da büyük bir artış olduğu belgelerden anlaşılmaktadır. Böylece kent, 15. yy. sonunda, nüfus artışına ve bunu sağlayan güven ile birlikte ekonomik gelişmeye bağlı olarak Kale'nin çevresindeki düzlükte güney ve batıya doğru genişlemiştir (Bkz. Harita 4.14). Bu gelişmenin mekânsal yapıya yansıması, Sultan Beyazıt Dönemi (1481-1512) ile II. Mehmed Fatih Dönemi arasında (1451-1481), Ahi örgütünün güç göstergesi olarak yaptırılan dinî yapılarla belirgindir. 14. yy. sonu ve 15. yy. sonu arasında, kalenin dışındaki düzlükte çok sayıda cami, mescit ve türbe yaptırılmıştır. Sayıları yaklaşık 28'i bulan yapılar arasında, Celaleddin Karaca Bey tarafından yaptırılan külliyenin[1] (imaret, cami, hamam, türbe, çeşmeden oluşan) bir parçası *Karacabey Cami*[2] ve Augustus Meydanı'ndaki Hacıbayram Cami, Ulucanlar Caddesi ile Oluk Sokak köşesinde *Geneği Mescidi*, Koyunpazarı Mahallesi, Uzunyayla ile Tilkicik sokakların köşesinde *Hacı İvaz (Helvai) Mescidi*[3], Samanpazarı'nda Ahi Elvan Cami'nin yukarısında Asker Sokağı'ndaki *Ahi Arap (Hacı Arap) Cami*[4], Hamamönü, Sarıca Sokak'ta *Yeşil Ahi Medresesi ve Mescidi*[5], Sarıca Sokak ile Kümbet Sokağı'nın köşesinde *Eyüp Mescidi*[6], çok basit dış görünüşlü, taş kaideli, kerpiç duvarlı, ahşap hatıllı, kiremit çatılı olup ahşap işçiliği mükemmel olan küçük mescit örneklerinden Samanpazarı, Örtmeli Sokak ve Kalyon Sokağı'nın köşesinde (eski Yahudi Mahallesi'nde) *Örtmeli Mescit,* Hacettepe, Sümer Mahallesi Sarıkadın Sokak'ta *Sarı Kadı (Hacettepe) Cami*, Ulucanlarda, Develi, Direkli ve Ceylan Sokakları arasında *Direkli Cami*, Altıntaş Mahallesi, Gülten Sokak'ta 1443'de yaptırılan *Balaban Mescidi , Gecik Cami*, Kurtuluş Mahallesi, Çimen Sokak'ta *Kulderviş (Kurtuluş) Mescidi,* İzzettin Mahallesi, Yay Sokağı ile Yokuş Sokağı arasında *Şeyh İzzettin Mescidi,* Hacı Doğan Mahallesi, Konuklar Sokak'ta *Hacı Doğan Mescidi,* Ulucanlar Mahallesi, Yasa Sokak ile Genç Sokak köşesinde Molla Büyük Mescidi, Kurtuluş

[1] Celaleddin Karacabey tarafından yaptırılan külliyenin merkez yapısı Hacettepe Üniversitesi içerisindeki zaviyeli camidir. Külliye vakfiyesinin H. 844/1440 yılında hazırlanması, külliyenin bu tarihte tamamlandığını gösterir. Vakfiyede külliyenin görevlileri sayılırken ilk sırada müteveli, ikinci sırada zaviye şeyhi, sonrasında imam ve müezzine yer verilmesi zaviyeli camilerinin fonksiyonunu açıklayıcı niteliktedir.

[2] 15. yy. tarihlenen eyvanlı, çift kubbeli ve yan odalı bu mescit minaresinin sırlı tuğla ve çini işçiliği dikkat çekmektedir. Tavanları, mihrabı, mimberi orijinal değildir. Caminin yanındaki türbenin kitabesine göre, 1440'lar civarında, külliyenin bir parçası olarak inşa edilen erken Osmanlı dönemine özgü, zaviyeli camiler olarak isimlendirilen yapı tipinin örneğini temsil etmektedir (Eskici, 2001: 46-48, Konyalı, 1978: 59-60).

3 15. yy. tarihlenen dışarıdan basit, iki katlı müstakil konut görünümlü yapı, alçı ve ahşap işçiliği, "Milet Çinileri" (İznik) ve son cemaati ile önem kazanmaktadır (Öney, 1971: 31).

4 Taş kaideli, ahşap hatıllı kerpiç duvarlı çok sade yapılı, enine dikdörtgen planlı, doğuya doğru büyütülmüş, minaresi olmayan bir mescittir. Mihrap stili 14.-15. yy. işaret etmektedir (Öney, 1971: 47).

5 Karaca Bey Hamamı arkasındaki bu medresenin, 1426 tarihli vakfiyesinden Ankara Ahilerinden Hüsameddin'in yaptırdığı anlaşılmaktadır. Cephe düzeni, mihrap ve tavan stiline göre yıkılıp, 17. yy. sonunda yeniden yapılmış ve adı değiştirilmemiştir. 19. yy. sonlarında Yeşilhâne Medresesi adıyla anılmaya başlamıştır (Özdemir, 1998: 61)

6 Çok sade dış görünüşlü I4.-I5. yy. Ankara mescitlerinin tipik örneklerindendir. Yapı orijinal durumundadır. Ahşap son cemaati ve tavan sistemi ile dikkati çekmektedir (Eskici, 2001: 97, Öney, 1971: 29-30)

Mahallesi, Yeniay Sokak'ta *Poyracı Mescidi,* Ulucanlar, Sabuni Mahallesi, Uzunkavak Sokak'ta *Sabuni Mescidi,* Hacı Bayram Cami'nin ikiyüz metre kadar güney doğusunda Eti Sokak ile Sevim Sokağın köşesinde Ahi Evran Cami ile aynı dönemde yapılmış olan *Ahi Tuğra Mescidi*, Hacı Bayram Cami'nin kuzeyindeki Çamlıca Sokak'tan aşağıya inerken sol köşede *Ahi Yakub Mescidi*[1], Kızılelma Mahallesi, Mazı Sokak'ta *Boyacı Ali Mescidi* [2], Hacettepe'de Gazeller Sokak ile Göksu Sokağı köşesinde *Hacı Seyid Mescidi*[3], Ulucanlar, Özbeyler Mahallesi, Gelin Sokak'ta orijinal özellikleri kaybedilmiş *Hemhüm Mescidi,* Ulucanlar, Akbaş Mahallesi, Eylül ile Akide Sokağın köşesinde *Rüstem Nail (Dindin) Mescidi,* Vakıflar Genel Müdürlüğündeki vakfiyesine göre 1427'de yaptırılan ancak günümüzde mevcut olmayan Tabakhane Mahallesi, Kahkaha Sokak'ta *Abdülkadir İsfahani (Tabakhane) Mescidi*, Bentderesi Mahallesi'nde *Tabakhane Cami*[4], Anafartalar Caddesi'ndeki cami ve medreseden oluşan *Yeğenbey Külliyesi*[5] sayılabilir (Erdoğan, 2004: 123; Öney,1971: 39, 51; Konyalı, 1978: 9-12, 85, 39-42; Özbaş, 2000: 11; Eskici, 2001: 124-126; Özbaş, 2000: 13).(Resim 4.10)

Anadolu'da siyasal birliğin kurulması ile bölgeler arası ticaret güvenliğinin sağlanması ve ulaşım ağının değişmesiyle, birinci derecede önem taşıyan ticaret yollarından biri üzerinde bulunan Ankara, 15. yy'da şehirler ve ülkeler arası ticarete açılmış ve böylece pazar olanaklarına bağlı olarak üretim ve ticaretle uğraşan kitlede artış sağlanmıştır. Kentin gelişiminde etken olan, ticaret, askeri, ulaşım yol sistemi ve diğer yerleşimlerle ilişkileri, İstanbul'un fethi ile Balkan ve Anadolu karayolları İstanbul'da toplanmıştır. 15.yy'da Osmanlı ülkesinde önemli ticaret ve sanayi merkezi olan Bursa ile Tebriz arasında canlılığını koruyan İpek Yolu'nun bir kolu Ankara, Çankırı, Çorum, Amasya, Tokat'ı takip ederek, Erzurum'dan Aras Vadisine gitmektedir. Bu yol sisteminde kavşak noktası olan Ankara'da gelişen ekonomi, kentin mekânsal yapısına yansımıştır.

---

1 Yapım tarihi 1392 olarak bilinmesine karşın, mimari yapım tekniğine göre daha önce yapılmış olduğu anlaşılmaktadır. Dikdörtgen planlı, çatılı, kerpiç duvarlı sade bir yapıdır. Mihrabı özgün olmasına karşın onarımlarla orijinal nitelikleri yok edilmiştir (Eskici, 2001: 26-27, Özbaş, 2000: 18).

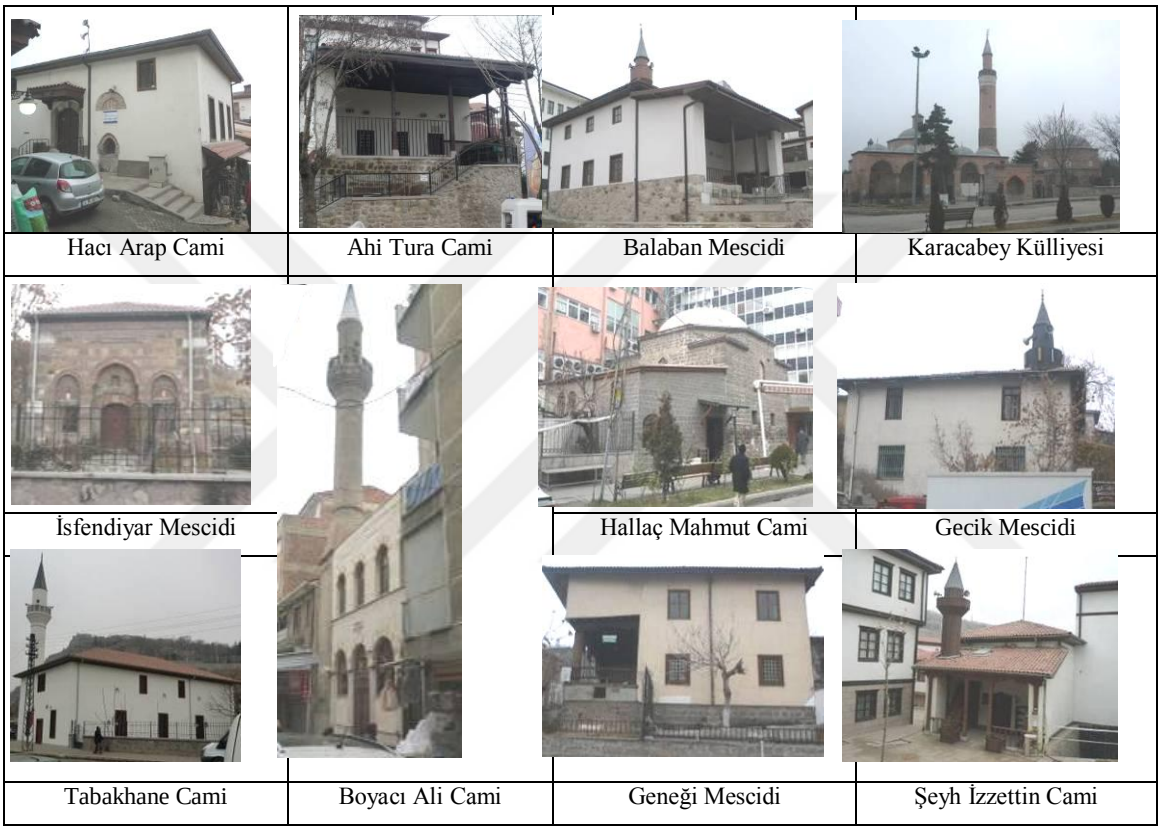
2 Kerpiç duvarlı, ahşap hatıllı, taş kaideli, kiremit çatılı, 14. 15. yy. tarihlenen mihrabı ile önemli bir yapıdır. Ancak, 19. yy. onarımlarıyla özgün karakterini kaybedilmiştir (Öney, 1971: 42-43).

3 Kerpiç duvarlı, ahşap hatıllı, taş kaideli, kiremit çatılı, 14. 15. yy. tarihlenen mihrabı ile önemli bir yapıdır. Eski Ankara evleri tipinde ön cephesi ile ünlüdür.

4 Taş kaideli, dikdörtgen planlı, kerpiç duvarlı sade bir yapıdır. Camiyi 1428'de kadı Mecdeddin'in yaptırdığı Vakıflar Genel Müdürlüğündeki -1766 nolu defterde kayıtlı- vakfiyesinden bilinmektedir (Özbaş, 2000: 19).

5 Medrese ve camiden oluşan bu kompleks yanmış ve bugüne sadece kitabesi ulaşmıştır. Bu yapılar, kitabesine göre Doğu Roma döneminde, muhtemelen 9. yy.da yapılan Saint Klemens Kilisesinin, 1438'de Ahmet Hızır (Yeğen) Bey'in camiye çevirdiği yapılardır (Konyalı, 1978: 91-92, Özbaş, 2000: 14).

Atpazarı'nda Mahmut Paşa Bedesteni'ne bitişik, Fatih'in Sadrazamı Mahmut Paşa tarafından 15. yy'ın sonlarına doğru Kurşunlu Han[1] yaptırılmış (Faroqhi, 2000: 50-51) ve sicillerdeki kira zabıtlarına göre bu han, kentin en fazla gelir getiren ve en işlek hanı olmuştur. Bedesten'e yakınlığı dolayısıyla, tüccarların konaklaması, gerek alışveriş yapılması için en uygun yerde olan bu han özellikle sof tüccarlarının konakladığı ve mallarını depoladığı handı (Darka, 2003: 47).

Resim 4.10. Ankara'da 14-15. yy'a tarihlenen mescit ve cami örnekleri (Duygu Yakışan Arşivi, 12 Ocak 2014)

Bu yüzyılda kentin mekansal kurgusunda önemli öğe olan hamamlar; yapım tarihi ve banisi bilinmeyen Akşemsettin (Yıkı) Hamamı, 1405 tarihli vakfiyesine göre II. Murad'ın Subaşılarından Eyne Bey'in yaptırdığı *Eyne Bey Hamamı* ve Talatpaşa Bulvarındaki-Karaca Bey Hamamı[2]'dır.

1 Bugün Arkeoloji Müzesi'nin büro ve deposu olarak kullanılan, iki bazı yerlerde üç sıra tuğla hatıllı, moloz taştan, çatısı kurşun kaplı, kitabesi olmayan handır. Arazinin eğimine uyarak, doğu tarafı iki katlı, batı tarafı bodrum ilâvesiyle üç katlı bir yapıdır. Planı ortada büyük bir avlu, revak sırası ve onu çeviren iki katlı odalar şeklindedir (Öney,1971: 136-137).

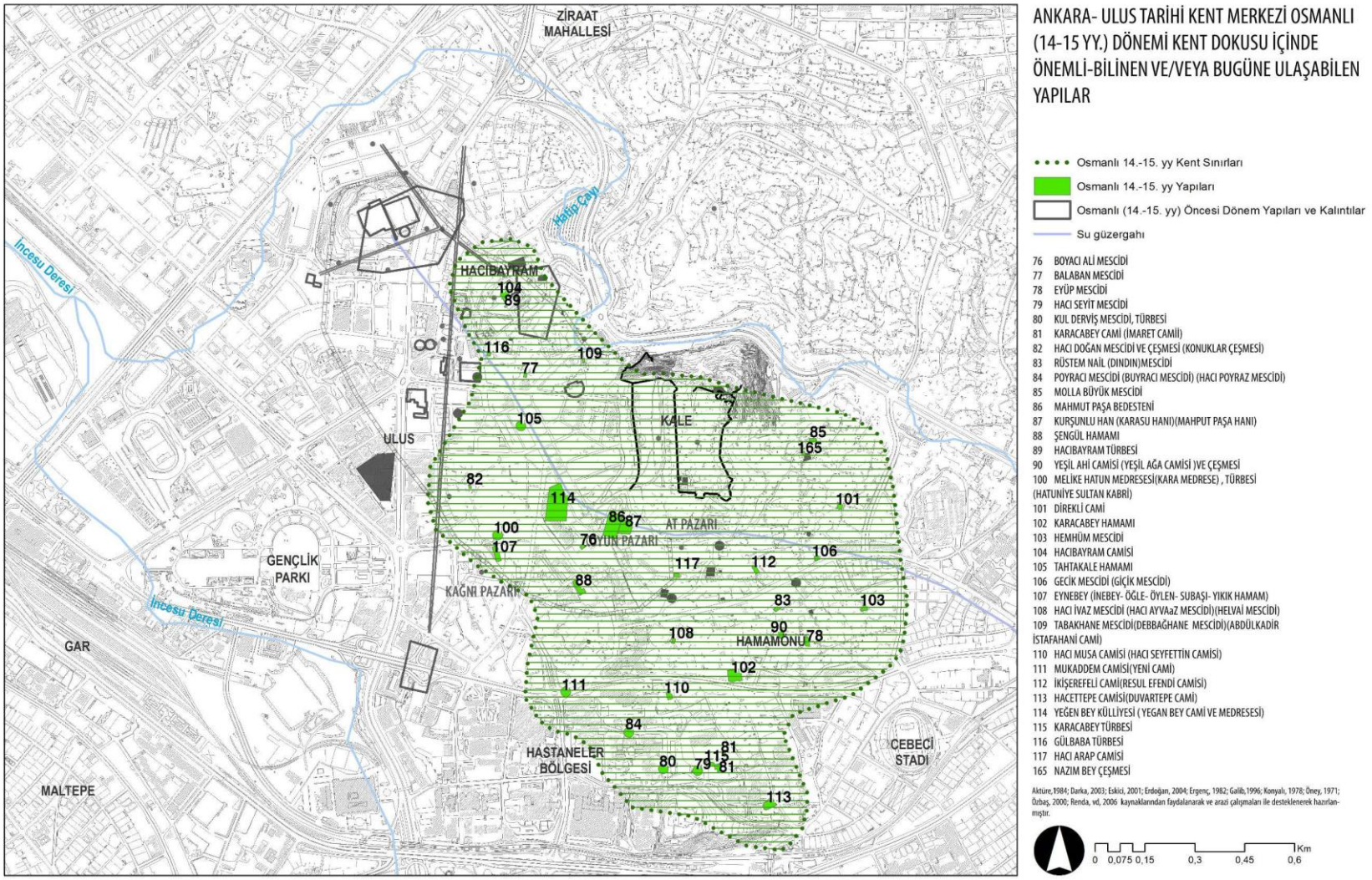
2 Karacabey hamamı, kadınlar ve erkekler için çifte hamam olarak yapılmıştır. Kare planlı soyunmalıklar kerpiç duvarlı çatılı, diğer bölümler moloz taş duvarlı, tuğla üst örüntülüdür (Turan ve diğerleri, 2003: 145)

Günümüzde Anafartalar Caddesi'nden Denizciler Caddesi'ne inen merdivenin solundaki *Şengül Hamamı* (Resim 4.11*)*, 15. yy'ın ikinci yarısında İshak Paşa tarafından yaptırılan bugünkü Maliye Binası yerinde olup, 1929'da yıktırılan çift hamam olan *Tahtakale (İshak Paşa) -Çifte- Hamamı'*dır. 1465 yapım tarihli *Öksüzce Hamamı,* adını verdiği mahallede yer almaktadır (Erdoğan, 2004: 340; Öney, 1971: 150).

Resim 4.11. Şengül, Eyne Bey ve Karaca Bey Hamamları, Ankara (Duygu Yakışan Arşivi, 12 Ocak 2014)

Ankara Tarihi Kent Merkezi'nin 14. ve 15. yy'larda mekânsal gelişimi değerlendirildiğinde: 14. ve 15. yy'larda Ankara'da Türk mahalleleri, eski Hıristiyan mahallelerinin yerini alıp, değişim/dönüşümler yapılarak hızla yayılmıştır. Bu dönemde, Boyacı Ali, Hacı Doğan, Ahi Yakup, Şeyh İzzettin, Molla Büyük ve Poyracı mahalleleri Müslümanların yerleştikleri Hıristiyan mahalleleridir. Kızılderviş (1427) ve Hacettepe (1440) mescitlerine bağlı mahalleler, Hacı Bayram ve Karacabey mahalleleri ile kentsel alan kuzey ve güneye gelişmiştir. Mahallelere isimlerini veren mescitlerin nüfus artışına paralel artmasıyla mahalleler birbirleriyle (Kepkebir-i Müslimin Mahallesi'nin yanında Boyacı Ali, Kızıl Bey Mahallesi'nin yanında Hacı Doğan Mahallesi'nin yer alması gibi) sınırdaş olmaya başlamıştır. 15. yy'ın ortalarına doğru, cami, türbe, çeşme ve çifte hamamdan oluşan külliye olarak, Karacabey tarafından 1440 'ta inşa ettirilen yapılar grubu, kentin İmaret, Buryacı ve Hacı Şeydi mahalleleri ile güneye doğru yayılmış, kuzeyde Augustus Tapınağı yanına 1427- 1428'de inşa edilen Hacı Bayram Cami ise, kentin Roma döneminde önemli olan ancak Doğu Roma Döneminde giderek terk edilen kesimlerinin yeniden iskân edildiklerine işaret etmektedir (AKKGP Raporu, 1987: 58, Çilesiz, 1995). Sonuç olarak; 14. ve 15. yy'larda gelişen mahallelerle Ankara Kenti kuzey, güney, doğu ve batı yönlerinde doğal sınırlara ulaşarak en geniş şeklini aldığı söylenebilir (Harita 4.14).

ANKARA- ULUS TARİHİ KENT MERKEZİ OSMANLI (14-15 YY.) DÖNEMİ KENT DOKUSU İÇİNDE ÖNEMLİ-BİLİNEN VE/VEYA BUGÜNE ULAŞABİLEN YAPILAR

- Osmanlı 14.-15. yy Kent Sınırları
- Osmanlı 14.-15. yy Yapıları
- Osmanlı (14.-15. yy) Öncesi Dönem Yapıları ve Kalıntılar
- Su güzergahı

76 BOYACI ALİ MESCİDİ
77 BALABAN MESCİDİ
78 EYÜP MESCİDİ
79 HACI SEYİT MESCİDİ
80 KUL DERVİŞ MESCİDİ, TÜRBESİ
81 KARACABEY CAMİ (İMARET CAMİİ)
82 HACI DOĞAN MESCİDİ VE ÇEŞMESİ (KONUKLAR ÇEŞMESİ)
83 RÜSTEM NAİL (DINDIN)MESCİDİ
84 POYRACI MESCİDİ (BUYRACI MESCİDİ) (HACI POYRAZ MESCİDİ)
85 MOLLA BÜYÜK MESCİDİ
86 MAHMUT PAŞA BEDESTENİ
87 KURŞUNLU HAN (KARASU HANI)(MAHPUT PAŞA HANI)
88 ŞENGÜL HAMAMI
89 HACIBAYRAM TÜRBESİ
90 YEŞİL AHİ CAMİSİ (YEŞİL AĞA CAMİSİ)VE ÇEŞMESİ
100 MELİKE HATUN MEDRESESİ(KARA MEDRESE) , TÜRBESİ (HATUNİYE SULTAN KABRİ)
101 DİREKLİ CAMİ
102 KARACABEY HAMAMI
103 HEMHÜM MESCİDİ
104 HACIBAYRAM CAMİSİ
105 TAHTAKALE HAMAMI
106 GECİK MESCİDİ (GİÇİK MESCİDİ)
107 EYNEBEY (İNEBEY- ÖĞLE- ÖYLEN- SUBAŞI- YIKIK HAMAM)
108 HACİ İVAZ MESCİDİ (HACI AYVAaZ MESCİDİ)(HELVAİ MESCİDİ)
109 TABAKHANE MESCİDİ(DEBBAĞHANE MESCİDİ)(ABDÜLKADİR İSTAFAHANİ CAMİ)
110 HACI MUSA CAMİSİ (HACI SEYFETTİN CAMİSİ)
111 MUKADDEM CAMİSİ(YENİ CAMİ)
112 İKİŞEREFELİ CAMİ(RESUL EFENDİ CAMİSİ)
113 HACETTEPE CAMİSİ(DUVARTEPE CAMİ)
114 YEĞEN BEY KÜLLİYESİ (YEGAN BEY CAMİ VE MEDRESESİ)
115 KARACABEY TÜRBESİ
116 GÜLBABA TÜRBESİ
117 HACI ARAP CAMİSİ
165 NAZIM BEY ÇEŞMESİ

Aktüre,1984; Darka, 2003; Eskici, 2001; Erdoğan, 2004; Ergenç, 1982; Galib,1996; Konyalı, 1978; Öney, 1971; Özbaş, 2000; Renda, vd, 2006 kaynaklarından faydalanarak ve arazi çalışmaları ile desteklenerek hazırlanmıştır.

0 0,075 0,15 0,3 0,45 0,6 Km

Harita 4.14. Ankara Tarihi Kent Merkezin'de Osmanlı dönemi 14-15. yy'a tarihlenen eserler ve muhtemel yerleşim alanı (Detaylı açılım için bkz EK-8)

16. yüzyılda Ankara

16. yy'da Ankara, canlı bir sanat ve ticaret kentidir (Ergenç, 1984: 53). Çevresinde yetişen tarım ürünleriyle hem nüfus hem üretim, hem de parasal sermaye bakımından kent 16. yy'a doğru tarihindeki ikinci en parlak döneme ulaşmaya başlamıştır. Bu dönemde güvenlik sorunu kalmadığı için kent, kalenin batı ve güney eteklerine doğru genişlemiştir (Bakırer, 2001). Kentte güvenliğin sağlanması Osmanlı İmparatorluğu'nun Anadolu'daki siyasal birliği kurmasına dayanmaktadır. Böylece, bölgeler arası ticaretin güvenliği de sağlandığı için kentlerde üretimle birlikte pazar olanakları da gelişmiştir. 16. yy'da Ankara Kenti, başta İstanbul olmak üzere Bursa, İzmir, Manisa, Kayseri, Konya, Karaman gibi önemli ticaret merkezlerini bağlayan birinci derece ticaret yolu üzerindedir. Bu bağlantılarla birlikte kent, yakın çevresinin merkezi ve Ayaş, Çubuk gibi kasaba ve köylerin pazarı durumundadır. Kentin uzun mesafe -ülkeler arası- ticaret yolları olan Bursa-Tebriz İpek Yolu'nun bir ucu İstanbul ve Bursa olan yolun, Anadolu'yu Kütahya-Afyon-Akşehir-Konya-Adana doğrultusunda geçtikten sonra Şam'a ulaşan diğer yolun kavşak noktasındadır. Anadolu'da Ankara'nın bağlantılı olduğu üçüncü ana ticaret yolu ise Antalya-İskenderiye deniz yoludur. Bu yol Ankara'yı Konya üzerinden Mısır, Arabistan ve diğer bazı Ortadoğu ülkelerine bağlamıştır. Bu yollar Ankara Sofu'nun ihraç yollarıdır (Aktüre,1984: 21).

16. yy'da Osmanlı İmparatorluğu'nda kent formunda önemli değişmeler olmuştur. Bu yüzyıl öncesinde kent, -Ortadoğu kentlerinde de yaygın olan- kale dışı ve esas kent kale içi olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Ankara Kenti'nde yöneticilerin yaşadığı, yönetim işlevlerinin yer aldığı İçkale, zanaat faaliyetleri ve kentin ileri gelenlerinin yaşadıkları Dış Kale esas kenttir. Ankara Kalesi daha önceki dönemlerde olduğu gibi top, tüfek ve mühimmat deposu ve zindan olarak kullanılmış ve kaleye muhafızlar yerleştirilmiştir. 16. yy'da kale, zindan, devlete ait para ve kıymetli eşyaların korundukları hazine, kale muhafızı askerlerinin barınaklarının bulunmasıyla, diğer Osmanlı kalelerinde bulunan fonksiyonları da yüklenmiştir. Kalenin dışında, kale altı denilen kısmında ise; daha çok pazarlar, benzeri yerleşik olmayan ticari faaliyetler, yolcuların konaklaması için kervansaraylar ve tarımla uğraşanların yaşadıkları yerler ile bazı tekke ve zaviyeler yer alıyordu (Akgün, 1996: 65). Ankara Kenti kabaca kalenin içi ve dışı olarak ikiye ayrılsa

da Kale, Aşağıyüz[1], Yukarıyüz[2] ve Kayabaşı olmak üzere dört belirli semtten oluşmaktaydı (Ergenç, 1984: 50). Kalenin çevresine *Yukarıyüz,* bugünkü eski belediye binası, Anafartalar Caddesi'nin altında kalan Hacıbayram Cami'nden Karacabey Külliyesi'ne kadar uzanan bölüm ise *Aşağıyüz'*dür. Kentte dönemin en lüks mahallesi[3]; Dışkale'nin Anafartalar'a bakan yamaçlarında yer alan *Hisarönü* veya *Kalealtı* [4] idi. Aslanhane Cami'nden başlayıp, Akkale ile Çarkkale'nin arka tarafındaki Hatip Çayı üzerinde bulunan, Kozman'ın Değirmeni'nden Ulucanlar Cezaevine kadarki alan *Kayabaşı* semtidir. Ulucanlar'dan Kale'ye çıkan yokuşun başında Ahî Şerafeddin (Arslanhane) Cami'nin hemen yanında içi oyuk büyük bir kaya parçası bulunduğu için semte bu ad verilmiştir (Ergenç, 1984: 50). Bu dört ana semtin dışında, Hacıbayram Mahallesi ile Hatip Çayı Vadisi arasında kalan yer *Bentderesi Mevki* olarak anılmaktadır.

16. yy'da Osmanlı kentlerindeki nüfus artışı ve dünya ticaretinde gezginci tüccarın önemini kaybedip yerleşik tüccarın ortaya çıkışıyla, Kalealtı'nda yerleşik olmayan ticaret faaliyetler yerine, yerleşik ticaretin bedestenlerde gelişmesiyle kentin mekânsal dönüşümü başlamıştır. Bedesten, 16. yy'da kentin odağını oluşturan iç kalenin yerine kentin yeni odağı olarak ortaya çıkmıştır. Kentin kale dışına yayılmasında, vakıflar[5] önemli rol oynayarak kentlerde bu yeni merkezin oluşumu, vakfın yarattığı imaret ya da külliye halinde bütüncül bir uygulamayla gerçekleştirilmiştir (Tekeli,1987: 160-162). Bedestenin çevresinde belirli üretim dallarında ve ticaret ile hizmet faaliyetlerinde uzmanlaşan sokaklarda birçok esnaf kendilerine özgü suk adı verilen "*çarşılar*" ile sokaklarda, zanaat ve ticaretlerini icra etmekteydiler. Bunlardan en önemli çarşılar; *Atpazarı*[6], *Koyunpazarı*[1],

[1] Yolun, Samanpazarı'ndan itibaren inişe geçtiği yerden Ulus'a kadar olan yere Aşağıyüz denirdi. Bu bölgede Ulus civarı ile Karaoğlan, Kavaklı, Tahtakale, Hacıbayram, Hacıdoğan, Denizciler Caddesi olarak bilinen Yeğenbey ve bu caddenin uzantısındaki Hoca Hindi Mahallesi bulunurdu (Ergenç, 1984: 50).

[2] Samanpazarı'ndan itibaren Ulucanlar, Hacettepe Üniversitesi, Hacı Musa, İmaret, Hacı İlyas, Hamamönü ve Erzurum mahallerinden oluşmaktaydı (Ergenç, 1984: 50).

[3] 1. Dünya Savaşı devam ederken, 13 xEylül 1917 tarihinde çıkan yangında Çıkrıkçılar Yokuşu'ndan Tabakhane Mahallesi'ne kadar bu zengin bölge yok olmuştur. Günümüzde ağaçlandırılarak Kalepark (Hisarpark) haline getirilmiştir. Bugünkü Işıklar Caddesi, Anafartalar Caddesi'nin batısı, Denizciler Caddesi'nin güneybatısı, eski Yahudi Mahallesi, Ermeni ve Rumların oturduğu bölge yanarak yok olmuştur. Bu yangınla Atpazarı ve çevresi önemini yitirmiş, yanan bedesten ve hanlar Cumhuriyet Dönemi'nde onarılmaya başlanmıştır (Bakırer, 2001).

[4] Hisar (Kale) semtinin içine: Kavaflar, Bakırcılar Yokuşu'ndan itibaren Hisarönü, Saraçlar, Atpazarı, Çıkrıkçıların sol tarafına girerdi.

[5] Vakıflar, Osmanlı kentlerinde kentsel hizmetlerin görülmesini, kentsel altyapının yapılmasını ve halkın kullanımına açık dinsel ve hizmet amaçlı yapıların inşasını sağlayan temel kurumlar olmuştur. Genellikle askeri sınıf üyelerince kurulmuştur. Kentlere su sağlamasına, belli yolların temizlenmesine, kütüphaneden medreseye, imaretlere kadar uzanan geniş bir hizmet alanı bu yolla gerçekleştirilmiştir. (Tekeli, 1987: 162).

[6] Bedesten, kalenin dış surunun yanında birçok hanın kümelendiği düzlükte yer almaktadır. At ve merkep başta olmak üzere, her türlü yiyecek, giyecek ve farklı eşyaların satıldığı yerdir.

Karaoğlan Çarşısı[2], *Kaledibi Pazarı* (Tahtal-Kal'a=Tahtakale veya Kalealtı)[3], Arabapazarı'dır (Kağnıpazarı)[4]. Bu çarşıların yanı sıra; Debbağhane Pazarı, Tahtakale, Balıkpazarı, Kapanpazarı, İplik Pazarı, Kuyumcular Çarşısı, Demirciler Çarşısı, Arabacılar Çarşısı, Çıkrıkçılar Çarşısı, Kazancılar Çarşısı vb. 21 tane çarşı ve pazar yeri mevcut idi (Aktüre, 1984; Ergenç, 1984: 51). Ankara'nın ticari hayatı sadece keçi yünü, şal, sofla sınırlı değildi. 16 yy'ın sonlarında Ankara'da çok çeşitli eşya, alet, hizmet üretildiği, esnaf teşkilatının var olduğu bilinmektedir. O dönemde esnaf grupları, çarşı ve dükkânları tanıtılırken Aşağıyüz Esnafı veya Yukarıyüz Esnafı deyimleri kullanılıyordu. Yukarıyüz esnafının Bedesten Atpazarı ve Koyunpazarı arasında, Aşağıyüz esnafının ise, Karaoğlan Çarşısı, Kaledibi ile Suluhan arasında kümelendiği söylenebilir. *Uzunçarşı*[5], Aşağıyüz ile Yukarıyüz'ün ticaret kesimlerini birbirine bağlıyordu. 16.yy'da Ankara'da faaliyet göstererek, kent ekonomisini ve sosyal hayatını etkileyen esnaf grupları; Arpacılar, Attarlar, Bakkallar, Bennalar (Mimar, usta, kalfa), Berberler, Bezzacılar, Bezirciler, Bostancılar, Boyacılar, Cerrah ve Tabipler, Çanakçılar, Çerçiler, Debbağlar, Dellallar (ilân edici), Dellaklar (tellâk), Demirciler, Eskiciler, Kaftancılar, Kahveciler, Kalaycılar, Kantarcılar, Kasaplar, Kazancılar, Keçeciler, Kuruyemişçiler, Kuyumcular, Külahçılar, Kürkçüler, Macuncular, Meyvacılar, Muytablar (Kıl dokuyan), Nalbantlar, Neccarlar, Oduncular, Papuççular, Sabuncular, Saraçlar, Semerciler, Sofçular, Sof Perdahçıları, Sof Yuyucular, Terziler, Yorgancılar (Aktüre,1984; Ergenç , 1984: 50).

Sof üretimi ve ticareti, 16. yy. Ankara'sının ekonomik gelişiminin başlıca nedenlerinden biri ve en önemlisidir. Şehir içi ve dışı ticarette, sof ve bazı kumaş ticareti büyük yer tutmaktadır (Tunçer, 2001: 36). Bu yüzyılda sof üretiminin ve ticaretin giderek arttığı, şehre gelmeye başlayan yabancı tüccarlardan ve inşa edilmeye başlayan hanlardan anlaşılmaktadır. Atpazarı'nda, Kale'nin güneybatısında, 15. yy. sonunda inşa edilen

---

[1] Bugün Samanpazarı'ndan Atpazarı'nda çıkan caddenin bulunduğu yerdir. Bedesten ve Atpazarı'na yakınlığı nedeniyle de önem kazanmıştır. Bu çarşıda, sicil kayıtlarına göre, ekmekçi, nalbant, bakkal dükkânlarının bulunduğu ve buraya açılan sokaklarda da değişik esnaf gruplarının ayrı ayrı kümelendiği bilinmektedir.

[2] Aşağıyüzün önemli bir ticaret merkezidir. Özellikle, Toygarzade'nin burada yaptırdığı Taht-el Kal'a Han (Kaledibi Han) ile birçok dükkân ticari faaliyetleri yoğunlaştırmaktaydı.

[3] Kalenin altındadır. Döneminde odun alım satımı burada yapılmaktaydı.

[4] Bugünkü Denizciler Caddesi'nin girişinde, Ticaret Lisesi'nin arkasında yer almaktaydı. Üçüncü sura yakın olması nedeniyle, Ankara çevresinden gelen kişilerin alışveriş yaptıkları bir yer olduğu tahmin edilmektedir.

[5] Günümüzde, Anadolu Medeniyetleri Müzesi olan Bedesten'den Sulu Han'a doğru (Kaledibi'ne-Tahta'l-Kal'a) inen büyük çarşıdır. Topoğrafik olarak oldukça eğimli bir arazi üzerindeki bu çarşı, günümüzdeki Çıkrıkçılar Yokuşu'nda Uzun Çarşı, Sulu Han (Hasan Paşa Hanı)'dan başlayarak Bedesten'e kadar uzanmaktaydı.

Kurşunlu Han[1] ve bu hana bitişik Mahmut Paşa Bedesteni[2] bütün mimari unsurları, malzemeleri ve planları ile bütünlük göstermektedir. Han ve bedesten birkaç defa yanmış, 1881'deki yangından sonra terk edilmiş, 1933'ten itibaren bedestende müze olarak eserler toplanmaya başlamıştır. 1945'ten sonra her iki yapı restore edilmiş, Anadolu Medeniyetleri Müzesi olarak kullanılmaktadır. Günümüzde restore edilerek Rahmi Koç Müzesi olarak kullanılan Çengel Han[3], 16-17. yy'da yapılan Pilavoğlu Hanı, 16. yy'da Zafran Han[4], Zağfirancı Han[5], Tuz Han[6], Sulu Han (Hasan Paşa Hanı)[7], Yenihan[8], Kıbrıs Kıbrıs Hanı[9], Sofra Han[10], günümüzde restore edilerek butik otel olarak kullanılmakta olan olan Çukurhan[11] gibi bugün ayakta kalmış hanların yanı sıra, belgelerde adı geçen ancak günümüze gelmemiş birçok başka hanın bulunduğu anlaşılmaktadır (Resim 4.12). Bakırhanı[12], Kapan (Kaban) Hanı[1], Pembe Han[2] gibi adı vakfiyelerde ve belgelerde geçen

---

[1] Fatih'in veziri Mahmut Paşa tarafından 15. yy. sonlarında yapılmıştır. Kurşunlu Han, Atpazarı'nda Mahmut Paşa Bedestenine bitişiktir. Hanın planı, Osmanlı devri binalarında tipik olduğu şekilde ortada büyük bir avlu, revak sırası ve onu çeviren iki katlı odalar şeklindedir (Öney, 1971: 136-137).

[2] Fatih'in veziri Mahmut Paşa tarafından 16. yy. sonlarında yapılmıştır. Klasik bedesten tipinde, uzunlamasına dikdörtgen planlıdır. Duvarları taştan, kurşun kaplı, içten tuğla örgülü on kubbe ile örtülü, duvarlar iki sıra taş, bir sıra tuğla örgülüdür. Kubbeli kapalı salon karşılıklı simetrik yerleştirilen, üstü beşik tonozlu 102 dükkândan meydana gelen arasta ile çevrilidir. Kitabesi olmayan handır (Öney, 1971: 135-136).

[3] At Pazarı Meydanı'nda, 1523'de Rüstem Paşa tarafından yaptırılmıştır. Ahır katı dâhil üç katlıdır. 1970'li yıllarda tabakhane ve yün deposu olarak kullanılmaya başlanmıştır (Öney, 1971: 137-138).

[4] 1512'de Lütfi Paşa tarafından Atpazarı'nda kırk iki hücreli olarak yaptırılmıştır. Avlu etrafında iki katlı, önce revak, geride odaları olan bir handır. Revakları betonla yenilenmiştir (Erdoğan, 2004: 429, Öney, 1971: 141).

[5] 1511'de Kayserili Hacı İbrahim b., Hacı Mehmed tarafından yaptırıldığı kayıtlardan anlaşılmaktadır. Günümüzde mevcut değildir.

[6] Mukataa kayıtlarına göre, Mimar Cafer adlı bir hayır sahibi tarafından yaptırılan bu Han, Keyyalin Mahallesi'nde bulunuyordu. Bu mahalle Kale'nin batısında yer almaktaydı ve bu kesim 1881 ve 1917 büyük yangınlarında tamamen yok olmuştur. Yapım tarihi kesin olarak saptanamayan Tuz Hanı'nın, 16. yy. sonlarına doğru yapılmış olabileceği tahmin edilmektedir.

[7] Kahve ve ipliğin alınıp satıldığı önemli bir ticaret merkezi olan 17.yy. Ankara hanlarındandır. Posta Caddesi'nin altında, İbadullah Cami'nin doğusunda günümüzde Ulus Sebze Hali'nin güneyinde bulunan meyilli bir araziye yapılmış handır. Su baskınlarına uğradığı için "Suluhan" adını almıştır. Posta Caddesi'nin açılması sırasında hanın taç kapısı toprak altında kalmış ve kuzey cephesi yol seviyesine kadar kapanmıştır. Önceleri sebze hali, depo ve barınak olarak kullanılan hanın onarımı 1984'te Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğünce tamamlanmıştır (Erdoğan, 2004: 340).

[8] At Pazarı'nda Kuş sokak'ta Kıbrıs Hanı yanında yer alan yapı kerpiç duvarlı, ahşap hatıllı, kiremit çatılı basit bir eserdir. Yapım tarihi muhtemelen 16. veya 17. yy. olan handır (Öney, 1971: 140).1917 yangınında tamamen yanmıştır (Bağlum, 1992: 43). Yenilenerek karakterini kaybetmiştir.

[9] At Pazarı'nda Kuş Sokak'la Safa Sokak köşesinde yer alan han kerpiç duvarlı, ahşap hatıllı, kiremit çatılı bir yapıdır (Öney, 1971: 140).

[10] Hacı Mehmet tarafından 16. yy.da yeni hana bitişik yapılmıştır. Daha sonraları askeri cezaevi olarak da kullanılmıştır (Bağlum, 1992: 43)

[11] At Pazarı'nda bulunan kerpiç duvarlı, ahşap hatıllı ve kiremit çatılı han, bugün çeşitli dükkânlar halinde kullanılan ortası avlulu, etrafı iki katlı olarak birer revak sırası ve odalarla çevrilidir. 1950 yılında çıkan yangında zarar görerek, yangının ardından yapılan onarım çalışmaları sonrasında orjinal görünümünü büyük ölçüde kaybetmiş, 20. yy. sonunda ise tamamen terk edilmiş handır (Öney, 1971: 139).

[12] Karaca Paşa Oğlu Ahmed Çelebi tarafından II. Murad veya Fatih devrinde yaptırılan Bakır Han da Atpazarı'nda bulunmaktaydı. 1462-1463 tarihli Tahrir Defteri'nde Akçaoğlu Kervansarayı olarak geçen han, daha sonraları Bakır Hanı olarak anılmaya başlanmıştır. Bu hanın yeri tam olarak saptanamamıştır.

geçen bazı yapılar bugün ayakta değildir (Gürbüz, 2012: 146, Madran ve Bakırer 1984, Öney, 1971: 135-145, Renda ve diğerleri, 2004: 25). Bedesten çevresinde kümelenen 10 büyük han konaklama, sanat ve ticaret işlevlerini de yüklenmiş, Uzunçarşı ve bu çarşıya açılan esnaf çarşıları ile şehrin en büyük camileri bu bölgede yoğunlaşmıştır (Ahi Şerafettin Camii, Hacı Arab Camii gibi) (Tunçer, 2001: 38; Tunçer, 2011; Tunçer, 2014). Bu bölgenin 15-16. yy'larda önemli bir ticaret merkezi olduğu çeşitli hanların -imparatorluğun ticaret merkezleri Bursa, İstanbul'da olduğu gibi- toplu bir şekilde sıralanmasından anlaşılmaktadır **(**Öney, 1971: 135-137**)**.

Kent kurgusunun önemli unsuru olan 16. yy'a tarihlenen camilerin konumları ve nitelikleri incelenmiştir (Bkz. Harita 4.15). Kanunî Sultan Süleyman döneminde, Ankara'da Anadolu Beylerbeyi olan Cenabı Ahmet Paşa'nın 1566'da yaptırdığı ve adını verdiği cami, planı ve bezemeleriyle, Ankara'da klasik Osmanlı mimari üslubunu aktaran kentteki en önemli camidir. Mimar Sinan'ın tarafından tasarlandığı düşünülmektedir. Cami avlusundaki sekizgen türbe de klâsik Osmanlı türbeleri üslûbundadır. Ahi dönemi cami üslûbunu aktaran, orta ölçekli (Doğanbey Mahallesi, Susam Sokak'ta), -minaresiz- *Hallaç Mahmud Mescidi* ve (Samanpazarı, Anafartalar Caddesi ile Aydınlık -eski Daracık- Sokak köşesindeki) *Kurşunlu Cami*, Osmanlı Klasik cami mimarisini yansıtan *Cenabı Ahmet Paşa Cami* ile tezat oluşturmaktadır (Resim 4.13). Bu caminin vakfiyesine gelir kaynağı olarak, aynı adla ve cami ile aynı tarihte yaptırılan hamam, 1928-29 yıllarında Hükümet Meydanı düzenlenirken yıktırılmıştır. Hamamın, caminin bulunduğu kentin doğu ucunda -bugünkü Ulucanlar semti- değil, hanlara yakın konumda yapılmış olması kullanıcı yoğunluğuna ve/veya işletme politikasıyla birlikte ve kentin su sorunu nedeniyle su temininde Roma sisteminden yararlanmaya bağlanabilir (Aydın ve diğerleri, 2005: 152, Başkan, 1993: 37; Öney, 1971: 58-60). 16.yy'da yukarıda bugüne ulaşan tarihi kent merkezinin oluşum ve sınırlarını tanımlamada esas olabilecek mahalle mescitleri ile birlikte 126 cami ve mescit ile imaret, Ak, Hankah, Kızılbey, Kara, Sarı Hatib, Yeğenbey, Yeni ve Yeşil Ahi olmak üzere sekiz medrese vardır. Medreseler dışında 19 sibyan mektebi, 16 zaviye bulunmaktadır (Hüseyniklioğlu, 2012: 70).

Ancak, günümüzde de bakırcıların yoğunlukla bulunduğu Zafran Han'ın arkasında bulunabileceği tahmin edilmektedir.

[1] Kapan Han, Kale yakınında, Atpazarı'nın batısında yer alan Keyyalin Mahallesi'nde, Tuz Hanı'na yakın bir konumda bulunmaktaydı. Kapan Han, Ankara'nın çevresi ile olan ticaretinin, özellikle yiyecek ve içecek maddeleri satışının yapıldığı kesimin önemli bir yapısıydı. Tuz Hanı gibi tamamen yok olmuştur.

[2] Bez ve ipek ticaretine merkez teşkil eden Pembehan Atpazarı'nda yer almıştır.

Pilavoğlu Han

Yeni Han

Kıbrıs Han

Zafran Han

Çukurhan

Çengelhan

Kurşunlu Han- Mahmutpaşa Bedesteni (Anadolu Medeniyetleri Müzesi)

Resim 4.12. Ankara'da 16-17 yy'a tarihlenen han örnekleri (Duygu Yakışan Arşivi, 12 Ocak 2014)

Cenab-ı Ahmet Paşa Külliyesi

Hallaç Mahmud Mescidi

Kurşunlu Cami

Resim 4.13. Cenab-ı Ahmet Paşa Külliyesi, Hallaç Mahmud Mescidi, Kurşunlu Cami (Duygu Yakışan Arşivi, 12 Ocak 2014)

16. yy'da kente ait nüfus, mekânsal ve ekonomik yapı gibi farklı konulara ilişkin bilgiler, resmi belgelere ve bu dönemden itibaren Ankara'ya gelmeye başlayan seyyahların notlarına dayandırılmaktadır. 1522 tarihli tapu tahrir defterlerine göre; kentin ekonomik potansiyellerine bağlı olarak nüfusu artmış, 12000-16000 kişiye ulaşmıştır (Göyünç, 1967: 73-74). 1522-1523 ve 1571 tarihli tahrir defterlerine göre; 16. yy'da Ankara İçkale ve Şehristan olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Bu defterlerde kentin İçkale bölümü

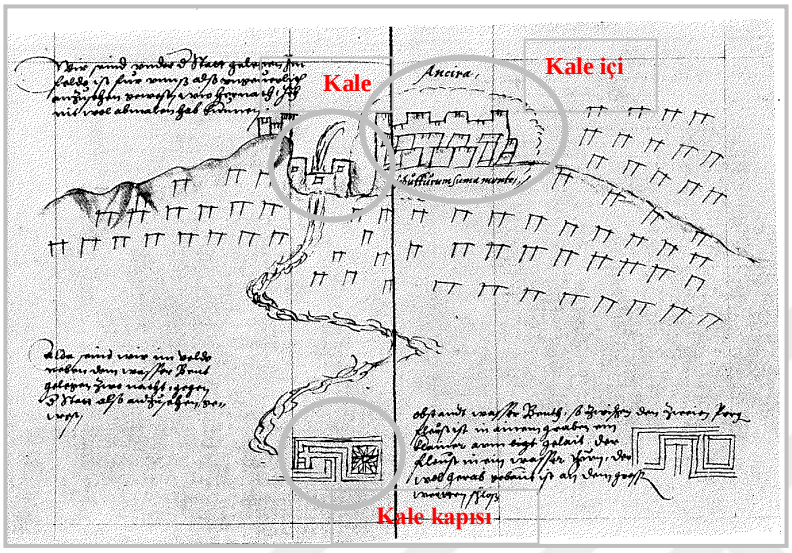
Yukarıyüz, Şehristan ise Aşağıyüz olarak adlandırılmış ve burada 81 mahalle bulunduğu belirtilmiştir. Bunlardan 69 mahallenin Müslüman, üç Hıristiyan, bir Yahudi, sekiz ise Müslüman ve Hıristiyan olmak üzere, karışık oturulan mahalleler olduğu bilinmektedir. Dizdar (kale komutanı) yönetimindeki Kale'de beş Müslüman, bir Hıristiyan olmak üzere altı mahalle bulunmaktadır. Müslüman mahalleleri; Güzeloğlu Mescidi, Dudiran Mescidi, Aşağı Kapı Mescidi, Yazıcı Şa'büddin Mescidi ve Cami Mescidi Mahallesi olarak odaklandığı mescitlere göre adlandırılmıştır. Müslüman mahallelerinde birinin, Aşağı Kapı Mescidi Mahallesi olarak adlandırılması, kalenin iki kapısı olduğunu göstermektedir. Hıristiyan mahallelerinden Hıristiyan cemaati olarak söz edilmektedir. Bu dönemde kentin, kale dışında -Aşağı yüzde- bugünkü Ulus ve Cebeci mahalleleri arasında geliştiği görülmektedir (AKKGİPR, 1987: 59, Bakırer, 2001, Çilesiz, 1995, Erdoğan, 2004: 45-48, Gürbüz, 2012: 142-143).

Seyyahlar da dönemin kenti hakkında bilgi vermektedir. Bugünkü Tarihi Kent Merkezi'ne ait olup önemli görülen bilgi -aşağıda- kısaca verilmektedir;

- *Venedik Elçisi Michelle Membre* Anadolu'ya gelmiş ve Ankara'ya uğramıştır. Kentte sof (*zambelotti*) işlendiğini[1], kentin tepesinde kale, etrafında büyük bahçeler ve kent dışındaki dere ve San Pietro adında bir Ermeni Manastırı[2] gördüğünü belirtmektedir.
- 1555'de kente gelen *Augier Baron Ghislen de Busbecq*, Ankara Keçilerinin parlak ve ince tüylerinin bölgenin otlarına bağlamıştır. Angoradan yapılan giysilerin yüksek statüdeki Türkler için kibarlık olduğunu belirtmiştir (Aktüre, 1978: 112).
- 1555'de Ankara'ya gelen Avusturya elçilik görevlisi *Hans Dernschwam*, Ankara'yı Kale ve Şehir olarak iki kısımda incelemekte; kalenin etrafının taş ve tuğla duvarla çevrildiği, Kale içinde bir mescit ve Ermeni Kilisesi bulunduğunu, iki kapısı olan Kalenin dışında dağın bütün yamaçlarında evler bulunduğunu belirtilmiştir (Şekil 4.4). Ankara'nın bir bedesteni, İstanbul'un iki bedesteni olduğunu buradaki dükkanlarda her türlü mal satıldığını ve kentte bir tepe üzerinde gördüğü eski Roma yapısının saray yada büyük bir tiyatro olabileceğini belirtmektedir. Saray ya da tiyatro olarak tahmin edilen yapı Hacıbayram Tepesi'nde yer alan Augustus Tapınağı'dır (Dernschwam, 2002: 34-38). Hans Dernschwam, kale çevresinde kentin evlerin büyük ve kerpiçten yapılı toprak damlı, sokakların dar ve toprak zeminli olduğunu ve

[1] 21 Nisan 1590 tarihli şer'iye siciline göre, kentte 621 adet sof tezgahı bulunmaktadır (Şakiroğlu, 2002: 51).
[2] Bu manastırın bugünkü GATA'nın bulunduğu yerde olduğu bilinmektedir. 2016'da AKVKBB kararlarına göre, rekonstrüksiyonunun yaptırılması gerekmektedir

bu kısmın etrafında sur bulunmadığını anlatmaktadır. Bu bölgede 69 Müslüman, üç Hristiyan, bir Yahudi Mahallesi vardır ve diğer sekiz mahallenin de Müslüman ve Hristiyanların bir arada yaşadığı mahalleler olarak açıklanmaktadır (Bakırer, 2001; Çilesiz, 1995; Dernschwam, 1992: 254-255; Eyice, 1972: 70; Özkan, 2012: 260).

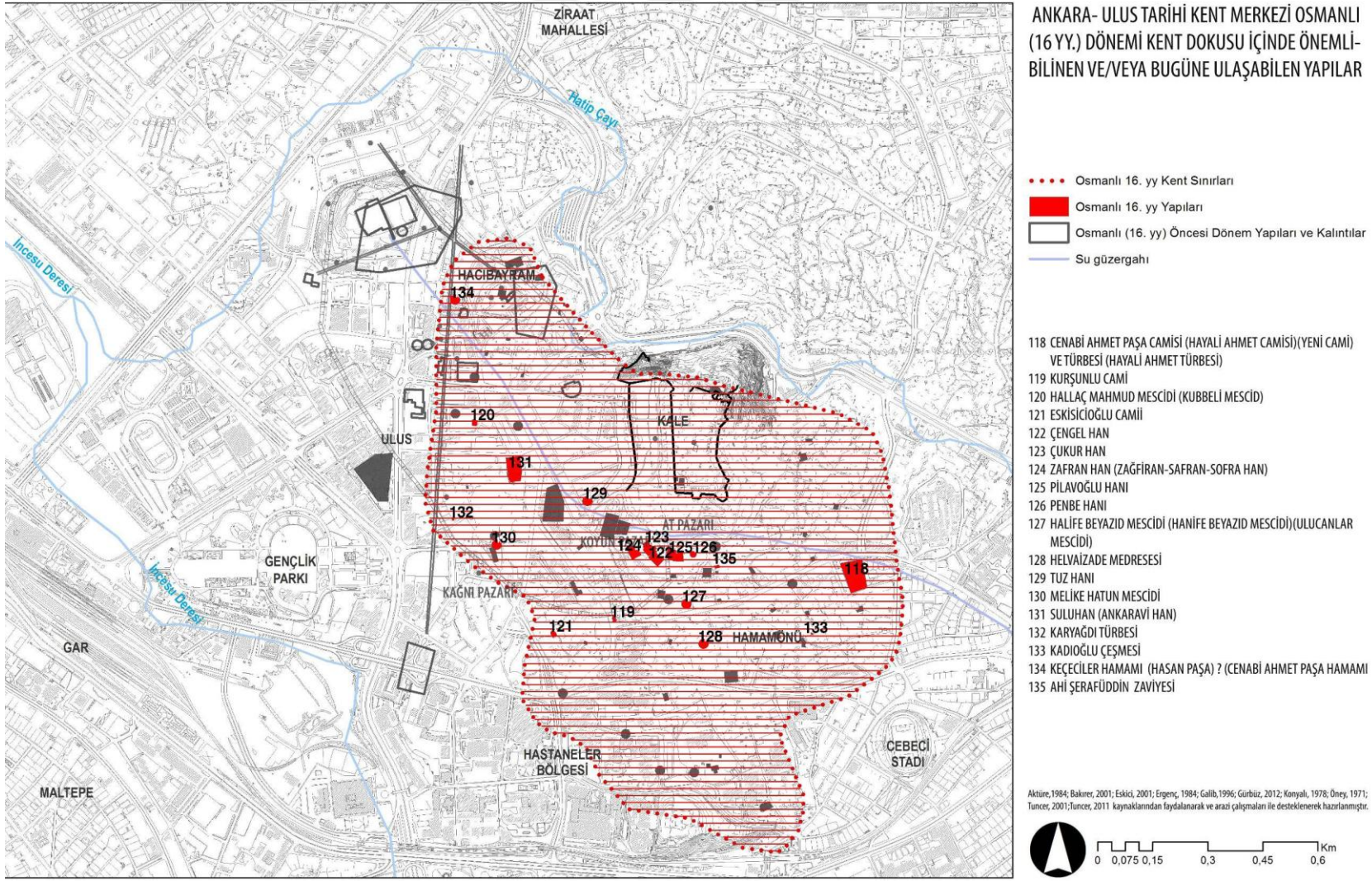
Şekil 4.4. Dernschwam'ın Ankara gravürü (Eyice,1972)

16. yy'da kentteki mahalle adlarına bakıldığında üç farklı sosyal statünün oluştuğu görülmektedir. *İlki*, bir dini yapı etrafında kümelenen gruplardır. *İkinci* gruplaşma, mesleki örgütlenmeye dayalı olarak bir arada yaşama isteğinden kaynaklanmaktadır. *Üçüncüsü* ise, hemşehrilik ilişkilerinin ön plana çıktığı ve bunun da Erzurum, Ürgüp ve Koçhisar gibi mahalle adlarına yansıdığı görülmektedir (Aktüre, 1978: 112). Müslüman olan sofçuların Avancıklar Mahallesi'nde, dericiler esnafının ise Bentderesi'ndeki Debbağhane Mahallesi'nde yaşadıkları anlaşılmaktadır (Aktüre, 1978: 112, Ergenç, 1984:23, Gürbüz, 2012: 143). Ergenç'in (1984) Şeriyye Sicillerine dayalı tespitlerine göre, 16. yy'da Ankara Kenti'nde Kale ve Kale dışında 85 mahalle vardır (Harita 4.15). Bu mahalleler diğer Anadolu Osmanlı kentlerinde olduğu gibi, merkezin etrafında ya da meslek gruplarından bazılarının veya aynı dini inanç gruplarının oluşturdukları Müslüman, Hıristiyan ve Yahudi mahalleleridir. Kente yerleşen yabancılar az sayıda oldukları için ayrı bir mahalle oluşturmamışlardır. Bu mahalleler sınıfsal olarak değil, toplumdaki dini ve etnik gruplara göre farklılaşma göstermekteydi. Mahallelerin kent içindeki topografik konumları da saygınlık sıralamasıyla örtüşmektedir. İçkale çevresinde daha çok Müslüman mahalleleri yer almaktaydı. Mahallelerin içinde sınıfsal farklılaşma

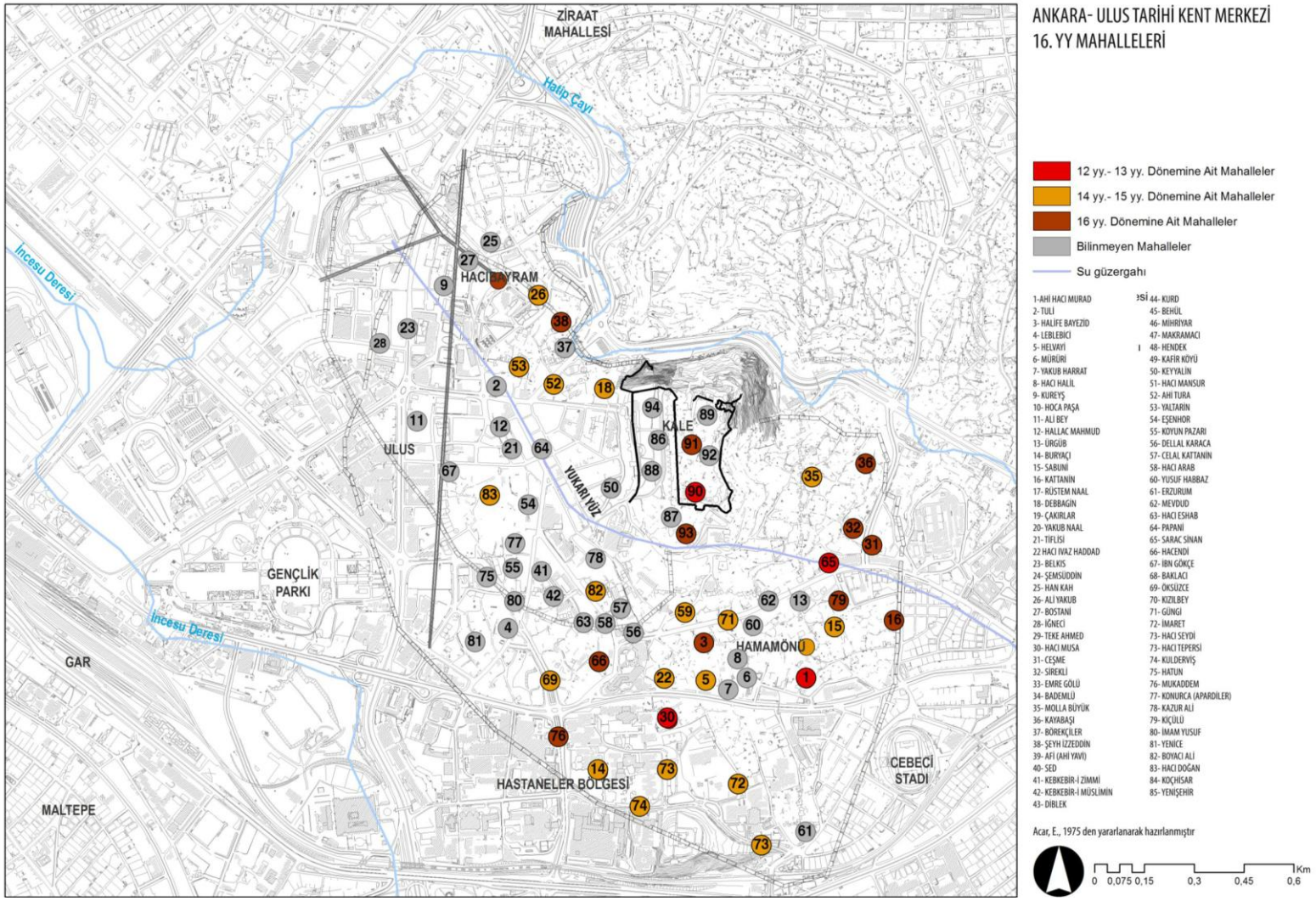
görülmez. Değişik sınıflardan aileler, farklı büyüklükteki konutlarda yan yana yaşıyorlardı (Bayartan, 2005: 97; Tekeli,1987:161,). Müslüman halkın çoğu kerpiç duvarlı, toprak damlı evlerde otururken, gayrimüslimlerin, bu yöredeki taştan yapılmış iki üç katlı konakları bulunurdu. Özellikle Ermeniler Hisarönünde, Rumlar ise Işıklar ile Çıkrıkçılar arasında kalan alanda yaşarlardı. Anafartalar Caddesi'nin Samanpazarı'na gelmeden önce -Anafartalar Lisesi ile Şengül Hamamı civarında- Museviler ikamet etmekteydiler (Şahin, 2008). Azınlık mahallelerinin, Doğu Roma kenti sınırları içinde bulunması, Hıristiyan halkın bu döneminde yaşadıkları kesimden sürülmemiş olduğunu göstermektedir (Ergenç, 1984: 50).

*Ankara Tarihi Kent merkezi'nin 16 yy'da mekânsal gelişimi değerlendirildiğinde:*16.yy'da Ankara, Anadolu Beylerbeyliğine bağlı sancak hem de kazadır. Bu yüzyıldan itibaren kent, Osmanlı kent modeline uygun mekânsal yapıya ulaşmıştır. Kentin merkezini oluşturan öğeler, camii, bedesten ve imaret siteleridir. Kente gelen yollar bu merkeze bağlanır ve aralarında düzenli bir ilişki vardır (Ergenç, 1980: 105). Surlarda en çok kullanılan üç kapısı vardır. Birincisi doğudaki *Kayseri* (Cenabı Ahmet) *Kapısı*, ikincisi Hacı Doğan Zaviyesi'nin yakınında *İzmir Kapı*, üçüncüsü -Denizciler Caddesi'nin yakınında - adını yanındaki pazar yerinden alan *Arabapazarı* (Namazgâh) *Kapısı*'dır. Kente ulaşan yollar bu kapılardan geçerek bedesten ve Atpazarı çevresi (İçkale Kapısı) Cenabı Ahmet Paşa Cami yanından geçen *ulu yol*[1] Kayseri Kapısına, Uzunçarşı ve Kaledibi üstünden, Yenice ve Hatuni mahalleleri arasından geçen bir başka ulu yol İstanbul Kapısı'na bağlanmıştır. Bu yol şeması Ankara'nın Doğu Roma Dönemi'ndeki ana akslarının, yeni oluşan kent merkezi lehine değiştiğini gösterir (Ergenç, 1984: 50).

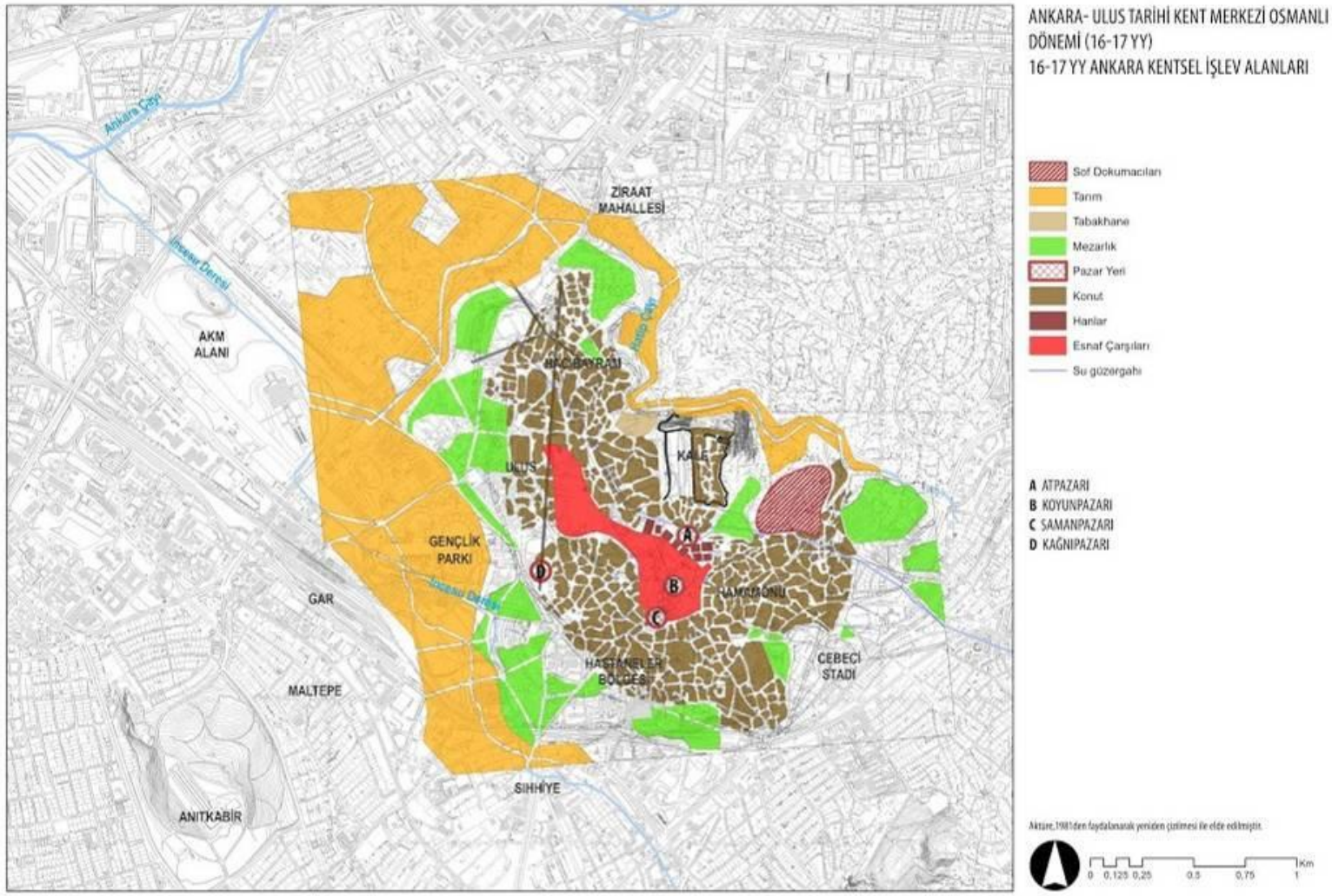
[1] Kentin iş merkezi olan bedesten ile en yoğun kentler arası ticaret yollarını bağlayan yollara denir (Acar, 1975: 10).

Harita 4.15. Ankara Tarihi Kent Merkezi'nde Osmanlı dönemi 16. yy'a tarihlenen eserler ve muhtemel yerleşim alanı (Detaylı açılım için bkz EK-9)

Harita 4.16. Ankara Tarihi Kent Merkezi'nde Osmanlı dönemi 16 yy. mahalleleri (Detaylı açılım için bkz EK-10)

Harita 4.17. Ankara Tarihi Kent Merkezi'nde 16-17 yy'daki mekânsal işlevler (Aktüre: 1981 faydalanarak hazırlanmıştır.) (Detaylı açılım için bkz EK-11)

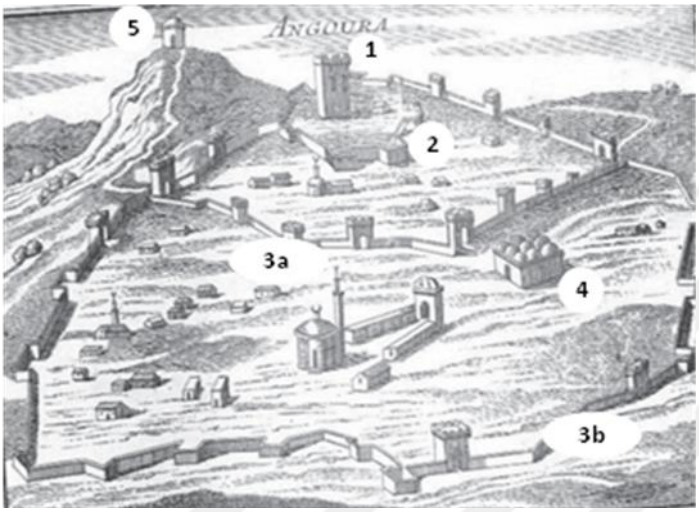
17-18. yüzyıllarda Ankara

Celali isyanları ve genel kıtlık nedeniyle ortaya çıkan olaylar, Anadolu'da *Büyük Kaçgun* olarak tanımlanan 1603-1607 yılları, Ankara'da ekonomiyi ve böylece kentsel mekânı olumsuz etkilemiştir. Celâlî isyanlarının sadece Ankara Kenti'ni değil, tüm Osmanlı Devleti'nde tarım, hayvancılık, sanayi gibi faaliyetleri zarar uğrattığı bilinmektedir. Bunun sonucunda, halk yoksullaşmış, işsizlik artmış ve şehir nüfusu azalmıştır. Ancak, Ankara gibi kentler güçlü kalesine güvenerek böyle saldırılara dayanabiliyordu (Doğru, 1995: 104). 1603 yazında Celaliler kente saldırmaya başlamışlar ve kale dışında kalan Karaoğlan, Kazancılar, Tahtakale, Samanpazarı çarşılarını yakmışlardır. Karacabey, Şengül hamamları ve çevresindeki tüm çarşı ve mahalleler yıkmışlardır (Aktüre, 1981: 44). Bu saldırılarda Ankara Kalesi, halk tarafından savunma merkezi olarak kullanılmıştır. Kenti koruyabilmek için 1604-1606 yılları arasında Celali isyanlarının en yoğun olduğu bu dönemde kent bütünü halkın kendi olanakları ile yeni bir surla çevrilmiştir (Ergenç 1995: 147; Faroqhı, 2000: 335;Tunç ve diğerleri, 2004: 91). Kerpiç ve taşın birlikte kullanımıyla çok da özenli bir biçimde inşa edilmeyen bu surlar, 17.yy'ın başından 19. yy'ın sonlarına kadar kentin sınırlarını belirleyen önemli bir öğedir.

17 ve 18. yy'larda kente ait bilgileri Ankara'ya gelen seyyahların notlarını desteklemektedir;

- 1619'da Kudüs'ten yurduna dönerken kente gelen *Polonyalı Simeon*'a göre; kent dış, orta ve iç olmak üzere üç kat surla çevrilidir. Kentin üst kısmında kale bulunduğunu ve Rumlara ait Panaia adlı kilisenin, kentteki sekiz adet kiliseden biri olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, kentin orta ve alt kısmında 200 hane Ermeni'nin yaşadığını, kent halkının sofçulukla uğraştığını açıklamaktadır (Alemdar, 1984: 98-99; Eyice, 1972: 87-8).
- 17. yy'ın ortalarında kenti ziyaret eden *Evliya Çelebi*'nin seyahatnamesine göre; kentte 6066 ev, 76 cami, 170 çeşme, 3000 su kuyusu, 2000 dükkân, 18 tekke, yedi medrese, 180 sibyan mektebi, üç hamam, bir bedesteni, kalabalık pazarlar (Uzunçarşı, Sipahi Pazarı, Kalealtı Pazarı) bulunmaktadır. Sağlam bir surla çevrili kentte 30.000 kişiye yaklaşan nüfusun çoğunlukla sofçulukla uğraştığını belirtmiştir. Kalenin her kat yüksekliği 60 arşın olan dört kat beyaz taştan yapıldığını anlatmıştır. Dört kat sur duvarı, Akkale olarak bilinen bölüm ilk sıraya alınarak doğrulanabilir (Madran, 2001: 158).

- 26 Eylül 1705'te Ankara'da olan ve kitabını 1712'de yayınlayan *Paul Lucas*'ın Ankara Gravürü'nde (Şekil 4.5) sadece kale içi resmedilmiştir. Dış surun 12 kapısı olduğunu, bunlardan yedisinin güzel şehirlerin hepsinde olduğu gibi büyük, gerisinin ancak bir kişinin geçebileceği genişlikte dar menfezler olduğunu söylemektedir. Kaleyi, Akkale'yi, Ankara Kalesi içinde bir Rum Kilisesi olduğunu belirtmektedir (Eyice, 1972: 74-76; Madran, 2001: 158; Lucas, 2002: 72-74; Özkan, 2012: 263).

1. Akkale
2. İçkale
3a. Osmanlı Suru
3b. Osmanlı Suru
4. Mahmutpaşa Bedesteni
5. Hıdırlık Tepesi

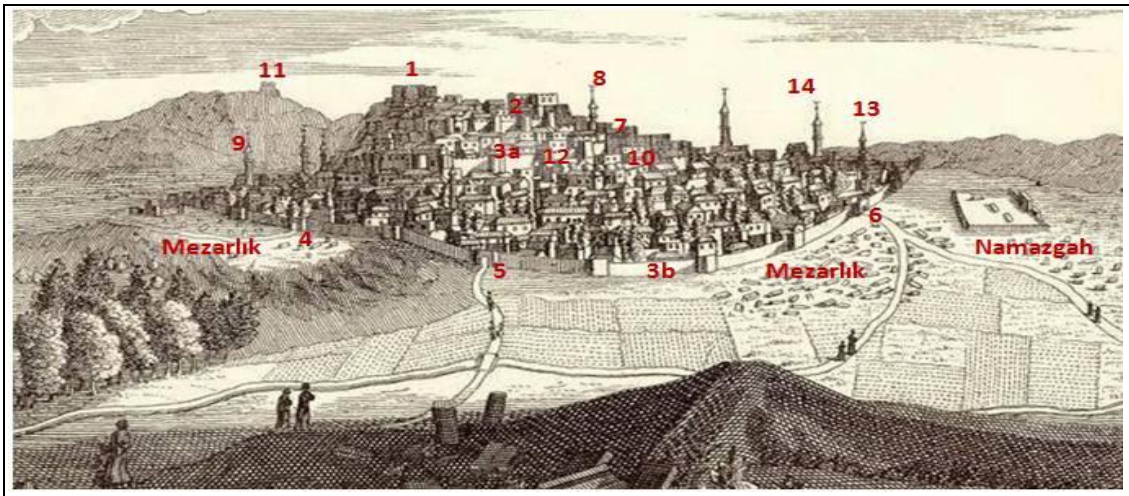
Şekil 4.5. 1712 tarihli Paul Lucas'ın Ankara gravürü (Eyice,1972: Levha II üzerinden geliştirilmiştir).

- *La Motray*'a göre (1703); kent üç kat surla çevrili olup, Kale bütün şehre hâkim tepededir. Kale ve şehir surları, eski eserlerden kalmış sütun ve sütun başlıkları, beyaz ve kırmızı geniş mermer parçalarından yapılmıştır. Devşirme taşlarla yapılmış surlar ve mermer aslanlarla süslü Kayseri Kapısı dikkat çekicidir. Augustus Tapınağı ile kısmen camilerde bulunan bazı sütunlar ve bunların arasında *Kız-Minare* denilen sütun önemli eserlerdir. Rumların şehir içinde iki, Kale'de bir kilisesi, ticaretle uğraşan Ermeniler'in beş altı kilisesi bulunmaktadır. Konutlar genellikle iki katlı, kırma çatılı ve kiremit örtülüdür. Surların dışında, kuzeyde ve güneyde birer mezarlık yer almaktadır (Eyice 1972: 74-76; La Motray'den, 2002: 60-70-71; Madran, 2001: 158).
- 18. yy. başında kente gelen *Piton De Tournefort* (Şekil 4.5) dış surlarda Kayseri, Bahçeler, Esed, İzmir ve İstanbul kapılarının olduğunu belirtmiştir. Bu kapılarda çok sayıda eski Grek ve Latin kitabesi görmüş ve kopya etmiştir. Tournefort, Ermenilerin yedi kilisesinden birinin içkalede, Rumların iki kilisesinden birinin kalıntısının Augustus Tapınağı'nın arazisinde çok küçük ve karanlık olduğunu yazmıştır (Madran, 2001: 162). Tournefort'a göre şehir nüfusunun 40.000 kadarı Türk, 4000-5000 kadarı

Ermeni ve 600 kadarı Rum'dur. Balkan Yarımadası'nı ve sonradan Anadolu'nun muhtelif yerlerini ziyaret eden Domingo Sestini[1], Ankara gezisine 31 Mayıs 1787 günü İstanbul'dan Bursa'ya gitmekle başlamıştır. Ankara'yı volkanik bir dağ eteğinde, basık evler bulunan ve en uç tepede hisarın olduğu yer olarak tanımlamaktadır. Nüfus ellibin kişi olarak belirtilmiştir (Şakiroğlu, 2002: 65).

- Ankara'ya gelen İngiliz *Richard Pockocke* (1739-1740); kentin bir kalesi ve kenti çeviren dış surlarının ve bedesteninin, kerpiçten ve derme çatma evlerinin, 12'si minareli olmak üzere 100 kadar camisinin olduğunu belirtmektedir. Augustus Tapınağı ve Julien Sütunu'ndan söz etmektedir. Nüfusunun 1000 kadarı muhafız yeniçeri olmak üzere kentte 90.000'inin Türk, 1.500'ü Rum ve geri kalanı Ermeni olmak üzere 10.000 kadar Hıristiyan yaşadığını belirtmektedir (Eyice, 1972: 78-79, Pockock, 2002: 75-76).

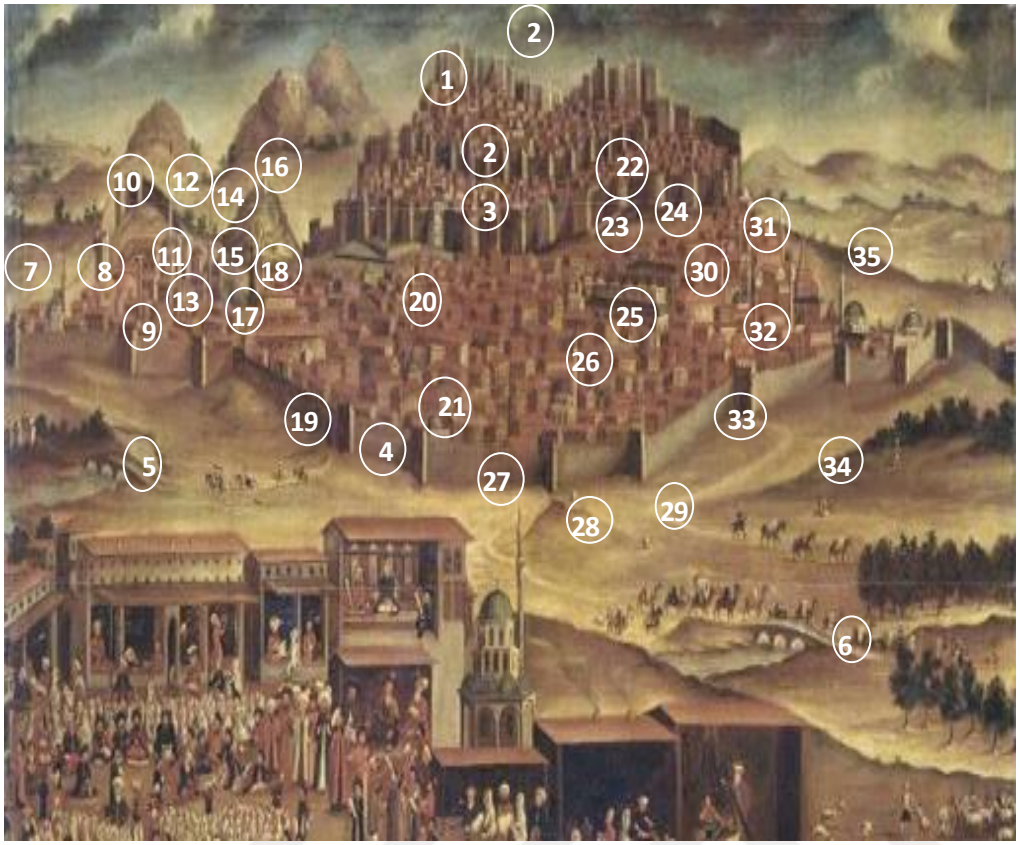
Kente ait en doğru betimlemelerin Pitton Tournefort'un 1717'de Paris'te yayınlanan kitabındaki gravür ve Hollanda Rijksmuseum'da bulunan, ressamı belirsiz 17-18. yy'da yapıldığı tahmin edilen gravür olduğu söylenebilir. Bu gravürler (Şekil 4.6-4.7), bugünkü Ankara Tarihi Kent Merkezini tanımlamaktadır.

1. Akkale, 2. İç Kale, 3a. Osmanlı Sur, 3b. Osmanlı Suru, 4. İstanbul Kapısı, 5. Çankırı Kapısı, 6. Namazgâh Kapısı, 7. Hisar Kapısı, 8. Alaaddin Cami (?), 9. Hacı Bayram Cami, 10. Kurşunlu Han ve Mahmud Paşa Bedesteni, 11. Hıdırlık Tepesi, 12. Yeğenbey Cami, 13. Karacabey Cami, 14. Ahi Şerafettin Cami

Şekil 4.6. Piton De Tournefort'un Ankara gravürü (1705) (Eyice,1972: Levha III üzerinden geliştirilmiştir.)

[1] Ankara ile ilgili eseri: 12 Temmuz 1787 tarihli mektubunda konu ettiği, "Viaggio De Costantinopoli Ad Angora Per La Starde Di Brussa" başlığı altında, kaleme aldığı muhtelif Viaggi E Opuscoli (Seyahatler ve Risaleler) dizisindendir.

Akkale, 2. İç Sur, 3. Dış Sur, 4. Osmanlı Suru, 5. Soğukkuyu Köprüsü, 6. İncesu Üzerindeki Köprü, 7. İğdeli Belkıs Cami, 8. Cenabi Ahmet Paşa Hamamı, 9. Julian Sütunu, 10. Hacı Bayram Cami, 11. Hacı Bayram Türbesi, 12. Anıtı, 13. İsmail Paşa Türbesi, 14. Zincirli Cami, 15. Hocapaşa Cami, 16. Hıdırlık Tepesi, 17. Hallac Mahmud Mescidi, 18. Haseki Cami, 19. İstanbul Kapısı, 20. Yegenbey Cami, 21. Kızılbey Türbesi, 22. Alaaddin Cami (?), 23. Hisar Kapısı, 24. Kurşunlu Han, 25. Mahmud Paşa Bedesteni, 26. Kurşunlu Cami, 27. Namazgâh Kapısı, 28. Namazgâh Tepesi, 29. Ilıca, 30. İplikçiler Cami, 31. Muhtelif Camiler, 32. Karacabey Hamamı, 33. Erzurum Kapısı, 34. Erzurum Çeşmesi, 35. Cenabi Ahmet Paşa Cami

(Resmin sol köşesinde işaretli olan yapı Ankara Gülhane Askeri Tıp Akademisi bahçesinin batı duvarına yakın yerde ortaya çıkan ve AKVKBK tarafından Rekontrüksiyonu yapılmasına karar verilen Gregoryan Ermeni Kilisesi'dir.)

Şekil 4.7. Rijksmuseum'daki Ankara tablosu (1717) (Eyice,1972: Levha XLII üzerinden Tamur, 2008 tarafından geliştirilmiştir).

Şer'iye Sicillerine göre 17. yy. başlarında, kale içinde bulunan mahalle sayısının altıdan dokuza çıktığı, önceki mahallere ek olarak Sülük, Misafir Mescidi ve Şemseddin Bin Ramazan mahallelerinin eklendiği, Dışkale'de ise Avancıklar Mahallesi'nin Molla Büyük,

Çeşme, Direk, Mescid, ve Kayabaşı isimlerini taşıyan mahallelere bölündüğü bilinmektedir. Ergenç'in (1984) Şeriyye Sicillerine dayalı olarak yapmış olduğu tespite göre, 16. yy'da Ankara şehrinde Kale ve Kale dışında 85 mahalle vardır. Mahallelerin bu sayısı 1718'de de muhafaza edilmiştir. Bu arada I747'de Koyun Pazarında Saraçlar Sokak Köşesinde Celal Kattani Mescitinin etrafındaki ticaret alanının mahalle olarak eklenmesi ile mahalle sayısı 86 olmuşsa da, 1779 tarihinde yine 85 olmuştur (Erdoğan, 2004: 4). 1785-1830 yılları arasında Ankara şehri merkezinde 87 tane mahalle vardır. Bu mahalle adları 1840 yılına kadar da devam etmiştir. Ancak, 1830 tarihi ile 1830-1840 tarihleri arasında irili ufaklı bazı yeni mahalle isimleri listeye eklenmiştir (Özdemir, 1998: 86; Öney, 1972:61).Osmanlı kent kurgusunda, ana unsurlardan olan cami ve ticari yapılara bakıldığında (Harita 4.18) ; önemli bir sof ve dericilik merkezi olan Ankara'da sofçuluk ve dericiliğin, bu yıllarda önceki yüzyıllara göre önemli ölçüde gerilemiş olduğu görülmektedir. 17-18. yy'da *Pirinç Hanı*[1]*,Kıbrıslı Hanı*[2]*, Ağazade Hanı (Ağa Hanı)*[3]*, Muslu Han (Muslı Paşa Hanı)*[4]*, Zincirli Cami, İbadullah Cami, Kurşunlu Cami, Hacı İlyas Camii, Ayakağaç Cami* yapılmıştır. (Resim 4.14). 17. yy. sonlarında ise, Hükümet Meydanı'nda (şimdiki Valilik Binası'nın önü) yer alan ve 1929 da meydanı açarken yıktırılan *Hasan Paşa Hamamı* (Öney, 1971: 152) Ankara'nın bu döneme tarihlenen önemli yapılarındandır.

Ağaçayak(Ağaçoğlu Cami)

Zincirli Cami

İbadullah Cami- Suluhan

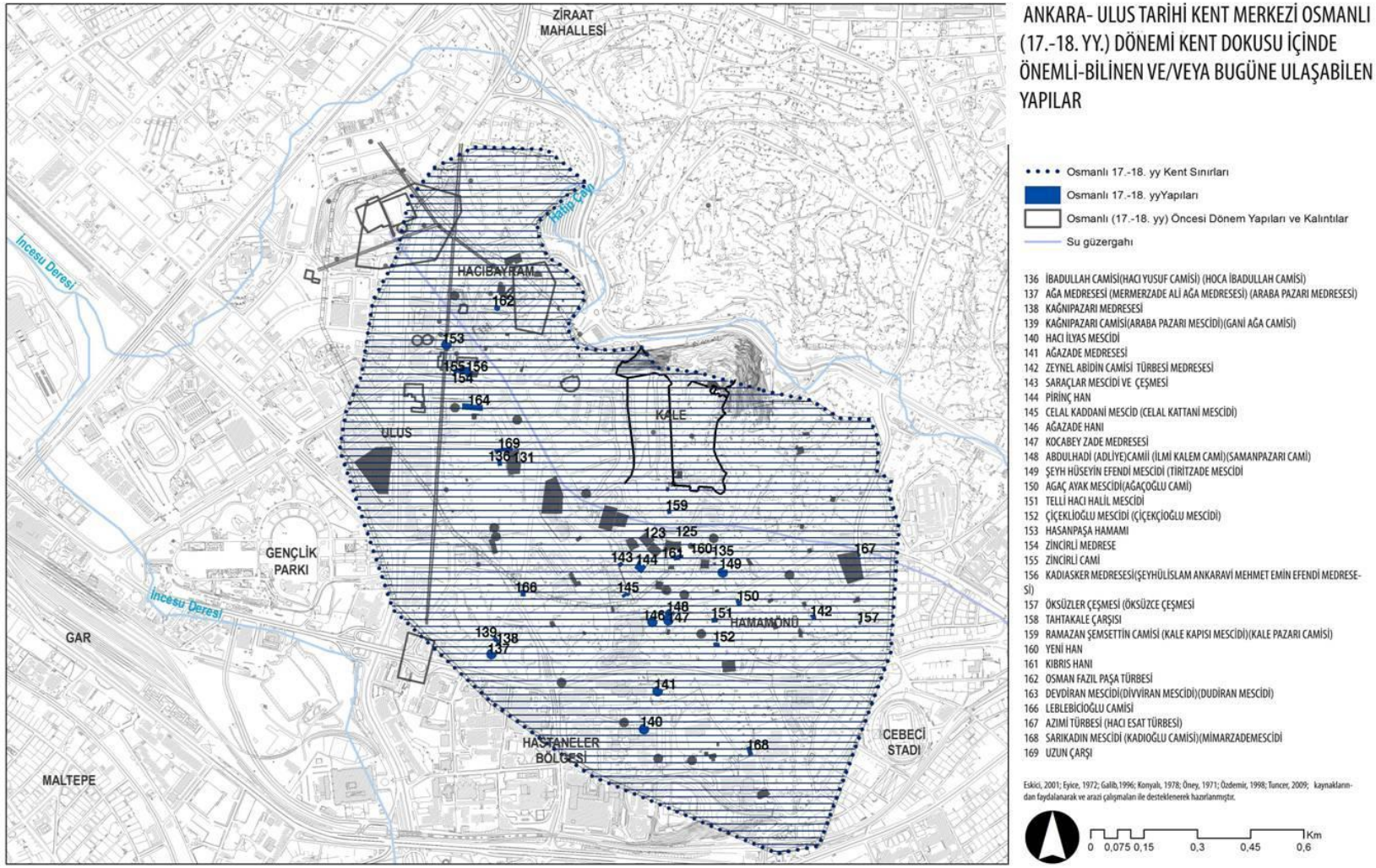
Resim 4.14. Ankara'da 17-18 yy'a tarihlenen cami örnekleri (Duygu Yakışan Arşivi, 12 Ocak 2014)

[1] 18. yy.da yapılmış, ancak günümüze kadar ulaşmamış hanlardandır. Atpazarı'nda, Çengel Han'ın güneyinde, Safran Han'ın güney doğusunda Pirinç Hanı Sokağında bulunmaktaydı. 1935'lerde Belediye tarafından kamulaştırılarak yıkılmış ve yerine ilkokul yapılmıştır. Konyalı; Pirinç Han'ın içinde bir mescid bulunduğunu ve bunun da Han ile birlikte yıkıldığını söylemektedir.

[2] Pilavoğlu Han'ın yan cephesine paralel olan ve Kuş Sokak ile Sefa Sokağın köşesinde yer alan bu Han'ın yapılışı 17. yy.a tarihlenmektedir.

[3] Ulucanlar Caddesi ile Koyunpazarı Meydanı'nın kesiştiği köşede bulunmaktaydı. Vakfiyesine göre, 1746 tarihinde inşa edilmiştir. İki katlı, avlulu büyükçe bir yapıydı. Ağazade Hanı, 1940 yıllarında yıkılmıştır.

[4] 18. yy. hanlarındandır. Vakfedildiği tarih 1172 Hicri (1758)'dir. Günümüze kadar ulaşamamış hanlardandır (Tunçer, 2001: 60-62).

Harita 4.18. Ankara Tarihi Kent Merkezi Osmanlı dönemi 17-18. yy'a tarihlenen eserler ve muhtemel yerleşim alanı (Detaylı açılım için bkz EK-12)

19-20 yüzyıllarda Ankara

Ankara'da 19. yy. başlarında, ticaretin gerilediği ve tiftik üretiminin de oldukça azalmış olduğu görülmektedir. Ankara dokumacılarının temel girdisi tiftik ise, özellikle 1838 ticaret sözleşmesinin getirdiği koşullarla doğrudan dışarı ihraç edilmeye başlanmıştır. Tiftiğin giderek artan miktarlarda ihracı, iç üretimde kullanımını pahalı hale getirmiş ve Ankara'daki tezgâhların giderek durmasına yol açmıştır. 19. yy'da yaşanan diğer bir olumsuz gelişme de, Ankara Keçisi'nin Türkiye dışında da yetiştirilmeye başlanmasıdır. Bir süredir Ankara Keçisi'ni, kendi egemenlik alanlarındaki bir yerde yetiştirmeyi amaç edinen İngilizler, 1838 yılında Albay Henderson'un Güney Afrika'ya götürdüğü keçilerin bu ülkede yetiştirilmesinde başarı sağlamışlardır. 1849 yılında Sultan Abdülmecit'in, Amerikalı tarım uzmanı Dr. Davis'e armağan ettiği Ankara keçileri, Amerika'da Ankara Keçisi yetiştiriciliğinin başlangıcı olmuştur. Her iki ülkede Ankara Keçisi yetiştiriciliği hızla gelişirken; Türkiye tekel olma üstünlüğünü yitirmiştir (Tamur, 2003: 148).

Ankara'nın 19. yy'ın ikinci yarısındaki çöküşüne neden olan diğer önemli olay, 1874 yılında Orta Anadolu'da baş gösteren ve insanların ölümüne veya göçüne neden olan kıtlıktır. Bütün bu nedenlerle kentin yüzyılın sonunda tüm zenginliğini, canlılığını yitirdiği anlaşılmaktadır (Renda ve diğerleri, 2004: 28).

19. yy. içinde sanayide, ticarette görülen çöküşe ve kentin dışarıya göç vermesine rağmen, nüfusta önemli boyutlarda dalgalanmaların olmayışını Ankara'nın Vilayet Merkezi olmasına bağlamak mümkündür. Ankara, 1836'dan önce Anadolu Eyaleti'nin bir sancağı iken, 1836'dan itibaren getirilen yeni düzenlemelerle kurulan Ankara Vilayeti'nin Merkez Sancağı olmuştur. Ankara'nın merkez olarak barındırdığı idarî ve askerî kadro ile kente yapılan merkezî harcamaların boyutu ve niteliği nüfusun azalmasını önlemiştir (Yavuz, 1984: 195).

19. yy. sonunda, dış dünyanın ekonomik sosyal ve politik etkilerinden dolaylı olarak Ankara'nın mekânsal yapısı da etkilenerek kentin değişim sürecine girmesine yol açmıştır. Vali Abidin Paşa zamanındaki (1886-1894) imar hareketleri ile (Elmadağ'dan ve Kayaş'tan kente su getirilmesi, kentin 1892'de demiryolu ile İstanbul'a bağlanması gibi) sosyo-ekonomik yaşam ile fiziksel mekânda da önemli değişim/dönüşümler olmuştur.

Bu süreçte önemli etken, ulaşım teknolojisindeki gelişme sonucunda, Avrupa'ya bağlanan demiryolu hatlarının Anadolu'ya ulaşmasıdır. 1892'de Ankara'nın demiryolu ile İstanbul'a bağlanması, kentin sosyo-ekonomik hayatı yanında fiziksel mekânında da önemli değişiklikler yaratmıştır;

- Demiryolunun Ankara'ya gelmesiyle, Ankara çevresinde tarımın kısmen ticarete açılmasını sağlanmış sofçuluk yeniden önem kazanmıştır. İstasyon çevresinde depolar ve antrepolar kurulmuştur.
- Yolcu ve mal taşımacılığı ile kente hizmet veren İstasyon Caddesi bataklık bölgesinden geçerek kente bağlanmıştır.
- Bu gelişmelerle birlikte, kentin idari ve ticaret merkezi bugünkü Ulus Meydanı'nın çevresinde gelişmiştir.
- Ticaret merkezi batıya, İzmir Kapısı ve İstanbul Kapısı'na doğru kaymıştır (Güçhan, 2001).

1895-1902 yılları arasında, yedi yıl gibi kısa bir sürede, şehirde 200'den fazla büyük mağaza ve Sümerbank Binası'nın olduğu yerde bir büyük han (Taşhan)'ın açılmış olması[1], bu kesimin hızlı bir gelişme içinde bulunduğunu göstermektedir (Aktüre, 1981; Tunçer, 2009). Anafartalar Çarşısı'nın olduğu yerdeki Karaoğlan Çarşısı, bu gelişmenin odağıdır. Bu dönemde, Balıkpazarı Caddesi'nin (Anafartalar) çeperlerinin tercih edilmesi, kentteki ticarî aktivitenin topografyaya da uygun olarak kentin doğu-batı kapılarını (Kayseri-İstanbul) bağlayan aks üzerinde, kuzeye yönelmesinin koşullarını hazırlamıştır. 19. yy'ın ikinci yarısında, bu aks Karaoğlan Çarşısı ve batıda Taşhan'a kadar uzanarak yeni ticaret merkezini oluşturur ki, bu aksın temel verilerinden biri, yeni idarî yapının yer seçimi olmasıdır (Resim 4.15). Karaoğlan Çarşısı, demiryoluna ve yeni oluşturulan idarî merkeze yakınlığı nedeniyle en fazla gelişme gösteren ticaret kesimi olmuştur. Geleneksel merkezle, istasyon bağlantısıyla İstanbul'a açılan yeni idarî ve ticarî merkezi birbirine bağlayan Saraçlar Sokağı, Çıkrıkçılar Yokuşu, Anafartalar Caddesi, Suluhan ve Balıkpazarı, Keresteciler, Çilingirler gibi ticaret bölgecikleri, şehri iki ucu farklı çizgisel bir kent biçiminde geliştirmiştir (Aktüre, 1981; Yavuz, 2000: 154-55) (Harita 4.19).

[1] 1881 yangınında, Kale'nin güney ve güneybatısına düşen Atpazarı ve Hasanpaşa Hanı çevresi yanmış ve bu yangında yok olan bedesten tekrar yapılmamıştır. Ticaret merkezinin batıya kayma eğiliminin gittikçe güçlenmesiyle, Taşhan da bu alanda yapılmıştır. Kente trenle gelen yabancılara da hizmet sunabilmek için üzerine "Hotel Angora" diye levha asılmıştır.

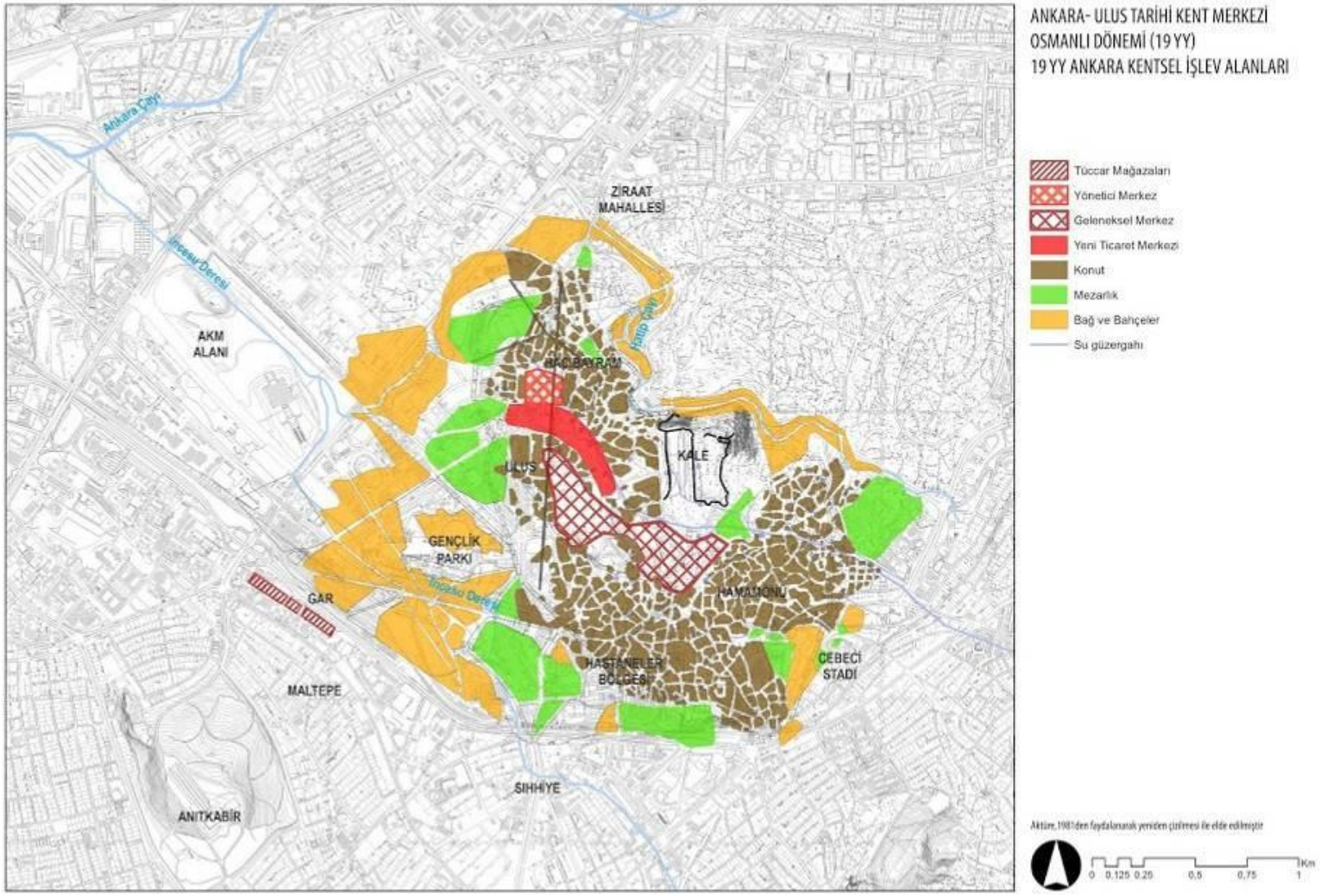
19. yy'ın ikinci yarısında kentte oluşan bu temel değişimlerle kentin ulaştığı yeni işlevsel şemaya karşılık, konut dokusunun sınırlarında 17. yy'a oranla bir değişme gözlenmez. Kentin 19. yy. sonunda yaşadığı işlevsel değişimler, kentin konut dokusunda yatayda bir büyümeye neden olmamıştır.

Resim 4.15. Balıkpazarı ve Taşhan, Ankara (Tuncer, 2014)

Kentin 17. yy'da ulaştığı sınırlarını iki yüzyıl boyunca koruyarak durağan bir yapıya sahip olması ülke ya da bölge ölçeğinde üretim, ulaşım ve haberleşme teknolojisinde değişmenin olmamasıdır. Ancak, 19. yy. sonunda, şehrin mekânsal yapısında, şehir merkezinin ikili yapısına benzer bir olgunun konut alanlarında da ortaya çıktığı gözlenmektedir;

- Atlı arabanın şehir içi ulaşımına girdiği bu dönemlerde, ortaya çıkan ve yazlık kullanım amacıyla yaptırılan "*Bağ Evleri*", şehir dışında bir yaşam tarzı başlatmıştır.
- Ayrıca, 1878 yılındaki yeni yerleşmeler; 1869'dan sonra uygulanan 1864 tarihli Turuk ve Ebniye Nizamnamesi'nin Anadolu kentlerindeki ilk mekânsal ürünleri, İskân-ı Muhacirûn Komisyonu tarafından Kırım ya da Balkanlardan kitleler halinde Anadolu'ya gelen göçmenlerin iskânına yönelik olarak, kentlere eklemlenmeye başlayan planlı göçmen mahalleler ortaya çıkmıştır. Göç alan kentlerde (Çorum'da İcadiye, Mahmudiye ve Hamidiye, Ankara'da Boşnak, Afyon'da Hamidiye ve Mecidiye gibi) diğer mahallelerden kolaylıkla ayırt edilebilen bu mahalleler ızgara plân ve dik açılı yol şemalarına sahiptir (Özcan, 2006: 165-166). 1869'dan sonra uygulanan, 1864 tarihli Tarik ve Ebniye Nizamnamesi ile 1877 tarihli Vilâyet Belediye Kanunu (Ortaylı, 1985: 172) paralelinde ve kentin doğusunda, sur dışında yapılan ızgara planlı bu mahalle, geliştirilmeye çalışılan planlı imar döneminin örneği olarak çok önemlidir (Aktüre, 1981).

Harita 4.19. Ankara Tarihi Kent Merkezi Osmanlı dönemi 19. yy. sonu mekânsal işlevler (Aktüre,1981 faydalanarak hazırlanmıştır) (Detaylı açılım için bkz. EK-13)

19 yy. belgelerinde, Ankara Tarihi Kent Merkezinin oluşum ve sınırlarını tanımlamada bu yüzyıl için esas olabilecek 77 adet cami ve mescit[1] bulunmaktadır (Özdemir, 1998: 49-51). 19. yy'ın ilk yarısında Ankara'da önem sırasına göre eğitim ve öğretim verilen başlıca Medrese ve Sıbyan mekteplerine bakıldığında;

13. yy'da yapılan 19. yy'da kullanılan Kızıl Bey Medresesi, 15. yy. sonunda yapılan ve 19. yy'ın sonlarında Yeşilhâne Medresesi adıyla anılan Yeşil Ahi Medresesi, yapım tarihi bilinmeyen 19.yy'da eğitim ve öğretime açık olduğu bilinen Sarı Hatîb Medresesi, Seyf (Mah-ı Bülendî, Seyfîye, Seyfi, Seyfine) Medresesi[2], 18.yüzyılda yapıldığı düşünülen Eminiye Medresesi[3], 19. yy'da Eminiye Medresesi'nin yerine 1816 (1231) tarihinde yapılan Rızaiye (Haseki) Medresesi[4], 18. yy'da yapılan Sun'iyye Medresesi[5], 17. yy'da yapılan Şeyhülislâm Ankaravî Mehmet Emin Efendi (Kadıasker) Medresesi[6], 18. yy'da yapılan Ağa (Mermer-Zade, Araba Bazarı) Medresesi[7], Mimar-Zade Medresesi[1], 18. yy'da

[1] Camilerin adı ve bilinen yapım tarihleri şöyledir; Alâeddin (1178), Ahi Şerâfeddin (Arslanhâne) (13. yy.), Ahi Yakub (1392), Ahmed Necmeddin (Kadı Necmeddin, Tabakhane, Bendderesi) (17-18. yy.), Abdülhadi (Adliye, Samanpazarı, İlmi Kalem) (1720), Aşhor, Hacı Arab (Ahi Arab) (14-15. yy.), Ahi Hacı Murad, Cenâbî Ahmed Paşa (Ahmediye, Hayalî Ahmed Paşa, Yeni), Eskicioğlu, Hoca İbadullah (Hacı Yusuf), Hacettepe, Hacı Bayram, Hacı Musa, Haseki, Hacı Resul (İki Şerefeli), Hatûnî, Hacı İlyas, İblikci (Hamamcı), Kurşunlu, Kızıl'bey, Koyunpazarı, Kadıasker, Karacabey (İmaret) (1440), Keyy.alin, Leblebici (1713), Mimar-Zade (Sarükadızade) (1759-60), Mevcud (1775), Mukaddem (Yeni) (1450-51), Şükriye (19. yy.), Taceddin (19. yy.), Yeğenbey (1438-39), Yenice, Zincirli (17. yy.), Zeynel Abidin (17-18. yy.). Mescitlerin adı ve bilinen yapım tarihleri şöyledir; Aşağı, Arasta, Ahi Hacı Murad, Abdülhadi (1821), Araba Bazarı (Gani Ağa) (17-18. yy.), Ahi Elvan, Ağa-Zâde Hanı, Buryâcı, Bazar-ı Ganem, Boyacı, Celâl Kattanîn (Kattanî), Çeşme, Çengel Hanı, Dibek, Dûdiran (Divdiran), Hoca Paşa (Kuyulu), Hâcendi, Hacı İshak, Halife Bayezîd (Ulucanlar), Hallaç Mahmud (Kubbeli), Hacı İvaz (Helvâî), Hasan Paşa Hanı (Suluhan), İbn Gökçe (İn Gökçe, Gökçeoğlu), İmam Yusuf, Kuyumcular, Kiçikli, Karaman Hanı, Kureyş, Kapan Hanı, Muşlu Hanı (1665), Pirinç Hanı (1738), Rüstem Na'al (Dindin) (14-15. yy.), Saraç Sinan (1288), Sabûnî (Karanlık Cami, Öğle Cami) (14-15. yy.), Şemseddin (17. yy.) Şeyhî Mehmed Çelebi (19. yy.), Telli (Telli Hacı Halil) (18. yy.), Tüfekçiler, Taht'el-Kal'a, Yenice (18-19. yy.), Zağfiran Hanı.

[2] Hapishane ve Şükriye Cami civarına düşen Çeşme Mahallesi'nde yer almaktaydı. Vakfiyesi bulunamadığı için kim tarafından, ne zaman yaptırıldığı bilinmemektedir. 1640'ta Ankara'ya gelen Evliya Çelebi, Ankara'nın meşhur medreseleri arasında saymaktadır (Özdemir, 1999: 61)

[3] Taht'elKal'a Çarşısı batısında, Haseki Cami bitişiğinde yer almaktaydı. Bugün, Ankara Belediye binası batısında yer alan sebze halinin olduğu yere düşmektedir. Vakfiyesi 1 Ocak 1729 tarihlidir. Bir dershane ile 8 hücreye sahip olan medresedir. Vakıf sahibi, Atpazarı batısında Abacılar Çarşısında üst katta 45, alt katta 25 odası olan büyükçe bir mülk hanı satın alıp, gelirini de bu medreseye vakfetmiştir (Özdemir, 1999: 61).

[4] Taht'el-Kal'a Çarşısı batısında yer alan Haseki Cami bitişiğinde yer almaktaydı. Haseki Cami ise, bugünkü sebze halinin olduğu yerde olup, yanmıştır. 1816 (Evâil-i Şevval 1231) tarihinde yaptırılmıştır. Birçok dükkânla beraber Karaoğlan Çarşısı'nda altı kervansaray, üstü 18 odaya sahip Taht'el-Kal'a Hanı denilen hanın da geliri bu medreseye vakfedilmiştir (Özdemir,1999: 61).

[5] İmaret Mahallesi'nde, Karaca Paşa Hamamı Külhanına komşu arsa üzerinde yaptırılmıştır. Vakfiyesi, Ekim 1749 (Zilkade 1162) tarihlidir (Özdemir, 1999: 61).

[6] 1685-86 (1097-98) yıllarında Şeyhülislâm olan Ankaravî Mehmet Emin Efendi, Ankara'da cami, mescid, medrese, dârü'l-kurra, mektep ve 25 adet çeşme yaptırıp; Şengül Hamamı denilen çifte hamamı, Hasan Paşa Hamamı denilen çifte hamamı, Suluhan denilen büyük han ile Çukurhan denilen küçük hanın gelirleri ile bazı dükkânların gelirlerini buralara vakfetmiştir (Özdemir, 1999: 61).

[7] Araba Bazarı'nda, minber konularak cami haline getirilen mescitin bitişiğinde yaptırılmıştır. Yenice Mahallesi Yenice Sokak'ta yer alan Kağnı Pazarı Cami (Gani Ağa) medreseye bitişik olan camidir.

yapılan Ağa-Zâde Medresesi[2], 13. yy'da yapılan Saraç Sinan Medresesi, 19. yy'da yapılan Şehabiye (Nakşibendî) Medresesi[3], 18. yy'da yapılan Yusufiye (Hacı Yusuf) Medresesi[4], 18.yy'da yapılan Abdülkerim-zâde el-Hac Emin Efendi Medresesi[5], 19. yy'da yaptırılan Abdülhâdi Efendinin Halilesi Şerife Zahide Hanım Medresesi[6], 18. yy'da yapılan Kocabey-zâde Medresesi[7], yeri bilinmeyen Beyza Medresesi ve Sevda (Sevdâviye) Medresesi, Saîdiye Medresesi[8], Hacı Hasan Efendi Medresesi[9], Hacı Abdullah bin Ali Medresesi[10], Fazliye (Fazıl Efendi) Medresesi[11], 18 yy'da Doğan Bey Medresesi[12], Hisar Medresesi, Şükriye Camii Medresesi[13] görülmektedir.

Bu dönemde tarihi kent merkezinde yer alan Sıbyan mekteblerinin[14] başlıcaları şunlardır: Ankaravî Mehmet Emin Efendi[15], Hacı Muzaffer Oğlu Mehmet[16], Hoca Ali İbni

---

[1] Konumu kesin olarak tespit edilemeyen medresenin, Erzurum Mahallesi'nde oturan Mimar-zade adıyla bilinen Kuzzattan Sabık Ankara Müftüsü es-Seyy.id Mehmed Şakir Efendi ibni Abdülkerim Efendi tarafından yaptırılması istenmiş ve Mimar-zâde de bu cami ile bir çeşme yaptırmıştır.

[2] Hamamönü semti Hacı Musa Mahallesi'nde, bu mahallede yaşayan Ağa-zâde adıyla bilinen es-Seyy.id el-Hac Abdullah Ağa ibni Salih Efendi tarafından, 20 Mart 1746' (26 Safer 1159) tarihinde yaptırılmıştır. Koyunpazarı Çarşısı'ndaki Ağa-zâde Hanı ile birçok dükkânın geliri bu medresenin vakfındadır.

[3] Vakfiyesi, Ekim sonları 1800 (Evâsıt-ı C. Ahir 1215) tarihinde tescil ettirilmiştir. Nakşibendî Türbesi yanında olduğu için Nakşibendî Medresesi adıyla 19. yy.da eğitime açık bir medresedir.

[4] Hacı Doğan Mahallesi'nde, Hasan Paşa Hanı (Suluhan) yanındaki İbadullah (Hacı Yusuf, Hoca Abdullah) Cami'nin sol tarafında bitişik olarak yer almaktadır. Ankara'da Emre Gülü Mahallesi'nde oturan tüccardan Hacı Yusuf bin Kasım tarafından 17 Aralık 1730 (6 C. Âhir 1143) tarihinde yaptırılmıştır.

[5] Hisar'da Sultan Alaeddin Cami'nin sol tarafına bitişiktir. Alaeddin Cami Vakfı Mütevellisinden izin alınarak, Abdûlkerim-zâde (es-Seyy.id el Hac Mehmed Emin Efendi bin el-Hac eş-Şeyh İbrahim Efendi) tarafından, 11 Şubat 1742'de (5 Zilhicce 1154) 5 hücreli olarak yaptırılmıştır.(Özdemir, 1998: 59)

[6] Bugünkü Ticaret Lisesi arkasında Denizciler Caddesi'nin sol tarafında, Öksüzce Mahallesi'nde yer almaktaydı. Medrese, Seyy.id Abdülhâdi Efendinin Halilesi Şerife Zahire Hanım ibnete es-Seyy.id Üveys Efendi tarafından, 21 Mayıs 1820 (8 Şaban 1235) tarihinde yaptırılmıştır. Medresede 1 dershane, 3 hücre ile 1 kenef yer almaktaydı. Şerife Zahide Hanım, Ankara'nın değişik çarşı ve pazarlarında yer alan birçok kahvehane, konak, han ve dükkânlarının gelirlerini bu medreseye vakfetmiştir (Özdemir, 1998: 60).

[7] Samanpazarı'nda Çarşı Sokağı'nın başında Abdülhâdi (Adliye, Samanpazarı) Cami bitişiğinde kırmızı bir kaya üzerine yaptırılmıştır. Medrese, Anadolu Beylerbeyliği yaparken Varna Savaşı'nda şehit düşen Karacabey'in torunlarından Ankara'da Hacendî (Hoca Hindî) Mahallesi'nde oturan, Kocabey-zâde adıyla meşhur Müderris es-Seyy.id Abdülhâdi Efendi necil es-Seyy.id Mehmed Efendi tarafından 6 Haziran 1721 (10 Şaban 1133) tarihinde 3 hücreli olarak yaptırılmıştır. Kocabey-zâde yaptırmış olduğu Cami, medrese ve mektebe birçok dükkân, kiremithane, arsa ve bahçelerin gelirini vakfettiği gibi, Ankara'da Taht'el-Kala Hamamı denilen çifte hamamın da gelirlerini vakfetmiştir (Özdemir, 1998: 61).

[8] Ilık Mescid adıyla bilinen mescidin bitişiğinde, Hadis öğretiminin yapıldığı medresedir. Ancak, bir başka mescidin ikinci adı olup olmadığı bilinmemektedir.

[9] Sabunî Mahallesi'nde bulunan Zeynel Abidin Efendi Cami Şerifi avlusunda yer almaktadır. Zeynel Abidin Cami ise bugün Ankara'nın güney tarafına düşen Öksüzce Mahallesi'nde Kümbet Sokağındadır.

[10] Kızıl Derviş Mahallesi'nde olduğu bilinse de Kızıl Derviş Mahallesi'nin neresi olduğu belirlenememiştir.

[11] Bugünkü Yeğenbey Vergi Dairesi'nin karşısındaki Aşhor Mahallesi'nde yer almaktadır. Yapım tarihi bilinmemektedir (Özdemir, 1998: 62).

[12] 18. yy.ın sonlarında, eğitim ve öğretim hizmetlerinin yürütüldüğü, 1910 tarihinden sonra da eğitim ve öğretime açık bir medrese olduğu bilinmektedir.

[13] 12 Aralık 1840 (17 Şevval 1256) tarihli bir sicilde, İmaret Mahallesi'ndeki Şükriye Cami avlusunda bir medresenin bulunduğu belirtilmektedir (Özdemir, 1998: 63).

[14] Küçük çocukların eğitildiği ve Kur'an-ı Kerim okutulması öğretildiği yerlerdir.

[15] Bu Muallimhane, Ankaravî'nin yaptırdığı cami ve medrese yanında olabilir (Özdemir, 1998: 64).

[16] Tûlice Mahallesi'nde yer almaktaydı. Kim tarafından yaptırıldığını bilinmemektedir (Özdemir,1998: 64).

Ramazan[1], Alemdar el-Hac Ahmet[2], Hâkim es-Seyyid Hasan Tahir, Sabûnî Mahallesi, Ahi Ahi Hacı Murad Mahallesi[3], Hâkim es-Seyyid Hasan Tahir Muallimhâneleri.

1907 Vilayet Salnamesinde, Ankara'da 6518 konut, bir un fabrikası,10 kiremithane, bir gureba hastanesi, bir kız ortaokulu, iki erkek lisesi, 65 ilkokul, bir Mekteb-i Mülki, bir Mekteb-i İdadi, bir Mekteb-i İdadi, bir Mektebi Hamidi ve bir Mekteb-i Sanayi olduğu belirtilmektedir.

19. yy'daki Ankara'nın durumunu resmeden gezginlerin anlatımları incelendiğinde;

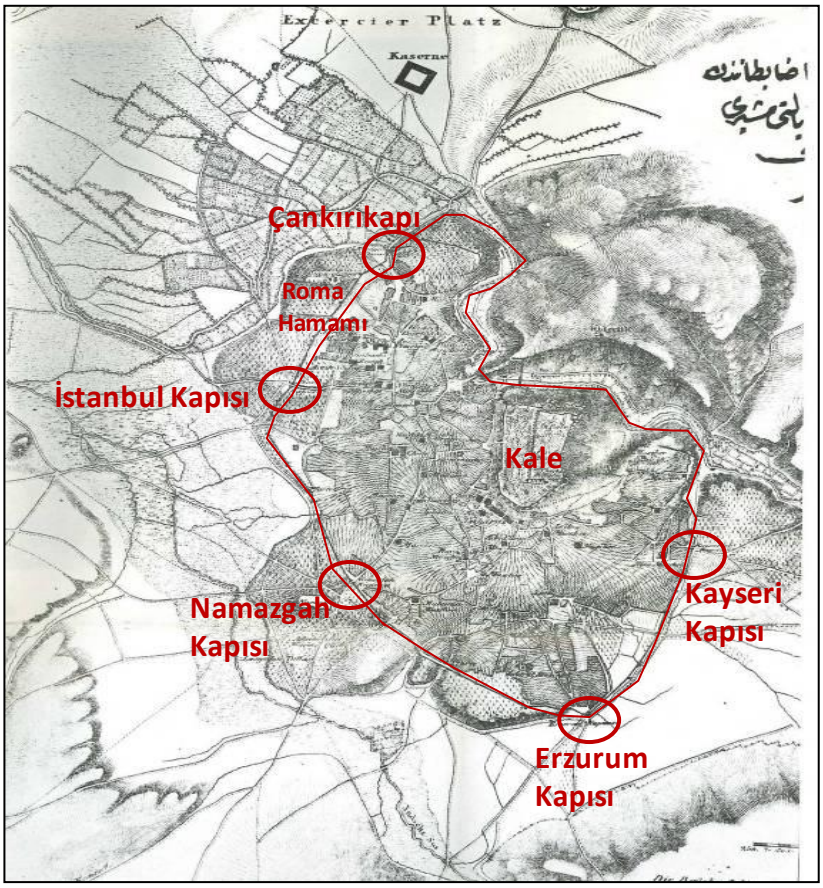
- *Texier* (1834) Hıristiyanların nüfusun üçte birini oluşturduğunu, ticaretin Hıristiyanların elinde olduğunu, Ankara Paşası'nın yönetiminde 180 köy olduğunu belirtmiştir. Ankara'nın fiziki yapısına ilişkin bilgilere yer verilmemiştir.
- *Baptstin Poujoulat* (1837), Ankara'nın üç ya da dört kayalık tepe üzerinde kurulduğunu, bunların en yükseğine büyük bir kale oturtulduğunu, kulelerin I. Murad'ın oğlu Sultan Beyazıd tarafından yaptırıldığını belirtmiştir. Evlerin ahşap, toprak ve harap durumda olduğunu, kentin dış görünüşünün mezarlar, minareler, cami kubbelerinden dolayı iç karartıcı olduğunu belirtmektedir (Yurt Ansiklopedisi, 1981: 584).
- *Hamilton*'a (1842) göre, Ankara Kenti'nin dış sur duvarı, içinde 4.000-5.000 kişinin yaşadığı çok geniş bir sahayı çevirmektedir (Eyice, 1972: 77; Tunç ve diğerleri, 2004: 91). Ankara'nın dış suru, aynı zamanda şehrin klâsik sınırlarını da belirlemektedir
- *Mordtmann* 1859'da, Hacıbayram Cami yanındaki Augustus Tapınağı'ndan, Paşa Konağı önünde bulunan Julianus Sütunu'ndan -Balkız Minaresi-, Ankara surları, İçkale ve kiliseden bahsetmektedir. Ankara'da su azlığını, aşağı şehrin batısında yer alan mahallelerin, Paşa Konağı'nın yakınındaki tek çeşmeden faydalandığını belirtmiştir (Eyice, 1972: 84; Güçhan, 2001).
- Fransız gezgin *Georges Perrot* (1864), Ankara nüfusunu 25.000 kadar Türk, 11.000-12.000 kadar Katolik Ermeni, 4.000 Gregoryen Ermeni, 3.000 Rum ve 1.000 Yahudi olarak tahmin etmektedir. Kentin doğusunda sıra sıra villaları olan yer olarak tanımlamaktadır (Eyice, 1972: 84-95, Yurt Ansiklopedisi, 1981: 584). Ayrıca Hacı Bayram Cami ve Augustus Tapınağı'ndan bahsetmektedir (Tufan, 2002: 104-116).

[1] Çakırlar Mahallesi'nde Hoca Ali İbni Ramazan vakfına bağlı olarak yaptırılmıştır (Özdemir, 1998: 64).
[2] Pâpânî Mahallesi'nde Alemdar el-Hac Ahmet Efendi tarafından yaptırılmıştır.
[3] Ahi Hacı Murad Mahallesi'nde yer alan Karacabey Hamam'ının güneydoğusundadır.

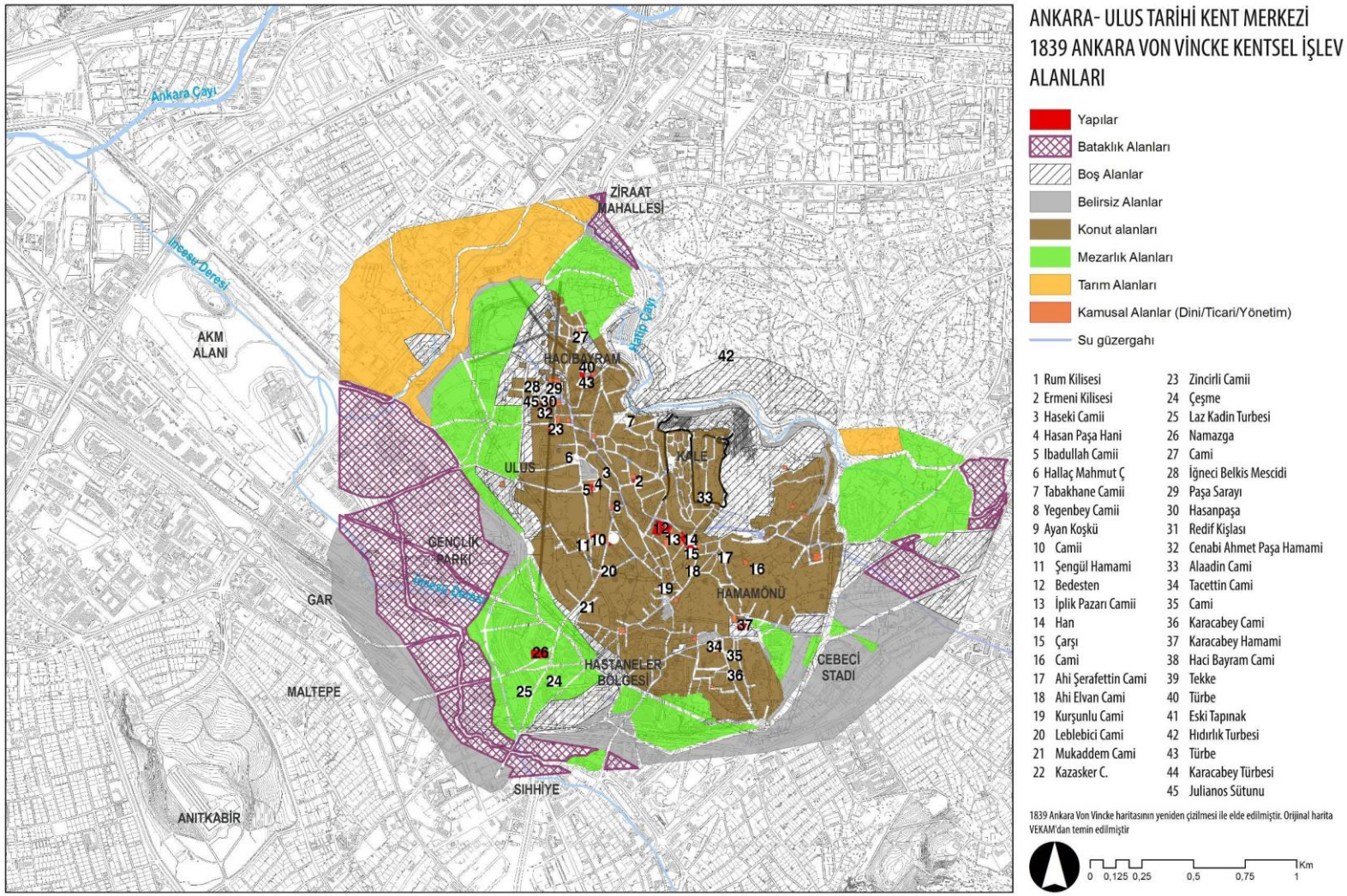
Ankara Tarihi Kent Merkezi'nin 19-20 yy. mekânsal gelişimi değerlendirildiğinde; gezginlerin anlatımları ile bu dönemde yaşanan gelişmeler karşılaştırmalı incelendiğinde, Ankara'da fiziksel çevrede üç ayrı etapta değişim görülmektedir (Denel, 1984: 133);

- *1878 yılındaki yeni yerleşme*; Ankara'da ilk defa kent duvarı dışında ilk geometrik düzenli "ızgara" plan uygulaması yapılmıştır (Mahalle, Ulucanlar'da, Kayseri Kapı'nın hemen dışında, üçüncü kent duvarı ile Hatip Çayı'nın oluşturduğu bataklık bir gölcük arasında kurulmuştur.)
- *1917 yılındaki büyük yangın sonrası yenileşme*; 1917'de, şehrin en lüks mahallesi ve ticarî merkezi olan Hisarönü Mahallesi ile Çıkrıkçılar Yokuşu, Bedesten, Saraçlar Çarşısı ve Atpazarı'nın yanmasıyla sonuçlanan yangın, Osmanlı Ankara'sının sonu olmuştur (Aydın ve diğerleri, 2005: 336). 1881 ve 1917 yangınları, konut dokusunda önemli tahribatlar yaparak, kentin neredeyse 2/3'sini (Altındağ Belediyesi, 1987: 65) yok etmiştir. 1917 yangını ile tahrip olan, Işıklar Caddesi, Konya Sokak, Anafartalar Caddesi arasında kalan kesim ise öncelikle planlanarak yapılaşan bölgelerden biridir. Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Ulus ve çevresinde, özellikle yangın geçiren Anafartalar Caddesi ile Hisarpark arasındaki kesimde apartmanlaşma çokça görülmektedir (Tunçer, 2009).
- *1920'ler sonrası Cumhuriyet dönemindeki yeniden yapılanm*a (Bölüm 4.8); Kent, 19. yy'ın ortalarında bile, kuzeyden Bentderesi'nin (Hatip Çayı'nın), batıdan aynı derenin oluşturduğu bataklığın (Kazıkiçi Bostanları veya şimdiki Kâzım Karabekir Sanayi bölgesi), güneyden Opera Meydanı'ndan Kurtuluş Meydanı'na doğru eğimli olarak çizilebilecek bir çizginin ve doğudan Kurtuluş Meydanı-Dörtyol-Ulucanlar Cezaevi hattı üzerinden yeniden Bentderesi'ne kavuşan bir çizginin sınırladığı alan içindedir. Bu alan, kuzeyde Bentderesi'nin kanyonik menderesi hariç, tamamen Ortaçağ suruyla çevrilidir. Bu sur, Von Moltke'nin maiyetindeki Prusyalı subaylardan Kurmay Binbaşı Baron Von Vincke'nin, 1838'de çizdiği haritada açıkça görülmekte ve şehrin o zamanki önemli yapıları sur içinde izlenebilmektedir (Aydın ve diğerleri, 2005: 7; Eyice 1972) (Bkz. Harita 4.20- 4.21) Osmanlı Dönemi surunun, Roma Dönemi'ne ait surun izlerini takip etmiş olabileceğini 1933 yılında Ankara'da çalışan Mamboury ileri sürmüştür. Anadolu'da birçok örneği olduğu gibi Roma Dönemi'nde yapılan surun, Osmanlı döneminde yapılan sura temel oluşturmuş olma olasılığının üzerinde durulmaktadır. 1839 yılında Binbaşı Von Vincke tarafından çizilmiş olan Ankara planında, Osmanlı suru Roma Hamamı'nı dışarıda bırakacak şekilde gösterilmiştir. Osmanlı Dönemi'nde yapılan surun, Celali tehlikesi ortadan kalktıktan sonra 19. yy'ın

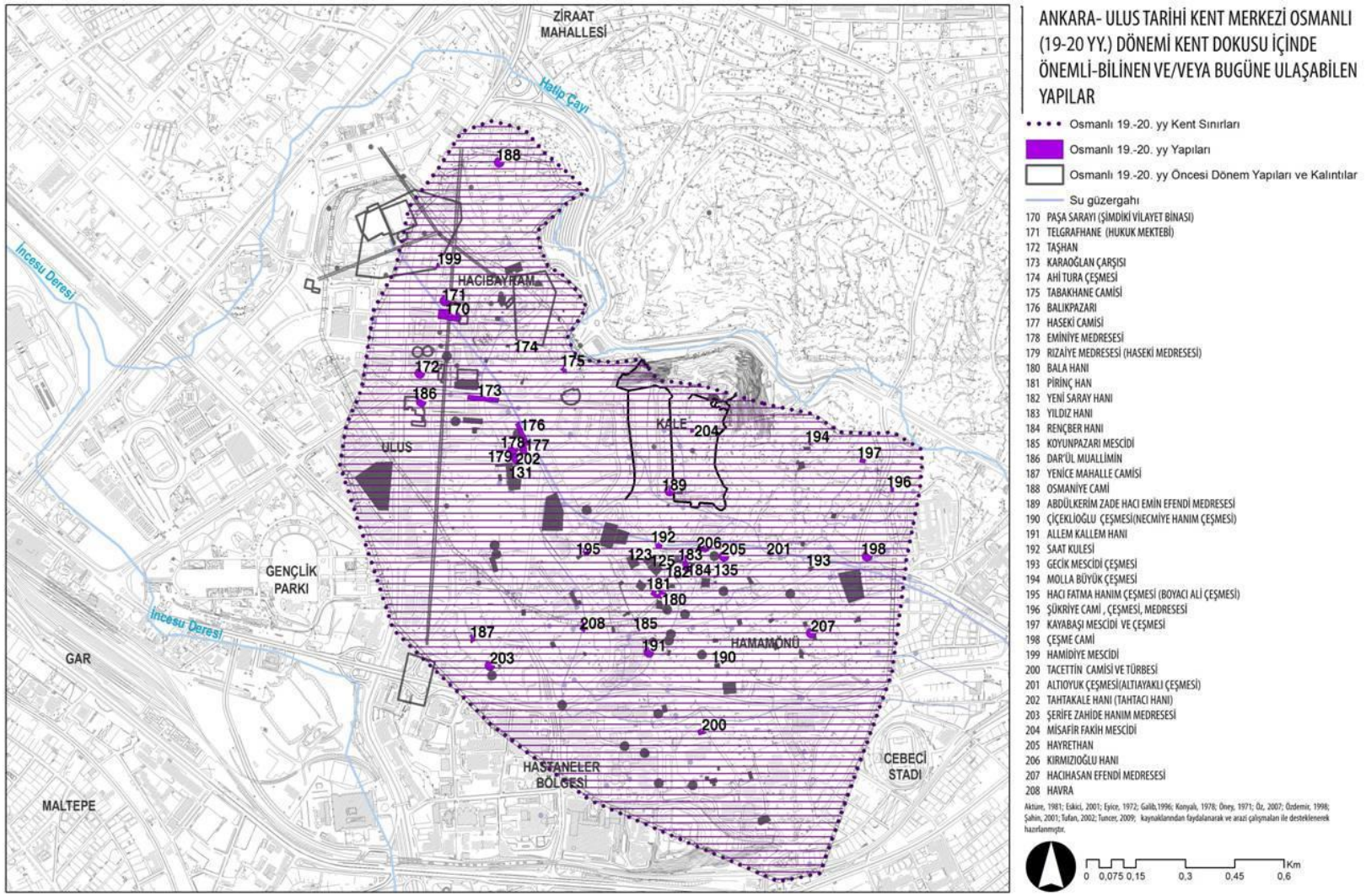
sonlarında büyük ölçüde sökülmüş olması nedeniyle, Roma Dönemi suruyla bağlantısı bilinememektedir (Denizli ve diğerleri, 2005: 11). Kurmay Binbaşı Baron Von Vincke'nin planında, Çankırı kapısı (Dışkapı) ile Namazgâh Kapısı arasında uzanan ve en kuzey kesiminin Uzunyol diye anılan, oldukça düzgün sürekli bir yol görülmektedir. Kentin ovaya yayılan kesiminin kuzey-güney eksenini oluşturan bu yol, İstanbul Kapısı'ndan Kaledibine çıkan yolla oldukça düzgün bir biçimde kesişirken, Antik Çağ Ankarası ile Ortaçağ Ankarası arasındaki ilişkiyi vermektedir. 1859'da Mordtmann'ın harap yapılardan oluştuğunu tarif ettiği idari merkezin çekirdeği, Von Vincke'nin 1839 tarihli haritasında Julianus Sütunu'nun arkasında, bugünkü vilayet merkezinin yerindeki Paşa Sarayı'dır. Hatta bu idari merkezin oluşumu, Cumhuriyet'in ilânından sonra yapılan ve yabancı diplomatlarca kullanılan yapıların da yer seçimini (Hacıbayram, Koyunpazarı gibi) etkilemiş olduğu düşünülmektedir (Eyice, 1972: 84; Güçhan, 2001) (Bkz. Harita 4.22).

Harita 4.20. Baron Von Vincke'e ait Ankara planı (1838) ve kentsel yerleşme (VEKAM, 2015)

Harita 4.21. Baron Von Vincke'nin Ankara planındaki mevcut yapılar (Detaylı açılım için bkz. EK-14)

Harita 4.22. Ankara tarihi kent merkezi Osmanlı dönemi 19-20. yy.'a tarihlenen eserleri ve muhtemel yerleşim alanı (Detaylı açılım için bkz EK-15)

4.8. Cumhuriyet Dönemi

27 Aralık 1919'da Atatürk'ün Ankara'ya gelmesiyle, kentin tarihinde yeni bir dönem başlamıştır. Büyük Millet Meclisi'nin açılması ile 23 Nisan 1920'den beri fiilen yönetim merkezi olan Ankara, Cumhuriyet'in ilânının ardından, 13 Ekim 1923'de başkent ilan edilmiştir. Başkent olduğunda, 1917 yılında geçirdiği yangınla önemli ölçüde harap olan Ankara gelişmiş bir kasaba görünümündeydi. Bu dönemde Ankara Kenti'nde, kalesi içinde ve eteklerinde, sanayi öncesi dönemin atlı arabaya göre biçimlenmiş yol dokusunun çevrelediği konut alanları yer almaktaydı. Kaleye, batıya doğru inen yolun sonunda kentin önemli noktası olan tren istasyonu, bu tren istasyonunu kent merkezine bağlayan İstasyon Caddesi bulunmaktaydı. Kale ve istasyon uçlarının arasındaki bugünkü Ulus kavşağında, yönetim merkezi meclis binası[1] ve karşısında ufak bir bahçe yer almakta, kavşağın öteki köşesinde ise, bugünkü Sümerbank'ın bulunduğu yerde kentin tek konaklama yeri olan Taşhan bulunmaktaydı. Bu çekirdekten başlayan ticaret merkezi ise, kale eteklerinde, Samanpazarı- Anafartalar Caddesi üzerinde bulunmaktaydı (Yurt ansiklopedisi,1981: 639). Süreç içinde Ankara'nın eski yerleşme alanlarının hemen bitişiğindeki İstasyon-Ulus Meydanı-Namazgâh arasında kalan üçgende ve eski doku içinde yeni açılan Anafartalar Caddesi'nde[2], yeni Türk devletinin gücünü ve bağımsız ekonomik politikasını simgeleyen görkemli yapılar yer almaya başlamıştır. Anafartalar Caddesi üzerinde, 1924 yılında Mimar Kemalettin Bey'in eserlerinden olan "Gazi Mustafa Kemal" ve "Latife Hanım" adları verilen okullar yapılmış, Adliye binası, Çocuk Sarayı (Himaye-i Eftal: Çocuk Esirgeme Kurumu) Binası ile bu gelişme desteklenmiştir (Tuncer, 2009: 88) (Resim 4.16).

[1] Yapı, İttihat ve Terakki Kulübü olarak inşa edilmiş, 23 Nisan 1920'de ilk Büyük Millet Meclisi olarak kullanılmıştır. İstiklâl Savaşı başladığı sırada yapımının tamamlanmamıştır ve bugün ise Kurtuluş Müzesi olarak kullanılmaktadır (Ed. Altın, 2003: 1).

[2] Cumhuriyet dönemdeki ilk girişimler, Yukarıyüz'ü Aşağıyüz'e bağlayan doğu-batı istikametindeki yolların birleştirilmesi ve işlek bir caddeye çevrilmesidir. Bugünkü Anafartalar Caddesi, Karaoğlan Çarşısı'nın yukarı ucundan, bugünkü Çocuk Esirgeme Kurumu Binası'na kadar uzanan Balıkpazarı ve onu izleyen Samanpazarı'na doğru açılan caddedir. (Kurtar, 2012: 53).

		
Gazi Mustafa Kemal ve Latife Hanım okulları	Eski Adliye Binası (Kültür Bakanlığı Binası)	Çocuk Sarayı (Himaye-i Eftal Çocuk Esirgeme Kurumu) Binası

Resim 4.16. Anafartalar caddesi üzerindeki yapı örnekleri (Duygu Yakışan Arşivi,12 Ocak 2014-18 Aralık 2016)

Bu dönemde, Ankara'nın kuzey merkezi olan Ulus Meydanı[1] ve civarında Atatürk Bulvarı'nın, Taşhan ile Talat Paşa Bulvarı arasında kalan kısmı, Başkent'in bankalarının üzerinde toplandığı parasal (mali) merkez haline dönüşerek, "Bankalar Caddesi" olarak adlandırılmıştır (Tuncer, 2009: 79) Ulus ve çevresinde yoğunlaşan yeni yapılar arasında, devletin bağımsız ekonomik politikasına yardımcı olmak amacıyla, *Ziraat Bankası Merkezi İdare Binası* (Mimar Mongeri, 1926-29), *Osmanlı Bankası* (Mimar Mongeri, 1926), *Tekel Başmüdürlüğü* (Mimar Mongeri, 1928), *Birinci Meclis Binası* (Mimar Hafi 1917-20), bugün Gümrük ve Tekel Bakanlığı olarak kullanılan *Hariciye Vekâleti* (Mimar Mongeri, 1928), Başvelaket olarak da kullanılmış olan *Maliye Vekâleti* (Mimar Yahya Ahmet, Mühendis İrfan, 1925)[2], *İkinci Meclis Binası* (Vedat Tek, 1924)[3], *Türkiye İş Bankası* (Mimar Mongeri, 1929), *İller Bankası*[4] (Mimar Seyfi Arkan, 1935-37), 1950'lerde yanmış, yerine mimari proje yarışması açılarak, bugünkü çarşı ve iş hanları yapılan *Maarif Vekâleti* (Milli Eğitim Bakanlığı Mimar Arif Hikmet Koyunoğlu-), 1925 yılında inşa edilen ve 1974 yılında yıktırılarak yerine bugünkü PTT Genel Müdürlük Binası yapılan *Posta ve Telgraf Umum Müdürlüğü* (Büyük Postane Mimar-1925), *Orduevi Binası* (Mimar Clemens Holzmeıster, 1929-33), Eski Dışişleri Bakanlığı (şimdiki Kültür Bakanlığı)[5] (Mimar Arif Hikmet Koyunoğlu, 1927) gibi resmi yapılar yaptırılmıştır. *Ankara Palas* (Mimarlar Vedat

[1] Adı önceleri "Hakimiyet-i Milliye", daha sonra da Ulus Meydanı olarak değiştirilen meydanın bir yanında, "Birinci Meclis" binası olarak kullanılan "İttihat ve Terraki Cemiyeti"nin binası bulunmaktadır. Cumhuriyetin ilk anıtı olan ve Heykeltıraş Heinrich Krippel tarafından yapılan "Ulus Heykeli", 1927 yılında, Taşhan'ın önündeki meydanda konumlanmıştır. Ulus Meydanı'nın gelişmesi ise bu tarihten sonra hızlanmıştır.

[2] Yapı, Cumhuriyetin ilk bakanlık binası olarak inşa edilmiştir. Yapının sol kanadı Maliye Bakanlığı olarak kullanılırken, sağ kanadı Gümrük ve Tekel Bakanlığı'na tahsis edilmiştir. Ortadaki bölüm ise 1950'li yıllara kadar Başbakanlık olarak kullanılmıştır (Ed. Altın, 2003: 14).

[3] Mebus kulübü ve parti merkezi olarak düşünülen yapı, Ankara Palas'ın karşısında konumlanmaktadır. Bugün, Cumhuriyet Müzesi olarak işlev görmektedir (Ed. Altın, 2003: 3).

[4] 1933'te ilk adı "Belediyeler Bankası" olan İller Bankası kurulmuştur.

[5] Yapıldığında Dış işleri Bakanlığı olarak kullanılmaktaydı.

Tek, Ahmet Kemalettin Bey, 1924-28)[1], *Evkaf Apartmanları* (Mimar Ahmet Kemalettin Bey, 1928-30)[2] gibi özellikle kamu görevlilerinin yaşayabileceği konutlar, *Devlet Konservatuarı*[3] (Mimar Ernst A. Eglı 1927-29), *Yüksek Ziraat Enstitüsü* (A.Ü. Ziraat Fakültesi) [4] (Mimar Ernst A. Eglı, 1928-33) , *Erkek Ticaret Lisesi* (Mimar Ernst A. Eglı, 1928-30), *Zübeyde Hanım Kız Enstitüsü* (Mimar Ernst A. Eglı, 1930), *Gazi Muallim Mektebi* [5] (Mimar Ahmet Kemallettin, 1926-30), *Türkocağı* (Halkevi; Devlet Resim ve Heykel Müzesi) (Mimar Arif Hikmet Koyunoğlu, 1926-27), *Etnografya Müzesi* (Mimar Arif Hikmet Koyunoğlu, 1925-27) (Harita 4.24-4.25, Resim 4.17) gibi yeni ulusal kültür ve eğitim politikasını yansıtan kuruluşlar ulusal mimarlık ilkelerine göre biçimlendirilerek yeni başkentin ilk anıtsal yapılarını oluşturmuşlardır. Bütün bu yapılar *Birinci Ulusal Mimarlık Üslûbu*[6] olarak tanımlanan ve 20. yy. başlarında İstanbul'da gelişen mimari üslubun ürünleridir (Renda ve diğerleri, 2004: 29). 1930 öncesi dönemde -çoğu kez mimar olmayanlarca- yapılan konutlarda bu mimari üslup özellikle Ulus civarında, yangın bölgesi (Harik Mahali), Çocuk Sarayı Caddesi (Anafartalar Cad.), Bahriyeliler Caddesi (Denizciler Cad.) ve Hükümet Caddesi (Hacı Bayram Cad.) ile Bentderesi Caddesi arasında görülmektedir (Tuncer, 2009: 88).

Cumhuriyet'in ilk yıllarında eğlence mekânlarında çeşitlilik ve sayıca artış bu dönüşümle başlamış, lokantalar, pavyonlar, barlar[7] ve meyhaneler açılmıştır. Seçkinlerin kullanımı için önce Taşhan'ın avlusunda, daha sonra Belediye Dükkânları Sitesinde, Karpiç Lokantası açılmıştır. Meşrutiyet'in ilânından sonra (1876), Vali Dr. Reşit Bey tarafından açılan meydana, 1927'de Krippel'in tasarladığı Atatürk Heykeli yerleştirilmiş ve Ulus Meydanı düzenlenmiş, Meclis'in karşısına Şehir Bahçesi ve Ankara Palas yaptırılmıştır.

[1] Günümüzde, Devlet Konukevi olarak kullanılan Ankara Palas, 1928'de Cumhuriyetin kadrolarıyla yabancı ülke temsilcilerinin bir araya gelebileceği ve eğlenebileceği yer olarak yapılmıştır (Gültekin ve Onsekiz, 2005).

[2] Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından kira yoluyla gelir sağlamak amacıyla yaptırılan apartmanlar, Ankara'da inşa edilmiş olan ilk modern apartmanlardır (Ed. Altın, 2003: 22).

[3] Bugün, Mamak Belediye Binası olarak kullanılmaktadır.

[4] Kuruluşu, Ziraat Tedrisatı'nın Islahı Kanunu'nun (1927) onaylanmasından sonrasına tarihlenen enstitüye ait yapılar kent dışında inşa edilmiştir.

[5] Erken Cumhuriyetin en önemli sorunlarından biri öğretmen yetiştirmektir. Bu yapı da söz konusu amaçla inşa edilmiştir (Ed. Altın, 2003: 19).

[6] 1910-1930 yılları arasında Türk mimarlığında etkili olan ve 1970'lerden sonra Birinci Ulusal Mimarlık Akımı olarak adlandırılan dönemdir. Birinci Ulusal Mimarlık Akımı'nın en önemli temsilcileri başta Mimar Kemaleddin ve Vedat Tek olmak üzere Arif Hikmet Koyunoğlu ile İtalyan asıllı bir mimar olan Giulio Mongeri'dir. Birinci Ulusal Mimarlık hareketi, ideolojik düşünceler ve mimari unsurlar birleşerek ulusal bilinci yaratma çabası sonucunda, geçmişin (Selçuklu ve Osmanlı) din ve eğitim kurumlarının motif ve biçimleri kullanılarak (Kemer, sütun, silme, saçak v.b.), batının ise plan şeması alınarak eklektik bir anlayışla biçimlendirilmeye çalışılmıştır (Yurt ansiklopedisi, 1981:692).

[7] Ulus'ta 1925'de Fresko'nun Barı ile 1926'da Elhamra Barı ilk açılanlardandır (Gültekin ve Onsekiz, 2005).

1929'da tüm dünyayı sarsan ekonomik bunalım Türkiye'yi de etkilemiş, özellikle Türk parasının değer kaybına uğraması sonucunda, tarım ürünlerinin fiyatlarının düşmesine neden olmuş ve bunun sonucunda 1930'dan sonra devlet ekonomik yaşama müdahale etmiştir. Böylece 1932'den sonra Türkiye'de devletçilik dönemi başlamış, özel girişimlerin gerçekleştiremediği sanayi yatırımlarını devletin üstlenmesi uygun bulunmuştur. Yabancı işletme, tekel ve şirketlerin ulusallaştırıldığı bu dönemde, sanayi yatırımlarına kredi sağlayacak olan *Sümerbank*[1] (1933'de yıkılan Taşhan'ın yerine, Mimar Martın Elsaesser, 1937-38), *Etibank*[2] (Mimar Sami Arsev, 1935-36) gibi kuruluşlarla, devlet bütçesini yönetecek olan 1933'te *Merkez Bankası*[3] (Mimar Clemens Holzmeıster, 1931-33) kurulmuştur. Dönemde, devlet otoritesinin giderek arttığı ve bunun mimariye de yansıdığı görülmektedir (Yurt ansiklopedisi, 1981: 694).

		
Türkiye İş Bankası ve Sümerbank	Osmanlı Bankası	Ziraat Bankası Merkezi İdare Binası
		
Türk Ocağı (Halkevi; Devlet Resim ve Heykel Müzesi)	Etnografya Müzesi	Eski Dışişleri Bakanlığı (Kültür Bakanlığı
		
Sayıştay Binası	Ankara Palas	İller Bankası

Resim 4.17. Ankara'da I. Ulusal Mimarlık dönemi yapı örnekleri (Duygu Yakışan Arşivi,12 Ocak 2014-18 Aralık 2016)

[1] 1933'te özel yasa ile kurulan Sümerbank'ın kökeninde, 1925'te Ankara'da kurulan Sanayi ve Maadin Bankası bulunmaktadır. Sanayi ve Maadin Bankası'nın kuruluş amacı, sanayi ve maden işletmelerine kredisi sağlamak, bu tür işletmeleri kurmak, var olanlara katılmak ve belirli bir süreç sonunda bunları özel sektöre devretmektir (Yurt ansiklopedisi, 1981: 620).

[2] 1935'te 2985 sayılı Kanun ile iktisadi devlet teşekkülü olarak kurulan Etibank'ın faaliyet alanı devlete ait madencilik ve enerji kuruluşlarının ve yatırımlarının finansmanıdır (Yurt ansiklopedisi, 1981: 620).

[3] Emlâk ve Eytam Bankası'nın kullanımına sunulmak üzere tasarlanan yapı inşaat aşamasındayken Merkez Bankası'na devredilmiştir.

		
II. Evkaf Vakıf Apartmanı (Küçük Tiyatro)	I. Meclis Binası (Kurtuluş Savaşı Müzesi)	Gümrük ve Tekel Bakanlığı Binası

Resim 4.17. (devam)Ankara'da I. Ulusal Mimarlık Dönemi yapı örnekleri (Duygu Yakışan Arşivi,12 Ocak 2014-18 Aralık 2016)

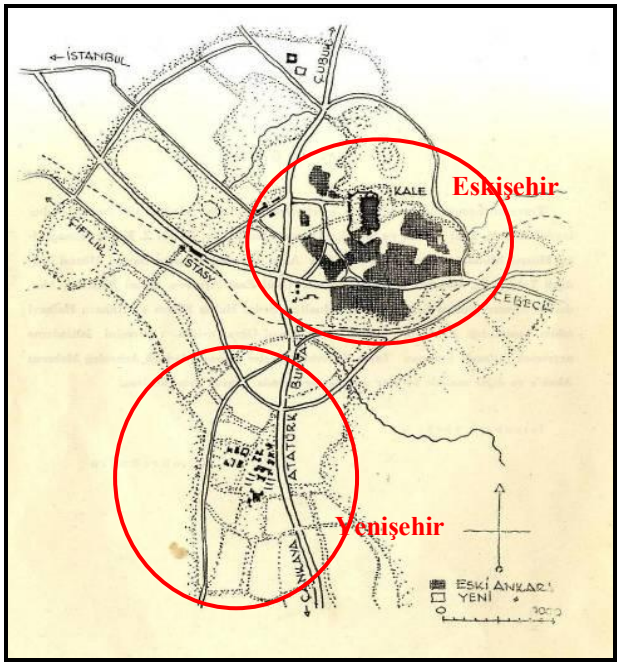
1940-1950 yılları arasında etkili olan ve çağdaş Türk mimarlık tarihinde, *İkinci Ulusal Mimarlık Dönemi*[1] olarak adlandırılan dönemin en önemli mimarlık olayı sayılan, 1942'deki Anıtkabir proje yarışmasında birinci seçilen Emin Onat ve Orhan Arda'nın tasarımları (Resim 4.18) çağın anıtsallık anlayışına, içeriğindeki tören işlevleri nedeniyle en fazla yaklaşan çözüm olarak ortaya çıkmıştır. Devlet memurlarının konut gereksinimini karşılamak amacıyla 1946'da Bonatz'ın tasarladığı Saraçoğlu Mahallesi'nde ve 1934'te Şevki Balmumcu tarafından yapılmış Sergievi yine Bonatz tarafından 1948'de Opera'ya dönüştürülürken (Resim 4.18), bu tür biçim özelliklerinden yararlanılmıştır (Yurt ansiklopedisi,1981: 695)

	
Sergievi-Opera Binası	Anıtkabir

Resim 4.18. Sergievi (Opera Binası) ve Anıtkabir (Duygu Yakışan arşivi; Anıtkabir Tsk)

[1] 1940-1950 arasında etkili olan ve çağdaş Türk mimarlık tarihinde İkinci Ulusal Mimarlık Dönemi olarak adlandırılan dönemdir. Bu dönemin en önemli mimarları Sedat Hakkı Eldem, Emin Onat ve Alman kökenli Paul Bonatz'dır. Bu yeni akımın uygulanmasında, bir önceki dönemde de görülen militan Alman mimarisinin etkileri azaltılamamıştır. Birinci Ulusal Mimarlık Döneminin ağdalı yüzey dekorasyonundan bir dereceye kadar arındırılmış bir bezeme ve biçimleme çabasından öteye gidilememiştir (Yurt ansiklopedisi, 1981: 695).

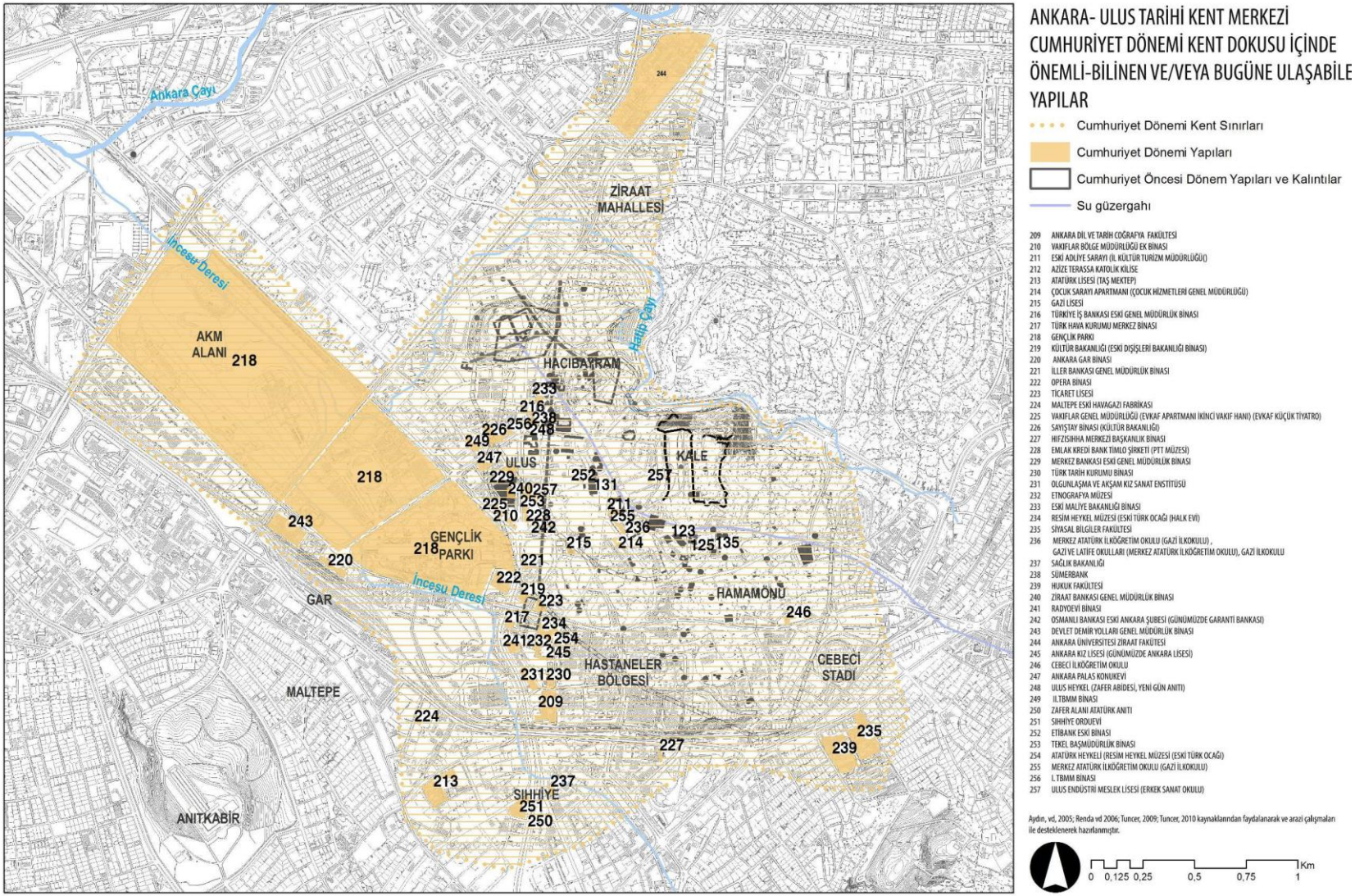
Ankara Tarihi Kent Merkezi'nin Cumhuriyet dönemi mekânsal gelişimi değerlendirildiğinde: Kentin yerleşme yerinin topografyası ve diğer doğal veriler (Bölüm 4.1) ile altyapının sınırlılığı, Ankara'nın kesintisiz ve toplu bir biçimde gelişmesinde rol oynamıştır. 1920'lerden 1932'de Jansen Planı'nın onanmasına kadarki süreçte, geleneksel doku içinde yangın yerlerinin imarı, Ulus-Sıhhiye, Ulus-İstasyon, Ulus-Samanpazarı gibi bağlantı alanlarının geliştirilmesi gibi belli başlı projeler, birbirinden kopuk şekilde uygulamaya geçmiştir. Bu çalışmalar eski yapılara dokunulmadan, boş alanların değerlendirilerek geleneksel dokuya ek ya da yamalar yoluyla yapılmıştır (B. Özcan, 2002: 10). 1920'lerde Lörcher'in hazırladığı Sıhhiye Planı; Sıhhiye'de 150 hektarlık bir alanda, Ankara'nın geleneksel kent dokusundan ayrı önemli bir yerleşim gelişmesine neden olarak, Eski Ankara-Yeni Ankara ikilemini doğurmuştur (Harita 4.23). Öncelikle konut gereksinimine çözüm getirilmiş, kent daha ilk yıllardan itibaren güneye ve doğuya, Yenişehir ve Cebeci'ye doğru genişlemeye başlamıştır. 1928'de çıkan özel bir yasa ile Yenişehir'de kamulaştırılan 20 hektarlık alan, Vekâletler Mahallesi olarak kurulmuştur. Yenişehir'deki yollar üzerinde tek tipte, genellikle iki katlı olan konutlar inşa edilmeye başlanmıştır. Ziya Gökalp Caddesi, Kazım Özalp Caddesi ve Gazi Mustafa Kemal Bulvarı gibi yeni açılan bulvarları bu bahçeli evler süslemiştir (Renda ve diğerleri, 2004: 29).

Harita 4.23. Ankara Kale etrafında Eski-Yenişehir (Kömürcüoğlu, 1950: 2)

Tüm Ankara'yı kapsayan bütüncül kent planı olan Jansen (1932-1957) planında eski kenti korunmuş, kentin güney yönünde gelişmesi öngörülmüştür ve Atatürk Bulvarı'nın geliştirilmesiyle, kent ve hükümet merkezi, ağırlığını bu yöne doğru kaydırarak gelişmeye devam etmiştir. Plana göre Ulus ticaret merkezi, Yenişehir yönetim merkezi olarak belirlenmiştir. Kamu binaları, ekonomik ve siyasi örgütler, meslek kuruluşları, kültür sanat kurumları, Kızılay Bakanlıklar merkezinde yoğunlaşmıştır. Jansen Planı'na (1932-1957) göre, gelişme alanında yeni bürokratların yaşadığı konut alanlarında, alış-veriş ile birlikte eğlence mekânları da yer almaya başlamıştır. Aynı planla, ulus-devleti temsil etmesi için kamusal mekân olarak tasarlanan Gençlik Parkı, Hacettepe Parkı, Stadyum, Hipodrom, Kızılay Meydanı, Havuzbaşı, Güvenpark ve Atatürk Bulvarı, başkent kimliğini tanımlayan bu dönemin en canlı eğlence mekânları olmuşlardır (Gültekin ve Onsekiz, 2005). Çankaya'ya giden Atatürk Bulvarı'nın iki yanında kamu yapıları, konutlar, bakanlıklar ve bankalar; yabancı elçilik binaları da bu artere üzerinde Kızılay'la Bakanlık ve Kavaklıdere arasına yerleştirilmiştir (Renda ve diğerleri, 2004: 30).

Ankara Tarihi Kent Merkezi'nde -Cumhuriyet döneminde- koruma ve yenilemeye yönelik yapılan planlama çalışmaları ayrıntılı olarak daha sonra incelenecektir (Bkz Bölüm 5.2).

Harita 4.24. Ankara tarihi kent merkezi Cumhuriyet dönemi eserleri ve muhtemel yerleşim alanı (Detaylı açılım için bkz. EK-16)

5. ANKARA TARİHİ KENT MERKEZİNDE KORUMA VE YENİLEME SÜRECİ

Bu bölümde tarihi kent merkezinde koruma ve yenileme süreci; koruma ve yenileme alanlarının belirlenmesi, değiştirilmesi ve gerekçeleri ile koruma ve yenilemeye yönelik planlama çalışmaları olmak üzere 2 ayrı başlık altında incelenmiştir.

Çalışma kapsamında, Ankara Tarihi Kent Merkezi'nin koruma-yaşatmaya ilişkin değerlerinin belirlenmesi ve böylece alanın yönetiminde bu değerlerin bütüncül yaklaşımla korunması-yaşatılmasının sağlanmasına yönelik verilerin elde edilmesinde, öncelikle sit alanları ve tarihi kent merkezi sınırları (Bölüm 4) sorgulanmıştır. Sit ve yenileme alanının sınırlarının defalarca değiştirilmiş olması, bu sorgulamayı dolayısıyla koruma ve yenileme alanlarının değişim sürecinin incelenmesini gerekli kılmaktadır.

Bu sorgulama sonucunda, öneri tarihi kent merkezi sınırı ile -korunması-yaşatılması gereken kültürel miras alanı- tanımlanmıştır. Sit ve yenileme alanının sınırlarının gösterildiği -aşağıdaki- haritalarda (Bkz Bölüm 5.1) ilgili yazında tarihi kent merkezi olarak kabul gören sınır "*Ulus Tarihi Kent Merkezi Sınırı*" olarak belirtilmiştir ve bu sınırın tarihi kent merkezinin kültür katmanlarını tanımlaması-kanıtlaması açısından yetersiz olduğu görülmüştür.

Ayrıca, Ankara Tarihi Kent Merkezi'nde yer alan sit, yenileme alanlarının eşdeyişle tarihi kent merkezinin fiziksel-mekânsal değişimini sağlayan/yönlendiren planma çalışmaları, çalışma alanında koruma/yenileme ikilemine ilişkin süreci anlamak/anlatmak üzere incelenmiştir.

5.1. Koruma ve Yenileme Alanlarının Belirlenmesi, Değiştirilmesi ve Gerekçeleri

Ankara Tarihi Kent Merkezi olarak tanımlanan alanda koruma ve yenileme alanı ilan süreci aşağıda açıklanmaktadır;

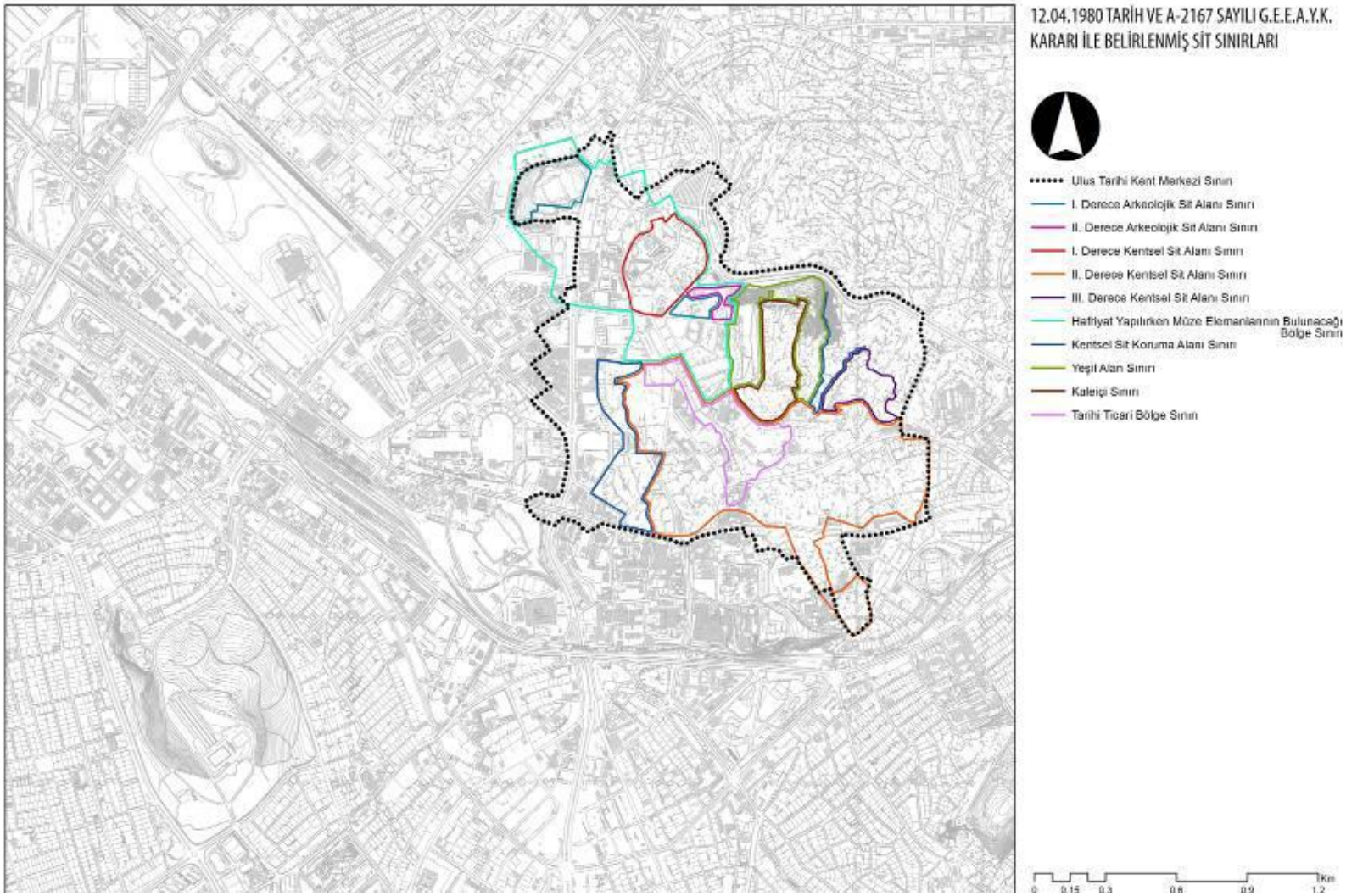
- Kentin tarihi kent merkezinin (arkeolojik ve kentsel sit alanları ile korunması gerekli taşınmaz kültür varlıkları) korunmasına, dolayısıyla koruma alanı sınırlarının belirlenmesine ilişkin ilk karar, GEEAYK'nun 12.4.1980 tarih ve A-2167 sayılı kararıdır. KAİP yapılana kadar, bu sit alanları içinde her türlü yapılanma koşullarına

ve sit alanlarının korunmasına dönük "*Ankara Eski Kent Dokusu Geçit Dönemi Koruma ve Geliştirme Planı ve Hükümleri"* uygun görülmüştür. Bu karar ile Ankara eski kent dokusunun ve kent bütününün konut, ticari, kültürel gereksinimlerini karşılamadaki rolü, tarihi, arkeolojik değerleri ve sivil mimarlık örnekleri ile geçmişin sosyal-ekonomik yaşantısını yansıtan konut alanları sahipliliği ve potansiyeli göz önüne alınarak bu değerlerin korunmaları ve gelecek kuşaklara iletilmeleri için, *birinci, ikinci, üçüncü derece kentsel sit alanları, arkeolojik sit*, *sit alanı koruma bölgesi* ve *kale çevresi alanları* belirlenmiştir (Bkz. Harita 5.1).

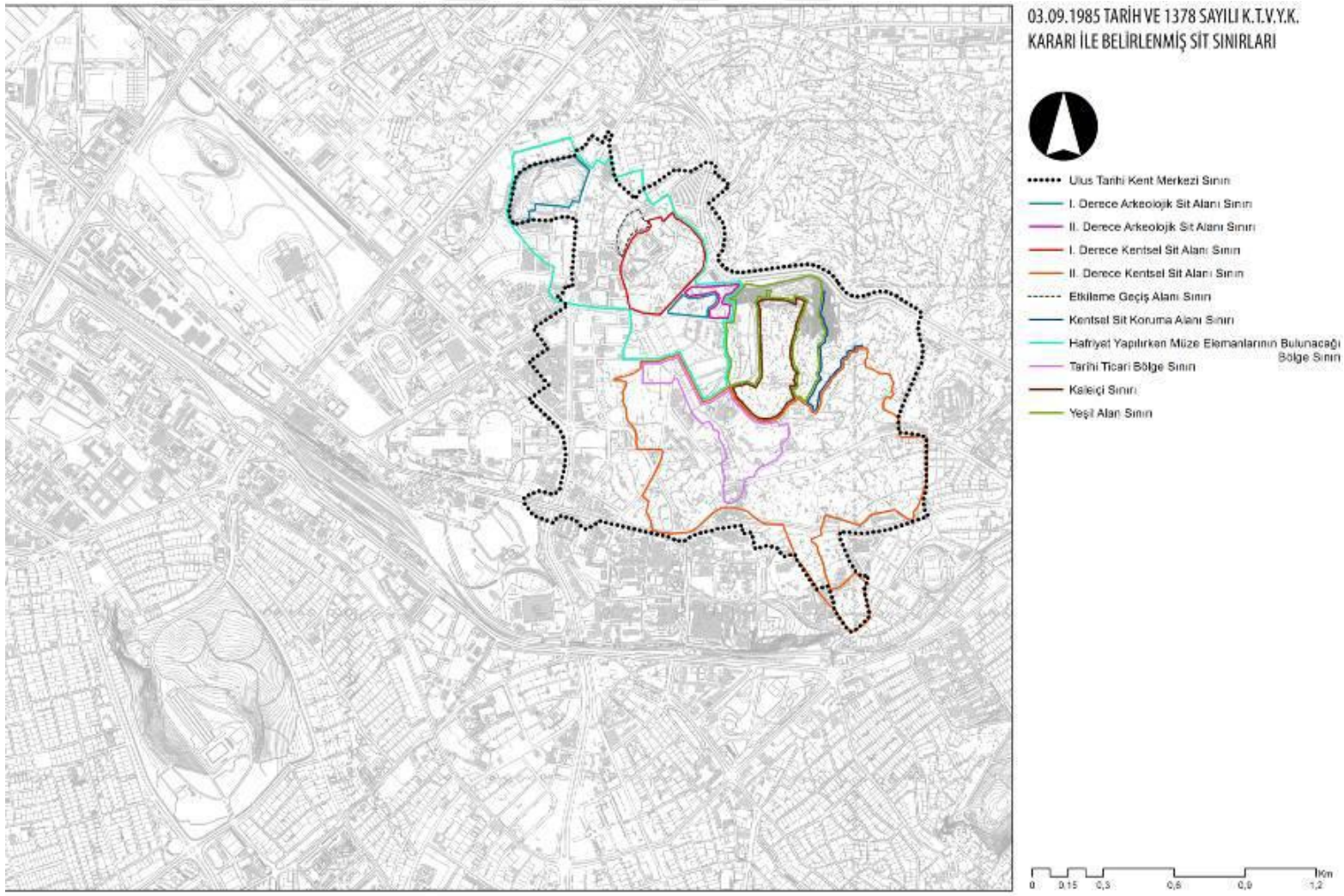
- *Birinci Derece Kentsel Sit Alanı:* Hacıbayram Cami, Bentderesi, Anafartalar Caddesi arasında kalan Hacıbayram Cami ve çevresindeki Selçuklu ve Osmanlı dönemine tarihlenen sivil mimarlık örneği konut dokusunun oluşturduğu bölge; çalışma kapsamında hazırlanan dönem haritalarında *Frig, Roma-Doğu Roma, Selçuklu, Ahi, Osmanlı kültür katmanlarına,*
- *İkinci Derece Kentsel Sit Alanı:* tarihi ticari bölgenin batısında yer alan geleneksel konut dokusu (örn. Yahudi mahallesi) bölgesi; Roma-Doğu Roma, Selçuklu, Ahi, Osmanlı katmanlarına, tarihi ticari bölgenin doğusunda kalan Hamamönü ve çevresini kapsayan bölge; *Selçuklu, Ahi, Osmanlı kültür katmanlarına,*
- *Üçüncü Derece Kentsel Sit Alanı:* Hamamönü'nün kuzeyinde yer alan bölge; *Osmanlı kültür katmanına,*
- *Tarihi Ticari Bölgesi*: Hanlar bölgesi, Samanpazarı ve Sulu Han vb. bulunduğu bölge *Selçuklu, Ahi, Osmanlı kültür katmanlarına,*
- *Birinci ve İkinci Arkeolojik Sit Alanı:* İçkale'nin kuzeybatısındaki antik tiyatro ve çevresi, Roma hamamı kalıntılarının bulunduğu bölge; *Frig, Roma-Doğu Roma, Selçuklu, Osmanlı kültür katmanlarına,*
- *Sit Alanı Koruma Bölgesi*; Hafriyat yapılırken, müze elemanlarının bulunacağı bölge olarak belirlenen Hacıbayram Cami ve Augustus Tapınağı çevresi, İç Kalenin kuzeybatısındaki arkeolojik siti, antik tiyatro, Roma Hamamı, Hükümet Meydanı'ndaki Julien sütunu ve arkeolojik kalıntılarının oluşturduğu alan; *Frig, Roma-Doğu Roma, Selçuklu, Osmanlı kültür katmanlarına*, Kale ve çevresi ise *Galatlar, Roma-Doğu Roma, Selçuklu, Osmanlı kültür katmanlarına* tarihlenmektedir.
- GEEAYK'nun 12.04.1980 tarih ve A-2167 sayılı kararı ile belirlenen koruma ve sit alanlarına ilişkin ekleme ve daraltmalarla KTVKYK'unun 03.09.1985 tarih ve 1378 sayılı (Bkz. Harita 5.2), 10.07.1986 tarih ve 2458 sayılı kararları (Bkz. Harita 5.3) ile

sınırlar sürekli değiştirilmiştir. Sınırların değişimi sürecinde, Ankara yenileme alanı KVKBK'un 19.11.2008 tarih ve 244 sayılı karar ile -yukarıda açıklanan- birinci, ikinci ve üçüncü derece kentsel sit alanları, tarihi ticari bölge sınırı, kale ve çevresi, sit koruma bölgesi ve erken cumhuriyet dönemi kentsel yerleşme alanını oluşturan Atatürk Bulvarı-Ulus Meydanı-Hükümet Meydanı-Cumhuriyet Caddesi bölgesi, kamu yapıları ve oluşturduğu kentsel çevreyi bir bütün olarak içine alacak şekilde kentsel sit olarak belirlenmiştir (Bkz. Harita 5.4).

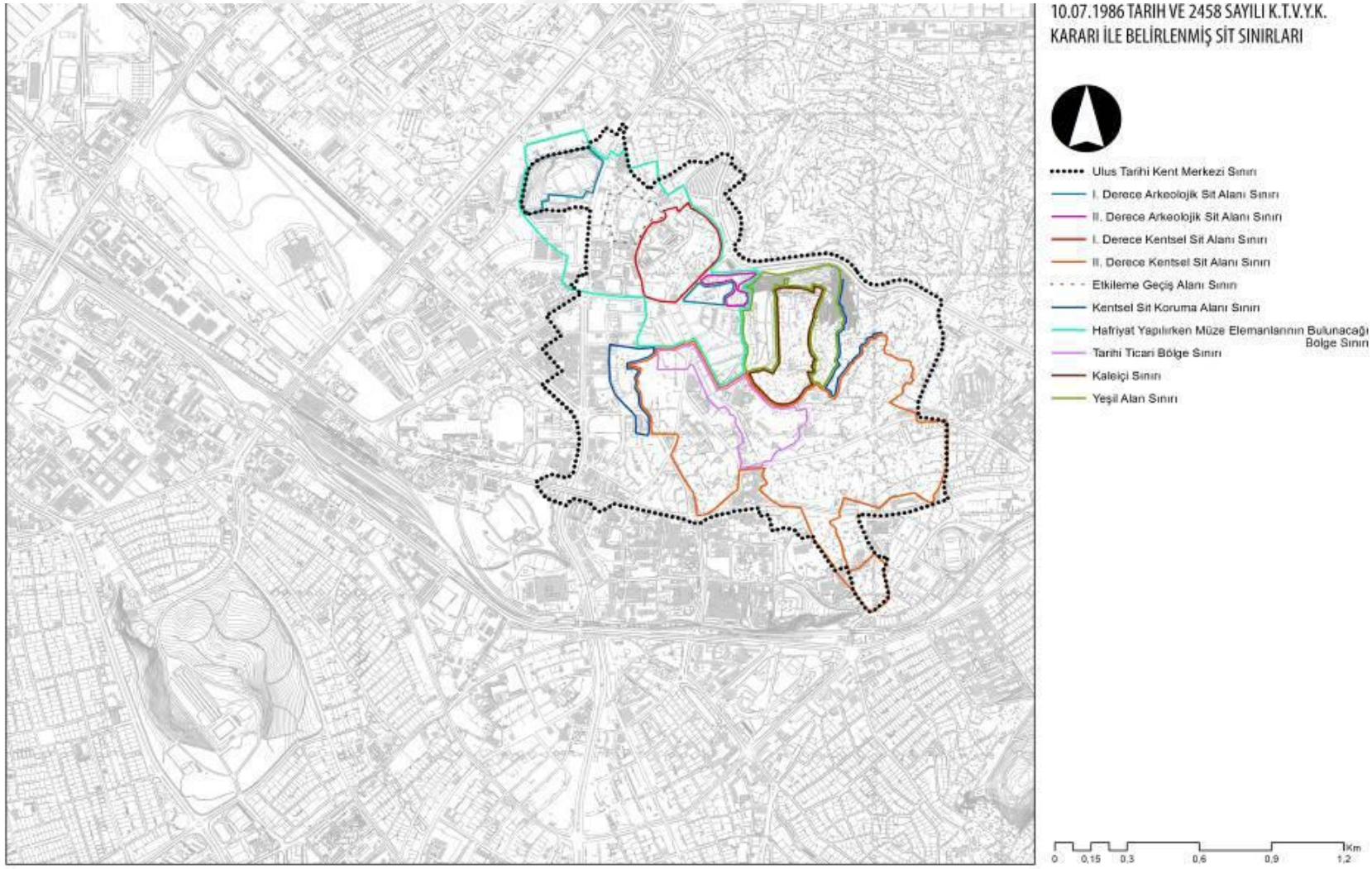
- Ankara II Numaralı KVKBK'un, 18.12.2013 tarih ve 716 sayılı kararı (Bkz. Harita 5.5) ile uygun bulunan, Ulus Tarihi Kent Merkezi 1/5000 ölçekli Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı (KANİP) kapsamında sit sınırları güncellenmiştir. Ancak, plana ilişkin Ankara 7. İdare Mahkemesi'nin 30.05.2016 tarihli 2016/1746 sayılı kararı ile dava konusu işlemin iptaline kararı verildiğinden, Ankara Yenileme Alanı KVKBK'un 19.11.2008 tarih ve 244 sayılı kararı ile belirlenen sit sınırları yeniden yürürlüğe girmiştir.
- 07.09.2005 tarih ve 25929 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren, Bakanlar Kurulu'nun 08.08.2005 tarih ve 2005/9289 sayılı kararı ile 5366 sayılı Kanunu'nun 2. maddesine göre; Ankara Tarihi Kent Merkezi olarak değerlendirilen Ulus, Ankara Kalesi, Roma Hamamı, Bentderesi, Hamamönü, Samanpazarı ve Ulucanlar'ı kapsayan bölge, *Ankara Tarihi Kent Merkezi Yenileme Alanı* olarak tespit edilmiştir. Yenileme alanı sınırı belirlenirken Ankara KVKBK'unun 954 sayılı kararı ile "Ulus Tarihi Kent Merkezi Koruma Islah İmar Planı" ve yine aynı Kurulun 9280 sayılı kararı ile uygun bulunan "Ankara Eski Kent Dokusunun Planlanması, Sağlıklaştırılması ve Koruması Projesi"nin plan onama sınırları "*Yenileme Alanı Sınırı*" olarak kabul edilmiştir. Bu bölgede; Ulus-Hacıbayram Kentsel Sit Alanı, Ankara Kalesi Tarihi ve Kentsel Sit Alanı, Roma Hamamı Arkeolojik Sit Alanı, Hamamönü Kentsel Sit Alanı, Augustus Tapınağı Arkeolojik Sit Alanı, Bentderesi Arkeolojik Sit Alanı bulunmaktadır (ABB İmar ve Şehircilik Dairesi Başkanlığı, 2006: 398). Bu tez çalışmasında hazırlanan dönem haritalarında yenileme alanı sınırı; Frig, Galat, Roma-Doğu Roma, Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet kültür katmanlarına tarihlenmektedir.

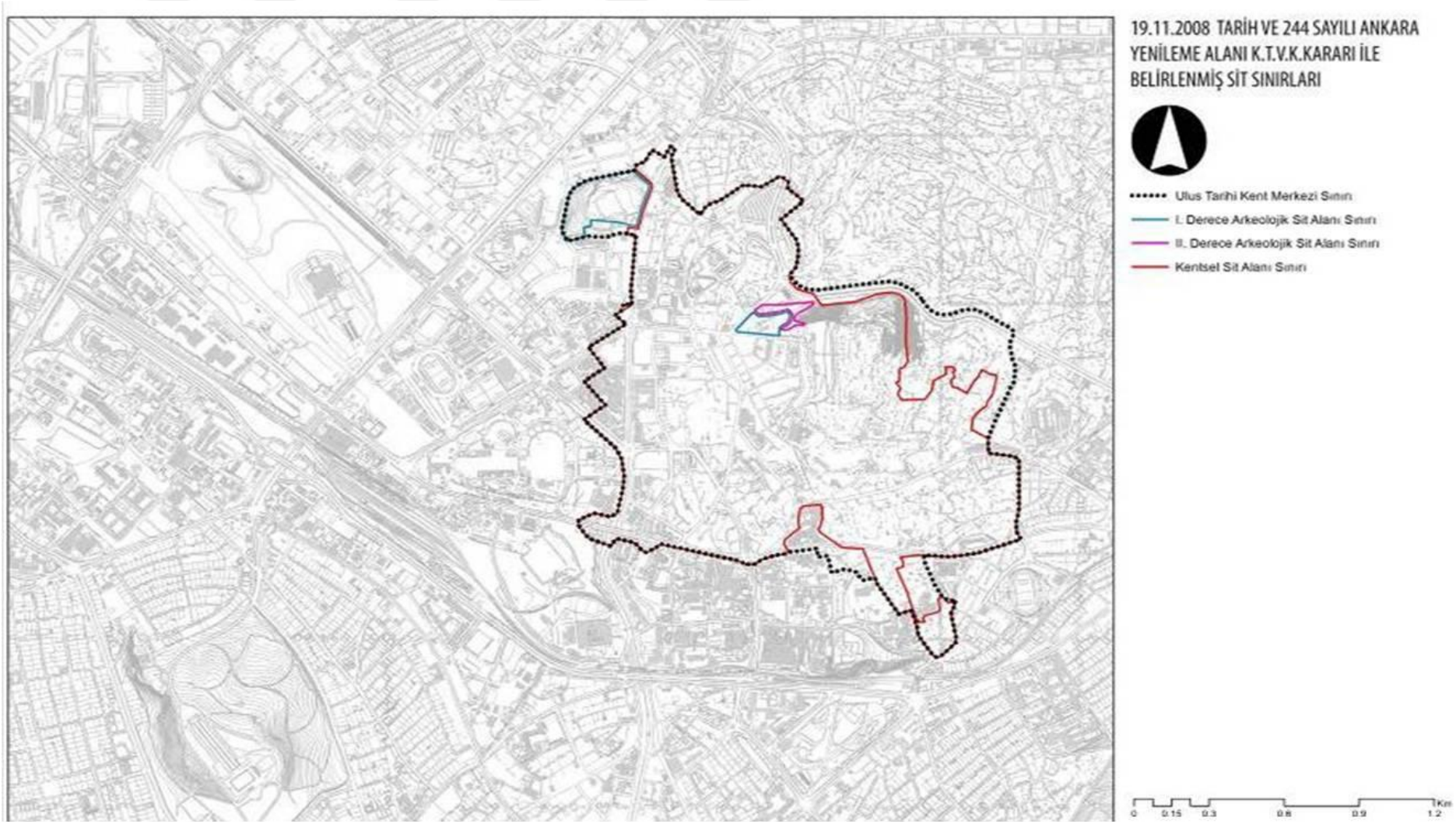
Harita 5.1. Ankara Tarihi Kent Merkezi'nde 12.04.1980 tarih ve A-2167 sayılı GEEAYK kararı ile belirlenmiş sit sınırları (Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü-(KÜVAM), 2015) (Detaylı açılım için bkz. EK-17)

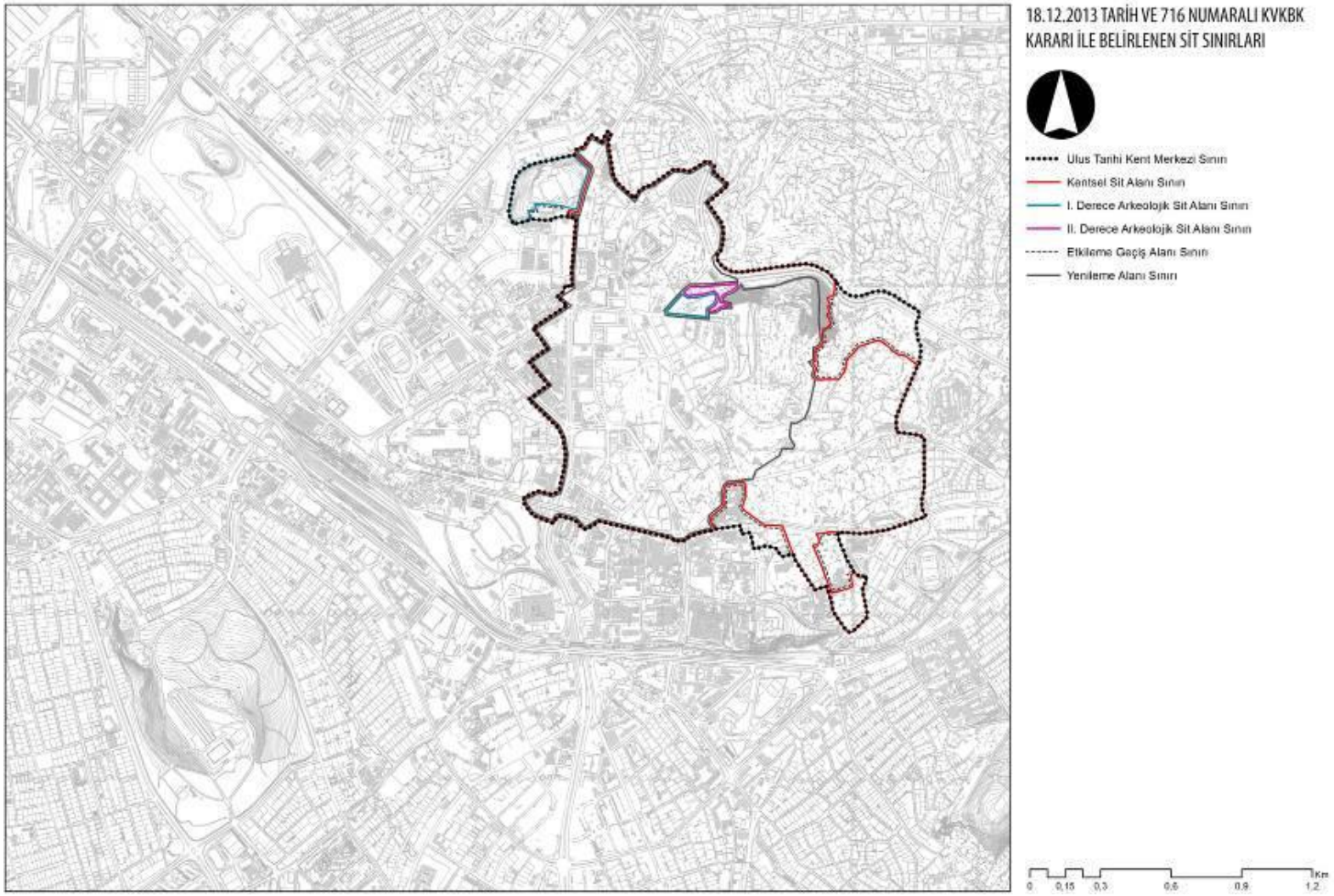
Harita 5.2. Ankara tarihi kent merkezin'de 03.09.1985 tarih ve 1378 sayılı KTVYK kararı ile belirlenmiş sit sınırları (KÜVAM, 2015) (Detaylı açılım için bkz. EK-18)

Harita 5.3. Ankara tarihi kent merkezi'nde 10.07.1986 tarih ve 24588 sayılı KTVYK kararı ile belirlenmiş sit sınırları (KÜVAM, 2015) (Detaylı açılım için bkz. EK-19)

Harita 5.4. Ankara tarihi kent merkezin'de 19.11.2008 tarih ve 244 sayılı Ankara yenileme alanı KTVKBK kararı ile belirlenmiş sit sınırları (KÜVAM, 2015) (Detaylı açılım için bkz. EK-20)

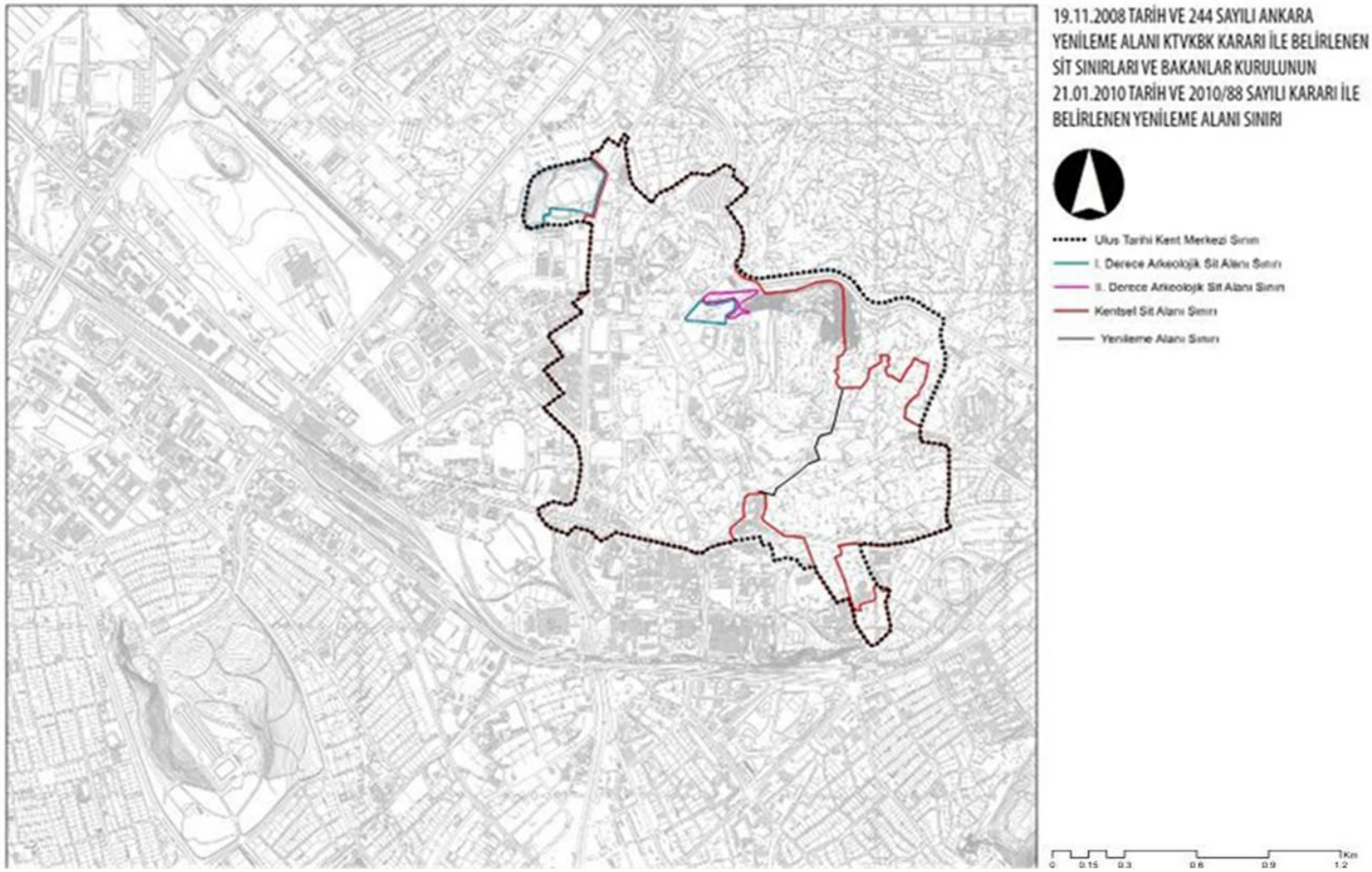
Harita 5.5. Ankara tarihi kent merkezin'de 18.12.2013 tarih ve716 sayılı Ankara II numaralı KTVKBK kararı ile belirlenmiş sit sınırları (KÜVAM, 2015) (Detaylı açılım için bkz. EK-21)

Ankara Tarihi Kent Merkezi yenileme alanı sınır belirlenmesi sürecinde;

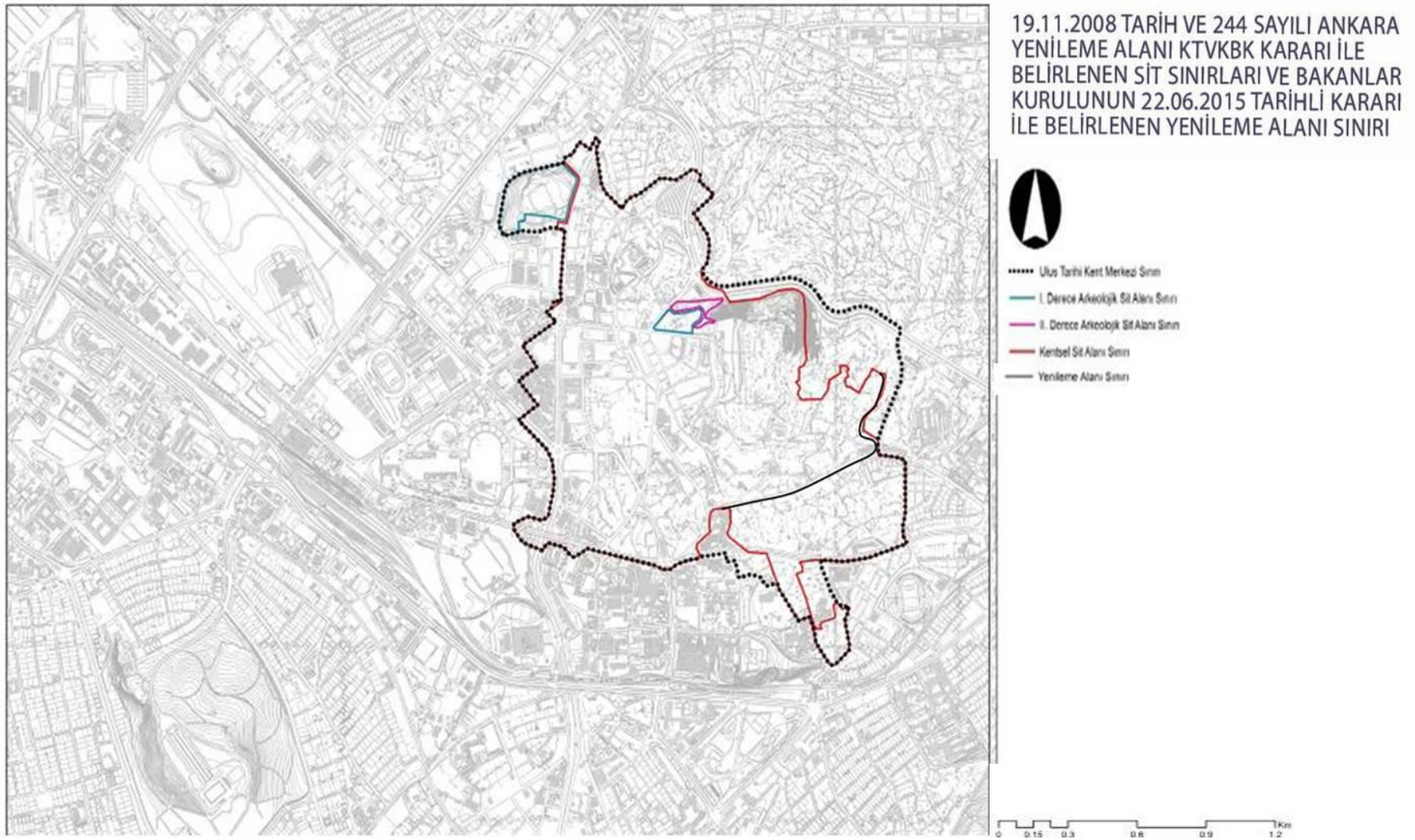
- 07.09.2005 tarih ve 25929 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren Bakanlar Kurulu'nun 08/08/2005 tarih ve 2005/9289 sayılı kararı ile belirlenen yenileme alanı sınırları yerine, Bakanlar Kurulu'nun 21/01/2010 tarih ve 2010/88 sayılı kararı ile yeniden yenileme alanı sınırları (Harita 5.6) belirlenmiştir.
- Ankara Tarihi Kent Merkezi, 1/5000 ölçekli KANİP Ankara II Numaralı KVKBK'un 18.12.2013 tarih ve 716 sayılı kararı ile uygun bulunmuş ve Ankara Büyükşehir Belediye (ABB) Meclisinin 14.10.2014 tarihli kararı ile onaylanarak yürürlüğe girmiştir.
- Plana ilişkin Ankara 7. İdare Mahkemesi'nde görülen davalarda, söz konusu KANİP'e ilişkin yürütmeyi durdurma kararları verilmiştir. 13.04.2015 ve 21.04.2015 tarihli Kurul kararları ile de yürütme durdurma kararlarına uyulmasına karar verilmiştir. Aynı mahkemenin 30.05.2016 tarihli 2016/1746 sayılı kararı ile dava konusu işlemin iptaline kararı verilmiştir. Bu nedenle, Ankara Tarihi Kent Merkezi sit alanına ilişkin Ankara II Numaralı KVKBK'un 27.04.2015 tarihli kararı ile Geçiş Dönemi Koruma Esasları ve Kullanma Şartları belirlenmiştir. Bakanlar Kurulu'nun 22.06.2015 tarih ve 2015/7872 sayılı kararı ile AnkaraTarihi Kent Merkezi'ne yönelik yeni bir yenileme alanı (Harita 5.7) belirlenmiş olup, mezkur Bakanlar Kurulu'nun 2. maddesi ile Bakanlar Kurulu'nun 21.01.2010 tarihli kararı yürürlükten kaldırılmıştır.

Özel statüsü nedeniyle koruma alanı olarak nitelendirilen, GEEAYK'nın 14.10.1978 tarih ve 1361 sayılı kararı ile sınırları belirlenen ve Ankara KTVKBK'un 23.01.2009 tarih ve 3857 sayılı kararı ile sınırları son şeklini alan Anıtkabir Alanı da tarihi kent merkezinin içerisine alınmıştır.

Yasal statüsüne göre koruma alanı olarak değerlendirilen Atatürk Kültür Merkezi (AKM) de tarihi kent merkezi sınırları içerisindedir. 2302 sayılı Kanun hükümlerine göre; *Bu alan içerisinde; milli mücadele tarihini, Türk halk kültürünü ve sanatlarını tanıtan yerler ve çeşitli müzeler, çeşitli sahneler ve toplantı salonları, sergi alanları, arşiv ve kitaplıklar, atölyeler ve benzeri yerlerden meydana gelen Atatürk Kültür Merkezi ile Milli Komitece saptanacak tesis ve alanlar bulunur. Bunların dışında Atatürk Kültür Merkezi alanına hiçbir yapı yapılamaz".* Milli Komite'nin 07.12.2006 tarihli 19. toplantısı kararlarına göre; Kızılay ile Ulus arasında Atatürk Bulvarı'nın batısındaki 141,3 hektar alan AKM alanı olarak belirlenmiştir. Bu alan beş bölgeye ayrılmıştır (Resim 5.1)

Harita 5.6. Ankara tarihi kent merkezi'nde 19.11.2008 tarih ve 244 sayılı Ankara yenileme alanı KTVKBK kararı ile belirlenmiş sit sınırları ve Bakanlar Kurulunun 21.01.2010 tarih ve 2010/88 sayılı kararı ile belirlenen yenileme alanı sınırı (KÜVAM, 2015) (Detaylı açılım için bkz. EK-22)

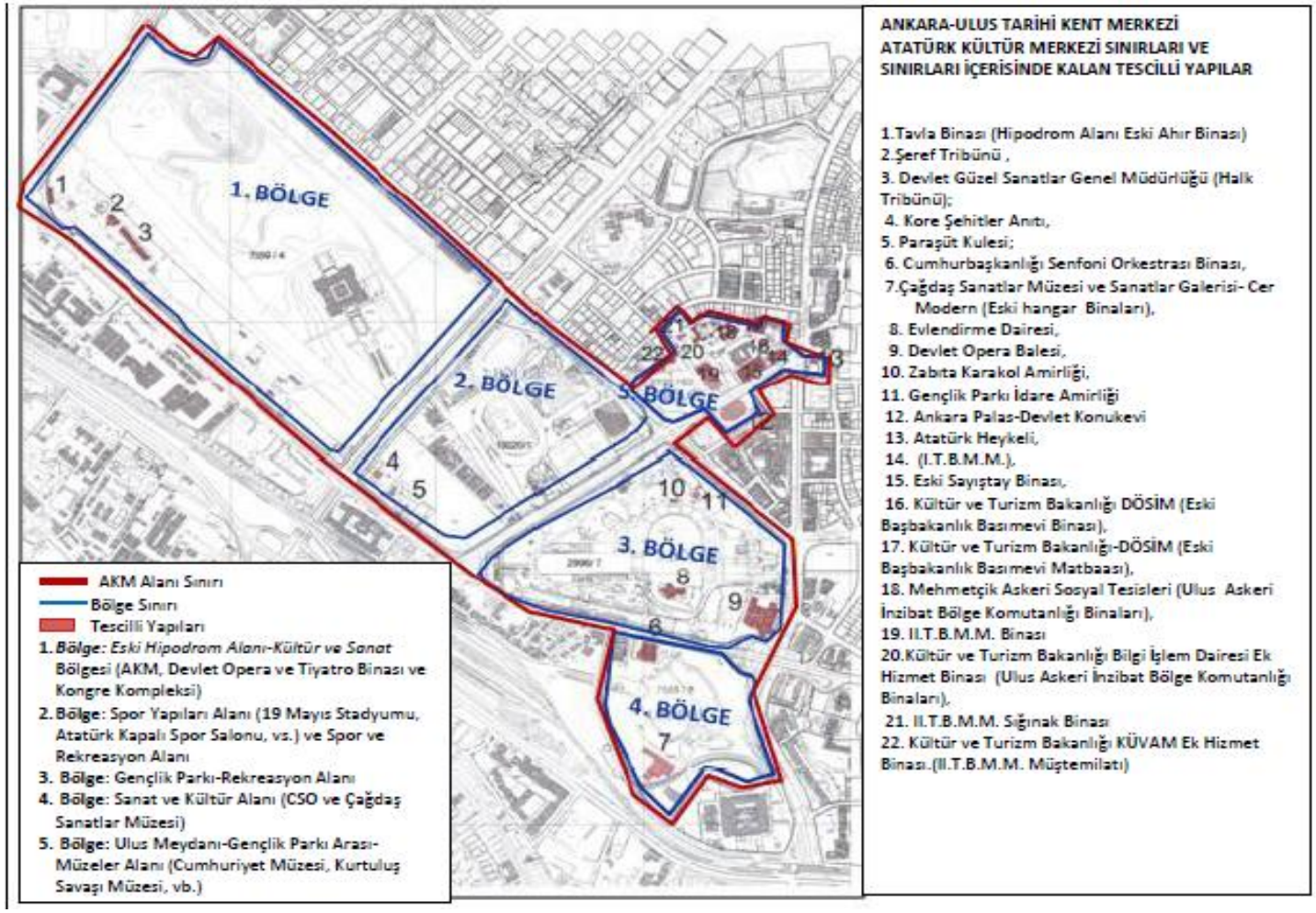

Harita 5.7. Ankara tarihi kent merkezin'de Bakanlar Kurulunun 22.06.2015 tarih ve 2015/7872 sayılı kararı ile belirlenen yenileme alanı sınırları (ABB,KUDEM, 2016) (Detaylı açılım için bkz. EK-23)

- *Birinci Bölge: Eski Hipodrom Alanı-Kültür ve Sanat Bölgesi (AKM, Devlet Opera ve Tiyatro Binası ve Kongre Kompleksi);* 1. Tavla Binası (Hipodrom Alanı Eski Ahır Binası), 2. Şeref Tribünü, 3. Devlet Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü (Halk Tribünü),
- *İkinci Bölge: Spor Yapıları Alanı* (19 Mayıs Stadyumu, Atatürk Kapalı Spor Salonu, vs.) ve *Spor ve Rekreasyon Alanı* (4. Kore Şehitler Anıtı, 5. Paraşüt Kulesi,
- *Üçüncü Bölge: Gençlik Parkı-Rekreasyon Alanı*; 8. Evlendirme Dairesi, 9. Devlet Opera Balesi, 10. Zabıta Karakol Amirliği, 11. Gençlik Parkı İdare Amirliği,
- *Dördüncü Bölge: Sanat ve Kültür Alanı (CSO ve Çağdaş Sanatlar Müzesi);* 6. Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası Binası, 7. Çağdaş Sanatlar Müzesi ve Sanatlar Galerisi-Cer Modern (Eski hangar Binaları).
- *Beşinci Bölge: Ulus Meydanı-Gençlik Parkı Arası-Müzeler Alanı (Cumhuriyet Müzesi, Kurtuluş Savaşı Müzesi, vb.);* 12. Ankara Palas-Devlet Konukevi, 13. Atatürk Heykeli, 14. Kurtuluş Savaşı Müzesi (I.TBMM), 15. Eski Sayıştay, 16. Kültür ve Turizm Bakanlığı Döner Sermaye İşletmeleri Genel Müdürlük-DÖSİM (Eski Başbakanlık Basımevi Binası), 17. Kültür ve Turizm Bakanlığı Döner Sermaye İşletmeleri Ek Hizmet Binası-DÖSİM (Eski Başbakanlık Basımevi Matbaası), 18. Mehmetçik Askeri Sosyal Tesisleri (Ulus Askeri İnzibat Bölge Komutanlığı Binaları), 19. Cumhuriyet Tarihi Müzesi (II.TBMM Binası), 20. Kültür ve Turizm Bakanlığı Bilgi İşlem Dairesi Ek Hizmet Binası (Ulus Askeri İnzibat Bölge Komutanlığı Binaları), 21. II.TBMM Sığınak Binası, 22.Kültür ve Turizm Bakanlığı KÜVAM Ek Hizmet Binası (II.TBMM Müştemilatı)' dır.

5.2. Koruma ve Yenilemeye Yönelik Planlama Çalışmaları

Ankara, başkent oluşundan bu yana, çok hızlı gelişen mekânsal gereksinimlerini, planlı ve dolayısıyla sağlıklı bir sürece oturtmak amacıyla birçok imar planına konu edilmiştir. Bu başlık altında, Ankara Tarihi Kent Merkezi'nde yer alan koruma ve yenileme alanlarına yönelik koruma-yenileme sürecini anlamak ve doğru planlama modelinin ne olması gerektiğine ilişkin bir sorgulama yapabilmek için planlama çalışmaları incelenmiştir.

Harita 5.8. AKM sınırları ve tescilli yapılar (Milli Komite'nin 07/12/2006 tarihli 19. toplantısı kararından faydalanarak hazırlanmıştır. (Detaylı açılım için bkz EK-24)

Lörcher planı

Ankara'nın başkent olduğu 1923 yılından, 1931 yılında yürürlüğe giren Jansen Planı'na kadar Ankara'nın kentsel gelişimini yönlendiren plan, Berlinli Mimar Carl Christoph Lörcher tarafından hazırlanmıştır. 1924 sonuna tarihlenen ve *Çerçeve Plan* olarak tanımlanan *Başkent Ankara'nın Yapılaşma Planı/Eski Şehir ve Yönetim Şehri Çankaya* başlıklı 1/10000 ölçekli Lörcher Planı ile Ulus'a ve Kızılay'a yönelik yeni merkez işlevlerinin oluşturulmasının temelleri atılmış, Osmanlı Dönemi'nde oluşturulmuş kadastro parsellerinin yerine, imar parsellerinin oluşturulması anlayışı başlamıştır. Planda, kentin nasıl büyüyeceğine dair bir öngörüde bulunulmamış, sadece kentin ilk yapılanması, kamu yapılarının ve konut alanlarının nasıl yerleşeceğinin acil çözümü aranarak Ankara'da sonraki yıllarda yapılan planlama çalışmaları açısından belirleyici ve kısıtlayıcı temel kararlar oluşturulmuştur. Eski Şehir için hazırlanan plan uygulanamaz gerekçesiyle uygun görülmemiştir. Eski Şehir'in sahip olduğu karmaşık mülkiyet yapısı, küçük parsellerin varlığı ve topografyanın zorlu oluşu gibi nedenlerden dolayı Eski Şehir ihmal edilmiştir. Yeni planın gerçekleşmesi ise, yeni yapıların engel çıkmadan yapılabilmesine bağlanarak, bugünkü Sıhhiye civarını içeren 150 ha büyüklüğündeki Yenişehir planı uygulamaya sokulmuştur.

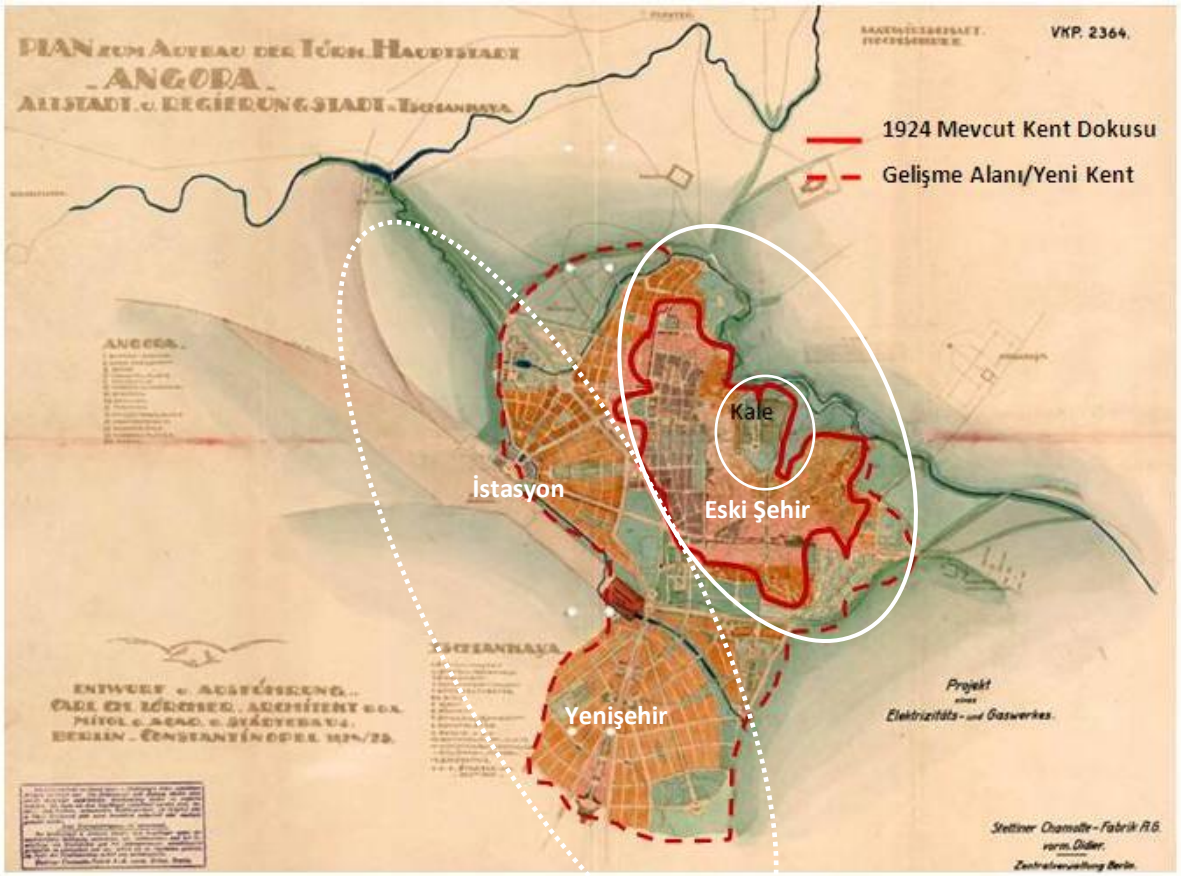
Tez konusu kapsamında "Eski Şehir"e ilişkin plan kararları incelendiğinde;

- Planla yoğun ve toplu bir şehir biçimi öngörülerek, mevcut kentin büyük bir bölümünde yenileme çalışmaları önerilmektedir.
- İstasyon-Birinci Meclis-Taşhan-Kale eksenini vurgulayan İstasyon Caddesi, Eski Şehrin en önemli en prestijli caddesi olarak kurgulanmıştır. İş Merkezi ve Yeni Meclis (İkinci Meclis), yeni Vakıf Oteli (Ankara Palas), yeni bahçe (Millet Bahçesi), hatta yeni bar gibi kullanımlarda bu cadde üzerinde öngörülmüştür. Böylece Cumhuriyet kültür katmanına tarihlenen yapılar bu cadde üzerinde yer almıştır. İstasyondan eski kentin güney ucuna bağlanan cadde ise yeni kentin prestij caddesi olan Atatürk Bulvarıyla birleşerek Eski Şehirle Yeni Şehri birleştirme çabası taşımaktadır.
- Plan raporlarında "Güzel Kale" olarak bahsedilen kale, kentteki tüm bağlantılar için bir odak noktası olarak ele alınmıştır.
- Bentderesi bölgesi Lörcher Planı'nda, kentte yeşil yollarla sürekliliği önerilen yeşil dokunun önemli bir elemanı olarak kurgulanmıştır.

- O yıllarda kentin en önemli meydanı olan Taşhan Meydanı ise, Millet Meydanı (Ulus Meydanı) adıyla yeniden tasarlanarak meydanda bir Atatürk heykeli önerilmiştir.
- İstanbul Yolu, İstasyon Caddesi, Anafartalar Caddesi ve Eski Taşhan Kale arasındaki yol, 1924 planı öncesi mevcut olan ve halihazırda kullanılan yollardır. Ancak, Denizciler Caddesi izi ilk kez bu planda yer almaktadır.
- İstasyon Caddesi başlangıç noktası İstasyon meydanı olarak çift gidiş-gelişli yol şeklinde tasarlanmış ve orta refüjünde tramvay olması önerilmiştir. Bu yolun çevresinde yer alan bataklık alan ise, merkezi iş alanı olarak tanımlanmıştır (Cengizkan 2004). Günümüzde bu alanda Gençlik Parkı, Hipodrom ve AKM yer almaktadır.
- Hükümet Meydanı, Lörcher Planı'nda yer alıp günümüzde de hala izleri görülen kentsel mekandır. İzleri şimdikiyle büyük oranda örtüşen bu alanda, yapılan düzenleme sonrası bazı değişiklikler olmuştur (Cengizkan, 2004). Örneğin, Juliyen Sütunu meydan düzenlenmesi sonrası meydanın Hacı Bayram Cami tarafındaki girişine yerleştirilmiştir.
- Hacı Bayram Cami ve Augustus Tapınağı'nın birlikteliği önemsenerek, bu alanın çevresi kolay algılanması için açılmış ve bu amaçla bir eskiz çalışması hazırlanmıştır.
- Ulus Eski Kent Merkezi'nde yer alan ve Lörcher Planı'nda izlenebilen diğer önemli kentsel mekan Hergele(n) (şimdiki Opera-İtfaiye meydanı) Meydanı'dır. Bu alandan kaleyi vurgulamak amacıyla burada bir meydanlar dizisi önermiştir (Cengizkan, 2004).
- Cengizkan'a göre (2004); planda önerilen Çankırı Caddesi izinin sınırının, o dönem yoğun duvar olarak anılan bölgeyi tahrip etmeden geçmesini öngörerek, henüz arkeolojik çalışmaların başlamadığı bu dönemde, Lörcher bölgeyi iyi etüt etmiş ve bu yol izini arkeolojik alanı zedelemeyecek şekilde bırakmıştır. Ancak, bu tespite karşın planda bu alanda yapılaşma gösterilmiştir. Plana göre ayrılmış olan okul yerinde Kız Meslek Lisesi ve Maliye Okulu yapıları inşa edilmiştir. Roma dönemi kültür katmanına zarar verilmiştir (Harita 5.8).

Plan kararları ile Roma dönemi kültür katmanı göz ardı edilerek, Cumhuriyet dönemi kültür katmanının şekillenmesi sağlanmıştır. Bu planla, "Eski Şehir" olarak nitelendirilen Ulus bölgesini de içeren alanın tamamen dışında, kuzeyde demiryoluyla sınır olan demiryolunun güneyinde Yenişehir dokusu oluşturulmuştur. Yeni Ankara'nın Eski Şehir

üzerine değil de, ayrı kurulması temel tutumu ile yeni yapılanma talebinin yeni gelişen şehre kayması sonucunda, Eski Şehir uzun yıllarca kentin önemsiz bir bölgesi olmuştur. Yenişehrin gelişimi, Eski Şehir eşdeyişle tez konusu kapsamında Ankara Tarihi Kent Merkezi üzerinde büyük bir baskı yaratmamıştır. Bu durum, Ankara Tarihi Kent Merkezindeki geleneksel dokuya bir açıdan koruyucu unsur olmuşsa da, aynı zamanda dokunun tahrip olmasına da olanak hazırlamıştır. Spekülatif baskıların ağırlık merkezinin Yenişehre kaymış olması, tarihi kent merkezinde yenileme istemlerini azaltsa da durduramamıştır ve işlev değiştirme, kullanım yoğunluğu arttırma, onarmadan kullanma gibi kira gelirlerini çoğaltıcı yolları kapatamamıştır. Böylece tarihsel çevrenin salt bir şekilde korunamayacağına örnek olmuştur.

Harita 5.9. Ankara-Lörcher planı (Kaynak: Goethe-Institut 2010, üzerinden çalışılmıştır.)

Jansen planı

Ankara'da mekânsal yapının şekillenmesinde yeni kurulmuş devlet örgütlenmesi rol oynayarak Cumhuriyetin ilanıyla bir anlamda rejim seçimi ile onun karar merkezinin

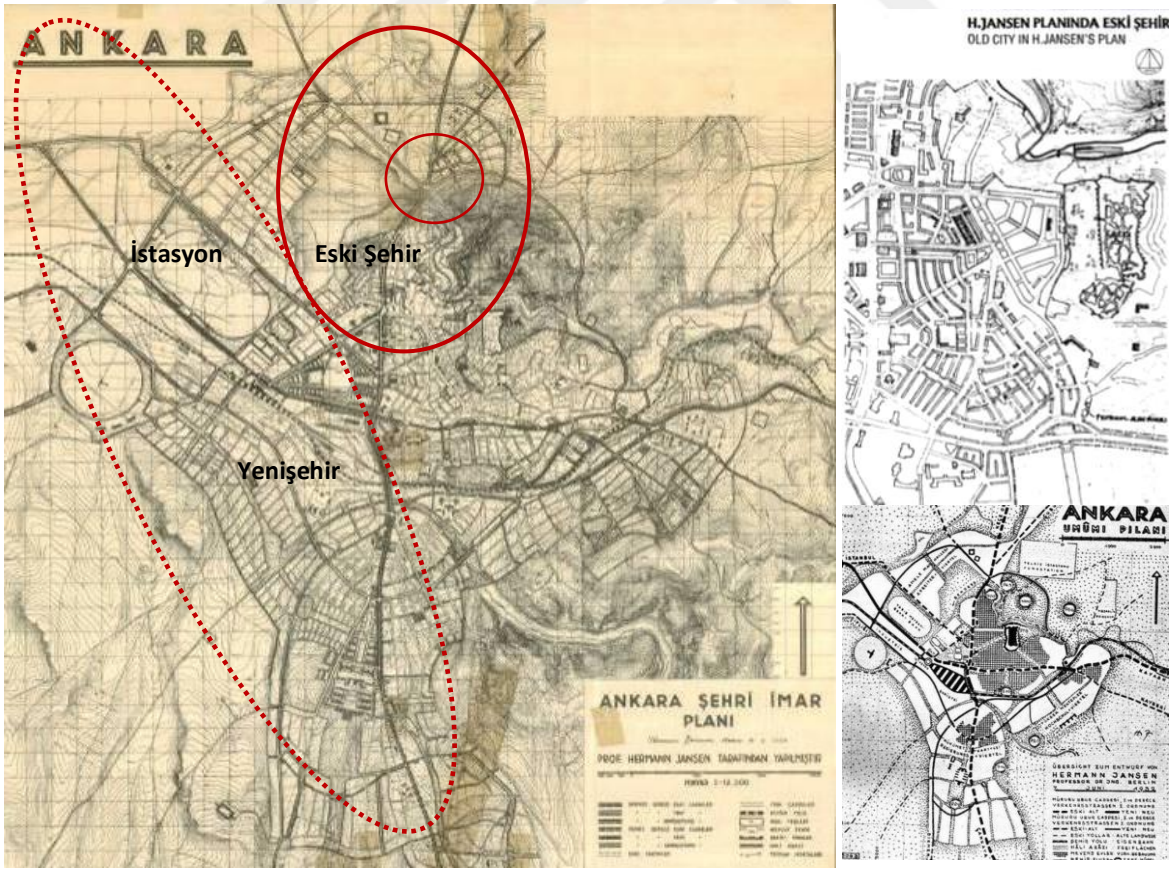
seçiminde bir özdeşlik kurulmuştur. Ankara Kenti'nin başarısı büyük ölçüde rejimin başarısıyla özdeşleşmiştir (Tekeli, 2000). Bundan böyle Ankara Doğunun değil, akılcı Batının parçası olması istenen yönetim şehri olarak, akılcı ve modern dünya anlayışının tüm işlevlerini yerini getirebilecek ve ona uygun yaşam biçimini yansıtacak bir başkent olacaktır. Bu nedenle de, mevcut tarihsel ve organik gelişmeyi bünyesinde taşıyan eski Ankara'dan bağımsız olarak kurulması zorunlu hale gelmiştir (Tankut, 1993). Cumhuriyet'in ilk yıllarında Lörcher'in sunduğu planlar, 1924-1925 yılları arasında gerçekleştirilen imar faaliyetlerinde kullanılmıştır. Modern bir kent hayali kuran yeni yönetim tarafından 1927 yılında Avrupalı mimarlar Brix, Jansen ve Jaussely'in davet edildiği bir uluslararası yarışma düzenlenmiştir. 1927 yılında yapılan yarışmayı kazanan Berlinli mimar Hermann Jansen'in sunduğu plan, 1928'de Lörcher Planı'nın uygulanan kısımlarının değiştirilmesini kabul ederek hazırlanmış ve 1932 yılında yürürlüğe girmiştir. Jansen Planı'nda Hacıbayram Camii ve çevresi ile Bentderesi, Ankara Kalesi, Mahmutpasa Bedesteni, hanlar bölgesi, Samanpazarı, Atpazarı ve Koyunpazarı'nı içeren bir "protokol alanı" belirlenmiştir. Eski Şehir dokusunun, yeni imara açılacak alanların baskısından korunması amaçlanmıştır. Bu protokol alanı içinde her türlü yeni inşaat, eski evlerin yıkımı ve köklü onarım yasaklanmıştır. Aslında Eski Ankara'yı, eşdeyişle tarihi kent merkezini korumak düşüncesinden yola çıkmayarak, Selçuklu ve Osmanlı kültür katmanının tanımladığı geleneksel doku için getirdiği imar hareketinde belli bir ölçüyü aşmadığı için, mevcut yol ve yapı düzeninin korunduğu düşünülmektedir.

Eski Ankara'ya uygulanabilir gerçekçi bir yaklaşım getiren Jansen planında başlıca önem verilen noktalar;

- Kale ve çevresinin korunması, kalenin kentin önemli odak noktası olarak alınması ve kentin kalenin etrafında geliştirilmesi, kuzeybatı'da işçi mahallesi, kuzeydoğu'da konut gelişme alanları ve istasyon ile kent arasındaki alanın ticaret aksı olarak önerilmesi,
- Eski Şehri Çankaya'ya bağlayan yolun (Atatürk Bulvarı), kentin en önemli arteri olarak kuzey-güney doğrultusunda genişletilerek açılması,
- Güneyde, Eski Şehir ve Çankaya arasında Parlamento ve Bakanlık yapılarını içeren bir Bakanlıklar Sitesi düşünülmesi,
- Eski Şehir ile istasyon arasındaki düşük kotlu arazilerin Gençlik Parkı, 19 Mayıs Spor Sitesi, Hipodrom gibi açık alanlarla spor ve dinlenme kullanışlarına ayrılması,

- Kentteki Kale, Kocatepe, Hacettepe, Rasattepe, Maltepe gibi yüksek noktaların değerlendirilmesi için bakış noktası olarak görsel açıdan da önemlerinin artırılması, belli bir yeşil alan sistemi kurulması,
- Kuzey-Güney (Atatürk Bulvarı) ve Doğu-Batı (Talatpaşa Bulvarı) yönlerinde, iki ana arterin kenti boydan boya geçmesidir (Yavuz, 1952: 3) (Harita 5.9).

Jansen Planı'nda, Ulus ve çevresi kentin merkezi, yeni yöneticiler ve Ankara'ya gelen bürokratlar için kentin güneyinde, Yenişehir'de oluşturulacak Bakanlıklar, TBMM ve konut alanları da yeni kentin uzantısı olarak kurgulanmaktadır. Kentsel gelişme Kale'den Çankaya'ya yönlendirilmiştir. Lörcher Planı'nın tersine istasyon ile Ulus arasına önerilen yeşil bir aks ile bu bölge merkezden koparılmıştır. Eski Şehir demiryolu, yeşil alanlar ve kamu kuruluşlarıyla çevrelenerek sınır içine alınmış olsa da, merkezi bölgede kalması alanın spekülasyonlara açılmasına neden olmuştur. Yenişehir'in kurulmasından sonra, Eski Ankara -geleneksel yerleşim bölgesi- ve Yenişehir olmak üzere kent ikiye bölünmüştür.

Harita 5.10. Ankara- Jansen planı (VEKAM, 2015)

1932'den 1950'ye kadar Jansen Planı'nın yanı sıra, politik baskılar sonucu spekülasyonların desteklenmesi ile birçok uygulama yapılmıştır. 1932–1937 yılları arasında geleneksel doku içerisinde Ulus'ta Çankırı Caddesi, Posta Caddesi, Sanayi Caddesi, Anafartalar Caddesi gibi ana akslar oluşturulmuş, bu caddeler üzerinde gelişmekte olan Cumhuriyet'in en önemli yapıları yer seçmişlerdir. Bununla birlikte, bu alanlarda yer alan geleneksel dokunun da günümüze ulaşma şansı kalmadığından, eşdeyişle, Cumhuriyet kültür katmanı oluşurken Roma, Ahi, Selçuklu, Osmanlı kültür katmanları göz ardı edilmiştir. Ulus'ta, Kale'nin batısında Hacı Bayram çevresinde eski kentsel doku tümüyle yenilenmiş, bunun sonucu caddeler boyunca yüksek ve sürekli bir yapılaşma nedeniyle içbölgeler çöküntü alanlarına dönüşmüştür. Ayrıca, eski şehrin çevresinde gecekondulaşma hareketleri artarak sürmüş ve bu kesim düşük gelir gruplarına terk edilmiştir. Örneğin; Hıdırlıktepe, Atıfbey gibi sorunlu bir sosyal yapıya sahip olan gecekondu bölgelerine yakın olan Hacıbayram, Sakalar, Şükriye ve Kale mahallelerini kapsayan tarihi doku, negatif yönde bir gelişimin etkisinde kalmıştır.

Plan da yer alan Gençlik Parkı, 19 Mayıs Spor Sitesi, Hipodrom gibi açık alanlarla spor ve dinlenme fonksiyonlarının kararlarının uygulanması, Cumhuriyet kültür katmanının şekillenmesine ve tarihi kent merkezinin sınırlarının çizilmesinde rol oynamıştır.

Ubaydin-Yücel planı

1954'te açılan ve 1955'te sonuçlanan yarışma sonrası, 1957'de 5720 hektar alanda Nihat Yücel ve Raşit Uybadin tarafından hazırlanan imar planı onaylanarak yürürlüğe girmiş ve plan 1958-1968 yılları arasında yürürlükte kalmıştır. Bu plan ile **y**ağ lekesi şeklinde bir gelişme öngörülmüştür (Harita 5.10). Uybadin ve Yücel'in hazırladığı planın kenti dönülmez şekilde etkileyen en önemli kararı, artan nüfus sorununa mevcut yapılı çevreyi yerinde yükselterek, yani kat artışı vererek çözüm üretme yaklaşımıdır. Plan raporunda[136], 1950'li yılların sonlarına doğru Yenişehir'in gelişmesinin hızlandığı ancak, Ulus'un şehrin ana merkezi iş alanı olarak ele alındığı ve gelişeceği belirtilmektedir.

[136]"*Şehrin ticaret sitesi; bugün Ulus Meydanı ve Samanpazarı semtleri ile bunları birbirine bağlayan Anafartalar Caddesi üzerinde toplanmıştır. Ulus'tan Yıldırım Bayazıt semti istikametinde, büyük ticarethaneler ve bürolar şeklinde yeni bir inkişaf başlamıştır. Bu merkezden başka, son senelerde Kızılay civarında da bir ticaret bölgesi teessüs etmeğe başlamıştır. Bu kısımda mevcut ikametgâhlar, yerlerini yavaş yavaş büro ve ticarethanelere terk etmek mecburiyetinde kalmaktadır. Zamanla burası ekseriyetle bürolar, eğlence yerleri, lokanta, gazinolar ve perakendeci ticarethanelerle daha kesifleşecektir. Ulus değişmeyecek, esas merkez olarak kalmakta ve gelişmekte devam edecektir*." (Uybadin-Yücel, 1957: 8).

Yine plan raporunda, Ulus'ta Posta Caddesi, Sanayi Caddesi ve Karaoğlan Çarşısı kesimlerinin yenilemesi önemli bir sorun olarak ele alınmıştır[137]. Atatürk Bulvarı'na alternatif bir ulaşım aksı oluşturmak amacı ile Osmanlı kültür katmanında yer alan Sulu Han üzerinden geçen bir ana ulaşım aksı planlanmışsa da, Sulu Han'ın tescil edilmesi ve koruma altına alınarak restore edilmesi ile uygulanamamıştır. 1957 Planı raporunda ifade edilen diğer bir konu[138]; güneyde Sanayi Caddesi'nin doğu kesimlerinde yenileme yapılamadığı için korunmasının gerekliliğidir. Ancak bu öngörü gerçekleşmemiştir.

Bu planla yoğunluklar artırılmış, tarihi dokuya uygun olmayan kat yükseklikleri verilmiş, küçük parseller birleştirilerek büyük taban alanları oluşturulmuş ve Hamamönü ile Kale'nin batısında, Hacı Bayram çevresinde eski kentsel doku tümüyle yenilenmiş, apartmanlaşma başlamıştır. Jansen Planı'ndan bu yana benimsenen protokol sahası yaklaşımıyla, kalenin doğusu ve güneydoğusunda yer alan çalışma kapsamında Selçuklu, Osmanlı kültür katmanına tarihlenen Kale-Hamamönü tarihi konut alanları ise korunup kat nizamı getirilmemiştir (Tunçer, 2000).

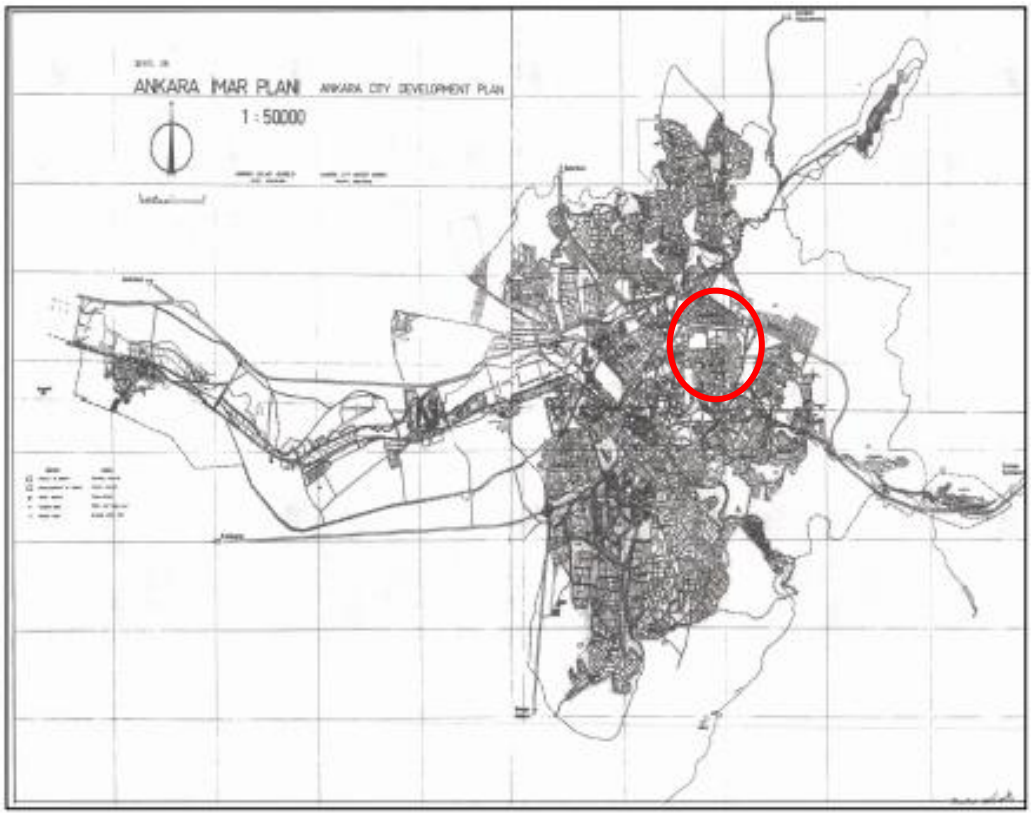
Bu plan kararları ile Roma-Doğu Roma, Selçuklu, Osmanlı kültür katmanına tarihlenen Eski Şehir'de;

- Anafartalar Çarşısı'nın yapılması,
- 1954 yılında yarışma projesi ile belirlenen Ulus İşhanı yapılar grubunun 1958 yılında tamamlanması,
- Çevre düzenlemesi ile birlikte, o tarihe kadar kavşak ortasında yer alan Atatürk Heykeli'nin şimdiki yerine taşınması ile oluşan meydan görünümünün, Anafartalar Çarşısı'nın ofis bloğuyla birlikteliği ile *Ulus Meydanı'nın yeni imgesini oluşturulması,*

[137] "*Esasen imar plânı programında hâl binası, Posta Caddesi, Sanayi Caddesi ve Karaoğlan arasında kalan kısım yeniden etüd edilerek burada yapılacak dükkânlar ve bürolar tahakkuk etmek üzeredir. Bu bölgeler, halen eski ve çok bakımsız ikametgâhlardan müteşekkildir. Şehrin merkezinde olması dolayısı ile yerleri çok kıymetli, buna mukabil kullanılmasından dolayı elde edilen kazanç, kıyas kabul etmeyecek derecede düşüktür. Bu kısımların ıslahı yoluna gidilmezse; buralara zamanla hurdacılar, tamirhaneler ve depolar plansız olarak nüfuz edeceğinden, ileride ıslahı imkânsız bir çirkinlik ve Belediye hizmetleri için büyük bir müşkülat meydana çıkaracaktır. Bu bölgeleri çevreleyen yolların üzerinde birçok yeni binalar yapılmıştır. Bu binalar bir tahta perde şeklinde bu sefaleti gizlemekte ve gözden kaybetmektedir*." (Uybadin-Yücel, 1957: 9).

[138] "*Prof. Jansen'in Protokol Sahası'na da giren bu bölgeler maalesef o zamandan beri doğru dürüst muhafaza edilmemiştir. Bu yüzden karşımızda ak yüzlü temiz yollu pis kokmayan bir asarıatika göreceğimiz yerde, bir mezbele ile karşılaşmaktayız. Samanpazarı ve Cebeci'nin güneyindeki Eskişehir, Kaleiçi ve Kale civarı Hükümet yardımı ile dahi olsa muhakkak ele alınmalı ve eski karakterini bozmadan yabancılara göğsümüzü kabartarak göstereceğimiz canlı bir müze haline sokulmalıdır"* (Uybadin-Yücel, 1957: 9)

- *Cumhuriyet katmanının da eklenmesi ve Ankara Tarihi Kent Merkezi'nin* çok katmanlığının vurgulaması önemli gelişmelerdir.

Harita 5.11. Ankara- Ubaydin-Yücel planı (ABB, KUDEM,2015)

Bölge kat nizamı planı

Bölge Kat Nizamı Planı ile 1960 yılında nüfusun 650.000 kişiye ulaşması göz ardı edilerek yeni bir plan hazırlanması önemsenmeden, Yücel-Uybadin planındaki yoğunluk artırımı kabul edilerek uygulamalar yapılmıştır. Bu dönem planlarda, tarihi dokuya uygun olmayan 4-10 kat arasında değişen kat nizamı verilmiştir. Cumhuriyet kültür katmanına tarihlenen ve Roma kültür katmanını göz ardı ederek açılan Atatürk Bulvarı-Çankırı Caddesi aksına cepheli parsellerde 10 kat, Cumhuriyet kültür katmana tarihlenen Talat Paşa Bulvarına cepheli parsellerde 8 kat, Ulucanlar Caddesine cepheli parseller ile Ulus merkezi iş alanında 6 kat ve Frig kültür katmanının izlerinin görüldüğü Hacıbayram çevresinde 4 kata izin verilmiştir. Yeni birer ticari aks haline dönüşen, Talatpaşa Bulvarı ve Ulucanlar Caddesi'ne cephe veren Selçuklu, Ahi, Osmanlı kültür katmanları bileşeni tarihi yapılarda yapılan müdahaleler bu yapıları tanınmaz hale getirmiştir.

Eski Ankara dokusunun bulunduğu Kale ve çevresi -Necatibey Mahallesi- çok katlı blokların yapıldığı ana caddelerin ardında çöküntü bölgesi niteliği kazanmıştır. Yapılan imar uygulamaları da yıkıp yenilemeye yönelik olmuştur;

- Hacı Bayram Cami çevresinde, açık alanın oluşturulması için Selçuklu ve Osmanlı kültür katmanlarını oluşturan geleneksel yapılar ve Cumhuriyet dönemi apartmanlarının çoğu yıkılmıştır (1937).
- Çok sayıda konutun kamulaştırılarak yıkılmasını gerektiren Ulucanlar Caddesi açılmıştır (1955).
- Kurtuluş ve Kırgız gibi nitelikli eski Ankara Evi ile dört adet tescilli camiyi içine alacak şekilde, Osmanlı kültür katmanına tarihlenen iki mahalleyi yok ederek Hacettepe Hastane Kompleksi yapılmıştır (1960'lı yıllarda).

1990 Ankara nazım planı

1969 yılında özel bir kararname ile Ankara Metropolitan Alan Nazım Plan Bürosu kurulmuştur. Ankara 1990 Nazım Planı, 1982 yılında onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Tarihi ticaret merkezi ve yakın çevresini içeren çekirdek alanda, mevcut planların (Uybadin-Yücel ve Bölge Kat Nizamı Planı) sürdürülerek kentin, Ulus, Ankara Kalesi ve Hamamönü'nü dışındaki çeperlerde geliştirilerek biçimlenmesi hedeflenmiştir. Kent merkezinin bütününe yönelik noktasal kararlar verilmemiş temelde Uybadin-Yücel Planı'nın uygulanmasına devam edilmiştir (Günay, 2005). Eski Ankara üzerindeki baskıları azaltmak ve Ulus Tarihi Kent Merkezi'ni koruyarak, gelişmesini sağlamak amacıyla, Ulus'un Kazıkiçi Bostanları'nda -Çankırı Caddesi'nin batısından Kazım Karabekir Caddesi'ne kadar olan bölgede Uluslararası Ticaret Merkezi ve -Kazım Karabekir Caddesinden başlayarak, İskitler Caddesi'nden Ankara Çayı'na kadar olan bölgede- Merkezi İş Alanı ile düşünülmüş ancak gerçekleştirilememiştir. Çankırı Caddesi'nin batısından Kazım Karabekir Caddesine kadar olan bölge, yeniden önerilen tarihi kent merkezi sınırları içinde yer almakta olup, tarihi ticaret merkezi ve yakın çevresinde, dolayısıyla Hacıbayram ve Hamamönü'nde geleneksel dokuda kalıcı etkiler yaratacağı ve Ahi, Selçuklu, Osmanlı kültür katmanlarının yok olmasına neden olacağı düşünülmektedir. Çankırıkapı Höyüğü ve Roma Hamamı kalıntıları göz önünde bulundurulduğunda, bu alanda yapılacak uygulamaların Roma dönemi kültür katmanına da zarar vereceği söylenebilir.

Ulus Tarihi Kent Merkezi koruma-ıslah imar planı

1986 yılında ABB tarafından düzenlenen bir planlama yarışması sonucunda birincilik kazanan proje esas alınarak, 1987-1989 yıllarında hazırlanmıştır. Ankara KTVKBK'nun 10.11.1989 tarihli ve 954 sayılı kararı ile uygun bulunan bu plan ABB Meclisi'nin 15/01/1990 tarihli ve 33 sayılı kararı ile onaylanmıştır (Harita 5.11). 1/1000 ölçekli, "çerçeve plan" ve plan hükümleriyle, bu plan imar planı değil "yapısal plan" niteliğindedir.

Harita 5.8. Ulus tarihi kent merkezi koruma-ıslah imar planı (ABB, KUDEM, 2015)

Planlama alanı; Atatürk ve Talatpaşa Bulvarı, Bentderesi Caddesi, Kale'nin batı surları ve Samanpazarı'nın bir kısmını kapsamaktadır ve *"Koruma Program Alanı", "Sağlıklaştırma Program Alanı", "Yenileme Program Alanı"* olarak tanımlanan üç bölgeye ayrılmıştır. Ulus Tarihi Kent Merkezi'nde, ağırlıklı olarak turizm ve ticarete yönelik kullanımlara dönüşümü ve sağlıklaştırmayı mümkün kılacak stratejiler ve kararlar belirlenmiştir. Her bir program alanı içinde farklı koruma, kullanma, onarım ve yapılaşma tutumları ile mülkiyet, ulaşım-dolaşım, altyapı, kentsel peyzaj ve uygulama süreç esasları ayrı ayrı belirlenmiştir.

Her bir alanda, yapı ölçeğinde, "*korunacak yapı", " doygun yapı", "yeni yapı"* gibi kavramlar getirilmiştir. Her bir yapı türü için, yapının ek kat olanağından, çevreye uyumlu cephe düzenlemesine, arkad ve pasaj düzenlemesinden kat ayrım ve arka yaklaşma sınırı düzenlemesine kadar her biri için maddelerce ayrı özgün uygulama, müdahale biçimi tarif edilmiştir (Erkal ve diğerleri, 2005).

Planda uygulama öncelikli paket proje alanları saptanarak planlanmıştır. Özelliklerine göre bu proje alanlarında koruma amaçlı kentsel tasarım çalışmaları (1/1000 ve 1/500 ölçekler) yapılmıştır. Bu çalışmalar; Hacıbayram Çevresi, Suluhan Çevresi, Çıkrıkçılar Yokuşu Çevresi, Anadolu Medeniyetleri Müzesi Çevresi, Karyağdı Türbesi Çevresi, Hasırcılar-Osmanlı Kavşağı Bağlantısı ve Eski Hamam Çevresi, Bend Deresi Dolmuş Durakları Çevresi, Akköprü Çevresi gibi özel ve öncelikli alanlarda yoğunlaşmıştır. Bu proje alanlarından "Hacı Bayram Çevre Düzenlemesi", "Karyağdı Türbesi Çevresi", "Bend Deresi Dolmuş Durakları Projesi", "İstiklal Mahallesi Projesi" gibi projeler tamamlanarak uygulamaya konulmuştur (Tunçer, 2008).

Hacıbayram Veli Caddesi'nin batısında yer alan yapılar, bu plan uygulamaları nedeniyle günümüze ulaşamamıştır. Bu planın öngördüğü meydan düzenlemesi öncesine ait, Hacıbayram ve çevresinde özgün geleneksel konut yapılarının ve Cumhuriyet dönemine tarihlenen apartmanların çoğu yıkılarak, bu meydana katılmış ya da yerine meydana ve Hükümet Caddesi'ne cephe veren yollarda, farklı işlevleri olan modern mimarlık yapıları yapılmıştır. Böylece, Hacıbayram Cami çevresinde, caminin ilk yapıldığı dönemde ve sonraki yıllarda var olmadığı ölçekte bir meydan oluşturulmuştur. Bu planla;

- Korunacak yapı ve yeni imar hakkı verilmeyen doygun yapı kavramlarının getirilmesiyle tarihi kentsel dokunun günümüze kadar korunmasına katkı sağlanması,
- Mevcut imar haklarının dondurulması, daha fazla yapılaşma ve nüfus yoğunluğu getirilmemesi, hatta korunacak değerlere zarar verdiği durumlarda kat indirimi yapılması,
- Korunması gereken bölümlerin mutlaka dönüşme, yapılaşma izni verilmesi uygun olan bir başka parça ile birlikte ele alınması,
- Kamulaştırmadan çok toplulaştırma ve yeniden daha büyük parçalar halinde dağıtım önerilerek kamuya maliyetlerin azaltılması, hakların da korunmasının sağlanması öngörülmüştür.

Jansen ve Uybadin-Yücel planlarıyla tarihi dokuya aykırı olarak oluşturulmuş mülkiyet düzeni, bu planla koruma amaçlı mülkiyet dokusuna dönüştürülmüştür. Ancak, parsellerin birleştirilmesi özendirilerek, korunacak yapı sahiplerine de imar hakkı sağlanmıştır. Böylece, geleneksel dokunun korunması yerine yeni yapılaşmanın önünün açan bu yöntemle, hedeflenen koruma yaklaşımı gerçekleştirilememiştir.

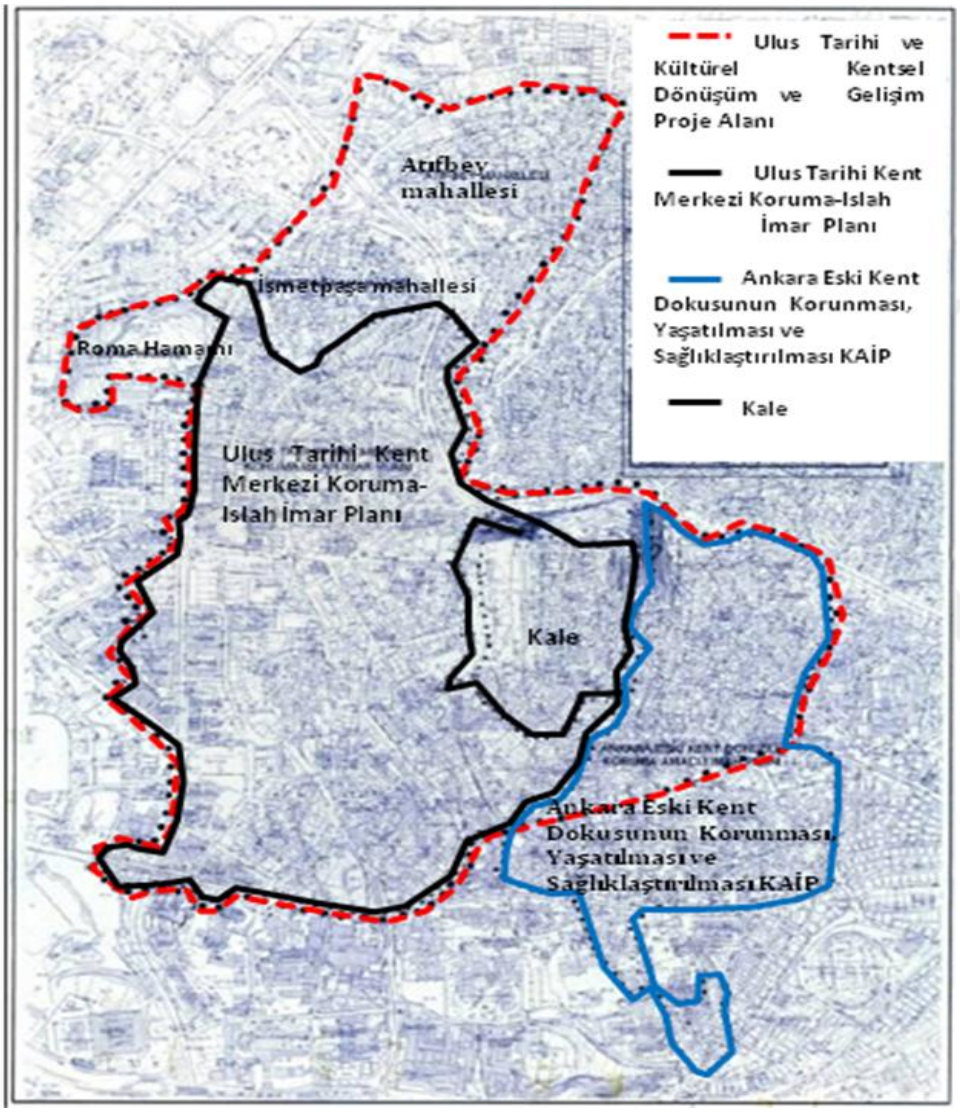
Ulus Tarihi Kent Merkezi Koruma Amaçlı Islah İmar Planı hükümlerine göre parselasyon uygulaması, sadece Hacıbayram Mahallesi kapsamında kalan Bentderesi Caddesi, Kevgirli Sokak, Hükümet Caddesi arasında kalan adalarda gerçekleştirilerek, tapu tescili tamamlanmıştır. Ancak, bu plan Hamamönü'nü de kapsayan geleneksel konut dokusunun büyük bir kısmını göz ardı etmiştir. Ulus Tarihi Kent Merkezi Koruma Islah İmar Planı'nın, yaklaşık 20 yıldır yürürlükte kalmışsa da özellikle yüksek kamulaştırma maliyetleri nedeniyle uygulanması tamamlanamamıştır.

Ankara Büyükşehir Belediyesi 24.12.2004 tarihinde yayınlanarak yürürlüğe giren, 5272 sayılı Belediye Kanunu'nun 73. Maddesi'ne dayanarak;

- Ulus Tarihi Kent Merkezi Koruma Islah İmar Planı alanının tamamını,
- Tarihi Kale İçi'ni,
- Kale'nin doğusunda yer alan bölgeye ait Eski Kent Dokusu KAİP'nın kuzey bölümünü,
- Atıfbey 1. Etap Park ve Rekreasyon Alanı Uygulama İmar Planı alanını,
- İsmetpaşa Mahallesi'ni ve Roma Hamamı'nı kapsayan -batıda Çankırı Caddesi, Cumhuriyet ve İstiklal caddeleri ile Atatürk Bulvarı'nın bir kısmını, güneyde Talatpaşa Bulvarı, doğuda Ruhi Su ve Gazeteci Kemal Aşık Caddeleri ile kuzeyde Bend Deresi Caddesi'ni içine alan- bölgeyi "*Ulus Tarihi ve Kültürel Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Proje Alanı"* olarak tanımlamıştır (Harita 5.12).

Planın alan üzerindeki en önemli etkilerinden biri, plan kararları doğrultusunda, planlama alanı (Atatürk ve Talatpaşa Bulvarı, Bentderesi Caddesi, Kale'nin batı surları ve Samanpazarı'nın bir kısmı) ile Eski Kent dokusu KAİP alanı (Kale'nin güney ve doğu kesimi) birlikte bütüncül olarak değerlendirilerek "kentsel sit alanı" statüsü kazanmıştır ve Ankara Tarihi Kent Merkezi olarak değerlendirilmiş Ulus, Ankara Kalesi, Roma Hamamı, Bentderesi, Hamamönü, Samanpazarı ve Ulucanlar'ı kapsayan bölge, 5366 sayılı

Kanun'un 2. maddesine göre Bakanlar Kurulu'nun 08/08/2005 gün ve 2005/9289 sayılı kararı ile "Ankara Tarihi Kent Merkezi Yenileme Alanı" olarak ilan edilmiştir. 1990'da yürürlüğe giren Ulus Tarihi Kent Merkezi Koruma Islah İmar Planı, ABB Meclisi'nin 14.01.2005 tarih ve 210 sayılı kararı ile iptal edilmiştir.

Harita 5.9. Ankara tarihi kent merkezi'nde ABB Meclisi'nin 14.01.2005 tarih ve 210 sayılı kararı eki 1/ 5 000 ölçekli Ulus tarihi ve kültürel kentsel dönüşüm ve gelişim proje alanı (ABB, KUDEM,2015)

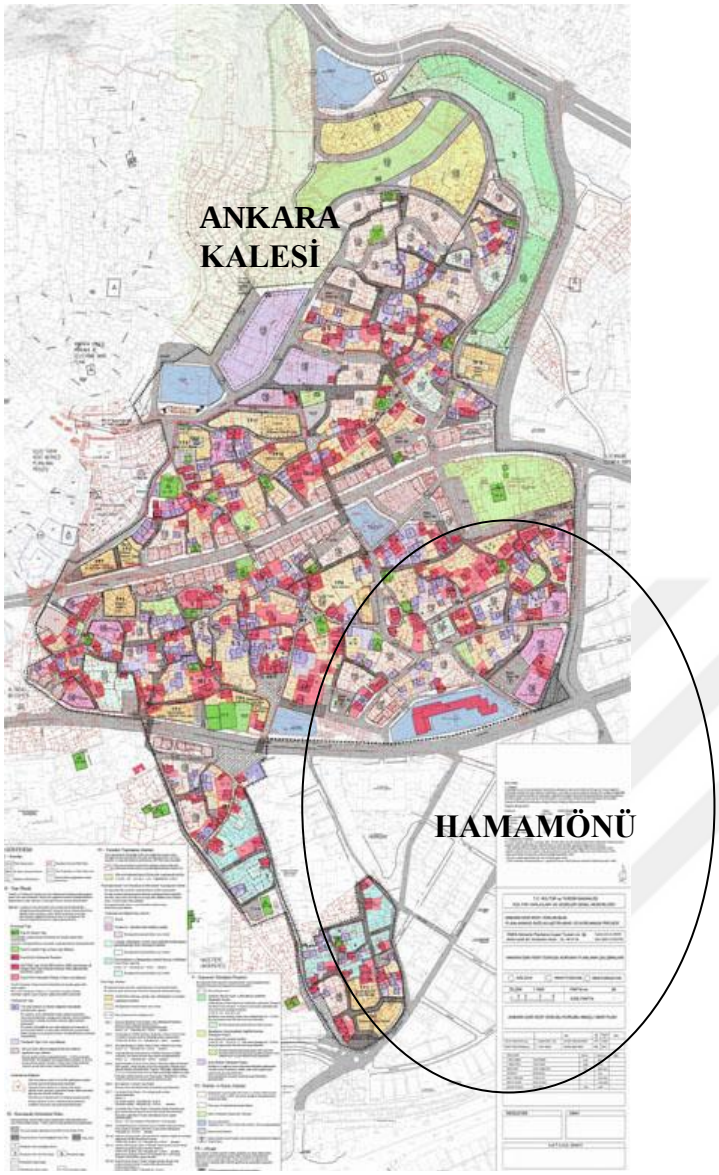
Planların iptal edilme gerekçesi olarak, sit kararının alındığı 1980 yılından itibaren Ulus Tarihi Kent Merkezinde köklü değişim/dönüşüm sağlanaması, mevcut dokudaki yapıların yıkılmaya, yıpranmaya yüz tutmuş olması ve alanın mezbelelik bir görünüm kazanması ve eski kent dokusunun kullanılarak, yaşatılan bir tarihi merkez haline getirmek amacıyla hızlı, hayata geçebilecek güncelleştirilmiş yeni bir "kentsel dönüşüm ve gelişim proje

alanı" oluşturma ihtiyacı doğduğu belirtilmiştir. Ulus planının belediyesince iptal edilerek, yenileme alanı ilan edilmek istenmesinin altında, tescilli yapılar dışında kalan ve plan ile koruma altına alınmış doygun yapıların yıkılarak, yeniden yapılaştırma istemi olduğu bilinmektedir. Planın korumaya yönelik öngördüğü uygulamaların, belediyesince uygulamaya sokulmaması ve daha sonra eski kent dokusunun kullanılarak, yaşatılan bir tarihi merkez haline getirmek amacıyla, "kentsel dönüşüm ve gelişim proje alanı" ve "yenileme alanı" ilan etme girişimleri sözde korumaya gösterilen önemle çelişmektedir. Yenileme alanı sınırları belirlenirken, Ankara Tarihi Kent Merkezi'nde var olan kültür katmanlarının (Bölüm 5.1) önemsenmediği, sadece toprak üstü taşınmaz kültür varlıklarının esas alındığını anlaşılmaktadır.

Ankara eski kent dokusunun korunması, yaşatılması ve sağlıklaştırılması koruma amaçlı imar planı

2000 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara Eski Kent Dokusunun Korunması, Yaşatılması ve Sağlıklaştırılması KAİP çalışmalarına başlamıştır. 1/5000 ölçekli Nazım İmar Planı, 1/1000 ölçekli Uygulama İmar Planı ve 1/500 ölçekli Kentsel Tasarım Projesi, Ankara KTVKBK'nun 02.07.2004 tarih ve 9280 sayılı kararı ve Altındağ Belediye Meclisi'nin 08.02.2005 tarih ve 26 sayılı kararı ile onaylanmış, ancak ABB Meclisi tarafından onaylanmamıştır. 2863 sayılı KTVKK'nun 17. Maddesi gereğince 60 içerisinde onaylanmayan planların kesinleşerek yürürlüğe gireceği hükmüne dayanarak, Kültür ve Turizm Bakanlığı, ilgili belediyelere bu planın kesinleştiğini bildirmiştir (Harita 5.13).

Hamamönü ve Hacıbayram çevresinde, 2004 sonrası yapılan uygulamalara yön veren bu planla Hamamönü kısmen iyileştirilmiştir. Detaycı ve sağlıklaştırmayı hedefleyen yaklaşımla oluşturulan planlama çalışması Hamamönü'nde Belediye tarafından yürütülen uygulamaların başlangıç noktasını oluşturması açısından önemlidir.

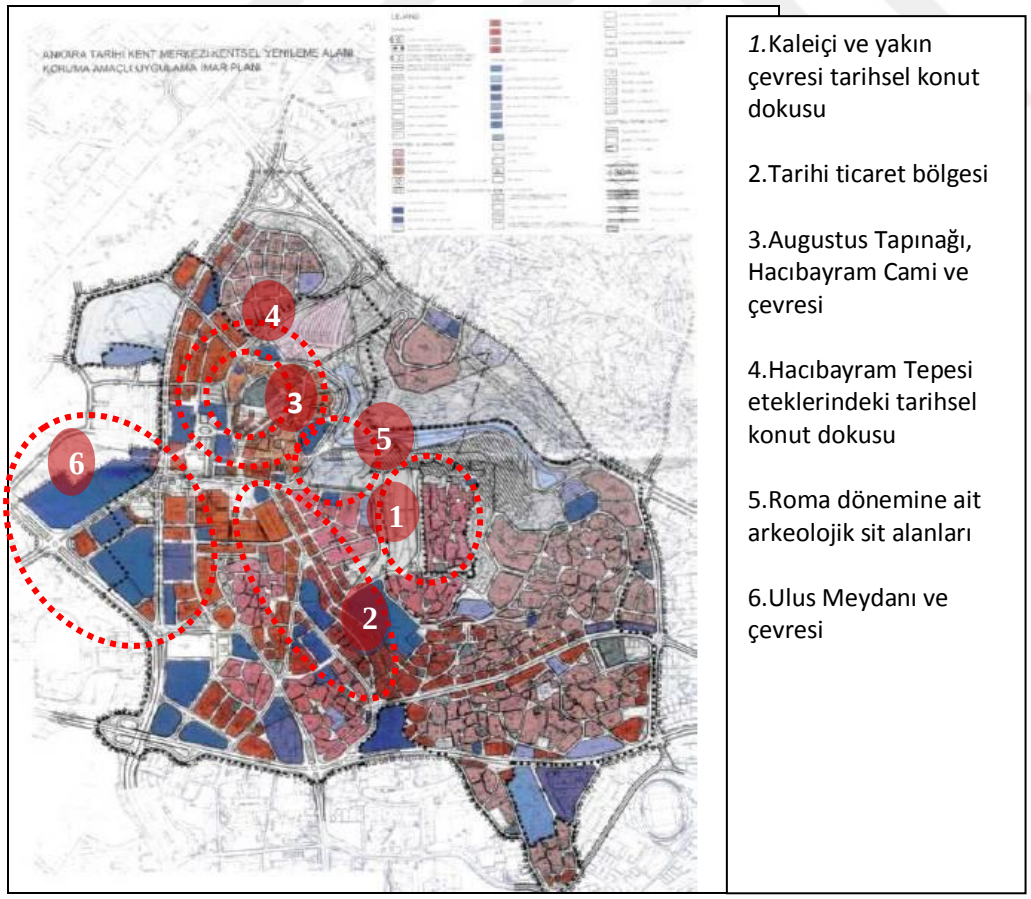
Harita 5.10. Ankara eski kent dokusunun korunması, yaşatılması ve sağlıklaştırılması KAİP

Ankara tarihi kent merkezi kentsel yenileme alanı koruma amaçlı imar planı

5366 sayılı Kanun kapsamında Ulus, Ankara Kalesi ve Hamamönü bölgesi yenileme alanı olarak ilan edilmiş ve bu alana ilişkin önceki plan kararları iptal edilmiştir. 2005 yılında ABB'si tarafından yenileme alanına ilişkin hazırlatılan, 1/*5000 ölçekli "Ankara Tarihi Kent Merkezi Kentsel Yenileme Alanı KANİP"* ile 1/1000 ölçekli "*Ankara Tarihi Kent Merkezi Kentsel Yenileme Alanı KAUİP"*, Ankara Yenileme Alanı KTVKBK'nun 17.05.2007 tarih ve 25 sayılı kararı ve ABB Meclisi'nin 15.06.2007 tarih ve 1619 sayılı kararı ile onaylanmıştır. 5366 sayılı yasası sonrası yapılan KAİP olması önemlidir.

Kale-Ulus kesimindeki merkezi iş alanına KAİP'nda geliştirilen yaklaşım, kültürel, turistik ve ticari faaliyetlerin yeniden canlandırılmasına ve Cumhuriyet'in mekânsal ve tarihsel değerlerinin bu kapsamda yeniden değerlendirilmesine dayandırılmıştır. Ankara Tarihi Kent Merkezi Yenileme Alanı Koruma Amaçlı İmar Planında, korunacak değerler, koruma öncelikli yapı ve alanlar altı başlıkta gruplandırılmıştır;

- Galatlar, Roma-Doğu Roma, Selçuklu, Osmanlı kültür katmanlarına tarihlenen, *Kale içi ve yakın çevresi tarihsel konut dokusu*,
- Selçuklu, Ahi, Osmanlı kültür katmanlarına tarihlenen, *tarihi ticaret bölgesi*,
- Frig, Roma-Doğu Roma kültür katmanlarına tarihlenen, *Augustus Tapınağı* ve Osmanlı kültür katmanına tarihlenen *Hacıbayram Cami ve çevresi*,
- Frig, Roma-Doğu Roma, Selçuklu, Osmanlı kültür katmanlarına tarihlenen, *Hacıbayram Tepesi eteklerindeki tarihsel konut dokusu*,
- Roma dönemine ait *arkeolojik sit alanları*,
- Erken Cumhuriyet dönemi yapılaşma alanı; *Ulus Meydanı ve çevresi*

Harita 5.11. Ankara tarihi kent merkezi kentsel yenileme alanı 17.05.2007 tarih ve 25 sayılı kararı eki KAİP (ABB, KUDEM, 2015)

Bu planda kültür mirasına yönelik kararlara karşın;

- Korunacak altı bölge sadece tanımlanmış, planlama yaklaşımlarının ne olduğu, korumanın nasıl sağlanacağı, hangi kurum ve kuruluşların hangi yetkileri ve kaynakları kullanabilecekleri konuları açık olarak belirtilmemiştir.
- Alanın yenileme alanı ilan edilmesi gerekçelerine temel oluşturan, kültür varlıklarına ve alanın kadastral durumuna ilişkin araştırmalar yapılmamış ve bu yapıların nasıl korunacağına ilişkin detaylı plan kararları verilmemiştir.
- Plan, alana özgü nitelikler doğru ve detaylı şekilde belirlenerek analitik etüd çalışmaları gerçekleştirilmeden ve bilimsel araştırmalar gerçekleştirilmeden hazırlanmıştır.
- Koruma Amaçlı İmar Planı Teknik Şartnamesi'ne göre gerçekleştirilmesi gereken; araştırma, veri toplama, saptama, sentez ve değerlendirme, planın amaç ve hedeflerinin belirlenmesi, kararlar ve uygulamaya yönelik model üretimi, yönetsel planın hazırlanması çalışmaları yapılmamıştır.
- Her parsel için uygulama yapılacağı zaman, analitik etütlerin isteneceği plan notlarında yer almaktadır.

Bu yaklaşımla, Ankara Yenileme Alanı için hazırlanan plan, tarihi kent merkezini korumak yerine alanın tahrip olmasına ve özgünlüğünü kaybetmeye neden olabilecek bir plandır. Ayrıca planda yer alan; büyük ölçüde tarihi kent merkezinde yüksek katlı ticaret merkezleri, kapalı çarşılar ve katlı otoparklar ve imar haklarının kısıtlanması ya da kat indirimi yerine yüksek yoğunluklu yapılaşma önerileri ile tarihi kentsel doku daha fazla yapılaşma baskısı altında kalacaktır. Selçuklu ve Osmanlı katmanlarının bileşeni olan geleneksel dokunun değişim/dönüşümünün önü açılacaktır.

Konuya alan bütününde yaklaşmak ve uygulamaları yapı grupları, adalar, sokaklar ve dokular bazında ele almak zorunlu görülmüştür. Yeni yasal düzenlemelerin, koruma amaçlı imar planları için belirlediği, sosyal ve ekonomik içerikli yerel kalkınma programlarını planın uygulanmasıyla birlikte hayata geçirebilmek için, aile pansiyonculuğu ile küçük ölçekli turistik işletmelerin konut kullanımlarıyla birlikte teşvik edilmesi, geleneksel çarşıların "tarihi ticaret alanı" yaklaşımı çerçevesinde varlıklarını sürdürerek, kültürel ve turistik bir ekonominin yaratılması, geleneksel yerleşme alanında konut dışı kullanımlara keskin bir biçimde ve geniş kapsamlı olarak geçişin engellenmesi yoluyla, buralarda oturan

düşük gelir gruplarının alanda ortaya çıkacak kullanım dönüşümlerinden, ekonomisinden dışlanmaması ve soylulaştırma olarak adlandırılabilecek sosyo-mekânsal gelişmelerin önlenmesine yönelik bir yaklaşım plan düzeyinde benimsenmiştir (Harita 5.14) (Günal, 2006; 148). Ancak planlama çalışmaları sırasında halk katılımı göz ardı edilmiş, bunun yerine yapıların kamulaştırılarak mülk sahiplerinin alandan uzaklaştırılması ile soylulaştırmanın önünü açılmıştır. Ayrıca kamulaştırma ile ek bir maliyet yaratılmıştır.

Ankara Tarihi Kent Merkezi Kentsel Yenileme Alanı Koruma Amaçlı İmar Planında;

- Cumhuriyet'in erken dönemine tarihlenen ve planın odak noktasını oluşturan, Ulus Meydanı ve yakın çevresinde yoğun araç kullanımı ve toplu taşım transfer merkezi işlevlerinin yeraltına alınarak, meydan ve yakın çevresinin yayalaştırılması,
- Ulus Meydanı ile Hacıbayram Meydanıyla ilişkisinin kurulması ve yaya hareketliliğinin sağlanması amacıyla, metro ve tekerlekli toplu taşım araçlarıyla ilişkisinin arttırılması,
- Bentderesi'nin yeniden ihya edilmesi, derenin yeniden ortaya çıkarılması ve yol geçişinin tünelle alanın dışına aktarılması,
- Alandaki gecekondu yapılaşmasının 5366 sayılı Kanun'un çerçevesinde düzenlemelerle tasfiye edilmesi,
- Ulus İşhanı, Anafartalar Çarşısı, Gümrük Müsteşarlığı Binası ve Ulus Sebze Hali'nin, önceki dönemin tüm yapılarını ve mekânlarını ezdiği için yıkılması,
- Ulus kavşağı'nın yeraltına alınması, Kale-Ankara Palas ve Dışkapı-Kızılay yönlerinde 2 adet tünel ve Ulus kavşağında üç katlı kavşak yapısı yapımı öngörülmektedir.

Özellikle müdahale alanlarının belirlenmesinde, tarihi kent merkezinin çok katmanlı yapısında Roma-Doğu Roma katmanlarının gözardı edildiğini, alanda kültür katmanlarının önemsenmediğini sadece toprak üstü taşınmaz kültür varlıklarını korumanın esas alındığını göstermektedir. Bölgede yapılacak katlı kavşak ve tünellerin, bölgenin altında bulunan Roma-Doğu Roma kültür katmanına zarar verebileceği düşünülmektedir.

Ulus'un tarihsel kimliğinin en önemli niteliğini oluşturan Cumhuriyet Dönemi mimari mirasının ve modern mimari akımının önemli örneklerinden Ulus İşhanı, Anafartalar Çarşısı, Gümrük Müsteşarlığı Binası ve Ulus Sebze Hali'nin yıkılmak istenmesi, planın korumadan çok yıkarak yenileme öncelikli olduğu, bu yenileme etkinliğini rant üretici

olarak gördüğü, tarihi bölgedeki yenilemeyi de büyük rant getireceği umulan yeni ticaret alanları ile yaratmayı amaçladığı görülmektedir.

TMMOB Şehir Plancıları Odası Ankara Şubesi, Mimarlar Odası Ankara Şubesi, çeşitli meslek odaları ve sivil toplum kuruluşları, kamuoyunca Ulus Tarihi Kent Merkezi Projesi olarak bilinen bu projeye dayalı planların 5366 sayılı Kanun, 2863 sayılı KTVK, 3194 sayılı İmar Kanunu ve bu kanunlara dayalı olarak çıkarılmış yönetmelik hükümlerine aykırı olduğu gerekçesiyle planları yaptıran ve onaylayan ABB Başkanlığı'na karşı davalar açmıştır. Plan, K: 2008/2233 sayılı Ankara 10. İdare Mahkeme kararı ile iptal edilmiş ve Ankara eski kent dokusunu oluşturan bölge bu nedenle plansız kalmıştır. Ankara Yenileme Alanı KTVKBK'nun 18.12.2008 tarih ve 263 sayılı kararı ile onaylı *Geçiş Dönemi Koruma Şartları ve Kullanma Esasları* hükümlerine göre uygulama yapılmıştır.

Yeni plan çalışmaları

1/5000 ölçekli Ankara Tarihi Kent Merkezi Kentsel Yenileme Alanı KANİP ile 1/1000 ölçekli Ankara Tarihi Kent Merkezi Kentsel Yenileme Alanı KAUİP iptalinin ardından, 17 Şubat 2010 tarihli Resmi Gazete'de ilan edilen 21.01.2010 tarih ve 2010/88 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile Ulus Tarihi Kent Merkezi yenileme alanı sınırları onaylanmıştır.

Geçiş dönemi koruma esasları ve kullanma şartları Ankara Yenileme Alanı KTVKBK'nun 31.03.2010 tarih ve 468 sayılı kararıyla belirlenmiştir. Ulus Tarihi Kent Merkezi 1/5000 Ölçekli KANİP; Ankara II Numaralı KTVKK'nun 18.12.2013 tarih ve 716 kararı ile uygun bulunmuş olup, Ankara Büyükşehir Belediye Meclisinin 14.10.2014 tarihli kararı ile plan onaylanmış ve yürürlüğe girmiştir. Aynı karar ile etkileme geçiş alanları, kentsel sit alanı, 1. derece arkeolojik sit alanları ve 2. derece arkeolojik sit alanı sınırları değişikliğinin uygun olduğuna da karar verilmiştir.

Ankara 7. İdare Mahkemesi 02.04.2014 tarihli kararı ile KANİP için yürütmeyi durdurma kararı vermiş, 13.04.2015 ve 21.04.2015 tarihli Kurul kararları ile de bu karara uyulmasına karar vermiştir. Bu nedenle, Ulus Tarihi Kent Merkezi sit alanına ilişkin Ankara II Numaralı KTVKBK'nun 27.04.2015 tarihli kararları ile Geçiş Dönemi Koruma Esasları ve Kullanma Şartları belirlenmiştir. Ankara 7. İdare Mahkemesi'nin 14.05.2014 tarih ve 2014/659 sayılı kararı ile alanda bilirkişi incelemesi yaptırılması istenmiştir.

Bu süreçte, Bakanlar Kurulu'nun 22.06.2015 tarihli kararı ile Ankara Tarihi Kent Merkezi'ne yönelik yeni bir yenileme alanı belirlenmiş olup, mezkûr Bakanlar Kurulu'nun 2. maddesi ile Bakanlar Kurulunun 21.01.2010 tarihli kararı yürürlükten kaldırılmıştır.

Hazırlanan bilirkişi raporuna göre, aynı mahkemenin 30.05.2016 tarihli 2016/1746 sayılı kararı ile dava konusu işlemin (planların) iptaline kararı verilmiştir.

Çalışma konusu kapsamında, 1/1000 ölçekli Ulus Tarihi Kent Merkezi Koruma Islah İmar Planı'nın 1989 yılında yürürlüğe girmesiyle, Ankara Tarihi Kent Merkezi'ne yönelik planlı müdahale gerçekleştirilmek istenmiştir. Ancak, belediyesince planın öngördüğü program ve projelerin uygulamamaya sokulmaması, modern bakım ve işletme sistemlerini esas alan öneylemli alan yönetimi oluşturulmaması, alanın çöküntü bölgesine dönüşmesine yol açmıştır. Sonrasında, özellikle 2004 yılı itibariyle, koruma mevzuatındaki değişikliklere dayalı kararsızlıkların süregelmesi nedeniyle (alanın yenileme alanı ilanı edilmesi ve planlama deneyimleri), geçen 11 yıllık süreçte, -yukarıda açıklanan- plan elde etme denemelerinde bulunulsa da, bu girişimler çağdaş koruma ve kent planlama ilkelerine uygun olmadıklarından yargı kararları ile iptal edilmiştir.

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Türkiye'de 2004 yılı itibariyle koruma mevzuatı değişikliklerinde siyasi kararsızlıklarla, taşınmaz kültürel miras alanı konusunda belirsizlik, bütünleşik koruma yaklaşımının yadsınması ve yenileme baskıları koruma amaçlı eylemleri kendiliğinden başarısız kılmaktadır. Bu ortamda, bu tez çalışması ile Türkiye'de ilk kez yenileme alanı ilan edilerek koruma/yenileme ikilemi süregelen Ankara Tarihi Kent Merkezi'nde (Bölüm 6.1) *bu çatışmada uzlaşma nasıl sağlanabilir? ve bu süreç nasıl yönetilebilir*? (Bölüm 6.2) sorularına yanıt aranmıştır.

Yenileme öngörüsüyle kültürel miras alanlarını, korumaya karşıt biçimde kentsel değer artışına -piyasa koşullarına- açarak, koruma sorunlarını aşılamaz düzeye taşıyan hataları tekrarlamamak için farklı kültür katmanları ve farklı etkenlerle oluşan tarihi kent merkezi özgün kültürel nitelikleriyle birlikte güncel kent dinamikleri değerlendirilerek bütün olarak korunmalı ve yenilenebilmelidir. Bu yaklaşım; sürdürülebilir bütünleşik korumada, kaynakların etkin kullanımını sağlayan "alan-miras yönetimi" modelini öngörmektedir. Böylece kentsel korumada farkındalığın yaratılması, geliştirilmesi, tanınırlığın yaygınlaştırılması da sağlanacaktır. Ancak, Ankara Tarihi Kent Merkezi, koruma ve yenileme alanı olarak iki farklı statüye bağlandığı için, kentsel mekânı en karlı yatırım alanı gören iktidarın ve sermayenin yenilemeden yana olan baskısıyla alanın kültürel miras değeri değil arazi ederi öncelikli olmaktadır. Ayrıca, miras alanı sınırlarının genellikle bilimsel bilgiye dayandırılamamış olması, "*neyin, nerede, ne kadar ve nasıl korunacağı*?" konularında istikrarlı ve tarafsız politikaların olmayışı da koruma ile gelişmeyi engellemekte, korumaya direnmeyi kolaylaştırmakta hatta meşrulaştırmaktadır. Bu nedenle Ankara Tarihi Kent Merkezi sınırının belirlenmesi, sadece alan yönetiminin değil korumada başarıyı ve sürekliliği sağlamanın ön koşulu olarak ele alınmıştır.

Bu ele alışta, kültür katmanlarının sınırları belirlenirken, Cumhuriyet'in başkenti olarak yeniden yapılandırılan kentte, Yenişehir ile Eski Şehir'den ayrışan kentin çağdaş yüzü tezin kapsamı dışında tutulmuştur. Tarihi kent merkezinde yer alan Cumhuriyet dönemine tarihlenen birçok anıtsal-kamusal yapı (Ziraat Bankası, Sümerbank Binaları gibi) ise eski kent üzerindeki mimari miras olarak değerlendirilmiştir.

6.1. Koruma-Yaşatma Uygulamalarında Yaşanan Çelişkiler: Kentsel Koruma Ve Yenileme Uygulamalarının Çatışması

Ankara Tarihi Kent Merkezi'nde süregelen koruma-yenileme ikilemine çözüm geliştirmede ilk aşama, neden-sonuç ilişkisiyle bu süreci ya da sorunu tanımlama ve etkenlerini belirleme olmuştur. Bu ele alışta koruma yaklaşımları, uygulama araçları ve yasal mevzuat eleştirel bakışla değerlendirilmiştir.

Ankara Tarihi Kent Merkezi'nin, 1923 yılında var olan yerleşme dokusu 1930'lardan başlayarak süregelen imar planlarının öngördüğü ana ulaşım aksları üzerindeki konumuna ve işlevine bağlı olarak yenilenmiş ve/veya yoğun yapılaşmayla değiştirilmiştir. Kentin Başkent olarak yeniden yapılanması sürecinde yeni kamu yapıları (1924 İkinci Meclis, 1928 Ankara Palas, 1929 İş ve Ziraat Bankaları, 1931 Merkez Bankaları binaları gibi) modernizmin mimari yüzünü ve ulus devletin erkini gösterecek biçimde kentin bürokratik ve politik merkezindeki yerini almıştır. Tarihi merkezi korumaya ilişkin ilk yaklaşım ise Lörcher Planıyla yapılan yıkımlarından ardından 1932 tarihli Jansen Planı ve ardından 1936 tarihli Şehirlerin İmar Planlarının Tanzimi İşlerine Ait Umumi Talimatnamesi'nin kent karakterlerini mümkün olduğunca muhafaza etme yaklaşımı ile eski kentin (Hacıbayram Cami, Bentderesi, Kale, Bedesten, hanlar, Samanpazarı, Atpazarı ve Koyunpazarı'nı içeren bölgenin) "*protokol alanı*" (1937) olarak belirlenmesidir. Ancak "*eski kente dokunulmazlık*" olarak uygulanan bu yaklaşıma karşın, işlev değiştirme, kullanım yoğunluğu arttırma, onarmadan kullanma gibi korumanın önüne geçen gereksinimlere dayalı süreçler, protokol alanının değişikliğe uğratılmasına ve yıpranmasına neden olmuştur.

1960lı yıllara kadar 1933 tarihli 2290 sayılı Belediye Yapı ve Yollar Kanunu, 1951'de kurulan GEEAYK ve 1956 tarihli 6785 sayılı İmar Kanunu ile tek yapı ölçeğinde ve anıt esere en fazla 10 m. yaklaşma mesafesini tarifleyen koruma anlayışı ile bu durum engellenememiş ve tarihi kent merkezini korumaya ilişkin çevre ölçeğinde planlı müdahaleler yapılamamış, kente göç edenlerin ikametleriyle başlayan tahribat ve gecekondulaşma engellenememiştir. Bu dönemin sonlarında Yücel-Uybadin Planı (1957-1968) ile tarihi ve geleneksel dokuya aykırı biçimde küçük parsellerin birleştirilmesiyle oluşturulan büyük parsellerde kat sayısının artırılması, Hacıbayram, Suluhan, Hanlar Bölgesi ile yeni açılan ana ulaşım arterleri Ulucanlar, Anafartalar Caddeleri ve Talatpaşa

Bulvarı üzerinde imar planı parselasyon düzeni getirilmiş, 1965 tarihli Kat Mülkiyeti Kanunu ile apartmanlaşma başlamıştır. 1950li yıllara kadar kültürel, finansal ve ticari merkez olarak özelleşen tarihi merkez, 1970'lerden 80'li yıllara kadar geleneksel ya da eski ticaret merkezi işleviyle önem kaybederek miras alanını korumada protokol alanı statüsü gibi fırsat sağlamıştır.

1970'ler Türkiye'de, uluslar arası anlaşmalarla kentsel korumada fiziksel planlama ile birlikte sosyal ve ekonomik süreçleri de içeren yeniliklerin tartışıldığı bir dönemdir. Tek yapı korunmasından sit ölçeğine geçiş döneminde, alana aykırı yeni yapılaşma (1967 tarihli Anafartalar Çarşısı, Ulus İşhanı gibi) projeleri uygulanırken, *GEEAYK kararlarıyla 1972'de taşınmaz kültür envanteri, 1980'de sit sınırları ve dereceleri ilk kez belirlenmiş* ve tarihi kent merkezine ait tüm imar planlarının yürürlüğü durdurularak, KAİP yapımına karar verilmiştir. 1984yılında 2863 sayılı KKTVKK ile KAİP zorunlu görülürken, aynı yıl *Ulus Tarihi Kent Merkezi Geçiş Dönemi Koruma Geliştirme Planı* onaylanarak korumaya karşıt proje odaklı müdahaleler gerçekleştirilmiştir.

Tarihi merkeze ait ilk KAİP olan *1986 tarihli Ulus Tarihi Kent Merkezi Koruma-Islah İmar Planı* ile bölgelemeye dayalı plan koşullarıyla farklı sorunlara ilişkin program alanları ve her program alanı için özel planlama ilke ve koşulları belirlenmiş, ada ölçeğinde uygulama kararı üreten koruma imar planlarından farklı biçimde parsel ölçeğinde farklı niteliklerdeki yapılara farklı müdahaleler tanımlanmıştır. *"Plan sınırları içindeki hafriyat çalışmalarının istisnasız olarak Kültür Bakanlığı denetiminde yapılması"* koşuluyla, tarihi kent merkezinin kültür katmanlarına önem verilip ortaya çıkarılacak kültür değerlerinin kaybolması önlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca sürdürülebilir koruma yaklaşımının yerleşmediği bu dönemde, 1989-94 yılları arasında faaliyet gösteren ABB Ankara Tarihi Alanlar Koruma Biriminin (ATAK) ve Altındağ Belediyesi'nde Koruma ve Kentsel Estetik Kurulunun oluşturulması, tarihi merkezin korunması ve yaşatılmasında önemli bir çabadır. Türkiye'de küreselleşme söylemlerinin ve AB uyum sürecinin uzantısında uluslar arası anlaşmalara referansla, 2004 yılında çıkarılan 5226 sayılı Kanun ile kentsel koruma, sürdürülebilir ve bütünleşik koruma yaklaşımları biçimlendirilmeye çalışılmıştır. Bu süreçte *Ankara Eski Kent Dokusunun Korunması, Yaşatılması ve Sağlıklaştırılması KAİP* (2004) ile taşınmaz kültür mirası niteliğindeki kentsel doku ve yapılar ayrıntılı biçimde farklı boyutlarıyla incelenmiş, kesin tanımları olan işlevler yerine koruma öncelikli ilkelerle belirlenen bölgeler için esnek kullanım kararları üretilmiş ve restorasyon,

yenileme, açık yeşil alan, meydan ve yaya mekanları ile taşıt yollarının düzenlenmesine ilişkin kamu proje alanları belirlenmiştir. Bu projelerin, plan bütününde hedeflenen sağlık(lı)laştırma için tetikleyici odaklar olarak işlev görmesi öngörülmüştür.

Bu süreçte;

- ABB *14.01.2005* tarihinde Ulus Tarihi Kent Merkezi Koruma-Islah İmar Planını iptal ederek, 24.12.2004 tarih ve 5272 sayılı Belediye Kanunu'nun 73. Maddesine dayanarak tarihi merkezde *Ulus Tarihi ve Kültürel Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Proje Alanı* oluşturmuştur.
- 05.07.2005 tarih ve 5366 sayılı Kanun ile 14.12.2005 tarihli uygulama yönetmeliğinin gereği Tarihi Kent Merkezi'ni tarifleyen kentsel sit alanı ve 1. ve 2. derece arkeolojik sit alanlarını içine alan (Frig, Roma, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine ait kültür katmanları) Ankara Kalesi, Roma Hamamı, Bentderesi, Hamamönü, Samanpazarı ve Ulucanlar bölgesi, Bakanlar Kurulu'nun 08.08.2005 tarih 2005/9289 sayılı kararı ile *Ankara Tarihi Kent Merkezi Yenileme Alanı* olarak ilan edilmiştir. Ancak farklı dönemlerde farklı kararlarla ilan edilen ve ilan kararına göre hazırlanan planlar yargı tarafından defalarca iptal edilmiştir. Şöyleki;
- ABB Meclisi'nin 15.06.2007 tarih ve 1619 sayılı kararı ile onaylanan planları 18.11.2008'de Ankara 10. İdare Mahkemesi iptal etmiş,
- Bakanlar Kurulu'nun 21.01.2010 tarih 2010/88 sayılı kararı ile yeniden yenileme alanı olarak ilan edilen alana ait planlar ABB Meclisi'nin 14.10.2014 gün ve 1871 kararı ile onaylanmışsa da Ankara 7. İdare Mahkemesi 02.04.2015 tarihli kararıyla yürütmeyi durdurmuş,
- Bakanlar Kurulu'nun 22.06.2015 tarih ve 2015/7872 sayılı kararı ile yeniden yenileme alanı ilan edilmiş, Ankara 7. İdare Mahkemesi'nce yürütmesi durdurulan planlar yine aynı mahkemenin 30.05.2016 tarihli 2016/1746 sayılı kararı ile iptal edilmiştir.

Ankara Tarihi Kent Merkezi'nde mahkemelerin iptal kararlarına rağmen ısrarla kentsel yenilemenin gündeme taşınmasını, 2004 yılı sonrasında koruma mevzuatında yapılan değişikliklerle ilişkilendirmek mümkündür. Restorasyon ilkelerini yok sayan "*Dönüşüm Kanunu*" olarak anılan 6306 sayılı *Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun* ve pratikte "*Yenileme Kanunu*" olarak anılan 5366 sayılı *Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması*

Hakkında Kanun ile "*Koruma Kanunu*" olarak anılan *5226 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun müdahale biçimlerine göre* geliştirilecek çözüm önerileri; dolayısıyla önerilecek uygulamalarda sürdürülebilir kentsel korumaya ilişkin en uygun müdahale biçiminin belirlenmesi açısından önemli görülmüştür. Kentsel koruma ve yenileme uygulamalarını belirleyen üç (6306, 5366, 5226 sayılı) kanun ve yönetmeliklerinde taşınmaz kültür mirasının sürdürülebilirliğini sağlayacak müdahale teknikleri anılmakla birlikte, yıkıp-yeni yapma uygulamaya hâkimdir ya da tek taleptir. Bu değerlendirmede korumayı reddederek uygulama aracı olarak kullanılan bazı kanunlar (5393 sayılı *Belediye Kanunu*, 2985 sayılı *Toplu Konut Kanunu* gibi) önemsenmemiştir (Çizelge 6.1).

Çizelge 6.1. Yasal çerçevede taşınmaz kültür mirasına ilişkin müdahale biçimleri

MÜDAHALE BİÇİMLERİ	TAŞINMAZ KÜLTÜREL MİRAS ALANINA İLİŞKİN KANUNLAR		
	5226 sayılı (Koruma) Kanun ve Koruma Yüksek Kurul Kararları	5366 sayılı (Yenileme) Kanun, 14.12.2005 tarihli yönetmelik	6306 sayılı Kanun (Dönüşüm) 27.10.2016 tarihli yönetmelik
Basit Bakım, Onarım (Repair) Maintenance)	■	■	
Cephe Tamiratı (Face-lifting)	■	■	
Yenileme (Renewal)		■	■
Rekonstrüksiyon (Reconstruction)	■	■	
Restitüsyon (Restitution)	■	■	
Sağlıklılaştırma (Rehabilitation)		■	■
Restorasyon (Restoration)	■	■	
Konservasyon, Konsolidasyon (Conservation, Consolidation)	■		
Preservasyon (Preservation)	■		
Replika (Replication)			
Yeniden Canlanma, Canlandırma (Revival, Revitalization)		■	
Yenilenme (Renovation)		■	■
Yeniden Oluşum (Regeneration)			
Soylulaştırma (Gentrification)[139]		■	
Eski Haline Getirme (Rehabilitation)	■	■	
Entegrasyon (Integration)			
Yeniden Geliştirme (Redevelopment)			■
Düzenleme (Improvement)			■
Temizleme (Clearance)		■	■
Boşluk Doldurarak Geliştirme (Infill Development)		■	■
Tazeleme-parlatma (Refurbishment)	■	■	■

[139] Soylulaştırma müdahale sonucu ortaya çıkan olumsuz bir olgu olmasına karşın çoğu kez bu olgu sürecin başında amaç ya da müdahale biçimi olarak programlanmaktadır.

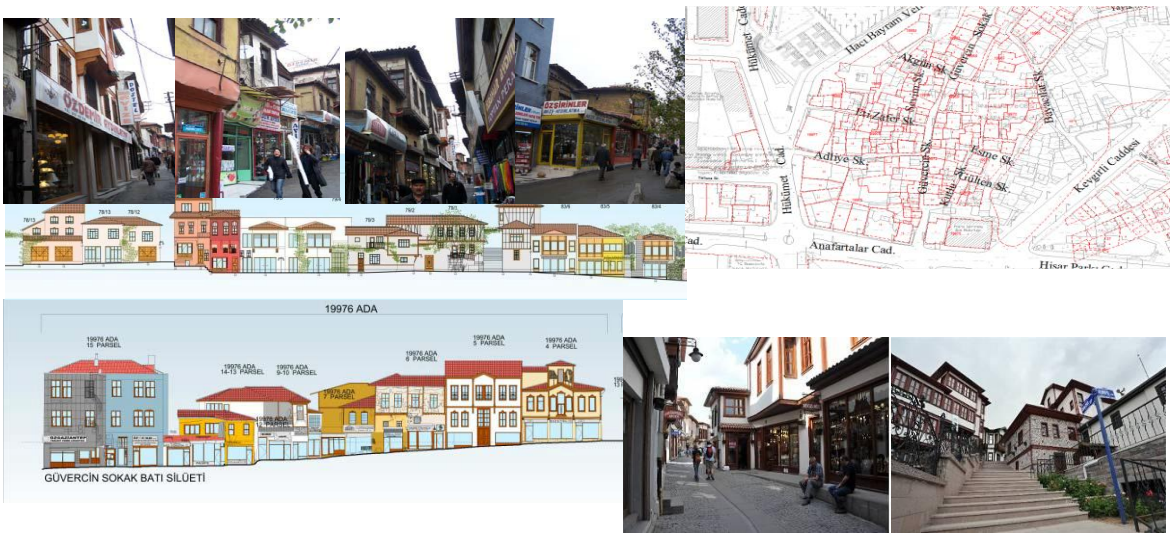
Bu değerlendirmeye koşut olarak 5366 sayılı Kanunun yürürlüğe girmesinden sonra Ankara Tarihi Kent Merkezinde uygulanan kentsel koruma ve kentsel yenileme müdahale yaklaşımları ve müdahale biçimleri incelendiğinde;

- Ankara Eski Kent Dokusunun Korunması, Yaşatılması ve Sağlıklaştırılması KAİP'in ana kararlarında canlandırma bölgelerinden biri olan Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından hazırlanan "*İnci ve Dutlu Sokaklar Sokak Sağlıklaştırma Projesi*", Altındağ Belediyesi uygulamalarının başlangıcı olmuştur. Bu belediyenin 2006 yılından 2010 yılına kadar süren sokak sağlıklaştırma ve tek yapı ölçeğinde restorasyon çalışmaları; İnci ve Dutlu Sokaklar; Mehmet Akif Ersoy ve Hamamönü Sokaklar, Atpazarı ve Can Sokaklar, Filiz ve Kurnaz Sokaklar, Koyunpazarı Sokak, Sarıkadı Sokak, Sarıca Sokak, Hamamarkası ve Gebze Sokaklar, Pirinç ve Karakaş Sokaklar Sağlıklaştırma Projeleri'dir. Yapıların sokağa bakan cephelerinin ele alındığı bu projelerde, sokaklardaki teknik altyapı yenilemesi, sokak zemin taş döşemeleri ile kent mobilya düzenlemeleri de yapılmıştır. Hamamönü'nde *2006'da cephe tamiratı (face-lifting) biçimindeki basit onarım olarak başlayan müdahaleler, 2009'dan itibaren tamamıyla kamulaştırma veya satın alma sonrası yıkıp rekonstrüksiyon olarak yeniden geçmişe öykünen yeni bina yapma biçimine dönüşmüştür.* Uygulamaların tamamında Ankara İl Özel İdaresi bünyesinde toplanan Kültür ve Tabiat Varlıklarına Katkı Payı'ndan fon kullanılmıştır (Gültekin, 2014).

Resim 6.1. Hamamönü, İnanlı Sokak sağlıklaştırma projesi alanı konumu ve müdahale örneği (Altındağ Belediyesi arşivi, 2016)

- Ankara Tarihi Kent Merkezi'nde Hacıbayram bölgesinde yenileme sürecinde, 2006'daki yenileme alanı ilanı ile alana ilişkin KAİP yapılmış ve plan kapsamında etaplar halinde projelendirilmesi düşünülmüş ancak mahkeme kararlarıyla durdurulmuştur. KAİP kapsamında Hacıbayram Cami ve meydanı için caminin restorasyonunu ve ek bir yapı ile büyütülmesini ve meydana ek yapılaşmalarla yeniden düzenlenmesini içeren paket projeler hazırlanmış ve uygulanmıştır. Ayrıca Hacıbayram Camii çevresinde yer alan 138 parsel için acele kamulaştırma kararları alınmış, kamulaştırması tamamlanan parsellerin üst hakkı verilerek 3. şahıs, dernek veya vakıflar eliyle restore edilmesi ya da yeniden yapılmasına izin verilmiştir. Bu süreçte Ankara Büyükşehir Belediyesi tarafından yürütülen çalışmalar tek yapı ölçeğinde ya da sokak sağlıklaştırma projeleri şeklindedir. Tek yapı ölçeğinde restorasyon projeleri, rekonstrüksiyon projeleri ve yeni yapı projeleri yapılmıştır. Hacıbayram Mahallesi'nde koruma ve yenileme uygulamaları kapsamında iki adet sokak sağlıklaştırma projesi hazırlanmıştır. Bu projelerden "Güvercin, Eti, Eti Zafer, Sevim, Akgün ve Kutlu Sokaklar Sokak Sağlılaştırma Projesi" 2010 yılında Ankara Büyükşehir Belediyesi tarafından hazırlanarak uygulanmaya başlanmıştır. "Hacıbayram Veli ve Çamlıca Sokaklar Sokak Sağlıklaştırma Projesi" de Koruma Bölge Kurulu tarafından onaylanmış olmasına karşın uygulanmamıştır. Bu projeler ve uygulamaları için ise Ankara İl Özel İdaresi bünyesindeki Taşınmaz Kültür Varlıklarının Korunmasına Katkı Payından ve Tanıtma Fonundan finansman sağlanmıştır.

Resim 6.2. Hacıbayram, Güvercin sokak sağlıklaştırma projesi alanı konumu, öncesi, sonrası durumu ve müdahale örneği (ABB arşivi, 2016)

Yukarıda belirtilen uygulamalarla değerlendirildiğinde;

- Ankara Tarihi Kent Merkezi'nde Hamamönü ve Hacıbayram'da süregelen uygulamalarla bu bölgeler kentsel yaşama kazandırılmaktadır. Geçmişte marjinal grupların (bağımlı, fuhuş sektörü çalışanları, evsiz, işsiz vb.) kullanımında olan bu alanlar, müdahaleler sonrasında güvenli ve yaşanabilir kentsel alanlara dönüşmüştür. Ancak, bölgede yaşayan kullanıcı grubun alanı terk zorunda kalması korumanın sosyal boyutundaki hedeflere ulaşmadığı ve soylulaşmanın oluşturulduğunu göstermektedir (Gültekin, 2015).
- Yürürlükteki koruma mevzuatı hükümleri doğrultusunda sağlıklaştırma, koruma mevzuatına uygun bir müdahale biçimidir ancak uygulamada parçacı yaklaşımlarla çoğunlukla yenileme müdahaleleriyle gerçekleştirilmiştir.
- Sağlıklaştırmaya ilişkin müdahalelerin tek hedefi haline gelen işlev değişiklikleriyle taşınmaz kültürel miras alanlarının turizm ve ticaret alanına dönüştürülmesi ile geleneksel konut ve dokusu özgün niteliklerini yitirmiştir.
- Ayrıca 2863 sayılı Kanun hükümlerine göre kentsel sit alanında dokuya aykırı olmayan yeni yapı yapılabilirken Hamamönü ve Hacıbayram bölgelerinde rekonstrüksiyon adı altında yeni geleneksel konut mimarisi kopyalanarak ve özgün yerleşme ve yapılaşma düzeni yok varsayılarak yeni yapılar üretilmektedir (Gültekin, 2014).
- Restorasyon uygulamalarında işlev değişikliği ile özgün iç mekân organizasyonu bozulmuştur.
- Cephe sağlıklaştırmada özgün olmayan mimari öğe (kat kuşakları, silme, söve, alınlık, saçak vb.) ve malzeme kullanılmıştır (Gültekin, 2014).
- Parçacı bu uygulamalarla Ankara Tarihi Ticaret Merkezi'nde var olan diğer kültürel miras alanları ve kent bütünü yadsınarak bütünleşik koruma yaklaşımları reddedilmiştir.

Kentsel koruma adı altında kentsel yenileme lehine uygulamalar yapılmıştır

2005'ten sonraki mevzuat düzenlemeleri ile korumadan çok kullanmaya ve yenilemeye vurgu yapılması, kamu yararından çok yatırımcıların taleplerini öne alan değişikliklere gidilmesi; aynı zamanda kent topraklarının ekonomik değerinin çok yükselmesiyle birlikte kültür mirasını korumanın amaç olmaktan çıkarılması ve araçsallaşmasına yol açılmıştır.

Ankara Tarihi Kent Merkezi'nde uygulanmak istenen kültürel miras yönetimi ile uygulanan kentsel yenileme ve kentsel koruma yaklaşımları amaç, paydaş, kültürel mirasa yönelik ekonomik tutum vb. kriterlere bağlı karşılaştırmalı (Çizelge 6.2) olarak incelenmiştir. Geleneksel ve özgün yerleşme özeliklerini sahip oldukları kültürel miras ile bir bütün olarak yansıtan tarihi kent merkezinin ekonomik öncelikli uygulama biçimlerinden yenileme, dönüşüm kavramlarının yasallaştırmasıyla oluşturulan müdahale yaklaşımları ile olumsuz etkilendiği görülmüştür. Bu karşılaştırma, taşınmaz kültürel mirasın mevcudiyet değerlerinin kar amacı gütmeden korunması, toplumsal değere sahip alanların koruma-kullanma dengesi gözeterek yönetilmesi ile sürdürülebilirliğinin sağlanabileceğine ilişkin ipucu vermektedir.

Çizelge 6.2. Kültürel miras yönetimi, kentsel yenileme ve kentsel korumanın karşılaştırılması

BİLEŞENLER	KENTSEL YENİLEME	KÜLTÜREL MİRAS YÖNETİMİ	KENTSEL KORUMA
AMAÇ	Kamu/özel sektöre yönelik Kar amaçlı	Kamu sektörüne yönelik Kamu+toplum yararı	Kamu sektörüne yönelik Kamu+toplum yararı
HEDEF	Kamu/özel sektöre yönelik	Kamu sektörüne yönelik	Kamu sektörüne yönelik
PAYDAŞ	Merkezi Yönetim, Belediye, Koruma Bölge Kurulları, Sivil Örgütlenme, Meslek Odaları, Yerel Sakinler, Üniversiteler	Toplumsal Gruplar, Merkezi Yönetim, Belediye, Koruma Bölge Kurulları, Sivil Örgütlenme, Meslek Odaları, Yerel Sakinler, Üniversiteler	Merkezi Yönetim, Belediye, Koruma Bölge Kurulları, Sivil Örgütlenme, Meslek Odaları, Yerel Sakinler, Üniversiteler
KÜLTÜREL MİRASA EKONOMİK TUTUM	Kullanım değerleri İçsel-Esas değerlerini kar amaçlı koruma	Mevcudiyet değerleri İçsel-Esas değerleri için koruma	Mevcudiyet değerleri İçsel-Esas değerlerini kar amaçlı koruma
TEMEL KULLANICI GRUPLAR	Yerel/Yerel olmayan yeni sakinler	Yerel sakinler Ziyaretçiler	Yerel/ Yerel olmayan yeni sakinler
KULLANIM BİÇİMİ	Ticari getiri	Somut mirasın temsilcisi olarak toplumsal değer	Toplumsal değer/Ticari getiri

Görülmektedir ki; Ankara Tarihi Kent Merkezi'nde süregelen koruma/yenileme ikileminde "bu çatışmada uzlaşma nasıl sağlanabilir?" sorusunun yanıtı "*alan-miras yönetimi*" ile verilebilir. Bu gereklilik 2023 Başkent Ankara Nazım İmar Planında "*Kentin Kalbi*" olarak

tanımlanan tarihi merkez için "Ulus ve çevresinin korumaya değer özgün ve eşsiz yapısını koruyup geliştirecek, kentsel yaşama etkin olarak katacak *Ulus Alan Yönetimi* ivedilikle oluşturularak korunmalıdır." hükmü ile desteklenmektedir. Ancak, Ankara Tarihi Kent Merkezi yönetimine ilişkin çaba henüz gösterilmemiştir.

6.2. Ankara Tarihi Kent Merkezi'nin (Koruma Ve Yenileme Alanlarının) Miras Yönetimi

Taşınmaz kültürel mirasının koruma-yaşatma süreci disiplinlerarası çalışmayı, iyi örgütlenmeyi, maddi kaynağı, duyarlı kamuoyu desteği ve paydaşlığı gerektirir. Sürdürülebilir ve bütünleşik koruma yaklaşımlarının öngörüsüyle bu koşullar, 1980li yıllarda KAİP ile topluma dayatma yerine, koruma sürecinin iyi ve doğru yönetimi ile sağlanabilmektedir. Türkiye'de ise miras yönetimi koruma mevzuatında yer almasına karşın, uygulama pratiklerinde çeşitli etkenlerle özellikle imar rantına odaklı yenileme baskılarıyla reddedilmektedir. Bu nedenle, Ankara Tarihi Kent Merkezi'nde süregelen koruma/yenileme ikilemi hatta çatışması bu tez çalışmasında irdelenmiş ve koruma sürecinde önerilen doğru ve etkin yönetim modeli ile sorunun çözülebileceği anlaşılmıştır. Önerilen yönetim modeli benzer değerlere sahip kültürel miras alanlarında koruma sürecinde yönetimin esas olduğu (Liverpool ve Mostar DMA) ve olmadığı (Şam, Halep ve Saraybosna DMA) örnekler incelenmiş (Bölüm 3.4.1-3.4.2) ve karşılıklı değerlendirilerek (Çizelge 6.3) Türkiye'nin koşullarına göre (yasal, yönetsel, idari, katılımcı farkındalığı, bilimsel birikim vb.) geliştirilmiştir.

Bu inceleme sonuçlarıyla Ankara Tarihi Kent Merkezi'nde etkin ve uygulanabilir yönetimin kurgulanması için elde edilen ipuçları şöyledir;

- Halep, Şam ve Saraybosna DMA, yönetim planlarının olmadığı diğer bir deyişle miras yönetimi uygulanmadığı ve savaşlar devam ettiği için, Liverpool Tarihi Kent Merkezi DMA ait tampon bölgelerinde (*buffer zone*), yönetim planı önerileri dışında miras alanına aykırı yapılaşma nedeniyle "*Tehlike Altındaki Dünya Miras Listesi'ne* alınmıştır. Bu durum yönetim planlarının ya da izleme ve denetlemenin korumada süreklilik ya da sürdürülebilirlik açısından önemini göstermektedir.
- Farklı değerlere sahip taşınmaz kültürel miras alanlarında kendi değerlerine göre belirlenen farklı koruma-yaşatma amaçlı müdahale yaklaşımları ve biçimleri uygulanmaktadır. Saraybosna'da savaş sonrası yeniden geliştirme, Mostar'da

restorasyon, rekonstrüksiyon, yeniden canlanma, Halep ve Şam'da restorasyon, sağlıklaştırma, rekonstrüksiyon ve eski haline getirme, Liverpool'da konservasyon, yeniden oluşum, tazeleme parlatma tercih edilmiştir. Dolayısıyla, alan yönetimi, ülkelerin kendi koşullarına ve miras alanın niteliklerine göre farklılık göstermektedir (Çizelge 6.3).

Çizelge 6.3. Örnek çalışma alanlarının özelliklerinin karşılıklı değerlendirmesi

	LİVERPOOL	HALEP	ŞAM	MOSTAR	SARAYBOSNA	ANKARA
Çok Katmanlı Kent Özelliği	+	+	+	+	+	+
Dünya Miras Alanı	+	+	+	+	-	-
Tehlike Altında DMA	+	+	+	-	-	-
Yönetim Planı	Var	Yok	Yok	Var	Yok	Yok
Koruma-Yaşatma Amaçlı Müdahale Yaklaşım/ Biçimleri	Yeniden Oluşum (Regeneration) Konservasyon (Conservation) Tazeleme-Parlatma (Re-Furbishment)	Restorasyon (Restoration) Yeniden Canlanma (Revival) Canlandırma (Revitalization) Sağlıklılaştırma (Rehabilitation) Rekonstrüksiyon (Reconstruction) Eski Haline Getirme (Rehabilitation)	Restorasyon (Restoration) Yeniden Canlanma (Revival) Canlandırma (Revitalization) Sağlıklılaştırma (Rehabilitation) Rekonstrüksiyon (Reconstruction) Eski Haline Getirme (Rehabilitation)	Rekonstrüksiyon (Reconstruction) Restorasyon (Restoration) Boşluk Doldurarak Geliştirme (Infill Development) Sağlıklılaştırma (Rehabilitation) Yeniden Canlanma (Revival) Canlandırma (Revitalization) Entegrasyon (Integration)	Yeniden Geliştirme (Re-development)	Rekonstrüksiyon (Reconstruction) Restorasyon (Restoration) Sağlıklılaştırma (Rehabilitation)

Seçilen örneklerde Liverpool, Mostar DMA'larında uygulanan alan yönetiminde amacın "sürdürülebilir etkin yönetim ve alanda kendi kendine sürdürülebilir koruma ve kalkınma için mali kaynakların sağlanması, geniş tabanlı paydaşlıklarla katılımcı kamu bilinci, toplum farkındalığının yaratılması" olarak tanımlanması, bütünleşik ve sürdürülebilir kentsel korumaya işaret etmektedir. Alan yönetim birimleri incelendiğinde de ülkelerin yönetim biçimine göre; alan yönetiminde de farklı yönetsel yapılanma, yönetim birimleri ve işleyiş biçimleri olduğu ve yönetim planının, mevcut mevzuat ile imar planlarıyla ilişkisinin kurulmuş olduğu görülmüştür (Çizelge 6.4). Böylece, Ankara Tarihi Kent Merkezi'nde alan yönetiminin, yürürlükteki koruma mevzuatına ve kurumsal yapıya uygun biçimde geliştirilebileceği anlaşılmıştır. Alan yönetimin yürürlükteki koruma mevzuatında uluslar arası düzeyde ve içerikte olmasa da yer alması uygulamanın gerçekleştirilmesini

sağlayacaktır. Ancak, koruma planları ve bazı DMA'ya ait alan yönetimi yönetim planlarının, imar planları ile eşgüdümlü ve eşzamanlı hazırlanması ve uygulanması yasal zorunluluk olmadığı için alan yönetiminin esaslarından olan bütünleşik planlamanın gerçekleştirilmesi mümkün olamayacaktır. Bu nedenle yasal mevzuatta bu yönlenme ile yeni düzenlemelerin yapılması gerekmektedir.

Çizelge 6.4. Liverpool DMA ve Mostar DMA alan yönetiminin amacı, birimleri ve yönetim planı

ALAN YÖNETİMİ	LİVERPOOL		MOSTAR
AMACI	- Sürdürülebilir ve etkin yönetimi sağlamak - Farkındalık yaratmak - Tarihi merkezini yaşanabilir kılmak - Yerel sakinler ve ziyaretçiler için geliştirilmesi sağlamak		- Alanın etkin yönetimini sağlamak - Kendi kendine sürdürülebilir koruma ve kalkınma için mali kaynak oluşturmak - Geniş paydaşlık ve katılımcı kamu bilinci yaratmak
BİRİMLERİ	- Yönetici grubu(*Steering Group*) - Paydaş grubu (*Stakeholder Group*) - Proje koordinatörü(*Project Coordinator*)		- Eski Kent Ajansı (*Old City Agency-Stari Grad Agency*)
YÖNETİM PLANI	Hazırlayan	Liverpool Belediyesi	Mostar Belediyesi
	Bölümleri	- Alanın özelliklerini tespit etme ve tanımlamaları yapma - Yönetim - Araziyi etkileyen faktörleri belirleme - İzleme - Belgeleme	- Yönetim - Finans - Planlama - Uygulama
	Süresi	2003-2009 (6 yıl)	Yönetim planında belirtilmemiş.
	Kontrol Sıklığı	Kısa:5 yılda bir, Orta: 10 yılda bir, Uzun: 30 yılda bir	Yönetim planında belirtilmemiş.
	İlgili Mevzuat	- Planlama Yasası (*Planning Act*) -1990 - Planlama Politikaları Kılavuzu (*Planning Politics Guide*)- 2000	- Bosna-Hersek Kültürel, Tarihi ve Doğal Mirasının Korunması ve Kullanılması Yasası (*Law on the Protection and Use of the Cultural, Historical, and Natural Heritage of Bosnia and Herzegovina*)-1985 - Geçici Mostar Kenti Tüzüğü-1996 (Interim Statutes of the Town of Mostar) - Sular Kanunu (Water Law)-1998
	İlgili Planlama Çalışmaları	- Gelişme Planı (*Development plan*)-2000 - Liverpool Kent Merkezi Bütünleşik Gelişme Planı (*Liverpool City Centre Integrated Development Plan*) -2000 - Koruma Planları (*Conservation Plans*)-1997	- Mostar Master Planı (Master Plan) -2001 - Mostar Eski Kentinin Geliştirilmesi ve Korunması Master Planı (The Master Plan for Preservation and Development of the Old City in Mostar)-2005

DMA'nın niteliğine ve ülkelerin hazırladığı yönetim planlarına göre; plan bölümlerinin farklılaştığı görülse de plan içerikleri (alanın tanımlanması-belgelenmesi, yönetimi, planlaması, uygulama ve izleme stratejilerini içerecek şekilde hazırlanması vb.) benzerlik göstermektedir. Mostar DMA'nda miras alanının korunmasında yönetim planı ile ilişkili

olan kanunlar içinde yer alan Sular Kanunu, su kaynaklarının yönetimine ilişkin kanundur. Bu da alanın özelliklerine göre yasal yönetsel çerçevenin değiştiğinin göstergesidir. Alan yönetiminden sorumlu kurum/kuruluşların merkezi-yerel-sivil toplum kuruluşları ve özel kuruluşların da işbirlikçi tutumla çalıştığı görülmektedir (Çizelge 6.5). Türkiye'de dolayısıyla Ankara Tarihi Kent Merkezi'nde yönetim planının içeriği ya da bileşenleri mevzuata ve kurumsal yapıya uyarlanabilir.

Çizelge 6.5. Alan yönetimi uygulanan DMA yönetim birimleri ve sorumluluk alanları

	LİVERPOOL	MOSTAR
YÖNETİMDE SORUMLULUK-KURUM/ KURULUŞLAR - SORUMLULUK ALANLARI	MERKEZİ YÖNETİM - Kültür, Medya ve Spor Bakanlığı *(Department for Culture, Media and Sport):* Dünya miras sözleşmesi uyumunu sağlamak. - Liverpool Ticaret ve Sanayi Odası *(Liverpool Chamber of Commerce and Industry):* Özel sektörün ilgisini belirlemek. - İngiltere Su Yolları *(British Waterways):* Alandaki kanalların sürdürülebilirliğini sağlamak. - Merseyside Ulusal Müze ve Galerileri *(National Museums and Galleries on Merseyside):* Alandaki müzelerin, galerilerin ve koleksiyonların gelişimini sağlamak. - Çevre Ajansı *(Environment Agency):* Alandaki doğal su kaynakları ile ilgili tedbirleri almak. YEREL YÖNETİM - Liverpool Belediyesi *(City of Liverpool Council)*: Bütüncül stratejik planlama politikaları üretmek. - Mersey Ulaşım *(Merseytravel):* Merseyside'da bütünleşik ve sürdürülebilir taşımacılığı sağlamak. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI - İngiltere Mirası *(English Heritage):* İyi uygulamaları teşvik etmek. - Kuzey Batı Gelişme Ajansı *(North West Development Agency):* Merkezi yönetimin bölgesel gelişmeyi teşvik etmesini sağlamak. - Birinci Liverpool Ajansı *(Liverpool First):* Topluluk stratejisi oluşturmak. ÖZEL KURULUŞLAR - Liverpool Vizyonu Ajansı *(Liverpool Vision)*: Şehir merkezinde ekonomik gelişmeyi sağlamak. - Speke Garston Gelişme Şirketi/Livepool Arazi Gelişme Şirketi *(Speke Garston Development Co./Liverpool Land Development Co.):* Kırsal alanda ekonomik gelişmeyi sağlamak. - Mersey Ortaklığı *(The Mersey Partnership):* Merseyside'da turizmin gelişmesini sağlamak. - Liverpool Kültür Şirketi *(Liverpool Culture Co.):* Kültür faaliyetlerini teşvik etmek.	MERKEZİ YÖNETİM - Bosna ve Hersek Federasyonu Hükümeti *(Federation of Bosnia and Herzegovina):* Milli Anıtları korumak, rehabilite için hukuki, bilimsel, teknik, idari ve mali gerekli tedbirler sağlamak. - Bosna Hersek Milli Anıtları Koruma Komisyonu *(Commission to Preserve National Monuments):* Devlet seviyesinde genel denetimi sağlamak. - Bosna Hersek Federasyonu Planlama ve Çevre Bakanlığı: *(Federation of Bosnia and Herzegovina, Ministry of Physical Planning and Environment):* aracılığıyla Milli Anıtların devlet seviyesinde işletmesini sağlamak. - Federal Kültür Bakanlığı Anıt Eserlerin Korunması Enstitüsü *(The Federal Ministry of Culture, The Institute for the Protection of Monuments):* Mimari ve arkeolojik mirasa ilişkin teknik destek sağlamak. YEREL YÖNETİM - Eski Kent Ajansı *(Old City Agency, Stari Grad Agency):* Mostar Eski Kenti'nin uzun dönemli, planlı korunmasını ve rekonstrüksiyonunu sağlamak, kültürel-tarihi miras değerlerinin geliştirilmesi.

Mostar ve Liverpool yönetim planlarının uygulamaya ilişkin bileşenleri incelendiğinde; DMA miras alanlarının tampon bölgesinin belirlendiği, uygulamaların hızlı, doğru biçimde ilerlemesi ve alanın doğru şekilde korunabilmesi için benzer özelliklere sahip alanların tespitiyle bölgelemeye gidildiği görülmektedir. Bu bölgelere ilişkin farklı müdahale yöntemleri ve biçimleri belirlenmiştir. Ziyaretçi yönetimine ilişkin politikaların belirlendiği görülmektedir (Çizelge 6.6). Ankara Tarihi Kent Merkezi'nde de farklı kültür katmanlarına göre benzer bölgeleme ya da müdahale alanları belirlenebilir.

Çizelge 6.6. Liverpool ve Mostar DMA yönetim planı uygulama biçimi

ALAN YÖNETİMİ		LİVERPOOL	MOSTAR
UYGULAMA	Bölgeleme	Altı Koruma Bölgesi	On dört Koruma Bölge
	Tampon Bölge	Var	Var
	Risk Yönetim Planı	Yok	Yok
	Ziyaretçi Yönetimi	- Yaya ulaşımını artırmak (Albert Dock ve diğer alanlar arasında) - Pier Head ve Kale Sokağı arasında ulaşımı geliştirmek - Lime Sokağına girişi iyileştirmek - Tuvaletlere ulaşılabilirliği sağlamak - Tarihi yapılara ulaşılabilirliği geliştirmek - Ziyaretçilerin yönlendirilmesini sağlamak - Yaya yollarını nehir kenarında ve kanal doğrultusunda geliştirmek	- Marşal Tito Caddesi'nin yaya kullanımının genişletilerek araç trafiğini azaltma çalışmaları - Fejic Caddesi'nin yaya karakterinin ve kalitesinin arttırılması, açık alan peyzaj düzenlemeleri - Brankovac Mahallesi'nin (Konak ve Bajatova dar yaya sokaklarını içeren) açık alanlarla ilişkilendirilmesine ilişkin detaylı planlar vb.
	Finansman Programı	- Yerel yönetim ve - Sivil toplum kuruluşu fonu	- Ulusal federal yönetim, - Bölgesel yönetim, - Yerel yönetim, - Ziyaretçi ücretleri, - Uluslar arası bağışlar

Seçilen yurtdışı örneklerindeki tarihi kent merkezlerine ilişkin koruma politikaları değerlendirildiğinde bu politikaların benzer olduğu görülmüştür. Dolayısıyla yönetim planı olmasa da koruma politikalarının sürdürülebilir ve bütünleşik koruma yaklaşımıyla geliştirildiği anlaşılmıştır. Devlet yönetim biçiminin farklı olması taşınmaz kültürel miras alanlarında alan yönetiminin uygulanmasına engel değildir. Türkiye'de merkezi yönetim biçiminin alan yönetimine engel olmadığı, bu konunun koruma mevzuatında yer almasıyla da açıklanabilir. Ankara Tarihi Kent Merkezi DMA alanı olmasa da ya da taraflar yönetim planını reddetse de koruma politikaları ivedilikle değiştirilebilir (Çizelge 6.7).

Çizelge 6.7. İncelenen DMA ve Türkiye'de taşınmaz kültürel mirası koruma politikaları

	İNGİLTERE	BOSNA-HERSEK		SURİYE ARAP CUMHURİYETİ		TÜRKİYE CUMHURİYETİ
	LİVERPOOL	MOSTAR	SARAYBOSNA	HALEP	ŞAM	ANKARA
Yönetim biçimi	Üniter devlet yapısı	Bosna Hersek 10 federal kanton		Başkanlık		Cumhuriyet
Korumada sorumluluk	Kültür Medya ve Spor Bakanlığı	Kültür ve Spor Bakanlığı		Kültür Bakanlığı		Kültür ve Turizm Bakanlığı
Kurumsal yapı	- Koruma politikalarını oluşturan devletten bağımsız kurumlar: (English Heritage) - Merkezi Yönetim: (Yönlendirici) - Yerel Yönetim: (Uygulama-izin- denetim)	Ulusal Federal Yönetim: (Yönlendirici- denetim) Yerel Yönetim: (Uygulayıcı- Alan yönetimi)		- Koruma politikalarını oluşturan devlete bağlı kurumlar - Merkezi Yönetim: (Yönlendirici-uygulayıcı-izin-denetim) - Yerel Yönetim: (Uygulayıcı-izin-denetim)		- Koruma politikalarını oluşturan devlete bağlı kurumlar - Merkezi Yönetim: Yönlendirici-uygulayıcı-izin-denetim - Yerel Yönetim: Uygulayıcı-izin-denetim
Koruma yaklaşımı ve müdahale yöntemleri	Bütünleşik Koruma, İşlev vererek, en az müdahale ile koruma, Konservasyon	Bütünleşik Koruma (Savaş sonrası) Rekonstrüksiyon, Restorasyon, Rehabilitasyon		Tekil Koruma Restorasyon, Rehabilitasyon		Tekil Koruma Yıkıp-yeni yapma, Rekonstrüksiyon
Finansal politikalar	- Merkezi ve yerel yönetimden koruma için bütçe ayrılması - Mali yardımlar (sübvansiyon+ düşük faizli kredi) - Fon için kaynak yaratılması	- Kira ve vergiler - Müze gelirleri - Bağışlar (belli proje ve girişimlerde) - Düşük faizli banka kredisi - Özel/kamu yatırımları/ortaklıkları - Yerel halkın "kendine yardım" aktiviteleri		- Kamusal ve özel fon kaynak yaratılması - Bağışlar (belli proje ve girişimlerde)		- Merkezi ve yerel yönetimden koruma için bütçe ayrılması - Mali yardımlar (vergi teşvikleri) - Fon için kaynak yaratılması
Fon kaynakları	- İngiltere Mimari Miras Fonu - Tarihi Binalar ve Anıtlar Komisyonu - English Heritage Yerel Yönetimler - Özel girişimciler - Piyango fonu - Düşük faizli kredi - Kiliselere KDV iadesinden pay	- Ulusal federal yönetim, - Bölgesel yönetim, - Yerel yönetim, - Uluslar arası bağışlar - Aga Khan Kültür Vakfı gibi kuruluşların hibeleri - Dünya bankası - Dünya Anıtlar Fonu (WHF)		- Uluslararası Bağışlar - Aga Khan Kültür Vakfı GTZ, gibi kuruluşların hibeleri - Dünya Anıtlar Fonu (WHF) - Kamusal fon		- Kültür ve Turizm Bakanlığı - Vakıflar Genel Müdürlüğü - Yerel idareler - TOKİ - Özel girişimciler
Halk	- Eğitim düzeyi yüksek - Koruma ve tarih bilinci yüksek	- Eğitim düzeyi yüksek - Koruma ve tarih bilinci yüksek		- Eğitim düzeyi düşük - Koruma ve tarih bilinci düşük		- Eğitim düzeyi düşük - Koruma ve tarih bilinci düşük
STK	Katılım yüksek - Etki gücü yüksek	Katılım ortalama düzeyde - Etki gücü ortalama düzeyde		Katılım düşük - Etki gücü yok		Katılım düşük - Etki gücü yok
Demokratik Katılım	Var	Var		Yok		Yok

Kültürel miras alanlarında yenilemenin yapılabilmesi için -Liverpool yönetim planında olduğu gibi- yenilemenin öncelikle "*yönetim hedefleri*"nin içinde olması ve "*miras odaklı yenileme*"nin (Liverpool DMA'ndaki 6. Bölge: Duke Sokağı, 2. Bölge: Albert Rıhtımı Bölgesi yenileme alanları gibi) hedeflemesi ve bu hedefe ilişkin stratejilerinin belirlenmesi (turizmi geliştirme, yeni yaşama ve çalışma merkezleri oluşturmak, gece ekonomisini

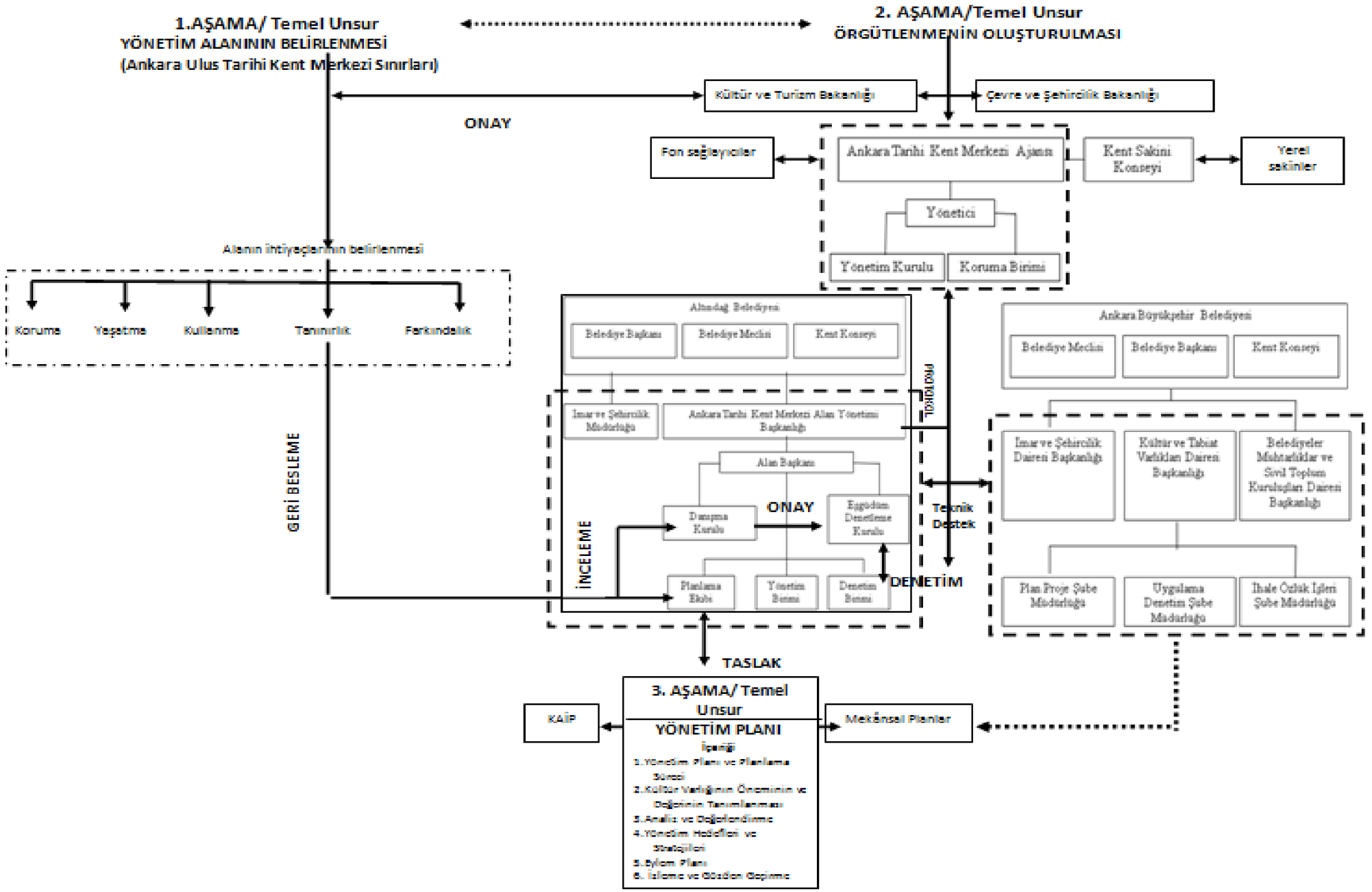
canlandırmak, vb.) gerekmektedir. Koruma odaklı yenilemede koruma alanının değerlerine ve gereksinimlere göre farklı stratejiler (Mostar DMA konut alanlarının yenilenmesi, öncelikli yapıların yeniden kullanılması gibi) geliştirilebilir ve böylece tarihi kentin geleceğinin etkin ve başarılı biçimde yönetilmesi yani yaşatılması sağlanabilir. Görülmektedir ki; yönetim modelinde tanımlanacak "*yönetim hedefleri*" ve bu hedeflere varmadaki "*eylem biçimleri*" kapsamında yenileme yer alabilmektedir. Ankara Tarihi Kent Merkezi'ni koruma-yaşatma sürecinde *koruma ve yenileme hedefleri*, gereksinimlere göre ve değer kaybına neden olmayacak eylem biçimlerine göre belirlendiğinde koruma/yenileme ikiliği çözülebilir.

Bu ipuçları dikkate alınarak önerilen Ankara Tarihi Kent Merkezi'nin yönetimi süreci, her aşamada izleme ve denetleme araçlarıyla çalıştırılacak geri-besleme mekanizması ve üç temel unsur ya da aşamadan oluşmaktadır (Şekil 6.1). Bunlardan ilki yönetime konu olan alan ya da "*yönetim alanı*", ikincisi alanın, nasıl, kimlerle, neden ve ne zaman korunacağına ilişkin yönetsel eylemlerin bütünü olan yönetim ya da "*alan yönetimi*, yönetimini etkin ve verimli olmasını sağlamak için oluşturulan ve alan ile ilgili tüm girdilerin eşgüdümünü sağlamaya yönelik plan ya da "*yönetim planı*"dır. Bu aşamaların gerçekleştirilmesi için Türkiye'de kentsel koruma politikaları, yasal mevzuat ve yönetsel yapının bu aşamaları gerçekleştirmeye uygunluğunu sağlamaya yönelik öneriler, ilgili aşamanın kapsamı ve işlem süreçleri aşağıdaki bölümlerde açıklanmaktadır.

6.2.1. Yönetim alanı

İncelenen DMA koruma deneyimlerinden elde elden bu ipuçları ile uluslar arası anlaşma, ilke kararları ve rehberler birlikte değerlendirildiğinde; koruma politikalarında yönetim, planlama, alana özgün koruma hedef, stratejileri ve eylem-uygulama araçları, finansman, eğitim, katılım ve işbirliğinin ortak bileşenler olduğu ve bu bileşenlerin eşgüdümlü olması gerektiği görülmüştür. Bu yönlenme ile Ankara Tarihi Kent Merkezi'nin özgün değerlerine, kimliğine, ruhuna ve paydaşlar için koruma alanında yaşamsal zorunluluk olan yeni işlevlere göre; katılımcı süreçleri de içeren yasal ve kurumsal yapının destekleyeceği yönetim modeli, önerilen koruma alanı sınırları içerisinde geliştirilmiştir

.

Şekik 6.1. Ankara Tarihi Kent Merkezi öneri yönetim modeli temel unsurları (Detaylı açılım için bkz EK-25.)

Yönetim sürecinde ilk aşama, alanın kültürel miras niteliğindeki yapı ve kentsel dokunun fiziksel ve mekânsal özellikleriyle birlikte, bu özelliklerin oluşumunda etken olan dönemin siyasi, ekonomik, sosyal yapısı ile kullanıcının dini inancı, yaşam ve/veya mekânı kullanma biçiminin bilimsel yöntemlerle tanımlanmasıdır. Disiplinler arası nitelikteki bu kapsamda -şehir planlama alanında- Ankara Tarihi Kent Merkezi'nin, çok katmanlı kentsel alan niteliğine koşut olarak farklı kültür katmanları tespit edilmiştir (Harita 6.1). 1980li yıllarla farklı koruma kurulları tarafından korunması gereken kentsel ve kentsel arkeolojik sit alanı ilan edilen ve sit sınırları sürekli değiştirilen bu alanda, daha önce yapılmamış olan bu çalışma ile Ankara Tarihi Kent Merkezi'nin -öneri-sınırları belirlenmiştir (Harita 6.2). Bu çalışmanın ana kaynağı ilgili yazın, müze araştırmaları ve arkeolojik kazı sonuçlarıdır.

Mevzuata ilişkin öneriler

Kentsel koruma, Anayasa ile tanımlanan sorumluluklar çerçevesinde doğrudan devlet sorumluluğunda olup, toplum yeterince içselleştiremediği için kentsel koruma pratiği de devlet kontrolünde yasal yaptırımlarla gerçekleştirilmektedir. Bu nedenle, koruma ve kent planlamada var olan yetki çokluğunu ve karmaşasını çözecek ve korumayı önemsemeyen, reddeden ya da ranta odaklı yenilemeyi (yıkıp yeni yapılaşmayı) öncelikli kılan Kanunların etkinliğini engelleyecek yasal düzenlemeler gerekli görülmüştür.

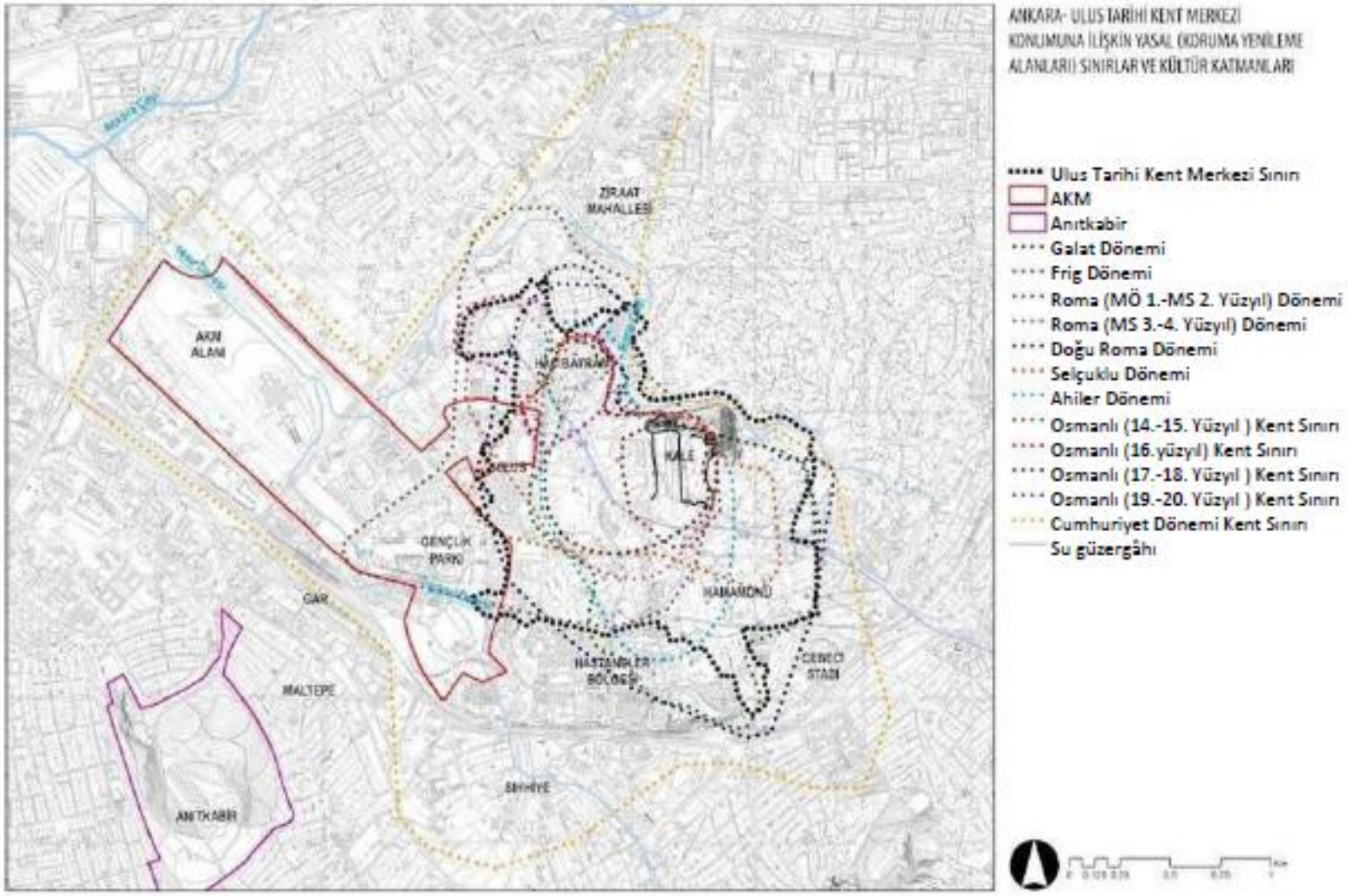
Taşınmaz kültürel miras alanlarını koruma-yaşatma-yenilemede fiziksel, mekânsal değerlerle, sosyo-ekonomik ve toplumsal yapıyı birlikte değerlendirecek, görev, yetki, sorumluluk ve yaptırımları açıkça belirtecek, kurumlar arası koordinasyonu sağlayacak şekilde (*Bosna-Hersek Kültürel, Tarihi ve Doğal Mirasının Korunması ve Kullanılması Yasası gibi özel bir kanun niteliğiyle*) 2863 sayılı KTVKK'nun ve yönetmeliklerinin yeniden düzenlenmesi uygun olacaktır.

Konut, sağlık, eğitim, ekonomik gelişme, ulaşım, kültür, rekreasyon ve turizm gibi temel hükümet programlarına kentsel koruma programı da eklenerek özellikle tarihi kentsel alanların korunmasına ve kültür katmanlarının ortaya çıkarılmasına katkıda bulunmak üzere fon ayrılması gerekmektedir. Böylece, toplum ve insanlık adına korumanın maddi bedelinin devletçe karşılanması bu konudaki mağduriyetleri önleyecektir.

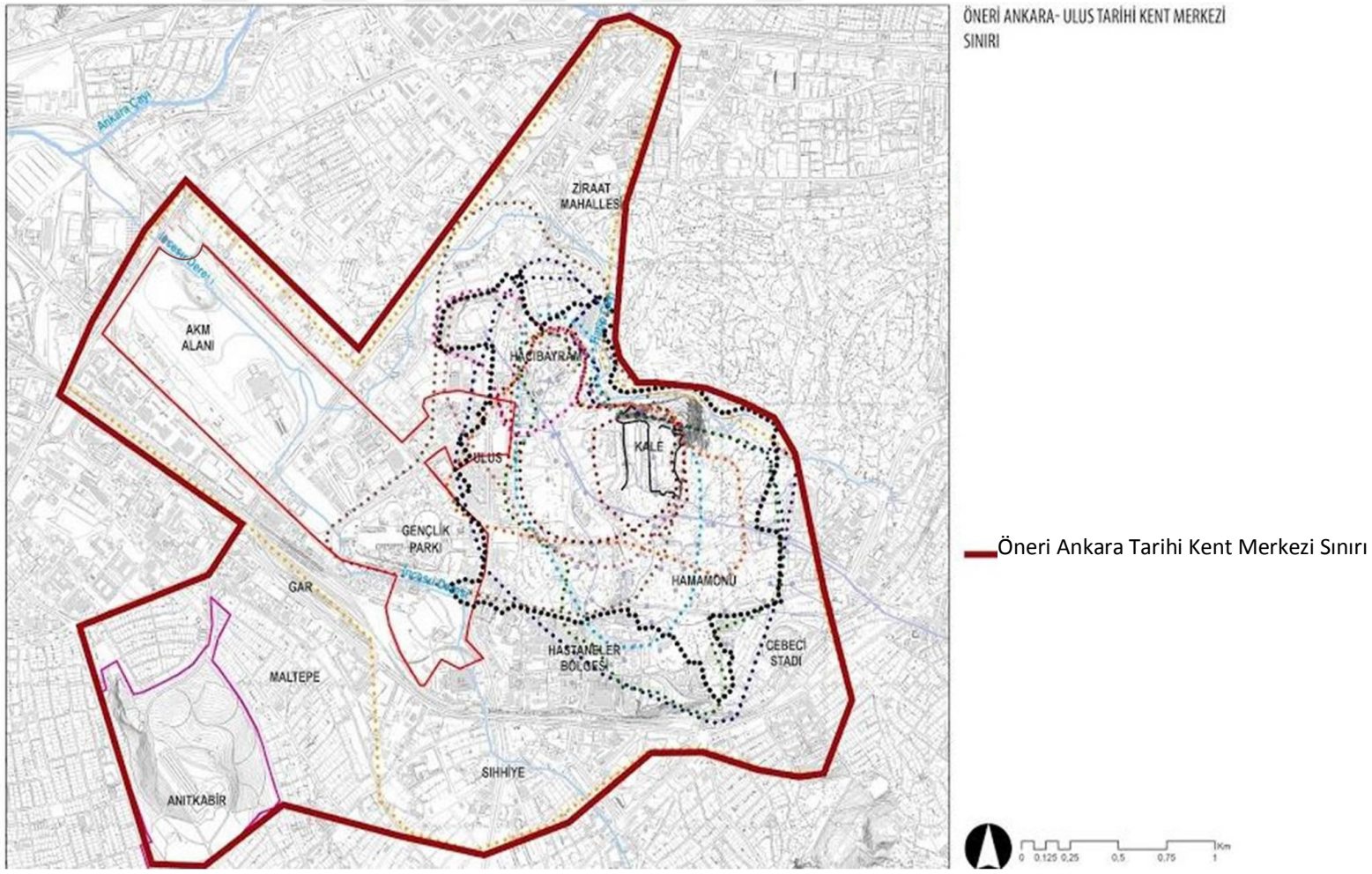
Kentsel koruma ve özellikle kentsel sit alanlarını kapsayan kentsel yenileme-dönüşüm mevzuatının **(**5366 sayılı Kanun ile 6306 sayılı Kanun) kamu, toplum yararı ve uluslar

arası koruma ilkeleri doğrultusunda yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. 5366 sayılı Kanunla kültürel mirasın korunması amacıyla koruma ve soylulaştırma müdahalelerini tanımlayan kentsel yenileme engellenmelidir. Kentsel yenilemeye ilişkin kanun ve ilgili yönetmelikte ise sit -koruma- alanları dışında kalan çöküntü bölgeleri, kanun dışı gelişmiş (gecekondu) konut bölgeleri, kent içinde kalmış ve işlevini yitirmiş bölgeleri (sanayi bölgeleri, liman-dok vb. alanlar) tarifleyecek şekilde tipolojiler oluşturulmalıdır. Taşınmaz kültürel miras alanlarında yenilemeye ilişkin yasal yaptırımlar ise koruma odaklı olup yönetim modeline destekleyecek formatta "yenileme bölgeleri tipolojilerini, sınırlarını belirlemeye yönelik kriterleri ve müdahale biçimlerini kapsayabilir (Örneğin; tarihi kent merkezlerinde ilan edilecek yenileme bölgeleri, kentsel ve tarihsel alan ölçeğindeki yeri, koruma statüsü, özgün işlevi, günün kullanım biçimi-gereksinim(ler)i, taşınmaz kültür varlıklarının niteliği, sayısı ve oranı, geleneksel konut ve dokunun özgün değerleri, müdahale edilmesi gereken yapılar ve gerekçeleri, yapı stoğunun yapısal durumu, teknik ve sosyal altyapı olanakları vb. doğrultusunda kültürel-simgesel ve ekonomik potansiyelleri üzerinde yapılan araştırma ve değerlendirme sonuçları tanımlanmalıdır. Bu değerlendirme ile yenileme bölgesinde yapılacak müdahale biçim ve teknikleri belirlenmelidir. Kentsel yenilemede birincil başarı ölçütü katılım olduğu için fiziksel-mekânsal yenileme sürecini destekleyici sosyal sağlıklaştırma projelerinin de mevzuat da yer alması beklenir.

Koruma mevzuatında koruma alanlarında yönetim boyutu, 2863 sayılı 5226 sayılı Kanunla değişik KTVKK'da arkeolojik sit alanlarına odaklanmakta, kentsel sit alanlarında aynı vurgu yapılmadan KAİP yönetmeliklerle detaylandırılmaktadır. Bu çelişkili durum alan yönetimini önemsizleştirmekte ve böylece uluslararası yaptırımlarla zorunlu olan DMA hariç uygulamaya aktarılmamaktadır. Bu nedenle, sivil mimarlık örneği, anıt eser, yapı grubu ve alan ölçeğindeki taşınmaz kültürel mirasın yönetimi zorunlu olmalı ve süreci ayrıntılarıyla ele alan ve kapsamda KTVKK tamamlayıcı olan "*Kültürel Miras Yönetimi Kanunu*" ve bu Kanunu bütünleyici ve uygulamaya yol gösterici yönetmelikler detaylı olarak hazırlanmalıdır. Mevcutta faaliyet gösteren koruma kurulları ve destekleyici birimler ile alan yönetimi konusunda faaliyet gösteren birimlerin birbirleri ile ilişkileri ve görev tanımları net olarak ortaya konmalı, yönetim planının içeriği, uygulanması, denetlenmesi, güncellenmesi ve revize edilmesine ilişkin süreç belirtilmelidir. Böylece ülke ölçeğinde başvurulacak tek bir genel rehber tanımlanmış olacaktır.

Harita 6.1. Ankara tarihi kent merkezi'nin kültür katmanlarına göre tüm dönemlerin sentezi (Detaylı açılım için bkz EK-26)

Harita 6.2. Ankara tarihi kent merkezi öneri sınırları (Detaylı açılım için bkz EK-27)

6.2.2. Alan yönetimi

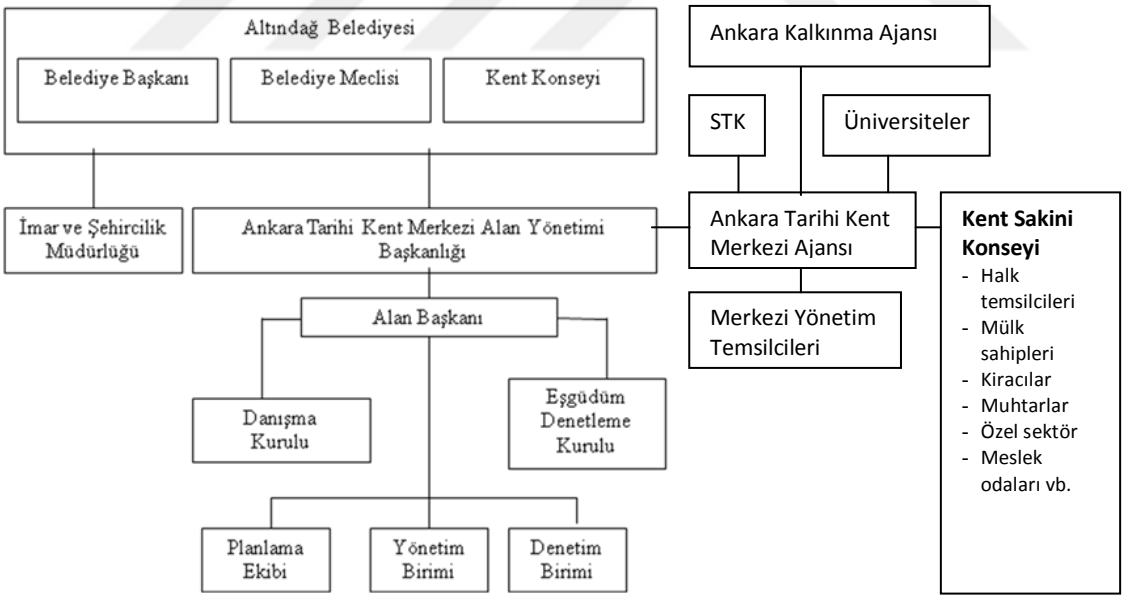
Farklı yönetim modelleri değerlendirildiğinde, merkezi düzeyde denetleyici ve yönlendirici bir otoritenin, uygulamada ise uzmanlık alanlarına göre farklı örgütlenmelerin eşgüdüm içinde çalışmasının etkin olduğu görülmüştür. Bu yaklaşımla, Ankara Tarihi Kent Merkezi'nde ilişkin yönetim modelinin örgütlenme ve kurumsal yapısı, 2863 sayılı Kanunun Ek 2. maddesine göre 27.11.2005 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan AYUEHY çerçevesindeki mevcut örgütlenme şemasının geliştirilmesiyle önerilmiştir. Alan yönetimi süreci, aşamaları ve her aşamasındaki işlem ve yetkileri de AYUEHY'de tanımlandığı için öneri yönetim modelindeki birimler, mevcut örgütlenme şemasında değişiklikler yapılarak belirlenmiştir.

Öneri örgütlenme ve yönetim modelinde merkezi yönetim; kültürel mirası korumak-yaşatmak için hukuki, bilimsel, teknik, idari ve mali gerekli tedbirleri almak ve bunun için bütçe sağlamak, uygulama izin ve denetim olarak yerel yönetim ve diğer paydaşlarla işbirliğinde bulunmak zorundadır. Örgütlenme ve yönetim modeli yapısı aşağıda açıklanmaktadır;

- Kültür ve Turizm Bakanlığı merkezi düzeyde alan yönetimi ve yönetim planlaması konusunda eğitici, yönlendirici, denetleyici ve teknik destek sağlayıcı bir kurum olduğu için yer almalıdır (örn: Ankara I ve II Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları onay aşamasında, 2863 sayılı KTVKK kapsamında emlak vergileri, Kültür ve Turizm Bakanlığı ve TOKİ'den özel ve özel hukuk tüzel kişilere proje ve uygulama aşamaları için sağladıkları fonun tahsisi; 2634 sayılı Turizm Teşvik Kanunu'nda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'un 1. maddesi çerçevesinde kültür varlıklarının turizm amaçlı kullanımı için fon tahsisi).
- Alanın özelliklerine göre planlama sürecinde Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca, belediyesince veya bir protokol kapsamında olmak kaydıyla alanla ilgili çalışmalarda bulunan diğer kurumlarca da gerçekleştirilebileceği düşünülmektedir. Bu nedenle, Atatürk Kültür Merkezi Kurulması Hakkında Kanunun 3 üncü maddesi ile belirlenen AKM alanını iyileştirme, güzelleştirme, yenileme ve ihya etmek amacıyla; Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın da görüşü alınarak, bu alan için her tür ve ölçekte etüt, harita, plan, parselasyon planı ile yapı projelerini yapmak, yaptırmak, onaylamak, kamulaştırma ve ruhsatlandırma işlemleri ile diğer iş ve işlemlerin gerçekleştirilmesini

sağlamak. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na verildiğinden, AKM alanında uygulayıcı bir kurum olduğu için örgütlenme şemasında yer almalıdır.

- Ankara Kalkınma Ajansı'nın hazırladığı Stratejik 2012-2016 Planında "Ankara'nın ekonomik, sosyal, kültürel ve tarihsel zenginliklerini ve yatırım imkânlarını ulusal ve uluslar arası düzeyde tanıtmak" başlığı altında "Ankara'nın sahip olduğu tarihi ve kültürel değerlerin dünya kültür mirasına dâhil edilmesi için çalışmaların yürütülmesi hedeflenmektedir. Ankara Kalkınma Ajansı, yerel yönetimle işbirliği ile ulusal ve uluslar arası fonların sağlanmasında rol almalıdır.
- Önerilen yönetim modelinde yerel yönetim olan Altındağ Belediyesi'den merkezi yönetim ve yerel yönetim temsilcileri, muhtarlar, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları, kent sakinleri ve yerel iş sahipleri örgütleri, özel sektör ile ortaklık içinde olunması beklenmektedir. Yürürlükteki mevzuat doğrultusunda Altındağ Belediyesi bünyesinde; Alan Başkanı, Eşgüdüm ve Denetleme Kurulu, Danışma Kurulu, Planlama Ekibi, Yönetim Birimi ve Denetim Biriminden oluşan Ankara Tarihi Kent Merkezi Alan Yönetimi Başkanlığı (Şekil 6.2) kurulmalıdır.

Şekil 6.2. Ankara tarihi kent merkezi alan yönetimi başkanlığı ve paydaş ilişkisi

Eşgüdüm ve denetleme kurul: Ankara Tarihi Kent Merkezi yönetim alanı sınırı içinde Ankara I ve II Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları'ndan konunun

uzmanı [1]olan üyelerin yer alması sağlanabilir. Böylece, aynı alanda yetkili farklı kurulların tek bir onay mekanizması içinde yer alması ile hem yönetim planın onaylanmasında etkin katılım sağlanmış olacak hem de bürokratik süreç azaltılmış olacaktır. Ancak, buna ilişkin olarak koruma bölge kurullarının çalışma usul ve esaslarını düzenleyen 2863 sayılı Yasa'nın 57. ve 58. maddeleri ile "Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ve Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları Yönetmeliği"nde düzenlemelerin yapılması ve korumada uzmanlığın esas alınması gerekmektedir**.**

Danışma kurulunda: Yönetim alanı sınırı içinde kalan arkeolojik ve kentsel arkeolojik alanlarda gerçekleştirilecek planlama çalışmalarında arkeolojik kazı alanlarında uzun süreli deneyim sahibi olan kazı başkanlarının bilgi ve tecrübelerinden yararlanmak amacıyla yer alması önerilmektedir. Alan başkanının da sürecin tamamında yer almasının sağlanması için Danışma Kurulunda da yer alması uygun olacaktır.

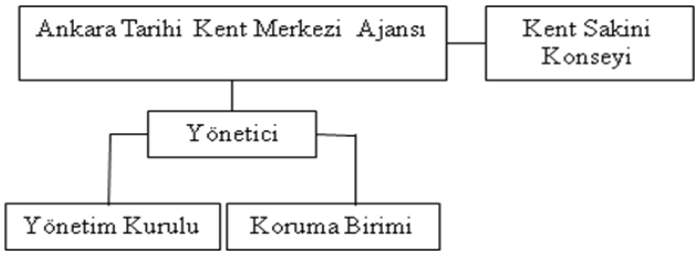
*Planlama ekib**:*** Altındağ Belediyesi tarafından farklı disiplinlerden teknik elemanların, uzmanların ve farklı kurum temsilcilerin katılımıyla oluşturulması doğru olacaktır. Planlama işi ihale edilecek ise yüklenicinin aynı ekip niteliğinde olması gerekir. Planlama ekibinin taslak yönetim planını gönüllü tüm paydaşların (kentli, kullanıcı, yatırımcı, üniversite vb.) ve farklı kurum temsilcilerin katılımıyla yapılacak toplantılarla geliştirmesi istenmelidir.

Denetim birimi: Eşgüdüm ve Denetleme Kurulu'nun denetim görevini yerine getirmesi amacıyla oluşturulması önerilen Denetim Birimi'nin kuruluşu kanun ve yönetmeliğe göre zorunlu olmamakla birlikte kurulmaması halinde görevi kimin üstleneceği hakkında hüküm bulunmamaktadır. Yönetim planlarının uygulamasını denetleyen, yönetim planıyla belirlenen yönetim, koruma, sunum, tanıtım ve ziyaretçi yönetimi stratejileri doğrultusunda alana yönelik yapılan çalışmaların yıllık performans değerlendirmelerini yapan denetim biriminin mutlaka oluşturulması sağlanmalıdır. Bu sürecin sağlıklı yürütülmesi açısından Ankara Tarihi Kent Merkezi Alan Yönetimi Başkanlığı altında oluşturulması önerilmektedir.

[1] Koruma mevzuatına göre taşınmaz kültür varlıklarını koruma kurullarında üye ya da başkan olmak için belirlenen meslek gruplarının koruma konusunda uzman olmaları gerekmemektedir. Örneklenecek olursa; Modern Resim alanında uzman Sanat Tarihçisi bu kurullarda üye olarak görev yapabilmektedir.

Alan yönetimi sürecinin katılımcı ve çok aktörlü yapısının gereği; Ankara Tarihi Kent Merkezi Alan Yönetimi Başkanlığı, Ankara Büyükşehir Belediyesinin Belediyeler Muhtarlıklar ve Sivil Toplum Kuruluşları Dairesi Başkanlığı'nın; alan yönetim sürecinde sivil toplum örgütü, vakıf ve derneklerle yapılacak toplantılarda ortaklık seviyesinde bir toplum katılımının sağlanmasında ve sürdürülebilir kentsel korumaya ilişkin projelerde katkı sağlanmasında örgütsel ve yönetim şemasında yer alması gerekmektedir. Yine Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığı bünyesindeki İmar ve Şehircilik Dairesi Başkanlığı'nın mevcutta onaylı üst ölçekli planlarla alan yönetimi kapsamında yapılacak yönetim planıyla ilişkilendirilmesi kentsel korumaya yönelik hedef ve politikalarda tutarlılığı, devamlılığı sağlamak adına Ankara Tarihi Kent Merkezi Alan Yönetimi Başkanlığı ile koordineli çalışması gerekmektedir.

Ankara tarihi kent merkezi ajansı: Ankara Tarihi Kent Merkezi Alan Yönetimi Başkanlığı ile bir protokol kapsamında koordineli çalışacak Mostar'da görülen Eski Kent (Old City) Ajansı'nın bir benzeri Tarihi Kent Merkezi'nin uzun dönemli, planlı korunmasının sağlanması, kültürel-tarihi miras değerlerinin geliştirilmesi ve kentin yönetimi ile korunması ve bakımından sorumlu Alan Yönetimi Başkanlığı'ndan bağımsız Ankara Tarihi Kent Merkezi Ajansı (Şekil 6.3) önerilmektedir.

Şekil 6.3. Ankara tarihi kent merkezi ajansı şeması

Ajans bir yönetici/başkan, yönetim kurulu ve koruma biriminden oluşmaktadır. Koruma birimince geleneksel yapım teknikleri atölyelerinin kurulması önerilmekte olup uygulamaların niteliğinin yükseltilmesi aşamasında önem taşımaktadır. Ajansın gönüllü danışman organı olarak; halk temsilcileri, mülk sahipleri, muhtarlar, kiracılar, turist organizasyonları, işyeri sahipleri, özel sektör, meslek odaları ve sivil toplum kuruluşları, korumacılar ve yatırımcılardan oluşan Kent Sakini Konseyi önerilmektedir. Bu gönüllü danışman organı yerel sakinlerin belediye yetkilileri ve ilgili kurumların temsilcileriyle

sürekli bir diyalog içinde olmalarını sağlayacak çalıştaylarla belirli periyotlarla toplanacaktır. Böylece proje ve programlara halkın öneri ve desteği alınarak yerel halkın projeye katılımı sağlanacaktır. Bu toplantılar kentsel koruma programlarının finansmanı, mülk sahibi ve kiracıların finansmanı hakkında bilgilendirilmesi konularını içerecek ve böylece alanda sosyal yeni yapılanma (soylulaşma) engellenecektir.

Ajans personeli taşınmaz kültür mirasını koruma sürecinde çalışmış ve eğitim almış profesyonellerden üniversitelerin mimarlık, şehir ve bölge planlama, arkeoloji, sanat tarihi, kamu yönetimi, işletme ve ekonomi bölümü mezunlarından oluşmaktadır. Ajans, Ankara Tarihi Kent Merkezi Alan Yönetimi Başkanlığı'nın atadığı beş üyeli yönetim kurulu tarafından yönetilecektir. Yönetim Kurulu yıllık hedefler belirlemek ve bunların gerçekleşmesini denetlemek, tüm iş politikasını belirlemekle sorumludur. Bu Ajans, bağlı olduğu Alan Yönetim Başkanlığı'na karşı sorumlu ancak kullanımı ve tasarrufu kendisine ait bir bütçeye sahip olmalıdır. Kar amacı gütmeyen birimin başlangıç bütçesi yetkili idare tarafından sağlanabilir, ancak bu bütçenin geliştirilmesi yönetim planı kapsamında getirilecek modeller doğrultusunda ajansa ait olmalıdır. Ajansın tarihi merkezin korunması ve geliştirilmesi çabalarına, tur operatörleri, otel, restoranlardan alınan vergilerden gelen gelirler, anıt eserler, müzeler vb. yapıların ziyaretçilerinden gelen gelirler, bağışlar, ekonomik ve turizmin geliştirilmesi için devlet birimleri veya özel yatırımcılardan gelen direkt yatırımlar veya ortaklıklar vb. ile maddi katkı sağlanmalıdır.

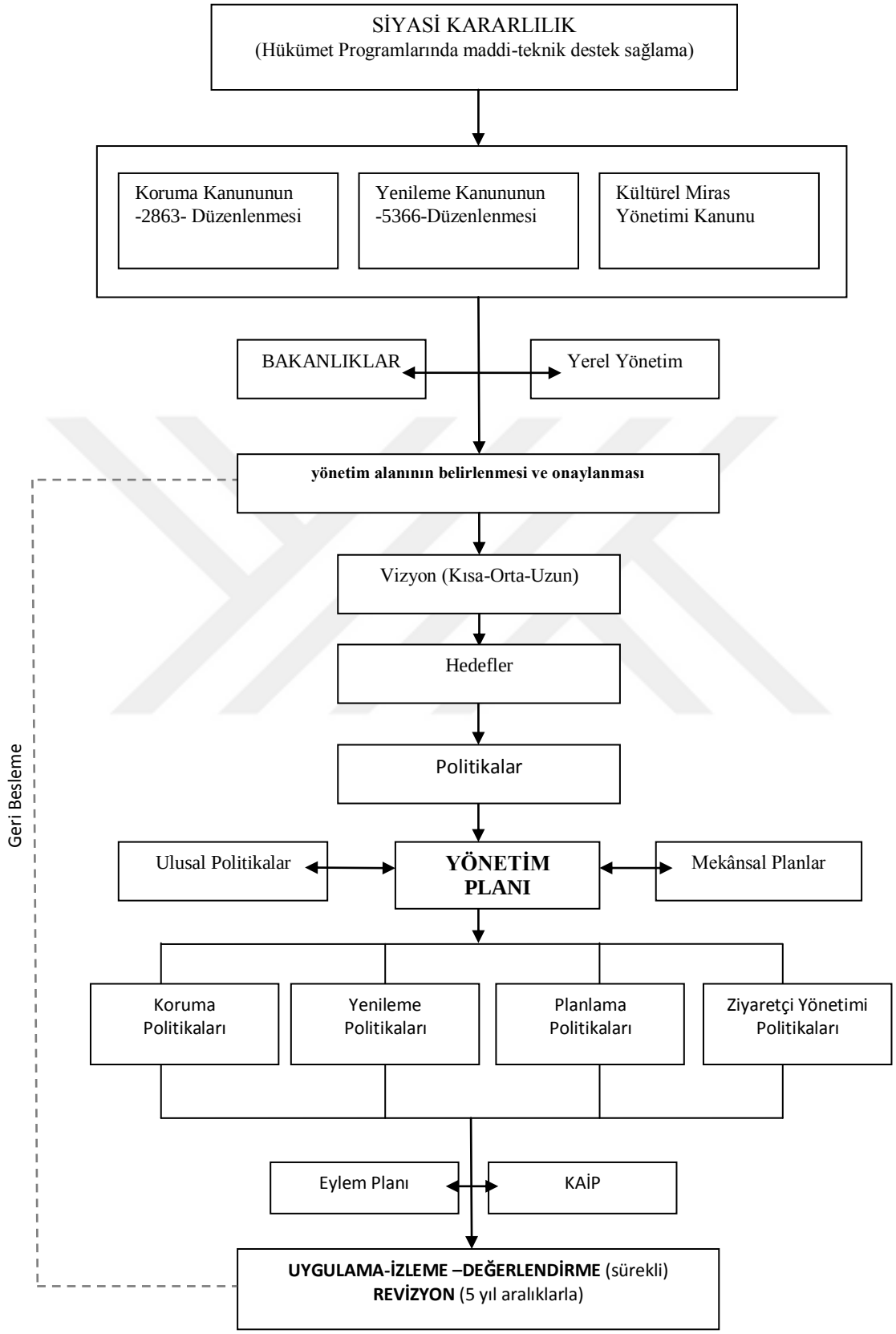
Ajansın görevleri;

- Yönetim planını uygulamak ve yönetim planında belirtilen detaylı planlama bölgelerinin (zone) programları ile ilgili uygulamalar yapmak,
- Kamu ve bağış yoluyla finanse edilen proje ve eylemlerin uygulanmasında yürütücü olarak görev almak,
- Tarihi yapıların kullanımından, açık kamusal alanların ticari kullanımından, kültürel turizmin teşvikinden elde edilecek gelirlerin, yoğunlaşan turizm ekonomisinden gelen vergilerin ve bağış fonlarının, alanı geliştirici yatırımlara aktarılmasını sağlamak,
- Yerel halk, mülk sahipleri, müteahhitler, diğer özel ve kamu kuruluşlarıyla gelişme projeleri hazırlamak ve uygulamaya aktarılmasını sağlamak,
- Teknik danışmanlık yapmak,

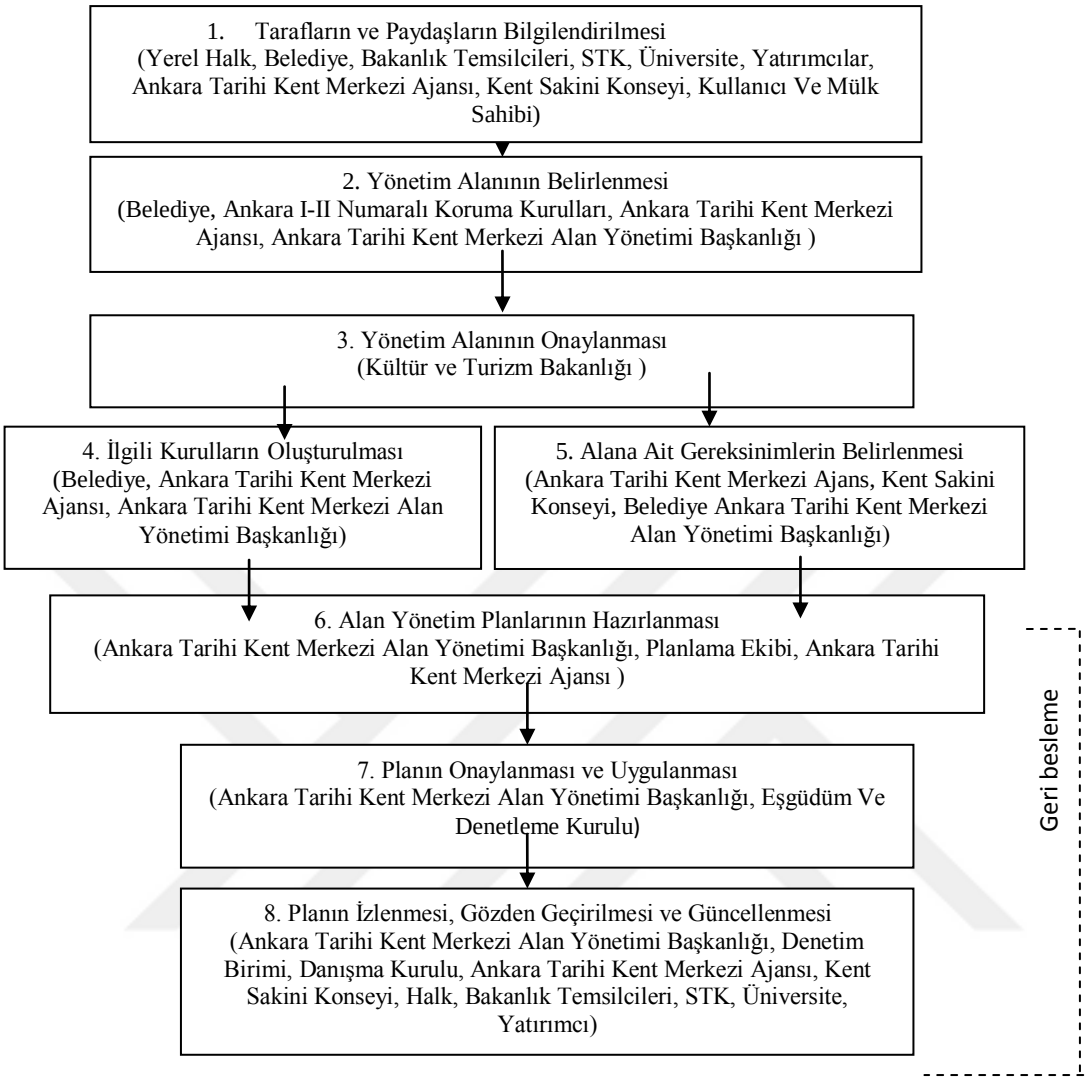
- Turizm faaliyetlerini geliştirmek, tahribatını engellemek ve turizm faaliyetlerini izlemek,
- Tarihi değer bilincini ve farkındalığı arttırmak ve uluslararası kültürel miras koruma standartlarını yakalamak için eğitim ve öğretim olanakları geliştirmektir.

Yönetim süreci: Ankara Tarihi Kent Merkezi için önerilen yönetim modelinin en önemli aşaması koruma alanlarına ve yenileme bölgelerine ilişkin planlama sürecidir (Şekil 6.4). Bu nedenle, uygulanabilir yönetim planlaması sürecinin nasıl olabileceği tariflenmeye çalışılmıştır.

Planlama sürecinin aşamaları;
1.Tarafların ve paydaşların bilgilendirilmesi,
2. Yönetim alanının belirlenmesi,
3. Yönetim alanının onaylanması,
4. İlgili kurulların oluşturulması,
5. Alanın ihtiyaçlarının belirlenmesi,
6. Alan yönetim planlarının hazırlanması,
7. Planın onaylanması ve uygulanması,
8. Planın izlenmesi, gözden geçirilmesi ve güncellenmesi şeklinde belirlenmiştir (Şekil 6.5).

Şekil 6.4. Ankara tarihi kent merkezi yönetim süreci

Şekil 6.5. Ankara tarihi kent merkezi planlama sürecinde paydaşların yeri

Tarafların ve paydaşların bilgilendirilmesi: Planlama çalışmasına başlamadan önce yetkili idare tarafından ilgili tarafların ve paydaşların planlama sürecine başlanıldığına ilişkin bilgilendirilmesi, alan yönetimi ve süreci hakkında bilgilendirme ve gelişim programları hazırlanması ve alan yönetim planının hazırlık sürecinin en başından itibaren tüm paydaşlarla iletişim kurularak plan hazırlama sürecine davet edilmesi katılım stratejilerinin planlama başlamadan geliştirilmesinin önünü açacaktır. Paydaşların tanımlanması ve bir araya getirilmesi süreci, tarafların süreci sahiplenmeleri açısından için önemlidir.

Ankara Tarihi Kent Merkezi'nde alan yönetim planının hazırlanmasına yönelik paydaşlar;

1. Yerel halk (ikamet edenler, çalışanlar, okuyanlar ve ziyaretçiler),
2. Altındağ Belediyesi,
3. Ankara Büyükşehir Belediyesi temsilcisi,

4. Ankara Kalkınma Ajansı temsilcisi,
5. Ankara Valiliği temsilcisi,
6. Altındağ Kaymakamlığı,
7. Bakanlıklar (Kültür ve Turizm Bakanlığı temsilcisi, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı temsilcisi, Vakıflar Genel Müdürlüğü),
8. Ankara I ve I Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu temsilcileri,
9. Uluslararası çevre organizasyonlarının Türkiye sorumluları (UNESCO, ICOMOS vb),
10. Kamu Meslek Kuruluşlarının temsilcileri (Ticaret ve Sanayi Odaları, Esnaf Odaları, Şehir Plancıları Odası, Mimarlar Odası vb.)
11. Sendika, dernek ve birlik temsilcileri,
12. İş adamları dernekleri,
13. Sivil Toplum kuruluşları (ÇEKÜL, TKB, VEKAM vb.),
14. İlgili üniversite temsilcileri,
15. Kamu ve özel yatırımcılar,
16. Ankara Tarihi Kent Merkezi Ajansı,
17. Muhtarlar,
18. Kullanıcı ve mülk sahibi,
19. Dernekler (Güzel Ankara Derneği, Ankara Kalesi Derneği vb.),
20. DOCOMOMO[1] vb.

Yönetim alanının belirlenmesi: İlgili tüm tarafların görüşleri dikkate alınarak belirlenen bir yönetim alanı, etkin alan yönetimi için gerçekleştirilmesi gereken en önemli süreçlerden biridir. Yönetim alanı belirlenirken öncelikle alanın tanımlanması amacıyla tarihi kültürel değer ve özelliklerinin ortaya konulması ve Ankara Tarihi Kent Merkezi'nde bulunan tescilli kültür varlıklarına yönelik araştırmaların yapılması gerekmektedir. Araştırma sonucu elde elden veriler doğrultusunda 1/1000 ölçekli hâlihazır haritalarda kültür varlıklarının konumlarının belirlenmesi ve bu kültür varlıklarını odak alarak birinci derecede etkileşim içinde olduğu bölgenin belirlenmesi sağlanmalıdır. Bu ele alışta çalışma konusu kapsamında elde edilen öneri Ankara Tarihi Kent Merkezi sınırları aynı zamanda yönetim alanı sınırı olarak belirlenmiştir.

[1] DOCOMOMO (Documentation and Conservation of Buildings, Sites and Neighborhoods of the Modern Movement) bünyesinde oluşan Türkiye Çalışma Grubu 2002 yılında kurulmuş ve böylece Türkiye'deki modern mimarlık örneklerinin belgelenmesi ve korunması amaçlı bir girişim başlatılmıştır.

Yönetim alanının onaylanması: Merkezi ve yerel hükümet, sivil toplum kuruluşları, meslek odaları, üniversiteler, özerk kuruluşlar, yerel halk vb çok farklı düzeyden ve disiplinden tarafları bağlayıcı özelliği olan bir alanın ilgili tarafların görüşleri alınarak merkezi hükümet tarafından belirlenmesinin doğru bir yaklaşım olduğu düşünülmektedir. Alanla ilgili planlama, projelendirme ve uygulama faaliyetlerini denetleyen ve onaylayan koruma bölge kurulları, hazırlanması amaçlanan yönetim planının sınırlarının belirlenmesi aşamasında da görüş bildirmelidir. Bu yaklaşımla, belirlenen "*yönetim alanı*" Kültür ve Turizm Bakanlığı Bakanlığı'nca onaylanmalıdır.

İlgili kurulların oluşturulması: Alan yönetim planlarının üretilmesi sürecini yerel yönetim başlatacağından öncelikle alan başkanı atanarak yerel yönetim bünyesinde oluşturulacak alan yönetim başkanlığı ve örgütlenme ve yönetim modeline ilişkin öneriler başlığı altında önerilen ilgili kurul ve birimler oluşturulacaktır.

Alana ilişkin gereksinimlerin belirlenmesi: Yerel kullanıcı ve sakinlerin gereksinimleri miras yönetiminde öncelikli konudur. Bu aşamada, planlama sürecinin diğer aktörleri olan özel sektör, sivil toplum kuruluşları, kamu sektörü vb. arasında eşgüdümle çalışma ortaklığı kurarak kent vizyonu ve bu vizyonun uzantısında paydaşların gereksinimleri belirlenmelidir. Bu amaçla; yönetim alanı içinde koruma alanı ve yenileme bölgesi olarak tanımlanan alanlarda sosyal ekonomik, fiziksel ve çevresel yapı analizi yapılmalıdır.

Sosyal ve ekonomik yapı analizi, alanda yaşayan ve kullanıcı gruplarının sosyo-ekonomik durumlarına ve sürece dâhil edilmesine ilişkin talep analizlerini kapsamalıdır. Bu çalışma ile bütünleşik koruma yaklaşımı doğrultusunda özellikle yenileme bölgelerinde sürdürülebilir bir yenileme programı için gerekli sosyal iyileştirme projelerinin oluşturulması önem taşımaktadır. Böylece soylulaştırma engellenebilir ve yerel halk yerinden edilmez.

Fiziksel doku analizi; mevcut yapılı çevreye ilişkin alan tespiti ve güncelleme verilerini içerir. Bu çerçevede işlev bölgeleri, yapı kalitesi ve yoğunlukları, sokak-yapı ilişkisi, cephe düzeni ve kat yüksekliği çerçevesinde özgün karakteri yansıtan alanların belirlenmesi gibi analizler tanımlanmalıdır. *Çevresel/görsel değerler analizi ile* odak noktaları, tarihi ve kültürel miras ile işlevsel ve görsel açıdan uyum analizleri tanımlanmalıdır.

Bu analiz verileri sürdürülebilir ve bütünleşik koruma yaklaşımının amaç ve hedefleri doğrultusunda değerlendirilmelidir[1]. Böylece, yönetim planının temel unsurları olan hedefler, detaylar, politikalar ve gereksinimler belirlenerek, yönetim planının hazırlanmasında temel unsurlar olacaktır.

Alan yönetim planlarının hazırlanması: Ankara Tarihi Kent Merkezi'nde yer alan koruma ve yenileme alanları için hazırlanması önerilen alan yönetim planının amaçları; kültürel mirasın bilimsel niteliklere uygun olarak korunması ve yaşatılması ilkesi çerçevesinde, Ankara Tarihi Kent Merkezi'nin fiziksel, sosyal, ekonomik ve çevresel koşullarının geliştirilmesine yönelik kentsel koruma alanında yer alan yenileme alanlarına yönelik koruma eksenli yenileme programlarının geliştirilmesi, kültür katmanlarının korunmasına yönelik kentsel koruma programlarının geliştirilmesi ve uygulanmasıdır.

Yönetim alanının mevcut kanunla koruma ve planlama çerçevesinin değerlendirilmesi; veri toplama ve değerlendirme, alanın vizyonun oluşturulması ve alana dair ana politikaların belirlenmesi, plan taslağına ilişkin tarafların görüşlerinin alınması planın hazırlanması aşamalarıdır. Yönetim planı da alan yönetimini yönlendiren, sürekli revize edilen sürece dayalı yol haritası ve rehber niteliğindedir. Sürecin sağlıklı yürütülebilmesi için yönetim planının "*açık, şeffaf, anlaşılabilir*" olması gerekmektedir.

6.2.3. Yönetim planı

Önerilen yönetim planının içeriği (Mostar ve Liverpool örneklerinden yola çıkılarak) aşağıdaki şekilde hazırlanmıştır.

Yönetim planı ve süreci: Alanın genel yasal-yönetsel koruma statüsü açıklanmalıdır. Alanın ihtiyaçları ve bu ihtiyaçlar arasındaki önceliklerinin belirtilmesi beklenir. Bu aşamada alan yönetiminin aktörleri olan kamu sektörü, özel sektör, kullanıcı grubu, sivil toplum kuruluşlarının yönetim planından beklentileri; yapılı çevrelerin korunmasını ve düzenli bakımını sağlamak, bu alanlar için sosyal, ekonomik ve fiziksel boyutu olan projeler üretmek, çevre ve alt yapı sorunlarını çözümlemek, kentsel alanda ortaya çıkan

[1] Bu değerlendirmede stratejik kent planlamada sıklıkla kullanılan *SWOT* (Strength, Weakness, Opportunity Threatments) Analizi yöntemi bu aşamada da kullanılabilir. Bu yöntem ile güçlü ve zayıf yönler, fırsatlar ve tehditler belirlenerek, mevcut ve potansiyel durumla ilgili saptamalar yapılır ve bu veriler eylem planı yapılırken göz önüne alınır.

koruma yenileme çatışmalarına çözüm getirmek, tarihi dokunun yıpranmasına neden olan sorunlara çözüm getirmek, turizmin geliştirilmesi ve planlanmasını, mevcut koruma çalışmalarını desteklemek ve sosyal programlar geliştirmektir. Özel sektörün eğilimleri· kültür varlıklarının korunması için gerekli finansmanın sağlanması, tarihsel-kültürel varlıkların koruması sürecinde yer alan kurumlarla, işbirliğinin geliştirilmesi, koruma çalışmalarında bürokratik sürecin hızlanması, yapılı çevrenin değişimi ile birlikte yatırımların mali değerinin artması, tarihi kent merkezinin geliştirilmesi ve bakımıdır. Kullanıcı grubun eğilimleri; kamusal alanda kalitenin arttırılması, trafik ve otopark sorunlarının çözümü, alt yapı ve belediye hizmetlerinin arttırılması, görsel kirliliğin önlenmesi, kullanım çeşitliliğinin sağlanması, kent güvenliğinin arttırılması, turizm hizmetlerinin arttırılması; sivil toplum kuruluşlarının eğilimleri ise tarihi çevrede koruma uygulamalarının kalitesi, doğal çevre bozulmasına neden olacak planlama çalışmalarının ve buna bağlı yapılaşmanın önlenmesidir. Bu yönlenmeyle ihtiyaçlar ve planın amacı, planlama ekibi, planlama süreci, planın kapsamının tanımlanması gerekir.

Kültür varlığının öneminin ve değerinin tanımlanması: Alanın konumu ve idari sınırları, kültürel miras alanının kültürel, tarihsel, mimari, arkeolojik, antropolojik, coğrafi, jeolojik, ekolojik, iklimsel, çevresel, demografik, idari, sosyo-ekonomik, arazi kullanımı vb özellikleri tanımlanarak kültürel miras alanının geçirdiği değişimler/dönüşümler, mevcut kulanım durumu tanımlanmalıdır. Mülkiyet dokusunun planlama öncesi ve sonrası durumunun incelenmesi planlama sürecinde mülkiyet değişiminin test edilmesi açısından önemlidir. Çıkar grupları (mülk sahipleri, araştırmacılar, turistler, işletmeciler, yerel ve merkezi hükümetler, esnaf vb) belirlenmelidir. Üst ölçek plan kararlarında alana ilişkin getirilen kararlar açıklanmalıdır.

Analiz ve değerlendirme: Alanın önemli karakteristik özellikleri ve öncelikle korunması gereken değerleri, yönetim sürecinde değerlendirilmesi gereken hususlar, fırsat-olanaklar ve gelişme potansiyelleri, korumayı tehdit eden faktörler ve güncel problemlerin belirlendiği bölümdür. Disiplinler arası çalışmayı gerektirmektedir.

Yönetim hedefleri ve stratejileri: Kısa-orta-uzun vadeli vizyon, hedefler-alt hedefler, stratejiler, programlar-alt programlar, projeler, bölgelemelere yer verilmelidir. Yönetim alanı içinde farklı niteliklere, gereksinimlere, problemlere ve önceliklere sahip çok farklı

bölgeler bulunabilmektedir. Bu bölgeler için belirlenen hedefler, müdahale yaklaşım ve biçimleri kendine özgü olmalıdır (Çizelge 6.8).

Çizelge 6.8. Ankara tarihi kent merkezi öneri yönetim planının hedefleri, strateji ve eylemleri

YÖNETİM HEDEFİ	STRATEJİ	EYLEM	TEMSİLCİ	SÜRE
1.İlgili Mevzuatlar Arasında Eşgüdümün Sağlanması	Koruma mevzuatındaki eksikliklerin/sorunların giderilmesi için mevzuat değişikliğin yapılması	− Katılım konusunun koruma mevzuatında yer alması − Kültürel Miras Yönetimi Kanunu'nu hazırlanması − 5366 sayılı Kanun'un kaldırılması/yeniden düzenlenmesi	− Kültür ve Turizm Bakanlığı − Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	Orta vadeli-Uzun vadeli
2.Planlama/ Projelendirme Çalışmaları Arasında Eşgüdüm Sağlanması	Yönetim planı ve KAİP uyumunun sağlanması	− Alan yönetim planı hazırlanması − KAİP hazırlanması	− ABB − Altındağ Belediyesi − Alan Yönetimi Başkanlığı − Planlama Ekibi − Ankara Tarihi Kent Merkezi Ajansı	Orta vadeli-Uzun vadeli
3.Yerel Yönetiminin Sürdürülebilir Kentsel Koruma Hedefine Yönelik Projeler Üretecek ve Uygulayacak Biçimde Yapılandırılması	Altındağ Belediyesi, ABB, KUDEM arasında eşgüdüm sağlanması	− Altındağ Belediyesi bünyesinde Alan Yönetimi Başkanlığı'nın kurulması − Ankara Tarihi Kent Merkezi Ajansı'nın kurulması	− Altındağ Belediyesi − Alan Yönetimi Başkanlığı	Kısa vadeli
	KUDEM kadrolarının niceliksel ve niteliksel olarak geliştirilmesi	− Mevcut kadroların koruma ve yönetim konusunda eğitimi − Kültür varlıkları envanteri hazırlanma çalışmaları − KUDEM bünyesinde çeşitli atölyelerinin kurulması	− ABB − Ankara Tarihi Kent Merkezi Ajansı − Alan Yönetimi Başkanlığı − Altındağ Belediyesi	Kısa vadeli-Orta vadeli
	Yönetim alanındaki projelerde kamu-özel sektör ve STK ortaklıkları kurulması	− Üniversite, STK ile proje ve mali desteğin sağlaması − Ankara Tarihi Kent Merkezi Ajansı'nın özel sektör ile finansman ortaklığı geliştirmesi	− Ankara Tarihi Kent Merkezi Ajansı − STK − Üniversite − Yerli/yabancı yatırımcılar − Özel sektör	Orta vadeli-Uzun vadeli
	Yönetim sürecinde kent sakinlerinin sorumluluk alması ve katılımı	− Uygulamalar için mülk sahiplerinin bilgilendirilmesi (Ankara Tarihi Kent Merkezi Ajansı ve Kent Sakini Konseyi)	− Alan Yönetimi Başkanlığı − Ankara Tarihi Kent Merkezi Ajansı − Kent Sakini Konseyi − Kullanıcılar vb.	Orta vadeli-Uzun vadeli
	Alanın tanıtılmasında toplulukların görev ve sorumlulukları	− Gruplar arasında koordinasyon sağlanması (Toplantılar gerçekleştirilmesi)		
	Hedeflerin uygulanması izlenmesi gözden geçirilmesi	− Gerekli durumlarda revizyon yapılması	− Alan Yönetimi Başkanlığı − Eşgüdüm Denetim Kurulu − Denetim Birimi − Ankara Tarihi Kent Merkezi Ajansı	Uzun vadeli

Eylem planı: Korunması gereken değerleri tehditleri önleyecek acil eylemlerle alanın korunması ve desteklenmesi için gerekli eylemleri kapsayan bölümdür. Bu eylemlerin öncelik ya da ivedilik durumuna göre etaplanması ve iş takvimi bu bölümde belirlenmelidir. Uygulama bütçesi, sorumlu kurum ve kişiler, yıllık planlar, fon oluşturma, yeni finansal kaynaklar, öneri örgütsel-kurumsal-hukuki düzenlemeler, katılım modelleri, B planı veya alternatif kararların açıklanması da bu bölümde yer almaktadır. Eylem planını oluşturan bu bileşenlere göre planın hedef ve uygulama araçları belirlenmelidir. Bu hedefler aşağıda açıklandığı biçimde belirlenebilir;

- Uluslararası önemi olan Ankara için bir kimlik oluşturulması ve tanınırlığının sağlanmasına yönelik uygulama aracı olan alan yönetiminin Ankara Tarihi Kent Merkezi'nde uygulanması,
- İvedilikle yönetim planının hazırlanması ve uygulama araçlarının tanımlanması,
- Tarihi kent merkezinin yaşanabilir kılmaya yönelik katılım ortamlarının yaratılması ve etkin kılacak araçların belirlenmesi,
- Ankara kent merkezinin yaşanılacak, çalışılacak, alışveriş yapılacak ve ziyaret edilecek şekilde daha çekici bir mekân haline getirilmesi,
- Yerel yönetiminin sürdürülebilir kentsel koruma hedefine yönelik projeler üretecek ve uygulayacak biçimde yapılandırılması,
- Sürdürülebilir gelişme için Ankara Tarihi Kent Merkezi'nde yer alan kültürel mirasın itici güç olarak kullanılmasının desteklenmesi,
- Kent sakinlerinin alanın sürdürülebilir koruma çalışmalarına dahil edilmesi,
- Taşınmaz kültür varlıklarının orijinal işlevleri ile kullanımının teşvik edilmesi,
- Orijinal işlevin mümkün olmadığı taşınmaz kültür varlıklarının ve alanların yeni işlevle tekrar kullanımına teşvik edilmesi,
- Herkes(kent sakini, kullanıcı, ziyaretçi) için alana erişim sağlanması,
- Yerel yönetimlerin mülk sahiplerine koruma ve yönetim konularında destek olacak araçlar geliştirmesi,
- Dokuya aykırı yapılaşmanın belirlenmesi.

Hedeflere ulaşmada uygulama araçları aşağıda açıklandığı gibi geliştirilebilir;

- Arkeolojik değerler dışında taşınmaz kültür mirası değerindeki yapıların yeniden kazanımı için uygun restorasyon tekniklerinin tespit edilmesi,

- Yönetim alanında bugünkü uygulanan yenileme ve dönüşüm uygulamalarının yerine, tarihi kent merkezine yönelik tüm müdahalelerde bilimsel niteliğe sahip restorasyon ve sağlıklaştırma projelerine öncelik verilmesi,
- Dokuya aykırı yapıların, özgün karakteri bozan yapı ve eklentilerin temizlenmesi, uygulamalarda satın alma ve kamulaştırma yöntemine başvurulması,
- Yönetim alanında yer alan taşınmaz kültür varlıklarının restorasyon uygulamaları için finansman temininde; "Taşınmaz Kültür Varlıklarına Katkı Payı" fonu, belediye bütçesi, devletin genel bütçesinden korumada sorumlu kurum ve kuruluşlara aktarılan kaynakların (Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Vakıflar Genel Müdürlüğü vb) kullanılması,
- Kültür katmanlarının ortaya çıkarılmasına yönelik kazı çalışmaları yapılması ve sonrasında alanın açığa çıkarılması için devam ettirilen rölöve, restorasyon ve çevre düzenleme proje ve uygulamaları için finansman temininde; özel sektör firmalarının sponsorluğu, devletin genel bütçesinden Kültür ve Turizm Bakanlığı'na aktarılan kaynaklardan yararlanılması,
- Yerel yönetimin yönetim planı hazırlayacak uygulayacak, denetleyecek örgütsel şemasının oluşturulmasıdır.

Eylem planlarında yönetim alanı kullanıcıları ile birlikte ziyaretçilere yönelik hedeflerle birlikte eylem biçimleri de oluşturulmalıdır (Çizelge 6.9).

Çizelge 6.9. Ankara tarihi kent merkezi öneri ziyaretçi yönetimi hedef ve eylemleri

ZİYARETÇİ YÖNETİMİ HEDEFİ	STRATEJİ	EYLEM	TEMSİLCİ	SÜRE
Turizm hizmetlerin biçimlendirilmesinde, yerel toplumun ihtiyaçlarına öncelik verilen bir yaklaşımın benimsenmesi	Alandaki kültürel mirasın ve kimliğin tanınmasının sağlanması	− Ziyaretçi yönetim planı hazırlaması − Anıt eserle, sivil mimarlık ve diğer eserler için bilgilendirme panolarının oluşturulması − Paydaşlara projenin süresi, finansmanı, farklı tipolojilere yönelik işlev değişikliğini ve uygulamaya ilişkin rehberlerin hazırlanması − Ziyaretçilerin katılacağı sivil ve anıtsal mimarlık değerlerinin tanıtılmasına yönelik kültür turları geliştirilmesi	− Alan Yönetimi Başkanlığı − Ankara Tarihi Kent Merkezi Ajansı − Kent Sakini Konseyi	− Kısa vadeli − Orta vadeli
	Konut alanlarının sürdürülebilirliğini sağlamak için turizm gelişim alanlarının sınırlandırılması	− Konaklama bölgelerinin belirlenmesi − Geleneksel konutların turizm amaçlı kullanım kapasitelerinin belirlenmesi	− Alan Yönetimi Başkanlığı − Ankara Tarihi Kent Merkezi Ajansı − Kent Sakini Konseyi	Uzun vadeli

Çizelge 6.9. (devam) Ankara tarihi kent merkezi öneri ziyaretçi yönetimi hedef ve eylemleri

	Alana ziyaretçi akışını sağlamak amacıyla tur operatörleri ve ilgili organizasyonlar arasında ortaklıklar	– Rehberlik niteliklerini sağlayacak tur operatörleri için ofis üniteleri kurulması	– Alan Yönetimi Başkanlığı – Ankara Tarihi Kent Merkezi Ajansı,	Uzun vadeli
	Gerekli alanlarda yayalaştırma uygulamalarının gerçekleştirilmesi	– Yayalar için gerekli donatıların organize edilmesi		

İzleme ve gözden geçirme: Planın, personelin, bütçenin ve kurumların performans değerlendirmesine, denetimine, raporlama süreçlerine yönelik yöntem ve model önerilerine yer verilmelidir.

Planın onaylanması ve uygulanması: Mevzuat gereğince, yönetim planlarının Eşgüdüm ve Denetleme Kurulu'nca onaylanması gerekmektedir. Planın onaylanması, uygulanması ve denetlenmesinden sorumlu olan alan başkanının başkanlığını yaptığı ve danışma kurulundan iki üye ile alanda hizmetine ihtiyaç duyulacak kurum temsilcilerinin yer aldığı eşgüdüm ve denetleme kurulunda onaylanan yönetim planları, dolaylı olarak ilgili bu kurumların onayıyla da kabul görmüş sayılmaktadır. Onay ve uygulama sürecinde Ankara Tarihi Kent Merkezi Ajansı ve Kent Sakini Kent Konseyi ile de koordineli çalışıldığından sürdürülebilir ve bütünleşik korumanın geniş katılım, halkın katılımı ilkeleri de sağlanmış olacaktır.

Planın izlenmesi, gözden geçirilmesi ve güncellenmesi: Planın uygulamasının denetlenmesi ve gerektiğinde revize edilebilmesine ilişkin mevzuatta yıllık ve beş yıllık sürelerle öngörülen raporlama süreçleri mevcuttur. İlk olarak izleme değerlendirme göstergeleri oluşturulmalıdır. Yıllık değerlendirmelerde; planın uygulanma durumu ve yıllık hedeflere ulaşılma başarısı veya başarısızlığı, yıllık bütçe performansı ve bir sonraki yılın çalışma programı hazırlanmalıdır. Beş yıllık değerlendirmelerde ise; planın vizyonu, amaçları ve hedefleri gözden geçirilerek revize edilmelidir.

Çok katmanlı *Ankara Tarihi Kent Merkezinin* -kültür katmanları ve taşınmaz kültürel varlıklarının- bütünleşik ve sürdürülebilir koruma yaklaşımıyla korunarak yaşatılması amacıyla yeniden sınırları belirlenen Ankara Tarihi Kent Merkezi'nde (yönetim alanında) uygulanabilir "*alan yönetimi modeli*" önerilmiştir. Kültürel miras alanının en iyi şekilde

korunma sürecinin başlangıcı olan alan yönetiminin uygulama aracı olan "*yönetim planı*" bir sonuç/çıktı değildir. Alan yönetiminin başarısında, yönetim planının önemi kadar yöneticilerin kararlılığı, finans kaynaklarının sürekliliği, halkın onayı ve katılımcılığı, paydaşlar (kentsel koruma süreçlerinde yer alan uzmanlar, STK, yerel yönetimler, proje müellifleri, özel sektör, mülk sahipleri ve alan kullanıcıları vb.) arasında iletişim, denge ve eşgüdümün sağlanması ve özenli uygulamalar rol oynamaktadır. Bu nedenle Ankara Tarihi Kent Merkezi'nde, alan yönetiminin koruma aracı olan yönetim planının, planın amacı kriterleri ve hedefleri doğrultusunda beş yılda bir yeniden gözden geçirilmesi, alanın özgünlüğünün ve sürekliliğin korunma durumunun sağlanması, kültürel katmanların ortaya çıkarılması, alandaki değişikliklerin kaydedilmesi ve bu değişikliklere neden olan faktörlerin belirlenmesi için kontrol edilmesi, sonuçların paydaşlarla tartışılması ve yönetim planı revizyonu yapılarak planın uygulama aracı olan kentsel koruma ve koruma lehine yenilemenin alanda uygulanması gerekmektedir.

Eşdeyişle Ankara Tarihi Kent Merkezi'nde alan yönetimi uygun görüldüğünde ve yönetim planı hazırlanarak uygulandığında, yönetim planı ile belirlenen yenileme bölgelerinde kentsel yenileme yöntemleri -Koruma (*Conservatio*n), Yeniden Canlanma-Canlandırma (*Revival-Revitalization*), Sağlıklaştırma-Rehabilitasyon (*Rehabilitation*)- ile koruma odaklı yenileme yapılabilecektir. Bu modelin ülke koşullarında uygulanabilirliği kanıtlanarak -genelleme ya da şablon olma iddiası taşımadan- bu değerdeki alanların yaşatılmasında yönlendirici olacak ve başarılı kılacak yönetim modeli ortaya konulmuştur. Böylece yönetim planı kapsamında yenileme uygulamaları yapılırken özel bir yasa ve/veya Bakanlar Kurulu kararının gerekli olmadığı; Ankara Tarihi Kent Merkezi'ne yönelik süregelen yenileme kararlarının kentsel korumayı gözetmediği bir kez daha vurgulanmıştır.

KAYNAKLAR

Acar, A. (2008). Türkiye'de kentsel yenileme projeleri. *Yerel Siyaset*, (31).

Acar, E. (1975). *Osmanlı anadolu kentinde mülkiyet/doku ilişkileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Middle East Technical University Faculty of Architecture, Ankara.

Adalıoğlu, H. H. (2011, Mayıs). XVII. yüzyıl Halep'te bir Osmanlı vakfı: Şaban Ağa Külliyesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (23), 59-80.

Ahunbay, Z. (2005). *Tarihi çevre yönetimi ve yönetim planları, tarihi kentlerin yönetimi paneli*. İstanbul: TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi Yayınları.

Akçura, T. (1971).

Akgün N. (1996). *Burası Ankara.* Ankara: Ankara Kulübü Yayınları.

Akın, N. (1992). *Osman Hamdi Bey, Asar-ı Atika Nizamnamesi ve dönemin koruma anlayışı üzerine, tarihi çevre koruma ve restorasyon üzerine yazılar.* İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi.

Akkar, Z. M. (2006). Kentsel dönüşüm üzerine Batı'daki kavramlar, tanımlar, süreçler ve Türkiye. *Planlama Dergisi*, (2), 29-30.

Akok, M. (1955). Ankara şehri içinde rastlanan ilkçağ yerleşmesinden bazı izler ve üç araştırma merkezi. *Belleten,* 19, 309-329.

Akok, M. (1968). Ankara şehrindeki Roma Hamamı. *TürkAD17,* (1), 5-37

Aksoy, A., Enlil Z., (2012). Kültürel miras yönetiminde çağdaş yaklaşımlar. A. Aksoy, D. Ünsal (Editörler). *Kültürel miras yönetimi*. Birinci Baskı. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, s. 1-13.

Aksu, E. İ. (2009). *Tarihi kent çekirdeklerinde alan yönetimi, Mostar örneği ve tarihi yarımada için bir yönetim modeli önerisi.* Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Aktüre, S. (1973). 17. yüzyıl başından 19. yüzyıl ortasına kadarki dönemde Anadolu Osmanlı şehrinde şehirsel yapının değişme süreci. *Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi*, I(1).

Aktüre S. (1978) "19. yüzyıl sonunda anadolu kenti mekânsal yapı çözümlemesi", Ankara

Aktüre, S. (1981). *19. yüzyıl sonunda anadolu kenti mekânsal yapı çözümlemesi.* Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayınları.

Aktüre, S. (1984). *16. yüzyıl öncesi Ankara'sı üzerine bilinenler*, Tarih İçinde Ankara, Eylül 1981 Seminer Bildirileri, Ankara, s. 1- 47.

Aktüre, S. (1985). *Osmanlı Devleti'nde taşra kentlerindeki değişimler.* İstanbul: Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi.

Aktüre, S. (2000). *16. Yüzyıl Öncesi Ankara'sı Üzerine Bilinenler,* A.Yavuz (der) *Tarih İçinde Ankara* Eylül 1981 Seminer Bildirileri, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara, Ankaralılar Vakfı, 3-48

Akurgal, E. (1990, Ekim). Agustus tapınağı ve yazıtlar kraliçesi. *Ankara Dergisi*, 1(1), 16-35.

Al Khatib, R., Hamersveld, I. V. (2010). *Cultural policies in algeria, Egypt, Jordan, Lebanon, Morocco, Palestine, Syria and Tunisia. An Introduction.* Amsterdam: Boekmanstudies.

Aladağ, H. (2010). *Kültür varlıklarının korunmasında koruma yönetimi süreci.* Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Alanyurt, U. (2008). *Türkiye'de "koruma ve onarım" bakım onarım izinleri kriterleri ve önerileri. Mimarlar Arkeologlar Sanat Tarihçiler ve Restoratörler Platformu,* 4, 19-55.

Albustanlıoğlu, T. (1996). Ankara Beypazarı Yalnızçam Köyü Ören Yeri midir? *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 1995 yıllılığı,* 215-231.

Alemdar, K. (1984). Seyahatnamelerde Ankara, Tarih içinde Ankara, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Eylül 1981 Seminer Bildirileri, Ankara.

Alpaslan, S. (2001). Doğu Roma dönemi taş eserler. *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 2000 Yıllığı,* 265-299.

Anabolu, M. (2001). *Roma İmparatorluk dönemi mimarlık yapıtları*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Arkawı, A., Aboukhater, R. (2010, July). *Conflicts on development of an urban center in extra-mural quarter in damascus, conciliation or negotiation.* 3rd World Congress For Middle Easter Studies And North Africa (WOCMES), Barselona, İspanya.

Arslan A. S. (2008, Temmuz). Suriye. *E-Yerel Kimlik*,15, 30-35.

Artar, F. (2012). *Tarihi kent dokusunun toplumsal dönüşümü: Ankara Kalesi örneği.* Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Aruçi, M. (2005). *Mostar maddesi.* Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.

Ataöv, A. Osmay, S. (2007). Türkiye'de kentsel dönüşüme yöntemsel bir yaklaşım. *Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi,* 2, 57-82.

Atmaca, T. (2010). *X-XIII. yüzyıllar arasında haleb ve çevresi.* Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Aydın, S., Emiroğlu, K., Türkoğlu, E. ve Özsoy, D. (2005). *Küçük Asya'nın bin yüzü: Ankara.* Ankara: Dost Kitapevi Yayınları.

Aydoğdu, Y. **(**2011**).** *Kentsel arkeolojik koruma alanlarının yönetimi İstanbul Yenikapı örneği.* Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Ayrancı, İ. (2007). *Koruma alanlarının yönetimi ve yönetim planı sürecinin değerlendirilmesi.* Yüksek Lisans Tezi**,** İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Bakırer, Ö. Madran, E. (1984). Ankara Kent Merkezinde özellikle hanlar ve bedestenin ortaya çıkışı ve gelişimi, Tarih İçinde Ankara I, Seminer Bildirileri, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Mimarlık., Fakültesi Yayınları

Bakırer, Ö. (2001). *Ankara Kalesi duvarları üzerindeki belgeler ve bilgiler (Tarih İçinde Ankara II).* Ankara: Sanat Kitabevi..

Balcan, C. (2012). *Kentsel yenileme ve iki şehir hikayesi: Tarlabaşı- Sülamaniye.* Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Başkan, S. (1993). Ankara Cenabi Ahmet Paşa Camii.

Bayartan, M. (2005). Tarihi coğrafya çalışmaları açısından kent ve Osmanlı Şehri. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Dergisi*, 1, 85-92.

Baz, F. (2012). *Galatia eyaletinin Roma devlet teşkilatı içerisindeki yönetimine ilişkin gözlemler,* Tarihte Ankara Sempozyumu Bildiriler (25-26 Ekim 2011), Ankara. (II) s.577-598,

Begagic, H. (2014). Herıtage polıcy ın bosnıa and herzegovına and benefits from the ljubljana process. G. Rikalovic and H. Mikic (Eds.), *Heritage for development in South-East* Europe, Council of Europe,s.41-63

Buluç S. (1991) İlkçağ'da Ankara, *Ankara Dergisi*, (1)2,13-28

Bozyiğit E. A. (2002) Ankara'dan uçan kuşlar türk ve dünya yazınında ankara (Seçki-III), s.70-76

Can, Y. (1995, Mayıs) İslam kentlerinin fiziki yapısı. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayını.

Cantimur, B., B. (2011). Tarihi kentlerin canlandırılmasına yönelik sürdürülebilir yönetim stratejileri: Balıkesir-Ayvalık örneği. Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Cengizkan, A. (2004). Ankara 1924-25 lörcher planı. Ankara: Ankara Enstitüsü Vakfı ve Arkadaş Yayıncılık.

Cerasi, M. M. (1999). *Osmanlı kenti- Osmanlı imparatorluğu Osmanlı imparatorluğunda 18. ve 19. yüzyıllarda kent uygarlığı ve mimarisi* (Çev. A. Ataöv). İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.

Çeçener, B. (1995). Eski eserden taşınmaz kültür varlığına taşınmaz kültür varlıkları mevzuatı. *İstanbul Dergisi*, 13-15.

Çelebi, Ç. (2012). Koruma amaçlı imar planları ile kentsel tasarımın entegrasyonu ve bu hususta gerekli yasal düzenlemeler. Uzmanlık Tezi, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara

Çetin H. (2012) Malazgirt zaferi'nden istanbul'un fethi'ne darü'l hısn engüriye. *Tarihte Ankara Uluslararası Sempozyumu Bildiriler* 25-26 Ekim 2011 (1) Ankara, 151-164

Çilesiz, P. (1995). *Ankara'nın roma çağı arkeolojisi.* Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Darbyshire, G., Mitchell, S. (1999). Galatian settlement ın Asia minor. *Anadolu Medeniyetleri* Müzesi 1998 Yıllığı, 163-195.

Darka, S. (2003). *15.- 19. Yüzyıl Ankara hanlarında işlevsel dönüşümler.* Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Darkot, B. (1941). Ankara, İslam Ansiklopedisi, (I), s. 437-453, İstanbul.

Denel, S. (1984) 19. yüzyılda ankara'nın kentsel formu ve konut dokusundaki farklılaşmalar, Tarih içinde Ankara: Eylül 1981 Seminer bildirileri, Ankara (ed.) Yavuz, A.T. 131-153, METU Faculty of Architecture Press, Ankara.

Denizli, H., Ateşoğulları, S. ve Esen, İ., (2005). Ankara Roma hamamı 2004 yılı kurtarma kazısı. *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 2004 Yıllığı*, 7-39.

Deviren, S. A., Çağlın, P., Seifloo, A., Özer, B., Kutlar, Y., Yardım N., Özdemir, H. ve Dizdarevic, J. (2012, Ağustos). Kentsel tarım potansiyeli: İstanbul ve Saraybosna. *Türkiye Sağlıklı Kentler Birliği Kentli Dergisi,* 2(8), 44-52.

Dinçer, İ. (2007, 15-16 Kasım). *Tarihi kentlerin korunması ve yeniden düzenlenmesinde sorumluluk ve yeterlilik sorunları.* İstanbul Teknik Üniversitesi Tarihi Yarımada Sempozyumunda sunuldu, İstanbul.

Dinçer, İ., Akın, O. (1994). *KTVK kanunu kapsamında koruma planı ve idari yapısı,* Mimar Sinan Üniversitesi Mimarlık Fakültesi 2. Kentsel Koruma Yenileme ve Uygulamalar Kolokyumu, İstanbul, Türkiye.

Doğru, H. (1995). XVIII. yüzyıla kadar osmanlı kentlerinin sosyal ve ekonomik görüntüsü. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Dolunay, N. (1941). Türk Tarih Kurumu adına yapılan Çankırıkapı Hafriyat. *Belleten,* 19, 261-266.

Dolunay, N. (1948). *Çankırıkapı Hafriyatı*. III. Tarih Kongresi (15-20 Kasım 1943). Ankara, Türkiye.

Durukan İ. **(**2004**).** *Türkiye'de gayrimenkul eskieserler ve anıtlar yüksek kurulu sonrası kültür mirası korumasının gelişimi ve uygulama sorunları***.** Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Ekşi, Z. (2012) *Türkiye'deki koruma planlaması sisteminin ve ilgili mevzuatın İngiltere örneği ile karşılaştırmalı olarak irdelenmesi.* Uzmanlık Tezi, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara

Elisseeff, N. (1992). *Fiziki plan; İslam şehri* (Çev. E. Topçugil). İstanbul: Ağaç Yayıncılık.

Enlil, Z. (1992). *Tarihi bir çevreyi yaşatmak: paris ve bologna'da bütüncül koruma yaklaşımları*. İstanbul: YTÜ Mimarlık Fakültesi.

Engincan, P. (2009). *Mostar kenti örneğinde konut alanlarının yeniden üretim sürecinin değerlendirilmesi.* Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul

Erdal, N. (2010). *Kentsel yenileme uygulamalarında kullanıcı memnuniyetinin belirlenmesi: küçükçekmece ayazma yenileme uygulaması.* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Erden, D. (2003). *Kentsel yenileşmede bir araç olarak dönüşüm projeleri.* Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Erdogan, A., Acun, H., Kılcı, A. (2008). Tarih içinde Ankara. Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi.

Erdoğan, A. (2004). *Unutulan şehir Ankara*. Ankara: Akdağ Yayınları.

Erdoğan, E. (2004). Ankara'nın bütüncül tarihi çerçevesinde Ankara tahrir defterlerinin analizi (TÜSORTAR veri tabanına dayalı bir araştırma). Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Ergenç, Ö., (1980). XVI. yüzyılın başlarında ankara'nın yerleşim durumu üzerine bazı bilgiler. *Osmanlı Araştırmaları*, I, 85-108.

Ergenç, Ö. (1982) *Osmanlı klâsik dönemindeki eşraf ve ayan üzerine bazı bilgiler*, Osmanlı Araştırmaları, III, İstanbul, s. 105-118

Ergenç, Ö. (1984). 16. yy. Ankara'sı: Ekonomik, sosyal yapısı ve kentsel özellikleri. İçinde E. Yavuz, Ü.N. Yavuzel (Editörler). *Tarih içinde Ankara*. Ankara. Mimarlık Fakültesi Basım İşliği, s. 49-50.

Ergenç, O. (1995). XVI. yüzyılda Ankara ve Konya: Osmanlı klasik dönemi kent tarihçiliğine katkı. Ankara: Ankara Enstitüsü Vakfı.

Erkal, F., Kıral, Ö., Günay, B. (2005). Ulus tarihi kent merkezi koruma ıslah imar planı: 1986-2006 koruma planından yenileme planına Ankara kentini tartışmak. *Planlama*, 4(34), 34-50.

Erol, A. (1992). *Roma döneminde Anadolu'daki sütunlu caddeler.* Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Erşen, A. E. (2009). *Tarihi kentlerin korunmasında kültür ve tabiat varlıklarını koruma kuru kararlarının Edirne kenti örneğinde değerlendirilmesi*. Doktara Tezi, Trakya Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü, Edirne.

Erzen, A. (1943). *Tarsus kılavuzu*. İstanbul: Maarif Matbaası.

Erzen, A. (1946). *İlkçağda Ankara*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Esen, İ. (2002). Ankara roma hamamı kazı araştırma, teşhir ve tazim çalışmaları. *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 2001 Yıllığı,* 9-15.

Eskici, B. (2001). *Ankara Mihrabları.* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Eurosite, 1999, Toolkit: Management Planning. Eurosite, Lille, France.

Eyice, S. (1972). Ankara'nın eski bir resmi. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Faroqhi, S., (2000). *Osmanlıda kentler ve kentliler* (Çev: N., Kalaycıoğlu). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Feilden, B. M., Jokilehto, J. (1993). *Management guidelines for world cultural heritage sites.* Rome: ICCROM.

Fıratlı, N. (1951). Ankara'nın ilkçağdaki su tesisatı. *Belleten*, 15, 349-359.

Freely, J. (2008). *Türkiye uygarlıkları rehberi 5 Anadolu*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

French, D. (2003). *Roman, Late Roman and Byzantine Inscriptions of Ankara*, Ankara

Galanti, A. (1950). *Ankara Tarihi*, Tan Matbaası, İstanbul.

Galib, M. (1996). *Ankara mescidler ve camiler, mezarlıklar, kitabeler*. Ankara: Altındağ Belediyesi Kültür Yayınları.

Genç, F. N. (2003). Kent yenileme ve yerel yönetimler kamu yönetimi perspektifi, yerel ve kentsel politikalar. İstanbul: Çizgi Kitabevi.

Gonella, J. (2008). *The citadel of Aleppo: Description, history, site plan and visitor tour.* Switzerland: Aga Khan Trust for Culture and the Syrian Directorate.

Goethe-Institut (2010). Löcher Planı
http://www.goethe.de/ins/tr/ank/prj/urs/geb/sta/loe/trindex.htm (Erişim tarihi 3 Mart 2015)

Göyünç, N. (1967). Onaltıncı yüzyılda ankara, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi I/1 71-75.

Gökbulut, Ö. (1996). Kentsel yenilemenin değişen anlam ve boyutları. *Planlama Dergisi,* 1-4.

Güçhan Ş. N. (2002). Yeni belediyeler yasası ve koruma alanına etkileri. *Mimarlık,* 305, 57-59.

Güçhan, Ş. N. (2001). *16-19 yüzyıl nüfus tahminlerine göre osmanlı ankara'sında mahallelerin değişim süreçleri üzerine deneme*. Ankara: Ankara Sanayi Odası.

Gülekli, N.C., (1948). *Ankara, tarih- arkeoloji,* Ankara: Doğuş Matbaası.

Gültekin, N. ve Onsekiz, D. (2005). Ankara kentinde eğlence mekânlarının oluşumu ve yer seçimi. G.Ü. Mühendislik Mimarlık Dergisi, 20(1), 137-144.

Gültekin, N. T. (2007). Kentsel Korumada Yenilenme Tercihleri Yasal Yaptırımlar. Kent ve bölge üzerine çalışmalar. Ankara: Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi.

Gültekin, N. T. (2010). 19. yüzyılda anadolu kenti ve konut dokusu Ayaş ve Beypazarı. Ankara: Nobel yayın dağıtım.

Gültekin, N. T. (2011). Kültürel miras alanlarının yönetimi, yasal ve yönetsel boyutlarıyla planlama. Ankara: Bayındırlık ve İskân Bakanlığı.

Gültekin, N.T, (2014). Urban conservation policy- the case of Hamamönü-Ankara-Turkey. 54th Congress of the European Regional Science Association, 24 – 39 August 2014, Proceedings, Saint Petersburg.

Gültekin, N.T, (2015). Socıal awareness ın the conservatıon process of cultural propertıes ın Turkey, Ankara- Hamamönü district.

Günal, İ. (2006). Ankara tarihi kent merkezinde planlama deneyimi. *Planlama Dergisi,* 4, 147-152.

Günay, Z. (2010). *Neoliberal kentleşme dinamikleri çerçevesinde tarihi çevrenin sürdürülebilirliği: sürdürülebilir kentsel koruma modeli*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Gür, B. (2006). *Yenileşme ve kentsel sit alanlarında uygulamaları-Kadıköy tarihi çarşı sit alanı örneği.* Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Gürbüz, A. (2012) 16-17. yüzyıllarda ankara kalesi. *Tarihte Ankara Uluslararası Sempozyumu Bildiriler 25-26 Ekim 2011* (1) Ankara, s 139-149

Haddad, G. R. (2009). *Changes in the nature and governance of public spaces in the historic city centre: The case of damascus.* Doktora Tezi, Heriot-Watt University, Graduate School of Educational Sciences, Edinburgh.

Hasol, D. (1995). *Ansiklopedik mimarlık sözlüğü.* İstanbul: Yem Yayınları.

Hüseyniklioğlu, A. (2012). Genel asayişsizliğin ankara'daki yansımaları, Tarihte Ankara Uluslar arası Sempozyumu Bildirileri, Ankara, s.77.

İnternet: AAAS. *Ancient history, modern destruction: Assessing the current status of Syria's world heritage sites using high-resolution satellite imagery*, URL: http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.aaas.org%2Fpage%2Fancient-history-modern-destruction-assessing-current-status-syria-s-world-heritage-sites-using&date=2016-10-16, Erişim Tarihi: 28 Mart 2016.

İnternet: Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun URL: http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.mevzuat.gov.tr%2FMevzuatMetin%2F1.5.6306.pdf&date=2016-11-14 Erişim Tarihi: 28 Mart 2016

İnternet: Ahunbay, Z. Koruma kurullarından koparılan yenileme alanları , *Planlama,*. URL: http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.planlama.org%2Findex.php%3Foption%3Dcom_content%26task&date=2016-10-16, Erişim Tarihi: 28 Mart 2016.

İnternet: Al Aloul, M. (2007) *The destructıon of cultural herıtage by warfare and reconstructıon strategıes: lessons learned from case studıes of rebuılt cıtıes,* Master's Thesis, Unıversıty of Florıda. URL:http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fufdcimages.uflib.ufl.edu%2FUF%2FE0%2F02%2F16%2F05%2F00001%2Falaloul_m.pdf&date=2016-12-11

İnternet: ARCHNET. *Strategies for urban regeneration: case studies: Citadel perimeter 1.* Aleppo citadel perimeter project. Aleppo, Syrıa, URL: http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Farchnet.org%2Fsites%2F6415%2Fpublications%2F6666&date=2016-10-16, Erişim Tarihi: 28 Mart 2016.

İnternet: ARCHNET. *Strategies for urban regeneration: case studies: Citadel perimeter 2. Aleppo citadel perimeter project. Aleppo, Syrıa,* URL: URL:http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Farchnet.org%2Fsites%2F6415%2Fpublications%2F6673&date=2016-10-16, Erişim Tarihi: 28 Mart 2016.

İnternet: ARCHNET. *Bab qinessrine park.* Aleppo Area Programme, Syrıa, URL: http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Farchnet.org%2Fsystem%2Fpublications%2Fcontents%2F6673%2Foriginal%2FDPC3529.pdf%3F1384800493&date=2016-10-16, Erişim Tarihi: 28 Mart 2016.

İnternet: ARCHNET. *Citadel perimeter,* Aleppo Area Programme, Syrıa, URL: http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Farchnet.org%2Fsystem%2Fpublications%2Fcontents%2F6676%2Foriginal%2FDPC3532.pdf%3F1384800582&date=2016-10-16, Erişim Tarihi: 28 Mart 2016.

İnternet: ARCHNET. *Strategies for urban regeneration: case studies: Citadel perimeter 3.* Aleppo citadel perimeter project. Aleppo, Syrıa, URL: http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Farchnet.org%2Fsites%2F6415%2Fpublications%2F6676&date=2016-10-16, Erişim Tarihi: 28 Mart 2016.

İnternet: ARCHNET. *Strategies for urban regeneration: case studies: Citadel perimeter 4.* Aleppo citadel perimeter project. Aleppo, Syrıa, URL: http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Farchnet.org%2Fsites%2F6415%2Fpublications%2F6721&date=2016-10-16, Erişim Tarihi: 28 Mart 2016.

İnternet: ARCHNET. *The citadel of Aleppo*. Guıde book. URL: http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Farchnet.org%2Fsystem%2Fpublications%2Fcontents%2F5216%2Foriginal%2FDPC1953.pdf%3F1384788868&date=2016-10-16, Erişim Tarihi: 28 Mart 2016.

İnternet: ARVHA. *Principles and procedures, regulations and legislations* URL: http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Farvha.org%2Feuromed%2Fsp2%2Fsynthes%2Fpack_model%2Fright_8b_syr_ang.htm&date=2016-10-16, Erişim Tarihi: 28 Mart 2016.

İnternet: ARVHA. *The design and building guidelines for the old city of aleppo*. URL: http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Farvha.org%2Feuromed%2Fsp2%2Fsyrie%2Fannex%2Fguidelin_alep_acc.htm&date=2016-10-16, Erişim Tarihi: 28 Mart 2016.

İnternet: Belediye Kanunu URL: http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.mevzuat.gov.tr%2FMevzuatMetin%2F1.5.5393.pdf&date=2016-11-13 28 Mart 2016.

İnternet: Beyoğlu Büyük Dönüşüm. (2016). *Haritalar*. URL: http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fhttp%3A+%2F%2Fwww.beyoglubuyukdonusum.com%2Ftarlabasi%2Fdetay%2FHaritalar%2F56%2F190%2F0%23prettyPhoto&date=2016-10-16, Erişim Tarihi: 28 Mart 2016.

İnternet: COE. *Culture, heritage and nature*. URL: http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2F.+http%3A%2F%2Fwww.coe.int&date=2016-10-16, Erişim Tarihi: 28 Mart 2016.

İnternet: Council of Europe (COE). (1992, 17-19 Mart). *Avrupa kentsel şartı.* URL: http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.coe.int%2Ft%2Fcongress%2Ftexts%2FRESOLUTIONS_en.asp%3Fmytabsmenu%3D6&date=2016-10-16, Erişim Tarihi: 28 Mart 2016.

İnternet: Department for Communities and Local Government (DCLG). (2010). *Planning policy statement 5: Planning for the historic environment,* Norwich: TSO. URL:http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.communities.gov.uk%2Fdocuments%2Fplanningandbuilding%2Fpdf%2F1514132.pdf&date=2016-10-16, Erişim Tarihi: 28 Mart 2016.

İnternet: Fatih Belediyesi. (2016). *Süleymaniye bölgesi yenileme projesi*. URL: http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fhttp%3A+%2F%2Fwww.fatih.bel.tr%2Ficerik%2F1158%2Fsuleymaniye-bolgesi-yenileme-projesi%2F&date=2016-10-16, Erişim Tarihi: 28 Mart 2016.

İnternet: Granada-Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi (1985), URL: http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fteftis.kulturturizm.gov.tr%2FTR%2C14268%2Favrupa-mimari-mirasinin-korunmasi-sozlesmesi.html&date=2016-12-09

İnternet: ICCROM. *What is ICCROM?* URL: http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.iccrom.org&date=2016-10-16, Erişim Tarihi: 28 Mart 2016.

İnternet: ICOMOS. *About ICOMOS*. URL: http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.international.icomos.org&date=2016-10-16, Erişim Tarihi: 28 Mart 2016.

İnternet: ICOMOS. *Atina tüzügü*. URL: http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.icomos.org%2Fathens_charter.html&date=2016-10-16, Erişim Tarihi: 28 Mart 2016.

İnternet: ICOMOS. Tarihi kentlerin ve kentsel alanların korunması tüzüğü. URL: http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.icomos.org.tr%2Fgetfile.php%3Fdosyano%3D5&date=2016-10-16, Erişim Tarihi: 28 Mart 2016.

İnternet: ICOMOS. World heritage convention. URL: http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.icomos-uk.org&date=2016-10-16, Erişim Tarihi: 28 Mart 2016.

İnternet: İCEP. *İngiltere ülke rehberi,* URL: http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.icep.com.tr%2Fdilokulu%2Fulkeler%2Fingiltere%2Fyonetim.asp&date=2016-10-16, Erişim 28.03.2016

İnternet: İCOMOS. (2008). *Kültürel miras alanların algılanması ve sunumu tüzüğü.* (ICOMOS Charter on the Interpretation and Presentation of Cultural Heritage Sites) URL:http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.icomos.org.tr%2FDosyalar%2FICOMOSTR_039781200135367115 8.pdf&date=2016-10-16, Erişim Tarihi: 28 Mart 2016.

İnternet: İCOMOS. (2013). ICOMOS Türkiye mimari mirası koruma bildirgesi, URL:http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.icomos.org.tr%2FDosyalar%2FICOMOSTR_0623153001387886624.pdf&date=2016-12-02

İnternet: İCOMOS. (2013). URL:http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.icomos.org%2Fimages%2FDOCUMENTS%2FPublications%2FHR2011-13final.pdf&date=2016-12-11

İnternet: IPA National Programme 2011 for Bosnia and Herzegovina URL: http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fec.europa.eu%2Fneighbourhood-enlargement%2Fsites%2Fnear%2Ffiles%2Fpdf%2Fbosnia_and_herzegovina%2Fipa%2F2011%2F12_ipa_2011_demining_cultural_heritage_final.pdf&date=2016-12-11

İnternet: İslam Ansiklopedisi. URL: http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.islamansiklopedisi.%C4%B0nfo%2FDia%2FPdf%2FC30%2FC300188.Pdf&date=2016-10-16, Erişim Tarihi: 28 Mart 2016.

İnternet: Jodido, P. (Ed.). (2011). *Case studies: Syria, in the aga khan historic cities programme: Strategies for urban regeneration.* Munich: Prestel, URL: http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Farchnet.org%2Fsystem%2Fpublications%2Fcontents%2F6666%2Foriginal%2FDPC3522.pdf%3F1384800&date=2016-10-16, Erişim Tarihi: 28 Mart 2016.

İnternet: Kamulaştırma Kanunu, URL:http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.mevzuat.gov.tr%2FMevzuatMetin%2F1.5.2942.pdf&date=2016-11-13 Erişim Tarihi: 28 Mart 2016.

İnternet: *Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu* URL:http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.mevzuat.gov.tr%2FMevzuatMetin%2F1.5.2863.pdf&date=2016-11-13, Erişim Tarihi: 17 Ekim 2016.

İnternet: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Alan Yönetimi ile Anıt Eser Kurulunun Kuruluş ve Görevleri ile Yönetim Alanlarının Belirlenmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik URL:http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fteftis.kulturturizm.gov.tr%2FTR%2C14538%2Falan-yonetimi-ile-anit-eser-kurulunun-kurulus-ve-gorevl-.html&date=2016-11-13 Erişim Tarihi: 17 Ekim 2016

İnternet: Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2006). *(720 nolu ilke kararı) Kentsel sitler, koruma ve kullanma koşulları (736 sayılı ilke kararı ile değiştirilmiştir.)* URL: http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fteftis.kulturturizm.gov.tr%2FTR%2C13939%2F720-nolu-ilke-karari-kentsel-sitler-koruma-ve-kullanma-.html&date=2016-10-16, Erişim Tarihi: 28 Mart 2016.

İnternet: Kültür ve Turizm Bakanlığı. (1999). (6*58 nolu ilke kararı) Arkeolojik sitler, koruma ve kullanma koşulları.* URL: http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fteftis.kulturturizm.gov.tr%2FTR%2C13917%2F658-nolu-ilke-karari-arkeolojik-sitler-koruma-ve-kullan-.htm&date=2016-10-16l, Erişim Tarihi: 28 Mart 2016.

İnternet: Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2005). *(702 nolu ilke kararı) Kentsel arkeolojik sit alanları koruma ve kullanma koşulları.* URL: http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fteftis.kulturturizm.gov.tr%2FTR%2C13932%2F702-nolu-ilke-karari-kentsel-arkeolojik-sit-alanlari-ko-.html&date=2016-10-16, Erişim Tarihi: 28 Mart 2016.

İnternet: Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2012). *Korunması gerekli taşınmaz kültür varlıklarının ve sitlerin tespit ve tescili hakkında yönetmelik.* URL: http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fteftis.kulturturizm.gov.tr%2FTR%2C14660%2Fkorunmasi-gerekli-tasinmaz-kultur-varliklarinin-ve-sitl-.html&date=2016-10-16, Erişim Tarihi: 28 Mart 2016.

İnternet: Kültür ve Turizm Bakanlığı. *Koruma amaçlı imar planları ve çevre düzenleme projelerinin hazırlanması, gösterimi, uygulanması, denetimi, müelliflerine ilişkin usul ve esaslara ait yönetmeliği*. URL: http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fteftis.kulturturizm.gov.tr%2Fbelge%2F1-41661%2Fkoruma-amacli-imar-planlari-ve-cevre-duzenleme-projeler-.html&date=2016-10-16, Erişim Tarihi: 28 Mart 2016.

İnternet: Kültür ve Turizm Bakanlığı. *Koruma, uygulama ve denetim büroları, proje büroları ile eğitim birimlerinin kuruluş, izin, çalışma usul ve esaslarına dair yönetmelik.* URL: http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fteftis.kulturturizm.gov.tr%2Fbelge%2F1-41664%2Fkoruma-uygulama-ve-denetim-burolari-proje-burolari-ile-.html&date=2016-10-16, Erişim Tarihi: 28 Mart 2016.

İnternet: Kültür ve Turizm Bakanlığı. *Kültür varlıkları ve müzeler genel müdürlüğü mevzuat*. URL: http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.kultur.gov.tr&date=2016-10-16, Erişim Tarihi: 28 Mart 2016.

İnternet: Kültür ve Turizm Bakanlığı. *Yıpranan tarihi ve kültürel taşınmaz varlıkların yenilenerek korunması ve yaşatılarak kullanılması hakkında kanunu* URL:http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.mevzuat.gov.tr%2FMevzuatMetin%2F1.5.5366.pdf&date=2016-11-13 Erişim Tarihi: 01 Eylül 2016.

İnternet: Kültür ve Turizm Bakanlığı. *Yıpranan tarihi ve kültürel taşınmaz varlıkların yenilenerek korunması ve yaşatılarak kullanılması hakkında kanunun uygulama yönetmeliği.* URL: http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fteftis.kulturturizm.gov.tr%2Fbelge%2F1-41748%2Fyipranan-tarihi-ve-kulturel-tasinmaz-varliklarin-yenile-.html&date=2016-10-16, Erişim Tarihi: 01 Eylül 2016.

İnternet: Mostar Management Plan, (2005). URL: http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwhc.unesco.org%2Fuploads%2Fnominations%2F946rev.pdf&date=2016-12-11

İnternet: Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Kanun URL:http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.mevzuat.gov.tr%2FMevzuatMetin%2F1.5.4046.pdf&date=2016-11-13 Erişim Tarihi: 28 Mart 2016.

İnternet: Ristic, M. (2011) *Snıper alley: mılıtary urbanısm of the besıeged Sarajevo,* The University of Melbourne URL: http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Farchitectureofwar.artun.ee%2Fwp-content%2Fuploads&date=2016-12-11

İnternet: Siravo, F. Reıntegratıng the old cıty, Historic Cities Support Programme, Conservatıon and Revıtalısatıon of Hıstorıc Mostar.(2004) URL: http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Farchnet.org%2Fsystem%2Fpublications%2Fcontents%2F3472%2Foriginal%2FDPC1398.pdf%3F1384775206&date=2016-12-10

İnternet: State party report on the state of conservation of the Syrian Cultural Heritage Sites (Syrian Arab Republic)(2015). Ministry Of Culture Directorate General of Antiquities & Museums. URL: http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwhc.unesco.org%2Fdocument%2F134857&date=2016-12-11

İnternet: Study on the establishment of an ınter-ministerial committee for ICZM İn The Syrian Arab republic. UNEP/MAP-METAP SMAP III Project http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:oO-RTV6sgvUJ:www.pap-thecoastcentre.org/pdfs/Study%2520on%2520the%2520establishment%2520of%2520IMC%2520for%2520ICZM%2520Syria.pdf+&cd=1&hl=tr&ct=clnk&gl=tr, Erişim Tarihi: 28 Mart 2015.

İnternet:, Tarihi Kentler Birliği. *Tarihi kentler birliği tarihçe.* URL: http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.tarihikentlerbirligi.org%2F&date=2016-10-16, Erişim Tarihi: 28 Mart 2015.

İnternet: Toplu Konut Kanunu URL http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.mevzuat.gov.tr%2FMevzuatMetin%2F1.5.2985.pdf&date=2016-11-14 Erişim Tarihi: 28 Mart 2016.

İnternet: Tunçer, M. (2014, 5 Mayıs). A*nkara'da vakıf mülkiyetindeki bedesten ve hanların gelişimi ve şehir ekonomisinin dönüşüm süreci* (15-20.yy). URL: http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fankaraarsivi.atilim.edu.tr%2Fshares%2Fankara%2Ffiles%2FVak%25C4%25B1f%2520M%25C3%25BClkiyeti.pdf&date=2016-12-20

İnternet: T ARCHNET. *He aga khan historic cities programme strategies for urban regeneration: Case studies: Syria*. URL: http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Farchnet.org%2Fsystem%2Fpublications%2Fcontents%2F6721%2Foriginal%2FDPC3576.pdf%3F1384801256&date=2016-10-16, Erişim Tarihi: 28 Mart 2015.

İnternet: UNECE. *Publications.* URL: http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.unece.org%2Fceci%2Fpublications%2Fppp.pdf&date=2016-10-16, Erişim Tarihi: 28 Mart 2015.

İnternet: UNESCO. (1972). *Dünya kültür ve doğal mirasın korunması hakkında sözleşme,* Convention concerning the protection of the world cultural and natural heritage. URL:http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwhc.unesco.org%2Fen%2Fconventiontext%2F2014&date=2016-10-16, Erişim Tarihi: 21 Nisan 2014.

İnternet: UNESCO. *Ancient city of Aleppo.* (Syrian Arab Republic)http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwhc.unesco.org%2Fen%2Fsoc%2F2914%09&date=2016-10-16, Erişim Tarihi: 28 Mart 2015.

İnternet: UNESCO. *Ancient city of Aleppo*. URL: http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwhc.unesco.org%2Fen%2Flist%2F21&date=2016-10-16, Erişim Tarihi: 28 Mart 2015.

İnternet: UNESCO. *Halep Dünya miras alanı sınırları* URL: http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwhc.unesco.org%2Fen%2Flist%2F21%2Fmultiple%3D1%26unique_number%3D24+&date=2016-10-16, Erişim Tarihi: 05Mart 2014.

İnternet: UNESCO. *List of world heritage in danger*. URL: http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwhc.unesco.org%2Fen%2Fdanger%2F&date=2016-10-16, Erişim Tarihi: 28 Mart 2015.

İnternet: UNESCO. *Liverpool yönetim planı*. URL:http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwhc.unesco.org%2Fuploads%2Fnominations%2F1150.pdf+&date=2016-10-16, Erişim Tarihi: 28 Mart 2015.

İnternet: UNESCO. *Unesco world heritage list.* URL: http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwhc.unesco.org%2Farchive%2F2008%2Fwhc08-32com-7Be.pdf&date=2016-10-16, Erişim Tarihi: 28 Mart 2015.

İnternet: Uzunovic Z. *Protection, Documentation and Popularization of Cultural-Historical and Natural Heritage of Canton Sarajevo, Bosnia and Herzegovina* URL: http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.arcchip.cz%2Fw05%2Fw05_uzunovic.pdf&date=2016-12-11

İnternet: WHC. (2008, 23 - 29 April). *2008 world heritage committee, mission report ancient city of damascus (Syrian Arab Republic) quebec city,* Canada. URL: http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwhc.unesco.org%2Fen%2Flist&date=2016-10-16, Erişim Tarihi: 28 Mart 2015.

İnternet: WHC. (2012, 24 June – 6 July). *world heritage committee, mission report* Liverpool – Maritime Mercantile City (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland) (C 1150) Saint Petersburg, Russian Federation URL: http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwhc.unesco.org%2Fen%2Flist%2F1150%2Fdocuments%2F&date=2016-12-10

İnternet: WHC. (2013, 16 - 27 June). *2013 world heritage committee, item 7b of the provisional agenda: state of conservation of world heritage properties inscribed on the world heritage list phnom penh,* Cambodia, http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwhc.unesco.org%2Farchive%2F2008%2Fwhc08-32com-7Be.pdf&date=2016-10-16, Erişim Tarihi: 28 Mart 2015.

İnternet: WHC. (2014, 15-25 June). *2014 World Herıtage Commıttee, Item 7A of the Provisional Agenda: State of conservation of the properties inscribed on the List of world heritage in danger*, Doha, Qatar, URL: http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwhc.unesco.org%2Farchive%2F2013%2Fwhc13-37com-7B-Add-en.pdf&date=2016-10-16, Erişim Tarihi: 28 Mart 2015.

İnternet: 644 sayılı Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname URL:http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.mevzuat.gov.tr%2FMevzuatMetin%2F4.5.644.pdf&date=2016-11-13 Erişim Tarihi: 28 Mart 2016.

İnternet: 648 sayılı Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde KararnameURL: http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.resmigazete.gov.tr%2Feskiler%2F2011%2F08%2F20110817-1-1.htm&date=2016-11-13 Erişim Tarihi: 28 Mart 2016

İnternet: 6306 Sayılı Kanunun Uygulama Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik URL: http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.resmigazete.gov.tr%2Feskiler%2F2016%2F10%2F20161027-2.htm&date=2016-11-14 Erişim Tarihi: 30 Ekim 2016Jodido, P. (Ed.). (2011). *Case studies: Syria, in the aga khan historic cities programme: Strategies for urban regeneration*. Munich: Prestel.

Jodido, P. (Ed.). (2011). *Case studies: Syria, in the aga khan historic cities programme: Strategies for urban regeneration*. Munich: Prestel.

Kadıoğlu, M., Görkay, K. (2007). Yeni arkeolojik araştırmalar ışığında: ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΤΗΣ ΓΑΛΑΤΙΑΣ: Ankyra / Results of the archaeological investigations in Ancyra: Μητροπολισ Τησ Γαλατιασ, Ankyra. *Anatolia / Anadolu* 32, 12 -130,

Kadıoğlu, M., Görkay, K. ve Mitchell, S. (2011). *Roma Döneminde Ankyra*. Ankara: Yapı Kredi Yayınları.

Kahraman,S.,A. (2010) *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Podgoriçe, İştib, Vidin, Peçoy, Budin, Üstürgon [Estergon], Ciğerdelen, Macaristan, Öziçe, Taşlıca, Dobra-Venedik, Mostar, Kanije Evliya Çelebi.* İstanbul*:* Yapı Kredi Yayınları, 6(2)

Kartal, M. (2005). Yontmataş buluntu toplulukları ışığında Ankara: Neyi biliyoruz? Neyi bilmiyoruz? Yeni değerlendirmeler ve sonuçlar. *Anadolu/Anatolia*, 28, 49-72.

Kasımoğlu, U. (2010). *Kentsel yenileme uygulamalarının çeşitli boyutları ile irdelenmesi ve Tarlabaşı kentsel yenileme projesi örneği*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul

Keleş, R. (1990). *Kentleşme politikası*. Ankara: İmge Kitabevi.

Keleş, R. (1998) Kentbilim terimleri sözlüğü. İkinci Baskı. Ankara. İmge Kitabevi Yayınları, s. 93

Keser, M. (2010). *Kentsel yenileme alanlarının belirleme ve uygulama süreçlerinin incelenmesi yenikapı yenileme alanı örneği.* Yüksek Lisans Tezi İstanbul Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Keser, U. (2012). Manevi miras katliamı; Bosna-Hersek'te Kentkırım. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi,* 274-298.

Kiper, H. P. (2006). *Küreselleşme sürecinde kentlerin tarihsel-kültürel değerlerinin korunması, Türkiye-Bodrum örneği.* İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayını.

Kocabaş, A. (2006). *Kentsel dönüşüm yenileştirme, ingiltere deneyimi ve türkiye'deki beklentiler*. İstanbul: Literatür Yayıncılık.

Komut, E. M. (2000). Saraybosna: Savaş anılarından gelecek umutlarına. *Mimarlık Dergisi,* 296, 35-38.

Komut, E. M. (2002). Savaş ve Afet sonrasında üç kentin yeniden düzenlenmesi: Beyrut, Saraybosna, Erzincan. *Mimarlık Dergisi,* 306, 8-12.

Konyalı, İ. H. (1978). *Ankara camileri.* Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

Kömürcüoğlu, E. (1950). *Ankara evleri.* İstanbul: İstanbul Matbaacılık.

Kurtar, C. (2012). *Kentsel kültürel miras yönetimi ve rekreasyonla ilişkisi: abkara Hamamönü örneği.* Yüksek Lisans Tezi, Ankara Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Madran, E. (2001). *Ankara Kalesindeki geleneksel konutlarda değişim*. Ankara: Ankara Sanayi Odası.

Madran, E. (2002) Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kültür varlıklarının korunmasına ilişkin tutumlar ve düzenlemeler: 1800-1950. ODTÜ, Mimarlık Fakültesi Basım İşliği.

Madran, E. (2006). Modern Mimarlık Ürünlerinin Belgelenmesi ve Korunması Süreci için Bazı Notlar. TMMOB Mimarlar Odası Dergisi (332) 20-22

Madran, E. (2009). Tarihi çevrenin tarihi Osmanlıdan günümüze tarihi çevre: tavırlar-düzenlemeler. TMMOB Mimarlar Odası Dergisi 14(1) 6-16

Makridi, T. H. (2001). Ankara höyüklerindeki hafriyata dair rapor/ Ankara Tümülüslerindeki kazılar. *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, 23(101-102), 41-51.

Makridi, T. H. (2001). Ankara'daki antik eserler ve eski binalar hakkında rapor (Çev. M. Kanar). *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, 23(100), 35-45.

Masters, B.A. (1997), Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi. "Halep" Maddesi. cilt:15. İstanbul: Güzel Sanatlar Matbaası A.Ş.

Masters, B. A. (2000). Halep: Osmanlı İmparatorluğu'nun Kervan Kenti, Doğu İle Batı Arasındaki Osmanlı Kenti. İstanbul.

Meydan Larousse. (1992). "korumak" 7, 505-506

Morçül, Ç. (2007). Cumhuriyetin ilk otuz yılında arşiv belgelerinde, Ankara'da yapılan arkeolojik kazı çalışmaları. *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 2006 Yıllığı*, 459-495.

Mujezinovic, N., Arnautovic, A., Celic-Cemerlic, V., Asceric, V. (2015). The Program Of Structural Repaırs, Conservatıon, Restoratıon And Revıtalızatıon Of Bıjela Tabıja URL: http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.spomenici-sa.ba%2Fimages%2Fstories%2Fpdf%2Fbijelatabijaprogram.pdf+&date=2016-10-16, Son Erişim Tarihi: 16 Ekim 2016.

Nagler, H. C. Wessling, (Eds.). (2010, 21 September – 2 October). The joint urban design workshop - the edge of the old town. *Integration Of The Historic Town Into The İnner City Aleppo Report,* Senftenberg.

Orbaşlı, A. Tourist in historic towns, urban conservation and heritage management, *E&FN Span*, New York, 53-5 (2000).URL:http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fshora.tabriz.ir%2FUploads%2F83%2Fcms%2Fuser%2FFile%2F435%2FBooks%2FTourists%2520in%2520Historic%2520Towns.pdf&date=2016-12-10

Ortaylı İ. (1985) Tanzimattan cumhuriyete yerel yönetim geleneği, Hil Yayınları, İstanbul s. 170–173.

Öney, G. (1971). *Ankara'da Türk Devri dinî ve sosyal yapıları.* Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları.

Örnek Özden, E. (2005). *Taşınmaz kültür ve varlıklarının korunmasında planlama-koruma ilişkisi üzerine yeni bir sistem önerisi*. Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Öz, B. N. (2008). *Ankara'nın geleceğini tasarlamak - Kentin kültür katmanları 1 Ankara'nın Roma dönemi – panel.* Ankara: Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği.

Özbaş, H. (2000). *Vakıf eser ve vakfiyeler ışığında XIIII-XV. yüzyıllarda Ankara*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Özcan, B. (2002). *Ankara Anafartalar Caddesi ve çevresindeki birinci ulusal mimarlık dönemi yapıları.* Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Özcan, K. (2005). *Anadolu'da Selçuklu Dönemi yerleşme sistemi ve kent model(ler)i.* Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Özcan, K. (2006). Anadolu'da Selçuklu kentler sistemi ve mekânsal kademelenme. *Middle East Technical University Journal of the Faculty of Architecture*, 2(23), 2.

Özcan, K. (2006). Erken dönem Anadolu–Türk Kenti Anadolu Selçuklu Kenti ve mekânsal ögeleri. Bilig, 38, 161-184.

Özcan, K. (2010). Anadolu-Türk kent tarihinden bir kesit: Selçuklu döneminde anadolu-Türk kent model(ler)i. *Bilig*, 55, 193-220.

Özcan, K., Yenen, Z. (2010). Anadolu-Türk kent tarihine katkı: Anadolu Selçuklu Kenti (XII. yüzyılın başından XIII. yüzyılın sonuna dek). *Megaron*, 5(2) 55-66.

Özcan, Z. (2006). Planlamada disiplinler arası ilişkiler ve kentsel arkeolojinin yeri. Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi 21(4), 681-687.

Özdemir, R., (1998) XIX.Yüzyılın İlk Yarısında Ankara, *Kültür Bakanlığı Yayınları*, Ankara

Özden, P. P. (2002). *Yasal ve yönetsel çerçevesiyle şehir yenileme planlaması ve uygulaması: Türkiye örneği*. Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Özden, P. P. (2008). *Kentsel yenileme*. Ankara: İmge Kitapevi Yayınları.

Özden, P. P., Kubat, A. S. (2003). Türkiye'de şehir yenilemenin uygulanabilirliği üzerine düşünceler. *İstanbul Teknik Üniversitesi Dergisi,* 2(1), 77-78..

Özgan, T. (2002). *İstanbul Tarihi Yarımadanın Koruma Kriterleri Açısından Etüdü ve Koruma Modeli Önerisi.* Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul

Özgüç, T. (1946). Anadolu'da Arkeoloji Araştırmaları 1. *Belleten,* X, 557-597.

Özgüç, T. (1947). Çankırıkapı kazıları. *Belleten,* XI(41), 369.

Özgüç, T., Akok, M. (1947). Anıtkabir alanında yapılan Tümülüsler kazısı. *Belleten*, XI(41), 27-57. .

Özkan, D. Ö. (2009). *Saraybosna'da Futbol taraftarlığı ve kimlik farklılaşması: Sarajevo ve Željezničar taraftarları*. Doktora Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Özkan T. (2012) Seyahatnamelerde ankara. *Tarihte Ankara Uluslararası Sempozyumu Bildiriler 25-26 Ekim 2011* (1) Ankara, 259-273

Özmen, F. (2004). *Türkiye Selçuklu Devleti ve Beylikler Dönemi'nde Ankara*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Öztekin, İ. E. (2006). *M.Ö. I. binde Anadolu'da tümülüs geleneğinin kronolojik gelişimi ve coğrafi yayılımı***.** Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

Pulhan, G. (2009). *Yeni kültür politikaları açısından kültürel miras.* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Raymond, A. (1995). *Osmanlı döneminde Arap kentleri* (Çev. A. Berktay). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Renda, G., Durukan, A. (2004). *Ankara başkentin tarihi, arkeolojisi ve mimarisi.* Ankara: Ankara Enstitü Vakfı Yayınları.

Resuloğlu, S. (2005). *Koruma olgusu ve kültür ve tabiat varlıklarını koruma kurullarının yaklaşımları.* Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Roberts, P. and Sykes, H. (Ed).(2000). Urban regeneration: a handbook, *Sage Publications,* London.

Sağdıç, O. (1991). *Bir zamanlar Ankara*. Ankara: Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

Sağlam, H. (2012). *Tarihi kent merkezlerinin turizme katkıları, Ulus (Ankara) örneği*. Yüksek lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Samıkıran, S. (2013). *Osmanlı idaresinde Şam (1750-1800).* Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

Schachner, Ş. A. (1993). Ankara ve yakın çevresinin Anadolu arkeolojisindeki yeri. *Ankara Dergisi*,2(5),73-82.

Scheffler N. (2009) *Cultural heritage ıntegrated management plans,* URL:http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Furbact.eu%2Fen%2Fprojects%2Fcultural-heritage citydevelopment%2F+hero%2Fhomepage%2F&date=2016-12-10

Sevin, V. (2004). Anadolu Arkeolojisi. İstanbul: Der Yayınları.

Sykes, O., Brown, J., Cocks, M., Shaw, D., Couch, C. (2013). A city profile of liverpool, *Cities*, 35, 299–318.

Şahin, İ. (2004). *Türkiye'de kentsel koruma politikalarının gelişimine yardımcı bir yöntem denemesi, örnekleme: İstanbul tarihi yarımada*. Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Şenyapılı, Ö. (2004). *Ne demek Ankara; Balgat niye Balgat*. Ankara: ODTÜ Yayıncılık.

Tamur, E. (2003). *Ankara keçisi ve ankara tiftik dokumacılığı tükenen bir zenginliğin ve çöken bir sanayinin tarihsel öyküsünden kesitler.* Ankara: Ankara Ticaret Odası Yayını.

Tamur, E. (2008). Amsterdam'da bir Ankara resmi. *Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, 13(25), 385-409.

Tankut, G. (1972). *Osmanlı şehrinde ticari fonksiyonların mekansal dağılımı*. VII. Türk Tarih Kongresi, Ankara, Türkiye.

Tankut, G. (1993). *Bir başkentin imarı, Ankara: 1929-1939.* Ankara: Anahtar Kitaplar.

Tankut**,** G. (2007)**.** Seljuk City/*Selçuklu Kenti.* (Birinci Baskı). Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları,

Tatlıcan, G. (2006). Kentsel koruma alanlarının yaşatılmasında kültürel yatırımların önemi, İstanbul Fener ve Balat semtleri örneği. Yüksek Lisans Tezi Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul

Tekeli, İ. (1985). *Tanzimat'tan Cumhuriyete kentsel dönüşüm*. İstanbul: Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi.

Tekeli, İ. (1987). *Osmanlı İmparatorluğunda ve Türkiye Cumhuriyetinde kent planlama pratiğinin gelişimi ve kültürel mirasın korunmasındaki etkileri.* İslam Mimari Koruma Konferansı, İstanbul, Türkiye.

Tekeli, İ. (1998). *Türkiye'de Cumhuriyet döneminde kentsel gelişme ve kent planlaması,* 75 yılda değişen kent ve mimarlık. Ankara: Tarih Vakfı Yayınları.

Tekeli, İ. (1999). *Türkiye'de Cumhuriyet döneminde kentsel gelişme ve kent planlaması, 75 yılda köylerden şehirlere.* Ankara: Tarih Vakfı Yayınları.

Tekeli, İ. (2000) Ankara'nın başkentlik kararının ülkesel mekan organizasyonu ve toplumsal yapıya etkileri bakımından genel bir değerlendirilmesi, Tarih İçinde Ankara, Yavuz, A. T. (der) *Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankaralılar Vakfı Yayını,* Ankara: 317-335

Tekeli, İ. (2003, 11–13 Haziran). *Kentleri dönüşüm mekânı olarak düşünmek*. Yıldız Teknik Üniversitesi, Kentsel Dönüşüm Sempozyumunda sunuldu, Ankara.

Tekeli, İ. (2006), *Kentleri Dönüşüm Mekânı Olarak Düşünmek,* Kentsel Dönüşüm Sempozyumu, 11–13 Haziran 2003, Yıldız Teknik Üniversitesi, Ankara, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, (2-7).

Tekin, C. (2011). *Bosna-Hersek kaynaklarına göre Yugoslavya'nın dağılmasından sonra Bosna-Hersek Federasyonu'nun kurulması*. Yayımlanmış Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya

Tekin, H. K. (2013). Osmanlı hâkimiyeti döneminde Halep şehrindeki ticari yapılanma. *International Journal of Social Science*, 6(8), 681-698.

Temizsoy, İ., Arslan M., Akalın, M., Metin, M. (1996). Ulus Kazısı 1955. *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 1995 Yıllığı*, 7-36.

Temizsoy, İ., Demirdelen H. (1999). Balgat Roma Mezarı. *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 1998 Yıllığı*, 24-53.

Temizsoy, İ., Esen, İ., Aslan H. Ç. (2000). Ankara Roma hamamı 1998 yılı çalışmaları. *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 1999 Yıllığı,* 43-64.

Temizsoy, İ., Esen, İ., Ateşoğulları, S. (2001). Ankara Roma hamamı 2000 yılı kurtarma kazısı. *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 2000 Yıllığı,* 5-28.

Thomas, L., Middleton, J. and Phillips, A., 2003, Guidelines for Management Planning of Protected Areas, World Commission on Protected Areas (WCPA), www.iucn.org/themes/wcpa/pubs/guidelines.htm,

TMMOB. (2007). *Ulus Paneli Ankara Tarihi Kent Merkezi – 1 Panel.* Ankara: TMMOB Mimarlar Odası.

Toramanoğlu, S. (2006). *Anadolu'da antik çağ şehir planları.* Yüksek lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Tunç, G., Özbay, F. (2004). *Şehrin zulası Ankara Kalesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Tunçer, M., (2000) Tarihsel çevre koruma politikaları ankara, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara, 1-124,

Tunçer, M. (2001) *Ankara (Angora) Geleneksel Kent Merkezi Tarihsel Gelişimi (15.- 20.yy),* Kültür Bakanlığı Yayınları Kültür Eserleri Dizisi.

Tunçer, M. (2008). Ankaram platformu ulus girişimi, ulus paneli, açılış ve sunumlar, 17 Mayıs 2005, Jansen'den bugüne tarihsel çevre koruma süreci ve politikaları, http://www.yapiworld.com.

Tunçer, M. (2009). Ankara (Angora) şehri merkez gelişimi (14. - 20. Yy) 2001. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları. URL: http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.academia.edu%2F1555624%2fankara_Angora_Sehrı_Merkez_Gelısımı_14._-_20._YY_3_.&date=2016-10-16, Erişim Tarihi: 28 Mart 2015.

Tunçer, M. (2011, 25-26 Ekim). *Angora (Ankara) tarihsel kent merkezi gelişim süreci ve Suluhan çevresi Tahtakale Çarşısı.* Ankara Üniversitesi Tarihte Ankara Uluslar Arası Sempozyumunda sunuldu, Ankara.

Turgut, H. (2002), *Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Avrasya ve Demirel,* (II), İstanbul

Turgut, S., Yakar, H. (2002). Kent merkezlerinde unutulmuş olan konut alanlarının yeniden konut stokuna kazandırılması: Beyoğlu örneği. *Planlama Dergisi*, 2-3.

Uçankuş, H. T. (2002) *Ana Tanrıça Kybele'nin ve Kral Midas'ın ülkesi Phrygia.* Kültür Bakanlığı, Ankara

Uğraşan, E. (2008). *Taşınmaz kültür varlıklarının korunmasına finansal destek sağlanması: 2000-2007 yılları örneği.* Uzmanlık Tezi, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara.

Uybadin, R. ve Yücel, N. (1957), Ankara İmar Planı İzah Notu, Ankara.

Yavuz, F. (1952), Ankara'nın İmarı ve Şehirciliğimiz, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını.

Yenice, S. M. (2011). *Tarihi kent merkezlerinde sürdürülebilir yenileme için bir model önerisi: Konya örneği.* Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Yerasimos, S. (1999). Tanzimat'ın kent reformları üzerine (Çev. A. Bertay). *Modernleşme sürecinde Osmanlı kentleri.* İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Yeter, E. (2007). *Kentsel gelişme ve kültür değerleri.* Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Yıldız, K., Ş. (2010). Kültürel miras ve koruma bağlamında erken cumhuriyet dönemi kültür politikaları. Uzmanlık Tezi, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara

Yılmaz, B. (2006). *Avrupa Birliğine üye bazı ülkelerdeki kültür varlıklarını koruma yaklaşmı, örgütlenme ve Türkiye*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Yılmaz, B. (2008). İngiltere'de siyaset; seçimler ve siyasal partiler, URL: http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.siyasaliletisim.org%2Fpdf%2Fingilteredesiyaset.pdf&date=2016-10-16, Erişim Tarihi: 28 Mart 2015.

Yılmaz, E. (2009). *Türkiyede kentsel dönüşüm uygulamalarında süreç ve aktörler: Sulukule örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yılmaz, Ş. S. (2008). Duman rengi ülke: Suriye. *Geçmişten Geleceğe Yerel Kimlik*,15, 18-29.

Yurt ansiklopedisi. (1981). Ankara maddesi. Türkiye, İl il dünü, bugünü, yarını.

Yürü, N. (2009). *Kentsel sit alan yönetimi İstanbul Beyoğlu örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

EKLER

EK-1. Önceki çalışmalar

Ankara ve kentsel koruma-yenileme-alan yönetimi başlıkları altında araştırmalar yapılmıştır ve iki başlık altında sıralanmıştır.

Ankara araştırmaları

Ankara ve Ankara Tarihi Kent Merkezi ile ilgili olarak çok çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar genellikle mekansal tarih araştırmaları temelinde sanat tarihi ve arkeoloji üzerine odaklanılmıştır. İlkçağdan Cumhuriyet dönemine kadar dönemsel olarak değerlendirmelerin arkeolojik verilere dayanarak incelendiği Hititler, Frigler, Galatlar ve Roma- Doğu Roma İmparatorluğuna ait bilinen ve/veya bulunan yapılar, kalıntılar, buluntular, tümülüsler, mezar alanları; kitabeler, sikkeler, yapılan kazı çalışmaları ile desteklenerek yapılan çalışmalar hem kentin bu dönemlerine ait tarihi gelişimi hem de yapı/buluntu/kalıntılara ilişkin bilgiler vermektedir (Dolunay,1941, Erzen, 1946, Özgüç, 1946, Özgüç ve Akok, 1947, Gülekli, 1948, Galanti, 1950, Acar, 1975, Buluç, 1979; 1991, Akurgal, 1988; 1990 , Erol,1992, Schachner, 1993, Çilesiz, 1995, Akgün, 1996, Sevin, 2004, Temizsoy vd, 2000, Uçankuş, 2000, Alpaslan, 2001, Temizsoy vd., 2001, Makridi, 2001, Esen,2002, French, 2003, Tunç vd., 2004, Akpolat ve Eser editörlüğünde Ankara Enstitüsü Vakfı Yayını 2004, Öz, 2006, Öztekin, 2006, Renda vd, 2004, Morçül, 2007, Erdoğan vd.,2008). Bu ele alışta Ankara Tarihi Kent Merkezinde yer alan kültürel miras öğeleri olan bilinen ve/veya bulunan yapılar, kalıntılar, buluntular, tümülüsler, mezar alanlarının mekanda dağılımları yazılı olarak betimlenmiştir. Roma ve Doğu Roma Dönemi mimari yapılarının haritalara işlenip kent planının oluşturulmaya çalışılması (Kadıoğlu vd.,2011; Ankara-Ulus planlama çalışmaları paftaları) tez kapsamında Ankara Tarihi Kent Merkezi kültür katmanlarının oluşturulması çerçevesinde Ankara'nın Roma Dönemi kent sınırları çiziminde Kültür ve Turizm Bakanlığı merkez ve taşra teşkilatından elde edilen kazı raporları, sonuç bildirileri (Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ve Taşra Teşkilatı arşivi, kütüphanesi), alanda yerinde yapılan inceleme çalışması mevcut buluntularla birlikte değerlendirilme aşamasında önemli bir girdi olarak kullanılmıştır.

EK-1. (devam) Önceki çalışmalar

Arkeolojik verilerin yanı sıra Ankara Tarihi Kent Merkezinde Selçuklu, Ahiler, Osmanlı dönemlerine ilişkin kültür katmanlarının tespiti ve oluşturulmasında ise en önemli veriler günümüze ulaşan ve/veya varlığı çeşitli kaynaklardan elde edilen bilgiler doğrulusunda bilinen yapılardır bu ele alışla bu yapıların anlatıldığı tek yapı ölçeğinde cami, mescit, han, hamam, çeşme, mezarlık ve medreselerin sanat tarihçiliği yaklaşımıyla yapının önemi, dönemi ve dönem özelliklerinin anlatıldığı çalışmalar (Öney,1971, Konyalı,1978, Galib haz. Erşahain, Çınar, 1996, Bayram ve Mert, 1998, Eskici,2001) yapılmıştır. Ancak bu çalışmalar kültürel miras olarak kabul edilen ve korunan anıtsal yapıların incelenen dönemin siyasi, ekonomik, sosyal hayat, dini yapısı ve kent kurgusuyla birlikte ele alındığında kent sınırlarının yeniden çizilmesinde önem taşıyacaktır. Bu yönlenmeyle Ankara'nın mekânsal tarihi, kentin kenti oluşturan unsurların gelişimi/dönüşümü üzerine mimarlık, şehircilik, tarih, coğrafya alanlarında yapılan araştırmalardan, tezlerden, bildirilerden, (Akçura, 1971; Keleş, 1971; Aktüre, 1978, Çelik, 1994, Baykara,1996, İlter, 1997, Faroqhi, (çev. N. Kalaycıoğlu), 2000, Özten, 2001, Tunçer, 2001, Özcan, 2002, Darka, 2003, Özmen, 2004, Aydın vd.,2005 Tankut 2007, Artar, 2012, Asar, 2012, Kurtar, 2012, Sağlam, 2012, Ulus'la Buluşma II,Zaman Geçtikçe: Ankara Kalesi Ve Hanlar Bölgesi (2008); Ankara'nın Geleceğini Tasarlamak Kentin Kültür Katmanları 1 Ankara'nın Roma Dönemi Paneli (2008); Ankara'nın Geleceğini Tasarlamak Kentin Kültür Katmanları 1 Ankara'nın Türk-İslam Dönemi Paneli (2008); Tarihte Ankara Uluslararası Sempozyumu Bildirileri 1-2 cilt (2012), Ankara Tarihi Kent Merkezi-1 Ulus Paneli (2007) bildirileri) ve "Tarih İçinde Ankara" Eylül1981/ Aralık1991 Seminer Bildirilerinin Aysıl Tükel Yavuz/ Yıldırım Yavuz tarafından 1981 ve 1991 yıllarında yapılan seminer bildirilerinin derlendiği 2 ciltlik çalışma Tekeli, Aktüre, Ergenç, Faroqhi, Çadırcı, Alemdar, Bakırer, Madran, Denel, A. Yavuz, E. Yavuz, Ortaylı, Akgün, Y. Yavuz, Nalbantoğlu, Aslanoğlu Nalbantoğlu , Tankut, Yıldırım, Güvenç, Tunçer, Güven Şahin Güçhan, Asatekin, Cengizkan, Özgönül, Gökçe'nin bildirileri tez kapsamında incelenmiştir. Kentin fiziksel yapısı, ekonomik yapısı, sosyal hayatı; zanaat ticaret yerleri, dini ve sosyal yapıları, kentin mahalleleri nüfus dağılışları arşiv belgelerine Salname, şer'iye sicilleri, vakfiyeler, temettüat defterleri, dayalı olarak yapılan tezler, çalışmalar (Ongan,1958, Özbaş, 2000, Güzel, 2002, Şenel, 2002, Akyüz, 2003, Erdoğan, 2004, Koç, 2014), Ankara tarihi ve/veya mekansal gelişimini ifade etmede rehber olan (Ergenç, 1980, 1982, 1986, 1995, Özdemir, 1998)

EK-1. (devam) Önceki çalışmalar

Farklı dönem ve yüzyıllarda Anadolu'dan geçen ve Anadolu'yu ziyaret eden seyyah, tüccar, din görevlileri seyahatnameleri (Eyice, 1972, Bozyiğit,2002, Evliya Çelebi,) dönemin yerleşme sistemi, ulaşım ağı, doğal kaynakları, tarihi yapıları, kutsal merkezleri, kentin sosyal, kültürel, ekonomik yapısı, demografik yapısına, üretim faaliyetlerine, kervan yollarına, coğrafi idari sınırlarına vb ilişkin verdikleri bilgiler doğrultusunda dönemsel kent sınırları çiziminde değerlendirilecektir. Yine seyyahların çizdiği gravürler şekil, krokiler (Dernschwam gravür, Piton de Tournefort'un Gravürü, 1712 tarihli Paul Lucas Gravürü, Rijksmuseum'daki Ankara Tablosu, Baron Von Vincke planı) kent kurgusuna zaman zaman gerçeği yansıtmasa da önemli veri olarak kullanılacaktır. Ancak tez konusu kapsamında incelenen araştırmalardan Ankara Tarihi Kent Merkezinin sınırlarının yeniden belirlenmesine altlık teşkil edecek mekansal gelişim/dönüşüm sürecini yansıtan dönem paftaları hazırlanırken ve Ankara'nın tarihi ve mekansal gelişim süreci açıklanırken Ankara'nın dönemsel yerleşme sistemi ve/veya kent modelini saptamaktan çok mekansal çözümlemesi yapılarak Ankara Tarihi Kent Merkezinin alt paleolitik dönemden cumhuriyet dönemine kadar ki süre dilimde (Frigler, Galatlar, Roma ve Doğu Roma MÖ 1-2, M.S. 3-4 , M.S. 4-11 yüzyılları, Selçuklular, Ahiler, Osmanlı 14-15 yüzyıl, 16 yüzyıl,17-18 yüzyıl, 19-20 yüzyıl, cumhuriyet dönemi) sınırları yeniden belirlenmeye çalışılmıştır. Bu ele alışta tezin diğer çalışmalardan farkı ortaya koyarak önemi vurgulamaktadır.

Kentsel Koruma-Yenileme-Alan Yönetimi

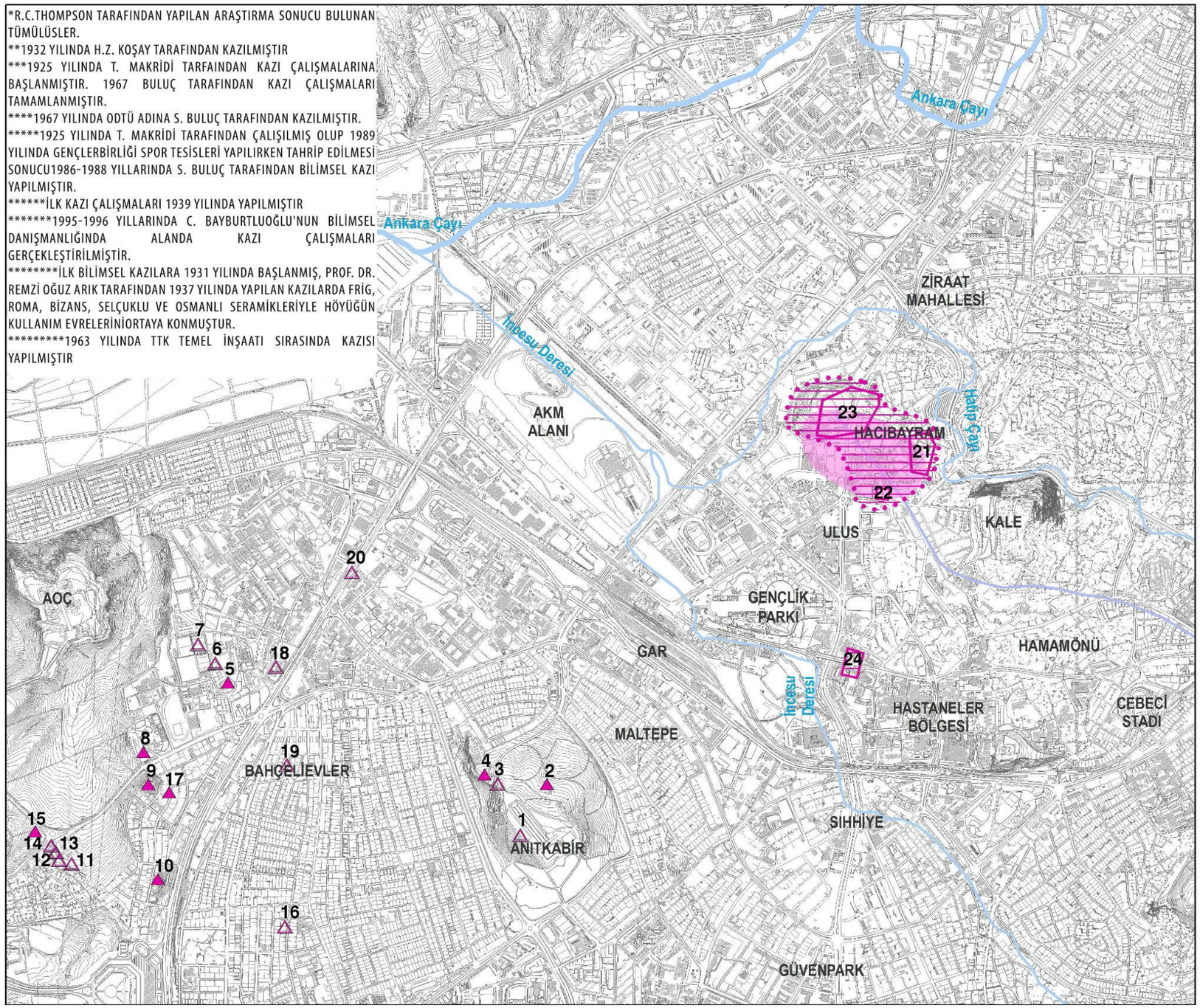
Veri toplam aşamasında ulaşılabilen önceki bilimsel çalışmalar, tezler ve makalelerin incelenmesi sonucunda; önceki çalışmaların genellikle kentsel, arkeolojik, kentsel-arkeolojik sit alanları, yenileme alanlarındaki koruma, yenileme, alan yönetim yaklaşımları, koruma- yenileme- alan yönetimi kavramlarının gelişimi, koruma statüsünde olan alanlarda korumaya ilişkin yönetim modelleri, KAİP yapımı, kentsel koruma da KAİP'nın önemi, uygulama sorunları vb konulara ilişkin yöntemin ise temelde literatür araştırması ve örnek alan karşılaştırmasına; literatür araştırması ve saha araştırmasına dayalı olarak yapıldığı (Özgan, 2002, Şahin, 2004, Örnek, 2005, Tatlıcan, 2006, Özsoydan 2007, Ayrancı, 2007, Şahin, 2008, Hovardaoğlu, 2009, Aksu, 2009, Yürü, 2009, Sevindik, 2010, Uzer Von Bush, 2010, Aladağ, 2010, Yılmaz, 2010, Mıhçıoğlu, 2010, Günay, 2010,

EK-1. (devam) Önceki çalışmalar

Aydoğdu, 2011, Yenice, 2011, Yiğit, 2011, Cantimur, 2011,Ekşi, 2012, Işık,2012, Şahin,2013) görülmektedir. Bu çalışmalar kapsamında, örnek alan olarak seçilen alanların özgün değerleri dikkati çekse de bu seçilen alanların koruma statüleri ve sınırları ilgili otoritelerce belirlenmiş alanlardır ki örneğin dünya miras alanı, kentsel sit, arkeolojik sit, kentsel-arkeolojik sit ve/veya yenileme alanlarıdır ve bu alanlara ilişkin yapılan tespitler ve öneriler mevcut veriler (harita, plan ve plan raporu vb.) üzerinden yapılmıştır. Bu tez çalışması kapsamında ise, örnek alan olarak seçilen Ankara Tarihi Kent Merkezi sınırları, sit sınırları, koruma alanları sınırları sorgulanmıştır. Kent planları ve mimari kalıntılar/yapılar, arkeolojik bulgular/kalıntılar, özgün topografik ve jeomorfolojik koşullar, özgün/otantik kaynaklar kullanılarak bir iddia taşımadan önerilen/elde edilen yeni sınırlara yönelik bir yönetim modeli önerisinde bulunacağından daha önceki çalışmalardan ayrılmaktadır.

Yeni belirlenen sınırlarda arkeolojik sit, kentsel arkeolojik sit, kentsel sit, yenileme alanı ve özel statüsü olan Anıtkabir Alanı ve AKM alanı bulunmaktadır. Bu noktada önceki çalışmalardaki örnek alanlar; tek koruma statüsüne sahip ve/veya farklı statüye sahip olsa da aynı kanun ile korunan/yenilenen alanlar iken tez kapsamında seçilen Ankara Tarihi Kent Merkezini oluşturan bütünün içinde farklı koruma statüsüne sahip olmalarının yanı sıra farklı kanunlara (2863 ve 5366 sayılı kanun ve 648 sayılı KHK) göre işlem tesis edilmesiyle de daha önceki çalışmalardan ayrılmaktadır. Bu doğrultuda bir bütün içinde farklı koruma ve yasal statüde bulunan bu alana özgü bir yönetim modeli oluşturulmasının önemi tezin önemini de vurgulamaktadır.

EK-2. Ankara Tarihi Kent Merkezi'nde Frigler Dönemi'ne ait buluntu ve tümülüs yerleri ve muhtemel yerleşim alanı

*R.C.THOMPSON TARAFINDAN YAPILAN ARAŞTIRMA SONUCU BULUNAN TÜMÜLÜSLER.
**1932 YILINDA H.Z. KOŞAY TARAFINDAN KAZILMIŞTIR
***1925 YILINDA T. MAKRİDİ TARFAINDAN KAZI ÇALIŞMALARINA BAŞLANMIŞTIR. 1967 BULUÇ TARAFINDAN KAZI ÇALIŞMALARI TAMAMLANMIŞTIR.
****1967 YILINDA ODTÜ ADINA S. BULUÇ TARAFINDAN KAZILMIŞTIR.
*****1925 YILINDA T. MAKRİDİ TARAFINDAN ÇALIŞILMIŞ OLUP 1989 YILINDA GENÇLERBİRLİĞİ SPOR TESİSLERİ YAPILIRKEN TAHRİP EDİLMESİ SONUCU1986-1988 YILLARINDA S. BULUÇ TARAFINDAN BİLİMSEL KAZI YAPILMIŞTIR.
******İLK KAZI ÇALIŞMALARI 1939 YILINDA YAPILMIŞTIR
*******1995-1996 YILLARINDA C. BAYBURTLUOĞLU'NUN BİLİMSEL DANIŞMANLIĞINDA ALANDA KAZI ÇALIŞMALARI GERÇEKLEŞTİRİLMİŞTİR.
********İLK BİLİMSEL KAZILARA 1931 YILINDA BAŞLANMIŞ, PROF. DR. REMZİ OĞUZ ARIK TARAFINDAN 1937 YILINDA YAPILAN KAZILARDA FRİG, ROMA, BİZANS, SELÇUKLU VE OSMANLI SERAMİKLERİYLE HÖYÜĞÜN KULLANIM EVRELERİNİORTAYA KONMUŞTUR.
*********1963 YILINDA TTK TEMEL İNŞAATI SIRASINDA KAZISI YAPILMIŞTIR

ANKARA-ULUS TARİHİ KENT MERKEZİ FRİG DÖNEMİ BULUNTU YERLERİ VE MUHTEMEL YERLEŞİM ALANI

Frig Dönemi Kent Sınırları
Buluç'a Göre Kent Sınırı
Kazı Çalışması Yapılan Alanlar

Frig Tümülüsleri

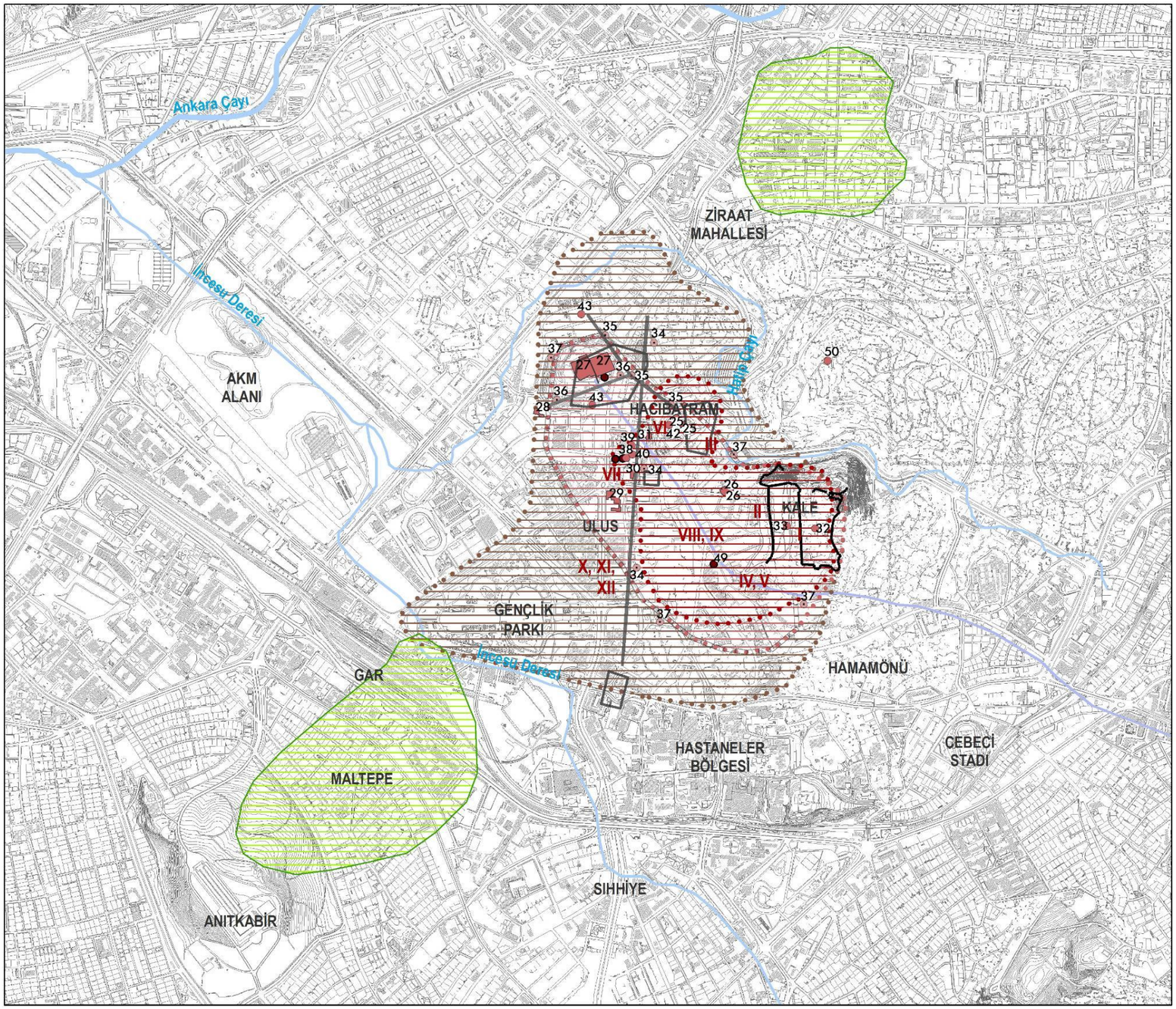
Mevcut
Bilinen

1	1 NUMARALI TÜMÜLÜS*
2	2 NUMARALI TÜMÜLÜS*
3	3 NUMARALI TÜMÜLÜS*
4	4 NUMARALI TÜMÜLÜS*
5	5 NUMARALI TÜMÜLÜS*
6	6 NUMARALI TÜMÜLÜS*
7	7 NUMARALI TÜMÜLÜS*
8	8 NUMARALI TÜMÜLÜS*
9	9 NUMARALI TÜMÜLÜS*
10	10 NUMARALI TÜMÜLÜS*
11	11 NUMARALI TÜMÜLÜS*
12	12 NUMARALI TÜMÜLÜS*
13	13 NUMARALI TÜMÜLÜS*
14	14 NUMARALI TÜMÜLÜS*
15	15 NUMARALI TÜMÜLÜS*
16	16 NUMARALI TÜMÜLÜS*
17	GAZİ ORMAN FİDANLIĞI FRİG TÜMÜLÜSÜ**
18	BEŞTEPELER BÜYÜK TÜMÜLÜS***
19	BEŞTEPELER ODTÜ (ŞENYUVA)TÜMÜLÜS 2 ****
20	GENÇLERBİRLİĞİ (BEŞTEPELER) TÜMÜLÜSÜ *****
21	HACIBAYRAM CAMİ VE AGUSTUS TAPINAĞI CİVARI******
22	ULUS ÇARŞISI*******
23	ROMA HAMAMI********
24	TÜRK TARİH KURUMU*********

Buluç, 1979; Buluç, 1991; Gülekli, 1948; Koşay, 1933; Makridi, 1926; Makridi, 2001; Özgüç, Akok, 1947; Öztekin, 2006; Renda, vd, 2006; Tüzemen, 1988; Uçankuş, 2002; kaynaklarından faydalanarak ve arazi çalışmaları ile desteklenerek hazırlanmıştır.

0 0,175 0,35 0,7 1,05 1,4 Km

EK-3. .Ankara Tarihi Kent Merkezi'nde yapılan kazı çalışmalarında bulunan Roma- Doğu Roma Dönemi eserler ve Roma Kenti kurgusuna göre yeri tahmin edilen kent öğeleri ve muhtemel yerleşim alanları

ANKARA- ULUS TARİHİ KENT MERKEZİ ROMA-DOĞU ROMA DÖNEMİ KENT DOKUSU İÇİNDE ÖNEMLİ-BİLİNEN VE/VEYA BUGÜNE ULAŞABİLEN YAPILAR

- Roma Dönemi Yapıları (Bilinen)
- Roma Dönemi Yapıları (Mevcut)
- Doğu Roma Dönemi Yapıları
- Doğu Roma Dönemi Kent Sınırları
- Roma MS 3.-4. yy Kent Sınırları
- Roma MÖ 1.-MS 2. yy Kent Sınırları
- Roma Dönemi Mezarlıkları
- Roma Öncesi Dönem Yapıları ve Kalıntılar
- Su güzergahı

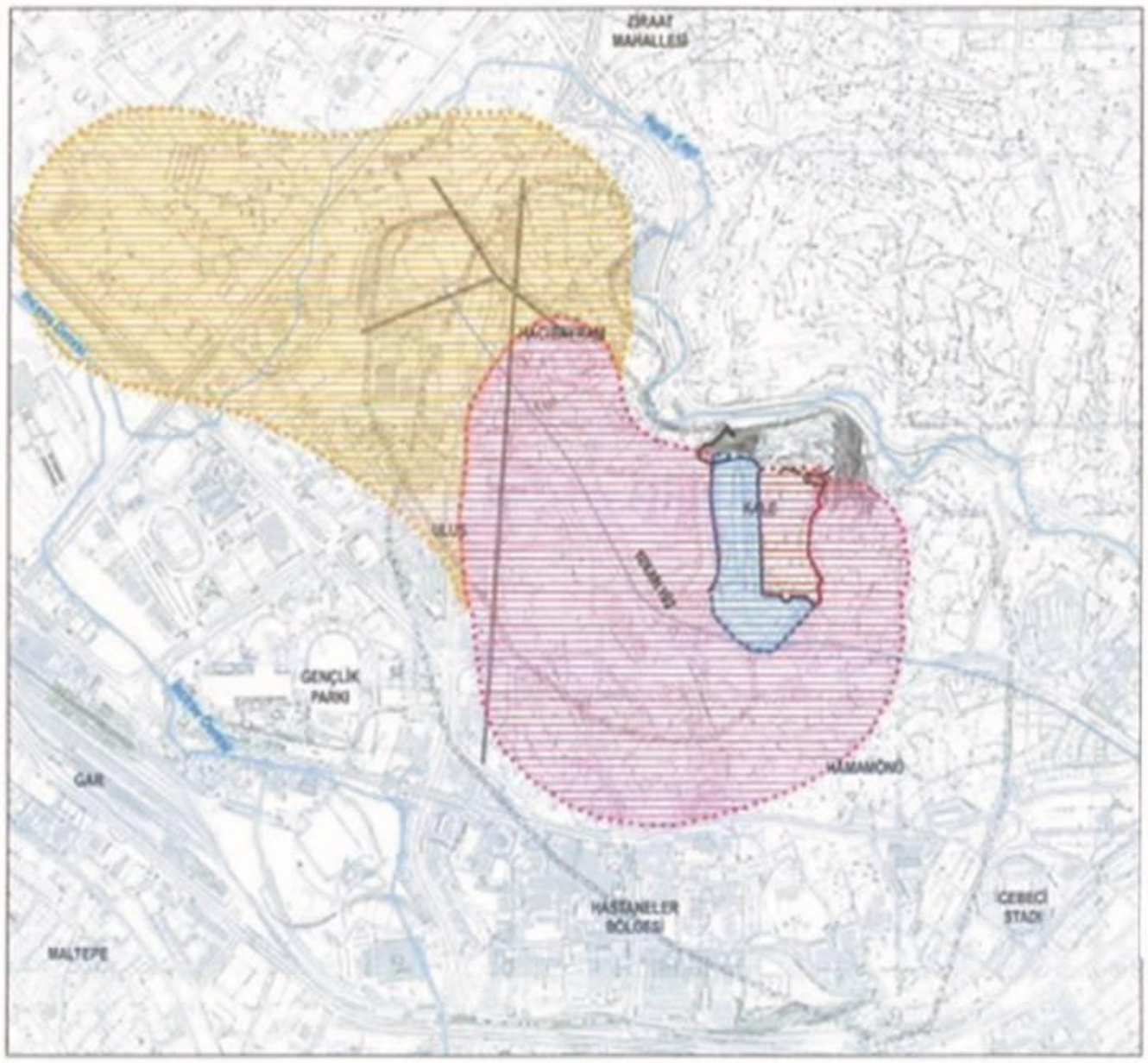
25 AGUSTUS MABEDİ
26 ANTİK TİYATRO
27 ROMA HAMAMI
27 PALEASTRA EGZERSİZ YERİ
28 KÜÇÜK HAMAM (ASKERİ CEZAEVİ)
29 ULUS İŞ HANI HAMAMI (PALATİUM)
30 STOA VE DÜKKAN SIRASI
31 HAMAM KALINTISI
32 İÇ KALE
33 DIŞ KALE
34 CARDO MAKSİMUS (ROMA YOL SİSTEMİNDE KUZEY-GÜNEY YÖNLÜ YOL)
35 SÜTUNLU CADDE
36 ROMA CADDESİ
37 3. YY SURU
38 BOULEUTERİUM (KONSEY BİNASI)
39 TİYATRO
40 AGORA (PAZAR YERİ)
41 HELİOS-SERAPİS TAPINAKLARI
42 HİPODROM VE ŞENLİK YERİ
43 STADİON (YARIŞLARIN YAPILDIĞI YER)
44 ZEUS TAPINAĞI
45 KİLİSE
46 JULİEN SÜTUNU
47 NYMPHEUM (ANITSAL ÇEŞME)
48 TAŞINAN BİZANS MEZARI
49 ST CLEMENS KİLİSESİ
50 NİLUS MANASTIRI

I. FÜLE
II. FÜLE
III. FÜLE
IV. FÜLE
V. FÜLE
VI. FÜLE
VII. FÜLE
VIII. FÜLE
IX. FÜLE
X. FÜLE
XI. FÜLE
XII. FÜLE

Aktüre,1984; Buluç, 1991; Erzen, 1946; Gülekli, 1948; Kadıoğlu, vd, 2011. Makridi, 2001; Morçül, 2007; Tunç, vd, 2004; kaynaklarından faydalanarak ve arazi çalışmaları ile desteklenerek hazırlanmıştır.

0 0,125 0,25 0,5 0,75 1 Km

EK-4. Ankara Tarihi Kent Merkezi Selçuklu Dönemine kadar ki süreçte yerleşme alanları

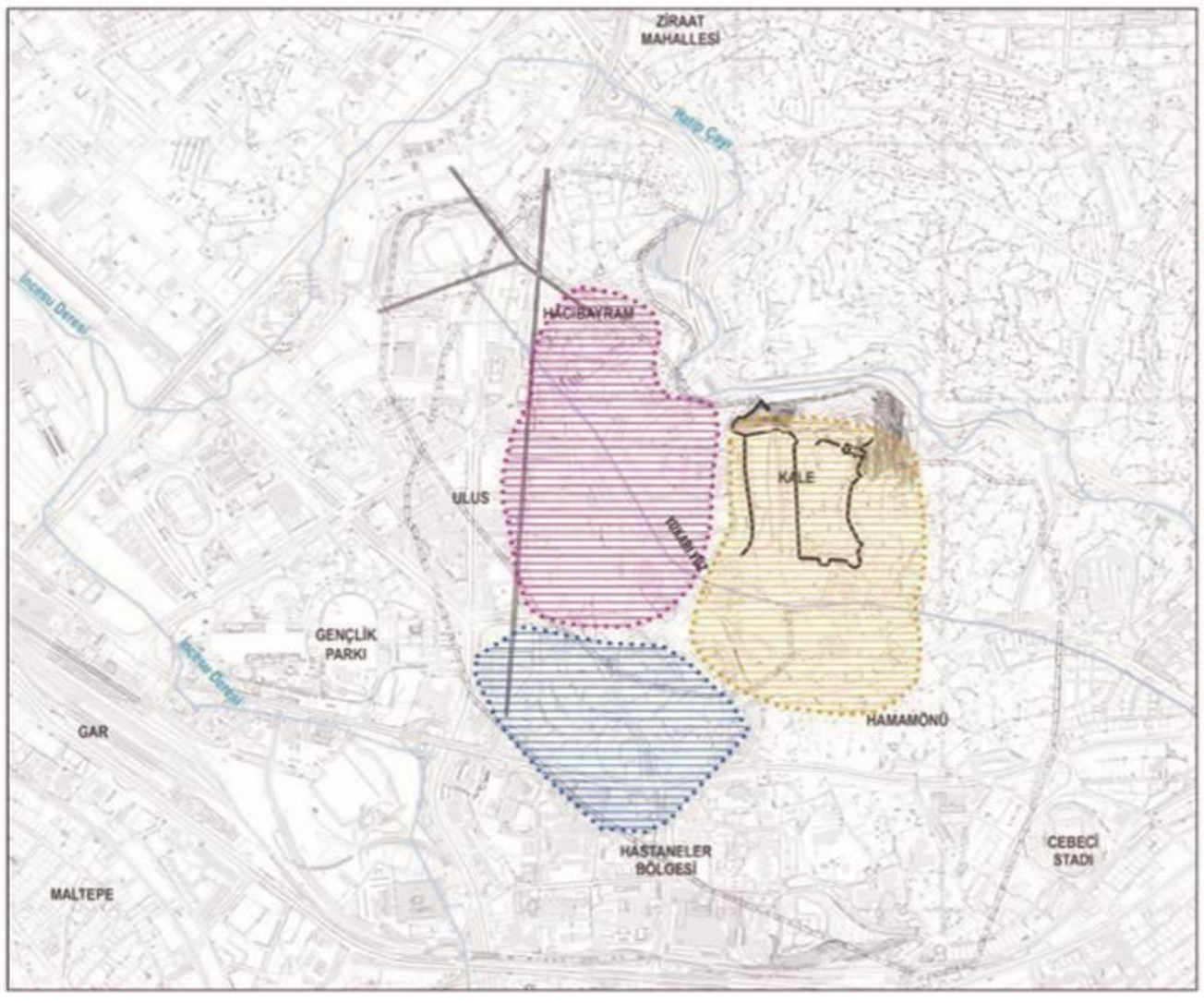
ANKARA-ULUS TARİHİ KENT MERKEZİ SELÇUKLU MAHALLELERİ SELÇUKLU DÖNEMİNE KADARKİ SÜREÇTE YERLEŞME ALANLARI

- Bizans Aşağı Şehirde Örtüşen Selçuklu Dış Şehri
- Bizans Kastron Şehri / Selçuklu İç Şehri
- Bizans ve Selçuklu Kaleleri
- Roma Şehri
- Su Güzergahı

Tankut,G 2007 Selçuklu Kenti Kitabından Yararlanılarak Çizilmiştir.

0 0,075 0,15 0,3 0,45 0,6 Km

EK-5. Ankara Tarihi Kent Merkezi Selçuklu mahalleleri

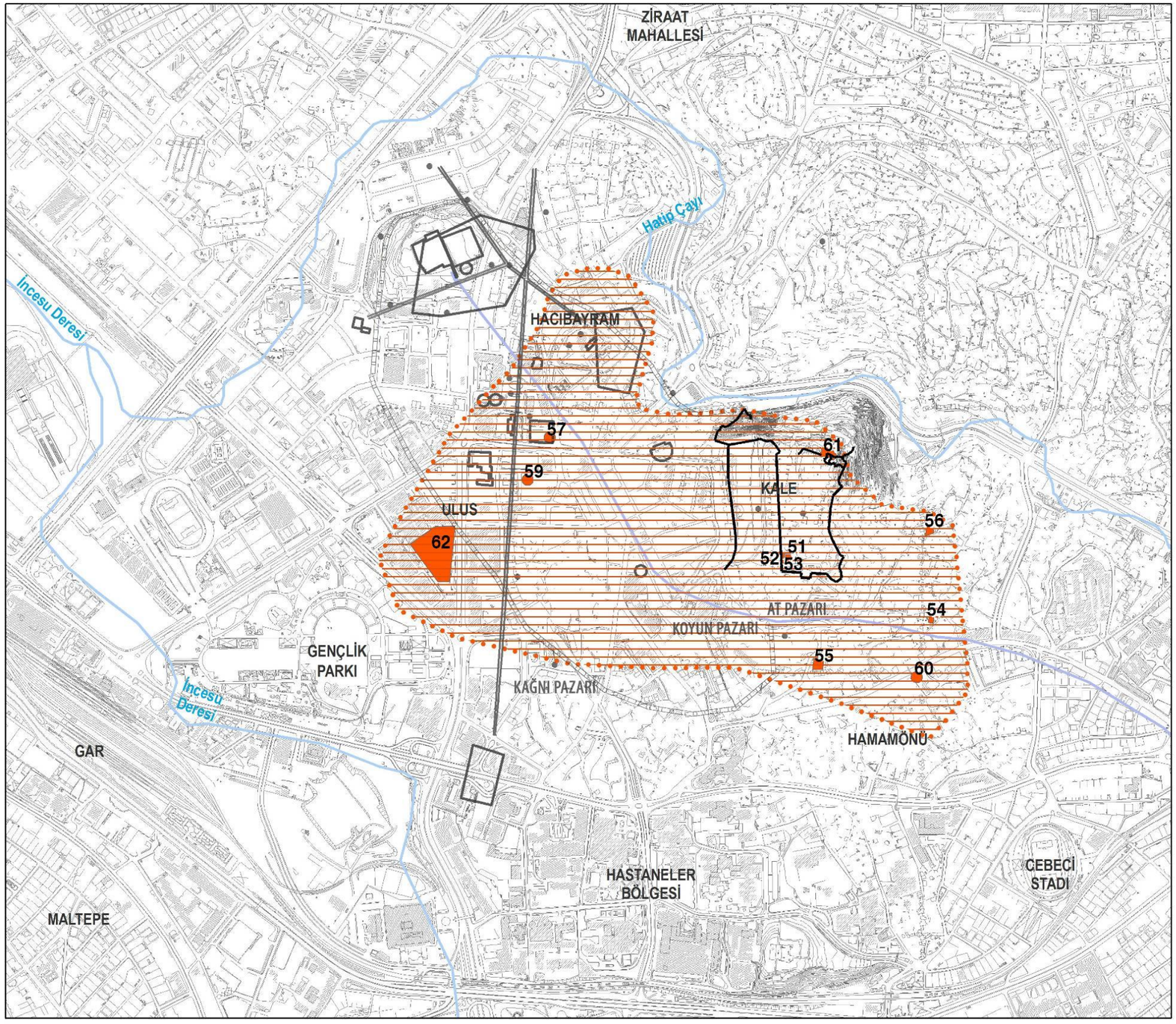
ANKARA-ULUS TARİHİ KENT MERKEZİ SELÇUKLU MAHALLELERİ

- Rum ve Ermeni Mahallesi
- Selçuklu Mahallesi
- Yahudi Mahallesi
- Su Güzergahı

Tankut,G 2007 Selçuklu Kenti Kitabından Yararlanılarak Çizilmiştir.

0 0,075 0,15 0,3 0,45 0,6 Km

EK-6. Ankara Tarihi Kent Merkezi'nde Selçuklu Dönemine tarihlenen eserler ve muhtemel yerleşim alanı

ANKARA- ULUS TARİHİ KENT MERKEZİ SELÇUKLU DÖNEMİ KENT DOKUSU İÇİNDE ÖNEMLİ -BİLİNEN VE/VEYA BUGÜNE ULAŞABİLEN YAPILAR

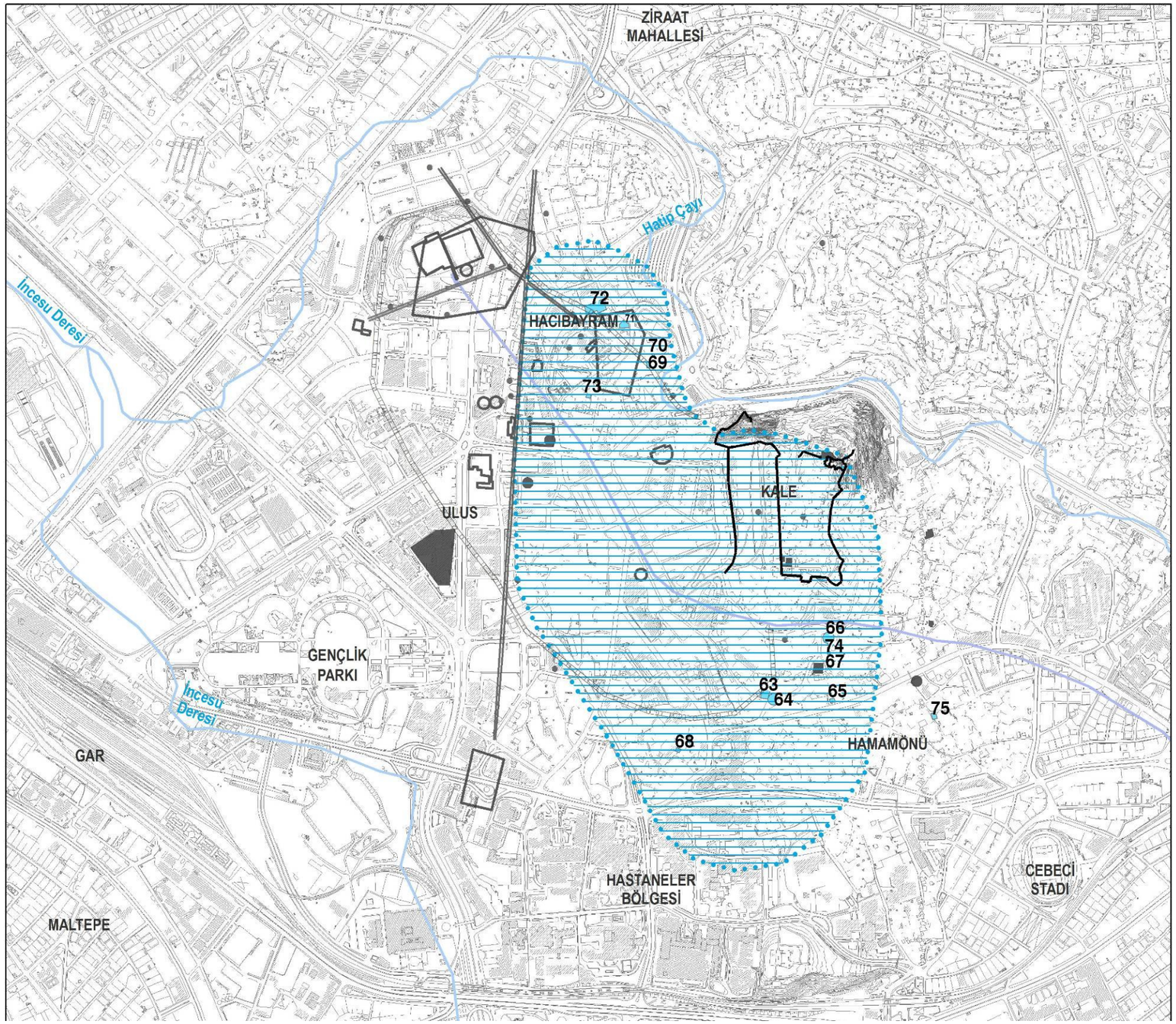
- Selçuklu Dönemi Kent Sınırları
- Selçuklu Dönemi Yapıları (Mevcut)
- Selçuklu Dönemi Yapıları (Bilinen)
- Selçuklu Öncesi Dönem Yapıları ve Kalıntılar
- Su güzergahı

51 ALAEDDİN CAMİ (SULTAN ALAEDDİN CAMİ)
52 ALAEDDİN CAMİ ÇEŞMESİ
53 ALAEDDİN CAMİ HAZİRESİ
54 SARAÇ SİNAN MESCİDİ VE TÜRBESİ, MEDRESESİ
55 AHİ ŞERAFETTİN CAMİ (ARSLANHANE CAMİSİ)
56 KIRKLAR (KIRLAR –KADILAR) MEZARLIK
57 KUYULU MESCİDİ (HOCA PAŞA MESCİDİ)
58 AKKÖPRÜ
59 BAKLACI BABA MESCİDİ(BAKLACI MEHMET MESCİDİ)
60 ÜRGÜBİ MESCİDİ
61 AKKALE
62 KIZILBEY KÜLLİYESİ (MESCİDİ, MEDRESESİ, TÜRBESİ, ÇEŞMESİ)

Aktüre,1984; Galib,1996; Öney, Özbaş, 2000; Özcan, 2012; 1971; Tuncer, 2001 kaynaklarından faydalanarak ve arazi çalışmaları ile desteklenerek hazırlanmıştır.

0 0,075 0,15 0,3 0,45 0,6 Km

EK-7. Ankara Tarihi Kent Merkezi'nde Ahiler Dönemine tarihlenen eserler ve muhtemel yerleşim alanı

ANKARA- ULUS TARİHİ KENT MERKEZİ
AHİLER DÖNEMİ KENT DOKUSU İÇİNDE ÖNEMLİ
-BİLİNEN VE/VEYA BUGÜNE ULAŞABİLEN YAPILAR

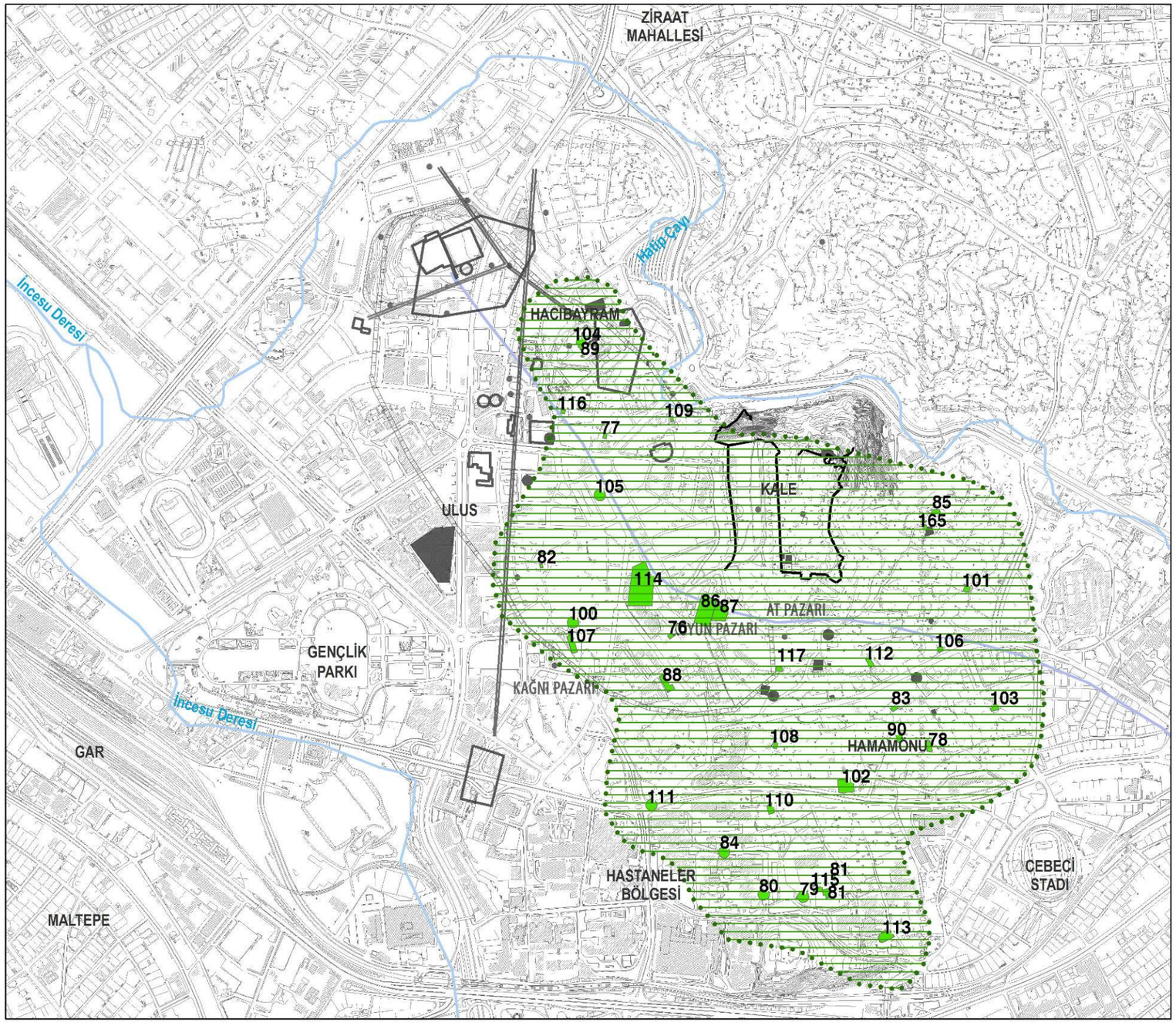
- Ahiler Dönemi Kent Sınırları
- Ahiler Dönemi Yapıları
- Ahiler Öncesi Dönem Yapıları ve Kalıntılar
- Su güzergahı

63 AHİ ELVAN CAMİSİ
64 AHİ ELVAN CAMİ ÇEŞMESİ
65 GENEĞİ MESCİDİ
66 KESİKBAŞ TÜRBESİ
67 ŞEYH HÜSEYİN EFENDİ TÜRBESİ(TİRİTZADE)
68 ÖRTMELİ MESCİDİ (HOCA HİNDİ MESCİDİ- HOCA HUNDİ MESCİDİ)
69 ŞEYH İZZEDDİN MESCİDİ
70 ŞEYH İZZEDDİN TÜRBESİ
71 AHİ YAKUP CAMİİ
72 AHİLER MEZARLIĞI
73 AHİ TURA MESCİDİ
74 AHİ ŞERAFETTİN TÜRBESİ
75 KARANLIK MESCİT (ÖĞLE MESCİDİ) (SABUNİ MESCİDİ)

Aktüre,1984; Eskici, 2001; Galib,1996; Konyalı, 1978; Öney, 1971; Renda, 2006 kaynaklarından faydalanarak ve arazi çalışmaları ile desteklenerek hazırlanmıştır.

0 0,075 0,15 0,3 0,45 0,6 Km

EK-8. Ankara Tarihi Kent Merkezi'nde Osmanlı Dönemi 14-15. yy'a tarihlenen eserler ve muhtemel yerleşim alanı

ANKARA- ULUS TARİHİ KENT MERKEZİ OSMANLI (14-15 YY.) DÖNEMİ KENT DOKUSU İÇİNDE ÖNEMLİ-BİLİNEN VE/VEYA BUGÜNE ULAŞABİLEN YAPILAR

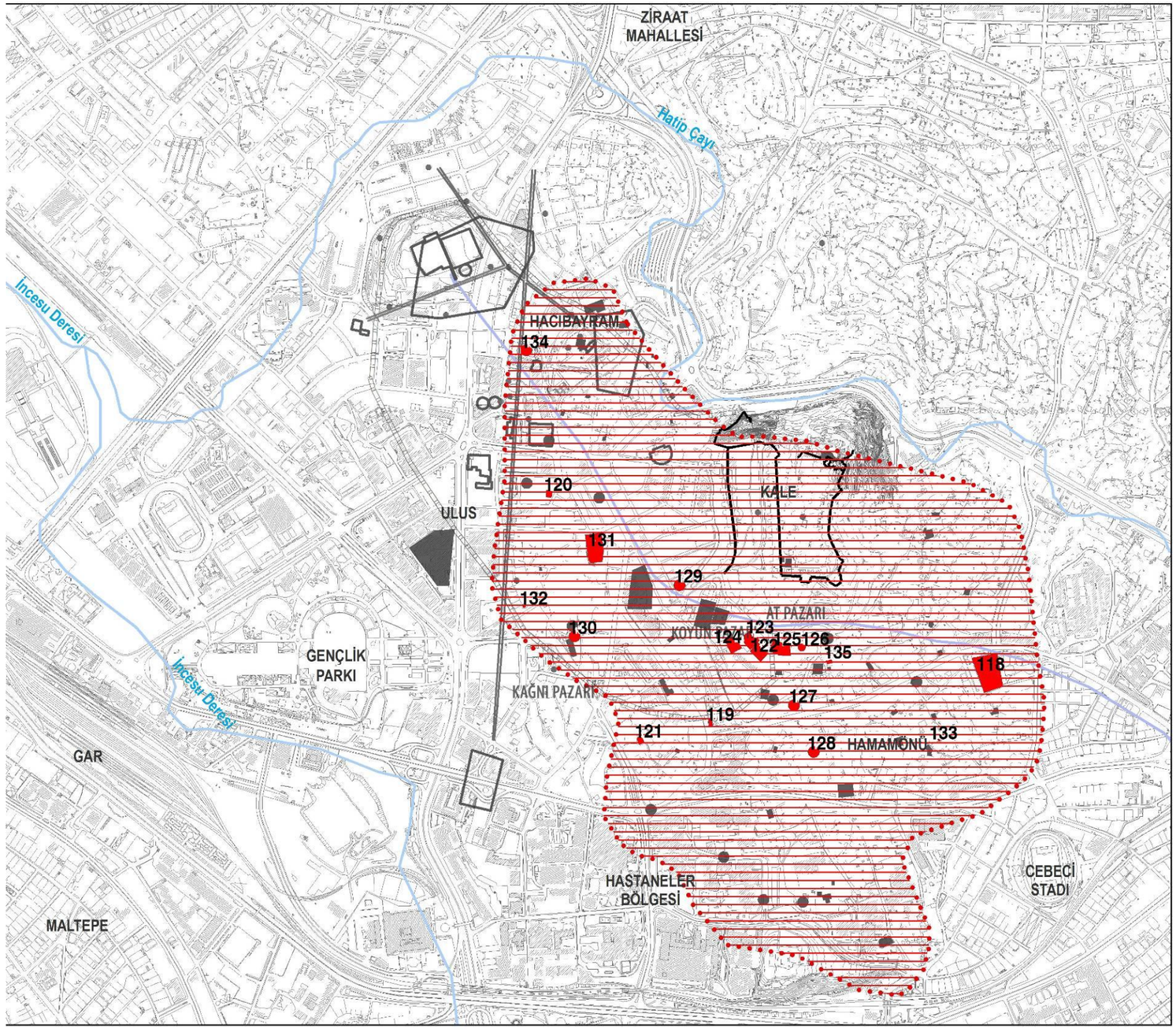
- Osmanlı 14.-15. yy Kent Sınırları
- Osmanlı 14.-15. yy Yapıları
- Osmanlı (14.-15. yy) Öncesi Dönem Yapıları ve Kalıntılar
- Su güzergahı

76 BOYACI ALİ MESCİDİ
77 BALABAN MESCİDİ
78 EYÜP MESCİDİ
79 HACI SEYİT MESCİDİ
80 KUL DERVİŞ MESCİDİ, TÜRBESİ
81 KARACABEY CAMİ (İMARET CAMİİ)
82 HACI DOĞAN MESCİDİ VE ÇEŞMESİ (KONUKLAR ÇEŞMESİ)
83 RÜSTEM NAİL (DINDIN)MESCİDİ
84 POYRACI MESCİDİ (BUYRACI MESCİDİ) (HACI POYRAZ MESCİDİ)
85 MOLLA BÜYÜK MESCİDİ
86 MAHMUT PAŞA BEDESTENİ
87 KURŞUNLU HAN (KARASU HANI)(MAHPUT PAŞA HANI)
88 ŞENGÜL HAMAMI
89 HACIBAYRAM TÜRBESİ
90 YEŞİL AHİ CAMİSİ (YEŞİL AĞA CAMİSİ)VE ÇEŞMESİ
100 MELİKE HATUN MEDRESESİ(KARA MEDRESE) , TÜRBESİ (HATUNİYE SULTAN KABRİ)
101 DİREKLİ CAMİ
102 KARACABEY HAMAMI
103 HEMHÜM MESCİDİ
104 HACIBAYRAM CAMİSİ
105 TAHTAKALE HAMAMI
106 GECİK MESCİDİ (GİÇİK MESCİDİ)
107 EYNEBEY (İNEBEY- ÖĞLE- ÖYLEN- SUBAŞI- YIKIK HAMAM)
108 HACI İVAZ MESCİDİ (HACI AYVAaZ MESCİDİ)(HELVAİ MESCİDİ)
109 TABAKHANE MESCİDİ(DEBBAĞHANE MESCİDİ)(ABDÜLKADİR İSTAFAHANİ CAMİ)
110 HACI MUSA CAMİSİ (HACI SEYFETTİN CAMİSİ)
111 MUKADDEM CAMİSİ(YENİ CAMİ)
112 İKİŞEREFELİ CAMİ(RESUL EFENDİ CAMİSİ)
113 HACETTEPE CAMİSİ(DUVARTEPE CAMİ)
114 YEĞEN BEY KÜLLİYESİ (YEGAN BEY CAMİ VE MEDRESESİ)
115 KARACABEY TÜRBESİ
116 GÜLBABA TÜRBESİ
117 HACI ARAP CAMİSİ
165 NAZIM BEY ÇEŞMESİ

Akture,1984; Darka, 2003; Eskici, 2001; Erdoğan, 2004; Ergenç, 1982; Galib,1996; Konyalı, 1978; Öney, 1971; Özbaş, 2000; Renda, vd, 2006 kaynaklarından faydalanarak ve arazi çalışmaları ile desteklenerek hazırlanmıştır.

0 0,075 0,15 0,3 0,45 0,6 Km

EK-9. Ankara Tarihi Kent Merkezi'nde Osmanlı Dönemi 16. yy'a tarihlenen eserler ve muhtemel yerleşim alanı

ANKARA- ULUS TARİHİ KENT MERKEZİ OSMANLI (16 YY.) DÖNEMİ KENT DOKUSU İÇİNDE ÖNEMLİ-BİLİNEN VE/VEYA BUGÜNE ULAŞABİLEN YAPILAR

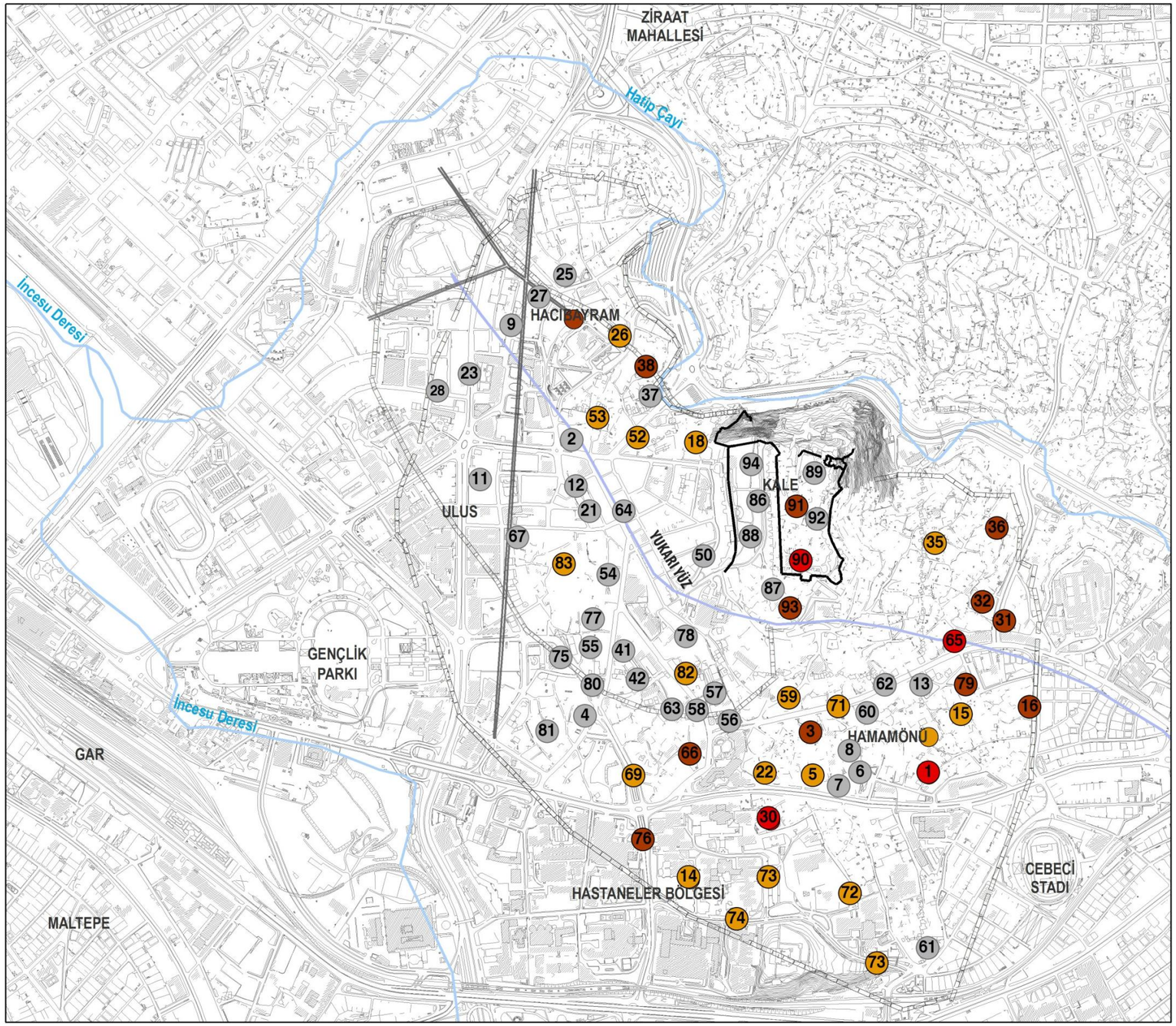
- Osmanlı 16. yy Kent Sınırları
- Osmanlı 16. yy Yapıları
- Osmanlı (16. yy) Öncesi Dönem Yapıları ve Kalıntılar
- Su güzergahı

118 CENABİ AHMET PAŞA CAMİSİ (HAYALİ AHMET CAMİSİ)(YENİ CAMİ) VE TÜRBESİ (HAYALİ AHMET TÜRBESİ)
119 KURŞUNLU CAMİ
120 HALLAÇ MAHMUD MESCİDİ (KUBBELİ MESCİD)
121 ESKİSİCİOĞLU CAMİİ
122 ÇENGEL HAN
123 ÇUKUR HAN
124 ZAFRAN HAN (ZAĞFİRAN-SAFRAN-SOFRA HAN)
125 PİLAVOĞLU HANI
126 PENBE HANI
127 HALİFE BEYAZID MESCİDİ (HANİFE BEYAZID MESCİDİ)(ULUCANLAR MESCİDİ)
128 HELVAİZADE MEDRESESİ
129 TUZ HANI
130 MELİKE HATUN MESCİDİ
131 SULUHAN (ANKARAVİ HAN)
132 KARYAĞDI TÜRBESİ
133 KADIOĞLU ÇEŞMESİ
134 KEÇECİLER HAMAMI (HASAN PAŞA) ? (CENABİ AHMET PAŞA HAMAMI
135 AHİ ŞERAFÜDDİN ZAVİYESİ

Aktüre,1984; Bakırer, 2001; Eskici, 2001; Ergenç, 1984; Galib,1996; Gürbüz, 2012; Konyalı, 1978; Öney, 1971; Tuncer, 2001;Tuncer, 2011 kaynaklarından faydalanarak ve arazi çalışmaları ile desteklenerek hazırlanmıştır.

0 0,075 0,15 0,3 0,45 0,6 Km

EK-10. Ankara Tarihi Kent Merkezi'nde Osmanlı Dönemi 16 yy. mahalleleri

ANKARA- ULUS TARİHİ KENT MERKEZİ 16. YY MAHALLELERİ

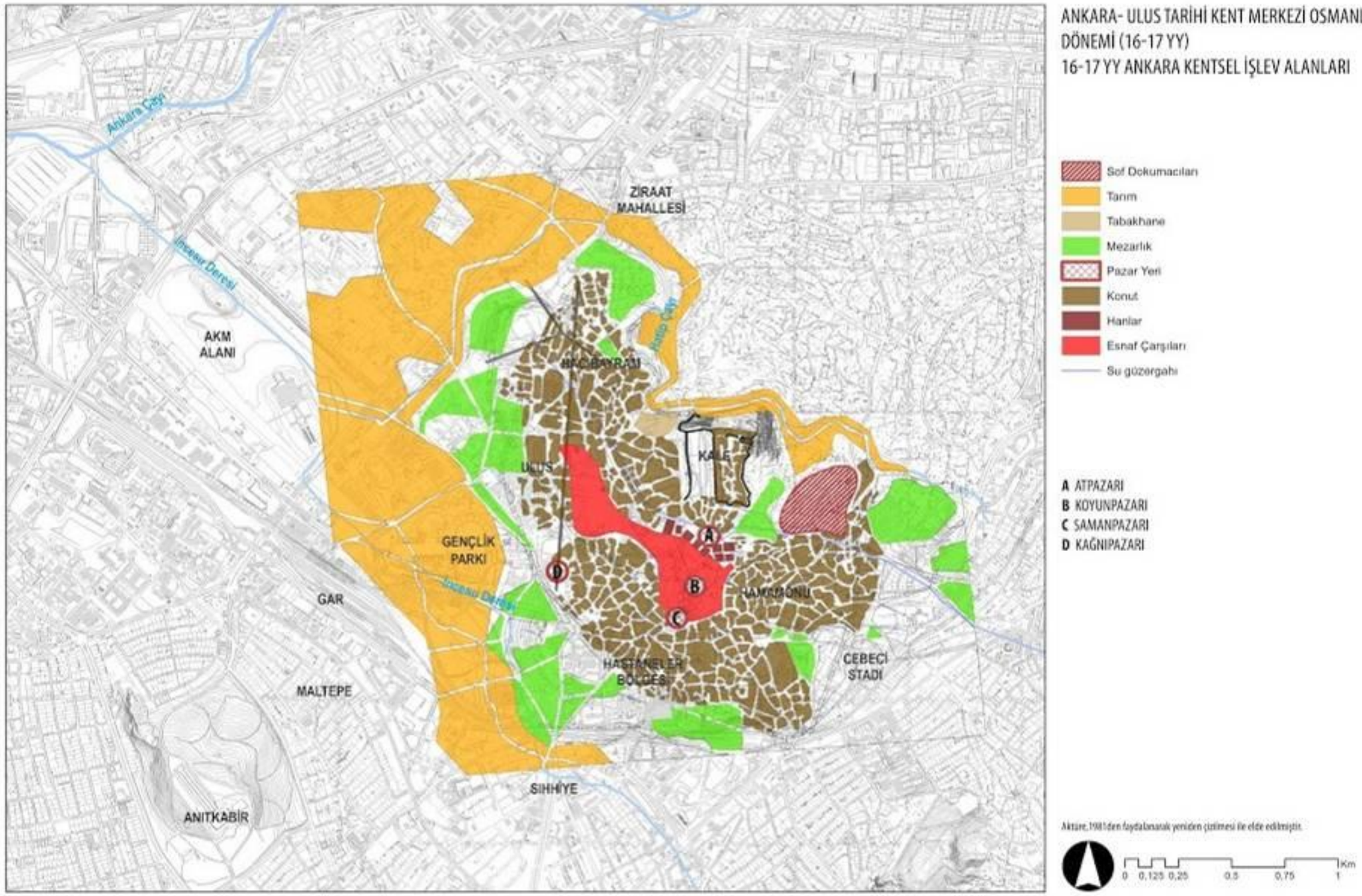
- 12 yy.- 13 yy. Dönemine Ait Mahalleler
- 14 yy.- 15 yy. Dönemine Ait Mahalleler
- 16 yy. Dönemine Ait Mahalleler
- Bilinmeyen Mahalleler
- Su güzergahı

1-AHİ HACI MURAD
2- TULİ
3- HALİFE BAYEZİD
4- LEBLEBİCİ
5- HELVAYİ
6- MÜRÜRİ
7- YAKUB HARRAT
8- HACI HALİL
9- KUREYŞ
10- HOCA PAŞA
11- ALİ BEY
12- HALLAC MAHMUD
13- ÜRGÜB
14- BURYAÇI
15- SABUNİ
16- KATTANİN
17- RÜSTEM NAAL
18- DEBBAGİN
19- ÇAKIRLAR
20- YAKUB NAAL
21- TİFLİSİ
22 HACI IVAZ HADDAD
23- BELKIS
24- ŞEMSÜDDİN
25- HAN KAH
26- ALİ YAKUB
27- BOSTANİ
28- İĞNECİ
29- TEKE AHMED
30- HACI MUSA
31- CEŞME
32- SİREKLİ
33- EMRE GÖLÜ
34- BADEMLÜ
35- MOLLA BÜYÜK
36- KAYABAŞI
37- BÖREKÇİLER
38- ŞEYH İZZEDDİN
39- AFI (AHİ YAVI)
40- SED
41- KEBKEBİR-İ ZİMMİ
42- KEBKEBİR-İ MÜSLİMİN
43- DİBLEK
44- KURD
45- BEHÜL
46- MİHRİYAR
47- MAKRAMACI
48- HENDEK
49- KAFİR KÖYÜ
50- KEYYALİN
51- HACI MANSUR
52- AHİ TURA
53- YALTARİN
54- EŞENHOR
55- KOYUN PAZARI
56- DELLAL KARACA
57- CELAL KATTANİN
58- HACI ARAB
60- YUSUF HABBAZ
61- ERZURUM
62- MEVDUD
63- HACI ESHAB
64- PAPANİ
65- SARAC SİNAN
66- HACENDİ
67- İBN GÖKÇE
68- BAKLACI
69- ÖKSÜZCE
70- KIZILBEY
71- GÜNGİ
72- İMARET
73- HACI SEYDİ
73- HACI TEPERSİ
74- KULDERVİŞ
75- HATUN
76- MUKADDEM
77- KONURCA (APARDİLER)
78- KAZUR ALİ
79- KIÇÜLÜ
80- İMAM YUSUF
81- YENİCE
82- BOYACI ALİ
83- HACI DOĞAN
84- KOÇHİSAR
85- YENİŞEHİR

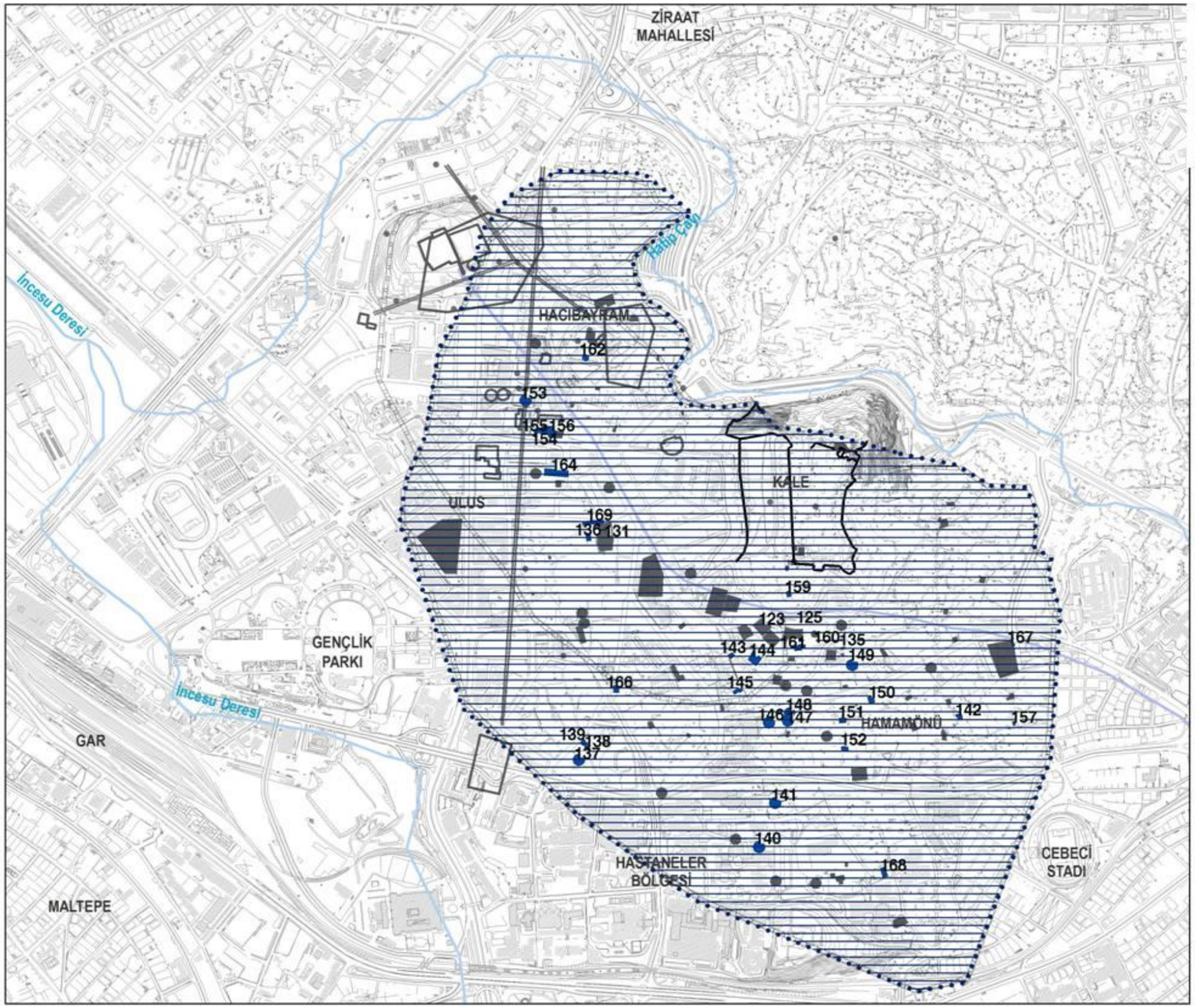
Acar, E., 1975 den yararlanarak hazırlanmıştır

0 0,075 0,15 0,3 0,45 0,6 Km

EK-11. Ankara Tarihi Kent Merkezi'nde 16-17 yy'daki mekânsal işlevler (Aktüre: 1981 faydalanarak hazırlanmıştır.)

EK-12. Ankara Tarihi Kent Merkezi Osmanlı Dönemi 17-18. yy'a tarihlenen eserler ve muhtemel yerleşim alanı

ANKARA- ULUS TARİHİ KENT MERKEZİ OSMANLI (17.-18. YY.) DÖNEMİ KENT DOKUSU İÇİNDE ÖNEMLİ-BİLİNEN VE/VEYA BUGÜNE ULAŞABİLEN YAPILAR

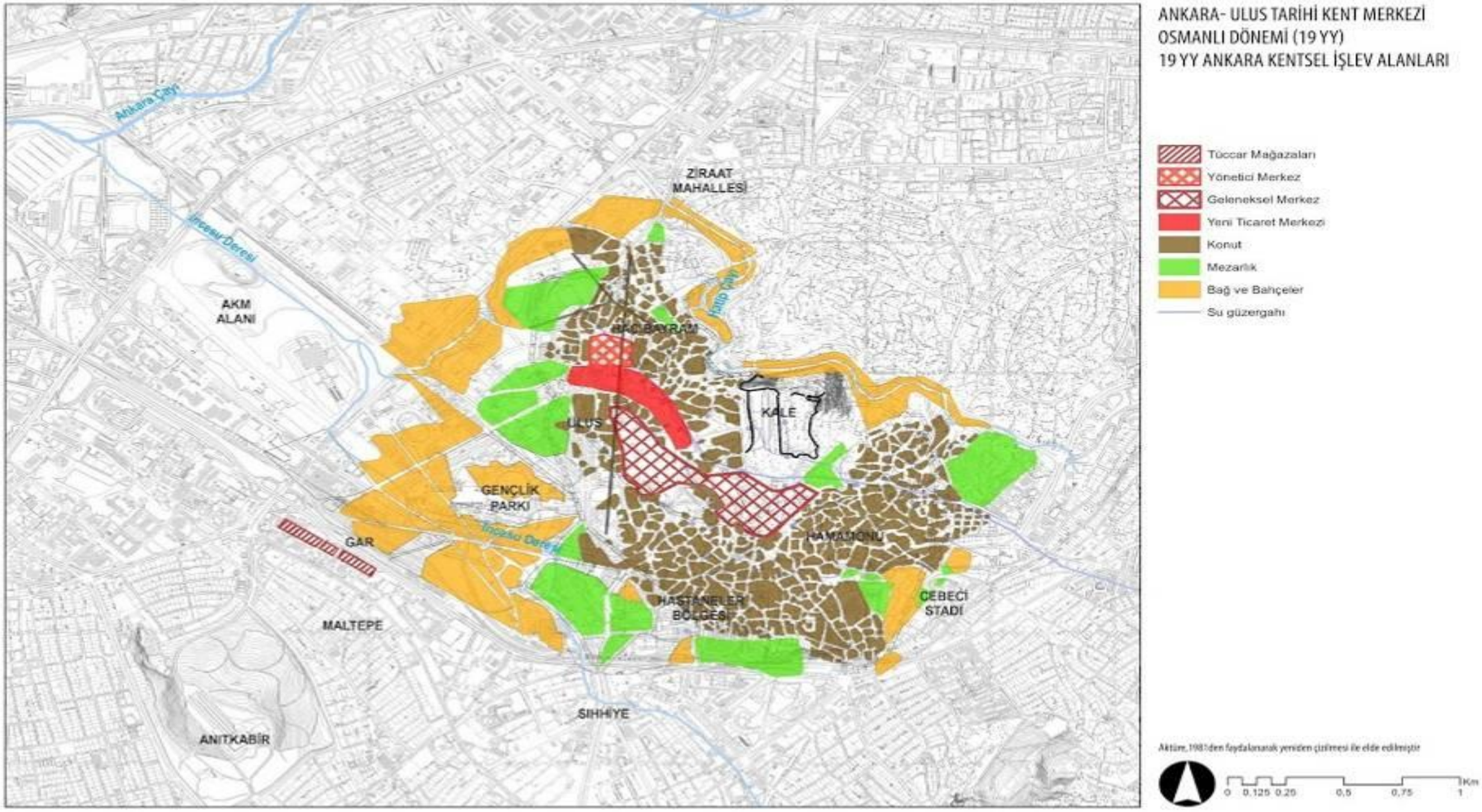
- Osmanlı 17.-18. yy Kent Sınırları
- Osmanlı 17.-18. yyYapıları
- Osmanlı (17.-18. yy) Öncesi Dönem Yapıları ve Kalıntılar
- Su güzergahı

136 İBADULLAH CAMİSİ(HACI YUSUF CAMİSİ) (HOCA İBADULLAH CAMİSİ)
137 AĞA MEDRESESİ (MERMERZADE ALİ AĞA MEDRESESİ) (ARABA PAZARI MEDRESESİ)
138 KAĞNIPAZARI MEDRESESİ
139 KAĞNIPAZARI CAMİSİ(ARABA PAZARI MESCİDİ)(GANİ AĞA CAMİSİ)
140 HACI İLYAS MESCİDİ
141 AĞAZADE MEDRESESİ
142 ZEYNEL ABİDİN CAMİSİ TÜRBESİ MEDRESESİ
143 SARAÇLAR MESCİDİ VE ÇEŞMESİ
144 PİRİNÇ HAN
145 CELAL KADDANİ MESCİD (CELAL KATTANİ MESCİDİ)
146 AĞAZADE HANI
147 KOCABEY ZADE MEDRESESİ
148 ABDULHADİ (ADLİYE)CAMİİ (İLMİ KALEM CAMİ)(SAMANPAZARI CAMİ)
149 ŞEYH HÜSEYİN EFENDİ MESCİDİ (TİRİTZADE MESCİDİ
150 AGAÇ AYAK MESCİDİ(AĞAÇOĞLU CAMİ)
151 TELLİ HACI HALİL MESCİDİ
152 ÇİÇEKLİOĞLU MESCİDİ (ÇİÇEKÇİOĞLU MESCİDİ)
153 HASANPAŞA HAMAMI
154 ZİNCİRLİ MEDRESE
155 ZİNCİRLİ CAMİ
156 KADIASKER MEDRESESİ(ŞEYHÜLİSLAM ANKARAVİ MEHMET EMİN EFENDİ MEDRESESİ)
157 ÖKSÜZLER ÇEŞMESİ (ÖKSÜZCE ÇEŞMESİ
158 TAHTAKALE ÇARŞISI
159 RAMAZAN ŞEMSETTİN CAMİSİ (KALE KAPISI MESCİDİ)(KALE PAZARI CAMİSİ)
160 YENİ HAN
161 KIBRIS HANI
162 OSMAN FAZIL PAŞA TÜRBESİ
163 DEVDİRAN MESCİDİ(DİVVİRAN MESCİDİ)(DUDİRAN MESCİDİ)
166 LEBLEBİCİOĞLU CAMİSİ
167 AZİMİ TÜRBESİ (HACI ESAT TÜRBESİ)
168 SARIKADIN MESCİDİ (KADIOĞLU CAMİSİ)(MİMARZADEMESCİDİ
169 UZUN ÇARŞI

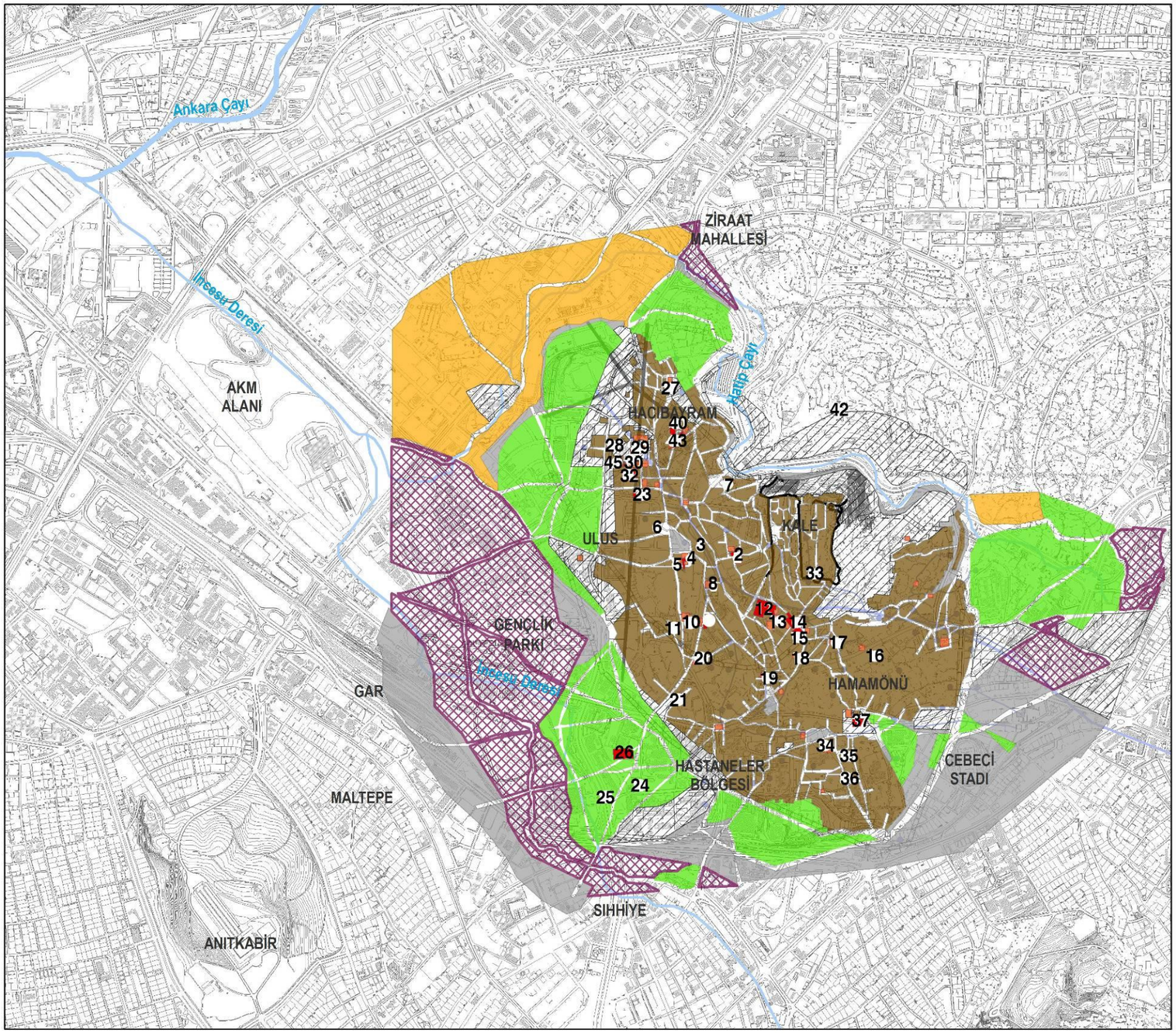
Eskici, 2001; Eyice, 1972; Galib,1996; Konyalı, 1978; Öney, 1971; Özdemir, 1998; Tuncer, 2009; kaynaklarından faydalanarak ve arazi çalışmaları ile desteklenerek hazırlanmıştır.

0 0,075 0,15 0,3 0,45 0,6 Km

EK-13. Ankara Tarihi Kent Merkezi Osmanlı Dönemi 19. yy. sonu mekânsal işlevler (Aktüre,1981 faydalanarak hazırlanmıştır).

EK-14. Baron Von Vincke'nin Ankara Planındaki mevcut yapılar

ANKARA- ULUS TARİHİ KENT MERKEZİ 1839 ANKARA VON VİNCKE KENTSEL İŞLEV ALANLARI

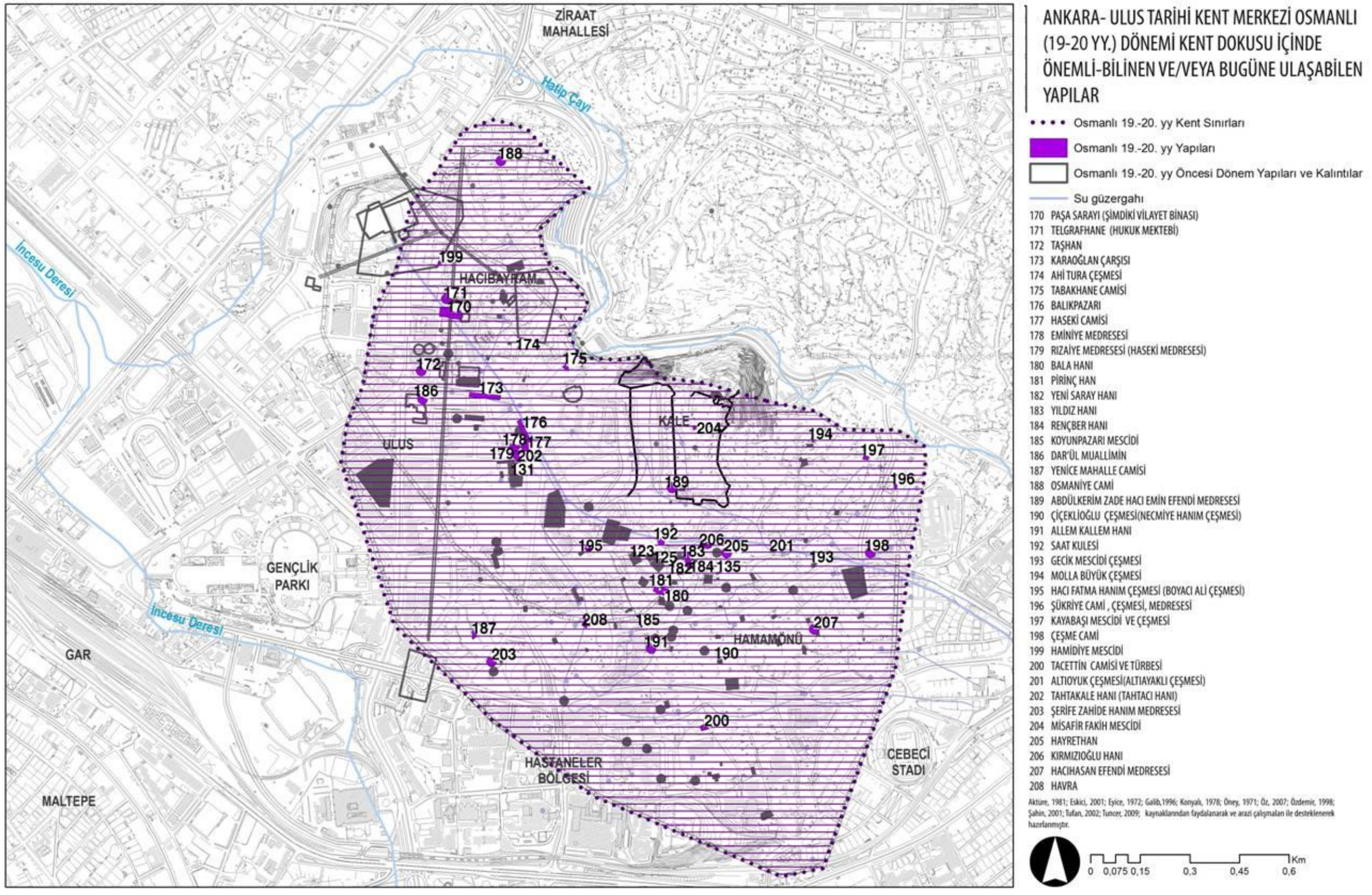
- Yapılar
- Bataklık Alanları
- Boş Alanlar
- Belirsiz Alanlar
- Konut alanları
- Mezarlık Alanları
- Tarım Alanları
- Kamusal Alanlar (Dini/Ticari/Yönetim)
- Su güzergahı

1	Rum Kilisesi	23	Zincirli Camii
2	Ermeni Kilisesi	24	Çeşme
3	Haseki Camii	25	Laz Kadin Turbesi
4	Hasan Paşa Hani	26	Namazga
5	Ibadullah Camii	27	Cami
6	Hallaç Mahmut Ç	28	İğneci Belkis Mescidi
7	Tabakhane Camii	29	Paşa Sarayı
8	Yegenbey Camii	30	Hasanpaşa
9	Ayan Koşkü	31	Redif Kişlası
10	Camii	32	Cenabi Ahmet Paşa Hamami
11	Şengül Hamami	33	Alaadin Cami
12	Bedesten	34	Tacettin Cami
13	İplik Pazarı Camii	35	Cami
14	Han	36	Karacabey Cami
15	Çarşı	37	Karacabey Hamami
16	Cami	38	Haci Bayram Cami
17	Ahi Şerafettin Cami	39	Tekke
18	Ahi Elvan Cami	40	Türbe
19	Kurşunlu Cami	41	Eski Tapınak
20	Leblebici Cami	42	Hıdırlık Turbesi
21	Mukaddem Cami	43	Türbe
22	Kazasker C.	44	Karacabey Türbesi
		45	Julianos Sütunu

1839 Ankara Von Vincke haritasının yeniden çizilmesi ile elde edilmiştir. Orijinal harita VEKAM'dan temin edilmiştir

0 0,125 0,25 0,5 0,75 1 Km

EK-15. Ankara Tarihi Kent Merkezi Osmanlı Dönemi 19-20. yy.'a tarihlenen eserleri ve muhtemel yerleşim alanı

ANKARA- ULUS TARİHİ KENT MERKEZİ OSMANLI (19-20 YY.) DÖNEMİ KENT DOKUSU İÇİNDE ÖNEMLİ-BİLİNEN VE/VEYA BUGÜNE ULAŞABİLEN YAPILAR

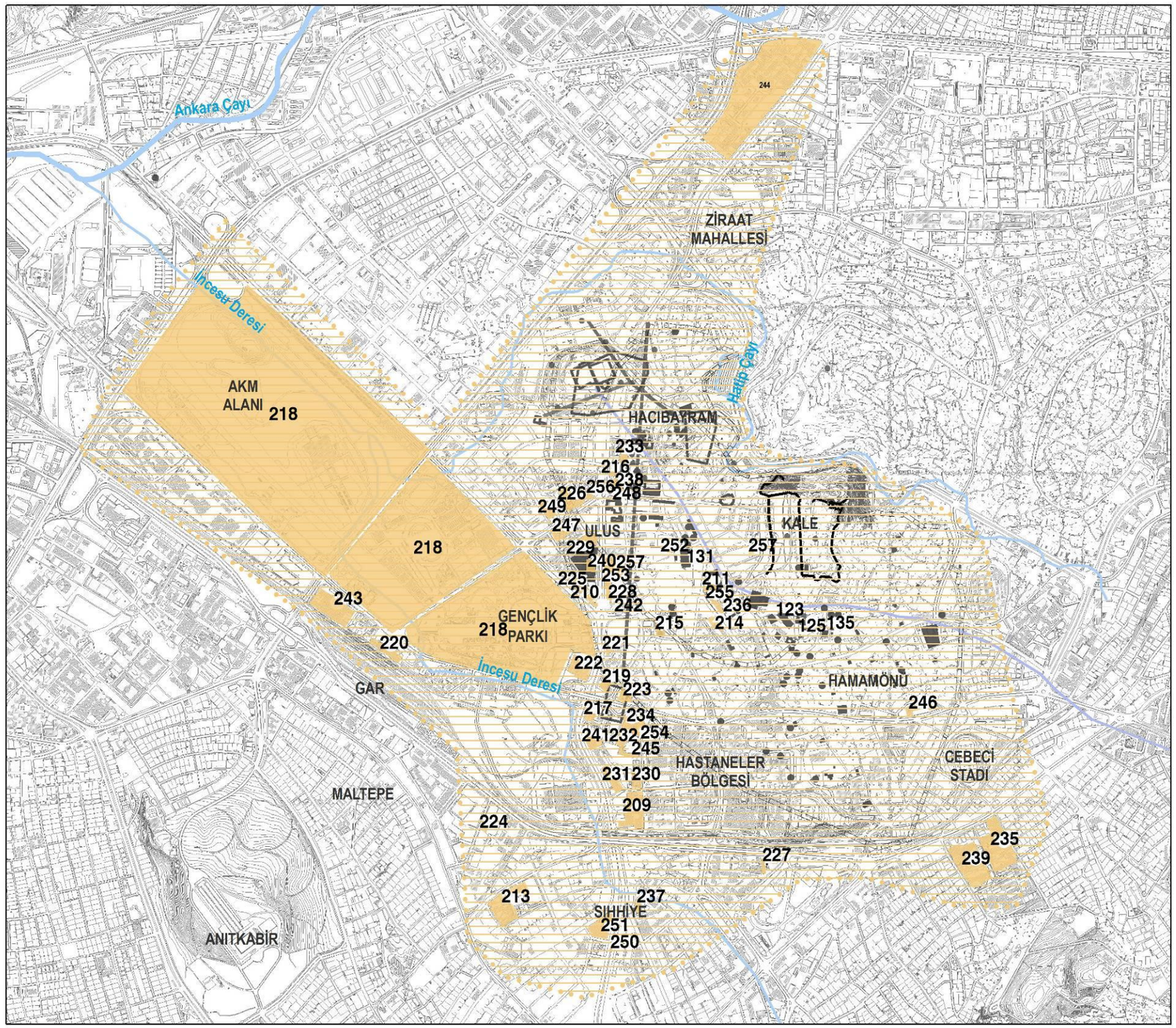
- Osmanlı 19.-20. yy Kent Sınırları
- Osmanlı 19.-20. yy Yapıları
- Osmanlı 19.-20. yy Öncesi Dönem Yapıları ve Kalıntılar
- Su güzergahı

170 PAŞA SARAYI (ŞİMDİKİ VİLAYET BİNASI)
171 TELGRAFHANE (HUKUK MEKTEBİ)
172 TAŞHAN
173 KARAOĞLAN ÇARŞISI
174 AHİ TURA ÇEŞMESİ
175 TABAKHANE CAMİSİ
176 BALIKPAZARI
177 HASEKİ CAMİSİ
178 EMİNİYE MEDRESESİ
179 RIZAİYE MEDRESESİ (HASEKİ MEDRESESİ)
180 BALA HANI
181 PİRİNÇ HAN
182 YENİ SARAY HANI
183 YILDIZ HANI
184 RENÇBER HANI
185 KOYUNPAZARI MESCİDİ
186 DAR'ÜL MUALLİMİN
187 YENİCE MAHALLE CAMİSİ
188 OSMANİYE CAMİ
189 ABDÜLKERİM ZADE HACI EMİN EFENDİ MEDRESESİ
190 ÇİÇEKLİOĞLU ÇEŞMESİ(NECMİYE HANIM ÇEŞMESİ)
191 ALLEM KALLEM HANI
192 SAAT KULESİ
193 GECİK MESCİDİ ÇEŞMESİ
194 MOLLA BÜYÜK ÇEŞMESİ
195 HACI FATMA HANIM ÇEŞMESİ (BOYACI ALİ ÇEŞMESİ)
196 ŞÜKRİYE CAMİ , ÇEŞMESİ, MEDRESESİ
197 KAYABAŞI MESCİDİ VE ÇEŞMESİ
198 ÇEŞME CAMİ
199 HAMİDİYE MESCİDİ
200 TACETTİN CAMİSİ VE TÜRBESİ
201 ALTIOYUK ÇEŞMESİ(ALTIAYAKLI ÇEŞMESİ)
202 TAHTAKALE HANI (TAHTACI HANI)
203 ŞERİFE ZAHİDE HANIM MEDRESESİ
204 MİSAFİR FAKİH MESCİDİ
205 HAYRETHAN
206 KIRMIZIOĞLU HANI
207 HACIHASAN EFENDİ MEDRESESİ
208 HAVRA

Akture, 1981; Eskici, 2001; Eyice, 1972; Galib,1996; Konyalı, 1978; Öney, 1971; Öz, 2007; Özdemir, 1998; Şahin, 2001; Tufan, 2002; Tuncer, 2009; kaynaklarından faydalanarak ve arazi çalışmaları ile desteklenerek hazırlanmıştır.

0 0,075 0,15 0,3 0,45 0,6 Km

EK-16. Ankara Tarihi Kent Merkezi Cumhuriyet Dönemi eserleri ve muhtemel yerleşim alanı

ANKARA- ULUS TARİHİ KENT MERKEZİ CUMHURİYET DÖNEMİ KENT DOKUSU İÇİNDE ÖNEMLİ-BİLİNEN VE/VEYA BUGÜNE ULAŞABİLE YAPILAR

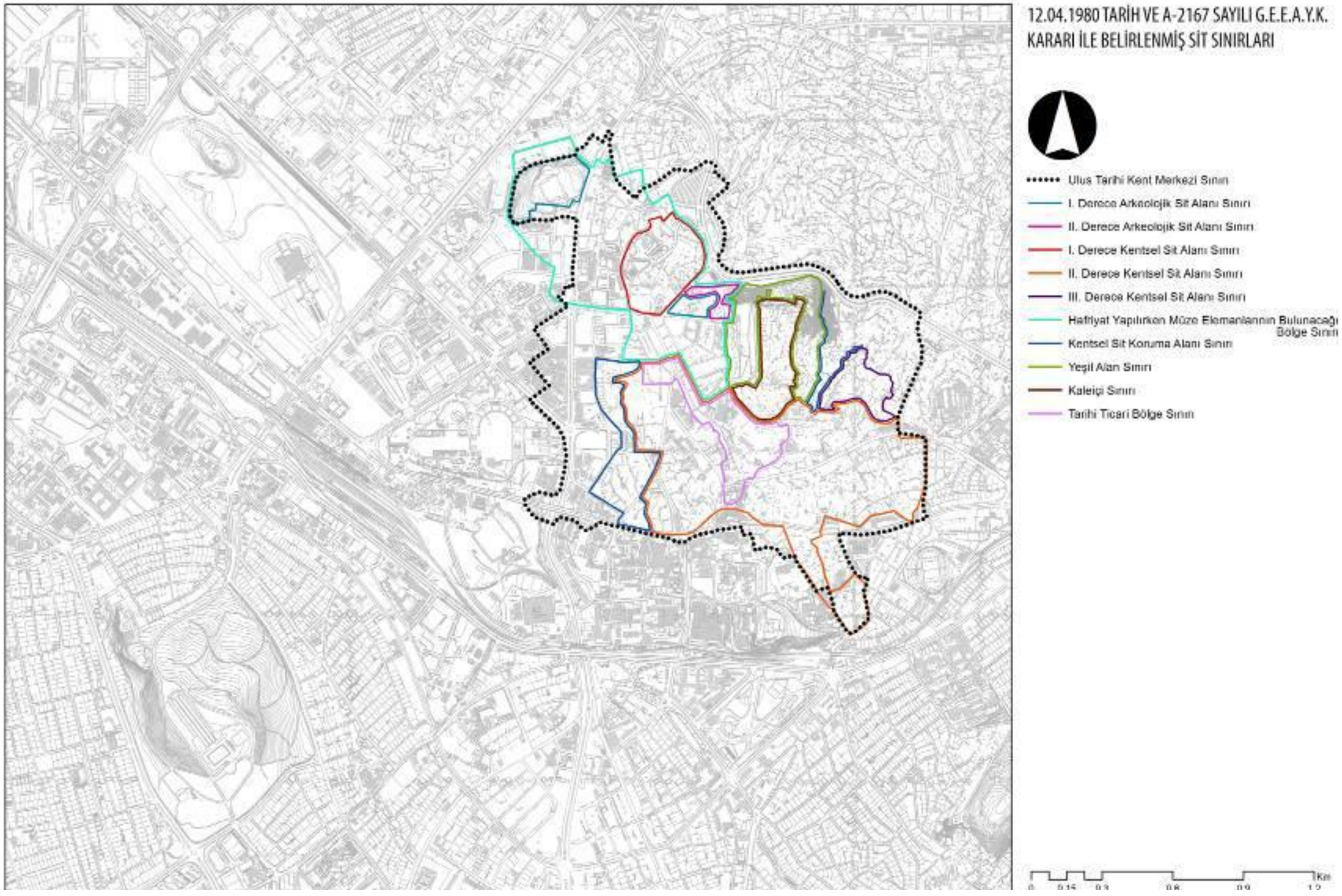
- Cumhuriyet Dönemi Kent Sınırları
- Cumhuriyet Dönemi Yapıları
- Cumhuriyet Öncesi Dönem Yapıları ve Kalıntılar
- Su güzergahı

209 ANKARA DİL VE TARİH COĞRAFYA FAKÜLTESİ
210 VAKIFLAR BÖLGE MÜDÜRLÜĞÜ EK BİNASI
211 ESKİ ADLİYE SARAYI (İL KÜLTÜR TURİZM MÜDÜRLÜĞÜ()
212 AZİZE TERASSA KATOLİK KİLİSE
213 ATATÜRK LİSESİ (TAŞ MEKTEP)
214 ÇOCUK SARAYI APARTMANI (ÇOCUK HİZMETLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ)
215 GAZİ LİSESİ
216 TÜRKİYE İŞ BANKASI ESKİ GENEL MÜDÜRLÜK BİNASI
217 TÜRK HAVA KURUMU MERKEZ BİNASI
218 GENÇLİK PARKI
219 KÜLTÜR BAKANLIĞI (ESKİ DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI BİNASI)
220 ANKARA GAR BİNASI
221 İLLER BANKASI GENEL MÜDÜRLÜK BİNASI
222 OPERA BİNASI
223 TİCARET LİSESİ
224 MALTEPE ESKİ HAVAGAZI FABRİKASI
225 VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (EVKAF APARTMANI İKİNCİ VAKIF HANI) (EVKAF KÜÇÜK TİYATRO)
226 SAYIŞTAY BİNASI (KÜLTÜR BAKANLIĞI)
227 HIFZISIHHA MERKEZİ BAŞKANLIK BİNASI
228 EMLAK KREDİ BANK TIMLO ŞİRKETİ (PTT MÜZESİ)
229 MERKEZ BANKASI ESKİ GENEL MÜDÜRLÜK BİNASI
230 TÜRK TARİH KURUMU BİNASI
231 OLGUNLAŞMA VE AKŞAM KIZ SANAT ENSTİTÜSÜ
232 ETNOGRAFYA MÜZESİ
233 ESKİ MALİYE BAKANLIĞI BİNASI
234 RESİM HEYKEL MÜZESİ (ESKİ TÜRK OCAĞI (HALK EVİ)
235 SİYASAL BİLGİLER FAKÜLTESİ
236 MERKEZ ATATÜRK İLKÖĞRETİM OKULU (GAZİ İLKOKULU) ,
GAZİ VE LATİFE OKULLARI (MERKEZ ATATÜRK İLKÖĞRETİM OKULU), GAZİ İLKOKULU
237 SAĞLIK BAKANLIĞI
238 SÜMERBANK
239 HUKUK FAKÜLTESİ
240 ZİRAAT BANKASI GENEL MÜDÜRLÜK BİNASI
241 RADYOEVİ BİNASI
242 OSMANLI BANKASI ESKİ ANKARA ŞUBESİ (GÜNÜMÜZDE GARANTİ BANKASI)
243 DEVLET DEMİR YOLLARI GENEL MÜDÜRLÜK BİNASI
244 ANKARA ÜNİVERSİTESİ ZİRAAT FAKÜTESİ
245 ANKARA KIZ LİSESİ (GÜNÜMÜZDE ANKARA LİSESİ)
246 CEBECİ İLKÖĞRETİM OKULU
247 ANKARA PALAS KONUKEVİ
248 ULUS HEYKEL (ZAFER ABİDESİ, YENİ GÜN ANITI)
249 II.TBMM BİNASI
250 ZAFER ALANI ATATÜRK ANITI
251 SIHHİYE ORDUEVİ
252 ETİBANK ESKİ BİNASI
253 TEKEL BAŞMÜDÜRLÜK BİNASI
254 ATATÜRK HEYKELİ (RESİM HEYKEL MÜZESİ (ESKİ TÜRK OCAĞI)
255 MERKEZ ATATÜRK İLKÖĞRETİM OKULU (GAZİ İLKOKULU)
256 I. TBMM BİNASI
257 ULUS ENDÜSTRİ MESLEK LİSESİ (ERKEK SANAT OKULU)

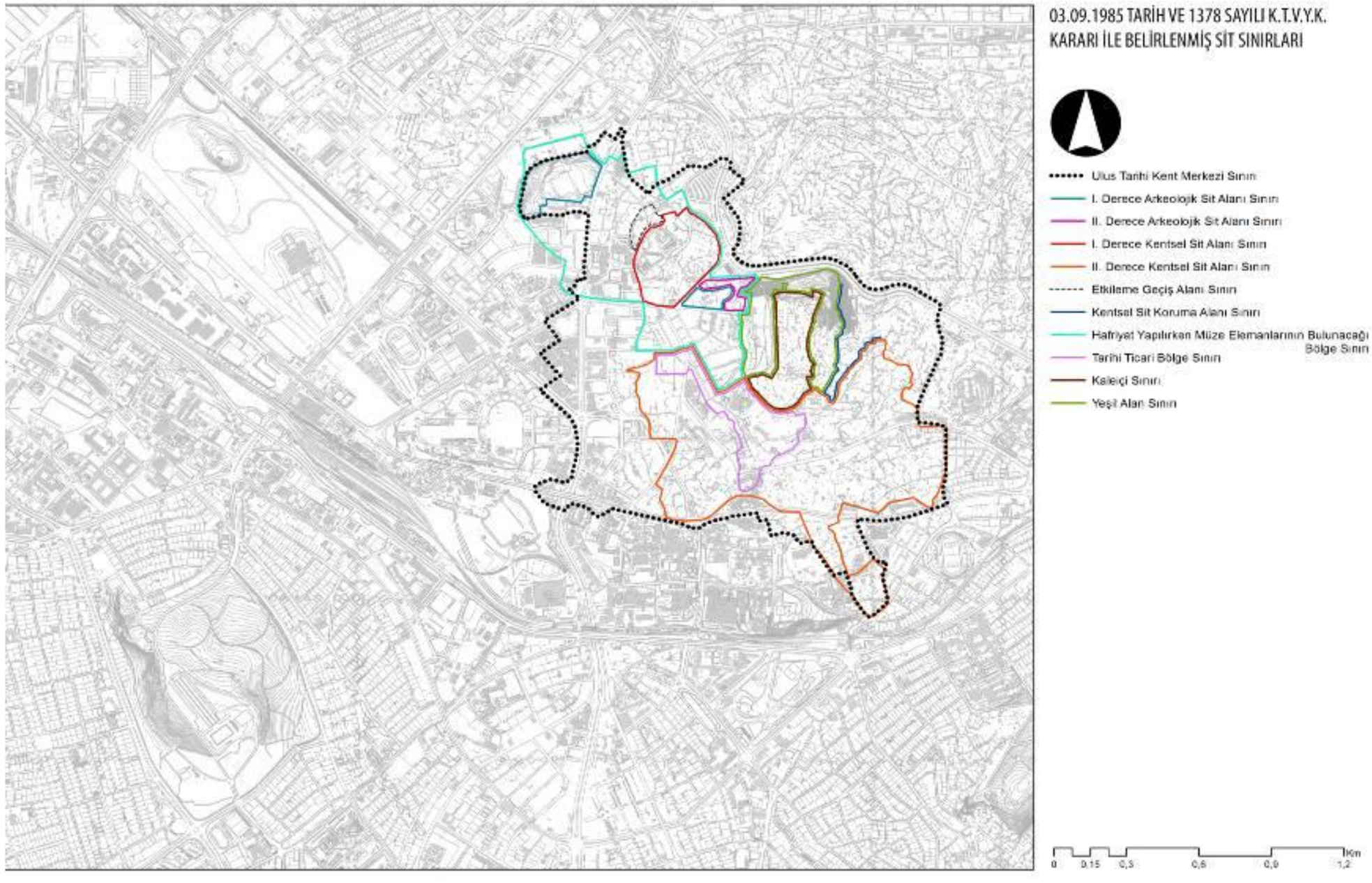
Aydın, vd, 2005; Renda vd 2006; Tuncer, 2009; Tuncer, 2010 kaynaklarından faydalanarak ve arazi çalışmaları ile desteklenerek hazırlanmıştır.

0 0,125 0,25 0,5 0,75 1 Km

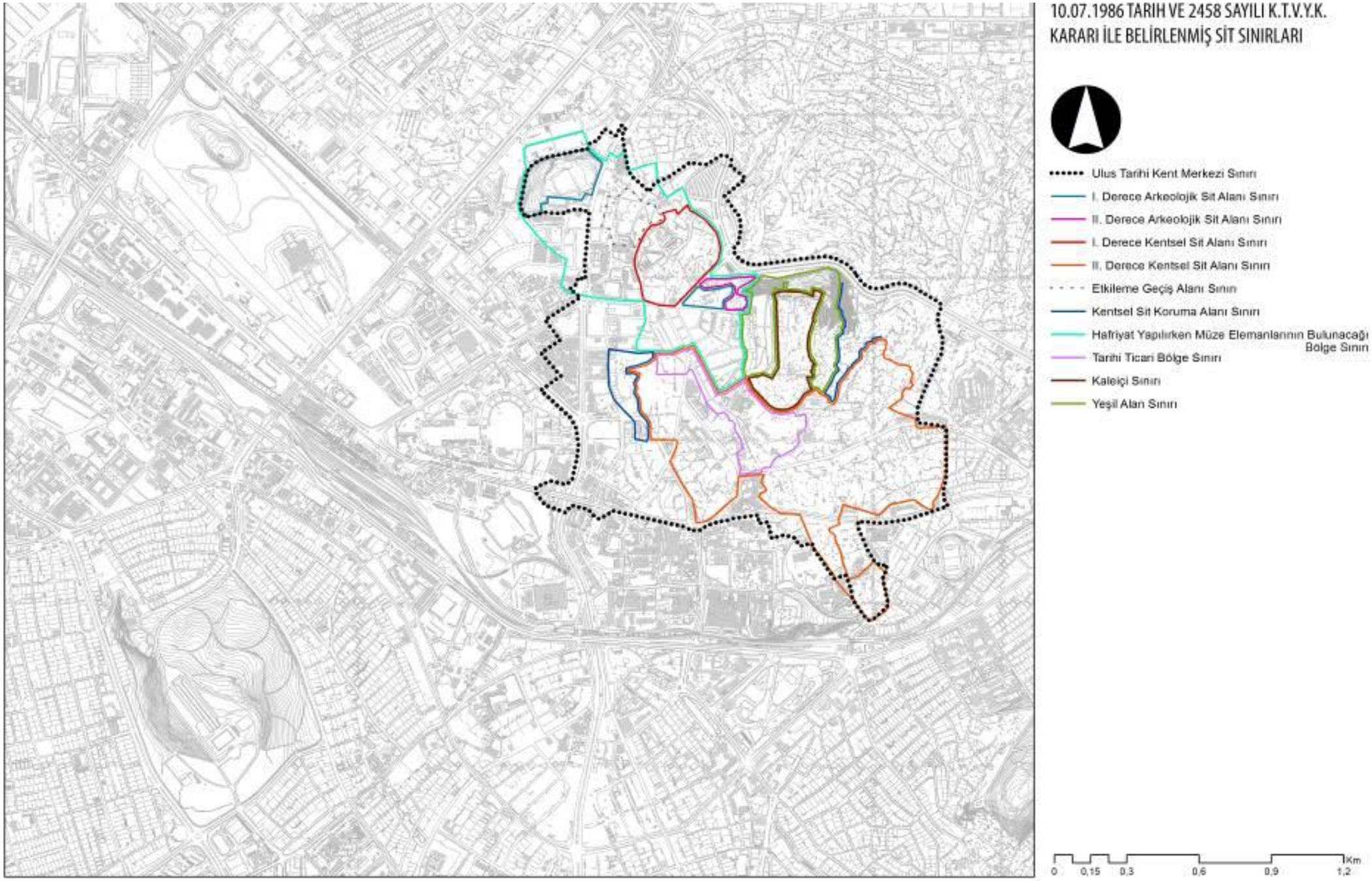
EK-17. Ankara Tarihi Kent Merkezi'nde 12.04.1980 tarih ve A-2167 sayılı GEEAYK kararı ile belirlenmiş sit sınırları (Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü-(KÜVAM), 2015)

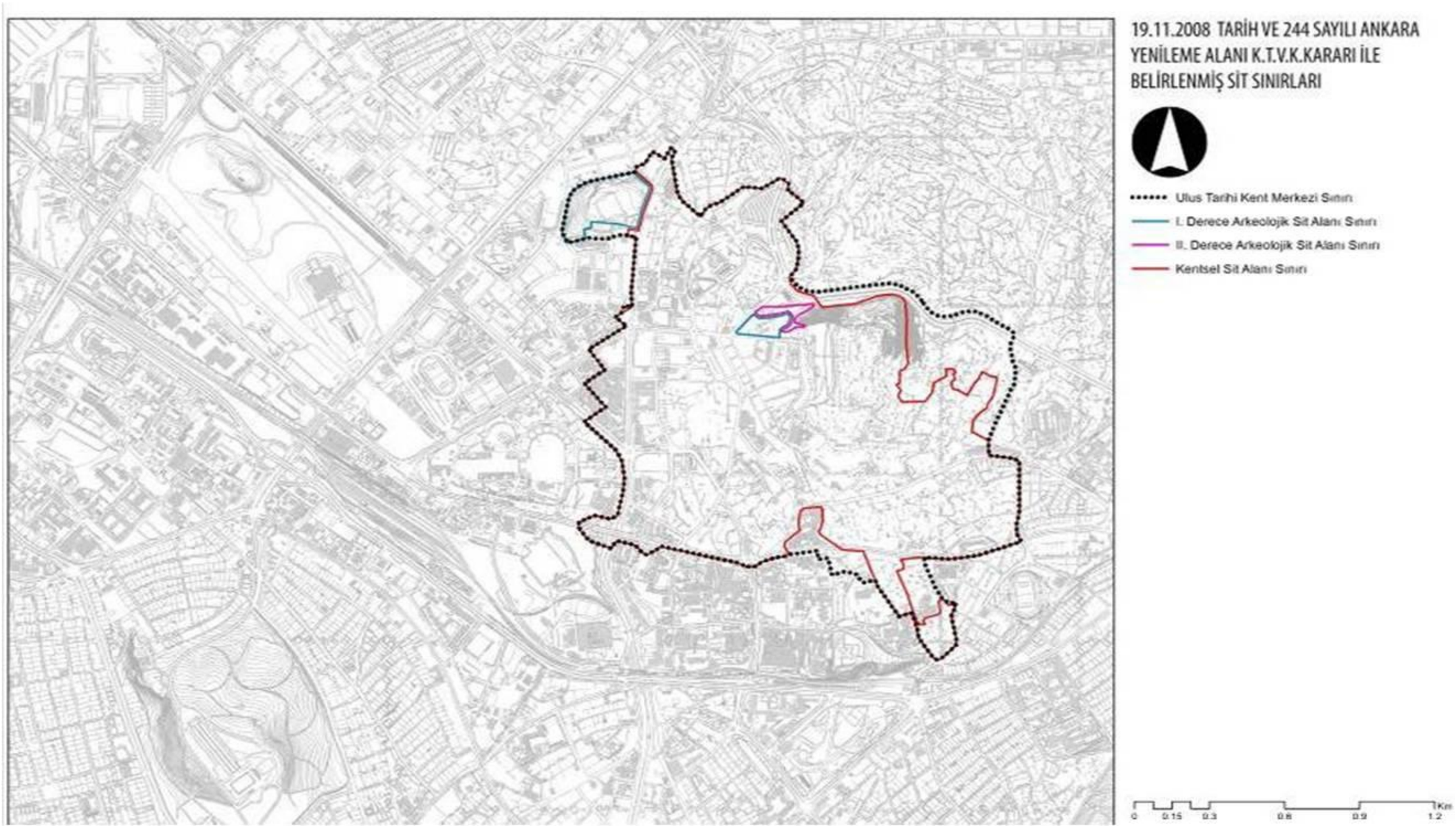
EK-18. Ankara Tarihi Kent Merkezi'nde 03.09.1985 tarih ve 1378 sayılı KTVYK kararı ile belirlenmiş sit sınırları (KÜVAM, 2015)

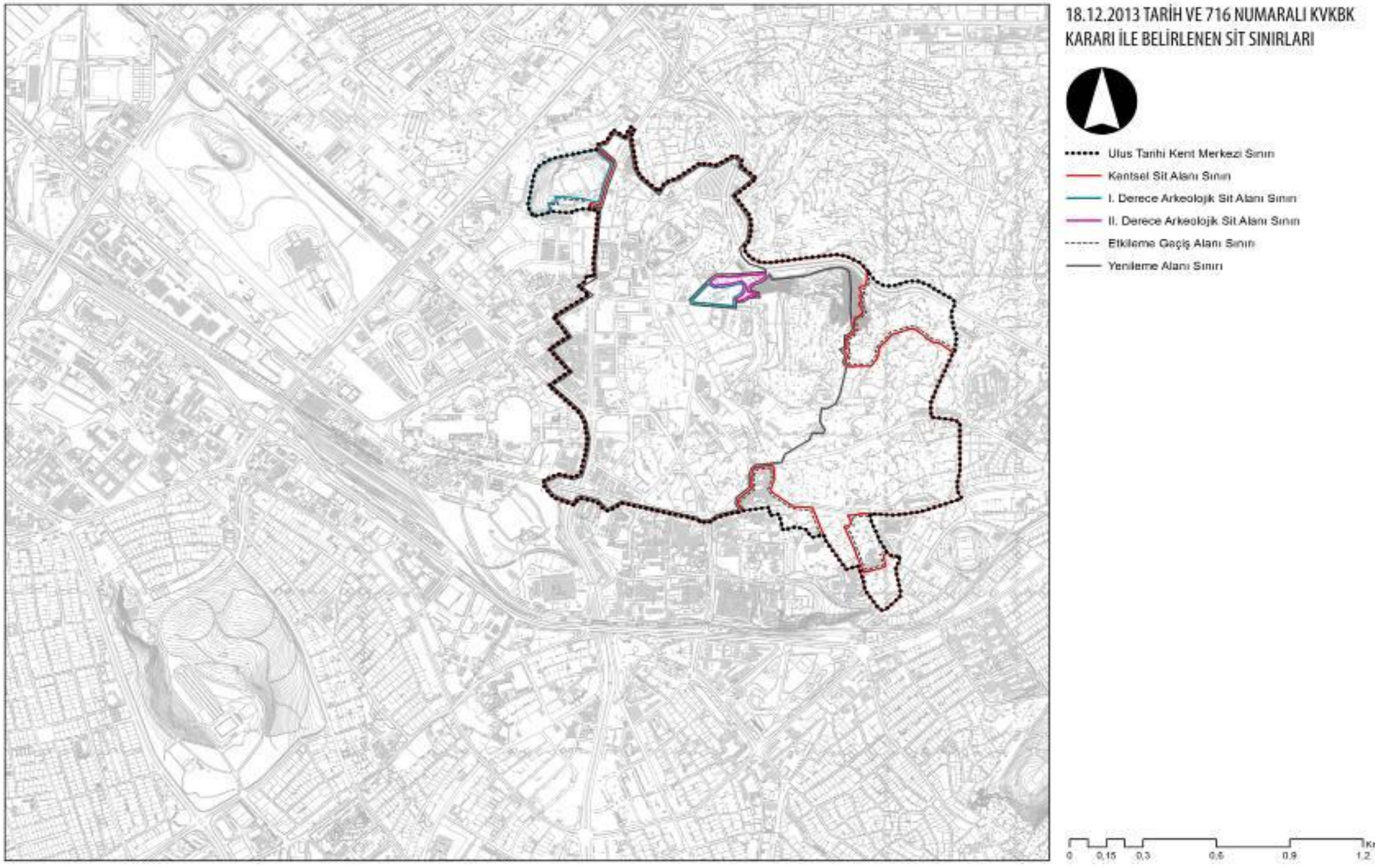
EK-19. Ankara Tarihi Kent Merkezi'nde 10.07.1986 tarih ve 24588 sayılı KTVYK kararı ile belirlenmiş sit sınırları (KÜVAM, 2015)

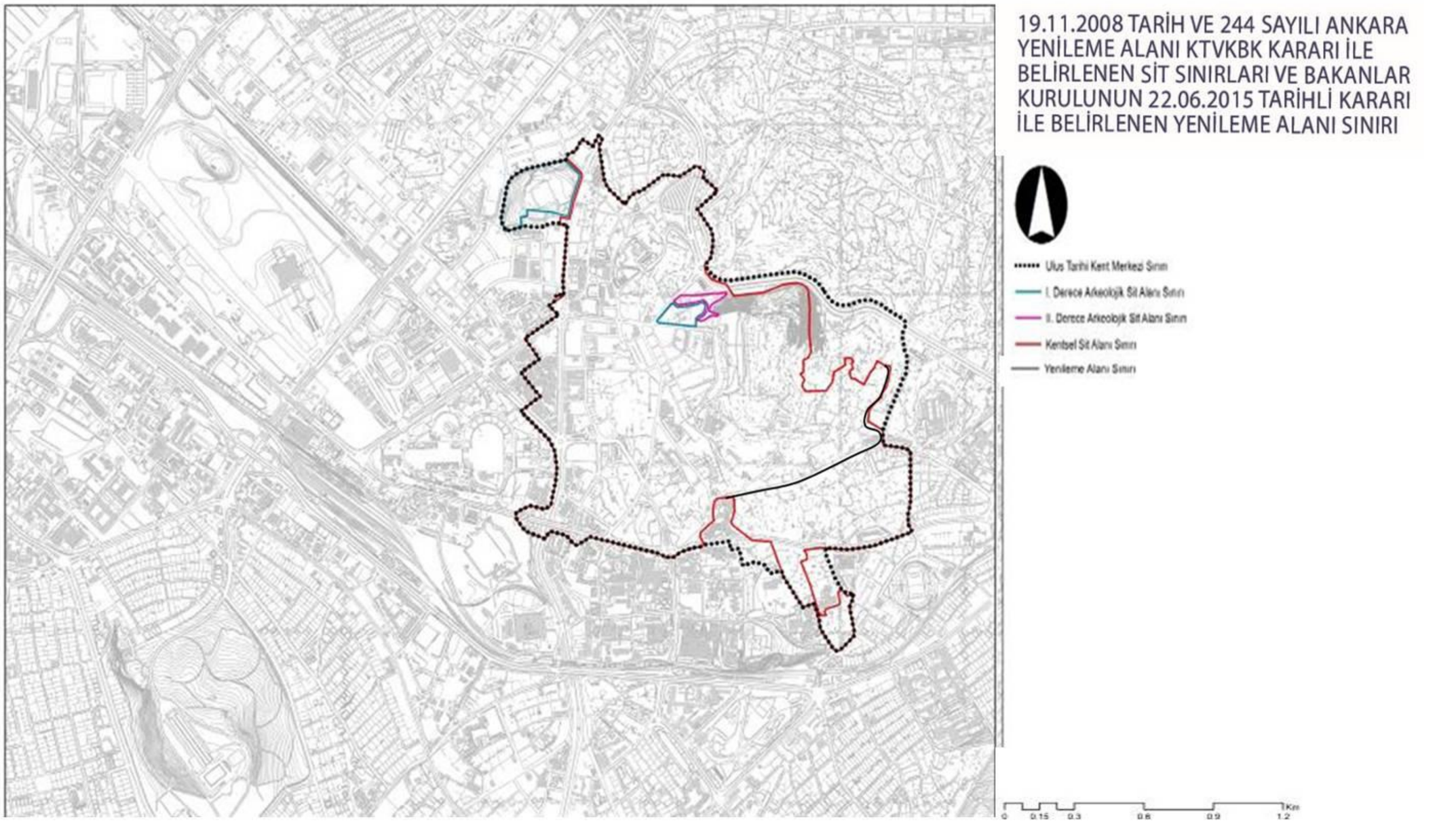
EK-20. Ankara Tarihi Kent Merkezi'nde 19.11.2008 tarih ve 244 sayılı Ankara Yenileme Alanı KTVKBK kararı ile belirlenmiş sit sınırları (KÜVAM, 2015)

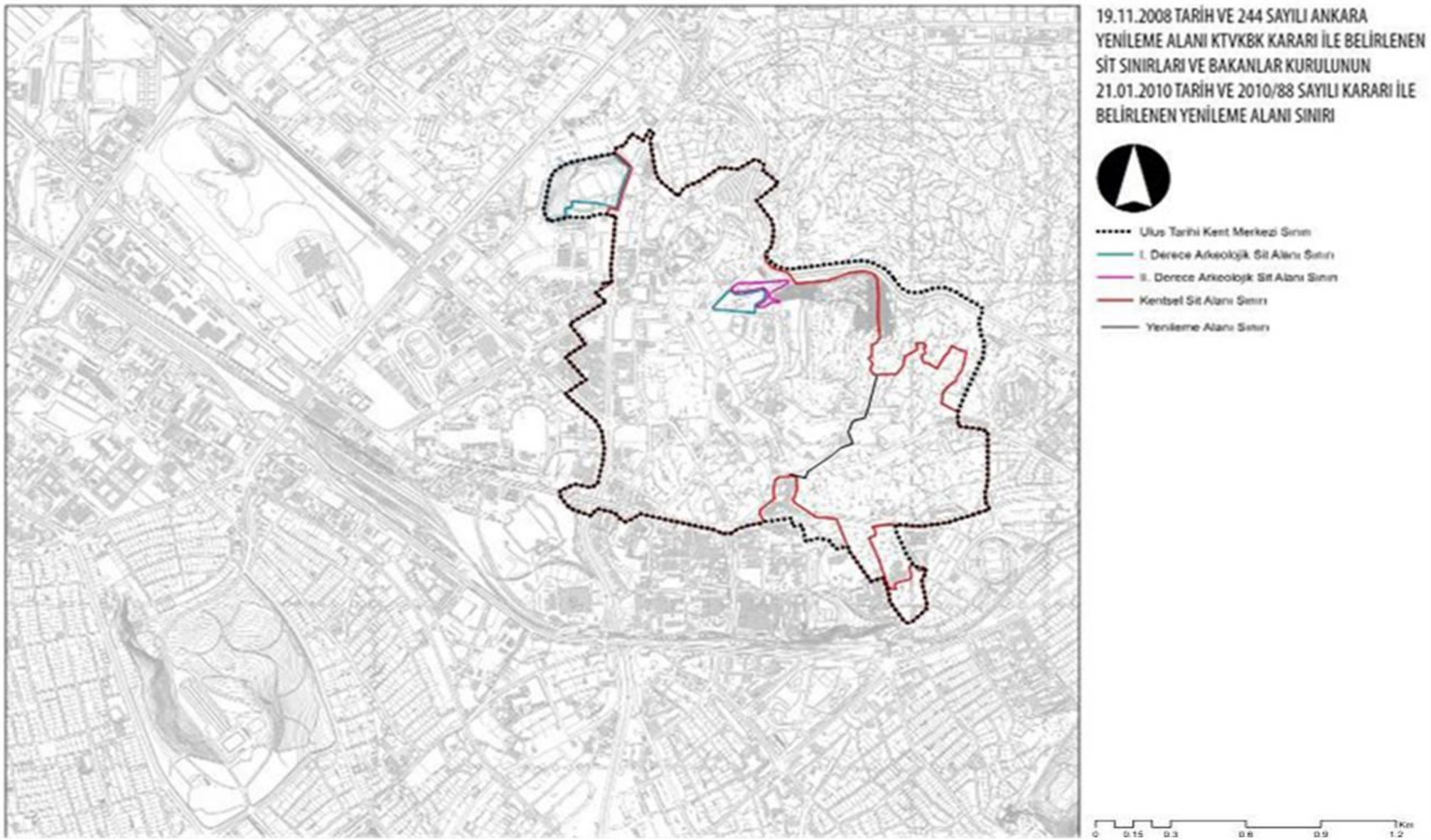
EK-21. Ankara Tarihi Kent Merkezi'nde 18.12.2013 tarih ve716 sayılı Ankara II Numaralı KTVKBK kararı ile belirlenmiş sit sınırları (KÜVAM, 2015)

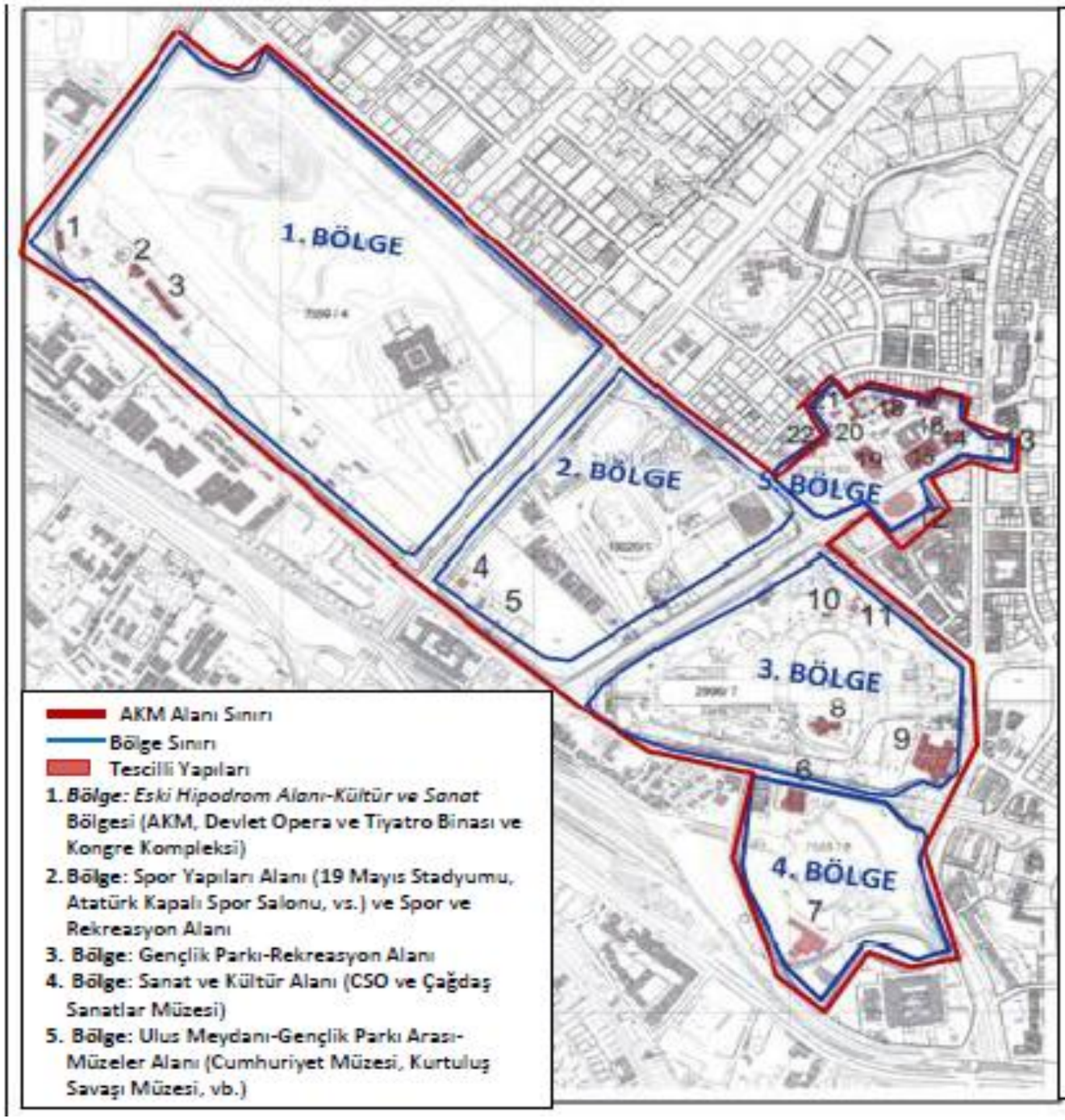
EK-22. Ankara Tarihi Kent Merkezi'nde 19.11.2008 tarih ve 244 sayılı Ankara Yenileme Alanı KTVKBK kararı ile belirlenmiş sit sınırları ve Bakanlar Kurulunun 21.01.2010 tarih ve 2010/88 sayılı kararı ile belirlenen yenileme alanı sınırı (KÜVAM, 2015)

EK-23. Ankara Tarihi Kent Merkezi'nde Bakanlar Kurulunun 22.06.2015 tarih ve 2015/7872 sayılı kararı ile belirlenen yenileme alanı sınırları (ABB, KUDEM, 2016

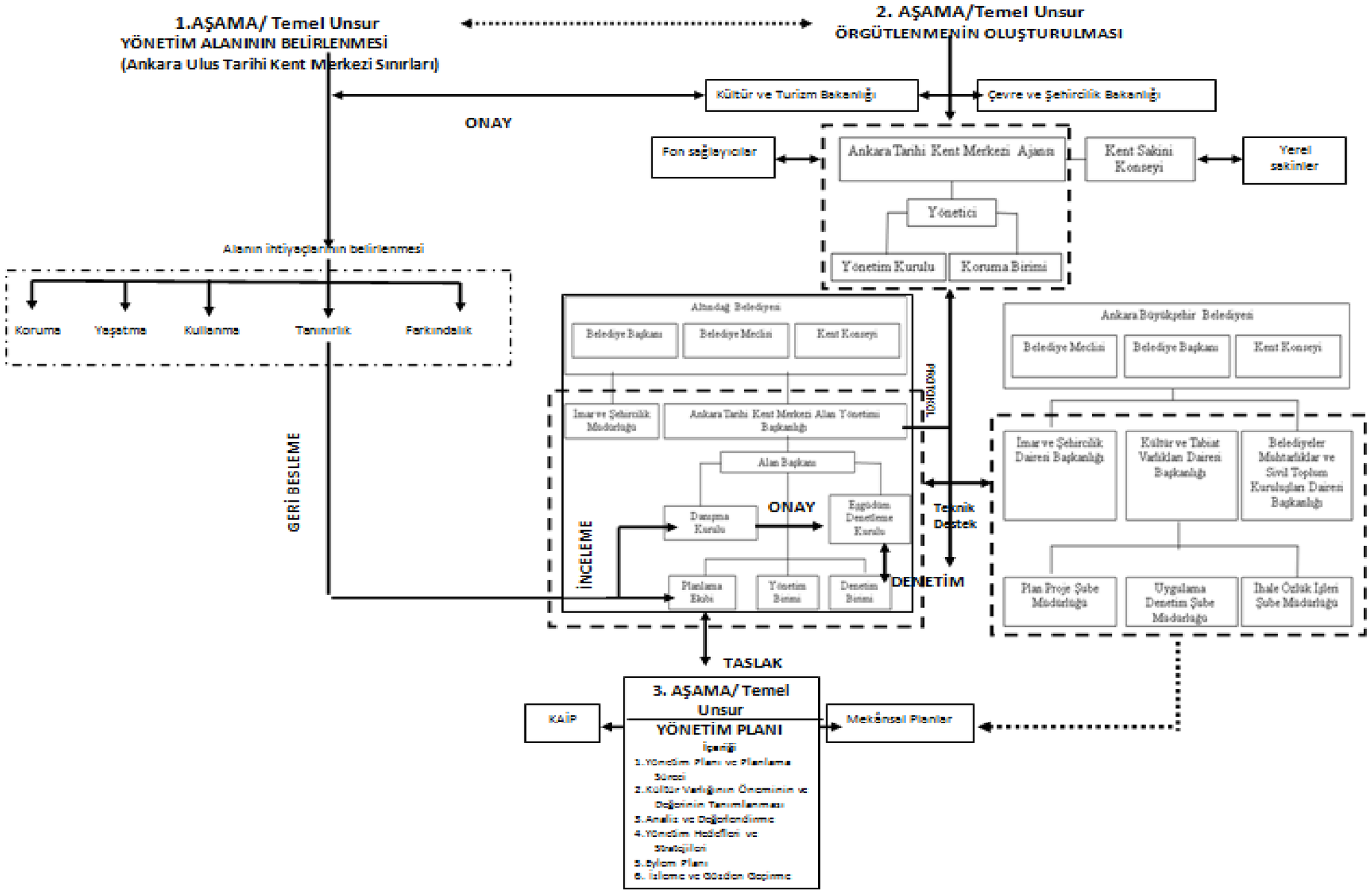
EK-24. AKM sınırları ve tescilli yapılar (Milli Komite'nin 07/12/2006 tarihli 19. toplantısı kararından faydalanarak hazırlanmıştır.)

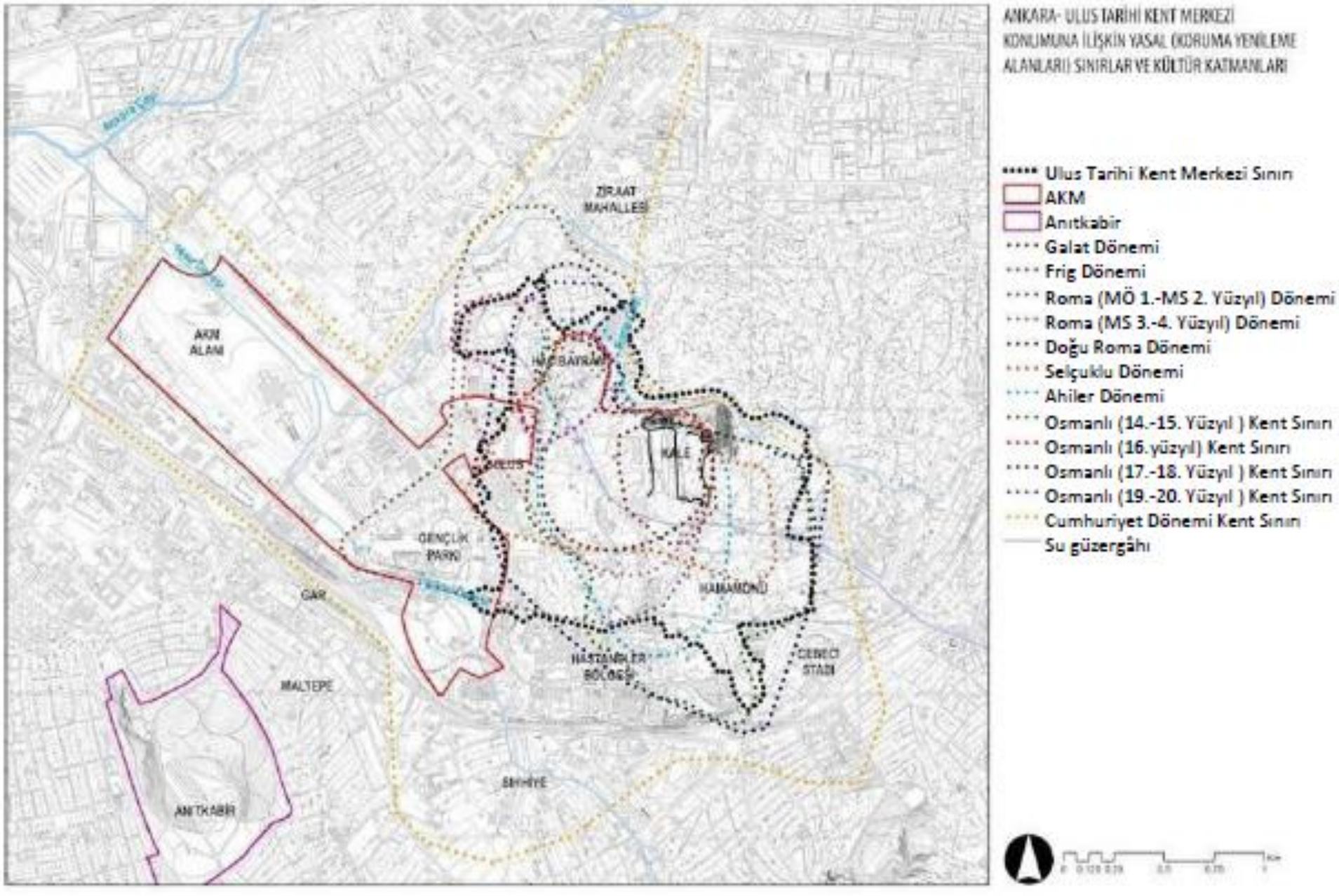
ANKARA-ULUS TARİHİ KENT MERKEZİ ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ SINIRLARI VE SINIRLARI İÇERİSİNDE KALAN TESCİLLİ YAPILAR

1. Tavla Binası (Hipodrom Alanı Eski Ahır Binası)
2. Şeref Tribünü ,
3. Devlet Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü (Halk Tribünü);
4. Kore Şehitler Anıtı,
5. Paraşüt Kulesi;
6. Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası Binası,
7. Çağdaş Sanatlar Müzesi ve Sanatlar Galerisi- Cer Modern (Eski hangar Binaları),
8. Evlendirme Dairesi,
9. Devlet Opera Balesi,
10. Zabıta Karakol Amirliği,
11. Gençlik Parkı İdare Amirliği
12. Ankara Palas-Devlet Konukevi
13. Atatürk Heykeli,
14. (I.T.B.M.M.),
15. Eski Sayıştay Binası,
16. Kültür ve Turizm Bakanlığı DÖSİM (Eski Başbakanlık Basımevi Binası),
17. Kültür ve Turizm Bakanlığı-DÖSİM (Eski Başbakanlık Basımevi Matbaası),
18. Mehmetçik Askeri Sosyal Tesisleri (Ulus Askeri İnzibat Bölge Komutanlığı Binaları),
19. II.T.B.M.M. Binası
20. Kültür ve Turizm Bakanlığı Bilgi İşlem Dairesi Ek Hizmet Binası (Ulus Askeri İnzibat Bölge Komutanlığı Binaları),
21. II.T.B.M.M. Sığınak Binası
22. Kültür ve Turizm Bakanlığı KÜVAM Ek Hizmet Binası.(II.T.B.M.M. Müştemilatı)

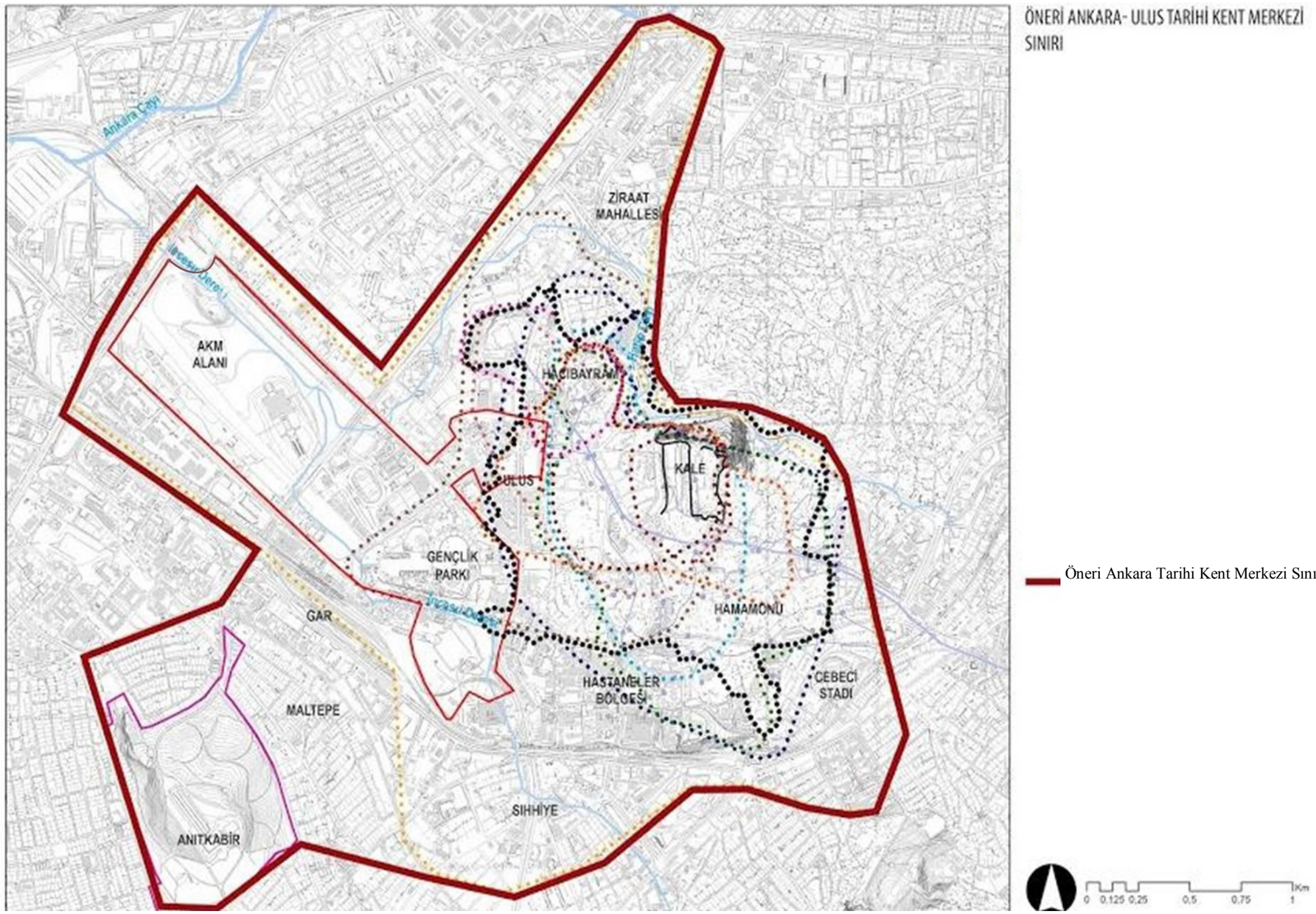
EK-25. Ankara Tarihi Kent Merkezi öneri yönetim modeli temel unsurları

EK-26. Ankara Tarihi Kent Merkezi'nin kültür katmanlarına göre tüm dönemlerin sentezi

EK-27. Ankara Tarihi Kent Merkezi öneri sınırları

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı	: SÖNMEZ YAKIŞAN, Duygu
Uyruğu	: T.C.
Doğum tarihi ve yeri	: 09.08.1982 Merzifon
Medenî hali	:Evli
Telefon	:
e-posta	:yakisan1982@hotmail.com

Eğitim

Derecesi	**Program**	**Mezuniyet Tarihi**
Doktora	Gazi üniversitesi/Şehir ve Bölge Planlama	Devam Ediyor
Yüksek lisans	Selçuk Üniversitesi /Şehir ve Bölge Planlama	2008
Lisans	Selçuk Üniversitesi/ Şehir ve Bölge Planlama	2005
Lise	Merzifon Anadolu Lisesi	2000

İş Deneyimi

Yıl	**Yer**	**Görev**
2006-devam ediyor	Kültür ve Turizm Bakanlığı	Şehir plancısı

Yabancı Dili

İngilizce

Hobiler

Müzik dinlemek, Kitap okumak

GAZİ GELECEKTİR...